

VETÉSI LÁSZLÓ
NE csüggedj el,
kicsiny sereg!
KALOTA KÖNYVKIADÓ • KOLOZSVÁR

VETÉSI
LÁSZLÓ

NE CSÜGGEDJ EL, KICSINY SEREG!

Trianon óta többször is nekigyürkőztünk a szórványügynek. Mások mértékadó véleményét szem előtt tartva, úgy érzem, hogy elég hatástalanul. Valahol mindig elsikkadt ez a kérdés, nem vált igazi ügyévé a magyarságnak. Egyházunk is megrekedt annál, hogy meghirdette a szórványgondot, a lelkiismereti elköteleztetést, de az nem tudott igazi közüggé válni akkor, amikor talán lehetett volna még többet is tenni...

Természetesen rég működő bomlasztó erők eredőjeként jött létre az, ami most a szórványokban van. Biztos, hogy nem lehet egyik napról a másikra teljesen újjászülni ezeket a közösségeket, viszont nem reménytelen eset. Az orvos is úgy küszködik a betegéért, hogy mindent megtegyen érte... Az életben tartás az ő feladata. De hát nem csak a végeredmény minősíti ezt a szórványmunkát sem, hanem a cél, a hit, az eszmény. Az erkölcsi hozzáállásunk a legfontosabb: mit tett meg az egyház eze-

kért a közösségekért? Ha szegényebbek is leszünk a beolvadtakkal, akkor is elmondhatjuk, hogy megtettünk mindent, amit megtehettünk... Arról nem is beszélve, hogy egy hősi-es helytállás tanulságával mi és a testvérként segítő nagyobb gyülekezetek leszünk gazdagabbak. Ez az az eset, amikor a szegénységünk gazdagsággá válik, és nem szerezhettünk magunknak semmiképpen felmentést semmilyen reálpolitikai jellegű meggondolás alapján a szórványmunka elhanyagolására...

Ebben a nagyfokú és sokirányú szórványosodásban kötelességünk kiutat mutatni a megmaradáshoz. Önazonosságukban, nemzeti, szellemi, hitbéli mi voltukban megtartani a szétszórtságban élőket...

Tókes László

Vetési László
Reportaje din diaspora
Editura Kalota, Cluj
ISBN 973 8544 20 3

VETÉSI
LÁSZLÓ

NE CSÜGGEDJ EL, KICSINY SEREG!

VETÉSI LÁSZLÓ
NE CSÜGGEDJ EL,
KICSINY SEREG!

VETÉSI LÁSZLÓ
NE CSÜGGEDJ EL, KICSINY Sereg!

A BORÍTÓN
KEOPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF:
A MAROSSZENTIMREI TEMPLOM
(AKVARELL)

A KÖNYVET TERVEZTE
GÉCZI A. JÁNOS

VETÉSI LÁSZLÓ

Ne csüggedj el, kicsiny sereg!

LELKIPÁSZTORI BARANGOLÁSOK
KÜSZKÖDŐ NYELVI TÁJAKON

KALOTA KÖNYVKIADÓ, KOLOZSVAR

Megjelent

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatásával

valamint
az Erdélyi és a Királyhágómelléki
Református Egyházkerület
anyagi hozzájárulásával

© Vetési László, 2002

ISBN 973 8544 20 3

A DIASZPÓRA AZ IGE MÉRTÉKE ALATT

Ma, ha diaszpóráról hallunk, egykori dicsőségről regélő, de mára már elnéptelenedett, romokban heverő templomok képe elevenedik meg előttünk, amelyekben – a legjobb esetben – a téli hidegben dideregve ül néhány ember; omladozó falú parókiáké, amelyekben évtizedek óta nem lakik senki; hatalmas birtokoké, amelyeket nincs, ki visszakérjen; lerombolt iskoláké, amelyekbe nincs, ki járjon, vagy amelyekbe olyanok költöztek be, akik semmivel sem járultak hozzá felépítéséhez és fenntartásához. A szórványsorsban tengődő gyülekezet szomorú képet áraszt magából, s sűrű sóhajtozásokra ingerli az arra tévedő idegent, vagy a büntetésből odahelyezett lelkipásztort. A diaszpóra szó mai tartalma tele van kimondhatatlan bánattal, égbekiáltó igazságtalanságokkal, keserves könnyekkel, apadással, tévesztéssel, elveszített nyelvvel és önazonossággal.

A Biblia lapjairól viszont egészen más kép tárul eléink. A Szentírás nem ismeri a mai, panaszos nemzet-siratást, magyarkodó kesergést. Az ujszövetségi diaszpóra kifejezés kisebbségi sorsot jelent ugyan, de nem a reménytelen jövőbe, a végpusztulás felé mutat, hanem a keresztyénség fontos jellegzetességére világít rá. A keresztyének mindig kevesen lesznek ebben a világban, ahol azonban a só szerepét betöltve, mégis meghatározó a jelenlétük. Az egyház mindig kisebbségben, szórványban, diaszpórában él itt, a földön.

Ebből a kettősségből két követelmény fogalmazódik meg számunkra, tömbben vagy szórványban élők számára. Először az, hogy miközben a közegháznak fájdalmasan bár, de tudomásul kell vennie, hogy ebben a történelmi helyzetben szinte megállíthatatlan a szórványmagyarság apadása, s lassan nemcsak egyes hívek, de egész gyülekezetek is el fognak tűnni az egyházi nyilvántartásból, sőt, lesznek olyan települések is,

amelyekben nem lesz egyetlen hívünk sem, aközben a tömbmagyarság egyetlen gyülekezete sem szemlélheti közönnyel, nemtörődomséggel a kisebb gyülekezetek vergődését, betegségét, hanem kötelessége segíteni őket önazonosságuk megtartásában, megmaradásukban. Másodszor az, hogy a szórványnak Istentől kapott megbízatása nem lehet ok arra, hogy elfelejtse ősei hitét, imádsága anyanyelvét. A szórvány feladata, hogy hatással legyen másokra, hogy jelenlétével tegye ízes-sé, színessé környezete kultúráját, hitét, emberségét. Az étel ízét a só adja meg – de ha a só megízetlenül, mivel sózzák meg? Ehhez a nemes feladathoz erőt az együvé tartozás tudata és megélt öröme adhat, és a majdani találkozás boldog reménysége!

Nemrég egy megjelenésre előkészített, Erdély elhagyatott tájairól szóló könyvalbum fényképeit nézegettem. Romos templomok, beszakadt fedélszerkezetek, égre meredő, csonka falak, melyek tetején kinőtt a fű, a falakban hatalmas, tátongó üregek – az egykori ajtókat, ablakokat siratják. Porladó testhüvely, amelyből elszállt a lélek. Egyetlen ember halála is megrendítő, a közösség halála – a templomok halála – még inkább. S azon a temetésen nincs sem pap, sem harangozó, sem harangszó. Hogy mit fognak fényképezni 100 év múlva – tudom –, tőlünk is függ!

Amidőn olykor kesereg és háborog a lelkem, Isten ígéretébe kapaszkodom, hittel és reménnyel, Aki egyszer majd kiemel bennünket ebből a helyzetből, és összegyűjti diaszpórában, szétszórtságban élő, hitben, hűségben megmaradt népét „a négy szelek felől, a föld végső határától az ég végső határáig” (Mk 13,27). Ezért hát „ne csüggedj el, kicsiny sereg”!

Pap Géza,
az Erdélyi Református Egyházkerület
püspöke

SZÓRVÁNY-E A SZÓRVÁNY?

SZÓRVÁNYBAN ÉLÜNK-E, VAGY CSAK BENNÜNK ÉL A SZÓRVÁNY?

Vitaindító önmagunkhoz – búcsú egy félreértett fogalomtól
és egy neurózistól

Tévéinterjút nézek, és elkezdek számolni: egy jeles „vidéki” magyar értelmiségi három perc alatt kereken ötször ejti ki a száján, hogy *szórványban él*. Tévériportokat figyelek: a szerkesztő szinte bővíli interjúalanyait azzal, hogy milyen nagy gond *szórványban* élni, de egyszerű falusi beszélgetőtársainak szájából ezt egyszer sem hallom.

Életünk egészét átítatta már ez a fogalom, minde nélkül belebotlunk, akármerre járunk. Mára már odáig jutottunk, hogy alig tartunk tanácskozást közügyeink valamilyen kérdéséről, hogy ne ez lenne az egyik visszatérő téma. Nemrég még az egyik szakorvosi konferencián is, méghozzá egy székely városban, unalomig ismételt önmeghatározás volt: azért nem megy nálunk a munka, mert *szórványban* élünk. (De lám, én sem tudok szabadulni tőle: egy alig kétsoros vitaindító címében is négyszer szerepel.) Olyan lett ez a szó, mint a zsidók jeles púrim ünnepén a nemzetirtó Hámán neve, amelynek hallatán döngetéssel, kerepeléssel hangos zakotával tiltakoznak a jelenlevők. Nemsokára már nem úgy fognak csúfolódni egymással az iskolában bakalódó gyermekek, hogy te agyalágyult, hanem, hogy *te szórványmagyar*.

Mi is a szórvány? Egyszerűen csak kisebbség, megváltozott, megváltoztatott nemzetiségi arány? Vagy több ennél? Hogyan éljük át mindezt? Mi történik egy kis csoporttal és nemzetiségünk egészével? Mennyire természetesek azok az átmenetek, amelyek egyik etni-

kumból a másikba vezetnek? Hol van itt a helye az értelmiségnek, az intézményeknek, az önbecsülésnek? Mi történt sok-sok erdélyi helységünkkel és benne az egyénnel az utóbbi nyolcvan évben? Mennyire meghatározó a politikai hatalom szerepe? Mit tehet az egyház, a kisközösség lelkésze, a falusi tanító és a kevéske helyi értelmiség? Mi a mi feladatunk a mindennapokban? – Sosem jártuk körül igazából ezeket a kérdéseket!

Az én fájó gondom az, hogy engedték eluralkodni magunkon a „szórványneurózist”, mely már önmarcan-golással, majdnem hogy élvezettel és önigazolással, de nagyon nagy tehetetlenségérzéssel és tétlenséggel párosul. Mintha már minden szórvány volna bennünk és körülöttünk! Olyan lett, mint egy *kisebbségi AIDS*, és valóban az is: *szerzett immunhiánya egy eltorzult etnikai közérzetű és önbeállítódású nemzetiségnek*.

Ma is csodálom első, Szeben megyei gyülekezetem méltóságos önbizalmát, ahogyan *tudott nem szórványban élni*. A fiatalok negyven, ötven km-ről hoztak asszonyokat, hogy ne kössenek vegyes házasságot. A Hunyad megyei Brád kis bányászvárosban több vegyes családban ma is szokás, hogy a másik fél megtanulja a kisebbség nyelvét: a legnagyobb tisztelettel állók meg előttük. Szeretettel szólok sokszor azokról a tanítókról, akik közművelődést teremtenek, óvják az iskolát és az anyanyelv tisztaságát, lelkészekről, akik vállalják a mindennapok tusakodásait, és naponta nyújtanak önbizalmat és reményt egy-egy elszigetelt közösségben. Sok-sok *szigetfalunk* van, melynek lakói többségi bátorsággal úsznak szembe az árral. Csodálom félszáznál több erdélyi kistelepülésünk hitét önmagában, az ott élő egyszerű embereket, akik nagy szavak nélkül teszik azt, amit nekik ott tenniük kell, panasz és *pszichózisteremtés nélkül*. Ők azok, akik nem ismerik még ezt a szót – szerencsére. Amíg meg nem tanítjuk nekik, hogy ők *önmaguk előtt* is tehetetlen és szerencsétlen

emberek legyenek! De lehet-e szórványnak nevezni ma egy Bagost vagy Bogdándot a Szilágyságban, egy Tiszahosszúmezőt vagy Aknasugatagot Máramarosban; vajon szórvány-e a Temes megyei Igazfalva, a Brassó megyei Alsórákos vagy Olthévíz a Székelyföld peremén? Szórvány-e Dicsőszentmárton vagy szórvány-e Szászrégen és a környékén önbizalommal és hittel élő magyar többségű falvaink, településeink sokasága?

Gyötör a szó – gyötörjük vele mi is magunkat éppen eleget: ránk telepedik, beitatódik lényünkbe, rémálomként kísér. *Mintha szükségünk volna rá*, úgy kéjeltünk benne, idézzük, mintha hiányozna már, hogy valaki nem sajnál meg. Naponta át kell élnünk valakik előtt vélt vagy valós üldözöttségünket, *átélnünk*, vagy épp *megélnünk* belőle, mint az egyik Temes megyei „szórványgondnok”, aki hihetetlen mennyiségű értéket harácsol össze odaátrol, „szórványközpont” címén, majd visszatért régi vallásához, és elvitt magával mindent, mert „az az övé”. Az egyik RMDSZ-konferencián a régiók elosztásakor hatalmas vita kerekedett abból, hogy *Kolozsvárt hová sorolják*: a szórványterülethez vagy a tömbmagyarsághoz. Marosvásárhely is átéli ezt a pszichózist. Utóbbi a Székelyföld és a Mezőség ütközőpontján sokszor hiszi már magáról azt, hogy ő is hátrányos helyzetű a maga ötven százalékos részarányával és a 80 ezernyi magyarjával, iskoláival, intézményeivel, magyar polgármesterével, sok ezer vállalkozójával. De lehet-e szórvány az a város, ahol ilyen nagy számban él magyar, mint Erdély vagy a Székelyföld fővárosában? Lemondhatunk-e közben Brassóról, Szebenről, Ludasról vagy Besztercéről valós vagy vélt szorongással? Érezzük, hogy valami baj van: leépültek vagy nem épültek fel az önszerveződő intézmények, eltűnt a hagyományos kölcsönös nyelvismeret, hatalmas méreteket öltött a vegyes házasság, amelynek lassan már Marosvásárhelyen is mi vagyunk a vesztesei.

De vajon úgy történik-e minden, ahogyan hisszük,

vajon az játszódik-e le szemünk előtt, amit látunk vagy érzünk, vagy pedig *bennünk* hatalmasodott el egy tehetlenségi érzés, és magunkat igazoljuk vele? Mi is történik itt tulajdonképpen, amikor szavakat, fogalmakat használunk anélkül, hogy jelentésüket értenénk igazán? *Vajon nem az önbizalmunk van-e szórványban?!* Néhai Péter Jenő somogyomi gondnokom gyakran mondta nekem: „éjjel sokszor arra ébredek, hogy *elfogy a falum*” – és neki joga volt ehhez, tőle hitelesnek fogadtam el aggodalmát ott, Szeben megye elszigetelt sarkában, mert közben falumúzeumot alapított, egyházára, közösségére vigyázott. De amikor egyik jeles személyiségünk, egy nagy tömegeket megmozgató esemény rendezője azt nyilatkozza, hogy azért szervezte mindezt, hogy a majdnemhogy színmagyar városa ne szórványosodjék el, akkor azt hiszem, szavait jogosan érezzük demagógiának.

Nemrég harminc kolozsvári teológussal Havasalföldön jártunk magyarokat keresni, összeírni, lelkigondozni. Tíz megyének közel száz helységében fordultunk meg, Giurgiutól Orsováig, a legszentebb misszionáriusi lelkülettel szolgáló fiatalokkal. Az elesett, megkeseredett vagy épp közömbös, 80%-ban vegyes házasságban élő magyarok között Szörénytoronyban (Turnu Severinben) találtunk egy magyar orvost, aki büszkén mondta: „én nem élek itt szórványban. Otthonomban, *könyveim között én teljes értékű magyar vagyok.*” Vajon igaza van-e – tettem fel sokszor a kérdést –, és ki cáfolhatja, ha *ezt ő így érzi?* De amikor megkérdeztük, hogy vannak-e még a városban magyarok, ő azt válaszolta, hogy rajta és családján kívül nincsenek, a velem levő fiatalok pedig telefonkönyvből, lépcsőházas keresgéléssel és utcai érdeklődéssel öt nap alatt ötven magyart találtak. Így vajon igaza van-e a doktor úrnak, amikor „*hazám az otthonom*” jelszóval úgy érzi és hiszi, hogy ő teljes értékű magyar életet él az elszigeteltségben – de mások nélkül?

Hogyan éljük át a nagy *etnikai átmeneteket*? Van, aki így, van, aki úgy. Láttam sok száz tusakodó magyart, akinek fáj, hogy elszigetelten kell élnie, családjá és gyermekeinek nyelve, vallása is megváltozott a vegyes házasságban, de van, ahol és akinek mindez a legtermészetesebb.

Lelkészekként sokszor tusakodunk azzal a kérdéssel is, hogy *van-e jogunk* a nemzeti hovatartozásukat feladó híveinket akár a külső körülményeik megváltoztatásával, befolyásolásával vagy személyes ráhatással is arra ösztönöznünk, hogy *velünk maradjanak*. Nekünk, lelkészeknek viszonylag világos ebben a kérdésben az illetékességünk, hisz azzal, hogy valaki egyháztag, kifejezte azt az elvárását is, hogy rá figyeljünk: kötelességünknek kell tehát tartanunk a lelkigondozását. De mennyivel nehezebb helyzetben van az iskolájáért talpaló, könyörgő tanítónő és tanárnő, akinek szülőket kell meggyőznie, hogy adják gyermekeiket magyar iskolába vagy tagozatra, mert különben megszűnik az osztály. Hányszor szegeznek neki a kérdést, hogy *mi köze hozzá*, vagy épp azt, hogy *miért izgatja közösségét*. Hányszor fogadják természetesnek azt a tévhitet, hogy gyermekeik jobban tudnak érvényesülni a többségi tagozatokon, vagy hogy az anyanyelv tanulása, sőt, a fakultatív magyaróra is fölösleges teher.

Kérdések gyötrőnek, és keresem rájuk a választ. Nem egyedül: *az olvasót hívom ehhez segítségül*. Elsősorban azokat, akik *etnikai, nyelvi, vallási veszélyhelyzetet élnek át naponta*, bárhol is élnek. Vagy nem élnek át, de félnek, hogy nemsokára rajtuk a sor. Önöket kérem, foglalmazzák meg életérzéseiket Máramarostól Hunyad megyéig, Râmnicu Vâlceától Krassó-Szörény megyéig, de a Székelyföld veszélyzónáiból is. Ha úgy érzik, hogy szórványban élnek, írják le nekünk gondolataikat, de azt is, hogy miként látják a kiutat kisközösségük számára. E vitával egy *divatossá lett szó divatját szeretnénk lebontani*, hogy visszataláljunk jelen-

tesének igazi tartalmához. *Egy hamis kisebbségi szorongást kell kitörölnünk a szótárunkból, vagy újra való értékekkel megtöltenünk*, hogy a sebek nyalogatásától eljussunk végre a helyes önmeghatározásig és a cselekvésig.

Az első és legfőbb vitatémánk az legyen, hogy *mi a helyzet*, a másik pedig az, hogy *mit lehet tenni*. Közíróinkat, tudósainkat és szakembereinket a jelenségek *életszerű elemzésére* kérném, a folyamatok szakszerű feltárására, *fogalomtisztázásra*, vagy a kérdés egy-egy árnyalatának értékelésére. Várom a *tömbvidék* szavát, hogy mit tehet és mit vállal ő. Sokszor megcsodálom székely szülőföldem többségi méltóságát, ahogy szervezkedik, gazdagszik és minden veszélyeztetettsége ellenére is szinte teljes értékű nemzeti életet él. De aggodva kell felfigyelnem arra is, hogy egyre erősödik a *Székelyföld – „szórvány” ellentét*, és ennek ütközőpontján ott van Kolozsvár és Marosvásárhely is, amelyeket egyesek már a mieink közül is szeretnének leírni, vagy legalábbis háttérbe szorítani. *Vajon nem a Székelyföld kellene-e a hazai szórványmagyarság egyfajta „anyaországá” legyen?* Miért késik, miért akadozik az ottani segítő kéz? Miért van lankadóban az anyanyelvi *szórványtáborokat* szervező munkakedv? Miért múlt el a gyülekezetekben szervezett csángó táborok divatja is? Hol vannak a népes csíki, gyergyói katolikus falvak, közösségek, akiknek rendszeresen kellene a csángó fiatalokkal foglalkozniuk? Mit tesznek a marosmentiek és a kalotaszegiek, akiknek a protestáns régiókat kellene felvállalniuk? Több száz tábor tapasztalatával a hátam megett tudom, hogy nem csak a hátrányos nyelvi helyzetű gyermekeknek gazdagodás ez, hanem a tömbök magyarjai is többek lesznek azáltal, hogy mások nyomorára odafigyelhetnek. Hol vannak a *pedagógus továbbképzőkről* a mezőségi, dél-erdélyi tanítók, tanárok? Miért nem jut nekik is több hely a pihenőotthonokban, a táborokban idehaza és odaát?

A Duna televízió kuratóriumának egyik erdélyi tagjaként tapasztalom, hogy valóban méltányolandó a Duna tévét támogató *erdélyi adományok gyűjtése*, de a tévé havi 300 millió Ft-os kiadásaihoz igazán szép gesztusnál alig több az a néhány millió *lej*. De vajon nem lett volna nemesebb tett ezzel a pénzzel a szórványközösségeket segíteni hozzá antennákhoz és vezetékekhez? Nem az lett volna a Duna televízió legnemesebb támogatása, hogy többen nézhessék? És ez miért nem nekünk jutott eszünkbe? Miért kell erre minket Sára Sándornak figyelmeztetnie? Hol vannak az erdélyi magyar vállalkozók, akik megkérdeznék, hogy mit segítsünk? Miért nincs még mindig „*Szórványmagyarokért Baráti Társaság*” ?

A román televízióban az „ismeretlen Erdély” felfedezésére, a tömbmagyarság tájékoztatására és lelkiismeretének ébresztésére kezdtük el öt éve a „*Juhaimnak maradványát összegyűjtöm*” című tévéfilmsorozatot. Az ébredés azonban továbbra is késik. Pedig nem *keveseknek* kellene *nagy dolgokat tenni*, hanem *mindenkinek egy keveset*. Ha néhány ezer ember vállalna havi 30–40 ezer lejes anyagi támogatást, nem állna meg az apagyfalusi iskolabusz, ösztöndíjat lehetne osztani a hátrányos helyzetűeknek, a nagycsaládosoknak, iskolaközpontokat lehetne kialakítani Vajdahunyadon és Medgyesen, Nagysármáson, Mezőbándon és sok más helyen.

Örömmel látom Kézdivásárhelynek és környékének *lelkes Bod Péter-kultuszát*, de gondolt-e ott valaki arra, hogy temploma és sírja Magyarigenben maholnap idegenek kezére jut, és ott is tenni kellene valamit? És ki tegyen, ha nem azok, akik közül vétetett? Felméréseink bizonyítják, hogy a Bukaresten kívüli *havaselvei magyarság majd száz százaléka hazatelepedne* legalább nyugdíjas korára, ha volna hová. A külföldről jövő segítségek lassan elfogynak: *gondjainkat nekünk kell megoldanunk!* Csak a gyermekeink által „kinőtt” köny-

veinkből hány iskolakönyvtárnak juttathatnánk a veszélyeztetett területeken. Miért késik egy „*Könyvet a szórványoknak*” mozgalom? Kinek a feladata lenne ezt megszervezni? Ki vállalja fel mindezeket?

Távol álljon tőlem, hogy ilyen méretű feladatokat kizárólag a Partium, a Kalotaszeg vagy a Marosszék nyakába varrjak, de minden tájegységnek meg kell tanulnia, hogy *a tömbhelyzet kötelez!* A fél-székelýföldnyi Hollandia évtizedek óta ontja Erdély felé kiapadhatatlan ajándékait, és mi idehaza nem tudunk eléggé odafigyelni a közelünkben élőkre. *Az egész romániai magyarságnak – sem érdekvédelmi szervezeteinknek, sem az egyházaknak – jelenleg nincs egyetlen főállású szórványügyi szakértője sem.* Egy irodáról, utazótitkárról, titkárnőről és számítógépes nyilvántartásról pedig ki mer ma álmodni? Pedig mindaddig, amíg ez nem valósul meg, munkánk távlatait sem fogjuk belátni. Meddig lehet pénzalapok nélkül és az önkéntességre építeni ilyen méretű országos gondok megoldását? Az intézményteremtés késik, de meddig? – Amikor már nem lehet segíteni, mert összedőlnek az üresen maradt templomok, visszafordíthatatlanul elapadt nagyvárosaink magyarsága, és elfogynak a maradék lelkek is?

Mi az, amiről ne vitatkozzunk? Legalábbis most még ne. Hogy van-e értelme ott valamit is tenni. *Ne beszéljünk arról, hogy nem lehet,* és arról sem, hogy miért nem lehet. Meddő téma ez, amelybe, úgy érzem, most nem szabad belesüppednünk. Hogy van-e jövő, és hogy önfeladás-e ottmaradni, ott élni 50–100 magyarnak valahol a maradékban, vagy éppen kitelepedve a Kárpátokon kívüli területekre? Tudomásul kell vennünk, hogy sokfélék vagyunk: sokféle szórt minket a megélhetés, a munkahely és a család, és van, akinek fontos az, hogy önazonosságát ott is megőrizze, hogy a maga és családja nyelvét és kultúráját ott is megtartsa. De tisztelnünk és szeretnünk kell azt is, akinek szinte természetes, hogy etnikumot vált, könnyedén, miként a

nyári és téli ruhát, és úgy látszik, mintha ezt személyiségsérülés nélkül tudná tenni. Ne dorongoljunk le senkit, ne keressünk bűnbakokat, mert ez nem segít. *Ne vitatkozzunk most a vegyes házasságról*, annak szépségéről vagy gondjairól, a családon belüli együttélésről sem. Külön vitát tervezünk majd erről, és azt hiszem, van olyan nagy kérdés, hogy ezt megérdemli.

Őszintén sajnálom, hogy szinte csak *kérdések zuhatagát* öntöttem rá a tisztelt Olvasóra, de a válaszokat Önöktől várom. Mindannyian egy nagy folyamatnak vagyunk a résztvevői, melyet végre együtt kell tisztáznunk. Tegyük hát rendbe önkínzó fogalomzavarainkat. Dolgozzunk ki együtt egy napi tennivalókra lebontható országos tervet. Lássunk végre tisztán, és a hamis gyötrődések helyett *valós önértékeléssel, világosabb tervekkel*, újult erővel fogjunk a munkához. Adjuk vissza e vidékeknek és az ott élőknek, de ezáltal önmagunknak is reális önbecsülésünket. *„Merjünk nagyok lenni”* – mondhatnánk Széchenyivel.

Tudom, hogy nehéz lesz ez a vita. Olyan messzire elkalandozhatunk, hogy talán soha vissza nem találunk eredeti célkitűzéseinkhez. Én vállalom e dialógus összes buktatóját. De ha már *tesszük* a legnehezebbet: a segítséget, ez a tisztázó *párbeszéd* annál már csak könnyebb lehet.

Vállaljuk a *megbeszélést* együtt, hátha könnyebb lesz azután együtt tenni is *valamit*.

(Romániai Magyar Szó, 1996. december 21–22.)

BESZÉLGETÉSEK KÖZÖS DOLGAINKRÓL

KULTÚRÉLET A FÜZES MENTI TÓVIDÉKEN

Beszélgetés Tőkés Istvánné Vass Erzsébettel

Magával hozta a múltból lelkész és tanító őseit, szavalt, nyolc gyermeknek adott életet, konokul következetes felnőttekké nevelte őket, megteremtette, építette és összetartotta a nagy családot. Életével pecsételte meg az Igét, hogy „az anyaméh gyümölcse jutalom”. Átadta a hit példáit, a szép magyar nyelvet, a szép versek szeretetét, a vigyázó gondossággal ejtett szavakat. A közéleti és elfoglalt tudós férj mellett ő volt a társ, a feleség, akinek megvolt a pontos helye a család értékrendjének egészében. Ő tartotta össze a családot lelki egységgé. Mögötte, benne ottvan az egész Mezőség értelmiségi küszködése is, a Szamos és Füzes mentéről hozott szívós örökség.

Az én családom ősi mezőiségi család, itt éltek és szolgáltak a Mezőségen. Máthé nagyapám 1908-ig volt lelkész Szépkenyerűszentmártonban. Ő és a családja voltak tulajdonképpen azok, akik megmentették ezt a falut az elrománosodástól. Ő először Szamosújváron volt börtönlelkész. Nagyon meleg, lágy szívű ember volt, aki annyira sajnálta a foglyokat, hogy egy idő után ott hagyta a börtönt, és kiment Szentmártonba. Nagyapám ott azután nagy lelkesedéssel fogott neki dolgozni, mert elődje nem törődött a faluval, és minden iszonyúan el volt hanyagolva. Egyik fia, György újságíró volt, ő szervezte meg az EMKE – az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület – könyvtárát, a többi gyermek is teljes szívvel vetette bele magát a népnevelésbe. A Máthé család nagyon muzikális volt. Gyula, Jenő bácsi hegedültek, Klára néném cimbalmozott,

mind nagyon szépen énekeltek. Mesélték a falusiak, hogy amikor este fáradtan jöttek haza a mezőről, mégis lejöttek az iskolához, és úgy hallgatták őket.

Nagyapám nagyon korán meghalt, és édesanyám, amikor elvégezte a tanítónőképzőt, hazament Szentmártonba, és nagyapám halála után leköltöztek a kántori lakásba. Édesapám Széken volt segédlelkész, onnan jött át Szentmártonba, és ahogy ez a mesékben is lenni szokott, a régi papleányt vette el feleségül.

Román vidék volt már akkor is Szamosújvár környéke, fiatal sem nagyon volt, és édesanyámék is elég későn mentek férjhez. Kipusztult a vidék magyarsága, földbirtokos úri osztály sem nagyon volt. Úgy látszik, hogy a tatárjárás idején, amikor elpusztították Széket, akkor veszhettek el innen a magyarok. Ott van *Csaba*, *Kötke*, *Bátöny*, régi nevek, ősi falvak, de már egy magyar sincs bennük. Mesélték a régiek az én gyermekkoromban, hogy Csabában még akkor megvolt az alapja a régi román kori templomnak, de ma már nyoma sincs. Tiszta román falvak lettek. Ezeknek határnevei között ma is nagyon sok a magyar eredetű.

Nagydevecser az én gyermekkoromban virágzó eklézsia volt, most harmincegynéhány magyar él ott. Néhány évvel ezelőtt renoválták a templomot, és a férjemet, István bácsit hívták meg a szentelésre. Olyan megrázó szentelést sohasem láttam, mint ott, a már beszélni is nehezen tudó magyarok között.

Cegében akkor, azt hiszem, Csűrös bácsi volt a lelkész. Annak sincs már meg a parókiája, lebontották, pedig meg lehetett volna javítani, és annak az egész vidéknek lehetett volna a központja.

Noszoly, hát az is csak alig él. Amíg a mi időnkben Schilling, a földbirtokos, a híres sajtókészítő ott élt, ő tartotta fenn a papot és az iskolát is, mert ő fizette őket. Híres volt ott a magyar iskola, amíg Bencze Lídia volt a tanítónő. Schilling még a fizikai kísérletekhez is

beszerezte az anyagot, rádiót vett az iskolának, szóval ott mozgalmas élet volt.

Szóval Schillingék voltak Noszolyban, Kabdebóék Göcön, Wass Alberték Cegében. Az öreg grófné inspirálta Wass Albit a *Farkasverem* megírására. Ott voltak a farkasok, úgy vonítottak esténként, hogy az emberbe beleállt a félsz. Láttuk is a farkasokat, hozták nekik mindennap a friss húst. Ott is többször nyaraltunk, csónakáztunk. Szép volt akkor a cegei tó. Az öreg grófné volt a kastély ura, Albi csak mint unokaöcs ment arra, mert ő nem lakott ott. Jól ismertem Albit, volt nálunk is Szentmártonban. Nagyon intelligens, értelmes, rokonszenves fiatalember volt. Megmutattam neki a falut, kivittem a szőlőhegybe, ő pedig vadásztörténeteket mesélt nekem.

Szóval ilyen volt a környék az én fiatalságom idején...

Apám nagyon meg volt keseredve, mert amikor oda ment, a felső falu végén már románul beszéltek egymással. Tudta ő, hogy magyarok, de rájuk köszönt az ő rossz románságával. – Jaj, hát magyarok vagyunk, tiszteletes úr! – Hát nem hallottam, hogy magyarul beszéltek volna.

Édesanyám igazi néptanító volt. Összegyűjtötte az öregeket, mesélte az öreg Gyurka bácsi, hogy ott ültek a padokban, és tanultak írni, olvasni, alig hajlott az ujjuk a sok munkától, és anyám lelkesen tanított.

Apám jó gazdasági érzékkel megáldott lelkész volt, jó igehirdető, és a népéért mindent megtett. Ő létesítette a jegyzővel a malmot, hogy a szentmártoniak ne járjanak messzire a malomba. Ő építette az iskolát és a tanítói lakást is. Sajnos nagy hiba volt, hogy lebontották az Árpád-kori templomot. Falusi gyermek volt, és ha valaki nem hívja fel a figyelmét, nem tudja, hogy milyen érték. Meg volt repedezve. Bacában is ugyanez volt az eset, Szilágyi is falusi fiú volt, és mind egy időben bontották le ezeket a csodálatos középkori templo-

mokat. Amikor aztán Debreczeni László kitört, már sajnos késő volt. Pedig alig tudták szétbontani, úgy meg volt építve. Meg volt repedve, de meg lehetett volna javítani. Alatta tömegsír volt, töméntelen ember csontváza, mind a szíki tatárjárással lehettek kapcsolatban. Aztán a csodálatos freskók. Bibliai jelenetek, kazetták és minden. Úgyhogy ez vandalizmus volt...

Szíki mesterek építették ezt a mostani templomot. Szép helyen van, meg vannak a falusiak elégedve, de nagy kár a régiért...

Édesanyám nem esküdött fel a román rendszerre 1918 után. Mennyit mondta neki a román tanfelügyelő, hogy ne törődjék vele, nem jelent semmit, ha nem tud románul, nagysága, az sem baj, mert nélkülözhetetlen. Édesanyám nem tudott meghajolni. Aztán annyit sírt, mert neki a tanítás nagyon fájt, nagyon hiányzott. Maradt a fiatalokkal való esti foglalkozás az iskolában. Tanította anyám a népet mindenre. Hordták a könyveket, olvastak, és olyan művelt lett ez a nép, hogy László fiam hitetlenkedve hallgatta, amikor én ezt meséltem. Ezért is szerette ő annyira Szentmártonban. Színdarabokat tanított be édesanyám, szavalni tanította az ifjúságot, az idősebbeket. Ünnepekre készítette a falut. Egy alkalommal összeállította a szentmártoni népszokásokat színdarab alakjában. A fonóknál kezdődött, az ismerkedésnél, a leánykérésnél. Remek színészeink voltak, sok tehetséges fiatal, hogy sokan csodájára jártak. Zuhogott az eső, és én mondtam: – Édesanyám, én lefutok, szétszéllyesztem az ifjúságot, ne menjen le ebben az időben! – Soha nem engedte. Mindig jött utána egy fiatal vagy az asszonyok közül valaki, és ment a lámpásával. Mindig előttem van a lámpásával, a szép ősz fejével, és ment az ő fiataljaihoz tanítani. Ez volt a lelke, a nevelés.

Sokat búsult ő azért, hogy nem taníthatott. Teri néni lett a tanítónő, vele Désen találkozott és felkérte: – Terike, nem tanítana Szentmártonban? – Ő Bethlenéknél

volt nevelő Bethlenben, éppen nem volt állása. Jött Szentmártonba, és anyám adta az ingyen kosztot és szállást. Milyen szomorúan mondta mindig anyám, amikor csengettek az iskolába, hogy ő nem mehet tanítani a gyermekek közé, pedig milyen lélekkel csinálná.

Édesanyámat tehát a népnevelés kárpótolta az iskoláért. Jött az ifjúság minden este az iskolába. Előadás, színdarab, felolvasás. És az volt a csodálatos, hogy értelmes nép volt, és meglátszott rajta, ha foglalkoztak vele. Néném hordta a könyveket, és szinte falták. Bármilyen hihetetlen is, ez a kis falu tudott Szabó Dezsőről, *Az elsodort faluról*, Makkairól, a *Holttengerről*. Műveltek és értelmesek lettek. Anyám példája igazolja azt, hogy ha valahol a nevelő évtizedeken át kitartóan foglalkozik egy közösséggel, mit hozhat ki abból. Ma is, ha az öregekkel beszélgetek, látom, hogy azok szenvednek, mert tudják, hogy mi az érték, mi a kultúrkincs, hogy milyen volt az, amikor jó volt. Van egypár öregasszony, akinek már román unokája van, férjhez vannak menve idegenhez, és látom, valósággal bele vannak betegedve.

Benne éltek az irodalomban, a magyar kultúrában ezek az öregek, és ez tartja ma is őket. A versek, az idézetek, amelyek magyarságra, a megmaradásra utalnak, és erre nevelik őket. A Reményik-versek. Azt nem is lehet elhinni, hogy ez így is lehet. Olyan áhítattal hallgatták a gyermekek, László különösen, hogy ez így is lehet: – Édesanyám, én egy kicsit mindig túlzásnak vettem, amit mondott Szentmártonról, de most már meggyőződtem, mert nagyon sok értelmes emberrel beszélhettem – mondta László egy alkalommal, amikor visszatért. – Most már látom, hogy igaza volt, mert ezekkel az emberekkel mindenről el lehet beszélgetni, szellemesek, értelmesek, olvasottak.

A tóvidéki kulturális versenyeknek régi múltja volt, csak aztán megállították. Amikor újraindulhatott, a dalosversenyt egy alkalommal a szentmártoniak nyer-

ték. A székiek nem akarták elhinni, hogy egy ekkora kis falu elnyerheti előlük a lobogót. Hogy ki alapíthatta, azt nem tudom. Szék, Buza, Veresegyháza, Kékes, Cege, Noszoly, Göc, a végén még Szamosújvár is beke-rült a versenybe. Mindig más-más faluban volt a ver-seny, és az el kellett lássa az egész tömeget. Igen jól meg volt szervezve. Schillingék is benne voltak a szer-vező bizottságban, Kolozsvárról jöttek a zsűritagok, Tárcza Bertalan, az Országos Dalosszövetség főtitkára is köztük volt a dalosversenyeknél. De voltak szavaló-versenyek és sportversenyek is.

A buzai szavalóversenyen a mi színészeink remekül szerepeltek, édesanyám tanította be őket. A nyertes egy egyszerű szentmártoni leány volt, ma is él, és Schilling János, mint zsűritag, odament hozzá, hogy kezet fogjon vele, mert nem akarta elhinni, hogy egy parasztleány ilyen jól tudjon szavalni. Meggyőződhe-tett a munkás kezéről.

Én is innen hoztam a versek iránti szeretetet. Ott-honról, édesanyámtól. Az iskolában és Kolozsváron a gimnáziumban is én voltam a legjobb szavaló.

Aztán férjhez mentem, jött a sok gyermek, elhagy-tam, nem szavaltam. Édesanyám mindig kérdezte: – Bözsikém, te nem szavalsz? Miért nem szavalsz? – Édesanyám, nem szavalok most már, mert nincs időm, nincs mikor. – Egyszer ajánlkoztam a Farkas ut-cai templomban, hogy vallásos ünnepélyeken én is mondok verset. Édesanyám emlékéért, aki nagyon sze-rette volna, gondoltam, vállalom. Így fedezett fel László Dezső újra, és egyre többet hívtak.

Halottak napján most kint voltam megint Szentmár-tonban. Az én ifjúkorom komoly kultúrélete után olyan szomorú most így látni ezt a kiürült falut. Megrázó ez a lassú haldoklás. Az én régi asszonyaim, ismerőseim, gyermekkori barátaim vagy meghaltak, vagy haldokol-nak. Olyan elhagyatott minden. Az a néhány fiatalabb dolgozik vasárnap is. Kérdeztem, hogy miért csinálják.

Olyan szép volt, amikor vasárnap reggelenként szépen kiborotválva, felöltözve vonultak a férfiak és az asszonyok a templomba. Most csak a munka, és nincs rendje az életnek, a pihenésnek, a művelődésnek. Igaz, elment az ifjúság. Akkoriban volt vagy hatszáz lélek. Most pedig kétszázan ha vannak. Vissza kellene adni újra népünknek a falu szeretetét!

(Felebarát, 1990. 5.)

KÖTELESSÉGÜNK
KIUTAT MUTATNI A MEGMARADÁSHOZ
Beszélgetés D. Tókécs László nagyváradai püspökkel
Nagyváradon, 1991. február 1-jén

– *Kedves Püspök Úr! Hol van a helye a temesvári forradalomban az egyesült Szamos egyik szórványközpontjának, Désnek, életed egyik igen fontos állomáshe-lyének?*

– Az, ami 1989-ben Temesváron megtörtént, elvben, lehetőség szerint Désen is megtörténhetett volna, ami az egyházi és gyülekezeti harcokat illeti, semmivel sem hátrább való egyházi és hitbeli szempontból, mint Temesvár. Csupán Istennek különös kegyelme és kifürkészhetetlen útjai magyarázzák azt, hogy nem Désen robbant, hanem Temesváron. Hozzá kell tennem, hogy a nagyváros sajátossága, az itt élő nép sajátos történelmi, társadalmi háttere is döntő volt. Désen pontosan olyan hősiessé volt az ottani gyülekezeti harc, és olyan kisközösségi ellenállás alakult ki, mint Temesváron. A következő tervem a *Temesvár ostroma* című könyvem után a Dés krónikája, az ottani évek és harcok megörökítése lenne, hiszen egymáshoz tartoznak, ugyanazt a lehetőséget hordozta magában.

– *Désen a harcok ellenállás gyökerét az ifjúság adta.*

– Nyilván, hogy az alapot ők adták, de a döntő az a szemlélet volt, hogy a keresztyénségnek a társadalom egészére kell igényt tartania. Az egyház nem egy szigete a társadalomnak, és a hitszemlélet sem irányulhat bizonyos vallásos célokra, belkörü tevékenységekre, hanem teljes és szerves egységet képez az általános világszemlélettel, a társadalomszemlélettel, kitekintéssel van a gyülekezethez tartozó hívek kulturális életmegnyilvánulásaira is, és így válik az egyház társadalmi tényezővé, az egyetemességnek egyfajta középkori igényét valósítva meg. Ezen belül az ifjúság kiemelt helyet foglal el, hiszen ő elszakadt az egyháztól, a szélekre szorult.

Désen az történt, hogy keresztyén szellemben elkezdtünk a város életének teljességében gondolkozni és tevékenykedni. Az egyházi istentiszteleti közösség munkája kinőtt egészen az iskolák kérdéséig, az osztályok megnyitásáig, a kulturális életig, a színjátszó csoportig, táncház és népdalkör megszervezéséig. És ebben a harcban szerves része volt az ifjúsági bibliakörnek. Mi ezt így neveztük annak idején, hogy *várospolitikát* folytatunk. És ebben összeállott egy olyan közösség, ahol a kétkezi munkástól az értelmiségiig, a reformátustól a katolikusig mindenki részt vett. Ez teljesen spontánul alakult ki kezdetben, de kitűztük magunk számára, hogy a teljesség igényével fordulunk városunk és életkérdései felé. Ez az, amit én minden szervezet életében hangsúlyozok most is: a teljesség igényével, mint egy társadalmi erő fellépni. Véleményem szerint ez az, ami rendkívül ingerelte a hatóságokat.

– *Miben nyilvánult meg ez az egyházi várospolitik?*

– Abban, hogy a város minden magyar közösségi megnyilvánulását egységes irányítás alatt tartottuk. Megpróbálom felsorolni neked, hogy tisztább legyen: iskolaügy a városban, sőt a környéken is, Szásznyíres, Cichegy, Désakna. A harc lényege az volt, hogy a ma-

gyar gyermekeket a magyar tagozatok fele irányítottuk, és ezzel mintegy nyomás alatt tartottuk a helyi vezetést. Szabadegyetem, két kurzussal, egy reállal és egy humánnal. Táncházt, népdalkör, színjátszó csoport. Az ifjúsági bibliakörnek az idegen nyelv osztályát is megszerveztük. A templomi ünnepélyek, tematikus műsorok. Találkozók testvér színjátszó csoportokkal, jeles embereket hívtunk meg erre és a szabadegyetemre is. Szavalóversenyt rendeztünk a templomban Medgyes Lajosról elnevezve. Kirándulásokat szerveztünk a környéken, folklórgyűjtést, gyülekezetlátogatásokat, helytörténeti jellegű kutatómunkát. A közélet megszervezése és az erők összefogása állott tehát a középpontban. Ilyen értelemben a presbitériumnak is átminősült a szerepe, és tudattalanul is részévé vált ennek a közös munkának.

A hatóságok felismerték, hogy még a lehetetlen körülmények között is tudunk valamit csinálni, és hogy a társadalom egészére tudunk igényt tartani és nyomást gyakorolni, amit sohasem tudott megvalósítani a KISZ például az ifjúság körében. Csak sulykolta, utasításai-
ban előirányozta, de nem lehettek társadalmat megmozgató erővé, sem a KISZ, sem a párt. Ez vezetett aztán oda, hogy mindent elkövessenek a mi felszámolásunkért.

– *Idézzük fel, hogyan próbálták felszámolni munkátokat, miként működött ez a gépezet, hisz sajnos ez elvileg bármikor megismétlődhet.*

– Először engem akartak eltávolítani és kizsigerelni, előbb a színjátszó csoportból, mint klerikális, reakciós elemet. Én magam is aktív tag voltam, szerepeltem, rendeztem. Játsoztam Móricz Sári bírójában, kiszállásokon voltunk Dés környékén. Elkezdődött a nyomás. Letiltották a kiszállásokat, egyre nehezebben hagyták jóvá, míg végül kerek perec megmondták, hogy el kell hagynom a színjátszó csoportot. A tagság testületileg mellém állt, ami azt jelentette, hogy szüne-

telt, amíg végül is én döntöttem úgy: otthagynom a csoportot, hogy megkönnyítsem a helyzetüket. Utána mindenünnen ki akartak túrni. A szabadegyetemnek is egyik fő szervezője voltam, Kolozsvárról előnyös volt a helyzetem, mert ismertem az ottani irodalmi és kulturális élet jeleseit, akik rendszeresen látogattak. Ott is állandó lett a cirkusz. Letiltották, a közismert bürokratikus módszerek széles skáláján gáncsolták a munkánkat. Valóságos harc lett minden egyes estének, műsor-nak, előadásnak a megszervezése. Ugyanolyan helyzet-be került a népdalkör, a táncházat is letiltották. Bodor Pálnál jártunk közbe, aki akkor a tévé magyar adásá-nak volt a vezetője. Kiszállt akkor egy pártküldöttség, és a kecske és káposzta elve alapján engedélyezte ugyan a további munkát, de ez már csak egy szűk esz-tendeig tartott. Utána beindult az egységes támadás, különösképpen amikor az *Ellenpontok* című földalatti folyóirat körül sűrűsödött a nyomás. Ezután gyakorlatilag megszűnt az előbb felsorolt összes tevékenysé-günk.

– *Elkezdődik a munkatársaknak, a körülötted csoportosuló dési ellenzéknek a szétverése, meghurcoltatá-sa...*

– A legrendkívülibb család, aki köré csoportosult az egész mozgalom, a Gallov család, akik valóságos szék-helyet biztosítottak ezeknek a tevékenységeknek. Na-gyon lelkes régi dési család, kiknek szüleik is részt vet-tek a régi dési művelődési életben, és ők folytatták. Éj-jel-nappal nyitva állott a lakásuk a szervezések és munkák előtt. Elannyira, hogy két kisebb szobát egy-beolvasztottak, hogy legyen tér a fogadásokra és meg-beszélésekre. Hozzájuk csoportosult, különösen iskola-vonalon Kalapáti Jolán tanárnő, aki ebben az irányban párhuzamosan haladt az egyházzal. Lakatos László volt a másik oszlopos tag, és együtt a Gallovokkal, Fe-rencsel, Bélával, Ágnessel és Magdival folyt a szerve-zés és megbeszélés.

Az igazi offenzíva az *Ellenpontok* megjelenése után indult meg, azzal kezdődött a végső leszámolás. 1983 őszén kezdődött az én Désről való eltávolításom folyamata, a fegyelmi beindítása ellenem. Nyilvánvaló, hogy ezzel az egész munkát és a baráti kört akarták felszámolni. Állandó zaklatás, behívások, fenyegetések, házkutatások következtek a csoport tagjainál, munkahelyi zsarolás, áthelyezés.

– *Ami végül is a baráti csoport és munkaközösség teljes szétverését eredményezte*

– Szétverését, megosztását és egyfajta lejáratását is. Hónapokig folyt ez az alantas munka tovább is ellenünk. Miután munkanélküli lettem, továbbra is ott laktam még, de akkor már nem folyt a munka és semmiféle tevékenység. Rövidesen Kalapáti tanárnő is elveszítette állását, teljesen törvénytelenül. Őt gyakorlatilag Magyarécsébe száműzték, és engem is önkényes, fegyelmi úton sikerült eltávolítani.

Azután következett a gyülekezet megosztása és a bibliakör felszámolása. Olyan 50–70 ifjút hívtak fel, előbb az iskola igazgatóságára, utána a párthoz, és utána a szekuhoz, ami fokozódó nyomást jelentett. Nyilatkozatokat íratnak velük, hogy magyar történelmet tanítottam nekik. De őket csak akkor sikerült felszámolni, amikor én már eljöttem. Volt egy búcsú bibliaóra, ahol én még felemelő hangulatban vettem búcsút tőlük, és kértem, hogy folytassák ezt a munkát. Folytatódott is egy darabig, mert a szekuritáté biztatta utódaimat, hogy tartsák a látszatot. Még egy szabadegyetemi, műkedvelői munkát is erőltettek, de már látszott, hogy csak a látszatért teszik, látszatlétre ítélték azt, ami maradt.

– *Mesélj nekünk a dési ifjúsági munkáról, a fiatalok bibliaköréről. A szórványokban élők számára olyan távoli és ismeretlen az olyan gyülekezeti élet, ahol szervesen, népes csoportban dolgozik, Bibliát olvas és él a fiatalság.*

– A dési ifjúsági bibliakör egy öntevékeny bibliakör volt, ahol az önszerveződésre esett a hangsúly, és annak a világszemléletnek a nevében, hogy a fiatalok a Biblián át közel kerüljenek a határtudományokhoz, hogy ezek együtt egy keresztyén világszemléletet adjanak a fiataloknak. Mert éppen itt volt a baj, azzal fokozódott le a mi keresztyénségünk, hogy beszűkült, és a szűkkeblű, szektás keresztyénség egybeesett a hatósági ideológiai szándékokkal és elvárásokkal. Ebből akarunk kitörni, és végeredményében ez lenne az egyházunk egészének is a kiútja, ha a társadalomnak szerves része lenne, egy átfogó világszemléletet adna a híveknek a Szentírás tanítása alapján. Nos, úgy érzem, hogy ez nagymértékben sikerült is.

Egy évig működött külön a munkások és a diákok bibliaköre, mert úgy láttuk, hogy nem mehet együtt. A diákságot úgy éreztük, hogy külön kell választani a maga sajátos kérdéseivel. A körön túlmutató tevékenységek is nagyon fontosak voltak. A templomi ünnepélyek alkalmával színvonalas és tematikus műsorokat szerveztünk Bethlen Gábortól Babits Jónás könyvéig, népi karácsonyt betlehemessel és passióműsort. Ezekkel meglátogattuk a környéken levő falvak gyülekezeteit. Angol bibliacsoport indult, szavalóverseny, pályázat. Lényegében ez az egyházi mozgás pezsdülést adott a gyülekezetnek, megszentelte a dési életet, adott egy erkölcsi távlatot, egy kulturális, nemzeti, nemzetiségi elkötelezettséget. A gyülekezetnek ezzel sikerült egyfajta lelki-szellemi kisugárzás forrásává válnia a bibliakörön és személyemen keresztül. Az egész dési munka emellett teljes egészében beleágyazódik abba a történelmi tájba, a Kis- és Nagy-Szamos völgyébe, a hajdani Szolnok-Doboka vármegye hangulatába, ahonnan egyfajta történelmi hitelt is nyert. Hát ugye ott van Medgyes Lajos, a dési református papköltő-forradalmár, az 1848-as események egyik harcosa, Petőfi és Jókai ba-

rátja, akit bátorságáért meghurcoltak, börtönt is szenvedett.

– *A forradalmár Medgyes Lajos lelkész Désen egyfajta szellemi előd is volt az ottani munkában, ellenállásban.*

– Désen mi tudatosan tápláltuk Medgyes Lajos élő emlékezetét, kultuszát. Az öt éves évfordulón el is neveztük a bibliakörünket az ő nevééről. Ő igazán megérdemelte. Olyan motívumszerűen, állandóan kísérte munkánkat és az én sorsomat is, mint egy példa. Az ő sorsának példázatos esete nagyon sok reménnyel kísért engem is. A börtönből kiszabadulva a Cselekedetek könyvéből azt az ígét választja ki, hogy az apostolok a fogság után visszamennek a templomba, és ugyanott folytatják az igeolvasást és munkát, ahol azelőtt abbahagyták. Az Úrnak angyala szabadítja meg őket, és mondja: *„Menjete el, és felállván, hirdessétek a templomban a népnek ez életnek minden beszédit”* (5, 19b).

A *Börtön-dal* című versében kicsengő optimizmus minden idők üldözöttje számára reményt és vigasztalást ad, hogy az igazság mindig védelem és biztonság annak, aki azt vállalja:

Csak testem érzi a kint,

Lelkem most is szabad:

Csillagpalástba vonta

A tiszta öntudat.

A bibliai példázat e megrázó esete Medgyes Lajosnál engem annyira megragadott, hogy én a kétévi munkanélküliség után is ott folytattam, ahol ő megtalálta a maga számára a bibliai példát. Nagyon sok olyan verse van, ahol prófétai, látnoki módon jósolja meg a Mezőség pusztulását. Nem közismert, mert az az igazság, hogy nem volt nagy költő, de több olyan verse van, amely a néptestvériség szellemiségében fogant, olyannyira, hogy egyik verse még az ötvenes évekig benne volt az iskolai tankönyvekben nálunk is. Ez a népsíra-

tó, pusztulást világosan látó szemlélet teljesen összhangban volt nála a testvériséggel, és ez nem vezetett sovínizmusához.

Valahogy tehát a Medgyes Lajos szemével is néztem a vidéket, a Mezőséget. No meg a szépkenyerűszent-mártoni nagyszülői indítások is ezt sugallták. Nekem *amúgy is jobban tetszett a sárban, elesettségben élők* helytállása, azt vallottam magaménak, hozzám mindig közelebb állt, mint a tiszta magyar vidékek magyarságának egyházilag sokszor megüresedett élete. A székel romantika egy olyan szemléletet honosított meg, hogy „Erdélyország székelyország”. Én a hiteles Erdélyt ebben a pusztuló, asszimilálódó, a hétköznapi hősieségében a megmaradásért küzdő népben találom és látom, vagy legalábbis egy olyan egységes Erdélyképre van szükség, amely nemcsak a Székelyföld magyarságának egyoldalúságával nézi ezt a tájat, hanem ebben a szemléletben helyet kap az erdélyi szórványvilág is. A szórványmagyarság egészében kell gondolkoznunk.

Az RMDSZ-ben is többször felvetődik ez a kérdés, és tudom, hogy Trianon óta többször is nekigyürkőztünk a szórványügynek. Mások mértékadó véleményét szem előtt tartva, úgy érzem, hogy elég hatástalanul. Valahol mindig elsikkadt ez a kérdés, nem vált igazi ügyévé a magyarságnak. Egyházunk is megrekedt annál, hogy meghirdette a szórványgondot, a lelkiismereti elkötelezettséget, de az nem tudott igazi közügyggyé válni akkor, amikor talán lehetett volna még többet is tenni. Ezért tartom nagyon fontosnak szórványlapod, a *Felebarát* szolgálatát, és szorgalmazom máshol is, hogy kellő súlyt biztosítsunk ennek. Mert igaz ugyan, hogy a klasszikus szórványok előbb-utóbb kimúlnak, viszont nem szabad elfelejteni, hogy a szórványállapot mindig újratermelődik, hogy egyre egyetemesebbé válik ez a gondunk. Sokan azt mondják: hát ezeknek úgylis végük van, ezzel megszűnik a probléma, nem tehetünk sem-

mit úgysem. Hát nem szűnik meg, mert újratermelődik, új formákban jelentkezik, máshol, a nagy tömbökbe is befészkezi magát, és gyűrűzik tovább.

– *Püspök Úr, hogyan emlékszel vissza a Dés környéki gyülekezetekre, milyen emlékkockákat őrzöl a kevesek és sokak életéről, küzdelmeiről?*

– Az imaheti szolgálatok jó alkalmat nyújtottak számomra is, hogy belelássak a vidék magyarságának közösségi, egyházi életébe. Egy-egy imaheti időben 30–40 helyre is elhívtak. Az az előnyöm is megvolt, hogy a dési esperesi hivatali iroda a lelkészi irodában volt, és így az egész egyházmegyei életre lehetett rálátásom. Láposi József esperessel mindig megbeszéltük a felmerülő kérdéseket, a szemünk előtt fogyott el Dés környéke, és oda, a hivatali szobába folytak be a gondok.

Én azzal nem dicsekedhetek, hogy a szórványok sárát dagasztottam évekig, mert egyszerűen nem volt rá módom, számomra a városi gyülekezetek gondjai lettek feladattá, de ha szükség volt rám ilyen helyzetekben, sohasem utasítottam vissza sem a szolgálatot, sem a beszolgálást. A dési munka egyébirányban teljesen lefoglalt egy sajátos munkaterülettel, de brassói segédlelkész koromban hónapokig voltam a zernesti missziói egyházközség beszolgáló lelkésze, ahol több apró település várta a szolgálatomat, Désen pedig szásznyíresi beszolgálásom hozta felém újra a Mezőség hangulatát.

Kevés gyülekezet volt az egyházmegyében, ahol ne szolgáltam volna. A bokrosítás jelszava alatt leányosították, szórványosították az egyházközségeket, és csak a leépülés távlata maradt számukra. Nem felejttem soha el azt a dési közgyűlést, ami után Veres János vicei kurátor szinte vérre menően küzdött azért, hogy gyülekezete anyaegyház jellege megmaradjon.

Felejtgetetlen marad számomra az a sok imaheti szolgálat. Végigprédikáltam a Töki-völgyben, voltam olyan akciókban, ahol autóval kimentünk négyen, és minden faluban letettünk valakit, délután pedig visz-

szafele felvettük. Megható volt ez. Gyermekkorom helye, Szépkenyerűszenzmárton is felejthetetlen marad, és Nagydevecser, Kisdevecser, Kékesvásárhely. Többször jártam a Szamos mentén, Magyarnemegyében, a Sajó és Dipse mentén, a Melles patak völgyében Apánagyfaluban, Kékesen, Veresegyházán.

Most esperesként tudnám, hogy mit csináljak abban az egyházmegyében. Nagyon elkeserítő, hogy az egyetlen megmaradt intézményünk, az egyház sem nézett szembe a valósággal, nem élt a lehetőségekkel, és gyakorlatilag letudta a szórványokat. Az a szórványmunka, amit mi végzünk, szerintem csak az utolsó kenet szerepét vállalta csupán, de nem gondolkozott a megmaradás, az egyházi, szervezeti megújulás jegyében.

– *Mintegy összegzésként, kedves Püspök Úr, miben látod a szórványkérdés megoldásának utait, osvényeit? Melyek lehetnek véleményed szerint azok a tennivalók, amelyek a legsürgetőbbek és legfontosabbak ahhoz, hogy kínzó lelkiismeretünkön könnyíthessünk?*

– Az bizonyos, hogy első fokon – gondolok itt a két-három lélekre – a legfontosabb a lelkigondozás. Eddig legtöbbször számadó, bürokrata szellemben vették szemügyre a szórványokat. Azzal, hogy néha kiszálltak oda és megkeresték őket egy évben egyszer, ezzel mintegy letudták őket, és azzal, hogy ennél többet úgysem érdemes és lehet tenni. Megvallom őszintén, hogy általában véve nem éreztem azt a sodró elkötelezettségét a szórványok gondozóinak, hogy ezek a kevesek, a nyáj maradéka „megtartásra való nép”. Talán a legpéldamutatóbb ebben a tekintetben a kérői Bányai Ferenc munkája volt, akinek pályaképét órommel láttam viszont a *Felebarátban*. Az ő szolgálatát már akkor nagyra értékeltük a dési ifjúsággal. Meghívtuk például a bibliakörre, hogy tartson előadást a szórványkérdésről. Nagyon nagy dolognak tartottam azt, hogy ő, aki közülük vétetett, öt évtizeden át sorsközösségben tudott él-

ni az övéivel, sokszor hátrányára is, vállalva földhözragadt életüket is.

Ahol egy-két-három lélek van, nem áltathatjuk magunkat: a beolvadás elkerülhetetlen. Itt már koncepciózusan kellene az egyháznak lépnie, figyelembe véve át-fogó terveket, közösségbe gyűjteni, visszahozni a nyájhoz, a többséghez menteni. Viszont ahol leányegyház van, ahol jelentősebb számban élnek, minőségi munkát végezve, az az érzésem, hogy kialakítható és felerősíthető a közösségi összetartás, és a maga módján teljes értékű faluközösségi lét, hogy őket vétek elhanyagolni. Megható például a Toki-völgyben élő közösségek hűsége, az a kis mag, amelyet csak a szászok szívós összetartásához tudnék hasonlítani. Nem bontja meg őket, nem zilálja szét sem az asszimiláció, sem a huzamosabb ideje kedvezőtlen körülmények.

Természetesen rég működő bomlasztó erők eredőjeként jött létre az, ami most a szórványokban van. Biztos, hogy nem lehet egyik napról a másikra teljesen újjászülni ezeket a közösségeket, viszont nem reménytelen eset. Az orvos is úgy küszködik a betegéért, hogy mindent megtegyen érte, még akkor is, hogyha meg is hal. Az életben tartás az ő feladata. De hát nem csak a végeredmény minősíti ezt a szórványmunkát sem, hanem a cél, a hit, az eszmény. Az erkölcsi hozzáállásunk a legfontosabb: mit tett meg az egyház ezekért a közösségekért? Ha szegényebbek is leszünk a beolvadottakkal, akkor is elmondhatjuk, hogy megtettünk mindent, amit megtehettünk, és ezzel felmentést is kapunk. Arról nem is beszélve, hogy egy hősiecs helytállás tanulságával mi és a testvérként segítő nagyobb gyülekezetek leszünk gazdagabbak. Ez az az eset, amikor a szegénységünk gazdagsággá válik, és nem szerezhettünk magunknak semmiképpen felmentést semmilyen reálpolitikai jellegű meggondolás alapján a szórványmunka elhanyagolására. Ez az egyháznak szent kötelessége volt és az is marad.

Nos hát, ki kellene dolgozni egy átfogó szórványkonceptiót. Annyi megválaszolatlan kérdéssel és problémával állunk szemben, hogy én sem tudhatok megoldásokat ajánlani, de ez az út megérdemel egy széles egyházi összefogást, egy alapítványt. Egy teljes egyházat összefogó gondoskodásra, számbavételre van szükség. Nem beszélve arról, hogy kiegészült a szórványkérdés a nagy településeken élő, szétszórt városi gyülekezetek fogalmával is. Ezek az új helyen otthont, munkát keresők nem tudnak szerves közösségekké válni. Az egyháznak itt is nagy szolgálata van a nagy számban, de mégis szétszórtan és szervetlenül egymáshoz kapcsolódók közösségében. És itt már a szórványkérdés egészen új vetületével állunk szemben, és más feladatával, amit nem venni észre megint vakság, és rábízni a lelkesre, hogy legjobb belátása szerint járjon el, felelőtlenség volna. Az „amit tudok, megcsinálok” elve itt is hibás.

Ebben a nagyfokú és sokirányú szórványosodásban kötelességünk kiutat mutatni a megmaradáshoz. Önazonosságukban, nemzeti, szellemi, hitbéli mivoltukban megtartani a szétszórtságban élőket legszentebb küldetésünk.

(Felebarát, 1991. 6–7–8.)

LEGERŐSEBB ALAPUNK AZ EGYHÁZ

Beszélgetés

Sárkány Ferenc besztercei ny. tanítóval, főgondnokkal

Ha azt mondjuk: Beszterce, azonnal őreá is gondolkunk. Neve, élete és szolgálata elválaszthatatlan ettől a várostól. Örök fiatal és fáradhatatlan volt. Helyi RMDSZ-t és alapítványt vezetett, szervezett, intézett,

bentlakás építésébe fogott, a dési református egyházmegye főgondnoka volt, iparosegyletet indított újra, jogokért küzdött, hogy valahogyan megmentse a város és a környék kevés számú magyarságát a felszámolódástól. Amikor ez a felvétel készült, Sárkány Ferenc kényszernyugalmazott tanító túl a 80-on, közelebb a 90-hez, de még fiatalokat megszegyenítően szolgált közöttünk. Életéről, városa múltjáról és az együttéléseiről, terveiről mesélt. Amit azonban 1992-ben leírhattam róla, már mind a múlt. Utolsó filmezésünkkel már a betegágyához volt kötve, de a tennivalókhoz szinte hozzáfiatalodva lelkesedett fel az új lehetőségek hallatán. Aztán nemsokára búcsúztattuk.

Mezőörményesen születtem, gyermekkoromat szülőfalumból elköltözve már Magyaroklyánban és Mocson töltöttem, ahonnan aztán szüleim Kolozsvárra mentek át. Iskoláim java részét Nagyenyeden végeztem, és itt is szereztem tanítói oklevelet.

A család távolabbi eredete a Marosvásárhely melletti Pókába nyúlik vissza, onnan származtak el, ahogy mondani szoktuk, ott van a „Sárkányok kertje”, onnan jöttek Örményesre, ahonnan még jobban szétszóródtunk.

Apám Örményesen kertész volt Lászlófalvi Velits Zoltán birtokán, onnan került a moci kórházhoz gondnoknak, intézőnek, és aztán Pulyonban halt meg a bátyámnál.

Nagyenyeden Veress Gábornál, a zenetanárunknál laktunk egy másik fiúval, 1936-ban végeztem, és egyenesen Besztercére neveztek ki tanítónak a magyar református iskolához. Az én odakerülésem a véletlen műve volt, mert én akkor még azt sem tudtam, hogy Besztercén van magyar iskola. Az enyedi gyakorlóiskolában helyettesítettem éppen, amikor Late felügyelő, az akkori összes kisebbségi iskola hírhedt inspektora, ellenőrzésre érkezett Nagyenyedre. Nem szólt senkinek

semmit, egyenesen bejött az én órámra. Én általában nem voltam izgulékony természetű, mindent csináltam ugyanúgy, mint máskor. Nézi a naplót, hát ez a gyermek Kozma Andor, azonkívül ennek a lánynak ügyvéd az apja, biztosan tudja a nemzeti hovatartozását. Még egyéb dolgokról is tárgyaltunk, és egyszer csak elkezdti kérdezni románul a számtant. Én jól tudtam már akkor is románul, nem ijedtem meg, és mondom a gyermekeknek: az inspektor bácsi nem tud magyarul (pedig tudott jól), azért kérdi románul a számtant, és én lefordítottam nekik mindent magyarra, és a gyermekek szépen feleltek. Nagyon tetszhetett neki a tanításom, mert azzal búcsúzott, hogy „kívánom, hogy minél hamarabb a saját iskolájában találkozhassunk”. Nagy volt a riadalom akkor az iskolában és a képzőben, de azért úgy látszik, volt benne karakánság, mert azt mondta Csefő igazgatónak: „hogya ilyen gyermekeket küldenek ki iskoláikba, ne féljenek, mert nem fogom bezárni az iskolájukat”.

Nem tudom, de úgy látszik, hogy ezeknek következtében nevezett ki engem Besztercére, mert különben mindenki falura ment. Így kerültem 1936-ban Besztercére, és azóta is itt vagyok, de nem tanítok, mert tanító csak kevés ideig lehettem.

Én 1944-ig tanítottam, a református iskolának voltam az igazgatója, de emellett a tanonciskolában is tanítottam. Bár Besztercén éltem, mégis nagyon keveset vehettem részt a város szellemi életében, mert bevo-nultam '37-ben katonának a román hadseregbe, a bécsi döntés után minden esztendőben átképzésre vittek a magyar hadseregbe, és sokáig katona voltam. Jött a front, orosz fogság, két és fél év Ázsia, és azután már államosították is a felekezeti iskolákat és nekem men-nem kellett.

– *Milyen volt Beszterce a '30-as évek végén és a '40-es évek elején?*

– Egy nyugodt, gazdaságilag stabil kisváros volt. Gyára nem volt, csak egy kályhagyára, és a gazdasági életet a szászok vezették, akik jól szervezettek, műszakilag is jól képzettek voltak. Állandó kapcsolatban állottak Nyugattal, és így a fejlődés minden fokával hamar találkoztak. A város lakóinak akkor már csak 25%-a volt szász, és a megyének is csak 7%-a, pedig még 1920-ban a 12 000-ből 5000 volt a német, majdnem 4000 a román, 1000 a magyar és 2000 a zsidó. A háború kitöréséig Beszterce nemzetiségei harmonikus kapcsolatban éltek egymás mellett, és a művelt réteg között szinte kötelező volt, hogy beszélje a városban élők három nyelvét. A szászság bizonyos értelemben elszigetelten élt, a többi néppel nemigen törődött, csak a maga gazdasága és ipara után nézett.

A besztercei magyarság is szépen szervezett volt, egyházi és polgári vonalon egyaránt. A kultúrközpont a magyar iparosegylet volt, ahol nagyon jó énekkar, műkedvelő csoport, könyvtár működött. Volt szórakozási, ismerkedési lehetőség, klub, kuglipálya és minden ahhoz, hogy a város minden rendű és rangú polgára jól érezze ott magát. Még egy kis vendéglőt is kezelésben tartott az egylet.

A szászokat sajnos megzavarta a hitlerizmus, ezt fájdalmas, de be kell látni. Mindenki felett valónak kezdték érezni magukat, de meg kell adni, hogy gazdaságilag és kulturálisan is fölényben voltak. Meg voltak szervezeteik, a „szomszédság” ugye, és aki nem hajolt el a hitlerizmus fele, annak nagyon nehéz helyzete volt. Ezek még a gyermekeiket is inkább adták hozzánk iskolába. Érezték, hogy valami itt nincs rendben, de nem tehettek semmit ellene.

– *Itt a négy magyar év alatt hogyan élt a három nép?*

– 1940 és '44 között, a négy magyar év alatt az észak-erdélyi magyar államigazgatás is nagyon vigyázott arra, hogy a képviselőket a megyei és a városi tanácsban arányosan oldja meg. A megyének 80%-a ro-

mán volt, és ezt mindenkinek tudomásul kellett vennie, hogy nekik ott van a helyük a vezetésben és a tanácsban is. Nyilván, hogy nem a megfelelő arányban, de jelen voltak. Én is tanácsstag voltam mind a városnál, mind a megyénél, a legfiatalabb az akkori vezetésben. Amennyire lehetett, tiszteletben tartottunk minden népet, minden jogot élveztek, amit a többiek, és óvakodtunk, hogy sérelem ne érje a kisebbségeket, vagyis hát a többséget. Egy alkalommal felhívtak Kolozsvárra, Teleki miniszterelnök is lejött egy általános tájékoztatóra. Kifejtette, hogy a Szent István-i gondolat értelmében minden kisebbséget meg kell becsülni, és nem szabad ellenséges magatartást tanúsítani velük szemben, hogy ők is megtalálják helyüket ebben az államban. Erre én csendesen megjegyeztem: az a baj, hogy vannak kisebbségek – és itt a szászokra gondoltam –, akik nem érzik állampolgároknak magukat. Erre Teleki azt mondta, hogy ez sajnos így van, ezt a népbetegséget el kell tűrjük, de vigyázzunk arra, hogy ebből ellenségeskedés ne származzék.

Egy tanácsülés alkalmával dr. Molitoris evangélikus püspökhelyettes, az észak-erdélyi németység egyházi vezetője azt javasolta, hogy a városban a hivatalos nyelv a német legyen, „mert Beszterce mégiscsak egy szász város”. Mi megmagyaráztuk neki, hogy ezt egy állam keretei között mégsem lehet megvalósítani egy olyan városban, ahol a lakosság nagyobb része már nem német. Egyszer aztán mégis visszaadtam Molitorisnak a galuskát. A város gondozásában tanonciskolát létesítettünk, magyar, román és német tagozattal, a különböző anyanyelvűek számára. A szászok azt mondták, hogy nekik erre nincs szükségük, ők külön gondoskodnak magukról, nem közösködnek. Az iskola fenntartására létesítettünk egy alapot is, és amikor ezt az összeget átadtuk a tanoncoknak, jött Molitoris és méltatlankodott, hogy miért ez a megkülönböztetés, mert ők is beletartoznak a magyar államba mint annak polgárai.

Mint a tanügyi bizottság tagja, azt mondtam akkor neki csendesen:

– Örvendek, Molitoris úr, hogy revideálta álláspontját, mert a jómúltkor ön volt az, aki nem akarta elismerni, hogy közös és egyenlő állampolgárok vagyunk.

– *A városi tanácsban milyen volt a megbeszélés nyelve?*

– Magyar, de nyugodtan felszólalhattak németül is. És az az érdekes és szomorú, hogy a román képviselők inkább hozzánk húztak, mert mi nagyon jóban voltunk velük. Mind megfontolt, komoly román emberek voltak, lojálisak, és mi is velük. Arra igyekeztünk, hogy ne legyünk olyanok, mint amilyenek a régi román rezsim túlkapásai voltak, hanem mutassunk emberséget és tisztességet mindenkivel, és így velük szemben is, és ne hivatkozzunk azzal, hogy mi az államvezetéshez tartozunk.

– *Milyen volt az iskolák, a tanítás helyzete?*

– Itt nálunk a megyében az volt a szokás, hogy a tanfelügyelőséggel nem kiemelt személyeket, hanem gyakorló tanítókat bíztak meg, körzeti iskolafelelősi munkakörrel. Én magam is körzeti felelős voltam, és tekintettel arra, hogy bírtam mind a három megyénkben használatos nyelvet, a román és a német iskolákat látogattam. Ilyenkor gyakran megtörtént, hogy a román kollégák, szegények – hát nem volt hol megtanuljanak magyarul ennyi idő alatt –, kínlódtak, hogy beszéljenek magyarul. Ugye az volt a román időben is, hogy „*vorbiți numai românește*” (csak románul beszélj), hát azt gondolták, hogy akkor most biztosan muszáj magyarul beszélni. Mondom neki: – Nézd, kolléga, hagyd a csudába azt a kínládást. Én olyan jól beszélek románul, mint te, mondjad csak románul, amit akarsz mondani. – És leültünk és beszélünk. Sőt. Kellott iskolai jelentéseket írni, szegények nem tudták magyarul elkészíteni. – Gyere be hozzám, megcsináljuk. – Volt egy román tanító kollégám, aki jól beszélt magya-

rul, de mi a magyar idő alatt is mindig románul beszélgettünk. A változások után hát nem akar velem románul beszélni, csak magyarul. Azt mondta, hogy ha te a magyar idő alatt románul beszéltél velem, én is magyarul beszélek veled a román érában.

Többen voltak olyanok, akiket abban az időben mint felelős látogattam, és ma is nagyon jó viszonyban vagyunk. Ugyanúgy a tanonciskolában, volt olyan időszak, amikor a románok és a magyarok csak együtt adtak ki egy osztályra valót, és itt persze a hivatalos tanítási nyelv a magyar volt, de én mindig elmagyaráztam nekik románul is, mondván, hogy nem a nyelv a fontos, hanem hogy ti megértsétek. Ezek közül a jó múltkorjában találkoztam eggyel, és azt mondta nekem:

– *Domnu' Sárkány, ori unde și ori când ne întâlnim, eu vă stimez.* (Sárkány úr, bárhol és bármikor találkozunk, én megtiszttelem magát), mert maga ember volt velünk. – Amikor kitettek a tanügyből, akkor is eljöttek egypáran, akiket tanítottam a tanoncoknál, hogy csak szóljak, és ők jönnek tanúskodni, hogy jó voltam velük, de hát senkit sem kérdeztek meg.

– *A változások után, a négy év alatt hogyan alakult át a tanítás?*

– Ott, ahol román gyerekek voltak, románul tanítottak, még akkor is, ha magyar tanítókat neveztek ki, mert nem volt elég a román, mert sokan elmenekültek. Teke mellett, Galacfalván, emlékszem, egy fiatal kolozsvári leány, Nemes Nagy Erzsébet volt a tanítónő. Borgóprundon is voltak olyan leányok a Székelyföldről, akik románul tanítottak. Persze nem volt könnyű és zökkenőmentes, de átmenetileg jó kellett legyen. Sőt, a feleségem, amikor 1941-ben tanítói képesítő vizsgát tett, még román nyelvből is vizsgázott, mondván, hogy Erdélyben szükséges ismerni a többség nyelvét is, hogy tudják tanítani. Ez nagyon érdekes azokkal szemben, amiket ma mondanak.

Az átalakulás főként abban állt, hogy bevezették a magyar nyelv tanítását, és ahol magyar gyermekek voltak és eddig nem működhetett iskola, ott is megindult. De a többi minden a helyén maradt. Itt Besztercén is volt, aki a román tagozatra járt, volt, aki magyarba. Voltak románok, akik azt mondták, hogy inkább magyar iskolába járnak, hogy megismerjék a nyelvet, mint ahogy most is vannak magyarok, akik románba járnak, hogy érvényesüljenek. De nem volt semmiféle kényszer ezen a téren, hacsak vajegy önfejű ember nem cselekedett a maga fejétől, de a hivatalos állami rendelkezések senkit nem tiltottak és nem is köteleztek. Az összes állami román tanítók állásukban maradtak, senki nem dobta ki őket csak azért, mert ők románok. Bámulatos volt az, hogy a magyarok bejövele után összeírtak mindenkit, aki állami alkalmazásban volt, függetlenül anyanyelvétől, kapott 100 pengő előleget, ami akkor bizony nagy pénz volt.

Volt itt egy Oprea nevű tanító, később tanár lett, és a magyaroktól az első fizetéskor egy nagyobb összeget kapott. Meg volt ijedve, hogy itt valami biztosan nincs rendjén, hogy egy románnak ekkora pénzt adjanak. Ebből a félreértésből biztosan baj lesz, vissza akarta vinni. Megmagyarázták neki, hogy itt nincs semmi félreértés, ez neki is jár. Hatóságilag, hivatalosan tehát nem volt megkülönböztetés, na persze az egyes emberek tettek olyasmit, amit nem kellett volna. Én sokszor mondtam: állítsák elő azt a besztercei románt, akivel kimondottan azért bántak rosszul, mert román volt. Megtörtént egyes esetekben, hogy valami forrófejű fiatalok elkaptak románokat, levágták az ingüket, hogy hordják belül a nadrágban, de ez nem volt általános.

– *A román iskolákban kötelezték a magyar nyelvet?*

– Mint az állam nyelvét, igen, és volt, ahol amúgy is igényelték volna. Besztercén például én tartottam az iparosoknak magyar nyelvű tanfolyamot is, teljesen ingyenes volt. A hivatalos levelezés technikáját, nyelve-

zetét tanítottam meg, hogy tudjanak érintkezni. Kedves társaság volt, és jó volt a hangulat. Vagy egy másik dolog. A vármegyénél a magyar anyanyelvű tisztviselők részére román nyelvtanfolyamot tartottunk azért, hogy tudjanak a lakossággal érintkezni. Mondom, hogy akadtak rossz hangulatot keltők is, olyanok, akik sokat szenvedtek a román éra alatt, és igyekeztek visszaadni mindent, amit kaptak, de a többség tudta, hogy nem ez a helyes, a járható út, és nem tisztességes.

– *A főispán akkor ugye Bethlen Béla volt?*

– Beszterce-Naszódban és Szolnok-Doboka megyében is. Ő egy végtelenül szerény, tisztességes és jóindulatú ember volt, rendkívüli jellem. Igazi, közvetlen és egyszerű, és minden nemzetiség számára elérhető. A román parasztok is nagyon szerették, és bizalommal kereshették meg minden bajukban. Bethlenben lakott, és képzelje el, nem vette igénybe a hivatali kocsit, hanem vonattal vagy autóbusszal ingázott két nap Besztercére és két nap Désre. A táskájában hordta a tízórai-ját, és nem az irodaszolga szaladgált utána, hanem ő szépen kivette az elemózsiáját, és megtízóraizott. Nem méltóságos uraztuk, hanem egyszerűen csak főispán úr volt, közvetlenül, egyszerűen.

– *A főtisztviselői kar az „anyaországból” jött?*

– Igen, és beilleszkedtek valamennyire. Volt, aki nagyon jól, volt, aki fölényes volt. Én mondtam nekik elég kritikusan, hogy ti három kategóriába tartoztok. Vannak, akik lelkesedésből jöttetek, vagy erdélyiek vagytok és hazajöttetek, és vannak, akik azt hitték, hogy gyarmatra jöttek, és akiket különböző családi gondok hoztak ide.

– *És aztán mi következett '44 után?*

– Katonaság, front, fogság Szibériában, ahonnan csak 1948-ban szabadultam. Leellenőriztek, visszakaptam munkahelyemet, és én lettem az egyesített, egységes magyar iskola igazgatója. Jöttek a szorítások, az orosz minta, és én, ahol kellett és lehetett, megmond-

tam az igazat, és úgy tekintettek, mint a rendszerre nézve káros személyt. Ez akkor volt, amikor szét kellett verni a szabadon gondolkodók között. Így aztán 1950 júliusában rám jöttek, felszedtek, és egy eszten-deig a kanálisnál voltam. Nem ítélték el, mert ahhoz nem volt elég bizonyítékuk, hanem csak fogva tartot-tak. Miután szabadultam, átmentem az asztalosipari szövetkezetbe, és 26 év után onnan mentem nyugdíjba 1975-ben.

– *Mit ígér a mostani helyzet Besztercén és a megyé-ben a változások után?*

– Mi megpróbáltunk az új helyzetben is tenni vala-mit az itteni magyarságért. A legerősebb alapunk az egyház támogatása, és ez lehet a reménységünk arra, hogy megmaradjunk. Mindig megtartónk volt, és hisszük, ezután is az lesz. A nagy baj az, hogy ember-hiánnyal küszködünk. Az új hatalom nem nyomott, amit kértünk, megkaptuk tanügyi vonalon. Önálló is-kolánk nem lehetett, de mégiscsak van 12 osztályos magyar tagozatunk.

Létrehoztuk a Beszterce Művelődési Alapítványt a megyei magyar szórványok támogatására, műemléke-ink védelmére. Az alapítványnak az az elsődleges célja, hogy azokból a községekből, ahol a kis létszámú ma-gyarság miatt nem lehet anyanyelvű iskolákat nyitni, hozzuk be a tanulókat egy bentlakásba, segítsük őket, hogy nyelvüket és kultúrájukat ápolhassák. Könyv-tárat létesítettünk, kultúrintézményeket. Építjük a kollégiumszerű bentlakást egy húsz tantermes iskolá-val, ahol a gyermekek összegyűlhetnek.

– *Az alapítvány évek óta építi a besztercei magyar bentlakást.*

– A mostani Beszterce már nem a régi, hisz a ma-gyarok is nagyobbbrészt az utóbbi időben telepedtek be a környező falvakból. Kallódnak, mert nincsenek gyö-kereik: otthon sincsenek, itthon sincsenek. Nagyon fon-tos tehát egy magyar ház, ahol nem csak az iskolás

gyermeknek jutnak bentlakáshoz, hanem gyülekezeti központ is lehetne. Egyre nehezebben élünk, és az emberek bizony nehezen nyúlnak be a zsebükbe. Könnyű a Székelyföldön, ahol mindenki magyarnak és székelynek születik, de itt állandóan mondani kell, hogy ezek a mi magyarjaink ezt el ne felejtse.

Ki kellett volna már maradnom mindenből, öregember vagyok, 80-on rég túl, s nem lehet annyi energiám, mint egy fiatalnak, de hát kénytelen vagyok dolgozni és segíteni a fiatalokat azzal, amit én is tudok és megéltem.

(Levél, 1999. 8.)

AZ UTOLSÓ, A FÉLBEMARADT TEMPLOM

**Bányai Ferenc lelkész Debreczeni Lászlóra,
a vízszilvási templom újjáépítőjére emlékezik**

Debreczeni László utolsó restaurálási és építészeti tervét a Kis-Szamos mente egyik legkisebb gyülekezetének omladozó templomához Vízszilvára készítette. Az alig 30 lelket számláló kis néptöredéknek együtt álmodott új hajlékot az oda akkor beszolgáló id. Bányai Ferenc kéri szórványlelkésszel. Közös erővel és lelkesedéssel indult a munka, melyet 15 év után még máig sem tudott befejezni a gyülekezet. Ma már tudjuk azt, amit akkor még csak sejtettünk: a tordatúri után ez a templomtorony Debreczeni László utolsó alkotása lesz. Így, félbemaradottan is, Kós Károly legjobb tanítványa, a 80-on túli mester utolsó bokrétáját tűzte ki oly sokszor mellőzött és méltatlanul hallgatásra ítélt életműve csúcsára.

Vízszilvás nem tartozott mindig a kéri gyülekezet-

hez, és amikor hozzám csatolták és először elmentem oda, láttam, hogy baj van a templommal, itt nincs ami-re várni, meg kell javítani. Tervet kellett csinálni, mert hát nem foghattunk neki csak úgy, falusiasan. Az egyházkerülethez mentem, és ott Nagy Géza nekem Debreczeni Lászlót ajánlotta. Megkerestem a lakásán. Nagyon örvendett, és még azt is mondta nekem, hogy ilyen gyakorlati emberekre volna neki szüksége. Igen nagy kedve kerekedett neki akkor már a munkához, majd kimentünk és a helyszínen is megnézte.

– *Mi volt akkor Vízszilváson, amikor elhatározták, hogy nekifognak a munkának?*

– Csak egy templom, nagyon rossz állapotban. Nem volt régi, de szép terméskőből épült, valószínűleg többször is átépíthették, nem volt semmi különösebb építészeti jellege, csak egy valószínűleg késői faragottkő déli ajtókeret. A templom mellett egy harangláb, de inkább csak egy fedetlen tákolmány.

– *Hogyan folyt le az építés?*

– Arra kért, hogy szerezzük be az anyagot, a többi, a terveket ő megcsinálja, és nekikezdünk a munkának. Először a fedélnek, mert az nagyon rossz volt. Azt lebontatta, leszedetett egy sor követ a régi templom faláról, mert igen magasnak találta. Újból szarvaztatta a fedelet is. Amikor bontottunk, már jelezte, hogy a régi cserép nem lesz jó, és nem is jó akármilyen. Menjek el Kibédre, mert onnan kell hozni hódfarkú cserepet. Elmentem oda, megegyeztünk és el is hoztam, mert amikor megígérték, meg is lett. Egy kicsit drága volt és a hívek is sokallották. Még azt is mondták, hogy a miénk különb, de most már nem bánják, mert jó, hogy be van fedve. A befedés után a vakolás következett, de még azelőtt a torony. Ehhez egy sajátos kis tervet készített, népi hangulatút. Szép, karcsú épület lett belőle, még a vonatból is látszik, ahogy jobbra nézel Szamosújvár fele jövet. Aztán először a külsővel törődtünk, hogy az legyen minél hamarabb meg, hogy ne ázzon és

valamennyire mutasson is, de a híveket inkább az érdekelte, hogy legyen meg a belseje, hogy tarthassunk benne istentiszteletet, mert nem vették már jó néven, hogy házaknál kellett olyan sokáig összegyűlni. Hát még oda gyűlnek ma is.

Minden részletre, apróságra vigyázott. A belsejéhez is egy különös tervet dolgozott ki, amit azután el is mulasztottak a kérőiek, hogy itt aszfalttal rakatta le a templom alját. Na de hát ide már nem érkeztünk el, mert nekem nyugdíjba kellett mennem, ott kellett hagynom a dolgokat, bár még azután is sokáig dolgoztunk, de később ő is kivonult a munkából, mert nagyon kritizálták, mert nagyon igényes volt, meg aztán beteg is lett.

– *Laci bácsi nemcsak tervező volt.*

– Nem bizony, hanem építő is. Éppen ezt vetették a szemére, hogy nagyon aprólékosan dolgozott, mindent megmért vagy háromszor, dirigált: ez nem elég pontos, ez nem jó! Ő mérte, ő vágatta, ő mondta, hogy ide tedd, most már szegezheted, és csak akkor szegezhették, itt vágjátok, itt szabjátok, ide tegyétek. Így csinált mindent aprólékosan. Minden területen és minden munkában benne volt, mindent irányított, mindenbe beleszólt. Fenn volt a tetőn, és onnan rendelkezett.

– *Milyen gyakran járt ki Szilvásra?*

– Hát, amíg a munkálatok folytak, hetente többször is. Volt, amikor ott is hált, de legtöbbször ide jött át hozzánk Kisiklódra, mert én már a munka nagyobb részénél itt voltam mint nyugdíjas, és együtt mentünk át a munkásokkal a hegyen reggel, és estére ugyanott vissza. Mi aztán ebben a nagy munkában ott testi-lelki jó barátok lettünk, együtt jártuk a hegyet, én is állandóan ott voltam, de hát ez nekem kötelességem volt. Az az érdekes, hogy munkájáért nem vett el semmit. Az útjait, azokat megtérítettük, de azon kívül a szilvásiaktól semmit el nem fogadott. Ő lelke mélyén köteles-

ségének érezte, hogy ennek meg kell lennie, és egyházi és magyar érdek is mindez, mert nagyon lelkesedett.

Aztán nagyon egyszerű ember is volt, és ami a köszönetét illeti, nagyon igénytelen is. Amit kapott, azt megezte, de igényeket, azt nem támasztott, és mi is kedveltük. A munkások, azok nem, hogy miért olyan igényes és lassú. Egy másik mérnök már rég megcsinálta volna, hogy miért nem engedi a betont, hogy azaz dolgozzanak, de hát neki ez volt a módszere, és háromszor is megmért egy dolgot.

– *De a 30 lelkes gyülekezet biztosan nem akart teljes átalakítást és toronyépítést.*

– Nem akart ilyen nagy munkát, de ő mindjárt elkészítette a terveket. Mi csak azt akartuk, hogy készítsen restaurálási tervet és vezesse le a munkálatokat. És aztán egy nagy építkezés lett belőle.

– *A gyülekezetet nem torpantotta meg, hogy egy kis templomjavításból hatalmas építkezés lett?*

– Hát nem volt nagy kedvük, amikor meglátták, hogy milyen sokáig tart, de látták, hogy ő is állandóan közöttük van, rengeteg segítséget is kaptak, látták, hogy én is viszem a kisiklódiaikat, és kedvet kaptak, jöttek, közmunkáztak.

– *Mi lehetett az oka, hogy nemcsak javított, hanem szinte újat épített?*

– Mintha érezte volna, hogy itt hagyja maga után az utolsó templomot. Pedig itt csak egypár lélek van, nem volt, amiért építsen. Ő itt csak a templomot nézte. Szinte omlik szét az egész, a harangot is csak egy rossz harangláb tartja, el fog rothadni. Csináljunk egy olyat, hogy legyen a templomhoz illő, és engem is meggyőzött. A hívek lehet, hogy a hátunk megett vartyogtak, de szemünkbe nem mondtak semmit. Még kosztal is elláttak illedelmesen. Hát meg kell mondjam, hogy nagyon fárasztó volt, de azért engem is nagyon kellemes emlékek fűznek a szilvási templomhoz és Lacihoz. Jöttünk a hegyen át, én mentem előre, ő lassabban jött.

maradozott le, és ez engem egy kicsit idegesített is, mert ment le a nap. Annyi idős volt akkor majdnem, mint én most. Mentem előre, aztán megsajnáltam, megvártam, hogy még egy kicsit diskuráljunk is.

– *Így emberileg, barátilag hogy jöttek ki egymással?*

– Nagyon jól. Hát én már ismertem és tiszteltem őt régebből is. Ismertem az Erdélyi Fiatalokat, tudtam, hogy nagy ifjú-barát volt. Járt a vidékeket is, de hozzánk akkor már nem jutott el. Idősebb is volt nálam nyolc évvel, de ez a templom minket jól összehozott, bár azelőtt nem ismertük egymást személyesen. Amikor először mentem el hozzá, nagyon boldog volt: hogyan, hogyan, megyek. Kijött Szilvásra, nekifogtunk. Esténként idejött hozzánk, diskuráltunk, beszélgettünk, emberileg is nagyon jóba kerültünk. A magándolgok nem nagyon kerültek szóba a beszélgetésekkor, mert ő nagyon hallgatott a személyes dolgairól, de éreztem, bántotta őt, hogy nem méltányolták igazán. De szakmai dolgokon kívül nemigen foglalkoztunk egyébbel. Persze csendben gyakran politizáltunk.

– *Ezt a nagy munkát hogy bírta fizikailag? Hát már nem volt fiatal. 75–76 éves volt, amikor elkezdődött a nagy munka 1978–79-ben.*

– Bírta, bírta, ő sokat gyalogolt fiatalkorában, és nagyon szeretett még akkor is gyalogolni. Csak néhányszor fordult elő, hogy szekeret küldtek eléje Szamosújvárra, de legtöbbször gyalog ment ki Szilvásig és együtt jöttünk haza ide, Iklódra. Csak a hazajövetel volt nehezebb, egy kicsit engem is idegesített, mert a két falu között a hegyen elfáradt: – Na, jössz már, Laci?! – És aztán megvártam, és nagyon sok kedves diskurálás volt közöttünk. Áldott jó ember volt. De láttam, hogy nagyon nehéz körülmények között él. Amikor csak a városban jártam, mindig felkerestem a Horea úti lakásában, de láttam, hogy ott a konyhájában egy asztal volt, ott kellett szegénynek mérni, számolni,

csinálni a terveket az edények között. De volt türelme szegénynek. Az otthonáról soha nem beszélt.

– *Az építkezés nagyon vontatottan folyhatott.*

– Hát igen, kisebb-nagyobb szünetekkel. Amikor volt pénz, volt anyag, akkor ment, máskor meg szünetelt. Ő jött, amikor folyt a munka, azelőtt nem sokkal fejezte be a 70-es évek közepén a tordatúri templomot is.

– *Feri bácsi nem sejtett akkor egy olyat, hogy Laci bácsi érezte: ez az utolsó munkája lesz, és mindent tökéletesen kell csinálni?*

– Én akkor nem, de most már tudom, hogy így volt. Talán én voltam a hibás, hogy ezt nem vettem észre. Azt hittük mi, hogy csak mániás, de ez volt a természete, hogy nagyon pontos akart lenni.

– *Szép, kecses lett a torony.*

– Ő hozta a rajzát, mondta, hogyan kell csinálni, de nekünk semmit nem mutatott, nem mondott. Megvolt a dossziéja, benne a rajz, azt vitte-hozta, és annak alapján dirigált minket. A torony deszkázatát itt szabtuk fel nálam az udvaron, itt vágatta fel, és a készen összeállított anyagot vittük át Szilváásra.

– *Feri bácsi! Építkezési engedély? Az volt egy kicsi?*

– Semmi az égvilágon nem volt!

– *Igazán? Semmi?*

– No, azért egy kicsi csak volt: néhány liter szilvapálinka. Szamosújváron dolgozott az, akihez hordtam. Én 38 évet töltöttem el Kérőben, ismertek engem ezen a vidéken. 1935-ben kezdtem és '81 végén fejeztem be, 70 éves koromban. Ott kezdtem, és ott is végeztem, majd itt, Kisiklódon. Szóval, Szamosújvárra vittem a pálinkát. Hát arra folyik a Szamos is.

– *És most hogy áll a templom?*

– Áll, de nem halad. Azóta csináltak még egy nagy marhaságot. Ha Laci élne, ő nagyon ellene volna. A templom belsejét lebetonozták.

– *És a jövő? Mi lesz a templommal? Még mindig nincsen kész!*

– Hát ez már nem csak Szilvásnak problémája, hanem az egész völgynek. Ez egy új templom lenne, de ott vannak a régiek. Az ormányi összeomlott, a némai alig áll, a páncélcsehi és derzsei is ki tudja még meddig bírja, a kecsedire, giroltira is ráférne egy kis javítás.

Most már nem nagyon törődik Vízszilvással senki, pedig nagyon kellene melléjük valaki. A minap is megállítottak a szamosújvári piacon: – Tiszteletes úr, maga nem vállalná el?! – Jaj, lelkem – mondom nekik –, én már 82 éves vagyok! – De hát nincs fiatalabb! – Úgy látszik, csak rajtam marad a munka. Megírtam a minap az esperesi hivatalnak, hogy csinálni kellene valamit. Adna a gyülekezet is, de hát nincs, aki megszervezze. Én már 82 éves vagyok, de azért még mindig szívesen segítkeznék a 30 lélekért, a templomért, a Debreczeni László emlékéért. Vállalnék munkavezetést is, ha valaki a munkát elkezdené. Még tudnék járni, úgy érzem, át a hegyen is néhány évet azon az úton, ahol annyit gyalogoltunk Lacival. Mennék én ott egyedül is. Csak kellene egy fiatal lelkész ennek a völgynek, hogy megébredje ezt a népet, és mennék én is vele, öregen.

(Művelődés, 1993. 11.)

A HÁBORÚ SEM ÁLLHAT A SZOLGÁLAT ÚTJÁBA
Beszélgetés Kiss Antal ómoravikai nyugalmazott lelkésszel,
tiszteletbeli esperessel

2000 májusában a kolozsvári Teológia ötödéves hallgatóival tanulmányi kiránduláson vettünk részt a jugoszláviai református egyház bácskai és bánsági gyüleke-

zeteiben. Szomorú évforduló is volt ez: egy éve kezdődött el a NATO bombázás. Az emlékezés, a jövő feletti aggodás hangjában ott volt azonban a bizakodásé is: talán összeomlik egy nacionalista birodalom, és elindulhat a reményteljes újrakezdés. Régi testvéri kapcsolat él a két egyháztest között, hiszen a délvidéki református lelkészek több mint félévszázada Kolozsváron tanultak, és ez a szép hagyomány újra felelevenedhet 1990 után. Vasárnap délután egy rövid időre beszélgetni ültünk le a régi, Kolozsváron tanult délvidéki teológusok utolsó élő képviselőjével, Kiss Antal ómoravikai nyugalmazott lelkész-, tiszteletbeli esperessel. Nem politikáról beszélgettünk, hanem a régi kolozsvári teológus időkre, tanárokra, diákokra emlékezett, és a vajdasági gyülekezetek mai gondjairól és reménységéről beszélt az idős szolgatárs.

– Anti bácsi, hogy kerültek a vajdasági fiatalok a kolozsvári Teológiára?

– Régen minden jugoszláviai református lelkész Kolozsváron tanult, mert mi csak Romániába mehettünk tanulni, Magyarországra nem engedtek minket. Ott tanultam én is, de én már az utolsók között voltam; én vagyok egyedül életben még a régiek közül, akik ott végeztek. A háborúval aztán mindennek vége lett, egészen 90-ig. Én '38–39-ben kerültem oda, és hát akkor még Románia volt, később jött a bécsi döntés. Rendszeresen jelentkezni kellett mindig a rendőrségen, de kitanítottak, hogy mindig export cigarettát vegyen az ember a határon, és amikor elmentünk jelentkezni, ha letettük az asztalra ezt a cigarettát, akkor elég gyorsan elintézték a mi kinti tartózkodásunkat. Tehát látszott már akkor is az, hogy meg lehetett vesztegetni ezeket a rendőröket vagy a hatóságokat.

A kolozsvári Teológiának a régi tanári gárdája egy nemes tanári gárda volt, Európa-hírű, és tényleg mindegyik a maga szakában kitűnő ember volt. A másik do-

log pedig az, hogy nem csak tanáraink voltak ők, hanem azt lehetne mondani, hogy lelki nevelőink is. Például, mikor tíz órakor jeleztek – nem tudom, most megvan-e ez a divat, hogy tíz órakor jeleznek a villannyal, akkor minden szoba elcsendesedik, megtartják az esteli áhítatot –, nem egyszer történt meg, hogy Nagy Géza bácsi, vagy valaki, bejött közénk és velünk együtt tartotta a házi áhítatot, a csendes órát. Megtörtént az is, hogy nem mehettünk legációba, de haza se tudtunk jönni a nagy ünnepekre – karácsonyra, húsvétra –, és meghívtak bennünket a tanárok ebédre. Szóval úgy törődtek velünk, mint gyermekeikkel, gondoskodtak rólunk, nagyon rendesek voltak.

– *Mennyire él még az emlékezetben a régi tanárok arca?*

– Mindenkre pontosan emlékszem ma is. A tanárok közül mindegyiket szerettem, de *Nagy András* bácsit különösen. Ő tényleg igazi lelki ember volt. Előfordult, hogy mentünk őhöz kollokválni. Nem készültünk eléggé, de ő nem buktatott meg. Úgy megszegyelltük magunkat erre, hogy azután az ember még szégyenében is készült nála.

*Tavaszy Sándor*hoz nem lehetett csak úgy bemenni, hogy én mondjuk szürke ruhában vagy valamiben jelentkezsem nála. Mindig szépen fel kellett öltözni, feketébe, rendesen nyakkendővel menni be kollokválni. De volt aztán egy nagyon szép emlékem: ő nagy természetjáró volt, a Kárpát Egyesület elnöke, és minden szombaton mehettünk vele kirándulásra, már aki akart. Sokszor megtörtént az, hogy mentünk az úton, és beszélgettünk, ő kérdezgetett, és észre sem vettük, hogy vizsgáztat bennünket, csak amikor a végén azt mondta: „Hétfőn majd hozza be az indexét.” Egyébként bemenni hozzá kollokválni nem volt könnyű, mert szigorú volt. Néha azzal jöttek ki a kollégák, hogy „mint a pinty, úgy kirúgott bennünket” s mutatták lábbal. Szóval tudni kellett; a dogmatikájából azokat a fejléceket

meg kellett tanulni; az idegen szavakat is, mert azt mondta, hogy ne ilyen konyhanyelven beszéljünk.

*Imre Lajosnál az volt az érdekes, hogy ő amikor feleltetett, a kérdésben benne volt az egész kurzus. Nála nem egy fejezetet kellett felmondani, hanem úgy tette fel a kérdést, hogy benne legyen szinte minden, s akkor hagyta az embert; aztán elbeszélgettünk. Imre Lajos bácsi is kitűnő pedagógus volt és kitűnő ember volt, az erdélyi belmisszió lelke. Ő volt az, aki tényleg az egész erdélyi belmissziót irányította és tudta. *Gonczy Lajos*, ő csendesebb volt, más volt, de aranyos ember. *Maksay Albertnél* görögből vizsgáztunk, ha az ember ment hozzá és nem tudta a szavakat, ki nem segített: „nem, nem, nem”, ha próbáltad, így: „nem”, de meg nem mondta, amíg az embert rá nem vezette.*

– *Kapcsolatok, barátságok is születtek bizonyára az évfolyamtársakkal.*

– Hogyne, persze, igen. Mi nagyon jól éreztük magunkat Kolozsvárt, mert lelkileg sokkal közelebb voltunk egymáshoz. Jobban meg tudtuk érteni egymást, mint a magyarországiakkal, és igazán azt elmondhatom, hogy az erdélyi fiúkkal nagyon jó barátságban voltunk. Na, persze, volt viccelődés, diákhumor, de nem volt olyan, hogy lenéztek volna bennünket. Mondom, testvéri közösségben éltünk az erdélyi fiúkkal.

Velünk járt *Mogyorósi Sándor*, ő úgy tudom, hogy később kilépett, tanár lett. Aztán *Marosi Péter*, ő újságíró, irodalmár lett. Ő megvan még? Nem, meghalt. Akkor ott volt egy *Petri Jóska* nevű, az meghalt úgy tudom, a háborúban. Ő kolozsvári, Magyar utcai fiú volt. Volt egy *Barabás Feri* nevű is, vele nem tudom, mi van. *Sántha Pali* nagyon jó barát volt, aztán *Szőke Karcsival* meg *Cseresnyés Ferivel* laktam egy szobában, velük is nagyon jól voltam. Voltam annak idején, mind a kettőnél, *Karcsiéknál* *Rugonfalván* és *Feriéknél* *Sófálván*, ő elvitt a *parajdi sóbányába* is. Úgy tudom, hogy közülük már csak *Sántha Pali* él. Sajnos aztán

jött ez a háború, megszakadtak a kapcsolatok. Van, akiről egyáltalán nem is tudok semmit.

– *A legációk is, gondolom, maradandó élmények voltak.*

– Én nagyon szerettem a legációkat ottan Erdélyben. Úgy választottam mindig, hogy minél távolabbi vidékeket ismerjek meg, és nagyon-nagyon szép és emlékezetes élményeim maradtak. Így jutottam el Erdélynek a legdélebbi csücskébe is. Jártam az Erdővidéken, a Szilágyságban, Udvarhelyszéken, a Mezőségen, szóval Erdélyben nagyon szerettem. Egy húsvétkor, éppen amikor bejöttek a magyarok, Krasznán voltam, és ott volt a teológiai énekkar is, és Benedek Kálmán orgonált. Ahogy orgonált, egyszer csak az egyik öreg paraszt felszólalt: „Még elrontja az orgonánkat.” Egy húsvétkor Bethlenben is voltam legációban, ott gróf Bethlen Béla meghívott ebédre. A lelkész figyelmeztetett, azt mondta: „Vigyázz Erdélyben az uraknál, mert ott legtöbbször éhen maradnak a legátusok, mert ott körülhordják az ételt és le is szedik. Mi egyszerű gyerekek voltunk, nem szoktunk hozzá ehhez a nem tudom milyen terítésekhez. Tényleg, mire az ember észrevetted, már el is vitték előle az ételt. Voltak, mondom, ilyen élményeink is.

– *Aztán meddig tudták tartani a kapcsolatot Anti bácsiék a volt kollégákkal, lelkészekkel? Innen egy időben könnyebb volt Erdélybe menni. Később még meddig sikerült visszajárni?*

– Hát nem volt könnyű egy időben. A negyvenes évektől majdnem minden kapcsolat megszakadt. Egy-mástól elszakadtunk, mi visszakerültünk ide, mindenki élt és szolgált a saját hazájában. A hetvenes években aztán még tartottam Sántha Palival, Molnár Dezsővel a kapcsolatot. Akkor voltam megint Erdélyben, s akkor találkoztam Nagy András bácsival. Éppen a Bethlenbástya melletti lakásukat meszelték, festették a szobákat, s azt mondta nekem, amikor meglátott: „Gyere

beljebb, ne törődj semmivel, beszéljessünk” és ő is leállt a munkával. „Tudod, én mindig számon tartalak benneteket. Figyelek, hogy ki hol van, mit csinál, merre vagytok.”

Ugyanúgy Gönczy Lajos bácsihoz is bementünk, ott lakott a Teológián, később egyszer együtt voltunk egy kiránduláson, azok, akik ott végeztünk. Mindnyájunkat megismert és mindegyikünkről tudott mindent. Mondom, azért ők is számon tartottak bennünket.

– *És aztán hogyan lett „délvidékie” mindaz, amit Anti bácsiék Kolozsváron tanultak? Mit lehetett abból tovább hasznosítani, amit a kolozsvári Teológia nyújtott?*

– Tiszta szívvel mondhatom, hogy mindent. Alapjában véve az egész életünk ott formálódott, a tudományra, a szolgálatra, az életre való felkészülés. Kérlek szépen, ott végeztünk, és ott képeztek szolgává. Hát ezeknek a tanároknak köszönhattuk azt, hogy felkészítettek bennünket erre a szolgálatra. És mondom, biztos, hogy sokat köszönhetünk mi is, és az egész jugoszláviai református egyház is a kolozsvári Teológiának. Mi lett volna, ha nem mehettünk volna Kolozsvárra tanulni? Nem lett volna nekünk lelkész utánpótlásunk.

– *Kisebbségi egyház egy másik kisebbségi egyházzal épít ki kapcsolatot. De sosem vetődött fel a budapesti vagy a debreceni tanulás? Vajon mi az oka ennek? És a délvidéki egyház most megint visszatért ehhez a régi rendszerhez.*

– Igen, fiataljaink visszatértek Erdélybe. A háborúk miatt a lelkészek közül is sokan elmentek, de a nálatok történt változások után feléledhetett újra a kapcsolat. Most már voltak nekünk is teológusaink, valami 7–8 lelkészünk odaát van, Magyarországon. Moravicai fiaink is vannak Magyarországon, de azért nem szívesen vettük ezt, hogy oda mentek át tanulni, mert mást is, a rosszat is könnyebben megtanulták, és ott is marad-

nak. Ezért aztán jobban szerettük fiainkat Erdélybe küldeni.

Lehet, hogy itt szerényebbek, egyszerűbbek vagyunk, de nekünk itt a helyünk. Egyszer, amikor Belgiumban voltam, és mondták, hogy maradjak ottan, azt mondtam: „Ha az Úr Isten azt akarta volna, hogy itt legyek lelkész, akkor itt születek, de ott születtem, ott az én népem, nekem ott a helyem. Az Úr Isten engem oda helyezett, és nekem ott kell szolgálnom. Itt élned és halnod kell, ahogyan a Szózatban is énekeljük.

Mondom, hogy sokat jelent a mi számunkra a Kolozsvárral való kapcsolat. Nekünk egészen bensőséges kapcsolataink voltak tanárainkkal, nem úgy, mint ahogy Magyarországon volt. Nem tudom, hogy jelenleg mi a helyzet, de most is úgy érzem, hogy más. Mi tényleg közelebb vagyunk egymáshoz lelkileg is. És mind a ketten ilyen kisebbségben élő emberek vagyunk, nekünk szorosabbra is kell fűznünk a kapcsolatainkat.

– *Anti bácsi, itt most mi a helyzet, milyen kilátások vannak a délvidéki egyházban? Hogy alakul a szolgálat, mit lehet tenni?*

– Alapjába véve mindent. Sem a háborúk, sem a bombázás nem akadályozott meg minket abban, hogy szolgáljunk. Alapjában véve nem vagyunk korlátozva, ha akar valaki dolgozni, csinálhatja. Jelzem, hogy ez a múltban is így volt. Nekem a legtöbb időmet a gyülekezeti szolgálat és a gyermekmunka foglalta le. Minden nap volt hitoktatásom 2–3 osztályban. Elmondom azért itten, a moravikai gyülekezet élő egyház, minden jó és rossz tulajdonságával. Volt itten egy tanítónő, aki megpróbálta megtiltani a gyerekeknek a hittantanítást, és eljött ide a kapuhoz, hogy a gyerekeket ne engedje be a templomba. Másnap felmentek a szülők az iskolába, és megkérdezték: „Miért tiltja a hitoktatást a mi gyerekeinknek?” „Én szocialista szellemben nevelem a gyerekeket.” – mondta. Azt felelték erre a szülők: „Akit maga szült, azt úgy neveli, ahogy akarja, de ezeket mi

szültük. Vegye tudomásul, ha még egyszer megtiltja a hitoktatást, kidobjuk a faluból.” Jellemző, hogy református tanítónő volt, és újvidéki. El is ment év végén. És később is, minden esztendőben kapták a tanítók feladatul, hogy beszéljenek a hitoktatás ellen, de ez után az eset után már nem merték, mert a szülők összefogtak, és rögtön letorkolták a tanítókat. Úgyhogy ilyen tekintetben gondunk nem volt. Inkább az, hogy, hát mi sokat köszönhattünk Ágoston István püspök úrnak. Ti, ha nem is ismertétek, a nevét biztosan ismeritek. Háború után összehívott bennünket, és azt mondotta: „Barátaim, csináljanak mindent úgy, mintha semmi sem történt volna. Majd, ha az uraknak nem tetszik, szólnak, és mi meg tudunk nekik felelni.” Így csak a református egyházban megmaradt folyamatosan a hitoktatás, a vasárnapi iskola, a bibliaórák. Mások szinte csak utánunk kapkodtak. Tudom, hívtak egyszer engem is a belügybe, hogy hát miért tartok ifjúsági bibliaórákat, de én azt mondtam: „Uraim, az egyházhoz a fiatalság is hozzátartozik. Aki hozzám jön, ha fiatal, természetesen én annak hirdetem is az Igét.” Szóval mondom, ez így volt. Aztán még van ennek a falunak egy másik szerencséje az utóbbi időig: hogy színmagyar község. Most vannak valamennyien menekült szerbek, de ez egy színmagyar község, és nagyobb részben református.

Én hálás vagyok az Úr Istennek azért, hogy oda kerültünk Kolozsvárra. És nagyon örvendek annak is, hogy eljöttetek és olyan gyakran jártok erre, hogy tartjátok a kapcsolatot, hogy visszaadjátok a látogatást, és elbeszélgethattünk. Mintha fiatalságom jött volna újra vissza veletek Kolozsvárról. Amíg élek, szeretettel fogok emlékezni Kolozsvárra. Kevesen élnek már a régi társaim közül, de azért üdvözlöm őket, és az egész erdélyi magyar református egyházat.

(Levél, 2000. 10.)

MINDIG ISTEN KEZÉBEN VOLTUNK

**Dr. Csiha Kálmán püspök amerikai beszélgetése
özvegy Babos Sándorné Lőrincz Mária misszionáriussal**

Bodonkúti családi háttérrel a kolozsvári születésű református lelkész, Babos Sándor 1933-ban indult útnak a távol-keleti Mandzsúriába. Felesége, a szamosújvári lelkészlány, Lőrincz Mária 1937-ben társul melléje a távoli utazáshoz. Ők voltak az első, kulmisszióba induló erdélyi magyarok, a missziói hivatás első erdélyi hírnökei. 1944-ben a második világháború idején, a kommunista hatalomátvétellel lehetetlenné vált szolgálatuk, és más választás híján az Egyesült Államokban telepedtek le. Ott éltek, de mindig hazavágytak. Szolgálatukról, hányattatásukról az özvegy misszionáriusnővel dr. Csiha Kálmán püspök amerikai körútja során beszélgetett. Az igen idős és a kötet szerkesztésekor is még élő lelkész-nő számára igen fontos volt ez az akkori találkozás Erdély református püspökével, mert először volt alkalma megmagyarázni, hogy a második világháború után miért nem jöhettek haza a szeretett szülőföldre, Erdélybe.

– Én érettségi után kilenc évvel később mentem a Teológiára. Hogy mit csináltam közben? Sokat tanultam, ezt is, azt is. Szegény anyám mondta, hogy fiam, nem azért taníttattalak, hogy varrónő legyél. De mit adott Isten, Mandzsúriában kellett varrni, ruhát csinálni, a misszionáriusoknak házi ruhát. Nem tudott senki varrni, én varrtam meg. A német beszédem is hasznomra volt. Szegény Bíró Mózessel nagyon jó barátságban voltam. Ő járt ki nekem egy meghívást. Később Mandzsúriában a német tudományom mentette meg az életemet. Honnan tudhattam volna és pontosan tíz évvel korábban, hogy nekem ez életmentő lesz? Olyan csodálatos volt igazán az én életem addig is, amíg én férjhez mentem. Az is derült égből villámcsa-

pás volt – ahogy mondani szokás. Nem volt időnk egymásra sem. Én is utaztam, Sándor is utazott, együtt mentünk, ahová lehetett, a négy titkár: nőszövetség, leányszövetség, IKE, misszió, és akkor behoztuk Sándort, hogy jöjjön velünk. Két vagy három hetet jártuk az országot, találkoztunk a fiatalokkal, Sándor a lelkészekkel beszélt, este pedig voltak a missziós előadások. Nem volt időnk, és akkor kérte meg a kezemet, és arra kért, hogy menjek vele Mandzsúriába. Hamar kellett választ adjak, hogy férjhez megyek hozzá. Én akkor azt mondtam, hogyha az Úr Isten úgy akarja, hogy két keresztyén embert összehozzon, abból nem lehet rossz. És ennyi elég nekem egész életemre.

A püspök úr biztosan nem tudja, hogy mi volt velünk, és min mentünk mi keresztül.

– *Csak elbeszélésből tudom az indulást. Mi otthon és én is az én gyülekezetemben is sokszor beszélgettünk a misszióról, és emlékeztünk a Babos házaspárra.*

– A háború az nagyon beleesett a mi életünkbe, amikor más nemzetiségű misszionáriusokat, skótokat, dánokat, hollandokat, norvégeket vagy internálták vagy elküldték, de minket meghagytak azért, mert Magyarország és Japán jó barátságban volt. Azon a területen, ahol mi voltunk, ott japánok voltak 32-től 44-ig. Azután jöttek a kommunisták 46-ban, és átvették a nagyvárosokat, és az oroszok segítettek nekik. Ez volt az egyik dolog. Mikor már mindenki elment, mi ottmaradtunk teljesen egyedül, ahol 130 misszionárius volt, és egyedül voltunk. De sajnos nem tudtunk túl sokat segíteni, mert akkor már nem volt szabad Sándornak se az otthonát elhagynia. Akkor jött ki egy comission (bizottság) Skóciából, hogy mi van velünk. És volt ott a japán reformátusoknak egy főpásztoruk, és őreá bízott minket, hogyha valami segítség vagy segíteni való adódik, akkor vállalják ők is a skót missziót.

A legnagyobb veszedelemben akkor voltunk, amikor az orosz kommunisták bejöttek, és kiadták a rende-

tet, hogy egy kínai kapu vagy ház ajtaja sem lehet bezárva sem éjjel, sem nappal. Az orosz katonák oda mentek, ahová akartak, azt vittek el, amit és akit akartak. Lányokat és asszonyokat is. A missziós körben is voltak barátaink, és eljöttek egyszer, és arra kértek, hogy engedjük meg, hogy az asszonyok és a lányok jöjjenek hozzánk a missziós állomásra, mert féltették őket, és nem tudták, hogy mit tegyenek. Az emberek a bokrok alá menekültek. Amikor aztán lement a nap, jöttek. De ha ezt a kommunista oroszok megtudják, akkor én most nem vagyok itt. De azt viszont mint keresztyének nem mondhattuk, hogy ne gyertek. Mi persze imádkoztunk egész éjjel, hogy semmi baj ne legyen, és ez így ment napokig. A jó Isten megőrizte minket, de a reszkírozás borzasztó volt, szegény kínaiakra és ránk nézve is.

Egy olyan megállapodás volt közöttünk, hogy Mandzsúria fele az erdélyi és a másik fele a skót misszió között volt felosztva. Egy orvosnő hamarabb ment haza, és a hajóról küldött levelet haza, de hogy mi lett belőle, azt ma sem tudjuk. A kommunisták alatt aztán volt egy fiatal pap, aki a kerítésen keresztül jött el hozzánk, és vigasztalt, hogy ne féljünk. Hála Istennek, a skót missziónak volt gondja ránk, hogy eljöhettünk ide. Én egyszer az ún. kínai úri rablók kezébe kerültem Sanghajban, de az Úristen megáldotta életemet, és megszabadultam.

Egyszer nagyon meg is pofozták Sándort a kommunisták, mert vallatták egy távirat miatt, amit nem ő írt, de azt hitték, hogy Sándor küldte. Összevissza pofozták. Egy doktornő, akit már hamarabb letartóztattak és hallgatta a kihallgatást egy másik helyiségből, a végén, amikor látta, hogy nem hisznek Sándornak, akkor a doktornő kijött és azt mondta: „hagyjatok békét neki, mert én küldtem a táviratot.” És így mentették meg Sándort attól, hogy szinte kivégezzék.

Később kijött egy másik comission és ez azt tanácsol-

ta, hogy menjünk el Pekingbe, mert a Nagy Falnál lezárják a határt, és akkor már nem lehet rajtunk segíteni. Mi hiába próbálkoztunk kapcsolatot felvenni Magyarországgal, Erdéllyel, soha semmilyen választ sem kaptunk. Nem volt semmilyen kapcsolat sem, teljesen el voltunk zárva, se nem jött, se nem ment a levél. És akkor a comission kijött, hogy menjünk Pekingbe, mert lezárják a határt és ott biztonságban leszünk, tudunk érintkezni Magyarországgal, és ott van konzulátus. És folyamodványt adtunk be és elmentünk a lejárt útlevelünkért, mert volt magyar is és román útlevelünk is, és a vámos azt mondta, hogy se Babos Sándor, se a felesége, se a három gyermeke nem kaphat útlevelet. Nem tudtuk, mit csináljunk, hova menjünk, se pénz, se állás, a gyerekeknek már iskolába kellett menni. És akkor két fiatalember jött ki Amerikából, akik Princetonban végeztek és még az egyetemről tudták, hogy mi itt vagyunk, és akkor azt kérdezték, hogy miért nem mentek Amerikába? És akkor mi azt mondtuk, hogy hát nekünk ott senkink sincs, mi nem tudjuk a helyzetet. De hát mi úgy tudjuk, hogy ott vannak magyar egyházak, sőt vannak magyar fiúk is a teológián. És ők, ez a két fiatalember írt a teológia igazgatójának, hogy segítsen rajtunk, magyar misszionáriusokon, mert nincs ahova menjünk. Az International Mission Comity, a Skót Misszió és a Princeton-i Teológia segített minket abban, hogy Amerikába jöjjünk, de a vízumra másfél évet kellett várnunk. Ezalatt Sándor angolt tanított egy leányiskolában, a gyerekek pedig ott jártak elemiben.

Így jutottunk 1947-ben Amerikába, Princetonba, ahol egy éves ösztöndíjat kapott Sándor, hogy felújítsa a tudományát, de a magyar papok azt mondták, hogy tudjuk, hogy haza akarsz menni, ahogy lehet, de addig akkor menj és látogasd meg az összes amerikai magyar gyülekezetet. Úgyhogy Sándor nyakába vette Amerikát, és másfél évig járt. És közben persze mind próbál-

koztunk az otthoni kapcsolatokkal, nem akartunk letelepedni, és nem akartuk, hogy Sándor lelkesízi állást vállaljon, mert haza akartunk menni. És akkor volt egy gyűlés, nem vagyok egészen biztos, melyik évben, Amsterdamban, azt hiszem, és ott az amerikai és a magyarországi és erdélyi püspökök is hivatalosak voltak. És akkor Békli Zoltán – nem tudom, mond-e valamit a név – és Vincze Károly, azt hiszem, és Szabó István, tőlük küldtünk személyes üzenetet a püspököknek, hogy kérdezzék meg, hogy tudnának-e nekünk segíteni, hogy hazakerüljünk, és hogy mit csináljunk. Mert Sándor nem akart itt vállalni semmilyen komoly elfoglaltságot, parókiát. Szívrepesve vártuk vissza az üzenetet, de ők azzal az üzenettel értek haza, hogy maradjatok ott, ahol vagytok. Ez nagy meglepetés volt, kértük a segítségüket és ez volt a válasz, hogy *maradjatok ott, ahol vagytok. Sem Magyarország, sem Erdély nem akart minket.*

– *Melyik évben volt ez?*

– 1948-ban. Később, amikor Lanchasterben kaptunk a missziós házban egy helyet, ott volt egy missziós ház, és ők is egy hétig vállaltak. Persze Sándor állandóan utazott. Akkor egy egyház megüresedett, a lelkes elment, mert úgy látszik, összeütközése volt a gyülekezettel, és otthagya őket karácsony nagyhétében. És a közegyház Sándort küldte le, hogy helyettesítsen. És ez lett volna a gyermekekkel az első amerikai karácsonyunk, de nem volt. Sándor lement oda, üres volt a parókia, és mi még mindig abban a hitben voltunk, hogy hazamegyünk. De nem volt választásunk és nem volt pénzünk, a gyermekeknek nem volt otthoni iskola. Elfogadtuk ezt a lelkesízi állást. Így maradtunk Amerikában. Nem a mi szándékunkból, hanem kényszerből. Mert odahaza nem akartak minket. Erre nézve kaptam dr. Szabó Istvántól egy levelet a tegnapi, mert megkérdeztem, hogy írja meg nekem, hogy kik is voltak akkor a püspökök. Békli Zoltánra emlékeztem, ő is

hasonlóképpen válaszolt. Érdeemes elolvasni a Szabó levelét, egypár sor csupán az egész, de az ő esete is ilyen volt, ami minket is igazolt. Tényleg nem lehetett hazamenni.

– *Lehet, hogy ebben féltés is volt, mert azt gondolták, hogy haza tetszenek menni, és rogtan letartóztatják.*

– Szóval azt mondták, hogy valószínű borton lett volna, mert mi kétszer voltunk otthon Erdélyben, 72-ben és 78-ban, és láttuk, hogy mi a helyzet. Nem is szeretnék rágondolni, mert olyanok voltunk otthon, mint-ha leprások lettünk volna. És mi ezt megértettük, hogy mindenki félt.

– *Mindenki félt, mert mindenkire ráment a szekuritáté, hogy számoljon be arról, hogy miről beszéltek*

– Borzasztó volt ez nekünk, 78-ban az különösen fájó volt nekünk is, mert ugye megvolt mondva minden egyházi embernek, hogy velünk ne beszéljenek. Az egész egyházkerületen belül. Horváth Jenő volt az, aki nem félt egy bibliaórát összehozni az ismerős lelkészekkel. Sándor családja Kolozsvár mellőli, bodonkúti származású volt, és Jenő volt ott a beszolgáló lelkész. Neki meg volt mondva, hogy nem szabad prédikálnia, amikor mi ott vagyunk. És Bodonkúton bementünk egy családhoz, és tudták a családon keresztül, hogy mi ott leszünk. Kijöttünk a templomból, az egész falu ott volt, és a cinteremben Jenő azt mondta: az Isten házában nem üdvözölhettük Babosékat, de itt vagyunk Isten szabad ege alatt, beszélhettek velük, én is beszélhetek és ti is. Ez egy olyan gyönyörű emlék volt a mi számunkra.

Amikor először voltunk Erdélyben, tiszteletünket tettük a püspöki hivatalban is. Ifjú Nagy Géza akkor még ott dolgozott, és az office-ja (irodája) a bejárat alatt volt. Tudta, hogy jövünk a püspököt meglátogatni. Szétnézett: Na, gyertek be hamar, nincs sehol senki, becsukta az ajtóját és tíz perc alatt egy kicsit tájé-

koztatott, hogy mi itthon a helyzet és mi a hiba. Akkor kiment Géza: nem lát senki, na, most menjetek.

Ugyanez volt még az első alkalommal akkor is, amikor találkoztunk a teológiai professzorokkal. Az is nehéz volt. Egyenként, elbújva jöttek be szegények, tényleg sajnáltuk őket, de megértettük őket, mert így volt ez akkor ott. Sajnos később nem tudtunk többet hazamenni.

– *Mi nagyon sajnáljuk ezt, de mi nem gondoltuk, hogy ez az egész Amerikában való letelepedés kérdése ennyire bántotta Sándort.*

– Nagyon-nagyon fájt az Sándornak, hogy mindig úgy érezte, hogy keveset tudnak otthon rólunk és az egész misszióról, és nem tudják, hogy mi miért kellett itt maradjunk. Mindig terveztük, hogy egyszer megírjuk haza, hogy mi is volt az igazság. Az elején még tudtunk levelezni Erdéllyel is, jöttek és mentek az emberek, és nekik adtunk oda néhány sort magunkról, de később már se nem jöhettek, se nem mehettek oda a levelek. Volt négy kerek olyan esztendő, amikor egyetlenegy sort se Horváth Jenőtől, sem a skótoktól, sem a családtól, senkitől nem kaptunk. Se nem mehetett levél, mert elkobozták, se nem jöhetett. Úgyhogy egészen el voltunk szakadva. Mi Horváth Jenővel voltunk folyamatosan kapcsolatban, ő követte a mi utunkat, ameddig lehetett.

Én kértem Sándort, hogy nagyon jó volna, hogyha ezt a nekünk nagyon fájó sebet enyhítenénk, és írja meg az egyházkerületnek a mi ittmaradásunk történetét. De Sándor, amilyen szerény ember volt, azt mondta: én nem tudok mentegetőzni vagy mosakodni. A Jóisten tudja, mi volt velünk, és min mentünk keresztül.

– *Nehéz életük volt Mariska néniéknek, de szép szolgálat volt.*

– Sándor nagy békességgel ment el. Szegény Sándornak a legutolsó pillanatokban is próbáltunk valami enyhítőt adni, de nem kért semmit. Békességgel vál-

tunk el. És az az érdekes, hogy nem búcsúztunk el egymástól. Még nagyon sokat tudnék mesélni.

– *Nagyon örvendek, hogy eljuthattam ide Mariska nénihez. Mi otthon mindig éreztük és tudtuk, hogy miért nem lehetett Erdélybe hazajönni, és mindig sok szeretettel és imádsággal gondoltunk a Babos misszionárius családra.*

– Ha visszagondolok az én életemre, olyan csodálatos volt az Úristennek a kegyelme. Hiába is próbálnám, nem tudnám ecsetelni, hogy mi mindenben mentünk keresztül, de mindig az Isten kegyében voltunk és sohasem féltünk. De mindig hálát adtunk a Jóistennek. Amikor már Sándor nem érezte jól magát, akkor is azt mondtuk, hogy nincs egyebünk, mint hálát adni az Istennek. Hány fiatal milyen korán elment, és minket még ilyen sokáig s engem még most is itt tart. Azt mondom a gyermekeimnek, hogy a Jóisten ha engem magához hív, ne legyen könny, ne legyen bánat, siránckozás, hanem hálaadás.

– *Mit tetszik üzeni Erdélybe, az ottani református egyháznak?*

– Azt üzenem, hogy a szívünk, a lelkünk, a gondolatunk ott volt, ott van és ott marad. És nagyon-nagyon boldog vagyok, hogy az a Babos Sándor Kor is megindult az ifjúság között, és tudom, hogy Sándor boldog lenne, ha tudná, és nem azért, hogy az ő nevét viseli, hanem hogy az erdélyi misszió tovább megy és felélénkül.

Minden nehézségünkön csak áldás volt, és ezek is hozzátartoznak az életünkhöz. Mi úgy fogadtunk el minden próbatételt, hogy ez a misszióval jár, ez az Isten akarata, és Ő mindig megsegített. Kérem az Ő áldását a fiatalokra, akik vállalják a missziót. Áldja meg őket az Isten.

– *Mi is mindig őriztük és őrizzuk otthon emlékeket, és büszkék vagyunk rá, hogy volt erdélyi misszionárius.*

(Levél, 1998. 5., 6.)

EGYMÁS TERHÉT HORDOZZÁTOK!

Utolsó beszélgetés

dr. Csiha Kálmánné Nagy Emesével

Arcán nagyon látszottak a mély és hosszú szenvedés nyomai. Két daganatos műtét után volt már, ereje is fogytán, és tudta, hogy közel a vég, de méltóságteljesen hordozta szenvedéseit. Már a nap nagyobb részében pihennie kellett, de mégis felkelt, amikor megtudta, hogy vele a próbatételek túlélésének tanulságairól, a szenvedés másoknak szóló üzenetéről szeretnék beszélgetni a bukaresti magyar adás számára. Tudtuk, sejtettük, és bizonyára ő is, hogy talán ez az utolsó beszélgetése lesz a nyilvánosság előtt, és az is lett: a hitvalló lelkésznő testamentuma, nagy feltárulkozása az élet nagy kérdései, tanulságai előtt. Az elmenő hagyakozása azoknak, akik még valameddig itt maradnak, hogy miként éljük át, ami ránk vár, de hogyan folytassuk tovább azt, amit másokért meg kell tennünk. Betegsége, szenvedése közügy volt – ezzel is bizonyosságot tett, és tudott vele másoknak is szolgálni.

– Változásokkal tele korokat élünk, és mintha nem tudtuk volna megtanulni és megtanítani, hogy miként kell elviselni a nehézségeket. Ezek nem csak a nagy és nehéz politikai időkben és a férfiaknak jutottak, hanem az asszonyoknak is, akik védelmezték az otthont, és biztosították a folytonosságot, a túlélést a maguk közösségében. Emese néni életének mely pontjai, korszakai voltak azok, amelyek leginkább tele voltak ilyen próbatételekkel, és melyek voltak a nagy keresztutak és azok üzenetei?

– Szívesebben beszélnék én is az örömökről, a gondtalanságról, a szép dolgokról, szép gyermekkorról, de az én életemben is sok volt nem csak az a szenvedés, ami engem ért személyesen, hanem ami körülöttem

történt; olyanok életében elsősorban, akiket szerettem, akik hozzám tartoztak, és ez olyan volt, mintha engem is ért volna.

Kezdem talán ott, hogy gyermekkorunkban balázsfalvi diákocskák voltunk, és ott is már sok mindennel meg kellett ismerkednünk, elsősorban az alkalmazkodással. Az elhordozása a másik embernek, a másik gyermeknek, akinek több joga volt mindenhez, sokszor még a Küküllőben való fürdéshez is. De megtaláltam azt az utat, amely megadta nekem a jobbat, a kedvesebbet, és alkalmazkodtam. Ez nem azt jelenti, hogy mindenben rájuk hallgattam, a más felekezetre, hiszen gondoljuk csak el, hogy 1939–40-ben vagyunk, egészen 44-ig, de igyekeztem megtalálni azt az utat, ahol egymást is megtalálhatjuk, és ezért a nehézségeket is könnyebb volt elhordozni. Ezért a balázsfalvi idő is szép volt, szép gyerekkor volt.

Azután később az enyedi elemi és a gimnáziumi években is úgy indultunk el, hogy biztosan szép lesz, de következett a dél-erdélyi korszak, és a háború végigvonult Miriszlón. Úgy ettünk délben, hogy a tányérunk felugrott az asztalon, és aknaszilánkok szálltak a fejünk felett, de megtaláltuk ott is azt, ami szép. Amikor a front közeledtével kilakoltatták a kollégiumot, nálunk is lakott egy csomó diák, játszottunk, pingpongoztunk, és közben folyt a háború. Az ablakunk alatt vitték a sebesülteket, és minden gyermek megrémülve látta, ami történik. De az a szép, hogy a gyermek másképpen viseli és hordozza el a szenvedést, mint a felnőtt, csak a nyomok megmaradnak mélyen a szívben. Mind mélyebb és mélyebb gyökereket eresztenek, majd később sok tanulságot fognak adni, és sok lehetőséget arra, hogy átszenvedjük az igazi nagy szenvedéseket és próbákat, amiket nem egy gyermek élt át, hanem a felnőtt. Volt egy olyan tanító bácsink, Nemes János, akire most is minden enyedi emlékezik, aki abban az időben diák volt. A legjobb enyedi tanító bácsi

volt, később igazgató is lett, de sajnos már nagyon korán meghalt. Neki voltam az osztályában, és ő is arra tanított meg minket, hogy átvészelni mindent át lehet, sok akarattal, belső erővel, amit gyűjtünk, amit kell gyűjtsön az ember, meg lehet látni a sok rosszban a szépet is, a jót is. Ő tanított meg minket a magyar irodalom szépségeire, olyan időkben, amikor a mai tanárnak nem lenne ereje a mai nehézségek között arra a sok szépre tanítani.

Aztán jött Brassó, a Szeretetház. Ott már egy kicsit könnyebb volt az életünk, és ezt is megpróbáltuk javunkra felhasználni. Nagyszüleimnél laktam, mert magyar iskola Balázsfalván nem volt. Ott meg a természet gyönyörűségeivel telítődött meg a lelkünk. Télen sokat síztünk, nyáron sokat kirándultunk.

A következő keresztút is nagyon szomorú volt, mert akkor volt az iskolák államosítása, amikor a brassói Szeretetházat is elvették, és vele együtt mindent.

– *Emese néniék ott, Brassóban érték meg az államosítást?*

– Ott, a kivonulását az iskolának az egyházból – és az olyan szomorú volt –, a fiú- és leányiskola összeolvasztását. Felvételizni mentünk a mostani Áprily Lajos Gimnáziumba, az volt akkor a magyar állami iskola. Voltunk vagy kétszázan, az egész iskola izgult, azt sem tudtuk, mi lesz velünk, ránk néznek-e. Akik jobb iskolákból jöttek, azoknak sikerült. Beindult a vegyes oktatás. Én igazán jó viszonyban voltam még balázsfalvi koromban is fiúkkal, nem volt gond, de mégis ott elveszítettük önmagunkat. Nem csak mi, ők is, a fiúk is.

Aztán következett Kolozsvár. Édesapámat ide helyezték a Teológiára, felköltöztünk, és akkor itt folytattam a leánygimnáziumban. Itt megint csak leányok voltak a Király utcában. Egy év volt még hátra, de nem tudtunk összeemelegedni. Kedves, rendes osztálytársaim voltak, de azt a régi lelkeséget itt nem találtuk meg.

Utána a Teológiára jöttem, édesapám ott lakott, és a

Teológia tárt kaput nyitott mindenki előtt. Ez 1952-ben volt. Nem volt felvételi, megkérdeztek egy-egy bibliai történetről, és mindenkit felvettek. Nyitott kapukkal és nyitott szívvel vártak. Nagy András és Maksay Albert is tanítottak még akkor a legrégebbi tanárok közül, de nekem megadatott, hogy Gönczy Lajosékkal és Imre Lajosékkal szomszédságban lehettem, és ez is nagyon sokat jelentett. Imre Lajos nagytiszteletű úr minden este áhítatot tartott a leányoknak, és ez nagy útravaló volt nekünk.

– *Ezt engedte az akkori hatalom, amely a régi tanári kart nyugdíjba küldte?*

– Mi leányok nem törődtünk a hatalommal. Nem is figyeltek minket éppen annyira, mint a fiúkat. Összegyűltünk a leányszobában, és Imre Lajos átlibbent a kicsi folyosón, mert csak annyi választott el minket az ő lakásuktól, és kezdtük a bibliaórát. És ez minden este így volt, és ezt mindig ő tartotta. Jó kérdései voltak, és jó útravalót adott.

– *Biztos nagy élmény volt ez a kettős tanári kar. Érdekes lehetett, hogy volt a fenti és a lenti tanári kar, és e kettő között nevelődött az akkori teológus ifjúság.*

– Igen, de anélkül, hogy ellentmondottak volna egymásnak. A szellem ugyanaz volt. Nagy András, Imre Lajos, Lakka bácsi is kimagasló emberek voltak. Ezekkel edzett Isten engem, ezek voltak a bölcsők és otthonok, ahol készített Isten sok mindenre, ami az életemben később következett.

Sok szenvedés, bánat és keserűség malmában őrlődött az életem. 1956. november 24-én esküdtünk a Teológia dísztermében. Gönczy Lajos professzor úr esketett. Néma csend volt, sokan voltunk, mert sokan ismertek, sokan eljöttek, mert mit is csinálhattunk volna azokban a napokban. A rádió egész nap szólt, kellett egy kis kimozdulás. Lajos bácsi azzal az Igével esketett, hogy „*egymás terhét hordozzátok*”. Gondoltam, hogy „te kedves, drága és aranyos Lakka bácsink, mi-

ért pont nekünk, és miért a terhekről beszélsz, és egymás terhéről, amikor mi ennyi politikai baj mellett úgy gondoltuk, hogy túltesszük magunkat minden ilyenén, és egyszer az életében az ember lehet annyira önző, hogy legyen bár forradalom a másik országban, de legalább az esküvőjén magára és a szépre gondol”. És Lakka bácsi a teher hordozásáról beszélt. Hogy az életünkben egymás terhét kell hordoznunk, és nem a magunkét, hanem egymásét. Úgy, hogy én a tiedet és te az enyémet. És csak így lehet megélni az életet.

Aztán elmentünk mi Arad-Gájba. Én Gyorokra kerültem beszolgáló lelkésznek, nem volt közelebb gyülekezet, de egész éjjel, egész héten át jöttek a tangóharmonikás oroszok, akik a forradalomból jöttek hazafele, Aradon keresztül. Ott volt a föld alatti várban a lakásuk. És egész éjjel ez a zene szólt, hallgattuk a tangóharmonikát. Valami olyan rettenetes volt ez a zaj nekünk, fiataloknak, és nem tudtuk túltenni magunkat ezen, bármennyire elhatároztuk. Az ablakunk alatt tértek haza, elvégezték a „munkájukat”, a rájuk bízottakat, mindenki a parancs és a saját lelkiismerete szerint. Ezzel Istennek számol el mindenki, de nekünk ez nagyon nehéz időszak volt. Nappal nem jöttek, csak éjjel. Már az első napokban kezdtem megérteni, hogy mit jelent a teherhordozás. Ennyiben legalább felvettük azoknak terhét, akik ott kint harcoltak. Ha már nem lehetsz ott, hogy segíts, hallgatsz az életet kioltó katonák tangóharmonikáját.

Nem sokat lehattünk így együtt, mert a férjemet egy év múlva elvitték, sokakkal együtt. Valakit nem jelentett fel, akit fel kellett volna, Márton Áron püspök úrnak a főgondnokát, aki nálunk volt egy napig, beszélgettek. Az volt a baj, hogy miért nem mondta el ezt a hatóságoknak. Elvitték hamar, és attól kezdve kezdődött megint a szenvedéseknek a megismerése, amikor nem magamra gondolhattam, egy pillanatig sem, hanem elsősorban rá, s azután vártam a gyermekemet.

Három hónapos állapotos voltam, amikor elvitték. Ott maradtam egyedül a viselőséggel, a „teherhordozással”, ami áldott teher minden fiatal asszony számára.

– *Újabb árnyalata a szónak. Ezúttal a legszebb.*

– Igen, viszont ez nekünk sok erőt nyújtott, mert rá kellett vigyázni, érte kellett jobban őriznem magamat, hogy mire Kálmán hazajön, a gyermek egészségben megmaradjon. Tíz évre ítélték el. Hazaköltöztünk Kolozsvárra, közben megszületett a kislányom. Tíz év alatt, vagyis ameddig ott volt, egyetlen pillanatig sem láthattuk egymást. Segélycsomagot azt küldhettünk, megmaradt a „megmaradni mégis” parancsa, hogy szüntelenül imádkoztunk egymásért – mi érte, ő is értünk –, és az a biztos tudat, hogy „azoknak, akik Istent szeretik, minden javukra van”, hogy javunkra kell legyen ez az egész idő is. És mégis, voltak karácsonyesték, amikor az emberek tele örömmel járták az utcát, és fénylő csillagszórók és boldogság volt mindenfelé, de akkor én mindig félrevonultam valahová, ahol senki sem lát, mert nem szerettem az én érzéseimet kimutatni, és ott kisírtam magamat. Azt is mondta Borbáth nagytiszteletű úr, hogy megmondja a férjemnek. De akárhányszor megkérdezték, hogy vagyok, mindig azt mondtam, hogy jól. De hát azért voltak ilyen félrevonuló perceim, amikor azt mondtam, hogy Istenem, köszönöm, nem jól, mert nincs itt, akit szeretek, és nem vagyunk együtt, és vajon még leszünk-e valaha?

– *Ki lehet győztesen kerülni egy ilyen időszakból? Le lehet győzni léleksérülés nélkül ezeket az éveket?*

– Istennek adunk hálát, hogy legyőztük mind a ketten. Férjem is, én is. Úgy jött haza, hogy nem láttunk soha semmi olyan sebet, amely megmaradt volna. Az idegességben soha nem láttuk, hogy megsérült volna lelkileg. Sőt, mindig arról beszélt, amit segíthetett, amit megtett másokért, fiatalokért különösen. Isten kirendelte, mindent kirendelt. Nehéz nekem a szenvedésről beszélni, mert közben a szenvedések között Is-

ten mindent kirendelt. Talán ezért maradtunk ilyenek, amilyenek maradtunk.

Amikor kikerült a férjem, mindent megtettünk azért, hogy abból, ami tanulság volt a hat és fél év alatt, nevelni tudjuk a falu népét is. Valahogy olyan-
nak, hogy ők is nyerjenek a mi szenvedéseinkből. Kis
gyülekezetben voltunk, a Kis-Küküllő mentén, Gogán-
ban, Gogánváralján, itt is sikerült az emberekkel meg-
értetnünk, hogy mit jelent elhordozni a szenvedéseket.
Volt olyan beteg asszonyunk, aki amikor bementem a
kórházba, áthívatott és arra kért: tessék nekem mon-
dani valamit, mert én tudom, hogy nem szabadulok
meg ettől a műtétől, és mi is tudtuk ezt, mert halálos
beteg volt. És akkor azt mondtam el neki, hogy minde-
nütt az Isten kezében vagyunk. Ott, a kórházban is
meg kell erősítenie magát. El kell határoznia, hogy
együtt küzd az orvosokkal az egészségéért, azért, hogy
megmaradjon. És Isten mindenképpen felett van, őrá kell
bízni az operációt, az egész életét és a gyógyulást.

– *A hetvenes évek elején következik Erdély legna-
gyobb gyülekezete, Marosvásárhely, a Gecse utca. Mi-
lyen fontos lelkipásztori feladatok elé helyezte a lel-
készházaspárt ez a nagy gyülekezet?*

– Tizenötezer lélek várt ott ránk. Családi házak,
blokkok, különböző sorsok vártak. A férjem először is
megkövetelte évente a háromszáz család meglátogatá-
sát. Háromszáz családdal minden évben találkozni há-
romszáz új és új élethelyzet megismerését jelentette:
szép és rossz dolgokat, családalapítást, születést, vá-
lást, halált, és ezek mellett ott volt a kórház, a fiatalok.
A kórházba szerettem járni. Igaz, hogy nekem a rákos
kórház jutott, mert beosztottuk magunk között a kór-
házakat. Sokszor jöttem le a lépcsőn, és elgondolkoz-
tam: Isten, mivel vagyok én jobb, mint ezek az asszo-
nyok? Hogy én itt egészségesen jövök le, ők pedig ráko-
san fekszenek. Aztán később én is megértettem. Volt
bennem ez az alázat, hogy semmivel sem vagyok én

sem jobb, mint ők, szegények, akik szenvednek, de aztán az Uristen megmutatta, hogy nincs kivétel. Itt nincs pozíció, szegénység vagy gazdagság, kire amit Isten rámer, azt el kell hordozni.

– *Így jutunk el 1990-ig, amikor új helyzet, új feladatok, terhek és kihívások következnek, és nehezednek az Emese néniék vállára. Megalakul a Nőszövetség. Hol lehet a helye a Nőszövetségnek a keresztyén család szolgálatában?*

– Makkai püspök úr, amikor 1927-ben elküldte azt a bizonyos toborzó levelet, azt írta: asszonyok, induljatok el lelkeket menteni, álljatok ti is férjeitek mellé, és tanítsátok meg férjeitek által megtölteni a templomokat. Valahogy ez a lélekmentés, a szenvedő emberek lelkének erősítése is a Nőszövetség egyik alapfoglalkozása lett. Szolgálni akarunk azoknak, akiknek erre szükségük van. Ezért karoltuk fel olyan hamar a szórványgyermeket, az árvaházakat. És a kalász kinőtt, és olyasmire is megtaníthattuk a gyermekeket, amit odahaza és máshol nem tanulhattak meg. Szolgálat Istennek. A férfiak részéről nem éreztünk mindig pártolást, mert volt féltékenységi is, hogy vajon az asszonyok mit akarnak. Sajnos ma én sem tudom úgy végezni ezt a munkát, ahogyan szeretném, mert a helyhez kötöttségem, a betegségem megakadályoz ebben. Isten két tumoros operációval próbálta meg az életemet. S mindazt, amit útravalóul kaptam, amit mondtam lefele jövet a rákkutató intézetből a lépcsőn, azt kell most a magam életében megvalósítani. Hogyan tudok igent mondani Istennek, és elfogadni az ő döntését?

Most Vásárhelyen voltam a kórházban, valami újabb nehézség volt, és megpróbáltak pontra tenni. És ott bent áhítatokat tartottunk, voltunk vagy húszan. Volt ott ortodox is, szombatista is, katolikus is, de olyan közösség alakult ki tizenegy nap alatt, hogy szinte sajnáltunk hazajönni.

Én azt üzenem minden nagy családnak és kis családnak, hogy egymás terhét hordozzák, és küzdjenek együtt nemesen és szépen az élet terheinek elhordozásáért. Különböznék sokszor látjuk kétségbeesett arcát a gondolkodó, gyötrődő embernek, hogy vajon miért van ez, miért van az, de ha együtt küzdjenek, akkor szép lassan rádöbbennek arra, hogy nem vagyunk magunkra. Velem van Isten, de velem van az is, akit nekem rendelt, s beletartozunk egy olyan közösségbe is, ahol lassan megtanuljuk az alázatot, az elfogadást a tűrést, megtanulunk még jobban hinni és bizakodni, ameddig életidőt adott nekünk az Isten.

ARCKÉPEK A VÉGEKRŐL

Arcok jönnek felénk a távolból – pásztorok terelgetik szétszóródott nyájaik maradékát az anyanyelv megtartó vizeihez. Pályaképek, vallomások hozzák felénk a vég, az elfogyatkozás halálhangulatán túl a helytállás örömet is, a hirdetett igék mellett az írott szó tanúságtételét.

Földes Károlynak, a Mezőség apostolának századik születésnapját épp ebben az évben kaptuk ajándékba, hogy példája ébresztő legyen megsokasodó gondjainkban. A mezőpaniti Nagy Ödön nyugalmazott lelkész fél tucat szolgálati helye mellett néprajzi munkásságával is hitelessé teszi a Mezőség féltő szerelmét. A Magyar-igenben szolgáló Szegedi László esperes pedig a félév-százados szorgalmas és kitartó munka példaképét nyújtja.

JAJSZÓ A MEZŐSÉGRŐL

Földes Károly száz éve

Nevére ma már értetlenül kapják fel fejüket a fiatalok, szolgálatára csak az idősek, pályatársak és a szóránymunka legavatottabb szakemberei emlékeznek. Pedig a két világháború közötti erdélyi diaszpóra-szolgálat legnagyobb alakja ő, aki nemcsak személyes helytállásának példájával, élete legszebb éveinek feláldozásával vállalta a legháládatlanabb küldetést, de az írott szó, az átadott tanulságok és tanúságok jajszavai-val is szétszórta a világba széthullott népének keserveit. Hogy a „Mezőség” szavunk halálra ítélt, szétszórt népcsoportunk elfogyó anyanyelvén, a nyomoron és sá-

ron, a testi és szellemi süllyedésen túlmutat – neki köszönheti az erdélyi magyarság. Hogy e néptöredék mélyből jövő jajkiáltásait meghallotta a századelő és -közép erdélyi fiatalsága, szintén az ő eltulajdoníthatatlan életműve.

Apja a kalotaszegi Mérában tanító, amikor megszületik 1891. november 14-én. Élete, mint egy hatalmas inga, ide-oda lendül, hogy aztán megálljon a Mezőség közepén. Apját Újpestre helyezik iskolaigazgatónak. Ő is itt kezd tanulni, de tanítói oklevelét már Kolozsváron szerzi meg, ahová apja azért küldi, hogy megismerje és ne feledje az erdélyi sorsot. Az inga azonban újra lendül. Tanári diplomát már ismét Budapesten szerez. Katonaság, világháború hadifogság után újra itthon van, és nemsokára megözvegyült anyja is hazaköltözik Szucságba. 1922. október 22-én nősül, de nem taníthat, mert *nem teszi le az állami esküt. Tanítói képesítésű,* megbízott lelkészi, ún. lévita szolgálatot vállal tizenhét éven át, és ebből tizenhárom évet a mezősegi Mezőújlakon. Miközben népének százezernyi töredéke szalad Nyugat fele Trianon után, ő az ittmaradást vállalja, és a nyugodt tanári pálya helyett süllyedő népének sorsával együtt a sarat, nyomort és nélkülözést. Milyen hatalmas jellemnek kellett lennie annak, aki tanári diplomával a kezében egyszerre három templom és egy parókia építésébe kezd, és vele együtt népével is szinte reménytelen küzdelembe. Feneketlen sárban, úttalan utakon járja a nagy távolságokat Újlaktól Septérig, Lompérdtől Szentmihálytelkén át Nagycégre, Kiscégre, Mezőkecsedre és Viszolyára. Sem a közönnyel, sem az érdektelenséggel nem lehet kedvét szegni. Évekig nap-számosa az épülő templomoknak, asztalos a padoknak és székeknek. Lovat és szekeret vesz, hogy összeszedje szétszórt híveinek nyelvehullajtott gyermekeit. Napokig úton van faluról falura, házról házra járva: tanácsot ad, tanít, nevel, vigasztal, és viszi a megtartás ígét a legtávolabbi faluba is. Otthonában gyűjti össze a

konfirmációra készülőkét tanulni, és foglalkoztatja hetekig, hogy az anyanyelvre és a hitvallásokra megtanítsa. Ilyenkor itt van a helye az ábécének is, hogy majd a bibliai történetek melengető nyelvezetén át az anyai szó a kicsinyek szívében otthonra leljen. Véréből izzadt tintával, gyötrődéseinek verítékével írta meg 1934-ben, augusztus 26-án fejezi be harcainak tanúságtételét egy kis füzetben *Szórványmisszió* címmel, és ha valaki nem értené fájdalmait, alcímként ott van ez is: *Jajszó a pusztuló szórványokból*. Magáról vall, népéről, arról, amit tesz azokért, akiket önként vállalt. Múlt és jelen, régiek bűne, tehetetlensége és a jelen tennivalói keverednek, forrnak benne, de nem jajong, és nem kesereg céltalanul és értelmetlenül, mert a nagy közös összefogásban látja a lehetséges megoldások egyikét: egymás terhét hordozzátok!

Olvassunk csak bele jajkiáltásába! Nem csoda, ha korát és egyházát megdöbbenettette ez a hang, akárcsak nagy elődje, a „moldva-oláhországi misszionárius” Czelder Márton jelentései:

„Pusztulunk. Panaszkodunk a világ nyomorúságáról, az élethelehetőségek megromlásáról. Sok a nyomorúság, sok a szenvedés, de a jó Isten ad drága alkalmakat, hogy enyhítsük fájdalmunkat. Ad munkatársakat, hogy könnyebb legyen terhünk. Ad megtartó erőt egyházunkban, Isten Igéjében, ad örök reménységet, hogy el ne vesszünk.

Vannak testvéreink, akiknek megvannak e világ szerinti nyomorúságaik, de nincsen vigasztalójuk. Úgy élnek a nyomorúság tengerében, hogy minden pillanatban keresztülcsap felettük a hideg, ellenséges hullámhegy. Elszórva laknak idegen vallású, idegen nyelvű, idegen gondolkodású, sokszor ellenséges érzületű népek között. Nincs vigasztalójuk, nincs bátorítójuk, nincs tanácsadójuk. Nincs templomuk, temetőjük. Nincs, aki anyanyelvükön hirdetné nekik Isten üzene-

tét, Isten akaratát, Isten vigasztalását. Nincs lelkipásztoruk.

Testvérem! Te, aki mindennap elmehetsz a templomba; Te, aki hallhatod anyanyelveden Isten ígését – dobbanjon meg szíved és lelkiismereted azokért, akik szórványokon laknak, a mi árva, elhagyott, örvényben vergődő testvéreinkért.

Mit tettek eddig a szórványokért? Felosztották őket az anyaegyházközségek között. Ez a felosztás a legtöbb helyen nem vette figyelembe a földrajzi helyzetet, csak arra ügyelt, hogy a szórványok lélekszámával a kicsiny egyházközségek megkívánt lélekszámát kikerekítse. Így állott elő a mai lehetetlen állapot. Ha szórványaimat látogatom, erős egyházközségek mellett halad el utam, vagy rajtuk keresztül jutok oda. Az én egyházközségem Mezőújlak (Delureni), Kolozs megyében a Mezőségen, a sármási járásban fekszik, szórványaim Septér, Lompérd, Szentmihálytelke, Budatelke, Kecséd, Viszolya, Nagycég, Kiscég. [...] A szórványgondozás lehetőségeire nem figyeltünk. A szórvány halálra ítélt töredék volt.

Hogyan keletkeztek a szórványok? Népünk töredéke beköltözött idegen területre mint cseléd, gyári munkás, napszámos vagy iparos. Az ilyen szórványokon nincs történelmi múlt. Nincs templom. Nincs temető. Nincs gyökere népünknek. Vagy régi egyházaink néptelenedtek el háborús veszedelmek, gazdasági nyomorúság s a lelkipogondozás hiánya miatt. Szórványaink nagyobb része történelmünk darabja, népünk temetője. Összeomlott templomok, hajdani papi kertek, legelővé változott temetők figyelmeztetnek bennünket mulasztásainkra, vétkeinkre.

Vannak egyházközségek, amelyek szórványszámba mennek. Megvan a történelmi múltjuk, sok száz éves templomuk, omladozó papi lakásuk, kifizethetetlen adóhátralékuk, nyomorgó lelkészük. De nincs gyüleke-

zet. Az kipusztult, kihalt, elköltözött, beolvadt. Ilyen Mezőújlak, 11 család, 47 lélek. Még ma anyaegyház-község, de lehet, hogy rövidesen szórvánnyá lesz és a hozzá beosztott 8 szórvánnyal együtt a 92 család elvész idegen pásztorok idegen nyájában. [...]

Elpusztulnak szórványaink, mert azok gondozására nem áldozunk semmit. Rongyos, nyomorgó mezőiségi lelkészeink nagy része azért nem látogathatja nagyszámú szórványát, mert gyalog nem tud 15–50 km utat megtenni, szekérre nincs pénze. A szórványokon lakók pedig útiköltséget nem akarnak és rendesen nem is tudnak fizetni.

A szórványgondozó lelkész rendesen csak akkor tud eredményt elérni, ha mindenképpen különb, mint a szórványokban lakó más egyházhoz tartozó kollégája. A helyben lakó lelkész mindennap hatással van a szórványokban lakó híveinkre. Mi 4–5 hétben csak egyszer találkozunk velük. Ennek a rövid 2–3 órás találkozásnak annyi lelkierőt kell kisugározni, hogy legyen elég ellenállása annak a léleknek a helybeli kísértésekkel szemben.

Meg kell értetni a szórvány híveivel, hogy a vegyes házasság elpusztítja őket. Éreztetni kell velük, hogy Istennek legnagyobb ajándéka, hogy reformátusnak születtek. Sohasem szabad kérni tőlük. Ha kepehátralékért perbe fogják a szórvány híveit, azután hiába jön a lelkész, nem tudja többet összeszedni őket. Amit adnak szívők szerint, az a lelkészé. A szórvány sohasem jövedelem, az mindég anyagi ráfizetés, még akkor is, ha az önként vállalt képét megfizetik, hiszen a szórványok között a legritkább eset, hogy a fuvardíj megtérüljön a jövedelemből.

Nagy kísértés a templom. A zászlódíszes, oltáros templomok felszívják gyengébb híveinket. Ezen csak komoly konfirmációi előkészítéssel segíthetünk. Ez a legnehezebb feladat. A legtöbb szórványon sohasem volt református iskola. A legtöbbben nem tudnak írni,

olvasni. Hogy tanítsad a Kátét, amikor 4 hétben csak egyszer látod hívedet? Én úgy oldottam meg ezt a legnehezebb dolgot, hogy a konfirmálni akarók két heti tanulásra átköltöznek az anyaegyházközségbe vendégnek és itt nem napi 1 órát, hanem amennyit kibírnak, foglalkozom velök. [...]

Úgy érzem magam, mint az ellenségtől körülfogott tábori őrs. A telefonon dörög felém a parancs: »Utolsó emberig kitartani!« Sokszor felvetem a kérdést. Van-e célja e küzdelemnek? Egyedül megmenthetek-e 92 családot? Úgy rémlik, hogy még magamat, családomat sem tudom megmenteni. Jön felém lomha léptekkel az utcán Domahidi György unokája, mint a kikerülhetetlennek látszó végzet. Gyermekeket tanítja Szentgericei Nagy Zsigmond dédunokája, Naghiu Nicolai. Táborát jár körülöttem a múlt és a jövő. Irtózom a jövőtől. Elődeim sorsára jutok. Ők is küzdöttek bizonyára, de kimerültek és lecsúsztak. Én is sóhajtok éjszakákon: »Elég, Uram! Nem bírom tovább. Vedd magadhoz az én lelkemet.« Néha úgy rémlik, mintha hallanám Isten üzenetét: »Elég neked az én kegyelmem!« És újrakezdem a reménytelen harcot.

Az apostol tanácsolja: Egymás terhét hordozzátok. Megdöbbenve tapasztalom, hogy ez csak tanács, de nem valóság. Legyen a szórványgondozás mindannyiunknak a terhe. A szórványgondozó egyházközségek ma átmeneti nyomortanyák. Aki teheti, az menekül az ilyenekről. Ha nem tud menekülni, küzd egy darabig, aztán tágít a lelkiismeretén, lecsúszik, mint elődeim, és összeomlik utánuk minden. Ha meg akarjuk menteni szórványainkat – pedig meg kell menteni, mert így vérzünk el –, a legjobb, a lelelkesebb fiatal lelkészeinket kell elhelyezni ezekre a végekre. De ez ne legyen büntetés. Ezeket a misszionáriusokat mentesíteni kell a gondoktól, legalább annyiban, hogy gyermekeiket taníttassuk és útiköltségeiket megtérítsük.

Meg kell alakítani a szórványmissziót. Ide lelkes, ön-

feláldozó emberek kellenek és áldozatos szívű hívek. Ha nem segítünk szórványgondozó testvéreinken, akkor munkájuk jutalma a nyomorúság és a pusztulás lesz. Ha csak tizedannyi imádság és tizedannyi morzsa hullana szórványainkért, mint idegen célokért, nem veszítenők el szórványainkat!

Szórványaink megtartása nem lehet tovább is néhány ember magánügye. Az a néhány szórványgondozó, aki komolyan veszi feladatát, segítség nélkül a terhet nem bírja tovább.

Egymás terhét hordozzátok!”

Alatta a dátum: Mezőújlak, 1934. augusztus 26.

Ez a hang egyszerre ébresztő és lelkesítő, és romantikusan profetikusan, látnokian messianisztikus magaslatra emeli a szolgák küldetését. Évtizedekre felrázott, megdöbbsentett, el is keserített, de korát és egyházát nem taszította letargiába, hanem cselekvő munkára is lelkesítette.

E kis füzetecske és további írásainak megjelenése fájdalmas könyvsiker. Azon melegében fordítják le több nyelvre is, és valami bővölt romantikával fordul feléje a Nyugat: minek a vadnyugatra menni romantikáért, itt van ez a titokzatos Balkán-széli sarok a maga rejtélyeivel. És mert a füzet jövedelmet is hoz, ez alapot jelent az építő munka folytatásához. Járja az országot, előadásokat tart, viszi szét a Mezőség helyzetének dokumentumait, szavait, s közben épülnek a templomok, épül a lélek is. Később már nincs egyedül: ifjú teológusokat is lelkesít példája. Az ő Teológián és ifjúsági találkozókon tartott előadásainak hatására kezdődik a falumunka egyik oldalhajtásaként a szórványmisszió, amikor teológusok, egyetemisták és falukutatók indulnak a Mezőségre, szórványmagyarokat menteni. Elkezdődik a szórványgyülekezeti munka, rendszeres istentiszteletek szervezése, a gyermekfoglalkoztatás, ének-

tanítás, a kultúra eljuttatása, elsősorban Kolozsvár környékére.

Tizenhárom évet tölt Földes Károly Mezőújlakon, és nem jószántából hagyja ott féltve őrzött kicsinyeit: fegyveresen űzik ki a faluból a bécsi döntés után. Előbb Kolozsváron lesz tanár, majd az EMKE miniszteri megbízottja, és ilyen minőségében járja Észak-Erdély falvait. Nagy tervei vannak az elnéptelenedett falvak benépesítésére, nagycsaládosok telepítésére. Majd 1943-tól Szatmáron népnevelési titkár, és ilyen minőségében szervezi falvaink kulturális életét. De a négy év kevés idő számára is a nagy horderejű programok megvalósulásához. Meghurcoltatás, börtön, Bukarest és a félelmetes nevű Jilava következik, majd szatmári otthona száműzetésében a csendes öregkor.

77 éves korában hunyt el 1968. január 9-én ez a szerény, kis növésű törékeny ember. Sírja ott van a szatmárnémeti temetőben, de példáját nem csak az újlaki megmaradt 9 lélek őrzi és a melléje öregedő pályatársak, hanem tettere kész fiatalok is, akik száz év után is hallják jajszavát a pusztuló szórványokból.

(Korunk, 1991. 11.)

NEKEM MINDIG AZ ÁRNYÉKOS OLDAL JUTOTT **Nagy Ödön, a szórványtitkár**

Az én nemzedékem indulása az Erdélyi Fiatalokkal kezdődik. 1932-ben kerültem fel Kolozsvárra, és ott a magyar–latin–szociológia szakra iratkoztam be. Két évig voltam az egyetem hallgatója, és ezalatt tevékenyen részt vettem a főiskolás fiatalok mozgalmában. Ott volt akkor Szabédi László, Nagy Géza, Tonk Emil is, akikkel együtt kapcsolódtunk be a főiskolás életbe,

és együtt jártunk többek között a Kristóf György előadásaira is. Az Erdélyi Fiatalok mozgalma párhuzamosan haladt a Helikonnal, indíttatást többek között attól a László Dezsőtől és Németh Lászlótól nyert, akik először irányították a figyelmet a magyar falu fele, azzal az alapelvvel, hogy a megmaradást csakis a falu biztosíthatja. Ez az az örök tartalék, amelyből a megújulások jöhetnek. A mi vezetőink is innen vették a biztatást, és alig egypár évvel voltak idősebbek nálunk: Jancsó Béla, László Dezső, Mikó Imre, Bíró Sándor.

Fiatal korban mindenféle hatást könnyen átvesz az ember; sokfele jártunk mi is, mert kíváncsiak voltuk és lelkesek. A Biasini-fogadó emeletén lakott egy Fóris nevű kereskedelmi főiskolai tanár, aki ott marxista kört szervezett, ahol feldolgoztuk és megbeszéltük az alapelveken belül többek között a *Tőkét* is. Akkor komolyan azt hittük, hogy ha ez az eszme valóban megvalósul, akkor tényleg eljön a szabadság, egyenlőség, testvériség. Na, aztán láthatjuk, hogy mi jött el.

A második évben a főiskolás IKE (Ifjúsági Keresztény Egyesület) hatása alá kerültem, elmúlt a marxizmus is, és én átiratkoztam a Református Teológiára. Olyan nagyszerű tanáraink voltak, mint a nagy hatású Tavasz Sándor, a nagy tudású és alapos Imre Lajos, és az ószövetségi tudományok prófétai lelkű tanára, Nagy András. Itt felbuzoghattak bennem a régi, ott-honról, Panitból hozott hatások, és egy nagyon buzgó teológus lettem. Mert ha van értelme az életnek, az akkor van, ha hiszünk Isten kegyelmében. Másképp az egész világmindenség befejezetlen és értelmetlen.

Harmadéves teológus voltam, amikor az ifjúság beválasztott az IKE lapjának, az *Ifjú Erdélynek* a szerkesztőbizottságába. Juhász István volt akkor ott a fő megbízott. A teológiai hallgatók már akkor is végeztek szórványmunkát, közelebb vagy távolabb is, mert Kolozsvár környékén már akkor is igen sok volt az elnéptelenedett falusi gyülekezet és közösség. Jellemző volt

az akkori romantikus szemléletünkre a következő kép is: a Teológia lépcsőházában volt egy hirdetőtábla, és arra egy kis kardot rajzoltunk fel, amelyről csepegett a vér. Ez annak jele volt, hogy milyen létfontosságúnak tartjuk a szórványok gondozását, mert ott csepeg el a hazai magyarság vére. A Mezőség nagy apostola, Földes Károly joggal mondta, hogy a Mezőség az erdélyi magyarság egyik temetője, de sajnos csak az egyik, mert ott volt és van Hunyad megye és a többiek is.

Az IKE vezetősége ránk bízta a szórványmisszió megszervezését, és én lettem a szórványtitkár. Dobri János biztosította a pénzügyi fedezetet, de nagyon sok segítséget kaptunk jóindulatú emberektől is. Az évközi szolgálatok mellett nyaranta kimentünk egy-két hónapra ezekbe a gyülekezetekbe. Nekem olyan nagy szerencsém volt, hogy épp Földes Károlyhoz kerültem Mezőújlakra, aki tényleg, a Mezőség igazi apostolaként vállalta ezt a népet és ezt a vidéket. Ő küldött először jajkiáltásokat innen egy kis füzetecskében a magyarság egésze, sőt az egész világ fele, melyet több nyelvre is lefordítottak, és hatalmas, fájdalmas könyvsiker volt. Ő volt a lelke az egész belső Mezőségnek, Kissármástól Komlódig. Hozzá tartozott Nagycég, Kissármás, Septér és Mezőújlak is. Én is Nagycégen voltam az egyik nyáron; szerveztük a kis templom építését, amit később teológusok emeltek közmunkával. Naplót is vezettem akkori élményeimről, mely ma is felér egy nagy jajszóval.

Nagycégen a templomépítést később Herman János nagysármási lelkész fejeztette be, és ő is bútoroztatta be, ő a másik még élő és szolgáló prófétája annak a vidéknek. Akkor 60 lélek volt ott, ma 24. Reménytelen a helyzet, mert mind elrománosodnak, még ott is, ahol nem volna vegyes házasság. Mindannyiunkat megrázott az, amit ott láttunk, de nagy szeretettel és odaadással vállaltunk mindent. Nem csak magyarul nem

tudtak, de énekelni sem, és csak annyival maradtak, amire mi tanítottuk őket.

Még marosvásárhelyi hetedik gimnazista koromban egy alkalommal az Uzdiszentpéter melletti Tusonban voltam legátus. Tusonnak volt akkor egy lelkes patrónája, Bíró Józsefné Bánffy Mariann, és ő engem arra kért, hogy ígérem meg: ha pap lennék, elmegyek hozzá lelkésznek. Én erről meg is felejtkeztem. Elvégeztem a Teológiát, tovább mentem Budapestre Györffy Istvánhoz néprajzot tanulni. Úgy látszik, meg volt velem elégedve, mert ott tartott egészen 1938 decemberéig. Az általános néprajz mellett Györffy ráállított a tavaszi és nyári néphagyományok tanulmányozására, mert azt mondta, hogy Erdélyben ez egy nagyon fontos téma, mert ott él még, és arra kért, ha hazajövök, szervezzem meg a gyűjtést. Bőven ellátott utasításokkal és szempontokkal is, hogy miként kell ezt csinálni. Hazajövetelem után Kolozsváron lettem segédlelkész a Monostori úton. Közben elkészítettem az útmutatót a téli néphagyományok gyűjtéséhez, és kiküldtük a kérdőívet. Makkai Endre, a későbbi petrozsényi lelkész volt a legfőbb munkatársam, és együtt adtuk oda az íveket a teológusoknak, a tanítóképzősöknek és az egyházi iskolák növendékeinek. Egy nagyon szép anyag gyűlt be, többnyire az addig ismeretlen mezősegi területekről, amit aztán ki is adott az Erdélyi Múzeum-Egyesület a Tudományos Füzetekben 1940 elején. Sajnos, csak a téli készülhetett el.

1940 nyarán megjelenik egyszer a Monostoron egy idősebb úriasszony, és azt kérdezi:

– Tiszteletes úr, emlékszik-e, mit ígért nekem Tusonban gimnazista korában? – Mondom, hogy igen. – Na, akkor jöjjön el Tusonba. – Na, hát ha oda nem is, de július 1-től a tőle nem messze fekvő Kissármásra nevezett ki lelkésznek Vásárhelyi János. Így kerültem vissza ugyanoda, ahol 1936-ban szórványgondozó teológus voltam. Kissármás mellett még Nagycég és Báld

tartozott hozzám. Mindhárom helyen, de az egész környéken erősen érezte hatását a természetes asszimiláció. Nagyon összekeveredetten éltek, és már akkor igen nagy volt az ortodoxia hatása és befolyása is. Olyasmiket tudtam meg, hogy ők is rendszeresen fizettek a román harangozónak, búcsúztatókat végeztek az ortodox lelkésszel, és egyéb szolgáltatásokat is.

Alig múlt volna el a nyár, jött a bécsi döntés. Sármás környéke volt az ún. „Göring-has”, amelyet a gázérdekeltségek miatt szakítottak el Északtól. Azt kérdezte tőlem a bárónő, hogy döntsem el, itt maradok Délen, vagy megyek Észak-Erdélybe. Kértem, hogy a bárónő mit csinál. Én itt maradok, mert itt vannak a birtokaim. Na, én is. Én sem hagyhatom itt a híveket magukra. Kissármás után másfél hónapig voltam Nagyölyvesen, majd innen Köbölkútra és Mezőújlakra helyeztek át. Ezek mind Romániához tartoztak. Közel volt a határ, és aki csak tehette, mind átment Északra. Azt hiték, hogy minden örökké fog tartani. Köbölkút is Romániában maradt, de a határ közelében volt, szinte teljesen körbefogta az őrség, sőt, a granicsárok még a parókiáról is kidobtak.

Olyan meleg lelkű, ragaszkodó népet, mint a köbölkúti, igen ritkán talál az ember. Akkor még teljes egészében élt ott a hagyományos paraszti világ a maga teljes mozdulatlanságában. Még így köszöntek nekem is a falusiak, hogy „kezét csókolom, tiszteletes úr”. Úgy állt ott a Mezőség tengerében ez a falu, mint egy kis sziget, amit védett az is, hogy magyar többségű volt, és még ma is 400 körül élnek ott magyarok. A környéken mindenütt – Újlakon, Septéren, Vízolyán, Nagynyulason, Komlódon, Oroszfáján és Mezőszentmihályon – uralkodott a vegyes házasság, de Köbölkút tartotta és tartja magát keményen. És sehol olyan jól nem éreztem magam az életben, mint ott.

1942 augusztusában felszólítottak a román határőrök, hogy vagy bennebb megyek az ország belsejébe,

vagy menjek át a határon, de ott ne maradjak. Én akkor úgy határoztam, hogy azért sem megyek Észak-Erdélybe, hanem délebbre költözöm. Így kerültem 1945 januárjáig Mezőméhesre. A köbölkútiak nagyon ragaszkodtak hozzám és azt kérdezték, hogy ha a határ elmozdul, visszamegyek-e. És én azt mondtam, hogy igen. Zimankós hideg tél volt 45 januárjában, és egy reggel beállít hozzám tíz köbölkúti szekér. Mégpedig a falu román bírója vezette őket, mert akkor nem volt tanácsos magyaroknak hosszú útra indulni, mert szedték szét mindenüket. – Itt vagyunk tiszteletes úr! – Én akkor visszamentem Köbölkútra, de sajnos nem ülhettem már sokáig, mert apósom halála után hazamentünk feleségem falujába, a Kis-Küküllő menti Hariba. De innen már lassan el is búcsúztam a Mezőségtől. Más szolgálat, más gondok és bajok következtek. De hiába, mert úgy látszik, hogy nekem mindig az árnyékos oldal jutott, mert nem tudtam soha megvalósítani teljesen azt, amit akartam és terveztem. Hari után Istvánháza, onnan Mezőfele, majd két Kis-Küküllő menti falu következett, Szolokma és Havad, aztán Havadról mentem nyugdíjba.

Mezőségi szolgálatom idején nemcsak a mindennapi munkára volt időm, hanem a tudományos cikkek közlésére is. Több dolgozatomat közölte a kolozsvári *Hitel*, és ezekben a szórványgondokról írtam, és az égető kérdéseket bátorkodtam a közvélemény elé tárni. Ebből az időből még nagy szeretettel emlékezem vissza Szőcs Sándor esperesre, mezőbodoni lelkészre, aki egy kiváló ember volt, és szíven viselte a szétszórtak sorsát. Ő volt az egyik javaslója annak, hogy létesítsünk pénzalapot a nehéz helyzetben levő szórványgyermekek megsegítésére, taníttatására. Ennek az összegnek felét a lelkészek adták össze saját fizetésükből, a másik felét a gyülekezetek. Egy ilyen pénzüsszegebből tanult a mi nagy emberünk, Sütő András is. A másik nagy terv az volt, hogy gyűjtsünk össze minden fontos adatot a me-

zõségi egyházmegye akkori állapotáról, és adjuk ki könyvben. Az egyház nagyenyedi Bethlen-nyomdája vállalta volna a kiadást, de közbejöttek az idők. Nagy Józseffel, aki akkor Nagyenyeden volt teológiai tanár, egy kis szórványkátét állítottunk össze a magyarul nehezen beszélő gyermekek részére. Ez meg is jelent, és jó szolgálat volt.

Nyugdíjazásom után még Istennek hála, néhány évig járhattam ifjúkorom szolgálatának helyeit. Kis-sármás, Nagycég, Kisnyulas, Mezőkirályfalva, Mező-szentmárton – már egyik sem a régi. Fájdalmas volt látni, hogy még jobban elfogytak ott, ahol fiatal koromban jártam. De hát a közmondás is azt tartja, hogy a gyilkos visszatér a tett helyére. Az idősebb nemzedék még megismert, és arra is emlékeztek, ami népdalt tanítottam mint gyermekeknek. Jön hozzám egy idős néni:

– Hát nem ismer, tiszteletes úr?

Mondom:

– Nem ismerem.

– Hát én vagyok Iluska!

– Hát te, Iluska, miért őszültél meg?

– Hát ugyanazért, amiért a tiszteletes úr is megfehéredett.

(Korunk, 1991. 11.)

KÖVEK ÉS EMLÉKEK PÁSZTORA

Szegedi Lászlónál Magyarigenben

A változások után többször is jártunk Magyarigenben. 1991 nyarán, majd 1992 őszén jártunk mint filmes hírnokok, vittuk az új lehetőségek szeleit. Csodáltuk elfogyhatatlan reménykedéseit, szinte kimerülhetetlen ál-

*modozásait és hitét a jövőben, abban, hogy minden
rendben lehet. Aztán eltemettük őt is, de Szegedi László
álmainak egy része beteljesedett. A templom áll, a 4 lé-
leknek és a környéknek Gudor Botond személyében van
lelkésze is, aki mer újíttani, tanít is a gyulafehérvári
magyar iskolában, közben pedig falutalálkozókat, Bod
Péter-napokat, turizmust szervezve tartja a reményt
megmaradt közösség-töredékében.*

*Magyarigenben vagyunk, Gyulafehérvártól 11 km-re.
Ez a falu többszörösen is jelkép. Ennek első jelentését
legnagyobb egyháztörténésziünk, Bod Péter adta, akinek
szolgálati helye, munkásságának tanúja és végső nyu-
galmának otthona ez a hely. A másikat Szegedi László
esperes adja, aki itt 46 éve a kitartó munka példája lett.*

– Mi emlékeztet még Bod Péterre Magyarigenben?

*– Sok minden. Először is az a történelmi múlt, amit
szolgálatom félévszázada alatt igyekeztem megismerni
a régi jegyzőkönyvekből, protokollumokból, az öregek
elbeszéléséből, meg aztán a beszélő kövekből tudtam
meg sok mindent a közeli és távoli múltról. Mert itt a
kövek már többet mondanak a múltról, mint az embe-
rek és az írások, mert ezek nagy része elpusztult a 48-
as események alkalmával. Itt minden Bod Pétert idézi.
A megüresedett hatalmas templom, a többévszázados
parókia, a hely, ahol nyugszik a templom előtt, és a
hely szelleme. Nem kis dolog a nagy történész utódjá-
nak lenni, házában lakni, a templomában szolgálni és
kertjében dolgozni.*

*Magyarigent csak úgy lehet megismerni, ha vissza-
tekintünk a múltba. Mert a jelent a múlt magyarázza
meg. Bod Péter előtt itt egy 1400–1500 lelkes gyüleke-
zet élt. Aki Magyarigent meg akarja ismerni, az három
dimenzióban kell gondolkodjon. Az egyik a múlt, amit
kötelességünk megismerni. A másik a jelen, ami elég
szomorú képet nyújt. És a harmadik a jövő. Amikor én*

48 évvel ezelőtt ide kerültem, feljegyzések alapján 73 lelket számlált. Hogy ebből a gyülekezetből mi lett? Nagy részüket kikísértük a temetőbe, és ott pihennek a feltámadás reménységével. Ebből a gyülekezetből ma már összesen 6-on maradtak. Hogy ez mivel magyarázható? Az egyszerű válasz az lehet: mostoha volt hozzánk a történelem. A tulajdonképpeni hanyatlása ennek a gyülekezetnek a lélekszámban az első világháború után történt, amikor is az uralomváltással a birtokuktól megfosztott és a jövőben reménységet nem látók itt hagytak kis birtokot, nagy birtokot, emlékeket, ősi síremlékeket, és repatriáltak Magyarországra. Akik innen elmentek, jobb módú családok voltak, mert az itt maradt középosztály és szegényebb sorsú emberek nem rendelkeztek olyan lehetőséggel, hogy mindent magukkal vigyenek. Próbáltak itt maradni, és felvették a további küzdelmet, ami sajnos sikertelennek bizonyult, ahogy azt a jelen példája is mutatja. Akkor egy óriási lélekszám-apadás következett be, de az sem lett volna katasztrofális, ha a második világháború után a megmaradt gyülekezet nagy része a kollektivizálással nem lett volna kénytelen elhagyni mindent.

Temetőikben járunk Magyarigenben. Tömegsírok árnyékában, hiszen ebből is elég bőven van ezen a vidéken. Igenben is egy síremlék jelzi a helyet, ahol 167 személy nyugszik. Sárdon is van egy tömegsír, ahol 57 magyar ember találta meg nyughelyét. Boroskrakkóban is található tömegsír, Zalatna fele pedig a preszákai emlékoszlop és sír jelzi, hogy a történelem nyomorúsága itt is végigszágulzott.

– *Kérjük, mutassa be gyülekezetét.*

– Magyarigen évtizedek óta az erdélyi református egyház legkisebb lélekszámú anyaegyház jellegű gyülekezete. Ebből adódott az is, hogy Gruzda János zalatnai lelkes halála után hozzám csatolták Zalatnát is. Oda is minden második vasárnap kimegyek, és ez lelkieg pótolja azt a hiányt, amit úgy nevezhetnénk, hogy

gyülekezeti öröm. Ismerős arcokkal találkozom, oda haza megyek, szüleim is ott pihennek a temetőben.

Ahol én szolgálok itt, Magyarigen az erdélyi Hegyalja szívében terül el. Ehhez a parókiához tartozik régi időktől fogva még innen 3 km-re Magyarsárd. Fiatalabb koromban gyalog jártam, utána biciklivel. Most már az Úristen nekem is felvitte a dolgomat, autóval megyek szolgálni. Itt egy 8 lelket számláló gyülekezetünk van, egy Szent László korabeli templom, amely körül van véve várfallal és egy kapubástyával. Az enyedi út irányába van egy teljesen elpusztult gyülekezet, a boroskrakkói, ahol egy csodálatos műemléktemplom áll, ami 1517-ben épült, amit az állam 25–30 évvel ezelőtt restauráltatott. Ez az egyik szórvánnya a szórvánnyá vált igeni egyháznak. Itt, amikor én átvettem, akkor is csak egy lélek élt, nyolc éve eltemették. Itt már csak a köveknek lehetne prédikálni, már nincs egy magyar lélek sem, de istentiszteletet azért még tartunk: minden sátoros ünnep harmadik napján kocsiba ülünk néhányan, átmegyünk oda, és ott zárjuk az ünnepet. Ezen kívül hozzám tartozik az Ompoly mentéről Zalatna. Ez egy ipari központ lenne, ahol ma 34 református lelket tart nyilván egyházunk. Szerettük volna, ha anyaegyház maradhatna, de nem sikerült, a kevés lélekszám miatt. Ott nagyon kellett volna, hogy valaki helyben lakva fogja át a jövevényeket is. Az iparosítással reméltük, hogy telepednek ide is fiatal magyarok, de ahogy jöttek, úgy mentek is tovább. Kiöregedett ez a gyülekezet – nekem szülőfalum –, ma városka. Volt betelepedés, de nem jelentkeztek be, aztán elvándoroltak, nem maradtak meg.

Én ezen a négy helyen és a még elszórt falukban élő néhány lelken igyekszem megtartani a reménység vallását. Hosszú éveken át hozzám csatolták adminisztrálásra Abrudbányát és Verespatakot is fenn a Mócvidéken. Amíg az egészségem engedte, amíg a lábaim vittek, jártam. Egy olyan templomban szolgáltam, amely

35 éven keresztül be volt zárva, mert beázott a mennyezet.

– *Laci bácsi a felsorolásból szomorúan elhallgatta, hogy Igenben mennyi a magyarok száma*

– Hát szomorúan mondom el, de már el kell mondanom, ha a kérdés így tevődött fel, hogy feleségemet és engem is ideszámítva összesen heten vagyunk, és az Úristen a nyolcadik.

– *Hogy lehet úgy bemenni e hatalmas templomba, úgy menni fel vasárnapról vasárnapra a szószékre, hogy szinte semmi visszajelzés nem érkezhetsz abból a közösségből, akinek elmondanád az Ige szavát?*

– Én mindig kis gyülekezetekben szolgáltam, engem nem zavart, hogy 10–12-en vagy 300-an vannak a templomban. Igyekeztem úgy tolmácsolni az Ige üzenetét, mint egy nagy tömegnek. Egész héten hordom magamban az Igét, majd péntek-szombaton leülök az íróasztalom mellé, kinyitom a Bibliát és kivonatolom azt, amit hiszem, rajtam keresztül üzeni akar ennek az igeni hat léleknek. Volt, bizony, amikor elbóbiskolt a templomban az az egy-két lélek, de nem veszítettem el a reményt, mert tudom, hogy ennek a néhány léleknek is szüksége van Isten szavára.

– *Magyarigen 150 évvel ezelőtt hatalmas gyülekezet volt. A történelem nem úgy alakítja sorsunkat, ahogyan mi eltervezzük, vagy elképzeljük. Egyetlen nap alatt múlttá lehet minden, és bizony, itt Igenben már több a múlt, mint a jelen. Mire kötelezi ez az itt szolgáló lelkészt?*

– Hát az olyan lelkipásztornak, mint amilyen én voltam és még vagyok itt félszáz éve mindjárt, úgy vélem és véltem, hogy nekem még kell valamit tennem a templomi szolgálatokon és a ház körüli szolgálatokon kívül. Igyekeztem összeszedni mindent, amit az általam adminisztrált gyülekezetek múltjából összegyűjthetek. A felmérést Igennél kezdtem. A régi levéltárakból, ami 48 után megmaradt, összeállítottam a falu tör-

ténetét. Olyan 180–190 oldalas lehetett, amiben benne volt minden elérhető adat. Mivel egy példányban készült, sajnos, ezelőtt 8–10 évvel a szekusok elvitték, és azóta sem kaptam vissza. Ebben semmi olyan nem volt, ami valakit is megsérthetett volna, csak a színtiszta igazság, mert hát a történelem nem arra való, hogy valakit sértegessen, hanem hogy rögzítse a tényeket. Még fel is rótták nekem ezután, hogy mit mind kutatom a múltat, miért keresem a dokumentumokat. Magyarigen sok szempontból unikum volt. Itt pl. három különálló temető létezik: egy a nemeseké, egy a papoké és egy a polgároké. Ezekben rengeteg értékes emléket őriznek, ott voltak és vannak a sírkövek, és én ezeket alaposan lerajzoltam, lefényképeztem, a feliratokat lejegyeztem, és egy albumba gyűjtöttem. Ezt elvégeztem Zalatnán, Krakkóban és Sárdon is. Öt ilyen albumom van, ami komoly dokumentuma a múltnak e tájon. És ezek az emlékek sok mindenre választ és felvilágosítást adnak. Mert a lelkesz ugyan az élőknak a lelkipásztora, de a temetőben a régiek is ott pihennek, és én, akinek már alig vannak híveim, úgy éreztem, hogy a régiek emlékének is pásztora vagyok.

– *Láttuk a múltat, látjuk a jelent, de mi lehet itt a jövő?*

– Hát a jövőbe én sem tudok belelátni. Az egyházon túl az összmagyarságnak kellene azon gondolkodnia, hogy az ehhez hasonló kérdéseit a szóránymagyarságnak megoldja. Itt van ez a hatalmas templom hét lélekkel. Bármelyik városi gyülekezetnek hasznára válna, de nem ott van, hanem itt van, és itt kell megőrizni és vigyázni rá, amíg még van, amíg még vagyunk. Valami közhasznú célra kellene felhasználni épületeinket, akár öregotthont vagy ifjúsági központot is lehetne itt létesíteni, ha már másért nem is, de legalább a Bod Péter emlékéért. Fájlalom is, hogy amikor 1990-ben Csiha Kálmánt püspökké választották, első útja ide vezetett, és azt írta be az emlékkönyvbe, hogy szíven viseli

Magyarigen sorsát. Most meg mindenki azt mondja, hogy ezt sem lehet, azt sem lehet, mert mindenhez gyülekezet kell.

Én megtanultam megelégedetten élni, nemcsak kitartani, megalázkodni és a kevéssel is beérni ebben a magányban. Ha bemegyünk a templomba, a szószékkel szemben találsz egy Igét márványba vésve, ami egész életem summája: *„Elég néked az én kegyelemem.”* Elég volt nekem 46 éven keresztül, és minden lelkésznek elég kell legyen, aki nehéz szolgálatot vállal, és főként azoknak, akik utánam jönnek. Becsületes, tisztességes munkát csak úgy tudunk elvégezni, ha megállunk azon a poszton, ahová minket az Úristen állított és rendelt. Én amikor Igenbe jöttem, még 73 lélek volt. Fizetés nem volt, mert akkor jött a kommunizmus, az egyházi földeket elvették. Két és fél évig permetező munkásként dolgoztam, hogy valahogy élni tudjunk valamiből, mert nem akartam elhagyni ezt a templomot és ezt a maroknyi gyülekezetet. Teltek az évek, és egyre jobban idekötött a múlt, az emlékek és a történelem, ez a sír és e néhány ember. Nem tudtam kiragadni innen magamat. Itt maradtam, és most már nem bánom. Lelkem nyugalomával elmondhatom, hogy nem futamodtam meg a nehézségek elől.

Sokan kérdezték tőlem, hogy lehet egy gyülekezetben élni és szolgálni, ahol a lelkipásztor szívében nem élhet az a reményég, hogy egy gyülekezetet fel lehet emelni, szaporodni fog a lélekszám, és ami a jövőt illeti, van remény. Erre nehéz egy mondatban válaszolni. Magyarigeni papságom egész ideje alatt egy nagy meggyőződés vezette minden tetteimet és gondolkodásomat, életemet. Én úgy tekintettem, hogy a lelkipásztor legfontosabb feladata az egyháza és hívei iránti hűség.

Így teltek el az évek, valahogy minden, de minden ide kötött. Merem állítani, hogy az az ember, az a nép, amelyiknek nincs reménysége az Úristenben, és nem hisz abban, hogy a borús idők után jó idők is jönnek,

hogy a nyomorúság után öröm is fog jönni, hogy a visszaesés után felemelkedés is be fog következni, az hiába él ezen a világon.

Nagyon kérem egyházam illetékes szerveit, hogy gondoskodjanak róla, hogy utánam ne maradjon üres sem a templom, sem a parókia. Se az egész komplexum, mert ez az egész történelem. És ha ezt egyszer feladjuk, ezt soha a mi népünk és egyházunk vissza nem tudja szerezni. Mert az, hogy ez még megvan és a miénk, ez annak köszönhető, hogy én itt vagyok. Ha egyebet nem csináltam volna itt negyvenhat év alatt, csak hogy itt ültem és egyetlen szót sem szoltam volna, az is szolgálat lett volna.

– *Laci bácsi itt, mint a villámhárító a háztetőn. Úgy tűnik, hogy nem tesz semmit, mert lehet, hogy tíz évig nem üt bele a villám, de beleüthet mindennap.*

– Hát belém itt mindennap ütött. Csíki Gergely kollégámnak volt egy nagyon kedves mondása. Kivittem a temetőbe, hogy lássa a temetőnket, és azt kérdezte: Te, Laci, hát ez volt a te gyülekezed? Mondom, hogy nem az enyém, hanem az elődeimé. Azt mondja, te, tudod, mi az érzésem, hogy ti itt Magyarigenben olyanok vagytok, mint a krumpli. Ami érték, az a földben van. Ez egy vicces mondása volt, de van benne valami. Én ezt Csiha püspök úrnak is elmondtam. Mondom, né, itt már ti fogtok felelni az Úristen és a történelem előtt, hogy Magyarigennel mit csináltok. Mert ha engem innen mint nyugdíjba készültöt kipiszkálnak, akkor mondd meg, mi lesz? Mi lesz, ha én egyszer telefonon jelentem, hogy Szegedi László augusztus 1-től kéri nyugdíjazását, és költözik el Magyarigenből? Mit csináltok akkor?

Ti tudjátok, hogy mit jelent ez? Ezeknek nincsen templomuk, és vannak kétezerháromszázan. Abba a kicsi templomba alig férnek. Ezeknek mi száлка vagyunk. Nem nekem és nem én, mert én mindenikkel jó-

ban vagyok, én nem piszkáltam őket, ismerem a nyelvüket, tudom, hogy kell velük bánni. De maga a tény, hogy itt vagyok, hogy még nem számoltak fel, mert értsd meg, én vagyok az akadálya annak, hogy ezt az egész komplexumot még nem lehet birtokba venni. Ha én kiteszem a lábam, ide óvodát tesznek be, oda költözik a pap, a templom pedig készen van.

Magdi néni: Laci bácsi nem mondta el azt, amit talán szégyell elmondani, hogy az első felesége elhagyta, két gyermekkel itt maradt, én idekerültem 1952-ben, összeházasodtunk, tizenegy évig Laci bácsinak a fizetése annyi volt, hogy az emberek egy lejeket, két lejeket, három lejeket adtak. Megvan most is a papírunk a nyilvántartásban. Nekem meg volt a kis tanítónői fizetésem, 580 lej volt. Ebből éltünk négyen. Ez volt 1952–63-ig.

– Nem kell már siránkozni. Hagyjad ezeket.

– *Hogyan telt az idő? Gyülekezeti, lelkigondozói munka kevés volt.*

– Nekem nem volt időm unatkozni. Rengeteg munka volt. Volt a kert, amit mindig is én dolgoztam meg. Azonkívül rengeteget olvastam, kutattam a múltat, kerestem a régi dokumentumokat, éjszakákon keresztül. Legépeltem a Bod Péter anyakönyveit, főjegyző voltam az egyházmegyében, tagja voltam a vizitációnak, és az ottani feljegyzéseket készítettem, és az is le van gépelve egy vaskos dossziében. Ion Alexandru román költőnek 860 versét fordítottam le magyarra. Nagyon szép versei vannak. Bélyeggyűjtő is voltam. Persze, nem szabad elfelejteni, hogy három-négy szórványom mindig volt, oda ki-kijártam, megnéztem, hogy vannak, vittem nekik orvosságot, ezt-azt, úrvacsorát, ami kellett. Nekem unatkozni nem volt időm. Itt volt a magyarigeni templomjavítás 1971-ben. Zalatnán 1968-ban. Hogy miből építettem? Koldulásból. Jöttek a segélyek. Amikor nekifogtam javítani, a pénztárban volt 32

lej, amikor befejeztem, 145 ezer lejes kiadással. Azt mondta nekem Nagy Károly főgondnok, hogy te Laci, te bolond vagy. Hogy mertél nekifogni ennek a munkának? Jött a szombat, ki kellett fizetni a munkásokat, és nekem nem volt egy huncut vasam sem. Másnap reggel az Úristen mindig hozott valamit. Ezt csináltam Zalánán, Verespatakon Bóné Lajival fedtük be a templomot. Ráütött a körmére és megkétkültek. Sárdra is jöttek a csernátoniak, befedtük a kastélyt, jöttek a hollandok.

Magdi néni: Mi nagyon szegények voltunk, rengeteget dolgoztunk, de mind a ketten olyan jókedvűek voltunk fiatal korunkban. Most, hogy mindenünk van, elment a jókedv és a munkaerő. De régebb biza nem csüggedtünk. Akkor, amikor nem volt amit ennünk.

– Nagyon sokszor voltam úgy, hogy na, most már biztosan elbúcsúszok ettől az árnyékvilágtól. Na de nem szeretnék elbúcsúzni még, amíg nem látom, hogy mi lesz Magyarigennel. Mi lesz a jövője. Nekem az a vágyam, hogy maradjon meg, mert ha nem, minden hiábavaló volt, amit én itt 46 év alatt csináltam. Egy életet én azért áldoztam fel, hogy itt minden menjen széjjel?

Magdi néni: Laci bácsi egy álmodozó. Ezelőtt negyven évvel azt mondja, hogy nézd meg, hogy vannak és lesznek csodák. Kérdem, hogy milyen csodák. Az, hogy a magyar családok ide fognak jönni. Laci, ide nem fog jönni senki. Meg fogod látni, hogy valahonnan, a Székelységből, valahonnan ide fognak telepedni. Ezzel a gondolattal és reménységgel élt mostanáig. Hogy ide költöznek. Lehet, hogy ő sem hitte, csak azért mondta, hogy bennem tartsa a lelket. Mert én már gyakran gondoltam, hogy na, mi most befejezzük, vége, megyünk. De amikor jött a nyár, jöttek a templomlátogatók, zöldült a kert – ezt nem lehet itt hagyni. Hát ezt a templomot is magunkénak tekintettük. Én azt is

mondtam, hogy a lakást el tudom hagyni, de a templomot, hát azt nem, az a miénk. A gyermekeink is itt nőttek fel. Ők is nagyon ragaszkodnak a templomhoz.

– Tényleg, voltak olyan periódusok, hogy mondtam magamnak, na, Laci, innen tényleg el kell menni. Kimentem ide a lépcsőre a ház elé, leültem, néztem a toronyt: nem tudom itt hagyni. Vannak az embernek az életében ilyen lelki problémák is, döntések, belső hangok, amelyeket nem tudsz megmagyarázni, hogy miért. Azért, mert „minket a hűség Krisztus-szege tart”. – Áprilynak van egy ilyen verse.

És látod Alvinc nyomorúságát, látod Krakkót. És akkor azt mondtam, hát állj meg, Szegedi Laci, hát hagyod, hogy ez is oda jusson? Hát nem szabad. Az az Úr isten nem véletlenül helyezett engem ide ezelőtt 46 évvel. Neki terve volt velem. Velem személyesen, Szegedi Lacival.

Én úgy érzem, hogy az Úr isten engem ide állított, hogy hűségesen itt maradjak, szolgáljam, őrizzem, ami itt van, és az adott körülményekhez mértén teljesítsem lelkipásztori kötelességemet. Hogy ez mennyire sikerült, azt majd az utókor fogja megítélni és megérteni. Mert ha nem is gyarapíthattam, ami rám bízott, azt megőriztem. A műemlék épületeket többször is restauráltuk, de már megint kellene, de nincs mivel, nincs kivel, és talán nincs is akikért. De amikor én ezt kimondom, meg kell vallanom, hogy tudom és hiszem, hogy az Úr isten tud csodákat művelni, azon felül is, amiket mi számba és tervbe vehetünk. Mert csoda, hogy az Úr isten megtartotta még anyaszentegyháza és népe számára ezt a műemlék komplexumot, és hisszük, hogy meg fog maradni az utókornak is élő dokumentumként, hogy itt voltunk.

(Korunk, 1991. 11.)

A SZÓRVÁNY VOLT A MINDENEM

Beszélgetés

Bányai Ferenc nyugalmazott kőrői szórványlelkésszel

Idős Bányai Ferenc kőrői lelkész szolgálatának hatvan esztendeje rendhagyóan alakult. Nem egy, hanem nyolc kisközösség pásztora volt Kolozsvár és Dés között, a Kis-Szamos mentén, és 83 évesen még mindig nem ment nyugalmába, legfeljebb nyugdíjba, s azóta is szolgálja elfogyó nyájának maradékát. Miközben az új lelkészek jönnek és mennek, a kisiklói üres parókiára beköltözve, ő hűségesen maradt.

Én az édesapám második házasságából születtem, három fiútestvéremmel együtt. Apám magyarmacskási volt, a válás után Kecsedre került tanítónak, és itt vette el anyámat, a Váradi nevezetű nagybirtokos családból származó lányt. A Bányai águnk a Breznóbányai előnevet viseli, szintén címeres nemesi család. Édesapánk a házasság révén 70 hold birtokolt örökölt, és egész életében a földnek volt a bolondja. Annak is lett az áldozata, mert 1949-ben mint kulákot kiemelték.

1911-ben születtem tehát Kecsedén, udvarházunkat a kollektivizálás után rombolták le a falusiak. Az elemi iskoláimat otthon kezdtem el, de az impériumváltással a falusi iskola is román lett, és hogy ne járjunk román osztályba, átjártunk a hegyen Giroltra.

Eljött az idő, és édesapám készített a gimnáziumba. Igen, de hova? Apám 1920-ban letette az esküt, és ott-hon román tanító lett. Mondogatták is a románok: – Na, most fog kiderülni, hogy Bányai milyen jó hazafi és milyen jó román, mert ha a Református Kollégiumba adja a fiait, akkor nem bízhatunk meg benne, mert nagy magyar. Viszont ha a szamosújvári Petru Maiorba fogja adni, akkor jó hazafi. Apám akkor úgy gondolkozott, hogy nincs itt remény a változásra, gyermekei-

nek meg kell tanulniuk jól románul is, és a szamosújvári iskolába adott.

Egy majdnem színromán faluból mentünk egy színromán iskolába. Ha apámék nem ügyeltek volna ránk, mi akár el is románosodhattunk volna. A vakációra azt a feladatot adták, hogy amikor visszajösztek, hozzatok otthonról minél több kántát. Mi aztán össze is gyűjtöttünk minden dojnát és kántát, és fűjtük is kegyetlenül, még jobban, mint a románok. Na, de apám nagyon szigorú ember volt. És keményen tartotta a gyeplőt. Ha ezt nem tette volna, mi a román faluban és iskolában teljesen elcsúszhattunk volna. Na de szerencsére nem tartott sokat ott, mert a négy algimnázium után átvitt Kolozsvárra a Református Kollégiumba.

Mint a többi falusi gyermeknek, a gazdaságban telt el nekünk is a nyár és a vakáció. Nyaranként édesapám olvasni, tanulni egyáltalán nem engedett. Az első volt a föld, és ez nagyon fájt. Apám mindig azt mondta, amikor zsörtölődtünk: – Fiam, azért adtalak iskolába, hogy ott tanuljatok, itthon pedig dolgozzatok.

A kollégiumot elvégeztük, és előbb én, majd azután Béla ócsém is a Teológiára mentünk. Édesapánk látta bennünk a hajlandóságot a papság iránt, és az isteni elhívást, és nem ellenezte. 1935-ben fejeztem be a tanulást, és Kérőbe neveztek ki az öreg Nagy Józsi bácsi mellé személyi segédlelkésznek. Peres viszony volt ott a lelkész és a hívek között, és így egyezett ki a gyülekezettel, hogy maga helyett fizetett egy lelkészt. 1936 decemberében halt meg, és én, úgy látszik, olyan jól viseltem magamat, hogy én lettem az utóda 46 és fél esztendeig. Ott éltem le az életemet ezekben a kis Szamos menti falvakban, és onnan el nem mozdultam soha.

Akkor a kérői egyház tele volt földdel. Hát én biza úgy megijedtem, hogy most mi lesz. Mert nekem nem kellett, elegendő volt belőle gyerekkoromból. Apám azt is hitte, hogy én nem fogok tudni gazdálkodni, én azonban megmutattam, hogy nincsen igaza, és úgy belejöt-

tem, hogy még béreltem is. A négy év alatt épp 120 holdnak voltam a haszonélvezője.

Majdnem egy félévszázadot voltam pásztora ennek a kisgyülekezetnek és a szórványoknak. Azt kérdezed, hogy miért maradtam itt? Nem könnyű erre válaszolni. Tartott a föld, a megszokás, apám is egy darabig ide volt száműzve, mint kulák, Szamosújvárra. Kértem én is magamtól, kérdeztem sokszor: jó dolog-e, hogy egy lelkész egy helyben maradjon 50 esztendeig, mint elődöm és én is? De aztán hogy maradtam, éreztem: az Úristen rám azt a feladatot róttá, hogy az egyház földjeiből élő, az egyházat lopó és azon veszekedő gyülekezetből neveljem ki azt, amelyik ma él és hal az egyházáért és papjáért. Az én neveltem az egész gyülekezet, a presbitérium, és nagyon nagy dolog ebben az atyai szeretetben, megbecsülésben élni. A kérőiek mind kérdezték: hát hogyan lehet az, hogy a tiszteletes úr nem megy el innen? Én aztán megválaszoltam nekik, mint egy régi román gimnazista, Alexandru Lăpușneanu vajda szavaival: *dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau*. (Ha ti nem is akartok engem, én akarlak titeket.)

A 40-es évektől aztán szinte egészen kiürült a vidék. Először Ormányból ment el Horváth János lévita, Némából Kovács István, a későbbi fogarasi lelkész, Alsótökről Kocsis, aztán utoljára üres lett Kisiklód is, ahol most lakunk. Annyira elfogyott itt a magyarság, hogy nem tarthattak fenn lelkészt ezek a falvak. Így alakult meg aztán a missziói egyházközség Kérőben, Esztényben. És Kendilónát is nyugodtan annak lehetne nevezni. Jártam a falvakat, mászkáltam a hegyek tetejét télen és vízen, melegben és árvízben. Azt hiszem, az Úristen az egészségemet is ezzel tartotta meg.

1980-ban megjelent az a törvény, hogy minden olyan volt anya- és leány-egyházközség, amelyiknek a lélekszáma százon alul van, megszűnik anyaegyháznak lenni, és csak leányegyház lehet. Ez érintette Kisiklódot,

azóta, hogy Felházi Árpi elment, senki sem maradt csak néhány hónapra. Voltak ide kényszerítettek, mint Mezei Jancsi, Tóth Jóska, de ezek nem ültek itt. Minden 50 lélek alatti volt leányegyház szórvány lett, ketőt leszámítva.

De a kezdet nem ez volt. 1945-ben már a nyakamba zúdultak ezek a falvak. Akkor kezdtem el gondozni, amikor Béla öcsém már nem járhatott Kecsedre Esztényből. Hozzám kapcsolták először Kecsedet, Giroltot, Ormányt, Némát, később Dengeleget, Vízszilvást és Kisiklódot is. Kecseden magyar időben édesapám kezdeményezte, hogy építsenek parókiát, hogy Kecsednek legyen saját papja, hogy hozzá tartozzék Girolt is. Nem sikerült, mert összeomlott minden. Bejött ez a rendszer. 1947-ben behívtak a kolozsvári Református Kollégiumhoz, Gönczi László volt az igazgató, Tárca Bertalan a zenetanár, Sánta Ferenc a gazdasági felügyelő, és azt mondják nekem: „Feri, te a kollégiumnak voltál diákja. Girolton 53 holdat hagyott meg az agrárreform, 7 hold erdő, és egy gyönyörű szép udvarházunk. Ezt Boér Károly adományozta a kollégiumnak, egy zsidónak adtuk ki bérbe, ott áll pusztán ez a birtok, hatalmas udvarház. Kövess el mindent, hogy a girolti egyház vegye meg ezt a hatalmas birtokot. Részletre adjuk, csak kössük meg a szerződést.” 50 millió lejért meg is vettük a girolti birtokot, mindent. Egy Bodó nevű ügyvéd, ő volt a kollégium jogtanácsosa. Most is él még. A giroltiak úgy biztattak, hogy tiszteletes úr, csak csinálják meg, mi aztán segítjük. A kolozsvári egyházmegye esperese volt a kezesem. Igaz, hogy a gazdasági viszonyok romlottak. Udvarház volt ott, föld, gyümölcsös. Nehezen fizettem ki. Az utolsó fizetésem az volt, hogy karácsonyra egy hatalmas disznót neveltem, és azt odaadtam a kollégiumnak, és ezzel elégittem ki.

Belementem ebbe a vételbe azért, mert ha apámnak nem sikerült parókiát építeni, én most itt csináljak egy

parókiát, Girolton. Na de aztán nem sikerült, a kollektívnek adtuk el, és a templomot abból csináltattuk. A gyümölcsöshöz ragaszkodott a gyülekezet, de az udvarház el lett adva.

Ormánynak a templomát 1963-ban renováltattam. Akkor köteleztek arra, hogy zsindellyel fedjem, de halom, hogy már dől össze, én még nem láttam. Ormányban is volt parókia, Horváth János volt ott az utolsó levita tanító. Amikor ősszel bejöttek a románok, megverték és kiűzték Ormányból, a parókiális könyvtárat ki dobták a sárba. Onnan szedték össze, amit lehetett. A parókiája aztán összeomlott a hó súlya alatt.

Némában a parókiát 1925-ben ugyanez a Horváth János építtette. Egészen modern parókia, de hát Kovács István volt az utolsó papja, onnan őt is kiűldözték. Ő hozott Némába korondi vagy talán parajdi telepeseket.

Voltak itt más telepítési tervei is a magyar kormánynak. Először a bukovinaiakat is ide akarták hozni, hogy népesítsék be a Kis-Szamos mentét. Lehet, hogy jobb lett volna nekik is. Aztán nagycsaládosokkal próbálkoztak: Iklódon is épült 32 ONCSA ház, de ezekben most már mind románok laknak. Ugyanekkor Némában is 42 ONCSA ház, ahol szintén románok laknak. Ide mind korondiakat és parajdiakat terveztek, meg is érkeztek, de Kovács Istvánnal együtt ki is ebrudalták őket. Ide, Iklódra székieket akartak hozni. A széki tervből is meg lehetett volna valósítani valamit, ha a házak készen lettek volna, de nem lettek készen. Olyan szomorúan menekültek el szegények. Elkergették őket bottal, 1945-ben.

Ekkor azután zúdult a nyakamba Néma. Kísérleteztünk a dési Bányai Ferivel: „Te, Feri, hozzád közelebb van.” Volt, amikor átadtam Désaknának.

Volt egy nagy bűnöm még – neked is megvallom, fi-am. Bizony, meginogtam én a hivatásomban. Fiatalabb koromban kacérkodtam az operával. Nekem olyan jó

tenor hangom van, hogy az ritkaság. Ezt nem én mondom, hanem ők mondták. Jártak a nyakamra a magyar operától, hogy menjek oda énekesnek. Ez az ötvenes években volt, amikor vették fel a népi tehetségeket, hozták ki a gyárakból egy-két osztállyal, kiemelték, és lett belőlük nagy ember, igazgató, művész, más vezető. Én már úgy álltam, hogy készen volt a befogadásom, és csak el kellett volna búcsúznom a kérőiektől, hogy menjek be Kolozsvárra. És akkor valaki megszólított engem belülről: hát te elhagysz engem a színpadért? Itt hagyod ezt a kicsi népet, akit szolgálatsz? Miért kell neked oda menni, tudsz te a templomban is énekelni Isten dicsőségére, ne kelljen neked a mulandó színház.

Megszégyelltem magam, és nem mentem el. Látod, az Úristennek terve volt velem, hogy itt maradjak.

A nehézségben is meg kell látnunk és találnunk a jót, szépet és hasznosat, és azt, hogy mit akar velünk Isten. Nekem az egészségemet az Isten úgy tartotta meg, hogy jártam a szórványokat hegyeken és vizeken. Amilyen testes alkatú voltam, én már rég el volnék temetve, ha nem gyalogoltam volna. Mondom mindig viccesen, hogy nekem orvosi ajánlásra kell gyalog járni a szórványokat. De látod, fiam, így még mindig élek.

Itt jöttek-mentek a lelkészek, mi néhányan maradtunk. Hogy megérte-e, azt ki tudná megmondani. Szolgáltam az én megváltó Uramat, és neveltem egy szerető szívű, kedves gyülekezetet az utódoknak.

Én a 82-t már töltöm az idén. Hogy mennyi van hátra? Hát azt nem én határozom meg. Az Úr amennyit ad, azt örömmel és munkával akarom elvégezni. Ebben a szolgálatban mindig örömmel vettem részt, a megbízatásokat nagyon szerettem világeletemben. Mert a szórvány, az volt nekem a mindenem.

(Felebarát, 1990. 4.)

A SOMOGYOMI OBSITOS

Péter Jenőnél Somogyomban

A hajdani Kis-Küküllő vármegyében, a Nagy-Küküllő jobb partja mentén, Erzsébetváros és Medgyes között, a víz partjától kissé bennebb van egy kis falu: Somogyom. Három nyelvű nép, öt vallás lakja. Köztük az itt élő magyarságnak mint öreg katonája öröklik egy nyugalmazott kőműves. A falu lelki vezetője, nagy öregje, egyházának volt gondnoka, presbitere, Péter Jenő, aki naplót vezet, múzeumot szervez, helyi tanácsadó-mindenes, levelezik, és mindenki barátja, ahogy ő nevezi magát: a somogyomi obsitos

Erdélynek e szép, bérces hegyei között, a hajdani Kis-Küküllő, ma Szeben vármegyében, a két Küküllőt elválasztó dombok völgyében van az én kis falum, Somogyom. A románok Șmig-nek, a szászok Schmigen-nek mondják, de mindhármunknak otthonunk volt, akármilyen kicsi is volt, meg kellett férnünk együtt benne.

Utas, ki Somogyom faluba indultál a Medgyes-segesvári országúton, mindenütt szász falvakkal találkozol. A Küküllő bal partján Baráthely az első falu, a jobb partján pedig Darlac. De te az eceli állomástól Északkeletre vegyed az utadat, és ahogy áthaladsz a Nagy-Küküllő hídján, balra szemed elé tárul a volt vízimalom, s ha innen tovább jobbra kanyarodsz, néhány km után meg is érkezel a mi kis falunkba, Somogyomba.

Széthúszom a századok köpenyét, és bepillantok szülőfalum elmúlt évszázadaiba, hogy továbbadjam tudásomat az utánam jövő emberöltőnyi életnek. Én, Péter Jenő, 83 éves somogyomi obsitos, sok fáradozással, lelkesen-szíven terheket hordozva írom soraimat azoknak, akik utánam jönnek, hogy tanuljanak abból, amit mi megéltünk.

Születtem Somogyomban, 1910. június 6-án. Tizenkét éves koromban már árvaságra jutottam, amikor meghalt az én édesapám. Életünk nagy bánatja az első világháborúban kezdődött, amikor elvitték apánkat katonának, 1916-ban megsebesül, és mi fel is kerestük őt a fehérvári kórházban. Amíg a Csurgó völgyében a szülői házban laktunk, nagyon sok jó szomszéd vett körül bennünket. Isten nyugtassa és áldja meg őket minden percükben. Soha nem tudom elfelejteni az ő jótettüket, amit házuk népével közöltek, szegény, apa nélküli árvákkal. Édesanyám is sokszor volt beteg, és akkor a szomszéd asszonyok – Saveta néni, drága kedves román asszony, Măriuca néni, aztán Mária néni, Lina néni, a Teofil báé –, ők hoztak nekünk egy kis meleg ételt kegyelemből, és ápolgattak. Ők vigyázták a mi édesanyánkat, és mi, öt árva, várva vártuk, hogy ezek a román asszonyok hozzánk bejöjjenek, mert ilyenkor mindig zsírosabb étel jutott nekünk. Voltam én ekkor 12 éves, Mártonka testvérem meghalt, amikor 8 éves volt, aztán született Árpi; Bálint 6, Rozika 4, Ignác 2 éves volt. Mind apa nélküli árvák az átkos háború miatt.

1932-ben történt az én házasságom, ekkor kezdtük el az új, társas életet az én választott társammal, Veres Emmával, és vagyunk együtt azóta is, több mint hatvan esztendeje. Április 17-én vittem őt el a szülői házhoz, kis hozománnyal, kevéske ruházatával, a kor akkori divatja szerint. Szülé az én Emmám elsőszülöttnünket, a nagyobbik gyermekünket, akit József névre kereszteltünk, és ekkor kezdődtek a gondok, mert el kellett költöznünk otthonról. 1938. február 15-én gyászos esetünk volt a családban, mert meghalt egy majdnem kétéves kisfiúnk, Márton. 1940-ben kitört a második világháború, és engem elvittek katonának, és abban az évben meghalt egy kislánykánk, Emma nevű, egyéves korában. 1945. július 8-án jöttem haza a háborúból négy erős esztendő után. 1954-ben sérvvel műtöt-

tek, 55-ben egy krónikus rehomába estem, amely eltartott majdnem két esztendeig. 52-ben volt Józsi fiunk örvényre adása, 62-ben vesztítettük el földjeinket, gazdasági felszereléseinket, szekeret, boronát és mindent. 1965-ben halt meg anyám, verték meg Jenő fiamat, 68 június 12-én Jenő fiam fejére 8 m magasból ráesett egy kátránypapír tekercs, és élet-halál küzdelmei voltak. Isten, jó Atyám, még meddig bírom nehéz ostorodat.

De megáldott engem a jó Isten egy igen jó élettársal, aki minden léptemet figyelte, felettem őrködött, aki által lehettem kis közösségem javára mint gondnok, világi képviselő. Ami voltam és ami vagyok, mind neki köszönhetem. A jó feleség házat épít, gyermekeit boldogságra neveli, férjét örömmel árasztja el, és vigyáz akkor is, amikor a férje vigyázatlan. Az én házamban béke honolt, mert megtaláltam Isten ösvényeit, és azon együtt jártunk.

Gyermekeim szófogadók voltak, máig is azok. Most is ők tartanak, hoznak nekünk tejet, mindent, ami kell. Úgy, hogy boldog vagyok velek. Boldog vagyok minden tekintetben, abban is, hogy megérhettem ezt az időt. Gyönyörű szép volt az én életem. Ha visszagondolok arra, ahogy voltak a szüleim, én csak azt kívánhatom: bárcsak ilyenek lehetnének az én gyermekeim is.

Falum krónikájának forrását egy szomszéd falu, Jövedics evangélikus egyházának levéltárában találtam. A 17. században a fejedelemségre jutott Apafy Mihály harcba keveredett a Nagy-Küküllő menti négy falu szászságával, akik szerettek volna a szebeni szász autonómiához csatlakozni. A fejedelem azonban nem volt hajlandó ebbe beleegyezni. A nézeteltérésekből csata lett Szászernyéhez közel, a Küküllő partján 1663-ban, ahol a szászok elvesztették az ütközetet, és akkor Apafy bosszúból kitelepítette Somogyom, Almás, Gyákos és Ernye lakóit, és helyükbe románokat és magyarokat telepített. A szászok templomát a magyarok vették át egy időre, de a szászok nem tűntek el egészen a

faluból, maradtak kisebb számban, sőt később ide vissza is telepedtek. A római katolikusok templomát Haller János építtette a saját udvarába, 1820-ban hat bérese részére, hogy azok ne sétifikáljanak Medgyesre. A románoknak két templomuk van a faluban. Az egyik a görögkeletieké és a másik a görög katolikusoké. Ha pedig számba vesszük a mi kis református templomunkat, láthatjuk, hogy mindig bolygatott életet éltünk mi itt, mert kevesen vagyunk és vegyesen élünk. Annyit tudok a szájhagyományból, hogy 1849-ben egypár magyar embert itt is elfogtak, és kivitték a Bükki erdőbe, hogy kivégezzék őket. De az Isten adott itt is angyalként egy jólelkű román embert, és a kitűzött vesztőhelyen még idejében megijesztette őket valamilyen ürüggyel, és így megmaradtak. A második háború idején itt is megalakult a Vasgárda egy Zelea Codreanu nevű vezetésével. Sok kárt okoztak, gyűlölték a zsidókat, de a magyarokat is. 1945-ben a szászokat innen is deportálták, elvitték, házaikat államosították, és a legtöbben cigányok jutottak házaikba. Akik itthon maradtak, azokat kiszorították a melléképületekbe.

1960-ben kezdődött meg nálunk is a társas gazdaság, és 62-ben a kollektivizálás. Akik nem engedelmesskedtek, azokat elvitték a Duna-csatornához. Az egyik Dávid Péter volt, a másik egy Dávid Feri, a Mari nénié. Úgy éltünk mi itt, mint méhek a darazsak között.

Drága kedveseim, drága jó olvasóim, kik ezeket a sorokat olvassátok, kérlek, jól figyeljétek az én keserves siralmaimat. Hogy mennyire fáj nekem, amit itt nálunk látsz. Látni kell a magára maradottságot és le-süllyedését a magam népének, mert van olyan is, aki még szülői nyelvét is elfelejti, aki elnyomorítja az ő anyanyelvét. Drága enyém fajtájú nép! Jól halljátok meg az én szavaimat. Amikor látjuk, hogy más nemzetiségű emberek hogy művelik nyelvüket, éppen úgy kellene mi is szeressük a mi anyanyelvünket, hogy vigyázzunk rá és ne vegyítsük össze idegen szavakkal.

1957-ben kezdtem gyűjteni kis múzeumomat, 1974-ben már 230 tárgy volt benne, ezeket sok fáradozással és utánajárással gyűjtöttem a faluban és környékén. Könyveimnek száma 503, évi levelezésem száma 53.

Nagy nyomorúsággal büntetett meg minket az Isten, amikor egy ilyen kicsi falut, mint a miénk, három nyelvre és öt vallásra ítélte. Vajon mi volna az ok, hogy ennyi vallásra oszlik a mi fajtánk? Még a mi apáink sem hibásak ezért, de ha már így van, akkor miért nincs bennünk szeretet?

Az Úristen reám bízta ezt a kicsi falut, hogy én vigyázzak rája, és ami rajtam múlt, azt megtettem.

MÉG SZÓLNAK A HARANGOK

Kövesdi Kiss Ferenc méltatása

Tizenöt éve elmúlt már, hogy először találkoztam Kövesdi Kiss Ferencsel. Lehet-e illendőbb hely ehhez a találkozáshoz, mint a Mezőség közepe, a térdig érő sárról, de a vendégmarasztaló szeretetéről egyaránt híres Mezőköbölkút? Minden illő volt akkor hozzá és a tájhoz is: a sár, a csengettyűs falusi szekér, mellyel a nagyobb falu-testvér a még kisebbhez, Komlódra és Oroszfájára látogatott gyülekezeti ünnepélyre. Ünnepet vittünk az ünnepteleneknek. Az asszonykórus pedig énekelt, szépen, tisztán, mezőségiesen, de csak a legtisztább forrásból.

Ez az akkori találkozó akár egy életmű kiábrázolása is lehetne, hisz minden ott volt akkor, amire Kövesdi Kiss Ferenc egész eddigi életét feltette, és ami munkáját jellemzi: a Mezőség, a szüntelen vidékjárás és dacolás a sárral, és a kórusok éneke. Van-e ma valaki közöttünk, aki jobban ismerné Erdélynek e legszomorúbb és szüntelenül halálra ítélt, elsíratott, de még mindig

élő vidékét, mint ő? Van-e valaki, aki nyolc évtizeddel maga mögött, fiatalokat megszégyenítve is azt vállalná, amiről mi leginkább csak beszélni szeretünk? Az utat – a faluról falura, tanyáról tanyára, dombról dombra, házról házra vezető lélekkeresést. Ki figyelne oda a nyolc-tíz lelkes nagycsaládokra, az utolsó lelkekre, a rothadó haranglábakra, a sorsokra, a felszámolás folyamataira, ha ő nem lenne? Versesköteteivel, kórustörténetével, közösség szervezéssel és -éltetéssel maga mögött ő a fáradhatatlan, és nem mi. Ő az, aki nem csak lámpást, de lármafát is gyújt a Mezőségen. Hatalmas mezősegi krónikája feldolgozásra és kiadásra vár, miközben jajduló soraiból az utolsó évtizedek legfájdalmasabb írásainak válogatását tette le asztalunkra és lelkiismeretünkre. *Még szólnak a harangok* – hirdeti a címe is a reményt. A rogyadozó haranglábakon, a kiürülő templomokban és a szél és történelem verte, foszló oldalú tornyokban. Még szólnak az összedőlés előtt álló gyülekezetekben, és talán már inkább a más ajkú és hitű népeknek, de még mindig szólnak.

Most, amikor köszöntjük őt, akkor segítünk neki igazán, ha az elismerés mellé harangnémulásra is figyelmeztető szavaira is odafigyelünk. Ezt a díjat illendőbb környezetben, valahol Feketelak és Noszoly között kellett volna neki átadni. Ott is együtt vele. De ha már itt vagyunk, legalább menjünk el egyszer vele oda ki is, és hallgassuk meg sodró lelkesedése mellett a jajszt is. Értsük meg belőle: rajtunk is múlik, hogy meddig szólnak még a harangok.

EGY UDVARHÁZ UTOLSÓ ASSZONYA

Fodor Erzsébetnél Sajóudvarhelyen

Orgonabokrok, magasra nőtt margaréták és sokféle virág közé ülünk le a fehér padokra, a fehér asztal mellé Fodor Erzsébet sajóudvarhelyi kis udvarházának kertjében. Fiatalos frissességű kedves asszony kínál nemcsak hellyel és ebéddel, de emlékekkel, életének nagy titkával is: hogyan lehetett túlélni itt, helyben maradva több mint negyven esztendő megaláztatást? Mert ő e faluban és az egész környéken „egy udvarház utolsó gazdája”.

Désen születtem, és alig egy utcányira laktak mellettünk Vidovszky Éváék is, aki ma László Dezső Farkas utcai lelkész özvegyeként Kolozsváron él. Ott nőttem fel, és onnan jöttem férjhez ide, Sajóudvarhelyre. Itt élek már több mint ötven esztendeje, egyedül a régi birtokosok közül. Innen a faluból 1944-ben minden valamirevaló tulajdonos és értelmiségi elmenekült. Csak mi maradtunk itt. Mi is csak azért, mert három apró gyermekünk volt, és mondtam az uramnak: mindegy, hogy hol halunk meg, itt vagy az úton. Nem mentünk sehova. Na de aztán volt is melegünk. A férjem többi testvérei mind elmentek, és ők mind jól vannak, a gyermekeik is nagyon jól elhelyezkedtek. Mi pedig valahogy lehurboltuk az életünket, de az uramat a sok megaláztatás tönkretette.

Mi itt, Sajóudvarhelyen birtokosok voltunk, olajüzemünk volt a Sajó partján, gypajúfésű, téglagyár a másik felében a falunak. Olyan jó volt a tégláink anyaga, hogy a budapesti földtani intézettől azt mondták: még csak Aranyosgyéresen ilyen jó a föld. A téglagyár egy darabig még jól ment a változások után is, mert ott hagyták az uramat, aztán leváltották, tettek valaki mást, államosították, az egyik vállalat átadta a másik-

nak, az a tanácsnak, az a szövetkezetnek, és meg is szűnt teljesen. A gyár helyén most egy ugyancsak megszűnt tehenészet van, de utána nagy részét lebontották, a szárítószíneket és a raktárakat is. Az akkori néptanácselnök megmondta, hogy mindent le kell bontani, hogy nyoma se maradjon annak, hogy itt valaha urak is voltak. Most pedig, amikor megváltozott a rendszer és osztották vissza a földeket, kit tettek oda elnöknek, megint ugyanezt az embert. Szerencsére voltak olyanok, akik visszajöttek földjeikért, és épp egy román mondta meg neki istenesen: „Maga mit keres itt, ebben a bizottságban? Hogy mer idejönni, idetenni a pofáját, miután tönkretett mindent?” Lebontott mindent, az összes fóliasátrakat, a házakat, a jobb épületeket, ami az uraké volt, hogy nyoma se maradjon, hogy felejtse el mindenki őket. „Most mit akar? Elfelejtetni, hogy itt voltak a kommunisták?”

De mit tehet az ember? Szinte semmit... Istenem, min mentünk keresztül! Nekünk visszajárt volna tíz hektár, visszaadtak kettő-hatvanat, de abba beleszámították a belsőséget is.

– *De hogy élték túl az ittmaradást? A negyvenes és ötvenes éveket, amikor mindenki osztályellenség volt, akinek valaha is volt valamije?*

– Úgy, hogy az én uram minden pénzét másokba fektette, és ezt nem felejtette el a falu. Például 1946-ban megszervezte a villanyvilágítás bevezetését a faluba. Azt mondta, hogy milyen joga legyen villany csak nála, és az egész faluban nincs. Saját költségén vett oszlopokat, pipákat, drótot, ő csinálta meg a saját kezével a vonalvezetéseket, és nem csak nekünk volt, hanem az egész falunak. Volt egy nagyon rendes néptanácselnök, aki mellénk állt, amikor a szekuritáté állandóan rajtunk volt, és meg merte mondani, hogy minden jó, ami ebben a faluban van, az tőlünk származik, és hagyjanak békét nekik, mert a pénzüket a nép javára fordították.

Én mondtam az uramnak: most téglagyárat csináltatsz a pénzedből, amikor omlik össze minden és az oroszok nyerik meg a háborút és orosz világ lesz itt? Azt mondta erre: azt nem lehet, hogy itt az emberek csak a földre legyenek utalva, hanem kell legyen valami más is, ahol dolgozzanak. Ha nem lesz föld, legyen itt helyben gyár is. Mondtam neki, hogy bármit csináljon a pénzzel, csak téglagyárat ne, de nem engedett: Kanizsára ment el a gépekért, 18 vagonnal hozták el Somkerékig, még meg is bombázták őket, nem jöttek el mind a vagonok, csak ami megmaradt. De megcsinálta, gyárat, hogy aztán mások elpocsékolják.

Az én férjem olyan borzalmas lokálpatrióta volt, hogy semmivel sem lehetett innen kimozdítani. Annak idején hívta Demeter János, a nagy kommunista, akiből később egyetemi tanár lett. A férjem gyermekkori barátja volt, együtt játszottak, és arra kérte, hogy hagyjon itt mindent és költözzön be Kolozsvárra, és akármelyik gyárba beteszi mint mérnököt. Ő azt mondta neki: mit hülyéskedsz, hogy vegyenek fel, amikor nincs mérnöki diplomám! Akkor nekünk még fogalmunk sem volt arról, hogy diploma nélkül is fel lehet nőni, hogy még diploma nélküli suszterből is lesz álamelnök. De az én uram annyira szerette a faluját, hogy nem akart elmenni innen semmiképpen. Azt mondta, hogy nem akar városi nyomorban élni, inkább él itthon falusi nyomorban. Mert ha egyéb nincs is, krumpli és puliszka, az van. Hát itt maradtunk.

Akkor volt megalakulóban itt a traktorállomás, és engem felvettek oda könyvelőnek, a legnehezebb helyre: az anyagkönyvelésre. Én voltam az osztályellenség, amit csak lehetett, mindent megpróbáltak ellenem. És tudja, mi volt a szomorú: hogy pont a magyarok voltak az élen. Az én dolgom az volt, hogy bekönyveljem az elfogyasztott anyagokat. Észrevettem, hogy egy nagy traktor minden második nap kicseréli az olajat, ami akkor borzasztó drága volt. Mondom a mérnöknek,

hogy mért nem néz utána, hogy mi történik ottan. Egyszer kijön egy bizottság Kolozsvárról – akkor Kolozs tartományhoz tartoztunk –, köztük volt az Unirea gépgyár igazgatója is, egy rendes román ember, és engem a vádlottak padjára tettek. Rám olvastak mindent, hogy szabotálok, hogy akadályozom a termelő munkát, és hogy miattam volt minden, mert én vagyok a nép el-
lensége. És mindezt a magyar aktivisták Kolozsvárról. Azt mondja egyszer az Unirea igazgatója, hogy hagyjam el a szobát. Kisült, hogy azért küldött ki engem ez a jóra való román ember, hogy az én magyarjaimat lehordja, hogy mit akarnak velem. Hát mi a kötelessége ennek az asszonynak? Hogy járjon a főmérnök után? Hát a főmérnök azt kívülről kell tudja! Egy másik aztán odajött az asztalomhoz, hogy ne keseredjek el, végezzem csak tovább a munkámat, ahogy eddig. Mondom neki: azt már nem, mert én nem akarok a bolondokházába kerülni. Nekem három gyermekem van, azokat fel akarom nevelni. És mennyi képtelen vádaskodás! Hol jártam, mit csináltam, kivel mit beszéltem? Hogy miért vagyok olyan jóban a férjem téglagyárának volt munkásaival? Meg hogy levelet írtam Debordesnek, a nyugatra menekült egyik földbirtokosnak, és azok a nyugati kapitalistákkal helikopteren fognak jönni, és lebombázzák a gépállomás székházát, mert az az ő házuk volt. Ilyen számárságokat kellett én hallgassak. És ezeket mind ki kellett bírni!

Otthagytam őket. Jött később aztán egy újabb ellenőrzés, már akkor 13 ezer lej hiány volt a kasszában. Az ellenőr, aki kijött, látta az én régebbi írásomat: – Ki volt ez a könyvelőnő? – Mondták. – Na, hozzák azonnal ide vissza. – Hát nem jön, nem akar. Kiküldték az alapszervezet titkárát, hogy győzzön meg engem. Ha meghalunk éhen, akkor sem, pedig éppen kilencen voltunk akkor a családban. Az uramat nem vették fel oda még traktoristának sem, amíg nem került oda egy Tulai nevű román igazgató, aki aztán alkalmazta elektro-

nista posztra. Ő szegény még annyira sem bírta a megaláztatást, mint én. Egyik cigarettát a másik után szívta, és tüdőrákot kapott 1969-ben, 55 éves korában.

Volt itt régen egy tanítónő. Az uramat és a gyermekeimet is ő tanította. Nemrég levelet kapok tőle, és azt írja, hogy azért ment el innen, azért hagyott itt mindent, és ment férjhez Kolozsvárra egy beteg, idős emberhez, mert alá kellett volna írjon egy papírt arról, hogy én vagyok itt a fő revizionista, aki azért dolgozik, hogy Erdély menjen vissza Magyarországhoz. Azt írja, annyit kínozták, hogy inkább elment, mert ő ezt nem tudta volna velem szemben megtenni. Vagy egy másik történet. Éjjel 12 órakor még nem voltunk lefeküdvé, és mondja a sógornóm: – Te Zsike, valaki jár a virágoskertben. – Mit toródsz vele? – Menj, nézd meg. – Kimegyek, s hát egy pasas áll az ablak előtt, és bámul be és hallgatózik. Biztosan tudom, hogy szekus volt.

– *Zsike néni, a többi birtokossal mi lett?*

– Elmenekültek vagy elpusztultak a nyomortól. A református templom mellett van egy kúria, ott laktak Feketéék. Két öreg: egy férfi és egy nő, nem alapítottak családot. Volt vagy 25 hold földjük, de el kellett menekülniük, mert ölte meg őket a kvóta, a beszolgáltatás. Szívbajosok voltak szegények, omlott rájuk a ház.

Az iskola mellett az a nagy ház, amelyik most omlik össze, az Appel báróéké volt. Osztrákok voltak. Az ő nagyapja Bosznia-Hercegovina kormányzója volt és az édesapja lovassági kapitány, aki leesett egyszer a lóról, és súlyos agyrázkódást kapott. Bácskában laktak, és azt tanácsolták neki, hogy jöjjon ide, itt helyre fog jönni. Az a ház tulajdonképpen a Klebelsberg Béláé volt, a Klebelsberg Kunó miniszter öccsége. A báróék megvették, és átépítették ezt nyári laknak 1886-ban. Szóval Appeléket is kirakták.

Ahol a néptanács van, az a Debordeséké volt. Ők francia menekültek voltak, a francia forradalom után kerültek Erdélybe a Mezőségekre, ahol szőlészettel fog-

lalkoztak, mert Franciaországban pezsgőgyárunk volt. A család egyik ága Mezőkapuson maradt, a másik része ide jött. Ezt a telket a Fekete családtól vették meg, ott az asszony Bethlen-leány volt. Debordesék 1944-ig gazdálkodtak itt. Az egyik fiú Belgiumban van, a másik Franciaországban volt, de már meghalt. Ennek a fia szokott jönni szinte negyedévenként. Kértem tőle, hogy te miért jössz ide? Nyomort látni? Mondja, hogy borzasztó, hogy itt nálam még egy tus sincs. Mondom, hogy van ennél még borzasztóbb is. Bethlen Béla, a bethleni gróf mesélte, aki főispán is volt és 1944-ben Észak-Erdély kormánybiztosa, a börtönben volt egy csésze vize. Abból kellett megmosdani, fogat mosni és még a szomjat is oltani. És meg tudta csinálni, és tisztán tartotta magát, nem volt tetves. Soha egy panaszt nem hallottunk a szájából. Két dolog tartott meg mindig – mondta –: a két „H” betű. A *hit* és a *humor*.

Azt mondta Debordes is: „Az az érdekes bennetek, erdélyiekben, hogy semmitek nincs, de mindenkinek odaadjátok, amitek van. És nem mondjátok, hogy ez az utolsó falat, tovább nincs, és nem tudom, ha te elmész, mit fogok enni.”

– *Itt a nép mikor fogyott el, főleg az utolsó negyven évben?*

– Rendre, rendre fogytak el a Székelyek, Seresek. Itt mellettünk Beréte is szász falu volt. Elszéledtek, elmenekültek, mások meg elköltöztek. Jöttek csángók is, visszafele jövet letelepedtek, de ők is továbbmentek. Más része a Békásba ment dolgozni, ott telepedtek meg. Egy része elment Bukarestbe, most már csak egy pár család maradt, akiknek gyermekei is városra mentek. Fiatal nincs, csak öregek.

Elment innen mindenki, és mi is csak azért maradtunk itt, mert három apró gyermekünk volt. Az uram többi testvérei elmentek, nagyon jól vannak Magyarországon, mind jól elhelyezkedtek. Mi idehaza valahogy lehurboltuk az életünket.

Búcsúznunk kell Zsike nénitől, pedig nagyon marasztal, kérlel további beszélgetésre. Most üres a háza, és ez ritka, mert itthoni és távolba szakadt gyermekek – a beszerceiek és a Magyarországon élő Keszthelyi család mellett a szűkebb és tágabb rokonság egyaránt – otthon vannak itt, a Sajó mellett e csendes, derűs udvarházban. Örömmel megyünk mi is tovább, mert talán nincs minden veszve, ha még élnek közöttünk azok, akik tisztán és töretlenül őrzik a reményt, egy régi életforma emlékeit.

A sárkányölő Szent Mihály sajóudvarhelyi templomának árnyékából, tatárjárásokkal a hátunk megett, mégiscsak lehet okunk a bizakodásra! Mert ha más már nem is, aki Mihályt is győzelemre segítette, biztosan örökre velünk marad!

(Felebarát, 1991. 9.)

KÜLDJ EL ENGEM!

A Czelder Márton és Földes Károly szórványdíjakat 1993-ban alapította a Diaszpóra Alapítvány Jenei Tamás lelkész, katekétikai előadó svájci kapcsolatából, és évente ítéli oda az erdélyi református egyházkerület vezetősége. A Czelder Márton múlt századi regáti református misszionárius nevével fémjelzett szórványdíjat egy lelkipásztornak, és a Földes Károly mezősegi építő, szórványgondozó „apostol” nevéől elnevezett díjat egy világi munkásnak nyújtjuk át minden év novemberében. Mellettük pedig díszoklevelet adunk azoknak, akiknek nem juthat a díj, de kell jutnia helynek és alkalomnak a szeretetteljes odafigyelésre. Megtanultuk, hogy az igazi öröm másokat ünnepelni és azokra figyelni, akiknek a mindennapi munkában kevés jut az emberi, testvéri, felebaráti szeretetből és elismerésből.

Az utóbbi évek néhány díjazottjának rövid arc- és pályaképét nyújtják ezek az ünnepségeken elhangzott köszöntő sorok.

Nem elhanyagolható adalék az sem, hogy a Czelder Márton és Földes Károly Díj kilenc év után is az erdélyi magyarság legnagyobb pénzjutalommal járó kitüntetése.

MEGBECSÜLNI A VÉGEKET

Székelyudvarhely 1997. november 8.

Ötödik alkalommal vagyunk együtt, Beszterce, Medgyes, Szászrégen és Marosvásárhely után itt, Székelyudvarhelyen. Van, aki most jött erre először, többen pedig, akik innen indultunk, hazajöttünk a székely anyavárosba. Hazahoztuk ide a küszködő nyelvet, a tenger-

nyi gondot. És mondjuk a Jézussal levő tanítványokkal együtt a hegyen: *Jó nekünk itt lennünk.*

Mai ünnepünk ismét a hazai szórványoknak szól. Őreájuk figyelünk, rájuk emlékezünk, őket ünnepeljük, nekik köszönjük meg, hogy vannak. Helyettünk élnek ők tömbmagyarságunk peremén, mert Kőhalom és Szentágota is végváarak. Védenek, mint várfalak gyűrűje. Mert valahogy úgy alakult, és akár figyelmeztetés értékű is lehetne a Székelyföld számára, hogy mostani kitüntetteink a Székelyföld pereméről, mintegy *védőbástyáiról* érkeztek a mai ünnepre díjakat, díszokleveleket átvenni. Olyan területről jöttek ide ünnepelni, ahová leginkább innen, erről a tájról menekültek el munkát és megélhetést keresni székelyeink: Brassó és Segesvár környékére, Kőhalomba és Szentágotára.

Nem véletlen tehát, hogy most éppen itt vagyunk Székelyudvarhelyen, Erdély legmagyarabb városában. *Hogy felhívjuk a figyelmét a tömbnek: felelősséggel tartozik a szórványokért*, szétszéledt gyermekeiért, és nekik, értük is szolgálnia kell. Amiképpen meg kell értenie minden anyának gyermeke iránti feladatait, így az anyavárosnak is azt, hogy az anyaföld kötelez. A székelység egy olyan Istentől kapott történelmi és kegyelmi ajándék, amelyhez lelkiismereti parancsok társulnak. Székelyudvarhely évszázadokig viselte a Székely Anyaváros megtisztelő nevet, és ez arra is kötelezi, hogy önnön gondjai mellett tápláló anyja legyen azoknak, akikhez nem jut a Tamási Áron szép szavú beszéde, a nyelvi eledel: *szülőföld, Édesanyánk.*

Idei kitüntetéseink egyik arcukkal a városra néznek. Nem szándékosan terveztük, de gondviselés szerűen alakult úgy, hogy mindkét kitüntetettünk *városon szolgál*, olyan településen, ahol 70–80 évvel ezelőtt alig volt magyar, és ahol a munkát kereső és otthont alapító székelyekből a távolban gyülekezetek születtek 30–40 év alatt. Sőt, a díszokleveleseink közül is mindenki elfogyó vagy gyarapodó magyarságú városi szórványte-

lepülés lakója. *Oda kell figyelniük ezekre a nagy temetőkre, ahol komoly veszély fenyegeti népünket.*

Szegedi László a Mezőség egyik legszomorúbban fogyó falujából érkezett Kőhalomba, a Székelyföld peremére gyülekezetet alapítani. Uzdiszentpéteren, ahol a középkorban az ózdi főesperesség székhelye volt, mára már nemhogy uzok, de még magyarok is alig vannak, és lassan már a román ortodox pap tud a legjobban magyarul. Szegedi László édesapjának Magyarigenben az *elfogyók* szolgálata jutott félévszázadon át, neki pedig a *most születő gyülekezet* alapításának, a templom- és parókiaépítésnek öröme. Kedves Laci, amikor én vagy tizenöt évvel ezelőtt Nagyölyvesről Nagy Feri bácsi szekerével megérkeztem hozzád a hegyen át egy esős, sáros pünkösdkor, tudtam, hogy édesapád méltó örököse vagy a szórványmunkában, aki nem fáradtál bele a hiábavalónak tűnő szolgálatba, hanem vállaltad csakazértis. De a munkában nem vagy egyedül. Isten különös kegyelme az is, hogy Te ott, Szentpéteren találtál magadnak szórványba elűzött székely tanárnő hitvestársat, ahol az ott élőknek már csak más nyelvű társ juthat.

Díszoklevelünk másik kitüntetettje Szegedi László legközelebbi munkatársa, gondnoka, *Kádár Ferenc*. Azért éreztük úgy, hogy e kitüntetést a *lelkésznek és a gondnoknak* együtt kell átnyújtanunk, mert egy *gyülekezet alapítása sohasem magányos lelkészi alkotás*, hanem közös műve mindazoknak, akik megfogták a munka nehezét, hogy Kőhalomból ne *kőhalom*, hanem templomépítő gyülekezet legyen. Ha pedig egy ilyen új magyar település, mint Kőhalom is, három év alatt három magyar – egy unitárius, egy katolikus és egy református – templomot tudott építeni, akkor az nem halálra, hanem életre, reménységre és jövőre van ítélve.

Nagyon kíváncsi vagyok, hogy vajon van-e közöttünk valaki, aki tudná, hogy hol van Erdélyben a *Hortobágy* patak. Kevesen tudják: pedig valahol az apoldi dombok

oldalából ered és Szeben alatt ömlik az Oltba, közel 80 km-nyi megtett út után. A Földes Károly Díjjal kitüntetettünk és díszoklevelesünk is szászföldi, csak a Székelyföldről egy kicsit távolabb él, a hajdani Királyföldön, a későbbi Szeben megyében, *Szentágotán*. Kis, kiszáradó szennyes patakocska a Hortobágy, de partján van egy még magyarul álmodó falu, van még egy magyarul reménykedő település, sokunk szívének legmelegebb csücske, legszebb álmainkban aggodalmunk: a legárvább falvak között is talán a legárvább egész Erdélyben, mert magyar szomszédai sincsenek. Itt, Bükösön született másik díjazottunk, *Vetró János* szentágotai gondnok és oklevelesünk, *Branstetter Sándor* volt gondnok is, és Szentágotán élnek közel negyven esztendeje. Egy olyan Székelyföld peremén elhelyezkedő kisvárosnak a gondnokai, amelynek nem lehetett olyan szerencséje, mint Kőhalomnak. Harminc év után sincs temploma, gyülekezeti háza: napi megalázkodással kell meghajolnia a nálunk már kisebb lélekszámú szász egyház vendégszeretetének hiánya előtt. E kettős díjjal arra is szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy nyomatékosabban oda kell figyelni végre szórványvárosainkra, el kell kezdeni gyűjteni arra is, hogy a szentágotai 428 lelket számláló magyarság református töredéknek is végre saját otthona legyen.

Három nő is áll közöttünk a díszoklevéllel kitüntetettek között. Ahogyan tavaly Erdély elnéptelenedő falvainak az *utolsó magyarjai* voltak szeretetünk középontjában, úgy most az önfeláldozó nőkre, gyülekezeteink asszonyaira szeretnénk jobban odafigyelni. A legnagyobb tisztelettel kell adóznunk munkájuk és hűségük előtt. Amikor a férfiak elfáradnak már vagy bele roskadnak a sok munkatervbe, jönnek az asszonyok, akik nem zajosan és hangosan, hanem csendes, áldozatos szolgálattal vállalják fel a férfiak erőtlenségét és vétkét, a végeket.

Jorga Magdolna a moldvai Ónfalva, Onyest, majd Gheorghiu-Dej város, majd újra Onyest magyarságának gondnoknője. A hajdani Ónfalva csángómagyarságát már Bandinus érsek úr elsíratta az 1600-as évek közepén. És mégis – az újonnan betelepedett munkát keresőkkel együtt – élnek Ónfalván ma is magyarok. Gondoskodott róla a székelyföldi kitelepítés. Magdi néni tömbházlakása több mint húsz éve istentiszteleti hely, ahol a legnehezebb időkben is együtt lehettek és ma is együtt lakozhatnak az Ige és az anyanyelv közössége után vágyakozók. Itt élni és itt maradni, gondnoknak lenni lehet hogy bolondság – de mégis lehet.

Székely Józsefné Bereczki Gabriella egy hajdan népes és gazdag kisváros, a ma már csak 5 lelkes *verespataki* magyar reformátusság felügyelője. A Jókai által megörökített *Szegény gazdagok* most már a nyelvben és hitben is szegények. Mit sem ér az arany, amelyet még ma is bányásznak, ha szívet cserél a magyar és lelket cserél a nyelv. Elli néni arra vigyáz hűségesen, hogy mindenki megtartsa azt, ami nála van.

Lazarné Bokor Rozália egy távoli kisvárosból, az olteni *Râmnicu Vâlceáról* kiáltotta felénk jajszavát. Addig nem is tudtuk, hogy ott ilyen nagyszámú magyar él. Ő is innen indult, Székelyudvarhelyről, és Olteniában Románia legfiatalabb református gyülekezetének gondnoknője, felügyelője, és a szervezés alatti egyház mindenese lett. Ott Râmnicu Vâlceán az utolsó népszámlálás adatai szerint is 304 magyar lélek él. Itt, a Tábor utcában a Bokor Károly székelyudvarhelyi presbiter leányaként nőtt fel, és ez mindenre elég neki útravalóul: megbízatás, melyet átok alatt parancsolt meg neki is az anyaváros – a székelység őt is kötelezi szolgálatra.

Az ünnepség után pedig hazamegyünk és folytatjuk a munkát. A székelyudvarhely-szombatfalvi gyülekezet példamutató szolgálatot vállalt már eddig is a szór-

ványmunkában akkor, amikor testvérgyülekezetül fogadott egy észak-mezőszéki falut, a Beszterce melletti Sajószentandrás. Annyi külföldi testvérgyülekezetünk van, *ahonnan kapunk*, legyen egy olyan testvérünk is, *akinek mi adunk* – mondta valaki. Befogadott minket az anyaváros, amikor éhesek voltunk, felruházott, amikor mezítelenek voltunk, meglátogatott, amikor rabok voltunk – úgy, ahogyan Jézussal tette volna.

De az ünnepség után nekünk vissza kell mennünk oda, ahonnan jöttünk, mert vár ránk a munka. *Kőhalomban* be kell fejezni a bentlakást, hogy a középiskolás fiataloknak otthonuk legyen. *Szentágótán* gyülekezeti házat kellene vásárolni. *Verespatakon* dől össze a parókia és veszélyben van a templom. *Ónfalván* és *Râmnicu Vâlceán* is mennyi felfedezésre és lelkipályázásra váró lélek van. Jó nekünk itt lenni, de jó volna itthon maradni és felejtetni mindent, ami ott van, de menni kell – hív a kötelesség.

Addig is, ameddig újra találkozhatunk: *székely és szórványban élő testvéreim, együtt, munkára fel!*

(Levél, 1997. 4.)

AZ OTTHONTEREMTŐK ÜNNEPE

Kolozsvár-Kerekdomb – 1998

Minden ünnepség alkalmával fontosnak tartom elmondani erről a díjról azt is: úgy van ez rendjén, hogy ne tudósok, mérnökök, orvosok, professzorok, hazai magyarságunk nagy és közismert személyiségei versengjenek érte, hanem azok, akik vállalják az olykor reménytelennek tűnő végeket. Nem mi tüntetünk ki tehát, hanem ők tüntetik ki egyházunkat és Krisztus népét a szolgálat hálaáldozatával.

Valahogy úgy alakult, hogy minden díjátadó ünnepségünknek lett valamilyen központi gondolata, súlypontja. Az elmúlt évben Székelyudvarhelyen az otthonaikat elhagyó, a Székelyföld peremére és még távolabb kitelepedett, elszóródott magyarokra figyeltünk, az ott gyülekezetet alapítókra, és elsősorban az ott szolgáló asszonyokat köszöntöttük. Ez a mai ünnepségünk hangsúlyosan tekint az oktatásra és nevelésre, az otthonteremtésre, a gyermekekre.

Idei világi kitüntetettünk *Terebesi László* magyar-közlői gondnok. Egy alig 70 magyart számláló kis falu gondnoka, aki azt tette, amit ott egy gondnoknak tennie kell: felvállalni minden gondot. Ő a szó legigazibb értelmében értelmiségi ott, mert minden feladatot ellát: véd, őriz, számon tartja azt, ami egy közösség része és tulajdona. A közösség maradékát és a hozzá tartozó értékeket, a tárgyakat, a földeket, az évtizedek óta üresen álló parókiát, egy csodálatos szép templomot, egy szép Sipos Dávid által faragott kőszószéket. Ő a maradék hűségese őrizője.

Dobai László Czelder Márton-díjasunk Székelyudvarhelyről érkezett. Ezzel a díjjal azt szeretnénk megköszönni neki, hogy ő volt az első harcosa a szórványgyermeket foglalkoztató programnak, még a 80-as évek elején, akkor, amikor ez nem volt kockázatmentes. Hunyad megyében, majd később az általa alapított Diákotthonban vállalta a szórványgyermek nevelését és oktatását. Ő alapította és teljesítette ki egyházunk egyik legősibb küldetési és szolgálati területét: a kollégiumi oktatás és nevelés történelmi hagyományát.

Három táborszervező, táborverő áll ma itt díszokleveles kitüntetettjeink között. A Szentírásban a táborkészítés szent dolog, egy vándor nép otthonteremtése. Mert aki tábort épít, otthont, várat, védelmet akar

nyújtani azoknak, akikért építkeznek. Az otthont pedig a férfiak kemény kezekkel, a nők gondoskodó szeretettel teremtik elsősorban a gyermekekért, a hitért, anyanyelvért, jövőért. A táborszervezők pedig hősök. Mert amíg a katonák harcolnak, a férfiak dolgoznak, az asszonyok szülnek, a táborverők otthont teremtenek. A legnehezebb időkben, lankadás nélkül vállalták a gyermekek, közösségünk jövőjének szolgálatát.

Emberfeletti küzdelem az otthonteremtés. A táborszervezők a lehetetlennel harcolnak: az idővel, az ellenséggel, a szinte megállíthatatlan folyamatokkal kell szembehelyezkedniük, de az a legfájdalmasabb, hogy a közönnyel is küzdenek és azokkal, akiknek segíteniük kellene, de nem teszik. Mi elsősorban azt köszönjük meg nekik, hogy ebben fáradhatatlanok voltak.

Tatár Mihályné Péterffy Irén Nagykenden érezte meg, hogy mit jelent az anyanyelv hiánya, amikor nyaranta szórványgyermekeknek szervezett anyanyelvoktató keresztyén tábort. Éveken át ott találkozott a Kis-Küküllő menti – lassan már csak a nevében magyar – Magyarbénye gyermekeivel, akiknek szájából elfogy az anyanyelv, és lassan szívet is cserélnek. Az elfogyatkozó, megritkuló, mással felcserélt szavak azok, amelyek a legfájdalmasabbak. És mindez nem mással: a saját gyermekeinkkel történik meg.

Kabai Ferenc és hitvestársa, *Hegyi Gitta* évekket ezelőtt azért álmodták meg a szamosújvári Emmaus házat, hogy a gyülekezetnek otthona legyen. Olyan legyen, mint az a hely, ahol a tanítványok felismerték a feltámadott Jézust. Itt egyetlen cél vezeti őket, amikor a gyülekezet gyermekeivel foglalkoznak, amikor mezősegi gyermekeket tanítanak, amikor utcagyermeket foglalkoztatnak: ne nőjön fel egyetlen nemzedék sem a nélkül a felismerés nélkül, hogy megnyilatkoznának szemeik.

Lukácsy Szilamér és hitvestársa, *Anna-Margit* is gyülekezeti otthont alapított Erdőcsinádon, és ott évek

óta vállalják gyermekeink tanítását. Az ő külön érdemük még az is, hogy ők valóban a legnehezebb helyzetben élőket, a már-már reménytelen moldvai csángó gyermekeket foglalkoztatják. Ezt köszönjük meg nekik a díszoklevéllel.

Mi azért tiszteljük meg őket, hogy ne lankadjanak, ne érezzék reménytelennek a küzdelmet, hanem vállalják tovább is ezt a szent szolgálatot. Be kell látnunk, hogy egyre inkább megszáll a reménytelenség és a munka értelmetlensége. Elfáradtak a táborszervezők, a gyermekeket nyaraltatók. A tömb pedig éli a maga öntörvényű, szinte önző életét: önmagáért.

Uram, te voltál nekünk hajlékunk nemzedékről nemzedékre – írja a 90. zsoltár. Úgy kell nekünk is cselekednünk tehát, hogy az egyház mindenki otthona legyen.

(Levél, 1998. 6.)

CSELEKEDJÜNK JÓT MINDENEKKEL...

Kolozsvár-Felsőváros - 1999

Valahogy úgy alakult, hogy minden díjátadó ünnepségünknek lett valamilyen központi gondolata, súlypontja. Ma egyszerre szeretnénk odafigyelni a városra, a gyermekekre és a Mezőségre, a kisebbségi életünket mindenütt összetartó nagy erőre, a családra.

Hetedik alkalommal vagyunk együtt a Kolozsvár-felsővárosi gyülekezet Kós Károly építette templomában, szórványokra figyelni, a kicsinyeket szeretni. A hét év „hét szűk esztendő” volt a gazdaságban, az ország életében is, kevés sikerrel bővelkedő a politikai kegyekben, de mégis bőséges volt a kegyelemben. Minden ne-

hézség ellenére éreztük és tudtuk, hogy jó az Úr, aki mindennel ellátott minket.

A század elején a lebontott Monostori várkapun kívül élő hívek serege álmodta meg és a két világháború közötti magyarságunknak és egyházunknak egyik legnagyobb alakja, Kós Károly építette, tervezte ezt a templomot, amely mai ünnepünk színhelye és tanúja. Akkor tették ezt, amikor már látszott, amikor egyházunk is, ő is látta, hogy *máshol* százakról kell lemondanunk, *ide* mégis építeni kell. Mégis – hívek és építész – együtt hittek abban, hogy érdemes. Mert az üresen maradt Kis-Szamos menti és mezőségi templomok mellett nem felejtethjük el a reményteljes dolgokat sem: hogy kincses városunkban az elmúlt tíz év alatt tíznél több református templom, torony, gyülekezeti otthon, menhely épült és van épülőben. Miről szól ez, ha nem az otthonteremtő reményről? Mert csak az épít otthont, aki otthon is érzi magát; aki szolgálni akar, az hisz a jövőben. Akik itt ma egybegyűltünk, akik velünk együtt itt vannak, mind hisznek, hiszünk abban, hogy a magunk helyén kell és érdemes dolgozni, hinni, tenni és alkotni.

Ifj. Kun Árpád bácsi-kaláni lelkész kitüntettünk, hitvestársával, *Kun Kriza Ilonával* Hunyad megye legnehezebb vidékéről érkezett a díjat átvenni. Kun Árpád arca ismerős, hisz régi kolozsvári iparos család tagjaiként, nagyapa, apa és fia együtt fogják át ezt az évszázadot a lelkészi pályán, és a legfiatalabb, a harmadik nemzedék gyermeke pedig épp e gyülekezet segédlelkésze. Három nemzedék áll az Úr szolgálatában. A Mezőség, Mezőkeszű, Vajdakamarás neveltje, oda tér vissza szolgálni Pulyonba, Magyarkályánba és környékére a kevesek közé, majd amikor mindenki a jobbra, a kényelmesebbre törekedne, ő még mélyebbre megy, a „már alig vagyunk” maradék közé, délre, a még nehezebb területekre. Vannak reménytelen helyek? Vannak

jovőtlen gyülekezetek? Ifj. Kun Árpád és a torockói Kun Kriza Ilona hitvestárs, óvónő közös táborépítő szolgálata azt bizonyítja, hogy nincsenek. Gyülekezettük, a Hunyad megyei Bácsi hamarosan nem csak arról lesz híres, hogy ő adta a 20. század legnagyobb román szemfényvesztőjét, az erdélyi magyarság legnagyobb román „hitetőjét”, Petru Grozát. De minden bizonnyal arról is, hogy itt megéled a halódó magyarság, itt táborot vert az anyanyelv, itt járt magyar szórványtáborba nem csak a környék és Zsobok magyar gyermekeserege, de a helyi román rendőr gyermeke is.

Néhány évvel ezelőtt Mezőörményesen kezembe került egy kis iskolás füzet. Ahogyan olvasni próbáltam, döbbsen vettem észre, hogy ez egy számomra ismeretlen nyelven íródott. Am amikor belemélyedtem, akkor döbbsentem rá, hogy magyarul van. Egy konfirmációra készülő mezőiségi gyermek édesanyja írta át gyermeke számára román betűkkel a konfirmációi Kátét, hogy a gyermek olvashassa és megtanulhassa.

Mi életedben és halálodban egyetlen vigasztalásod? – hangzik az első kérdés, és a válasz így néz ki román betűkkel átírva:

Oz hoghi mintestestel mindlechestel ocarelec ocarhologic nem enmagome honem ozen huseges Uromnaca Iesus Christusnoc tuloidono voghioc.

Ugye milyen szörnyű? Mezőiségi magyar nyelvemlék, Halotti Beszéd a 20 század végéről.

Világi kitüntetésünk e Mezőség fele fordítja tekintetünket. Oda, ahol ez a halotti beszéd született. *Pásztor Lajos* mezőörményesi presbiter ősei is visszavezetnek Mezőkeszübe. A család otthona és lakóhelye alig néhány futamatnyira van Mezőújlastól, a díjat viselő Földes Károly lévita lelkész szolgálati helyétől. A díj tehát hazatért oda, ahonnan vétetett. Hogy mit köszönhet családjának, néhai Silimon Mihály gondnoknak, nyolc gyermekének és népes családjának a Mezőség? Azt

mindazok tudják, akik az elmúlt évtizedek alatt e kicsi, alig ötven lelket számláló Beszterce-Naszód megyei közösségben lelkészként, beszolgálóként, alkalmi szolgálóként és igehirdetőként szolgáltak. Ez a kitüntetés a négy gyermeket felnevelő, őket Krisztus magyar gyermekeivé tevő keresztyén családi otthon példájának szól. De ez a kitüntetés szól a nyolcadik éve elhunyt gondnok-apósna, néhai Silimon Mihály emlékének és teljesen megvakult feleségének, Róza néninek is, aki lassan egy évtizede szeme világát elveszítve él közöttünk és szerettei között. Nekik együtt, akik otthont nyújtottak a nagy vándorlásban. Jézus azonban azt üzeni neki és mindannyiunknak: „Én vagyok a világ világossága, aki engem követ, nem járhat sötétségben.”

Silimon Mihály és Pásztor Lajos családja valóban jó pásztor volt és ma is az: példamutató otthon, család és szeretet-közösség a lelkészek és a gyülekezet egész közössége számára.

Díszoklevelet ez alkalommal két személynek nyújtunk át:

Vass Árpád lelkész ezekben a napokban készül nyugalomba a Szeben megyei Mihályfalván. Hol is van ez a falu? – kérdezzük hitetlenül, és ugyanígy nem tudjuk, hol van szolgálatainak többi helye: Csicsóholdvilág, Mikeszásza, Hosszúaszó, Nagyselyk, a híres matematikusunknak szülőhelyet és nevet adó Bólya. Legfennebb Kiskapus hírhedt, háztetőket, de is lelkeket megszálló fekete füstje ismerős. Vass Árpád négy évtizedes Szeben megyei szolgálata, letelepedése, gyökéreresztése is minden bizonnyal többet érdemel, mint egy egyszerű oklevelet. Neki november 13-án a kibúcsúzó istentiszteleten, szolgálati helyén nyújtjuk át az oklevelet.

Vass Árpád szolgálati helyétől a Szeben megyei Hortobágy patak mentén nincs messze Erdély legfiatalabb magyar református gyülekezete, a nemrég önállósodott és anyásodott *Szentágota*. Az anyai nyelvét és ditrói

székely őseit meg nem tagadó színész-énekes, Gyuri Pascu szülővárosaként is híressé vált hajdani szász településen már évek óta több a magyar, mint német. Ide jött el 1998 őszén Kozma Endre személyében egy fiatal kolozsvári segédlelkész és ugyanide érkezett 1999 nyarán nyolc teológus és főiskolás fiatal is, hogy a gyülekezetalapító munkában, a számbavételben, a gyermek és ifjúság közötti misszióban segítségére legyen. E hét emlékére készült az emléklap, mely arra emlékeztet, hogy itt, az erdélyi Hortobágy mentén (Valea Hârtibaciului, Harbachtaal) is van élni, túlélni akaró, küzdő magyarság.

Hogyan cselekedjünk, hogy megmaradjunk? – kérdezzük a mezősegi Sütő Andrással. *„Cselekedjünk jól mindenekkel”* – írja a Galata levél. Ehhez pedig valahol otthon kell lennünk a világban, és számunkra nem adatott nagyobb parancs, mint az, hogy az egyház mindenki otthona legyen.

(Levél, 1999. 8.)

ÍMHOL VAGYOK, KÜLDJ EL ENGEM

Medgyes – 2000

Most a nyolcadik alkalommal nem véletlenül vagyunk Medgyesen. Nem csak egyik ünnepeltünk, a hatvan éve itt szolgáló, kilencvenedik életévébe lépő Veress Zoltán mérnök, főgondnok hozott ide, hanem a gyökerek és a testvéri szeretet. Medgyes a honfoglaló és a keleti határok védelme irányába tovább vándoroló székely-magyarok egyik ősi szálláshelye volt, de jóval később is hű maradt önmagához. A nagy iparosító betelepülések idején az erdélyi önszerveződés fontos álló-

mása lett 1989 előtt is, amikor itt lelkes művelődési kör működött, dacolva a hatalom nemtetszésével, ahol jól éreztük magunkat. Majd magyar líceumi osztály indult, és ez a hely intézményteremtésünk fontos állomása lett: Magyar Ház, gyermekfoglalkoztató óvoda, bentlakás és visszaszerzett iskolaépület is van itt. És hiába látjuk itt és máshol is a növekvő bajokat – hogy veszélybe került az erzsébetvárosi iskola, kiürülnek olyan falvaink, mint Küküllőalmás, Somogyom, Pócsotelke, Bürkös, Kiskapus, Mikeszásza, Hosszúaszó –, tudunk hinni a jövőben is.

1976 őszén először szálltam le Medgyesen a vonatról, és tanácstalanul kerestem, hogy milyen irányba lehet Bürkös, ez a furcsa és nem sok jót ígérő, sőt, gyorsan ölő kesernyés méregre emlékeztető, baljós nevű falu. Akkor még nem tudtam, hogy e név, vidék és gond lassú önmarcangolására, a „szórványfüggőség” szolgáló kábulatára én is rászokom. De a Veress Zoltán barátiatyai szeretetében megértettem, hogy itt mindenkinek meg kell állni. Szeben megyébe az út a medgyesiek szeretetén keresztül vezet. Itt együtt lenni, felerősödni, az idősek mellett megfiatalodni mindig fontos volt és az is marad.

A megújulás és tisztulás pedig három tartópilléren nyugszik, ezek tájainkon egyben az anyanyelv nagy szolgálati területei: *egyház, iskola, család*.

Ézsaiás próféta könyve 6. fejezetében Ézsaiás elhívásának látomása áll előttünk. Aki meglátta az Úr dicsőségét, megérzi hatalmát, de alázattal borul le az ő színe előtt. Parazsat kell szájával illetnie, meg kell tisztulnia bűneitől, szeráfok vigyáznak arra, hogy el ne térjen az Úr parancsától. De válaszolnia kell az Úr neki szóló kérdésére: kit küldjek el, ki megy el nekünk? Erre a válasz csak egy lehet: *Uram, ímhol vagyok, küldj el engem!*

Nyolcadik alkalommal vagyunk együtt Medgyesen

ünnepelni, és egyben utoljára így ebben az évezredben. Az elmúlt évi találkozóhoz képest úgy tűnik, talán mégis léptünk előre egy kicsit a szórványkérdés közügyé tétele érdekében. Nyárára elkészült a romániai magyar szórványstratégia. Most készül hozzá a részletes *regionális cselekvési terv*, a *népművelő, falugondnok munkakör* szervezésének, a *népnevelői munkakörre* való felkészítő *oktatásnak* terve is. Végül pedig: 2000 augusztusának végén 63 szórványgondozó lelkeszt történelmi értékű *Algyógyi Nyilatkozatot* tett közzé, ebben vázolták azt a veszélyes helyzetet, amelybe a romániai peremmagyarság került. Nagy és kemény szavak, de merész vágyak és tervek ezek, melyekhez fogható méretűt a romániai magyarság még nem álmodott a maga számára. De vajon lesz-e hozzá elegendő cselekvő politikai akarat is? Várjuk az illetékesek válaszát, de még jobban a támogató tetteket. Lehet még ilyen csend után a szórványban ünnepelni?

Világi kitüntettünk e vidékre és Medgyes fele fordítja tekintetünket. Nagy ünnep az, hogy *Veress Zoltán* mérnök, aki a kilencvenedik életévébe lépett, hatvan éve presbiter itt, gyülekezeti és egyházmegyei gondnok. Népének hű munkása, a pásztorok jó támasza volt, és örök mozgékony fiatalként ma is az: példamutató barát az egész közösség számára. Okleveles mérnökként kidolgozott technológiája szerint több tucat templomba, gyülekezeti otthonba és találkozóhelyre szerelte fel fűtési találmányát, hogy meleg legyen. De az a legszebb, hogy családi élete és szolgálata egészével példázta: nem csak a házban, a szívekben is melegnek kell lennie. Veress Zoltán mérnöknek hálások vagyunk, hogy hű maradt Istenéhez, egyházához és népéhez, és ezt a hűséget nem a politikai szélfűváshoz, hanem gondviselő Urához mérte.

Lelkesz kitüntettünk a székely-mezőségi Mezőbándról érkezett a Marosszék másik elzárt szegletébe

szolgálni. *Lukácsy Szilamér* erdőcsinádi lelkész hitvestársával, *Anna-Margittal* együtt a mezősegi és csángó gyermekek otthonteremtését vállalta fel akkor, amikor megálmodta és felépítette a gyülekezeti otthont. Azóta nyaranként szünet nélkül tölti be gyermekzsivaj az erdőcsinádi falu központját. A megbicsakló, olykor idegen nyelvre forduló gyermekszó itt élet, hit és remény még akkor is, ha oly nehéz őket az anyanyelvre megtanítani. Vajon elég őket tanítani? Kinek a dolga a moldvai csángó gyermekeket menteni, miközben százegynéhány nagy katolikus falu nem vagy alig teszi ezt meg a csíki és gyergyói medencében? Meddig kell még mások helyett dolgoznunk? Kinek a dolga ifjúsági házat építeni, utat javítani, telefont vezetni, önkormányzati feladatokat felvállalni Erdőcsinádon? Köszönjük, hogy nem hagyták abba a nevelő, oktató, építő munkát. A Lukácsy család minden szolgálatra így válaszol: *Ímhol vagyok!*

Díszoklevelet ez alkalommal három személynek és egy gyülekezetnek nyújtunk át.

Kéméndy Ildikó mihályfalvi vallástanárnőnek ezzel azt köszönjük meg, hogy a nehéz és egyre nehezebb időkben is Szeben megye kis Bólya menti falujában az egyház legfőbb munkása, a lelkész munkatársa, népének féltője. Ha megszűnt az iskola, a gyermekeket neki kell tanítania; ha ünnepély nélkül árva lenne a karácsony, ő szervezi ezt meg; ha nincs lelkész, neki kell újat keresnie; ha javítani kell a parókiát, ő jár pénzek és munkások után. Bármilyen munka van, és nincs, aki végezze, ő készen áll. Köszönjük neki, hogy felvállalja faluja, a gyermekek és az ifjak sorsát.

Ranisavné Farkas Piroska a Hunyad megyei Kitid utolsó magyar lakója. Egy hajdan népes gyülekezet, ahol Sólyom Lajos lelkész úr az 1700-as évek végén figyelemre méltó emlékiratban jegyezte fel a falu történetét, vette számba a nemesi családokat, ma már csak

Piroska néni él ott magyarként egyedül. Át tudjuk érezni, mit jelent utolsó magyarnak lenni egy faluban, egy gyülekezetben? Nincs, akihez szólni, nincs akivel valamit anyanyelven megbeszélni. Már csak emlékek vannak, a múlt és a néha odalátogató lelkész. Ezt a hűséget szeretnénk neki megköszönni, hogy Kitiden utolsó magyarként is kitart.

Díszoklevelet nyújtunk át *Nagy Csaba* tervezőmérnöknek is, aki Budapesten élő költő, közíró, a néhai bukaresti Nagy Sándor lelkész fia, és édesapja hagyatékát sajtó alá rendezve felbecsülhetetlen értéket hagyott ránk. A *regáti magyarság* című könyve az idén jelent meg, és világos körképe az akkori és mai regáti magyar léleknek, de a sanyarú sors mellett a tennivalóknak is. Ez a könyv arról szól, amiről a próféta, hogy „látván látom az én népemnek nyomorúságát”. Ezzel a díszoklevéllel szeretnénk megköszönni neki a munkát, a figyelmet és szeretetet, hogy apja hagyatékának belső hangját meghallotta és nekünk is kezünkbe adta. Megértette, hogy ezt neki kellett elvégeznie, senki másnak. Különösen pedig azt az anyagi segítséget, amelyet könyve hazai jövedelmével nyújtott a regáti missziónak.

A Füzes mente 50 km-es kiszáradó patak völgye a Mezőség szélén, a tavak világában. Olyan jeleseknek adott szülőhelyet vagy otthont, mint Barcsay Jenő festő, Kemény Zsigmond, Wass Albert és a kortársak közül Sütő András. Ennek az évnek a nyarán teológus misszióban vettünk részt ezen a vidéken. Ennek emlékére nyújtjuk át a *feketelaki* gyülekezetnek az emléklapot, hogy úgy, ahogy mi, ők is emlékezzenek ránk. És megköszönjük nekik, hogy szeretik a testvéri közösséget és a missziói szolgálatot.

Az örömeinkben megfogyatkozott, gyakran önző, önmagunkra gondoló, figyelmetlen világunkban olyan jó együtt lenni és egymásra odafigyelni. Köszönünk mindenkinek mindent, de nem utolsósorban a medgyesiek-

nek is, hogy óvodát, bentlakást, magyar házat építenek. Azoknak az édesanyáknak, akik itt is megtanítják magyarul gyermekeiket, az apáknak, akik kézen fogva viszik iskolába fiaikat, leányaikat. A családnak, amelyik együtt érkezik a templomba. Növekednek a bajok, de lehet hitünk a jövőben is. Ha Balázstelke templomot épít, Szentágota gyülekezeti házat rendez be és lelkészt fogad, ha Vizaknán vállalkozás éled, és ha Bürkösen újra indulhat a magyar tagozat, akkor valóban van jövő.

Köszönjük *Veress Zoltánnak*, hogy hű maradt Istenéhez és egyházához, *Lukácsy Szilaménnak*, hogy nem hagyta abba a munkát, *Kéméndy Ildikónak*, hogy felvállalta faluja és ifjúsága sorsát, *Ranisav Piroskának*, hogy Kitiden utolsó magyarként is kitart, *Nagy Csabának*, hogy apja hagyatékát nekünk is kezünkbe adta. És *Feketelaknak*, hogy szereti a missziói szolgálatot.

A mi feladatunk az, hogy mindenki kivegye részét a szolgálatból. A mi dolgunk az, hogy együtt induljunk munkába, és Ézsaiáshoz hasonlóan azonnal jelentkezünk: *Ímhol vagyok, küldj el engem. (Ézs 6,8.)*

(Levél, 2000. 10.)

ARCOK, SORSOK, BARANGOLÁSOK

AZTÁN ITT RAGADTUNK

Székelyek Nagysinken

Egy délután egy alacsony, bajuszos bácsi kopogott be hozzám a bürkösi parókiára: temetést kívánt bejelenteni. Nem ismertük egymást, és én meglepődve hallottam szép székely kiejtését ezen a kietlen nyelvű vidéken. Ő a Brassó megyei nagyközségben a nagysinkai magyarok vezetője, a „szomszédgazda”, Páll András bácsi, egyike volt azoknak a székely családoknak, akik Nagysinken telepedtek le. Temetés után odajött hozzám, és meghívott Sinkre: „Aztán jöjjon hézzánk es el, tisztálátés úr. Kárássén fel műnköt es itt, szágén álbogárodzott székalákét az idágénbá.” Így kezdődött el kapcsolatunk.

Többségük kisgyermek vagy fiatal volt, amikor a század első felében ide költöztek a szülők Homoródmásról, Kis- és Nagybaconból, Bibarcfalváról, néhányan pedig a közeli Dombosról. A Pállok népes családja, akik tízen voltak testvérek, a Gyerkes, a Miklós, Kovács, Bogyor, Csíki, Györffy és a Brán családok és nemzetségek, és még egy ugyanakkora római katolikus közösség; őrzik a lehetőségekhez mérten református, evangélikus, unitárius hitüket.

Gyülekezeti közösséget szerveztünk a huszonöt lélekből, és attól kezdve rendszeres szolgálat indult itt is. András bácsi lett a gondok: homoródmási unitárius székely ember, Nagysink református gyülekezetében. Ízes székely beszédű nyelv- és hitszige a romlott hangsúlyú Szeben megyei magyar nyelv tengerében.

- *A Páll család hogy került Nagysinkre?*
- Ez a község nagy, erős, gazdag község volt. Nya-

ranként régen a nagysinkai gazdag szász családok szé-
kely legényeket vagy fiatal családosokat fogadtak meg
az állatok mellé, vagy a gazdaságra vigyázni, és ame-
lyik jó embör volt, azt itt marasztották. Biztatták, ökö-
t: A faludban nincs még valaki? Apám 1914-ben elment a
háborúba, és 1920-ban jött csak haza. Négy évig volt
orosz fogságban. Mi akkor már voltunk négyen, négy
fiútestvér, és ezt a családot odahaza, Homoródalmáson
nem tudta volna eltartani. Jött a komája haza innen,
Nagysinkról a napszámból, és kérdezték tőle a szászok:
nincs még valaki, akit hozhatnál? Ő mind mesélte,
hogy ilyen jó, olyan jó ott, ezt lehet, azt lehet, és általa
aztán ide jöttünk. Így jött el apám is a háború után az
egész családdal ide, amikor hazakerült az orosz fogság-
ból. Eltelt egy nyár, na, hadd el, mert hazamegyünk
ősszel. Eljött az ősz, és nem mentek haza. Apám, mint
a székeltek általában, ehhez is, ahhoz is hezafogott.
Minden udvarban volt valami csinálni való. Apámnak
volt két üsmerőse, akikkel együtt volt az orosz fogság-
ban, és amikor ide jött, azokkal megüsmerködtek: hát
te Márton, hát te is itt vagy? Jere segíts neköm is. Jöt-
tek a szász szomszédok is: Jere, csináld meg ezt-azt,
ácsmunkát, famunkát, és eltelt a tél is. Nyáron pász-
torkodott, mű es segítettünk neki örökké, télon pedig
az ácsmunka, úgy, hogy eszre sem vöttük, itt ragad-
tunk, mert itt jobb volt a megélhetés.

Bátyám mészárossegéd volt Almáson, segédkeztünk,
hogy valahogy álljon össze a ház. Megcsináltuk a szo-
bacskát és a konyhacskát, és kész lett. Öt hektár, egy-
be volt, szántó, kaszáló, és azt dolgozták, abból éltek.

– *Otthon fel is számoltak mindent?*

– Apámnak egy testvére volt Brassóban, a cement-
gyárban dolgozott, a ház hezsa került, romladozott
minden. Mondta apám neki, add ki a részem, elégítsél
ki, de ő mind nem akarta. A künnvalókot kiadta bérbe,
egyik évbe, aztán a másik évbe, amíg jött a náionali-

zálás (államosítás). A bennvalókot eladta a tesvéröknek, és ide jött.

Apámat egy bika összetörte, és abba meghalt 1934-ben. Brassóban dolgoztam akkor a cementgyárnál, s kaptam a hírt, hogy mi az eset. Hat hétig feküdt, az oldalbordái össze voltak törve. Erős ember volt, hogy a bika szarvát meg tudta fogni, és a bikát megtartotta. Apám meghalt, sokan voltunk testvérök, a község segítette. A bennvalókot aztán eladták, a künnvalók elmentek, pedig tízen voltunk tesvérök, de még egy ennyit sem kaptunk egy se. A kollektív aztán elvitt mindent.

– *András bácsi hogy kezdte itt az életet?*

– Szolgalegénységgel, s aztán földművességgel. Majdnem minden gazdánál volt szolga, legtöbbször a Székelyföldről. Két évig voltam egy gazdánál, és mind biztatott, hogy ha jól viselöm magamot, ad nekem gazdasági könyvet. 18 db marhája volt. Szolgalegénységgel kezdtük mű es a szász gazdáknál, első gazdám a községi jegyző volt, tíz darab marhája volt. Nem volt rossz embör, de megkülönböztetött. Egy asztalnál ültünk, de nem egyfelit ettünk.

– *Hát az hogy lehet?*

– Még maga is csodálkozik? Mivel hivatalban volt, nem kelt fel olyan korán, mint én. Volt vagy három gyermekük, amikor a gyermekek reggeliztek, gazdám hívott engem is. Estéről maradt hideg puliszka, azt megpirították és egy csipor tej. Ez volt a reggeli. Két óra múlva kelt fel a gazda: egy csipor kávé, pirított kenyér, és még egy lábosban disznóhús-féle, kolbász – ez volt az övé. Ez már külön étel volt, és nekem kellett hallgatni, dolgozni. Délben kellett várni, hogy az aszszony megcsinálja az ételeket. A gazdám későn jött haza az irodából. Mindig volt valami társasága, kötelezettsége, bementek a vendéglőbe, egy pohár konyakot, seprőt megittak. Jött haza, éhes volt, evett. Este nyolc óráig megint az irodában volt. Este hat órakor nekünk

a vacsora tej, puliszka. De gazdám mire jött, már nem puliszka volt, hanem kenyér és finom asztal. Egyfélét az egyik és másfélét a másik.

– *Ő nem is dolgozott a mezőn?*

– Nem. Tavasszal az első nap kimentünk: na, ezt így kell, azt úgy kell csinálni. Mondta nekem: – Ahogy hinted tavasszal, nyáron úgy is kaszálod. – Na láttad, hogy vetetted, mind ledőlt. – Megmutatta a szántást, kaszálást, mindent. Beállított a borozdába két nagy ökörrel, ekével, és én úgy kellett csináljam.

– *Milyen nyelven beszéltek?*

– Magyarul gazdámmal, mert gazdám magyar iskolát végzett. Velem soha más nyelven nem beszélt. Gazdánémmal románul. Ő nem tudott magyarul. A szolgák aztán versenyeztek: arra volt büszke a gazda is és a szolga is, hogy melyik marhája van a legszebben megpucolva, melyik a legtisztább. Engem soha meg nem szidott. „Hogy a fene ette volna meg a dolgot” – két év alatt ennyi szidást kaptam. Mások pofokat is kaptak, csúnya beszédeket, én soha.

Én szerettem nagyon a lovakat, apámnál megszoktam, oda vágytam. A szomszédban volt egy első gazda, sok lova volt, nagyon szerettem. – Na jósz-e hezzám a lovakhoz? – Én igen, ha megfizeti. – Első év után mán én es többet láttam, máshol jobb volt a sorsuk a szolgáknak. – Na, legén – így szólított engem az első gazdám: legén –, eljött az ideje, hogy elszámoljunk. – Kér-di tőlem újév szombatján – mert mindig így mondta nekem –, maradsz-é, mert számolni kell? – Nem – mondom neki –, mert elígérköztem. – Hát ha én többet ígérök annál, amit ott kapsz? – Nem lehet, mert szavamot adtam. – Így aztán átmentem oda, amíg essze nem szedtünk magunknak egy kis földet. Odamentem, és úri embör löttem. Volt egy kis szobacska, egy ágy, egy fütő, ott laktam jobb helyen. A másiknál az istállóban kellett háljak. Ott volt egy üres hely, az állatok mellett, ott egy rossz ágy, takaró.

Na, reggel ilyenkor fel kell kelni. Alig fogtam neki. Úgy dolgoztunk gazdámmal, mint két tesvér. Gyere, menjünk fejni. Egy tángyérből ettünk. Mentünk a mezőre szántani: na, én a lovakkal akarok menni. Kimentünk a mezőre, messzire látszik a toronyóra. Na, hány az óra? 12-kor álltunk meg, ettünk, fogtam ki a lovakot, két óráig nyugalom volt. Jól voltam a gazdámék fiaival is, mint a tesvérök.

– *A második gazdáékkal hogy beszéltek?*

– Csak románul. Szombat este megsepertük az udvart – a fiúk is segítettek –, az utcát, kiültünk a ház elé.

Aztán következett a harmadév: – Na, nehogy elígérközzél valakinek, fiam. – Aki többet ad! – Mondtam neki, hogy nem voltam jól megfizetve. Szégyöllöttem kérni. Nem lehet enni sem úgy, hogy kell kérni. A gazda kell tudja, hogy a szolgának enni kell. Egyszer kértem, de már másodszor röstöllöttem.

Asszonyommal kellett menni a mezőre. Több volt a bizalma bennem, mint a feleségibe. – Andráska, ezt így csináljátok, úgy csináljátok, ahogy én mondom, nem ahogy a gazdánéd. – Künt aludtam másodszor, asszonyom adott paplant.

– *Mennyi volt egy-egy szásznak a gazdasága?*

– Különböző nagyságú, de mostanra már legelő lett belőlük, és poligon a katonaságnak. Itt nagyon nagy katonai gyakorlótér van és az sok földet elvesz. A legfinomabbat hagyták poligonnak, más részt a kollektívnek hagyták, a legszegényebb földeket adták az embereknek.

– *Szászul nem tanult meg András bácsi?*

Annyit tudok, hogy el nem adnak, de nem beszélünk csak magyarul és románul. Az öreg szászok mind tudtak magyarul. Nem törődtek azzal, hogy a szolgát megtanítsák szászul. A második gazdám megkért, hogy a fiait tanítsam magyarul, ők meg tanítottak szászul. De aztán eljöttem, és elmaradt.

– *A szászokkal milyen volt a kapcsolat?*

– Nagyon jó. Békében éltünk. Beiratkoztunk mi is az ő szomszédságukba (Nachbarschaft), volt úgy is, hogy gazdám volt a szomszédapa, és engem kért meg, hogy én hívtam össze nekik.

– *És az egyház, a magyar gyülekezeti élet?*

– Egy darabig jött hozzánk a fogarasi református pap, aztán nem jött senki. Mű aztán beiratkoztunk a szászokhoz, és az öreg szász pap még esszegegyűjtött minket, és prédikált nekünk magyarul. Amikor aztán meghalt, ennek is vége lett. Jöttek a mieink: csináljatok valamit, mert a szászok szomszédságában nincs helyünk. Megcsináltuk mi is a szomszédságot. Aztán jött maga, tiszteletes úr, s most is, hogy maga elment, a bürkösi pap lát el münket minden hónapban egyszer.

Mű unitáriusok vagyunk itt elég nagy számban, hát maga tett oda, hogy én legyek a református gondnok. Én nem tudom, hogy ez lehet-e, de ami rajtam múlik, azt ezért a kicsi magyarságért mindig elvégeztem.

(Felebarát, 1990. 2.)

A MEZŐSÉG APOSTOLA

Nagysármáson Herman János lelkésznél

Nyolc-kilenc falu lelkipásztora volt félévszázadon át a Sármási-völgy környékén, a Mezőség szívében Herman János. Őt mindenki úgy ismerte: a Mezőség apostola. Először 1992-ben készítettünk filmet itt, majd évek múlva újra megkerestük a kamerákkal is – immáron nyugdíjasan. Mindig megálltunk nála, amikor tehetük, vagy amikor arra vitt utunk. Felköszöntöttük 80. születésnapján is, de ő nem ünnepelt: a padlásról szállt le fogadásunkra, mert paszulyérés ideje volt. Mintha éreztük volna, hogy sietni kell: az utolsó percek voltak

ezek is. A munka mellől szólítottuk el mindig, valahányszor ide jöttünk, de mindig szívesen hagyta abba, és megállt mindig egy beszélgetésre. Mellé ültették Rózsika nénit is, hogy ott legyen a filmben is, ahol az életben: mellette a munkában, az öt gyermek nevelésében, a szolgálatban és a türelemben.

Különös ízt ad egy életpálya rajzának az, amikor egy évtized távlatából folyamatosan ott lehetünk valaki mellett krónikásként. Filmszövegek, vallomások, magánfelvételek foslányai mellett ott van a születésnap köszöntő, és a mindent lezáró búcsúzások egésze. Elvégeztetett. Herman János, az utolsó előtti percek fáradhatatlan munkása, mindig is mítosz volt, és néhány éve már egyszerre mítosz és történelem.

A Szamos, Maros, Sajó által határolt terület – erdélyi Mezőség. Makkai püspök úr Holttengerében a fiatal lelkész érkezésekor írta meg a Mezőség egyik tájrajzát. „Domb domb mögött búvik meg kopaszon, árván. Szik-kadt, agyagos a föld, kopár a legelő, sápadtak a kertek, hogyha eső esik, bokáig ér a sár. Agyagos, tövises szakadékok fölött gyér akácerdők kapaszkodnak. Valódi ázsiai hangulat. A dombok között némán bújnak meg a szétszórt falvak és a magányos tanyák. A házak körül a szénaboglyák és a gumiabroncs vályúk körül láncra verik a disznót, és a kutyáknak jut a szabadság. Itt-ott feltűnik egy-egy lézengő vagy vigyázó gyermek, az elgyötört vagy megfáradt ember. Mintha megállt volna felettünk az idő, teljes a mozdulatlanság, holttenger.”

A Budatelki-hágótól indul és 50 km után Ludasnál találkozunk a Marossal a Sármási-völgyet átszelő Mezőség pataka. A közepes nagyságú falvak ezrednyi románsága mellett néhányban két-háromszáz, de legtöbbjükben alig húsz-harminc magyar él. Itt maradtak, vagy ide szóródtak, és valami isteni csoda folytán még mindig bírnak úszni szembe az árral, a Holttenger ki-

szikadt völgyeiben. A táj közepén a maga kétezer református és adventista magyarjával Nagysármás olyan, mint egy oázis. Pedig a századfordulón maga is szórványfalu volt, de a gróf Teleki család birtokára 1900 tájékán kezdődtek meg a telepítések, zömében a Maros mentéről és a Dunántúlról. Így lett ez a település nagyközséggé és a völgy magyarsága mellett az itt élő népek központjává is.

Nagycégen, ebben a vályogos, szikes domboldalra kapaszkodó faluban ma húsz magyar református él, hajdani uradalmi cselédek unokái. Néhányan a faluból, de többnyire a környékbeli tanyákról érkeznek, és gyalog vagy szekérrel, sok-sok kilométert tesznek meg, hogy a templomba jöhessenek. Botlik a nyelv, elfogynak a szavak, és újakkal cserélődnek az elszigeteltségben. Itt-ott még előkerül a jellegzetes népviselet, de a fiatalok már nagyon keresik a szavakat, hogy anyanyelvükre rátaláljanak.

Herman János jó szolgaként már több mint negyven éve hazatért falujába, de nem csak e közösség lelkipásztora lett, hanem az egész tájnak immár jelkép erejű apostola is. Felvette a kis falvak gondját, sorsukban mindenben osztozik, leghűségesebb tanúja küzdelmeknek, és velük együtt győtrődik a megmaradásért.

*

Györgyfalváról kerültem ide Nagysármásra 1950. december 31-én. Azóta itt szolgálom negyvenkét esztendeje a Mezőség szívében. Amíg megvolt a magyar nyelvű tanítás ezekben a kis falvakban, Mezőbáldon, Kisármáson, Tusonban, Nagycégen, a lelkipásztornak arany helyzete volt. Mert tudtak a gyermekek magyarul olvasni, írni, leírták a színdarabokhoz a párbeszédet, verseket, az ünnepélyekre készülni tudtak. Megtanulták könnyebben az énekeket karácsonyra, húsvét-ra, pünkösdre és más alkalmakra is. Most az a helyzet minden faluban itt Nagysármáson kívül, hogy bezárták

a magyar iskoláinkat. 1961-ben Nagysármáson nagygyűlést tartottak, és erre összegyűjtötték a rajonnak összes tanítóit, és kijelentették, hogy ezeket az egytanerős magyar iskolákat megszüntetik. Ezzel itt meg is szűnt a magyar tanítás. Jóllehet, joguk lett volna arra, hogy a tanítónők tanítsák a gyermekeket délután két-három órát. A tanítók erre azt felelték, hogy nem is gyűlnek össze a gyermekek, de ők nem is gyűjtötték össze. Azóta nagyon nehéz a helyzet, nagyon nehéz konfirmációra előkészíteni, nehezen olvasnak magyarul. A lelkész nem tehet mást, mint a Káté és a biblia olvasásán keresztül tanítja meg a gyermekeket magyarul. Néha groteszk dolgokat olvasnak, és ilyenkor a többiek kinevetik, sőt, még a harangozóné is kinevette. Azt mondtam: ezen nem kell nevetni, hanem sírni lehet, hogy szegények csak így tudnak olvasni magyarul, de kínozzák az olvasást, csak azért, hogy tudjanak konfirmálni.

Mikor egy leányegyház ifjúságának több mint fele idegenekkel házasodik össze, gyermekei is idegenekké válnak, ez azt jelenti, hogy ők számunkra már többet nem léteznek. Meghaltak. Azt jelenti, hogy nem gyarapodunk, hanem állandóan fogyunk. Az állandó fogyás pedig azt jelenti, hogy a mi népünk itt halófélben van, pusztulásnak indult, és nem csak Nagysármás környékén, hanem az egész Mezőségen. Például ha elővesszük a mezősályi szórványt, az 1920-as első román statisztika szerint 120 lélek volt. Ezek most is ott vannak a faluban, de számunkra elvesztek. Tehát eltemettük. És temetni járnak a legtöbb helyre a lelkipásztorok, és kevésbé keresztelni és esketni. Elmehet valaki Mezőszombattelkére, ott is van még egy Fekete család, de talán nem fog megmaradni egy sem magyarnak, sem reformátusnak, a vegyes házasság miatt. Kiscégen 1910-ben 42 református volt, most van egyetlenegy lélek, az is Kissármásról költözött oda. A kiscégiek kitértek. A szilvási reformátusokat 1942-ben térítették ki,

amikor elvették a gabonát a magyar családoktól, rájuk ijesztettek. Csak két család maradt meg, a többi áttért. Erdemes megemlíteni Molnár Józsefnét, Bogáti Erzsébetet, aki most Koronkán lakik, és ő elmondotta, hogy amikor őt ki akarták téríteni, azt válaszolta, hogy egy Isten van, és egy halállal tartozunk, én nem térek sehová sem, mert én megesküdtem a templomban, hogy a hitemet, vallásomat nem tagadom meg soha. Az ő családja megmaradt.

Nagyon nehéz arra választ adni, hogy mit lehet itt tenni. Ha mi, lelkipásztorok mindent megteszünk, mindezek ellenére népünk egy része mégis hűtelen. Nehéz kigondolni. Ha létesülne egy szórványinternátus, oda be kellene hozni az ilyen gyermekeket magyar iskolába, bizonyára nem lenne ilyen siralmas a helyzet. De amennyiben ők otthon csak románul tanulnak, románul is beszélnek, hazamennek a gyermekek, és már otthon sem akarnak magyarul eledelet kérni szüleiktől, annyira megszokják a többség nyelvét. Vallják még magukról, hogy ők magyarok, de a nyelvünket már nem használják. Vagy pedig egy elkorcsult magyar nyelvet használnak. Volt olyan kurátor Kissármáson, aki egyetlen fiát is ortodoxnak kereszteltette.

Tatárjárás után nemsokára a Mezőségen is megjelentek az idegen elemek. Minden pusztulás után elkezdődtek a telepítések. Ekkor lettek az ikerfalvak: Magyarsármás–Oláhsármás, Magyargyéres–Oláhgyéres, Magyar kamarás–Oláhkamarás, Magyarfráta–Oláhfráta. Ezt én olvastam a Domanovszky-féle művelődéstörténetben.

Rózsika néni: Most János bácsi nyugdíjba ment, már van öt-hat ilyen vegyes házasság. Ő legalább azt kiereszakarta, hogy a gyermekeket itt kereszteljék. És aztán sokan át is tértek hozzánk. Nagyon sokan konfirmáltak a vegyes házasságok közül. Eleinte különösen sokan.

János bácsi: Az én időmben is volt vegyes házasság. Igen, de én foglalkoztam velük, ahogy szoktak, házasságkötés előtt is.

A mai Kissármás későbbi település. Az első világháború után itt még csak három család volt a központban, ahol háromfele ágazik az út: Kolozsvárra, Besztercére, Régenbe. Ezt így magyarázta nekem egy öreg bácsi, Moldován bácsi, aki magyar volt, mert Mezőköbélkútról származott. Onnan tudom. Az agrárreform alkalmával soknak adtak földet a bárói birtokból. Úgy hívják azt a helyet, hogy Baráka. Itt aztán kezdtek az emberek letelepedni, és aztán keletkezett egy új falu, és most ennek az a neve, hogy Kissármás állomás.

Én aztán számba vettem őket, gondoltam a gyermekeket is, hívtam őket istentiszteletre, vallásórára. Úgy is volt, hogy a gyermekek nem tudtak jól magyarul, nem tudtak olvasni sem, de mindig megbocsátottam, vagy mindig hoztam nekik valami csalétket. A táskám mindig teli volt, hol gyümölcssel, hol édességgel. Így aztán itt is megalakult az egyház is, Isten segítségével; és kellett, ahogy kell a jó egészség, és ahogy az orvosság a betegnek. A híveinket össze tudtuk tartani, és Isten megtartotta őket a maga és a mi és nemzetünk számára. És jó dolog lett, amióta egyház van itt, nincs hitehagyás.

A templomba tettem egy táblát, és azon szoktuk magyarul tanítani a gyermekeket. El szoktuk dugni, mert régebben kutattak utána, mert be voltunk jelentve, saját gyermekeink árulkodtak. És ezek itt románul mondták egymás között, hogy te vagy a hibás, te vagy az áruló, nem én vagyok. Mondom nekik, hallgassatok el, ne veszekedjete, bánjátok meg bűneiteket, akár melyik volt, ami volt, volt, eltelt, megszabadultunk, de tanuljátok meg, hogy többet ne árulkodjatok. Az egyik gyermek – különben perfektül beszél magyarul – elment az iskolába, és azt mondta: – domnu director, direktor úr, ezek a magyar gyermekek járnak vallásórá-

ra – és akkor nem volt szabad csak a templomba –, és ott tanulnak magyarul.

Na de hát minden-minden szépen elrendeződött, mindent rendbe tettünk, szép lett a templom kívülről is, belülről is, mert itt addig csak sárból, szalmából és vályogból épült falak voltak, semmi egyéb.

Rózsika néni: 1950. december 31-én jöttünk ide. És letelepedtünk. Két szobánk volt elrendezve. Megkezdődött az istentisztelet, jöttek a szombatosok, mert azt hitték, hogy itt a templomban nagy hitviták lesznek. Bende Feri, János bácsinak az egyik iskolatársa vitatkozott. András bácsi, az egyik öreg presbiterünk azzal fogadott, hogy tiszteletes úr, itt olyan nagy baj van, hogy minden ember mellé két pap kellene. Amikor János bácsi elkezdett prédikálni, láttam, hogy nem értenek semmit a prédikációból. Az arcuk azt a primitív butaságot mutatta. És búsultam. Aztán idővel kezdték megérteni a prédikációkat, és helyrejött a gyülekezet. János bácsi elkezdett buzgón dolgozni a fiatalokkal, a gyermekekkel, nőszövetséggel. Különösen a gyermekekkel nagy szeretettel foglalkozott. Nagy szárazság volt, a víz rossz volt, nem tudtam inni ezt a rossz mezősi vizet. Én Kalotaszegen nőttem fel a hegyek alatt, és itt pedig a síkság, a kopasz dombok. Egy fa nem volt a házunk előtt. Mondtam János bácsinak: ültess ide fákat a ház elé, mert ha nem, én meghalok a melegtől. Aztán ültetett, de csak egy darabig maradtak meg a fák, mind pusztultak ki a melegtől és a szárazságtól.

Nekem sok nehézségem volt, mert én tanítottam egy darabig. Tíz évet összesen, itt hármat. Közben beteg lettem, tüdőbajom volt. Szanatóriumba mentem, szegény János bácsi kínlódott a gyermekekkel, cselédekkel. Aztán betegnyugdíjba kerültem, és könnyebb lett az életem.

Akkor a papgyermeket nem vették fel a középiskolába, sem Kolozsvárra, sem Vásárhelyre. Hiába is pró-

bálkoztunk volna. Volt egy osztálytársam Székelyudvarhelyen a képzőben. Az Besztercére került, és így aztán oda kerültek a gyermekek. Négy gyermekem ott járt az ötből. Jánoska, Rózsika, Zsóka, Margitka, csak éppen Pistu nem, mert ikrek voltak, és nem vették fel mind a kettőt a tavaszi felvételikor, és akkor ősszel elment János bácsival Enyedre. Ott járt iskolában. Itt mindenütt volt magyar iskola, amikor ide jöttünk.

János bácsi: Hívtak a betegekhez, azonnal mentem átal a hegyeken éjjel. Két-három órát gyalogoltunk sárban, hóban. A butykokban még meg-megütöttem a lábamat. Ahol csak szükség volt rám és hívtak, én mentem mindenfelé, és segítettem, hogy ragaszkodjanak a vallásukhoz, nyelvükhöz.

Jöttem vallásórára, és megálltam az ajtóban. Hallom, hogy a gyermekek románul beszélnek, mert csak román iskolájuk volt, úgy szokták meg. Köszöntem nekik szépen románul: *bună dimineața copii mei*. A gyermekek szégyellték magukat, és lehajtották a fejüket. Én mondom nekik, hát nincs semmi baj, gyermekek. Behívtam az utcáról az egyik nőtestvérünket, gyere, nézd meg, állj meg itt a templomajtóban, hallgasd meg, mert ezek a gyerekek románul beszélnek maguk között. És mind egy szálig református magyar családból valók voltak. Jaj, tiszteletes úr drága, mit csináljunk. Az iskolában megszokják és azt csinálják. De aztán hogy foglalkoztunk velük, kaptak verset, szavaltak, megtanultak, kántáló énekeket tanítottam nekik, kaptak csomagot. Szóval az intenzív egyházi munkát próbáltam végezni itt is, pedig nekem akkor több falum volt.

Én nem akarom őket elhagyni, de most már csak el kell, mert nyugdíjba kell menni. De ha nem lesznek gondozva úgy, ahogy szoktuk, akkor ismét megindul a romlás közöttük. De hogy gondozzuk őket, nagy reménységünk van, hogy csak kitartanak és megmaradnak.

Mindenütt meg kell találni a *modus vivendit*. Ezt ne

felejtsetek el, kedves fiatal teológusok, meg kell találni az életnek a módját. Hogy miképpen lehet megragadni az alkalmakat. Azt mondja az Írás, hogy áron is megvegyétek az alkalmakat. Családlátogatáskor voltak olyan házak, hogy azt mondta a kurátor: Ide nem megyünk be, tiszteletes úr, mert ezek nem fizetnek. De-hogy nem megyünk be, mondom, nem fizettek eddig, fizetnek ezután. Amikor a szép imádságot meghallgatták, azt mondták, tiszteletes úr, mi el vagyunk maradva, szegények is vagyunk, tartozunk nem tudom hány évet. Nem baj, mondom, majd megadjátok, lassan. És ott akkor mindjárt adtak két esztendőre; majd megadjátok a többit. Na látja, kurátor úr, nem kell leszidni az embereket minden semmiért. És hat gyermek a háznál, azoknak főzni kell, kúrálni kell és minden. Lassan minden helyre igazodott.

Hogyan lehet a Mezőséget megmenteni? Csak türelemmel, szeretettel, hittel, odaadással, körültekintéssel; önfeláldozással sok mindent lehet elérni. Többet, mint egy rossz szóval és haraggal, mert a harag rossz tanácsadó. Én nem haragudtam egyikre sem soha. Sokszor kérdezték: a tiszteletes úr nem haragszik, mert a román pap úgy megszid, ha nem adjuk meg a pénzeket idejében. Mondom, hogy én nem haragszom, az én dolgom nem az. Amikor tudjátok, megadjátok, azért reformátusok vagytok és járjatok a templomba, a gyermekeket is hozzátok, vallásórára küldjétek, és aztán megadjátok az egyháznak.

Na, bocsássatok meg, de mennem kell Kissármásra, mert most készítjük elő a kissármási hat konfirmándust jövő vasárnapra a konfirmációra. Van közöttük kettő, aki nem tud magyarul, de mondom nekik: Nem baj, jó, hogy itt vagytok velünk, majd megtanultok. Ezek is mondják a többivel együtt románul, hogy *eu sunt creștin reformat maghiar*. Majd az lesz, ha többet

nem is tud. Egyelőre csak ezt érti és mondja. Addig mondja, majd megszokja. És azután majd mondja magyarul is, és az lesz.

Elvisztek? Na akkor úri dolgom lesz Kissármásig, és még beszélgethetünk.

NYOLCVAN ÉVES A MEZŐSÉG APOSTOLA

Szinte hihetetlen, hogy Herman János nagysármási nyugalmazott lelkész csak nyolcvanéves. Akik gondjai közelében élünk, úgy érezzük, mintha legalább évszázada volna közöttünk a Mezőség jajnoka, mintha végtelen idő óta mondaná, panaszolná a Mezőség Nagy Baját. Egyetlen mondatnyi nagy eposz ez az életmű, vagy inkább hatalmas jajáradat: végtelen mezősegi anyaföldsírató.

A két világháború között, teológus évei alatt, Földes Károly mezőújlaki tanító-lelkész nyári szórványiskolájának növendéke volt ő is, mint jó néhány harcostársa, akiknek legtöbbje azóta a romolhatatlanul szórványmentes örökkévalóság lakója. A legnagyobb sárban is tisztán maradó nagy mester templomépítő örökségéből nőttek ki mindahányan, miként a Mezőség is Földes Károly által lett erdélyi pusztulásunk, sorvadásunk, térvészítésünk, nyelvi összezsugorodásunk jelképe. Újlaki mesterétől ő örökölte a terhes, hosszú évtizedek óta nevéhez tapadó megtisztelő jelzőt: *a Mezőség apostola*. Őreá szállt a nemes és súlyos cím, miként a szolgálat, mellyel a bibliai idők óta csak keveseket tisztelt meg a közmegbecsülés. Egy kicsit ezzel önmegnyugtásunk jelképe is lett: olyan jó, hogy ő ott van, és helyettünk is hiszi, elvégzi s szólja azt, amit mi nem vállalunk.

Életműve nem több s nem kevesebb, mint erdélyi magyarságunk legszomorúbb szálláshelyének maradék emléke: legnagyobb temetőnknek, a Mezőség kellős közepének szolgálata. Ott él, ahol a fák nem erdők, ahol a füvek nem rétek, a Mezőség pataka sem folyó, hanem szennyekkel megrakódott szikkadozó pocsolya, és a fogyó anyanyelv is lassan már csak nyelvemlék. Csak az emberek mindenütt: Isten gyermekei. Életműve Nagysármás, ahol a Holttenger közepén, a múlt század végén a magyar telepítéspolitika egy kis szigetet teremtett. Az innen-onnan összeszedett népekből egy nyelvi oázis született. A tavak világában egy kis zsámbék, folyóvizek nélkül. Tekintete innen, a maradék biztonság nádasainak széléről fogta és fogja be a pusztuló tájat. Körülötte a nyomor, a nyomasztó nyelvbénulás, a szüntelen hit- és nyelvváltás fájdalma, a meggyőzés és a változtatás lehetetlensége, a többség színes, mágikus liturgiájának csábítása, a sámános keleti titokzatoság. Ebben próbált meg ő értékeket felmutatni: az örökös hitét, a másság értelmét fenntartani.

Életműve a tanyától tanyáig, háztól házig, gondtól gondig, lélektől lélekig vezető hálátlan gyalogutak bejárása. Hallgató, sőt lapuló időkben is ő tartotta ébren, helyettünk, egyháza és magyarsága helyett is kimondta a Nagy Bajt. Lehet, hogy önkínzás, önsanyargatás, de félévszázada nagy elvérzéseink helyszíneit csak ő mutogatja. Ő tartja életben bennünk a mítoszokat, ő nyitogatja a sebeket, élteni a jelképeket. Amikor el-elfelejtettük, hogy baj van, ő mindig ott volt, ő jajgatott helyettünk akkor is, amikor veszélyes volt panaszkodni. Amíg mi a könnyebbik részt választottuk: kényelmesen elrejtőzködünk a nagyok mögé, és a tömlét illúzióival hitegettük magunkat, addig ő vállalta a kevesek megkeresését és megbecsülését.

Lehet-e félévszázadot öncsonkulás és léleksérülés nélkül értelmiségiként leélni a Mezőségen? Aki erdők-höz, sudár fenyvesekhez szokott, az nem sokáig bírja a

nagy kopár dombok holttengerét. Makkai püspök úr, Nyíró József tisztelendő úr is csak néhány évig tudott kitartani. Meg lehet-e szokni ezt a fordított világot? Odaigazodni a sivár tájhoz, a vályogos földhöz, a húségesen kapaszkodó sárhoz, a ritka lombú akácokhoz, süllyedni velük, de mégis beléjük kapaszkodni. Együtt élni, együtt emelkedni mégis, és együtt alámerülni, ha kell. Nagy lerakódás ott az élet, és a nagy apostol körül is úgy tevődnek egymásra a könyvek, tárgyak, értékes dolgok, a gondok és gondolatok, mint a földtörténeti kor titkos rétegei.

De őt ide köti a családi örökség. Itt minden szétszórt tanya melegszívű otthonként fogadja. Maradt és fennmaradt, mert ott vannak hívei: a fáradt, sérült lelkű, rokkant nyelvű rejtőzködő, bűvópatakok emberek.

Herman János pedig nyolcvan éve mondja – nem a magáét – *a miénket*, alkalmatlan és még alkalmatlanabb időkben. Mert erre alkalmas idők soha nincsenek, csak fárasztóak, veszélyesek, kényelmetlenek. Helyettünk, rólunk és értünk mondja a tápláló Igét, magyarul, románul, világnyelveken is, ha kell, nehogy azon múljon a megmaradás, hogy valaki nem érti. Az Úrral is ismerősként, a biblia nyelvén perel, héberül és görögül, hogy hitelesen menthesse Bábel késői gyermekeit. Behunyja szemét, hogy csak onnan, bentől láthasson, és nehogy az igazmondásban megzavarja, eltérítse a végtelen sártenger, a süllyedő ember, a rothadó nyelv. *Egyetlen mondat az életműve, végtelen mezőségi eposz.* Szinte a megszállottságig ugyanazt mondja, mint a nagy dolgokat látók. Összefolynak benne a nappalok és éjszakák, a hétköznapiak és ünnepnapok, mert látnok ő, aki helyettünk is lát, érez és szól. Jajszavai mindig konkrét élethelyzetek, bajok, jajok és példák özöne: végtelen mezőségi anyanyelv-sírató. Egybemosódik benne a népes család zaja, a tanuló és tudós lelkes dolgozószobájának bibliai csendje, a holnapért imádkozó éjszakák Jabbók-révi tusakodásai, a héber és görög sza-

vak mélységes íráskutatásának ünnepe, és a földek, a kertek, a megélhetést teremtő kiterjedt gazdaság, a barmok istállójának, a bibliai jászolközelségnek mindennapja. Semmi és senki nem állhat útjába. Itt, körülötte születnek és itt nőnek fel a világ legcsúnyább és legfurcsább disznói. E ronda orrú és tisztátalan állatok rőfögésével is versenyre, harcra kell kelni. Innen kellene kimenteni a nagy emberi értékek sáraranyát. A nagy rekviemes mezősi csendben kell fennmaradni, nem keveredni korpa közé, hanem a reá bízottakkal küzdve őrizni a tisztaságot, a dolgok, az értékek rendjét. Az itt élő magyarságnál már csak a reménysugár, már csak az anyanyelv megmaradt szavainak Trianon-országa csonkultabb, az itt élő embereknel, híveinel már csak az anyanyelvű szavak fogynak és romlanak jobban. A Nagy Fogyással pedig az iskolák, az egyházak, templomok maradtak kevesebben.

Van-e kiút? Minek oltárán áldozta fel életének nyolcvan évét Herman János? Lehet-e itt még hinni egy nagy történelmi csodában? Lesz-e itt még egy nagy benépesedés, tervek, álmok beteljesedése?

A nagy kérdésekre nem itt kell válaszolnunk, mert mi ma csak ünnepelünk. De nem felejtethetjük, hogy a nyolcvanéves Herman Jánossal együtt a Mezőség is a miénk. Túl a bibliai életidőn, ő még mindig szolgálja azt, ami egyszerre mítosz és lelkiismeret. Becsüljük meg őt, amíg még van kit, és szeressük övéit, amíg még van kiket, amíg még tart a ma, hogy egész magyarságunknak könnyebb legyen. Közben pedig köszönjük meg Istennek, hogy lelkiismeretünk ébresztőjeként még itt van közöttünk, és születésnapján fogadjuk meg, hogy mezősi jajszavait meghallgatjuk, és egy kicsit jobban fogunk vigyázni mieinkre, egymásra, sorvadó nyelvünkre és vércseppeket hullató szavainkra.

(Romániai Magyar Szó, 1999. szeptember 30.)

PUSZTAKAMARÁSI EMLÉKEK TIZENNYOLC ÉS FÉL ÉV PUSZTAKAMARÁSON

DÉSI BESZÉLGETÉS
PÁLL GYULA NYUGALMAZOTT LELKÉSSZEL

Három és fél év vicei szolgálat után, 1953. augusztus 1-től a pusztakamarási gyülekezet hívott meg lelkipásztorának. A megszokott és megszeretett, nagyon kedves vicei gyülekezet után kétségek éltek bennem a mezőségi vidék és nép iránt, de ez volt az életút folytatása.

A nyári melegben, a délutáni órákban, bútorral megpakott teherautónk megállott a Magyar utcában levő református parókia előtt. Már az első percben felejtetetlen, kellemes fogadtatásban volt részünk: három idősebb asszony jelent meg autónk mellett, és szalmazsákjainkat kérték, hogy elvigyék megtölteni, mert bizony este le is kellene valahová feküdnünk. Ez a kis figyelmesség bizalommal töltött el, ezzel már otthon is érezhettük magunkat, mert nem voltunk magunkra.

Ez a kamarási nép is jellegzetesen mezőségi, begyepesedett nép volt, alig lehet kimozdítani a kapa vagy a villa mellől vagy az istállóajtóból. A vasárnap délutáni istentiszteleteket sehogy sem lehetett bevezetni, pedig hétköznapi egyáltalán nem jártak templomba. A kurátorom volt egyben a harangozóm is, és már oda jutottam, hogy ráparancsoltam: – Kurátor úr, legyen szíves megmondani a harangozónak, hogy nagyhét van, és harangozni kell! – Volt úgy is, hogy azt mondta: – Tiszteletes úr, itt a kulcs, és amikor befejezte, zárjon be. – Egy félév után belefáradtam és abbahagytam.

Meg kellett javítani a templomot. Ismerjük a régi közmondást: a mezőségi embertől két dolgot nem szabad kérni, azt, hogy templomba járjon, és hogy fizessen. Hát nálam mind a kettő bevált. Egyik nagygazda

jelszavára a férfiak leszavazták a templomjavítási költségek vállalását. Rájöttem, hogy itt pénzről nem lehet tárgyalni. Kértem tehát az asszonyokat, hogy családonként egy tyúkot, egy pár csirkét, 2 liter tejfölt, 10 liter tejet, 50 db tojást áldozzanak a templomra. Hát azt már lehetett. „Csak ennyi kell?” Elkészült a templom.

Amikor én Kamarásra érkeztem, már nem volt Kemény-birtokos a faluban. A negyvenes évek végén kitelepítették őket. Két Kemény-birtok volt ugyanis Kamaráson. Az egyik itt, a központban, a templom megett. A másik az út mellett balra, lent a völgyben. Itt töltötte búskomorságának éveit Kemény Zsigmond. A Kemény-birtok meg volt osztva, Zsigmond ki volt tagadva nagy részéből, de élvezeti jog címén kapta ezt a házat utolsó éveire. A másikban, az új kastélyban lakott a három Kemény. Géza nem tartózkodott soha Kamaráson, hanem legtöbbit Budapesten. Amikor én odakerültem, már nem volt ott senki sem a családból, én az állami gazdaság irodáit kaptam benne. De a padláson még lehetett kapni összevissza könyveket, iratokat.

A Kemény családnak nagyon gazdag könyvtára és levéltára volt. Én ezekből már csak annyit ismerhettem, amennyit az én elődöm, Istók Sándor abból feldolgozott, mert készült megírni Pusztakamarás monográfiáját. Ezt az egyház levéltárára hagyta, és most Sütő Andrásnál van, mert ebből nagyon sok adatot használt fel az *Anyám könnyű álmot ígér* című regényéhez. Amikor aztán Keményéket kitelepítették, a néptanács rendeletére az egészet tehén szekerekre, ló szekerekre rakták és a néptanács udvarára hordták. Mint egy nagy hegy, akkora máglyát raktak belőle, és mind eltűzeltek. Sajnos mind az értékesebbje veszett el. A falusi gyermekek mind ott hancúroztak a tűz körül, és a szebb, díszesebb kötésű könyveket kikapkodták a tűzből, aztán mindenik futott haza egy-egy könyvvel. Ezek mind kevésbé értékes darabok voltak. A levéltári anyag senkinek sem kellett. Az értékesebb holmik a

bútorokból is szanaszét vannak ma is a faluban román családoknál. Azt mondják, hogy Kemény Zsigmondnak sok könyve és kézírata is ott vészett. Az ő levéltárának, könyvtárának nagy része is ott volt a kúriában. Ezért nincs ma már semmi Kemény-dokumentum. Csak ezt a naplóját kapta meg Benkő Samu.

Amikor én ott szolgáltam, Pusztakamarás lélekszáma 380 körül volt, és ide tartozott még *Novoly* is 16 lélekkel és *Szombattelke* 3 lélekkel. A szórványokban nem volt sem templom, sem parókia. Istentisztelet is csak a központban volt, és oda jártak be ők is. Novolyban valamikor templom is lehetett, de én már a nyomát sem láthattam. Állítólag az egyik román vérengzés idején dönthették le. A Szabó család lakott ott akkor, két testvér és annak két fia. Nagyon jófejű gyermekek voltak a Szabó fiúk. Most úgy tudom, hogy csak a két öreg van ott még. Szombattelkén egyetlen magyar református család volt, az állami gazdaságnál dolgoztak, de egyházilag sajnos beszámíthatatlanok voltak. Szombattelke és Kamarás között van a *Fintinel*, ottan még volt három család, a hegynék a túlsó oldalán volt ez a tanya. Sütő Andrásnak a nagybátyja, Székely Gergely lakott ottan, öt vagy hat gyermekkel, jó református magyar emberek.

Abban az időben is divatos volt a gyakori lelkészváltás. A szomszédoknak olyankor nehéz dolguk van, amikor egy-egy gyülekezet hónapokon át üres. Volt olyan vasárnap, hogy a szomszédom, Kutas János befogott vasárnap reggel a szekérbe, a templom elé állt, és négy templomban osztottam ki az úrvacsorát húsvét első napján. Kamarásról beszolgáltam Báldra, Méhesre, Tóhátra, Botházára, Berkenyesre, Keszübe, Uzdiszentpéterre, Örményesre, Aranylábú Tusonba, Melegföldvára, Katonába, Feketelakra. Volt olyan is, hogy karácsony első napján temettem Botházán, és egy teherautó hozott haza, mert térdig ért a hó.

Pusztakamarás hírnevéhez a mostani időkben hoz-

zátartozik a Sütő név is. A parókián túl a negyedik házban lakott-lakik a Sütő család. Itt született a nagy író, András is. A két éve elhunyt édesapa, id. Sütő András több mint negyven éven át áldozatra kész és hűség-presbitere volt egyházának. Fiáról sem felejtettem el, hogy bukaresti újságíró korában is minden évben 500 lejt küldött adomány címén kicsiny egyházának.

Végezetül az öreg Sütő bácsiról feljegyzek egy emlékezetes esetet, amit még ma is szeretettel elevenít fel a falu románsága és magyarsága is. Amikor nagy nehezen felvették a kollektívbe gépésznek, miután megszabadult a cséplőgéptől, nagyon szeretnék volna a vezető, ha beáll a kommunista pártba. Egy darabig védekezett, amivel tudott: benne nem nő már sem a pénz, sem az új eszme, nem való kommunistának, öreg ahhoz. Így mondta, hogy „Most iratkozzam be, szezon végén?” Jól mulatott a falu ezen, hogy valaki meg merte mondani: lejárt a kommunizmusnak.

Ma is boldogító visszaemlékezni ezekre a nehéz, de szép időkre!

(Felebarát, 1990. 5.)

EGY ESTE ÖZV. SÜTŐ ANDRÁSNÉNÁL

1990 szeptembere. Fél év telt el csupán a vásárhelyi fekete március óta. Sütő András édesanyjánál vagyunk. Útban Nagysármás fele a tévésekkel, megállunk Puskatamaráson a Magyar utcában. Berta néni természetes kedvességgel fogad. Igaz, én nem először vagyok itt, és amikor utoljára erre jártam, élt még András bácsi, és alapos, csendes mosolyával fogadott.

Frissek a sebek még, minden gondolatunkban és kérdésünkben ott bujkál az Esemény. Félelem nem látszik már a Berta néni arcán. Az elmúlt félév csak hozott egy kis gyógyulást. Mindkét Andrását ért csapását – a halálét és a csákányét is – kemény anyaként hordozta el.

Végigvezet az udvaron és a lakáson. Mesél, emlékezik, fényképeket mutat, mint szakszerű idegenvezetője a családnak és a Mezőségnek. A középső szoba után benézünk az elsőházba is, majd a magnó és filmszalag egy-szerre rögzíti a meg nem tervezett beszélgetést, de talán az utolsót Berta nénivel.

Most és itt is az utolsó percben jártunk krónikásként. Filmportré nem készült belőle, és majd a végső búcsúkor vettük elő a félretett szalagokat, felidézőnek.

– *Berta néni, csend van a faluban?*

– Hát, miután márciusban Andorral – mi így hívjuk a családban Andrást – megtörtént a baj, néhány éjjel nem aludtam, nagyon nyugtalan voltam, hogy mi lesz. Azelőtt csend volt itt. Akkor volt egy ilyen hír, hogy valaki fel akarta gyújtani a házamat, és egy román ember nem engedte, de nem lehet tudni pontosan, hogy volt. Attól kérdeztem, és ezt válaszolta: – Na, dă-o dracului (= Na, hagyja az ördögbe) – azt mondta. Nem akarták megmondani nekem. Azt is beszéltek a faluban, hogy Sütő András fegyvereket küldött a magyaroknak. Egy részét a parókiára, más részét ide, és a lőszereket a templomba rejtettük volna el. Elmentek a bíróhoz, és feljelentettek. Ez két napra a vásárhelyi események után volt. Akkor egy kicsit meg voltam ijedve, nem nagyon aludtam, de aztán, hála Istennek, nem lett semmi. Maguk között lehet, hogy duzzogtak, de hogy velem szembe mutassanak rosszat, azt nem.

– *A szomszédok milyenek?*

– Ez a szomszédom román, de az anyja magyar volt. Az anyja elhagyta a vallását, és átment a románokhoz, és a gyermekei is mind románok lettek. Magyarul tud-

nak még, de már egészen román érzelműek. Nem mondhatom, hogy rossznak mutatkoznának, mindenben segítenek, még régebben is, amikor még élt az uram. A többiek sem mutatnak rosszat, de tudja az Isten, hogy mi lakik bennük. Szóba nem hoznak soha semmit, hogy né ez a hír, az a hír, hallgatnak, nem árulják el a fajtájukat. A szó benne áll, a román érzelem is benne van, nem mutassák.

Jött a múltkor egy budapesti kocsí, megállott ottan, és kérdezte, hogy hol lakik Sütő András. Az illető román volt: – Na, ájisá né (= na, itt, né). – És remélem magyarul feleltél? – kérdeztem tőle később. – Ő aztán nem, hát tanuljon meg románul ő is! – De hát te tudsz magyarul! – Nem baj, mert tanuljon meg románul. – Ő csak mind fúttá az óvét. Na, de semmi baj, azért megtaláltak.

– *Berta néni, mi lehet ennek az oka, amit elmesélt?*

– Az, hogy kicsi koruktól beleverték az ellenségeskedést. Mert itt, Romániában nem volna rossz, ha nem volna ez, hogy te magyar vagy, én román vagyok. De beléjük vették. Az egyik román leányka bejött hozzám valamelyik nap, és nem tudom, hogy esett, hogy az asztalomon sárga volt a tányér, piros az abrosz, és nem tudom, még mi volt kék rajta. – Né – azt mondja – *tri culor cunosc pe lume* – szóval hogy három színt ismerek a világon. Hát hogy van az, hogy valaki meglátja az én asztalomat, és abból mindjárt a régi román himnusz jusson eszébe és az ő románsága, itt valami nincsen rendben. Hát én magyar időben jártam iskolába, de minket nem tanítottak effélére, hogy csak az én három színemet ismerjem a világon.

– *Itt béke volt a világháború után?*

– Itt négy hétig volt csak magyar világ a négy év alatt. Mi Romániához estünk, de azért vigyáztunk, hogy ne legyen baj. Itt rengeteg a románság, itt a magyarság nem is akart mozdulni semerre, nem ugrált, mert keve-

sen vagyunk. Ha mi 300-an, ők 1200-an. Novolyban és a tanyákon még egy-két lélek ha van, és ennyi.

1944 őszén jöttek a mánisták, a vasgárdások, haladtak keresztül a falun, és keresték a magyarokat.

– Ce ești? – kérdezte tőlem az utcán. Egy nagy kés volt a kezében, csepegett róla a vér. Én már hallottam a hírit, hogy vigyázni kell, mert jönnek, és azt mondtam:

– Româncă.

– Unde stau ungurii? (= hol laknak itt a magyarok).

– És én ekkorra nagyon megijedtem, mert a magyarokat kereste. Mondom:

– Aisa, mai la gyál (= Itt fennebb a hegyen).

Szerencse, hogy én tudok románul, ahogy nekik kell. Akkor elment Orbán Pistához, egy román öregasszony volt otthon, őrizte a házat, az leültette, megkínálta. Ketten voltak a gárdisták, jöttek a székelységből véresen. Azt mondja az egyik:

– Noi așa suntem jurați, că nici copiii de țată să nu lăsăm de unguri (= arra vagyunk felesküdvé, hogy még a magyar csecsemőknek se kegyelmezzünk). Hát így volt...

Sajnos, most sincs béke, ennyi idő után. Pedig milyen jól megférhetnénk egymástól.

Eltelt az időnk nekünk már. Amikor András bácsi meghalt – egy híja volt a 90-nek. El sem hiszem, hogy már én is 86 vagyok.

(Felebarát, 1990. 5.)

SZÍVÉBEN MINDIG MAGYAR

Önazonosságunk magvaszakadása a Sztrigy mentén

A történelmi Erdély viharos és rejtélyes múltjában onfelszámolódásunk tanúi között aligha van szomo-

rúbb táj, mint a Hunyad megyei Sztrigy völgyében a Hátszegi-medence. Az alig 80 km-es kis tiszta vizű folyócska vidékén magyar emlékek száza sorakozik, bátran állva vagy fáradtan roskadozva az idő viszontagságaiban.

Fenn büszke csúcsaival a Retyezát őrködik a völgyön. Éppen csak sejlenek a hegyvonulatok csúcsai, a zord magasság és a szinte járhatatlan sziklák pengeélei. A kristályvizű hegyi patakok vadul rohannak innen a völgybe, de megcsendesednek, ahogy leérnek, és átöleli őket a Sztrigy. Titokzatos múltat rejteget itt a völgy.

Aki pihenni vágyik, ide jön nyugalmat keresni a hegyek közé. A honalapítók is – románok és magyarok – nyugodt otthont kívántak volna teremteni népeik számára, és nyugalmaikat kecses udvarházak, kenézházak és kastélyok vigyázták. A lélek csendjét pedig rejtélyes múltú templomok. Itt kettéágazott a reformáció is, akárcsak egy Sztrigy menti nemesi család terebélyes családfája. Közös templommal, vegyes ajkú gyülekezettel, Isten házában együtt keresték a nyugalmat románok, magyarok.

Annak, aki Hunyad megyében született vagy gyökei ide vezetnek vissza, bátran szembe kell néznie hajdani és mai önmaga történelmi rejtélyeivel. Az itt még élő magyarság-töredék (a „még magyarok”) nagyobb része néhány évszázada még román volt, és most ismét útban van az elrománosodás fele. Vagy inkább nemsokára be is fejeződik a folyamat? Az igen nehéz és fájdalmas mítoszokat kell lerombolni.

Az etnikai hovatartozás itt nem mindig tiszta. Az itt élők örökké átjártak valahonnan valahová. Hidakon haladtak át, pallók kötötték össze őket egymással, néha járhatóan, legtöbbször meg megroggyanva. Nyelvek, kultúrák, hitek haladnak át rajtunk is, alakulunk, változunk általa, és mindig leszünk valamiből valakivé. Sodródunk, és mégis egyszerre, egyformán fontos, hogy kik vagyunk, honnan jövünk és merre tartunk. Közben

állomások vannak, néhány századnyi vagy évtizednyi megálló, ahol rövid ideig megszenteljük önzonosságunk pihenőhelyeit. Házat, kastélyt, erődöt, szentélyt építünk, szépen faragott kövekből síremlékhelyet elhunytainknak, amelyeket aztán ledönt az utókor és porlaszt az idő. Könnyek és kacagások, gyermeknevelés és könnyhullatás, vidám mulatás és fáradt nyögések egyaránt kísérik az utat, melyeken járva gyakran megfárad a történelem vándora.

Van, aki könnyedén hagyja maga mögött önzonossága megállóhelyeit, felejt azonnal, ahogy továbbindul. Van, aki szenvedve, gyötrődve cserél újra szívet, nyelvet és hitet. Nyelvek és hitek nagy átjáróházában van, aki szenvedve morzsolja, emészti önmagát. Fájdalmas rendje ez egy gyötrelmes történelmi utazásnak. Ez a dolgaink szinte megváltoztathatatlan rendje. De mégis úgy van az rendjén, hogy legyenek közöttünk mindig olyanok, akik kapaszkodnak abba, amitől meg akarja fosztani őket a vadvizek megállíthatatlan sodrása.

Vannak, kell legyenek olyanok, akiknek fontos a szidalmazott, beszennyezett és fölöslegessé váló másság. Akiknek kell akkor is, ha már senkinek nem kell. Mert ez vagyok én, és csak ez lehetek, és senki ne várja el, hogy más legyek, mint ami vagyok és ami lehetek. Az enyémet őröm, másként nem tehetek.

Kicsinyke református templom van Pujon, melyben többször is együtt vagyunk az elmúlt években. Előbb Hátszegről Balázs Lajos, majd Ágoston Attila, később és közben minden lelkészváltáskor Piskiről Albert István és Petrozsényből Kassay Géza szolgál be. Hányódik ide-oda a kis gyülekezet, ahogyan a lelkészek vándorolnak tovább. „*Tizenegyen vagytok, mint a tanítványok Júdás nélkül!*” – mondta találóan igehirdetésében Csiha Kálmán püspök úr a generális vizitációkor.

A legfontosabb pedig az lenne, hogy megmaradjon lelkünkben idebenn a béke.

Dr. Puy András puji főorvos ezen a nyelvolvasztó havasalji tájon mély gyökereket örökölt őseitől: történelmi nevét és hozzá jeles múltját és terebélyes családfáját. A család a történelem nagy sodrású vadvizeinek ellenére példátlanul megkapaszkodott a szakadó partokon, ebben a faluban, és a családnév is egybefonódott a névadó településsel. Súlyos örökség ez: évszázadok óta a falu nevét viselve itt élni.

A gyökerek lassan szakadoztak, de ezeket soha nem szabad elvágni. Különösen ott, ahol már csak gyökerek maradtak, már csak a föld alatt ágazva, bogazva, népetket átfogva, olykor fojtogatóan szorongatva, majd újra szabadon. De mit tegyünk, ha már újat nem hajt vagy más gyümölcsöt terem, ha a családfa ágai száraz virgácsként meredeznek a jövőndőbe? Meddig őrizhető még a hit elfogyó olajú mécsese, ha már fénye senkinek sem kell? Honnan pótolható újra és újra a nélkülözhetetlen remény?

A szülők is lassan elpihentek. Ha képek nem is, de az évekig elhúzódó filmezés áldásaként hangszalagok őrzik emléküket. *Puy Sanyi bácsi* és *Piri néni* élete, életmódja, gondolkodása igen egyedi keverék és átmenet volt a paraszti életformáról az értelmiségi felé. Szinte példátlan az erdélyi paraszti sorsok között ennek a két, egymástól igencsak távoli létnek ilyen szintű egyenes ágú szövetsége. Életükhöz hozzátartozott a szászvárosi, enyedi kollégium, de hazatérnek, és életformájukban földművesek lesznek. Hajdan közép-birtokosok, világszemléletükben, nyelv, kultúra, betű és önazonosság-éhségükben pedig egészen bizonyosan értelmiségiek. Számptalan jelenség kíséri pedig ezt. Megható az a szertartásosság, ahogyan házukból soha nem hiányozhatott a könyv, a Kossuth rádió, a megdráguló időkbén is a megrendelt újságok. Benne élni az információkban, amelyekben őrződik az önazonosság.

Az otthon is egy legalább háromszáz éves udvarház. Vastag falai áhítatra intenek, és ünnep oda belépni: a

megmaradt nyelv, a túlélő kultúra szentélye ez. A falon ott a címer, ez is a puji Puy család gyökereiről és marandóságáról emlékezik. Az udvar, a szín, a csűr, a gazdasági épületek meg azt jelzik, hogy hajdan népes gazdaság volt itt.

Az udvart benépesítő család itt lassan nyelvet cserélt. A feleség, *Mariana* a Duna mentéről, Galacról érkezett ide megértő társnak, gondos anyának és békés menynek. Idegenként egy idegen földre, más nyelvű udvarra. Ha nem is beszéli, de érti a másik nyelvet, érti, és türelmesen elfogadja. Érthetetlenül, de becsüli is a doktor úr családja szenvedélyének lángolásait, és alázattal veszi tudomásul, hogy neki egy nagy erdélyi család nevét és annak minden terhét kell viselnie. A gyermekek neve, a Bandi és Andrea is mindkét nyelven érthető és kiejthető, és Bandi mindhármójukat szinte olaszos dallamossággal szólítja, hol így, hol úgy, de többnyire csak úgy.

A sorsok között a doktor úré a legnehezebb.

Fájdalmas dolog átélni az önazonosság lassú magvaszakadását, egy évszázados én feloldódását a környezet nagy másság-tengerében. Nincs szívszorítóbb látvány, mint látnia önmaga körül eltérébélyesedni a többségi másság fojtogatásait, és a baráti kör szélesebb körén túl szinte tehetetlenül túrni, hogy rátekeredik a családra, a házra, az otthon meghitt bensőségére. Kinek van ereje felvenni vele a harcot, és bírni a küzdelmet? A gyermekek, az unokák között is már másképp jár a szó, más a kötődés, minden év és minden nap újabb és újabb hitet és erőt szív el a fennmaradástól. A harcot pedig meg kell vívni a lehetetlennel. Marad ehhez egy álomvilág, amelyet ő teremt magának, ha már valóság nem lehet. Egy hit, amelyben önmagát ringatja, ha már minden hitetlenséget és nyelvi jövőtlenséget sugall. Marad a színes és változatos családja a falon bekeretezve. A címer patinája és a család példátlan történelmi egyedülvalósága. Vele szemben pedig a valóság,

a tények rideg és kegyetlen igazmondása. És marad az álom és valóság őrlődéseiben a kábult-felejtő önrombolás. Úgy tűnik, hogy talán ez békésen átsegít mindenben.

Puj és benne a doktor úr egy álmovilág. Egy része az öreg házzal és az emlékekkel együtt öröklődött rá, más részét meg maga építette magának emlékekből, azokkal rakta körül magát, mint a védők bátyákkal a falakat. Ő tud még a lehetetlenről álmodozni. Azt mondja, hogy a gyökerekről sosem szabad lemondani, mert csonkjaikban is kifejleszthetők. Vagy talán az is elég lenne, ha szívünkben magyarok maradhatunk? Pedig minden afelé mutat, hogy az elhalt gyökerek már nem, legfennebb csak az ágak fejleszthetők. E gyökerek örökre úgy maradnak a mélyben: megváltoztathatatlanul. Őket már csak megkeresni és kiásni lehet és őrizni kell, hogy biztonságunk ereje növekedjék. Pedig az ágakra, a lombokra kellene vigyázni. Hogy öntudatosan vihessük magunkkal minden mozdulatunkban azt, akik még vagyunk. Ahogy és ameddig élünk.

Úgy érzi, harcolni kell a lehetetlennel, a szinte megváltoztathatatlannal. Fel kell venni vele a küzdelmet, még akkor is, ha értelme már alig van.

A családfa hatalmas törzsén elszáradtnak tűnnek az ágak és a levelek. Ágain-bogain nem látszik a virág. Úgy érezzük, hogy egy csonk csupán. De a doktor úr mégis odaálmodja a múlt mellé a jövőt is. Nemcsak a múlt, de a jövő is hatalmas súllyal nehezedik reá. Fellelős ő már minden mozdulatában, hitében a név fennmaradásának jövőjéért, annyira, hogy ezért még reménytelenül álmodni is kész. Ehhez az álomhoz pedig még övéi a sírkövek a temetőben, a templom kulcsai a zsebében, mert neki kell kinyitnia, és szinte utoljára is neki kell becsuknia. De övé a Sztrigy völgye is szinte egészen. Megszállott részletességgel emlékezik helyekre, napokra, nevekre és eseményekre, mindarra, amit olvasott, amit kijegyzetelt, és hozzáálmodja mindenhez

a megmaradás hitét. Fontos a múlt, és életbevágóan fontos minden. Körülötte pedig lassan kiszáradnak a fák és elnémulnak a harangok.

A doktor úr családja mosolygó közönnyel követi gyöt-rődéseit, és senki nem érti igazán, mi is ez a furcsa szenvedély. Egyfajta menekülés egy függőségbe, mely-től szabadulni nem lehet. A tiszta vizű hegyi patakok érezhetnek ilyet, amikor önmagukat feladva belesza-ladnak előbb a Sztrigybe, majd a szennyos Marosba. A fák gyümölcsei érezhetnek ilyen fájdalmat, amikor meg kell válniuk már a tápláló anyától, és lehullva a földre, ott viszont új életet kell kezdeni. De vajon sike-rül-e megkapaszkodni a magvaknak és kicsírázni? De sikerül-e nem esni távol a fától annyira, hogy még lát-hassa életet adó gyökereit, de elég távol ahhoz, hogy megteremthesse önálló életét? Távol és mégis közel. Ez a Sztrigy-völgyi maradék magyarság nagy gyötrődése. Mert fontos a múlt, de még fontosabb lenne a jövő, ehhez viszont meg kellene változtatni a változtathatat-lant.

Ki is vagyok én, és ki is az az én, ami voltam, vagyok és mivé leszek? Mivé lesz mellettem a családom, önma-gam folytonosságának örökkévalóság-reménye, mara-dandóság-szalmaszálam, mely velem együtt süllyed? Remény-töredékem, mely tovább töredezik és hull da-rabokra diplomokkal, kastélyokkal és várakkal együtt? Építenék, de minden omlik össze körülöttem, hinnék, de minden hitetlenséget sugall. Volnék, de már csak vagyok. Mindig más és mindig változó. Társam sem lehet az enyém egészen, mert más. Gyermekeim szavaim mellé már azt szívták be magukba önépítő, önazonosító igazságként, ami más. Csöpp kis unokám sem az enyém.

Maradnak a kövek, a dokumentumok, a címer és családfa. A vidék, amely rólam beszél, bárhogyan is van a történelmi igazság. Bárhová megyek, mindenütt már csak a kövek között vagyok magam és önmagam-

mal azonos. Romokban állok magam is, mint a felsőszállási, a kolcvári vagy a malajesdi vár, mint a fehérvízi, klopotivai templom. Időnként van még egy kis reményem, amelyet táplál az őraljaboldogfalvi, nagypes-tényi vagy a kitidi, puji templom még merészen álló biztonsága. Máskor meg már minden csak összeroncsolt emlék, mint Galacfalva, Borbátvíz, Bajesd vagy Magyarbrettye. Maradnak tehát a gyökerek. Azokat csak elő kell ásni, szeretni és hinni bennük, hinni még a legnagyobb hitetlenségben is. Marad a valóság helyett a „szívükben magyarok” elerőtlenedő önhitetése.

Puy doktor úr pedig megőszülve is buzgón öntözgeti őszebe hajló, levélhullató családfáját, és rügyfakasztó időkről álmodik. Trópusi melegről, ahol újra kihajthat és terebélyesedhet a lombnövesztő remény. Közben pedig esik pihentető szünet nélkül és a bőrünkig átáztat az eső.

EMLÉKEK A SZTRIGY MENTI MAGYARSÁGRÓL

Puy Sándor bácsi, a puji kisnemes emlékezik

B. Nagy Veronikával a bukaresti televízió magyar adásának szórványsorozatához évekig jártunk filmezni a Hunyad megyei, a Sztrigy menti Pujra. Jártunk és visszajártunk. Őt hozta a családfája is, a gyökerek, mert családja visszamenő szálainak egynegyede innen gyökerezik. Engem hozott a különleges szépségű táj, ez a rejtélyes ízű múlt, hajdanvolt jelenlétünk emléke, a kenézvárak és templomok, az udvarházak, a mi és közös templomaink és közöttük a legszebb: Őraljaboldogfalva. Csak évek múlva tudtam meg, hogy a boldogfalvi templom tövében nyugvó Bántó Mihályné Méhes Sára tiszteletes asszony nekem szépanyám.

Lassan elkészült a film, de közel tíz éve gyakran járok erre, és bárkivel vagyok, mindig megállunk Puy Bandiéknál, a doktor úréknál. Ide hoznak a mindennél különlegesebb, szinte hihetetlenül színes sorsok, arcok és emberek, akiknek emléke és arca előtt, amíg élünk, felmelegszik a szívünk. Közben pedig kiürül a ház, a nemesi porta: először az öregek mennek el, majd a gyermekek szállnak ki, jön az unoka is.

Filmezés közben is gyakran kapcsoltam be a diktafont. Botra támaszkodva, 88 évesen még mindig frissen emlékezett mindenre a legidősebb puji Puy, Sanyi bácsi. Ennél a szalagnál is kint ülünk az udvaron, a hat-száz éves udvarház előtt. Képzeletünkben utcáról utcára, faluról falura és a közeli vidékre járunk, a családokról, a hajdani Sztrigy menti magyar életről beszélgetünk. Piri néni ki-kinéz időnként a konyhából, beleszól, kiigazít, kiegészít bölcsen, csendesen és türelmesen, ahogy egész életében tette. Nagy ajándék, hogy mindketten élnek még egymásba kapaszkodva, egymás mellé öregedve, az öreg ház előtt. Sanyi bácsi már alig lát, inkább csak befele és a megtörtént dolgok irányába hátrafele, de mindent ért, követ, mindenre kíváncsi. Ő, a jó lovak legjobb ismerője, barátja és szerelmese, most az öregedő Suzuki terepjárómmal barátkozik, és olyan érdeklődéssel mustrálja, mint egy igazi lócsiszár. Gondolkodás nélkül sorolja a régi neveket, családokat, történeteket. Egy elmúlt világ jön közel hozzánk, egy örökre elmúlt Hunyad megyei nemesi, kisenemesi élet. Csodálom, hogy magyar nyelve sérületlenül tiszta, idegen szavaktól teljesen mentes, és szinte hihetetlen, hogyan lehetett ilyen tündöklően-patnyolatban tartani, megőrizni, távol minden nyelvi közössegtől. Nem keresi a szavakat, árnyaltan, szépen, kitűnő hangsúllyal beszél. Mi lehet a titka ennek? Hogyan lehet egy ilyen nyelvi szigetet teremteni egy olyan élethelyzetben,

ahol az utcára lépve már nincs és nem lehet az otthoni nyelv?

Titokzatosan tiszta itt minden, mint a havasról lefútó kristályvizek.

Régi elmúló emlékkép már ez a felvétel is, hiszen hétéves. Kikísértük mindkettőjüket az ősök mellé a puji temetőbe. Maradt a hangkazetta, a film. Maradtak az emlékek, és ez a vallomás is, minden tanulságával és figyelmeztetésével, mindenki számára, aki olvassa.

– *Sanyi bácsi emlékszik még, hogy Pujon milyen magyar családok voltak?*

– Sok magyar család volt.

– *Fel tudja még sorolni ezeket a családokat?*

– Hogyne. Váradi Pál. Neki volt hat hold földje, most visszakapták. Azután volt Miklós Sándor, a nagynéném férje. Kántortanító volt. Gyéresről származott. Az első férjét fejbe verték a románok, megbolondult és meghalt egy útépítéskor. Kaszákkal, kapákkal fejbe verték. Más család: Zakariás, ez német család volt. A lánya Lidi.

Aztán voltak Törökék. Török volt a Ceramica mérnöke. Váradiak voltak, szalontaiak. Aztán Ungurék. Soproniék nagykárolyiak voltak. Soproniék görög katolikusok voltak. Pap volt.

– *Ahol az iskola volt, ott ki lakott?*

– Naláczai Géza, Gyalmaón volt nagy birtoka, és a puji László családjától vette meg. Ő ezzel nyitott takarékpénztárat Hátszegen. Nagyon rendes ember volt. Felesége Mara volt. Ő csak a birtokával foglalkozott. Itt kinn, a falu végen volt 400 hold földje, és azt nyáron kiadta a petrozsényi bányának. És az küldött munkásokat, és lekaszálták a szénát, mert kellett a bányalovaknak.

– *És ez a másik ház?*

– Lengyel Józsefé. Pits. Az is birtokával foglalkozott. Pits Lajos fehérvízi volt.

– *A mostani kórház épületében ki lakott?*

– A Lészai család. Azelőtt a Puy. Az egyik Lészai elvette Puy Máriát.

– *Az családok nagy része mivel foglalkozott itt?*

– Földműveléssel. De maradtak tisztviselők is, maradtak a román időben is. Volt egy zsidó segédjegyző is, Roth Simi. Nagyon jó barátom volt. Maradtak 18 után is, ha felesküdtek. A járásbírósnál is. Volt egy bánffyhunyadi, Szűcs András is, azzal is jóban voltam.

– *Ezekkel a Lészaiakkal mi lett?*

– Kettő van még, két vénleány, nem mentek férjhez. Baba és Márka. Nem kértek vissza semmit, mert eladták. Nagyon sok földje volt annak a Lészai fiúnak, aki elvette Sándor Ágit Russról. Négyszáz hold földjük, Sándor Bélának. A környéken volt még Borbátvízen a Krisztyori család.

– *Ezeknek mennyi földjük volt általában?*

– Úgy 30–40 hold.

– *Ezekkel a családokkal mi lett?*

– Szétszóródtak, kihaltak, beolvadtak. Marosvásárhelyen volt egy nagynéném, Róza, Gál Istvánné, akinek a fia Magyarországon lett gyógyszerész.

– *Régen ezek a nemesi családok tartották együtt a kapcsolatot?*

– Hogyne, voltak régen nagy összejövetelek. 1931-ben nagy maszkabált szerveztek Pujon. Csináltak egy újságot, Éjfél. És abban mindenkiről írtak valami találatot. Például, volt egy ügyvéd Pujon, Antal László. Róla azt írták ebben, hogy: „*Pujnak heccmestere dr. Antal László, egyszer volt pénzével könnyelműen játszó, el akart volt jutni egyszer Déváig, de alig jutott el falunk határáig.*” – Mert egyszer felfogadott egy autót, hogy menjen Hátszegre – Rostás Ferinek volt egy rozoga autója –, és útközben elromlott. Volt egy öreg telekkönyvezető, Cseh Ottó. Élt a felesége is, és mindig kártyáz-

tak. Őket úgy tették ki, hogy: „*Cseh Ottóéknál az a mottó, hogy osszál egyet, Ottó.*” Én nem voltam itt a bálon, kint voltak Nyíregyházán, de rólam azt írták, hogy: „*Puj Sándornak az a nótája: eladom a szürkét, meg a feketét, s olelem a barna menyecskét.*” Mert én nagy lócsiszár voltam. Borzasztóan sok lovam volt. A katonaságot is saját lovaimmal csináltam Szászsebesen a 13. huszároknál. Kolozsváron is voltam a Fellegváron egy hónapig. Ott büntetésből, mert más lóval mentem, és az irodában dolgoztam Constantinescu kapitány mellett, mert én tudtam gépelni.

Még egy volt írva rólam, hogy: „*nagy honoráriumot fizetek azon ügyvédnek, aki visszaszerzi Puy Sándornak legényéletét.*” Tudniillik nekem volt még egy feleségem Nagyenyedről a Teleki családból, és öt hónap után elváltunk.

– *Sanyi bácsi mivel foglalkozott fiatal korában, mi volt a fő foglalkozása?*

– Sok mindennel. Inkább mezőgazdasággal, de irodában is voltam a vegyi üzemekben. Földműveléssel, lovakkal, fuvaroztam, irodákban is dolgoztam. Dolgoztam a nitrogénnel. Volt itten egy fakitermelés, ahol csináltak belőle faszenet a háború idején. Crișan nevezetű igazgatónk volt, tövisi származású. Valamikor kapitány volt, de egyszer a határon, amikor átjött, egy barátját kísérték be a vámhoz, mert valamit csinált. A minisztériumhoz került a dolog, ő ki akarta menteni, de nem lehetett, és akkor ledobta a kardját, és azt mondta, hogy nem marad a katonaságnál, mert ott csalás van. Szigorú ember volt, úgy verte a munkásokat, hogy az borzasztó. Inkább a nagy vásárokbá jártunk, Szászvárosra, Dévára, Hunyadra. Két nagyvásár van itt. Május 1-jén és október 14-én. Ez az őszi a nagyobb. A cigányok ilyenkor rengeteg lovat hoznak.

– *Hová lettek a lószerszámok, a hintó, a szekér?*

– Volt kocsi, saréta, fedeles kocsi, négylovas. Mindent eladtam, csak egy ostor maradt ott a raktárban.

Sok fedeles kocsim volt, jártam Tg. Jiuba, Lugosra vásárra. Kereskedtem lovakkal. Az egyikkel nyertem, a másikkal veszítettem. Megvettem, feljavítottam, helyrehoztam őket vagy betanítottam, és adtam tovább. Egyszer elmentem Szászvárosba vásárra. A Transilvania szállóban aludtam, és egy nagyon jó barátom volt ott a tulajdonos, Berivai Laci. Egyszer csak feltűnik a szobámban: gyere, Sanyi, mert Barcsay Tibor pestesi birtokos eladja a lovait, mert veszített a kártyán. Tizenkétezer lejért megvettem, gyönyörű szép két fehér kanca volt, kurtírozott farokkal. Nem volt csak tízezer lejem. Kétezert adott Berivai, megvettem. Azt is elkártyázta. Hazaküldte a kocsisát Pestesre. Behozott két ökröt, eladta, és vett más lovakat. Nagyon érdekes volt ez a lókupekedés. Nagyon kellett érteni, hány éves a ló, mik a hibái, hogy tudod eladni.

– *Sanyi bácsi megtanulta, megfigyelte, elleste.*

– Ezt nem lehet tanulni, csak figyelni. Volt itt egy állatorvos, Bogdán József. Attól sokat tanultam. Mára is jönnek hozzám a falusi emberek: na Sanyi, mi baja lehet, mit adjunk neki, milyen orvosságot, hogy meggyógyuljon. Nagyon gyakori betegség a lovaknál a kólika, a hasfájás. Nem szabad engedni, hogy fetrengjen, mert összekeverednek a belei.

– *Sanyi bácsi nem kártyázott soha?*

– Nem, soha, én a nőket szerettem. Ott veszítettem sokat. Szerettem mulatni. Fizettünk másoknak, hogy ne felejtessenek el. A cigány húzta. Petrozsényban voltunk egyszer a Bukarest Szállodában. Tatai Jóska egy nagyon ügyes fiú volt. Egyszer azt kérdezte: mit fizettek, ha felkérem a zongoristanőt, hogy táncoljunk? Azt mondtuk, hogy egy-egy üveg pezsgőt. Nem a nőt kérdezte meg, hanem elment és megkérte a főnököt. És mindannyian kellett fizessünk egy-egy pezsgőt.

– *Kikkel mulattak?*

– Volt egy Máthé Pista nevű jegyző, az udvarhelyi volt, Boros Lehel, az nagyváradi volt.

– *A románokkal is mulattak?*

– Hogyne. Én nagyon jóban voltam velük, kocsikáztattam őket.

– *Hogy ment az élet együtt?*

– Megértettük egymást. Nagyon. Volt egy ügyvéd itten, dr. Chiria Mihai – szép házuk volt, most is jönnek a leányok ide –, akinek a felesége Réthi Erzsébet volt. Szép asszony volt. Brassóban halt meg.

– *A templomot mikor építették?*

– '28–'30-ban. A Lészaiaiak sokat segítettek.

– *Itt korábban hogy nem építettek templomot?*

– Arról nem is meséltünk, hogy a mostani román templom valamikor közös volt. Egy vasárnap magyarul, a másik vasárnap románul ment az istentisztelet. Később aztán a puji magyarok Borbátvízre jártak. Ott Szabó Zoltán volt a pap. Nagyon jóban voltunk. Ő volt Boldogfalván is, voltam a leányának a keresztelőjén. Nagyon vicces ember volt, és nagyon mulatós. Eljött egyszer Szabó doktor, mert az öreg Horváthné reá hagyta a házat. Itt megállt előttünk, kihajolt és olyan szépen énekelt. Egyszer majdnem nagy bajba került, mert meghalt Naláczi, és ő úgy temette el, hogy „kidőlt egy fenyőfa ismét a puji magyarok közül”. És ezért feljelentették és volt a torvényszéken. Naláczi nagyon rendes ember volt.

Naláczi Géza bácsi kicsi ember volt. Mindig sétabottal járt. Egyszer megkért, hogy te érted a lovakat, gyere, menjünk el Hátszegre. Elmentem vele és választottam neki két szép lovat, egy pirosat és egy fekete kancát. Hazahoztuk.

– *Sanyi bácsi mikor volt Pujon kurátor?*

– Én sokat voltam és sokáig. A 20–30-as években. Itt Pujon, és ami még ide tartozott.

– *Hol volt akkor még itt lelkész?*

– Borbátvízen, hozzá tartozott Fehérvíz. Kacsó Béla volt akkor a lelkész. Nyárádszeredai származású volt. Megvolt még akkor a templom, volt vagy 10 hold föld.

– *Itt sok lelkész volt 88 év alatt. Biztosan sokat dolgozott együtt Hátszegről Csulak tiszteletes úrral?*

– Hogyne, nagyon jól voltunk. Jó barátom volt Csulak Feri. Voltam nála mindig, finom bora volt, megkínált szürkebaráttal. Minden hétfőn mentem a lovakkal Hátszegre, elmentem hozzájuk, mert nagy lókupec voltam.

– *Miből élt a lelkész?*

– Szántott, vetett, hordta a trágyát, kaszált, oda is nősült a Sebesi famíliából. Annak volt két lánya. A Sebesi család Haróból nősült a Gyenge famíliából.

– *Dédnagymamának hány gyermeke volt?*

– Öt: Géza, Laci, Sanyi, Rózsika, Józéfa. Géza a Hunyadi családból nősült, annak nincsenek leszármazottjai, Rózsikának Magyarországon Gál Géza.

– *Sanyi bácsinak mennyi földje volt, mennyit örökölt?*

– Apámnak volt az apja után 11 hold szántó, voltak erdők, legelők. Ők apámék ötön voltak testvérek. Sándor, Ödön, Ignác. Miklós, annak van egy unokája. Rosszul tud magyarul, de többnyire románul beszélnek a családban.

– *Ez a ház családi örökség?*

– Hatszáz éves ez a ház. Családi örökség volt. Valahol volt egy dátum is, 1478-ból. Így tartotta a hagyomány. Ezt a részt apámék építették hozzá. A szomszédban lakott Puy Árpád jegyző. Azok vették meg, akik gondozták.

– *Itt a szomszédban Bökőék magyarok voltak, hogy kerültek ide?*

– Lupényból kerültek ide. Férjhez ment egy Rus nevezetű után.

– *Mi volt, amire nagyon szívesen visszaemlékszik Sanyi bácsi? Valami vidámat is meséljen.*

– Volt egy nagyon szép leány Petrozsényből, akinek udvaroltam, Tóth Muci volt a neve. Petrozsényban. Építész volt az apja. Pits Lajostól ezt a házat megvette

Sătescu prefektus. Egyszer csak látok a kertben egy nagyon szép nőt, nagy kalappal. Te, ki ez? Ez az építésznek a leánya. Megkértem, ideadták, és mégsem vettem el. Nem vettem el, mert igen huncut nő volt. Mind a tisztekkel sétált Petrozsényban. Férjhez ment egy Berkovics nevű zsidó emberhez.

– *Aztán még mivel teltek a napok?*

– Én fuvaroztam sokat, hogy tudjam fenntartani a gazdaságot. Sok stráfszekerem volt, később gumikerekű szekerem. Hordtam a bútorokat a parasztoknak falukra. Nagyon jól kerestem velük. Mert a gazdaság nagyon sokba került. Megtörtént, hogy este felültem a szekérre, és onnan reggelre hoztam aratókat, kaszásokat, kapásokat, 20–30 embert. Mentem a szomszéd falvakba, hordtam, kinek mi kellett. Volt két-három fogatom, volt kocsisom is, Bereczki Péter és Cserei Laci, akik székely emberek voltak. Nekem volt fogatom, amelyik hordta fel az vendégeket a Bâleára. Fel a hegyre, 1480 m-re. Jottek, fogadtak meg, és felvittük. Voltak, akik hetekig ültek, és üzentek, hogy menjek utánuk. Sok szép emlékem van ezekkel az utakkal. Volt egy nagyon gazdag bukaresti ember, aki lement a házhoz, és nem tudott feljönni az autójával, mert meredek. Használta a telefont az autójából, de kidoglott az akkumulátor. Volt egy Brutus nevű tanító Borbátvízen, és az értett a mesterséghez, csinált egy jármot, és ott voltak ökök a havason, amelyikek ott legeltek, befogták, de két ökörrrel sem tudták kihúzni az autót. Jött valaki egyszer, hogy menjek és húzzam ki az autóját, mert nagyon sokat fizet a bukaresti úr, csak húzzam ki a tetőre az autóját. Volt két nagy lovam, a Laci és a Gábor. Befogtam a lovakat, és parádés hámjaim voltak. Nagyon jól húztak. Elszakadtak a bőristrángok, a szíjaim, de voltak láncok és kihúztuk. Kétezer lejt fizetett, az akkor nagyon nagy pénz volt. És az volt a legérdekesebb, hogy felültem a motorházra, a hűtőre, és

jöttünk lefelé, és egyszer csak elkezdett burroggni, begyúlt a motor.

Nagyon szép emlékeim vannak.

Piri néni: Nekünk két gyermekünk született: Laci és Bandi. Laci meghalt 25 évvel ezelőtt.

Ezen az ágon nincs más fiú, csak Bandi és az unokánk, Bandika. 1935. január 20-án született Laci, nagy tél volt, és 36 júliusában született Bandi. Itt kezdték az iskolát, és amikor elvégezték a négy elemi románul, Laci akkor felment Kolozsvárra, ott járt a reformátusba. Mikor jött a reform, átment Szalontára, onnan Kolozsvárra a gazdasági egyetemre. Ott végzett mint agrármérnök. Bandi az első gimnáziumot Kolozsváron járta a Kollégiumban. Az első osztály után jött a reform, és utána haza kellett jönni, és itt járt Déván a Decebalban. Bandi románban járt, Laci magyarul végig. Bandi érettségi után felvételizett az orvosi egyetemre, de csak harmadszor vették fel, mert akadályozták.

Sanyi bácsi: Én is Szászvároson jártam a Kollégiumba. Kristóf György volt a tanárom, akkor ő ott tanított. Szép nagy szakálla volt.

– *Milyen magyar templomok voltak még itt a környéken?*

– A borbátvízire jól emlékszem, állítólag Nagybarádon is volt, de arra nem emlékszem, Felsőszálláspataán, ott is volt, Nuksora fele bal kézre, a fehérvízi templom most is megvan. A fehérvízi templomot le akarták bontani a kommunisták. Volt itt egy Medariu nevezetű párttitkár, és ő is oda ment, és a főtitkár parancsot adott Medariunak, hogy menjen fel és bontsa le a toronyról a zsindefedeleket. Egyszer csak egy óriásit dörgött, és ez a Medariu azonnal leugrott, és nem mert többet hozzányúl. Így mesélték a falusiak. A borbátvízinek egy drótkötéllel lehúzatta a tornyát a kommunista világban mindjárt az elején egy párttitkár, mind-

járt az elején. Ott volt a kollektívnek az istállója, és kellett a hely. Sokat jártunk oda a templomba a pujiak. Én is voltam sokszor. Kacsó Bélához, Szabó Zoltánhoz is. Az ő felesége Pisl leány volt. Nagy vendéglője volt Lupényban, ahogy megyünk fel Barbatyin fele. Jól emlékszem az öregre. Ott aludtam náluk, amikor vittem a bányába egy lovat eladni.

Nagy András teológiai tanár a sógorom volt, és 1922-ben itt ismerkedett meg a testvéremmel, Máccival. Nagyon jó ember volt, nagyon rendes ember. Akkor Borbátvízen volt segédlelkész, itt a szomszédban. Sokat járta a házunkat. Így lett belőle házasság. Sokat mesélt a szülőfalujáról, Magyarózdrol. Ügyes és komoly ember volt. Sokat jártunk hozzájuk mi is, Ózdra, a szülőfalujába. Szentgericére, Szentbenedekre is. Nagyon szerettük. Kolozsváron is sokat jártunk hozzájuk. Ott találkoztam és nagyon összebarátkoztam Mózes Andrással. Mindig emlegette Várkudut. Olvastam is azt az egészet, amit írt erről a faluról. Eszemben tartottam sokáig.

1930-ban voltam Magyarországon, vittem Rózsikának földet az ő részében. Mácinak pedig vittem egy lovat és egy kocsit, akkor még Szentbenedeken voltak. Használták. Kocsárdig vittem vonattal, onnan befogtam, szekérrel mentünk tovább. Használta, azzal járt Vásárhelyre. Ott aztán később eladta.

Na, nehogy úgy menjenek el, hogy nem nézték meg az ohábai barlangot, Ponornál kell letérni, utána jön Ohábaponor, és ott vannak a barlangok. Mind a kettőből folyik a víz. A nagy nagyon érdekes, mert a barlangokon átfolyik a víz.

– *Sanyi bácsi nem fáradt bele a beszélgetésbe?*

– Én abba nem fáradok el soha, ha beszélek. 88 éves vagyok, de még azt hiszem, elég jól forog az eszem.

AZ ÖRDÖG SZEME

Szövegkönyv-vázlat Verespatakról

Az Aranyos völgyének legfelső szakaszán, ott, ahol már a legmagasabbak a hegyek, ahol szinte összeér az Aranyos, az Ompoly és a Fehér-Körös vize, az Erdélyi Érchegység legmagasabb csúcsain vagyunk. Erdélyi folyók szülőhelye ez, hisz e hegycsúcsokról indulnak a Körösök, az Ompoly, az Aranyos és tovább a Kis-Szamos. Szépséges táj ez, történelmi hely, ahol évezredek óta nemesfémeket, érceket, köztük a legértékesebbet: aranyat bányásznak. Nemzet született itt, ezen a vidéken; a román nép legnagyobb fiát, a mócok királyát is ez a táj adta. Erdélyi román nemzetiségi forradalmak is innen indultak jogszerző, igazságkereső harcra, hogy aztán ártatlanok vére folyjon, majd mára békeséggé oldódjon minden a lassú elfogyásban.

Verespatakon vagyunk, a kincsek, az erdélyi aranyok legjelesebb földjén. Svábok, németek, osztrákok, cipszerek, magyarok, aranyosszéki unitárius székelyek és a hegyvidék többségi románsága együtt adták meg e vidék sajátos arculatát. Nemzetek tűntek el és olvadtak be a magyarba, majd a románba, hatalmas olvasztókemencéjébe ennek a völgynek. De mi hozta ide távolról e sokfajta népet? Kaland, keresés, otthonról elbúvó rossz lelkiismeret, a névtelenség, az aranyláz? Mindmeggannyi ok, amelyben ma is keresi önmagát az itt élő.

Ahogy az arany a kövekből a kalapács ütései és a malom kövei alatt kell tisztulnia, úgy zavarodik egy zajos Bábelbe minden, hogy aztán csendes eggyé legyen. Három hitre szakadt a százegynéhány magyar, a szűk völgyben három hajlék épült ugyanannak az örök Istennek. Szinte egymás fölé emelkednek, népeikkel, híveikkel, a templomok nyelvével is egyformán elfogyva. A nyelvi színekből is már csak emlék maradt,

de három hitnek három pásztora még mindig védi, küzdi népének mindennapjait. Pedig már az arany nyelve győzött.

Erdélyben talán itt tárulkozik elénk a legfájdalmasabban a magyarul már nem beszélő magyar képe, ahol a hajdani önazonosság csupán emlék. Kutatók elemzik, nyelvészek keresik, filmesek örökítik meg a maradékot, de segíteni rajtuk már senki sem tud.

A Detonáta alatt holdbéli tájban termelik és hordják a követ. Minden élettelen. Most hétvége van, állnak a gépek. Bárhol jársz, mindenütt ott az arany a földben. Arany van, de gazdagok nincsenek.

Jókai is járt itt, és romantikus regényben szólt a „szegény gazdagokról”. Itt fogantatott regénye a szegény gazdagokról, és páratlan útleírásai egy utazásnak. Bejárta a falvakat, városokat, hegyeket, megcsodált mindent és elkápráztatta ez a hegyi világ. Döbben-ten írja le találkozását Jánkuval, a ronccsá vált nagy forradalmárral. Nagy dolog, hogy romantikus képzelete alig egy évtizeddel a nagy vérfürdők után már fel tudott oldódni a lenyűgöző tájban, és tiszta szívvel tudott szembenézni itt 1848–49 legsúlyosabb történelmi örökségével is: a román–magyar összetűzésekkel.

Mi most ott vagyunk, ahol már igen megfogyatkozott az „egy az Isten” népe, és már csak százegynéhányan vannak összesen magyarok. Magyarok, csak épp magyarul nem tudnak? Ugyan ki érti ezt?

1849. május 9. és 17. között élte Abrudbánya és Verespatak népe legszomorúbb napjait. A magyar szabadságharcban az osztrákok pártján álló mórvidéki románság felbujtatott tömege a többszöri békítő kísérletek ellenére is lemészárolta a bányászvárosok magyar polgári lakosságát. Hiába volt minden egyeztetés, kérelés, meggyőzés, a fegyverek győztek és az erőszak, melynek két és félezer védtelen magyar lett az áldozata.

A föld gyomrából csillék hozzák a felszínre, majd ha-

talmas tárcsák zúzzák, gépek őrlik apróra a kőtömböket, amíg előbukkan a várva várt arany. Hosszú az út, nagy áldozatot és sok munkát igényel, amíg a kövekből csillogni kezd a nemesfém. Mégis, bármennyire kerestük, csak munkát, elszegényedett embereket láttunk, s gépek fülsiketítő őrlésének zaját hallottuk. A tömbökben, a sárlé sűrűjében minden biztonnyal ott az arany, de aranyat sehol nem láttunk. Rejtőzködik, mint az itt élő magyarság.

Aki ma erre jár, azonnal látja, hogy itt az utolsó utáni első percben vagyunk. „Itt már olyan kevesen vagyunk, hogy már szórvány sem vagyunk.” Ezt *Székely Józsefné Bereczki Gabriella* nyugalmazott tanítónő fogalmazza meg így, akinek jellegzetes verespataki értelmiségi arca messze kiemelkedik e mélységből. Hány magyar él Verespatakon? – kérdezzük, és Elli néni szokatlant kérdez: – mi az, hogy magyar? A nagy történelmi kérdést sokan feltették már, és mi most itt döbbenünk rá arra, hogy ki is a magyar tehát? Mert itt több száz a magyar; anya, apa, szülő, gyermek, tanítónő, orvos, bányaigazgató, a nevük is, vallásuk is az, de egyik sem tud magyarul. És ha eddig nem tudtuk volna, most Elli nénitől halljuk az ítéletet: *Szórványba nem szabad rossz papot és rossz tanítót küldeni, mert akkor elromlik a nép.*

Az unitárius istentisztelet vendégei vagyunk. Pálfi Árpád lelkész kondítja meg a harangokat, ő is kántorizál, ő szólja az Igét is. Két nyelven szól az Úr, de a gyülekezet már egynyelvű. A magyar nyelv itt szinte már csak emlék.

És mivel nemsokára összeomlik, a református parókiát el kell adni. Kisebb udvarháznak is beillene, de beszakadt a fedélszerkezet egy része, nemsokára összeroskad. Tanúi vagyunk egy gyülekezeti közgyűlésnek, ahol erről jegyzőkönyv születik. Minden református jelen van. Négyen vagyunk, ennyi a gyülekezet.

Itt fenn a hegytetőn is mélyben vagyunk. Mint a bányából a nemes ércet, úgy keressük, hozzuk elő nyelvünk, kultúránk értékeit. Aki itt magyar emlékeket keres, bányásznia kell, hogy végre megcsillanjon a színarany.

Egy fél év után újra visszalátogattunk Verespatakra. Új hírek és nagy remények üzenete hozott vissza: lesz pénz, mert van arany. Minden csupa jég volt, csúszott az út, és a fák is roskadoztak a hó alatt, A falu most teljesen elzárva él a világtól, mindent befedett a hó. A nagy fehér takaró alatt azonban úgy tűnik, felébredt a remény. Talán mégiscsak van jövő? Úgy hírlik, hogy hatalmas aranykészlet rejtőzködik a hegyek és a falu alatt. Mint a mesében, el kell hordani és át kell rostálni a hegyeket, hogy előkerüljön a kincs. Épül helyette az új, de ez a mai település halálát jelenti.

Újra végigjártuk a régi helyszíneket, a havas utcákat, és megkerestük az ismerős arcok egy részét. Úgy tűnik, mindenki megváltozott. Remélnek, hisznek, terveznek, bizakodnak. Egy nagy álmódoszás lengi körül a romosodó és kiürülő házakat. Van, aki pénzt remél, van, aki új várost, sok-sok munkahelyet, nagy benépesedést és tele templomos gyülekezetet. Vannak, akik inkább kételkednek és otthonukat siratják, de minden olyan hihetetlenül közeli és csodálatos. Vajon valóság-e ez, vagy csak az ördög újabb csalafintasága? Vajon kincsel nem csak hitegetni és újra megviccelni készül-e Verespatak népét?

Az ördög szeme felcsillant, és titokzatosan kacsint a jövőben bizakodóknak. De a nagy fehér takaró alatt vajon igazi-e a remény és hihető-e a jövő?

Csak a patak boldog szaladása maradt a régi, és a havas jeget nyaldosó vörös csobogás.

A BÁBOLNA-HEGY LÁBÁNÁL

Magyarok az esztényi völgyben

Kolozsvártól Dés fele haladva a Kis-Szamos bal partján, szinte kilométerenként szaladnak patakok a szennyes folyóba, és völgyeikben falvak húzódnak meg évszázados templomokkal és néhány lélekkel. Alparét felett a Bábolna hegyétől a többször is nevet változtató Lozsárdi-patak is egy 20 km-es völgyet nyitott magának. Meg-megapadó vize mellett különös nevű, aprócska falvaknak adott helyet, hogy aztán szinte észrevétlenül szaladjon be Kolozsjenőnél a Kis-Szamosba.

Bábolna különös nevű hegytető a Szamosok találkozása mentén, a Meszes megett, a Szilágyság kapujában. Ki tudja, talán az ősanyának állhatott itt szentélye idetelepülésünkkor, amikor az Agmánd és Zsobor nemzetsége otthonra lelt ezen a tájon. 1437-től azonban már a Budai Nagy Antal parasztjait idézi, akik itt, a szeles hegytetőn kerestek és találtak menedéket jo-gaikért vívott harcaikban.

Bábolna mellett nem lehet úgy elmenni, hogy onnan a magasból ne tekintsen szét az, aki erre jár. Északra az egyesült Szamosok völgye, alattunk az alparéti völgyben a Zsibó fele kanyargó kis út sejlik; északkeletre Dés gyárkéményei ontják a füstöt a tájra, délkeletre pedig a töki völgy kicsinyke falvainak szalagja kígyózik.

Fenn a hegytetőn, ha viharverten is, de áll még az a kilátótorony-emlékmű, amelyet az 50-es évek végén emeltek az itt szekértáborot rakó felkelők hajdani tetteit idézve. A múltból örökségéhez méltón románul és magyarul szól a felirat, amelyet még nem zúzott egészen szét a türelmetlenség. Alatta a töki völgy kis falvainak fogyatkozó népességét is megüli Bábolna békés, de elszánt és dolgozós csendje. Elvégre minek is vitázni, amikor itt együtt próbált meg mindenkit a történelem,

és amikor ma a négy falu lakóinak száma egyenként alig haladja meg a százat.

Czinege Sándor agrármérnök is nem a bábeli, hanem a bábolnai egyetértés szellemében lett 1990 után Szarvaskend község alpolgármestere. A többség is akarta, támogatta valameddig, de nem bírta sokaig a ránehezedő nyomást.

A falvak történelme is észrevétlenül húzódik meg a távoli idők homályában. Igen régóta lakott ez a táj, hisz a pápai tizedjegyzékek is a legkorábban említik, templomaik is kőből épültek, és alapításukban valamennyien Árpád-kori alkotások. A négy magyarok által is lakott település mindegyikében ma is középkori templomok hívogatnak lelki békességre.

A Bábolna-hegy tövében, a patak völgyének végén egy kis dombon emelkedik a *felsőtöki* templom. Kívülről szinte teljesen Árpád-kori benyomást kelt, és szinte típusa a 13. század egyszerű, komoly templomainak. Belépve látjuk, hogy szentélyét négy gyámkőre támaszkodó keresztboltozat fedi, és a gyámkövek egyikén pedig erőteljesen megmintázott magyaros, szakállas, bajszos férfifej domborodik. Igen érdekes a szentély keleti és déli ablaka is. Itt ma negyven magyar református él.

Alig 3 km választja el Felsőtököt Alsótöktől. A kőkerítésekkel szinte erősítették, de zsúpfedelesek itt a házak, csoda, hogy megmaradtak. És néhány belőlük igazi falumúzeumi példány. Itt minden kőből épült: a házak, a templomok, az istálló, a fundamentum, a kerítés, a hidak lábai, a küszöbök, kőből faragják, vagy kövekre akasztják a feszületeket is. A bábolnai emlékművet is kövekből rakták egymásra; a hegy alja ontja magából a köveket ma is, és évszázadok óta osztogatja magát minden alapozáshoz.

Az *alsótöki* templom kecses arányaival ott áll az út mellett, és szorosan hozzábújik a harangláb. Köréje

bújnak az emberek is, ez a hetvennyi magyar, és idehív minket is a harang kongása.

Szarvaskenden a többségieké mellett két magyar templom is van. A falu közepén a többszörösen átépített katolikus templom és a múlt század végi református. Kevés híve van mindkettőnek, összesen alig száz. A sekrestye és a szentély között meghúzódó falszakasz valószínű, hogy még a régi szentély maradványa lehet. A hajó viszont a toronnyal a 15 században épülhetett. Az alapoknál még négyszögű torony az felső emeleten már nyolcszögűvé törik, homlokán háromszögben írt díszítéssel.

Az út mellett, a fák között, nehezen filmezhető helyen áll a jócskán javításra szoruló *esztényi* templom. Középkori szentélyét valamikor lebontották, és a jelenlegi templom a réginek csak a hajója.

Olyanok ezek a falvak, mintha összenőttek volna, mintha összeláncolta volna őket egy bölcs vezér. Akárcsak Bábolna hegyén hajdanán a szekereket.

(*Felebarát*, 1990. 4.)

AZ ANYAMÉH GYÜMÖLCSE JUTALOM

Gondolatok egy filmhez

Szívszorító helyen állunk itt, ezen a havas templomdombon, egy jócskán megviselt templom árnyékában, a Mezőség szélén, a Füzes menti Tóvidéken. Nem vagyunk magasan, de a Mezőség minden gondjával együtt mégis idelátszik. A társadalmiakkal, a nyelveikkel, az etnikai és vallási önfelszámolódás minden kérdésével. Ebben a völgyben a magyarság összlélekszáma alig haladja meg az ezret, pedig a Füzesi patak hossza több mint ötven kilométer. Tizenhét templom

áll itt félig vagy egészen üresen. A legárvább közöttük ez itt, ahol állunk. Göc már a térképen is Cegével egybeépülve szerepel, neve nincs, népe sincs. Göcön a magyarok száma egyetlen család, négy lélek, a két Szabó családjáé.

Pedig jeles vidék ez, nagy nevek kötődnek e tájhoz, kultúr- és irodalomtörténeti nevezetességek. A patak forrásvidékétől nem messze, a pusztakamarási legelő szélén áll – amikor áll, mert időnként ledöntik állatok és emberek – a Kemény Zsigmond író sírköve. Itt született a faluban Sütő András is. Tovább a Katona nevű falu Barcsay Jenő festő születésének, gyermekkorának és felcseperedésének színhelye, eszmélődésének tanúja. Tovább haladva Vasasszentgothárd már a cegei Wassok birtoka, az Amerikában élt jeles erdélyi írónak szülőföldje, regényeinek ihletője. Itt minden együtt van, ami ma erdélyi magyar népesedési gond: a múlt, a nagycsalád, a túlélés és a beolvadás.

Erdély nagy népesedési kérdései a szórványvidékeket sem kerülték el. A nyelvi veszélyhelyzetben élő néptöredékünk a szigetfalvakkal együtt mintegy félmillió, és e tájak is, a Bánsággal, Hunyad megyével, a Maros és Olt alsó folyásának mentével és a Szamosok vidékével együtt hordozzák ugyanazokat a gondokat, mint a tömbmagyarság. Félelmetes számokat kell mondanom. Az erdélyi református egyházkerületben 1994-ben 3863 gyermeket kereszteltünk és 6571 lelket temettünk. A természetes apadás 2708 lélek alig egy év alatt – egy igen szépszámú gyülekezet. A születési arányszám 9,5 ezrelék alá süllyedt, ami több, mint tragikus.

Az önálló, saját lelkésszel nem rendelkező gyülekezetekben 89 gyermeket, a szórványnak nyilvántartottakban pedig 32 gyermeket kereszteltek egy év alatt. Ha tájegységekben próbáljuk nézni az adatokat, a leginkább polgárosult Bánságban és Partiumban, a német hatású területeken indult el legelőször, még a század

elején az egykezés, és a bukovinai székely falvak nyújtották a másik példát, ahol egy korabeli szójátékkal élve nem az egyke, hanem a tizenegyke volt hosszú ideig a hagyomány.

Belső-Erdélyt és a hazai szórványvidéket érte el utoljára a népesedési hullámvölgy. Itt születnek még mindig a legnagyobb számban gyermekek, itt még él, ha legtöbbször nyomorkodva és elesetten is a nagycsalád, olykor a 8–10–12 gyermek. Megszületnek, és bárhogyan is, de felnőnek ezek a gyermekek a negyvenlelkes közösségben, de hogy megmaradnak-e nekünk, arról nehéz beszélni. Mert szinte általánosnak tekinthető, hogy e települések népessége 40–50 év alatt negyedére fogy az elnéptelenedéstől és beolvadástól. Csak tisztelettel tudunk megállni a cegei Kissék, a nagyölyvesi Nagyék, a mezőörményesi Palkóék, az alsótöki Lengyelék, a románújfalusi Turiék előtt, akik 10–12 gyermeket hoztak a világra, akik nélkülözve, kicsiny kunyhókba összehúzódva, másokra jócskán rászorulva, de felnövekednek valahogyan, és elsajátítják nyelvünket. De hasonlítsuk csak össze a szórvány és a tömbadatait. A harminclelkes Kis-Szamos menti Esztényben egy gyermeket, az ezerlelkes Kalotaszentkirályon pedig két gyermeket kereszteltek 1995-ben. Ez utóbbiban még van 8 osztályos magyar iskola, de sejthetjük, hogy ilyen születési arányok mellett meddig.

Az anyaméh gyümölcse jutalom – írja a zsoldáríró. Ezért kell a legnagyobb tisztelettel szólnunk azokról a családokról, akik vállalják és viselik e jutalom minden terhét, és sok gyermeket hoznak a világra.

Ma, amikor erdélyi falvak százai maradnak iskolák fennmaradását biztosító gyermeklétszám nélkül, sok-sok feladatunk közül az egyik legszentebb lesz odafigyelni a nagycsaládra, életkörülményeikre, a szülőkért és anyanyelvért kiáltó gyermekeinkre.

MEGNŐSÜLT A FIAM

Néhány évvel ezelőtt éppen esküvői készülődéskor botlottam be egy mezősegi családhoz. Ácsolták az udvaron az alkalmi sátrat, húzták már a ponyvát, de az örömapa és -anya arcán semmi öröm. És már az első kérdésre ömlik a panasz:

– Amikor a fiam bejelentette, hogy elveszi ezt a román lányt, műk aztat is hittük, hogy megbalandulunk. Mink már tudtuk régebből, hogy őkeme szemerget egy románkával, de nem még vettük komolyba, mer csak éppeg kísírgette filmekbe, diszkóba, jöttek-mentek, s gondaltuk, elmaradnak egymástal.

Mű nem mandhatunk semmit róla, mert ügyes, és jár mindég, hagy mit segítjek, ugrik azannal. Más sak magyar leánnak jába mondad, mer ereszti el a füle mellett. A szülejei sem rosszfélék, hogy monhassuk, hogy nagy ellenségek nekünk vagy a fajtánknak. De nem alyan, mint münk.

Mennyit mondtuk nekije, hogy itten a környéken más falvakban annyi ügyes leán van, nem muszáj hogy elvegyed, de nem s nem, mer ő megházasadik. Micsa iccakáink voltak, mi azt is hittük, hogy megzavarodunk. Há nálunk a családban még nem volt efféle. Le sem hunytuk ijjeleken a szemünket, csak forgalódtunk sóhajtztunk: – Hát te nem aluszal? – Hát hogy alu-gyak? – Hát én se! – A szemünk meg nem száradatt a könnytől. Fiam, hát műk eztet érdemeljük? Nem rossz-bal mondjuk, hogy őkeme román, mer mi itt úgy voltunk, hogy münket Cséusészku sem tudatt összekurkálni. Igazi jó összeköttetésbe éltünk egymással. Műk sem akarjuk, hogy tik azért megbánkódjatak, de gondald meg, hogy mik tudjuk a nyelveket, de ha te veszel rómanyt a házadba, őkeme nem még tud csak a saját-

ján, és az egészek kereken egyér mind elhagyják a nyelveket, és ővele kell hogy beszéljenek.

– Anyám, maga mind veszi e régi meséket. Nem érte, hogy nincsenek magyar léányak?! Hát hunnét hogy vegyek? Mit még akar maga is? Hogy menjek át más falvakba, mert maga úgy kívánja? Itt kinek kurizáljak?

– Hát itten a falvakban voltál, hogy megnízzed? Voltál vellek bálakba, diszkókba?

– Maga csak mondja a magáét. Mintha nem tudná, hogy az nem úgy van, mint régen! A fődek összeérnek, nesze, itt a léán, vedd el. Itt van, ezt kell szeretni. Ha nem kell még a szememnek sem és nem néz ki arcba és testképpen, maga mind kínálhassa. Nem kell, és nem kell!

A fiú elrohant, a panaszeső elvonul a vihar után: kiömlött medréből a szülő és gyermek. Mit mondhat ilyenkor a lelkipásztor? Hol van az igazság, mely mindenkinek jó kell hogy legyen? Bármit is mondok, a tényeken nem változtatok. Arról próbálok szólni tehát, hogy a szülőnek meg kell próbálnia elfogadni felnőtt gyermeke döntését, és minden elégedetlenség ellenére imádkozó szívvel kell kibocsátania. Sorsáról, jövőjéről egyedül ő dönthet, és a szülőnek egyetlen feladata marad: nagyon szeretni az új családot. A szeretet mindig győzelem, de a gyűlölet csak haragot és elidegenedést szül. *„Állhatatossággal nyerte meg élteteket”* – idéztem az írást.

Úgy hozta utunk, hogy néhány év is eltelt, amíg újra találkozhattunk. Az egyik kolozsvári utcán futottam össze az édesanyával és látom, hogy ragyog az arca, nagyon boldog:

– Jaj, tiszteletes úr, ha maga látná, hogy nekem milyen aranyas unakám van! És milyen szépen gagyog magyarul. A menyem meg is mondta, hogy hozzánk hozza, hogy tanulja meg a nyelvet, de még őkeme is kérdezzeti: ezt hogy mondják, azt hogy mondják...

Na, mikor jön hozzánk, hogy lásson? Jön a második. Majd annak a keresztelőjibe.

(Felebarát, 1990. 4.)

BELEBARÁTKOZTAM A MAGYAROKBA

Egy ortodox lelkész a Mezőségen

Van nekem egy kedves barátom, ortodox lelkész a Mezőségen. Nem azért barátom csupán, mert egy gyülekezetben szolgáltunk évekig, és kötelező volt a „helyi ökumené” – ettől akár vérbosszút is fogadhattunk volna életre-halálra. Még csak azért sem, mert szépen és szívesen beszél magyarul, vagy mert közösek voltak gondjaink: a falu, melynek népével küszködtünk, a sár, melynek hűséges tapadásától igyekeztünk megszabadulni.

Azért voltunk barátok, mert egyformán látjuk egymást és együtt hisszük, hogy megváltozhat ez a körülöttünk gyűrűző örvényben ellenségekkel teleképzelt világ.

Juszup szórványrománként érkezett a Mezőség egyik magyar többségű falujából egy kissé bennebb, majdnem oda, ahonnan hajdanán Földes Károly lévitalelkész úr ébresztgette az összmagyarság lelkiismeretét, jajszót kiáltva a pusztulásról. Oda érkezett, ahol szórványmagyarok élnek.

Otthon már egy jól működő szokáskultúrát sajátított el, egy etnikai szabályrendszert, hisz gyermekkorának legfontosabb, meghatározó élményei nemcsak a saját, hanem a másik, a „többségi” kultúrához és élettérhez is kapcsolják. Megtanulja a magyar nyelvet, a magyar táncot, a falu fiataljaival együtt jár kántálni, sőt, még arra is kényszerül, hogy néhány évet magyar osztály-

ban tanuljon, mert ingázás helyett az otthoni iskolát választja.

Juszup igen nehéz családi körülmények közül emelkedik ki az ortodox lelkészség köztiszteletnek örvendő magaslatáig. Heten voltak testvérek, már kisgyermekkorában a kemény munka várt rá: csordapásztornak kénytelen szegődni, majd segédmunkás lesz Szamosúváron, és így végzi el estiben a líceumot is. Nyári alkalmi munkával gyűjt elegendő pénzt magának, hogy beiratkozhassek a nagyszebeni ortodox teológiára. Így érkezik aztán a tanulmányok befejeztével egy mezőszéki szórványromán a Mezőszékre egy olyan faluba, ahol szórványmagyarok is élnek. Az élménykör bezárul: a kisebbségi személyiség visszatalál önmagához. A meglepő és igazán tiszteletre méltó dolog az, hogy az otthonról hozott együttélési szabályokról, a nyelvi, etnikai normákról és faluközössége kicsiszolt értékrendszeréről semmilyen külső és új elvárás ellenére nem mondott le lelkészként sem. Ahogyan őt szülőfaluja lakóinak többsége gyermekkorában magához emelte és barátságával kitüntette, ő most ugyanazzal a gesztussal emeli magához a számára rokon lélek kis magyar néptöredéket. Ugyanúgy, ahogyan ő odahaza a többség számára sajátosságaival, etnikai értékeivel volt fontos, éppúgy maradt itt is érdem faluja kisebbségének partikularitása.

Juszupot egy sáros, zimankós húsvét délelőttön ismerem meg, egy nyúlós mezőszéki tavaszon, amikor legszomorúbb ez a táj, és még a valóságosnál is reménytelenebb. Kevéske nyájammal épp templomunk dombjáról ereszkedtem le gumicsizmában a sikamlós latyakban, és éppen akkor özönlött ki a tömeg az ortodox templomból:

– *Adjon Isten boldog húsvéti ünnepeket a magyar református testvéreknek!* – kiáltott valaki felénk a tömegből a templomi áhítat utáni zsibongást is túlszárnyalva. Híveim mosolyogva köszöntek vissza románul, ma-

gyarul, én azonban alig tudtam leplezni csodálkozásomat. Mert kisközösségben, magánbeszélgetésben, magánember-helyzetben értem valakinek ezt az anyanyelvemet megtisztelő gesztusát, de az, hogy rituálisan és etnikailag is a hatalomhoz kötött szolgálati helyzetben fel merte cserélni szakrális nyelvét, és ezzel saját hívei többségi érzékenységét is mellőzte, és mindezt nem egy székelyföldi vagy határmenti faluban, hanem a Mezőség kellős közepén tette – ez több mint csodálatos, egyenesen hihetetlen.

Azóta is többször, sőt, rendszeresen találkozunk, és meglepetéssel vettem tudomásul, hogy kétnyelvűségével, kettős kultúrájával miként vállal fontos szerepet a kettős nyelvű közösség életének menetében, hogyan gyümölcsözteti otthoni kincseit faluja egészének javára. Volt alkalmam többször is temetni vele, és az én magyar ígéhirdetésem után ő a néhány perces román nyelvű beszédét azzal kezdte, hogy *„ahogy a református tiszteletes úrtól hallottuk...”*, és összefoglalta röviden és tömören a vigasztalás örömeit. Barátilag felügyel a közösség egészére, megszólítja a magyarul rosszul beszélőket, kijavítja kölcsönszavaikat, és a magyarokkal lehetőleg csak magyarul beszél. Temettünk már együtt úgy is, hogy csak ketten énekeltünk, és ő a versszakok között meg-megállt, és mezőségiesen meg-megszidta híveimet: *Énekeljetek, te, mer szégyen nektek, hogy csak a román pap énekeljen!*

Egy alkalommal fiatal magyarországi néprajzosok érkeztek a faluba, és útbaigazítást szerettek volna kapni. Ez jóval '89 előtt volt, amikor még nagyon veszélyes volt külföldieket fogadni. Különös véletlen folytán éppen vele találkoztak a főutcán, és ő nemcsak útbaigazította, megetette és megittatta, de le is fektette őket: – *Nálam úgysem fognak magyarokat keresni* – mondta mosolyogva.

– Derék fiú, bátor gyermek az a Tókécs László, bár csak egyszer megszoríthatnám a kezét – mondta ezt

már suttogva '89 őszén, és akkor már a suttogás sem volt veszélytelen. – Én falusi fiú vagyok, őriztem a juhokat, és néztem az eget is eleget, s tudom, hogy ha körülöttünk már mindenütt kisütött a nap, és már csak nálunk esik az eső, *nemsokára itt is kimelegszik.*

Nyelvi türelmességének és szolgálatkészségének csúcsa az a szórványoknál is szórványabb temetés volt, amikor magyar lelkész híján őt hívták temetni Mezőszilvásra. Egyetlen magyar család lakott ebben a szomszéd színromán faluban, és Juszup – hivatásához méltóan, liturgiája szerint – elvégezte a szolgálatot, majd utána magyarul mondta el a búcsúztatót. Nem magyarázkodott soha, de mi értettük magyarázatát, mert lehet valaki bármilyen szórványmagyar, feleségétől és családjától csakis azon a nyelven búcsúzhat, amelyen egy életen át együtt beszéltek. Ezzel az eseménnyel is még a 80-as évek elején vagyunk, és a legmeglepőbb az volt, hogy ezt a magyar nyelvű szolgálatot sem a falu, sem a hatóságok fel nem rótták soha neki. Mindenki szinte babonás tisztelettel fogadta el, mint a magyar halott utolsó elvitathatatlan jogát, hogy akár a román pap szája és személye által is hozzátartozóitól magyarul búcsúzzon. Nem hányták szemére soha, sőt, még egy másik falu tisztelete is övezte, mert tiszteletet tudott adni annak, aki ezt megérdemelte.

Az ördög azonban nem alszik. Amit számára egészségesen szabályozott a szülőfalu, amit ő szíve szerint cselekedett gyülekezetében is, azt körülötte egy elgyökértelenítő félévszázad után könnyen felborítják külső erők. A falu, a többségiek számára ha nem is szálla, de mindenképp gyötrő kérdés maradt: „ki is a mi papunk tulajdonképpen?” Mert nem olyan, mint a többi. Fantáziát piszkál, nemzeti öntudatot és érzéseket sért. Kérdésükre kinél is kereshetnének választ, mint a magyarok papjánál:

– *Oare nu-i ungur popa nost?* (= Vajon nem magyar

a mi papunk?) – kérdezték néhányszor és néhányan meghittebb közösségben, feloldottabb hangulatban.

– Nem! – mondtam nekik mindannyiszor, és mondom ma is. – Ismerem szülőfaluját, testvéreit. Ő egy igazi román, és bár csak ilyen lenne minden erdélyi román és magyar. Mennyivel boldogabban élnénk akkor ezen a nacionalista rémlátomásokkal meggyötört tájon.

(Korunk, 1994. 11.)

A KISJÉZUS MEGSZÜLETETT...

A tavaly végre majdnem fehér volt a karácsony. Itt ott a hó alól még előbújtak aprócska foltok, de szinte mindent elfedett a nagy fehér béke. Ilyenkor újra szép a Mezőség. Felejtünk mindent: a hűséges sarat, a dombhullámok unalmasnak tűnő szomorú végtelenségét, a gyötrődő embert, a küszködő nyelvet. A Holttenger most nem fullasztó sártömeg, hanem reményt és nyugalmat árasztó fehér *hótenger*.

Évtizedek óta tartó falusi karácsonyaink rendje szerint ezen az éjjelen is többször zenére, énekre ébredünk: kántások járnak cikornyás hegedűszóval és fáradt, bódult hangú énekléssel. A kicsiny mezőségi gyülekezet fiataljai jönnek köszönteni a családot. A fáradt lelkész pihenni szeretne, de még sincs szebb ébresztő, mint arra riadni, hogy:

*A Kisjézus megszületett, örvendjünk,
Elküldötte ő szent Fiát Istenünk,
Betlehemben fekszik rongyos jászolban,
Azért van oly fényesség a városban.*

*Elejébe térdepeljünk mindnyájan,
Örvendezve énekeljünk vígsággal,
Dicséretet mondjunk édesanyjának,
Ajándékot adjunk a kis Jézusnak.*

Lejár az ünnep, valahogy hazavergődünk Kolozsvár-
ra a sikamlós utakon. Farol még a terepjáró is, a sán-
cok széléhez igazodva. A gépkocsi a kitaposott egyetlen
keskeny hóösvény helyett a megcsúszás *széles* útját kí-
vánja járni hazafelé. Fáradtan hullunk az ágyba, de
hajnal felé, amikor a legédesebb volna az álom, cseng a
telefon. Újra az egész évben elmaradhatatlan berregés,
a bosszantó ismerős zaj. Ki lehet az a szemtelen, aki
nem tiszteli az ünnep utáni pihenést?

– *Särbätori fericite, és adjon Isten boldog karácsonyi
ünnepeket a kolléga úrnak!* – mondja valaki a vonal vé-
gén szép, tiszta magyarsággal, be sem mutatkozva, de
ismerős hangon, majd hallom újra az ismerős ének
mindkét versszakát:

A Kisjézus megszületett, örvendjünk...

A háttérben a dalt halk női hang követi: ketten pe-
dig fuvolán és hegedűn kísérik, majd végül nem marad
el a szokásos rigmus sem:

*Adjon Isten sokakat,
Sok karácsony napokat,
Tölthessük el békével,
Lelkünk üdvösségével.*

Drága Juszup, kedves mezősegi ortodox lelkész ba-
rátom, aki nyelvünket, kultúránkat és hitünket ismer-
red, tiszteled és szereted. Köszönöm neked és családo-
d-nak életem legszebb karácsonyi köszöntőjét.

(Levél, 1997. 4.)

HARINAI ÉLETKÉP

Lekencétől újra a Dipse mentén haladunk tovább. Az út mellett kísér minket a kisvasút is, amíg a Szászrégen-Beszterce főútvonalra érkezünk. Mielőtt jobbra térnénk Teke felé, nem tehetjük meg, hogy ne kanyarodjunk el, megnézni a vidék legcsodálatosabb műemlék templomát, a szász evangélikus templomot Harinán.

A templomdomb oldalában látogatókra lesve édességre kiéhezett gyermekek játszadoznak. Kövekkel savanyú, éretlen almákat dobálnak, és azt rágják keservesen.

- Gyermekek, tudjátok, kié volt ez a templom?
- Azé az emberé né, ott lakik a szövetkezet mellett, nála van a kulcs.
- Melyik nép, milyen vallású emberek használták?
- Egy vallás ... amelyik ...
- Én ismertem egy öreget, aki olyan volt, de meghalt.
- Hogy hívták, nem emlékszel?
- Valami furcsa neve volt, nem tudom kimondani...
- Valami Hánci-féle...
- Alagút is van a templom alatt, elvezet egészen az erdőig és a hegyen túl.
- Besztercéig is.
- Mit beszélsz, te, Beszterce messze van...
- A szászokról hallottatok, gyermekek?
- Igeen.
- Kik voltak a szászok? Éltek itt, nem tudjátok?
- Idegenek voltak, olyan németek voltak, csak azért mások.
- Ők éltek itt, mielőtt mi, románok ide jöttünk volna.
- És most hol vannak?
- Nem tudom, azt hiszem, meghaltak.
- Elmentek külföldre, mert ők külföldiek voltak.

– De azért jönnek még ide, és nézik ezt a templomot.

– Hoznak nekünk rágógumit, cukorkát. Lefényképeznek, és elküldik nekünk a fényképeket.

– Magyarok élnek itt, gyerekek?

– A magyarok rosszak!

– Miért gondoljátok ezt?

– Mert kell nekik Erdély, mondta a televízió is.

– Ismertek egy németet vagy egy magyart itt a környéken?

– Nem, mert itt nincs egy sem, csak mi vagyunk.

(A közeli búzában tücskök ciripelnek, alant a kertben kutya ugat, lent a mélyben csendesen végzi dolgait a falu. Itt a magasban pedig, ha összekötni nem is tud, de talán vigyáz ránk ez a több mint hétszáz éves templom.)

(Felebarát, 1991. 10–11.)

ZAVAROS A NYÁRÁD...

Kicsi ez a svéd falucska, inkább tanya, szép tiszta vízü tavak mellett. Körülötte dombok, lankás hegyek, akárcsak otthon, és mégis minden más. Itt nem lehet messzire látni, közel van minden. Mintha itt északon kisebb lenne a földgolyó, csökkenne a kilátás, és szűkűnének vele a szemmel átfogható távlatok is. A pompás kis családi házban egy Vásárhelyről elszármazott értelmiségi család vendégei vagyunk. A hangulatos otthon körül idős nagytata szorgoskodik a kertben: arca, szava, fehér bajusza, minden mozdulata egy darabka otthon a nagy idegenben.

Nyolc éve élek már Svédországban, nyolc éve már, hogy otthagytam a kicsi Nyárád menti falumat, mint egy vándormadár. Amikor a feleségem meghalt, úgy döntöttek a gyermekeim, hogy nem jó nekem otthon maradni egyedül. Nem idegenbe, a gyermekeimhez jöttem, hogy legyen együtt a család. Otthagytam a házat, a kertet, a földeket, a Nyárád mentét. Pedig mindenem megvolt, szép kicsi gazdaságom, tehén, ló, szekér és amit egész életemen át gyűjtöttem. Szép méhészetem is volt, 180 család méh, felszerelt műhely, pergetőgép, kaptárszállító remorka, kis szőlős. Mégis eljöttem, mert jönni kellett.

Én megértettem a gyermekeket, nekik is igazuk van, hogy hagyjanak el engem, és még én is segíthetek itt rajtok, amíg bírom és ahogy tudok. Nézze, én tartom rendben a kertet, pedig kicsike az egész, akkora, mint otthon néhány virágágyás. Minden héten egyszer legalább lekaszálok a fűvet, gyomlálgatok a virágok közül unalmamban. Hát itt könnyű, mert itt minden munka géppel megy. Odahaza egy egész gazdaságnak nem jut ennyi masina, mint itt egy kicsi kertre. Hajaj, ha volnának otthon is ilyen felszerelések, Istenem, milyen másképp élhetnének az emberek.

Nem tanultam meg a nyelvet, hogy is foghatna neki egy 76 éves Nyárád menti székelő öregember annak, hogy megtanuljon svédül? Furcsa nyelv ez. Én egy kicsit még tudok németül, mert a katonaságban rám ragadt, de ez a nyelv olyan, mintha egy német ember meg volna hűlve. Be vagyok zárva hát az udvarra, ki sem léphetek, mert nem tudok senkivel sem értekezni. Az elején mondták a gyermekeim, hogy apu, be kellene iratkozzon egy nyelvtanfolyamra, hogy valamit tanuljon meg svédül, nem élhet itt úgy, mint egy süketnéma. De hát hova iratkozzam, fiam, az már nem az én vén fejemnek való.

Szép ez a ház, az udvar, a kert, de olyan, mint egy kalicka. Jöjjön csak ide, a háznak a hátuljához. Nézzen

csak arrafele, oda fel az erdő felé. Járt maga a Nyárád mentén? Olyan, ugye, mintha a Somos-tetőre néznék otthon a tornácról. Mintha arra lenne Harasztkerék, arra meg Somosd és Cserefalva. Itthon vagyok egy kicsit. A fiam, amikor megvette ezt a házat, ez volt a döntő: az otthoni kilátás. Mikor először ide hozott, ezt mutatta meg legelsőbbben: Nézze, apám, hazahoztam magát a Nyárád mentire.

Csak az emberek ne lennének olyan rüdegek. Furcsák ezek a svédek. Nem fogadnak be senkit maguk közé, nekik nem kell a barátság, az ismerkedés. Pedig milyen sokszor kiülnék a ház elé, nézelődnék, még szóba állnék valakivel, de itt ez nem szokás. Mondja mindig a fiam: apám, maga még nyolc év után is azt hiszi, hogy otthon van. Itt nem ülnek ki a kapuba, itt nincs pad és szék, nincs beszélgetés. Mindenki megy a maga útján, és a másikkal nem törődik. Csak a gyermekek, azok olyan aranyosak. Ki szoktam ülni néha a játszótérre, mintha a dédunokáimat őrizném, és néha szóba elegyedek velük. Ők mondják az övéket, én meg csak mosolygok, mintha érteném, és olyan jól megvagyunk. Néha még szólok egy-két szót hozzájuk, ahogy tudok, és ők nem kacagnak ki. Mondom nekik, hogy én erdélyi magyar vagyok, és ők erre megmosolyognak, nem tudják, mi az. A gyermekek azok, akik még köszönnek az embernek. Hej – ez itt a köszönés. Ugye milyen furcsa?

Nézze, bejött a konyhába egy méh, valahol eltévedt a többiektől. Drága kis méhecske, hogy kerültél ide, ebbe a hideg országba? Ide hiába jöttél, itt nem tudsz gyűjteni semmit. Ejsze érzik még a régi méhészszagokat rajtam. Ide már jába jössz hezzám, drága, mert az öreg méhészt már nem vihet téged az akácra vagy a havasi virágokra. Istenem, mennyit jártam én Dobrudzsába. Nagy akácosok vannak ott, és micsa jó dolguk volt ott a méheknek. És fenn Abrudbánya fölött, a havasokon. Szép szabad élete van ott a méhésznek. Nézze meg, hogy bújik a markomba, mintha ismerne. Jön az ős,

kicsi méhecske, lassan készülni kell a télre. Vajon ki fog téged is kiteleltetni, ki ad neked cukormalátát? Vagy megfagysz, drága, a hideg Skandináviában.

Eljöttem, hogy legyen együtt a család. Itt ez sem szokás. A gyermekek nem laknak együtt a szüleikkel. Ahogy felnőnek, elköltöznak, megy mindenki a maga útján. Talán jó is ez így. Az öregek ha már nem tudják rendezni magukat, bemennek egy öregotthonba. Engem nem tesznek be, mert szeretnek az enyéim.

Szép ország ez, csak minden olyan hideg. Az időjárást sem tudom megszokni itt, lehetetlen egy idő van. Naponta hússzor kisüt a nap, esik az eső, hideg van, majd hirtelen meleg lesz. Alig van nyár.

Itt rend van, mindenki végzi a dolgát, mint egy méhkaptárban a méhek, senki nem törődik a másikkal. Látja, ez itt egy kis falu, de nem olyan, mint a miénk. Itt nem tart senki állatot, itt nem kukurigol a kakas reggel senkinél. A kertbe sem ültet senki veteményt. Lehet, hogy megmosolyog, de én amikor eljöttem, tettem a bőröndömbe egy szilvafa csemetét. Jöjjön, nézze meg, ide ültettem. Kénlódik szegény, mert idegen helyen van. Paszulyt is tettem és egy kicsi veteményt ide a kert sarkába, hogy ne lássa senki. Felfuttattam egy karóra, de nem terem az sem. Annak is idegeny. A gyermekeim mosolyognak. Jaj, apám, nehogy valaki meglássa, hogy maga miket csinál!

Tiszteletes úr drága, meséljen nekem, hogy mi hír van otthon. Hallottam a Duna-tévében, hogy a nyáron megint rosszkedvű volt a Nyárád. Kutya egy víz az, amikor megbolondul. Szegény lukafalviak, nagyon sajnálom őket. Csak ez maradt egyedül, ez, a Duna-tévé. A fiam felszerelte az antennát, most még ki is cserélte, hogy jöjjön be a kettős műsor is. Azt nézem, és olvasgatok, amíg a szemem bírja.

Tiszteletes úr, ismeri ugye azt az éneket, hogy... persze, biztosan ismeri, hogyan ismerné, minden erdélyi magyar ismeri. Jöjjön ide a ház túlsó felére, hogy ne

hallják a svéd szomszédok. Igaz, úgysem értenek semmit belőle, de itt nem énekel senki soha. Itt nincs névnapi, születésnap ünnepség, dalolás. Még megmondják, hogy a magyar tata megbolondult, vagy feljelentenek a komunnál (= tanácsnál) csendháborításért. Na, kezdje maga, öreg az én hangom, mióta a feleségem meghalt, nem énekeltem. Hogy is van csak az a szép otthoni ének, hogy: *Zavaros a Nyárád, nem akar megszállni...*

Az unokáim már néha furcsán beszélnek, eléggé keverik a magyar szavakat a svédvel. Pedig otthon születtek Vásárhelyen, és alig tizenkét éve élnek kint a gyermekeim is. Az én unokáim nagyon rendesek, megvan bennük a magyar tudat, és mind magyarokkal házasodtak. Igazán szép dolog, hogy ez fontos volt nekik. Az egyik Gyergyóból hozott magának feleséget, a másik meg Brassóból. Sajnos egyik sem ment haza, hanem kihozták ide a lányokat. Pedig én titokban reménykedtem, hogy hátha, hátha valamelyik legalább hazamegy az üres házba. Szép dolog, ahogy itt az erdélyiek tartják a magyarságot.

Idegen maradok én is itt, drága tiszteletes úr, amíg élek. De hát ez lett a hazám, és ez kell legyen az otthonom is, ahol a családom. Ne felejtse el, tiszteletes úr, hogy az öreg fát már nem lehet átültetni. Ha meghalok, ingemet haza vigyetek, fiam. Nehogy itt hagyjatok ebbe a földbe. Porlasszatok el, én asztat sem bánom, tegyetek bé egy dobozba, de otthon akarok pihenni a feleségem mellett. A fiam otthon volt a nyáron. Mondtam neki, hogy hozzon nekem egy követ a Nyárádból. Azt mondta, hogy apám, mit szólnak a svéd vámosok, ha meglátják, de aztán mégis hozott, eldugta a ruhák közé.

Meghatódva szorongatjuk egymás kezét búcsúzáskor. Itt mindig ez a legnehezebb – az elválás. – Tiszteltetem az otthoniakat – mondja, s látom, hogy nemcsak

kísér tekintetével, de jön is velem. Az otthon és itthon tudathasadásában, a haza és szülőföld nagy keveredésében már rég nem látjuk egymást, de még mindig in-tegetünk. Szép, tiszta vizű tavak mellett haladunk to-vább, de szívünk mélyén mégis zavaros maradt a Nyá-rád és nem akar megszállni, amíg csak élünk és egy-másra, távolba szakadt testvéreinkre emlékezünk.

(Levél, 1998. 6.)

JOSCHKA MINDIG VÁRSZ

Kolozsvár és Bécs alig egy napi járóföld egy jól szala-dó gépkocsival. Estére épp a hajdani nagy monarchia fővárosának tövébe érkezik a vándor, és itt az ideje va-lahol szállás után nézni. A kelet-európai utas zsebe se-hogy sem bírna meg egy szállót vagy panziót, így hát a város tövében meghúzó-dó falvak között keresgélünk.

Fischamend 17 km-re van Bécs-től és ott ér utol a si-etősen közelgő alkonyat. Takaros kis falu ez, gondosan rendbe tett házakkal és utcákkal, és több szállója és fo-gadója szinte sugallja, hogy Bécs tövében egy fontos pi-henőhely. A fáradt erdélyi szórványmunkás egy kicsit mindennapi gondjaitól is szalad nyugat fele, és nem gondolhatja, hogy idáig is utánajón és tovább is üldözi az Illyés Gyula-i intés: „nem menekülhetsz!” A legelső szálloda homlokzatán, amely szemünkbe otlík, ott áll az egyértelmű felirat: *Boczy Hotel*, és csak azért sem térünk be érdeklődni, mert épp elég volt otthon a szór-ványsorsból. Megyünk tovább, és egy viszonylag szeré-nyebb, csak *Zimmer* feliratú ház előtt állunk meg és té-rünk be érdeklődni. A Josef Peter felirat alatti csengő-nyomásra egy kerek arcú, ötvenes éveinek közepén já-ró osztrák férfi érkezik fogadásunkra, és a Nyugaton

igencsak ismerős gyanúval nézegeti a román rendszámú gépkocsit. Végül is nagy örömmel foglaljuk el a viszonylag elérhető árú patyolattiszta szobát. Fáradtan nyúlunk el a friss illatú ágyon és várunk a hosszú nap nyugalma, de amikor az osztrák meghallja, hogy feleségemmel magyarul beszélünk, nyelvet cserél, és éktelenül rossz magyarsággal ez a legelső mondata hozzánk: – *Én is székhely empher van.*

Mint amikor kutak takarításakor a családi ház udvarának egész élete és történelme emelkedik a felszínre a beljük hullott tárgyak tömegében, úgy nyílik meg előttünk egy család és sors emlékeinek mélységes toroka a múltból. Nem tudom leírni, sem rekonstruálni ennek az osztrákföldi székhelynek „halotti beszédét”. Aligha tudom felidézni a nyelvet, melyhez képest az első magyarul írott soraink és a középkori magyar glosszáink is csodálatos szonettek, ahogyan Joschka félévszázados nyelvemlékként előfeszette családjának múltjának töredékeit.

Apu és anyu Odorhely mellett Ülke szület, székhely empher voltak. Tholkosztak Bukárest a Skoda fabrik és 1940 jösz tyhár, direktor Österreich, jösz apu és anyu is Österreich.

Én nem akarsz beszél matyhar, akarsz lenni österreich, mint töppi gyerek. Nem leszél más, mert szégyelsz minden más. Iskolába is mondasz nekem: milyen furcsa ákcent tied, pisztosan nem német és én szégyen más vaty. Matyhar nyelv otthon nem beszélsz csak németh. Anyu is montha: eljössz Erdhely, véghe haza, töpeth nem beszélsz magyhar, mer te kel letyél olyan, mint többi, mint uj haza. Több nem matyhar: ez ország, ez haza, ez nyelv. Mi beszélsz othon csak német. Apu és anyu is német, csak mikor veszekedsz ök ketten, vaty mérge vaty káromkod, mondasz magyhar: „a fene etye meg”, vagy: „apád ne csinált vona”. Nem írsz haza tob levél, vége Ülke, vége székhely, pe-

dig otthon vagy testvér, apu is, anyu is székhely. Csak mikor anyu beteg és öreg, mondasz: én meghalsz, de te, Joschka, mész haza majd Ülke, ott ház, testvér, rokon...

Meghalnak a szülők, magára marad a család. A szekrényben ott marad néhány olvashatatlan levél, néhány cím, ismeretlen nevekkal. A család valóban megszakított majdnem minden kapcsolatot a szülőfölddel. Szinte hihetetlen az, ahogyan egy Erdélyből érkezett székely család igyekezett és sikerült is felszámolnia mindent a múltból. Ahogy Jóska mondta: ez az ország, ez a nyelv. Bekövetkezik a 89-es fordulat, és egyszer csak levél jön Ülkéből: Gyere, Jóska, haza, itthon is szabadság van, gyere, látogasd meg hazádat...

Én vetem elő auto, mentem Románia, Erdhely, Székhelyföldh, Odorhely, Ülke. Mész Magyarország ki, többet nincs ut, ütsz autó alja, szétmegy kerék, becsap román szervíz, büntet rendőr, mért vagy österreich. Odorhelytől Ülke mész le utról a mező. Otth jobb, mint út. Gyere, asszony, haza jösz kicsi Józsi Ausztria. Veszél elő pálinka, igyál, Józsi, igyál, ithon vaty, főz neked ángyod túros puliszka. Székhelyföldh natyhon szép hely van, hegyek, fenyves, egész falu, minden emberek beszélsz magyar.

De Jóskát sem kerülhette el a gyökereiket eltépettek végzete. Fiatalkorában magyar lánynak udvarolt, és mindenütt kísérti a múlt. A meghalt szülők nyomán egy kis panziót örököl Bécs és Hegyeshalom között, és kik lennének leggyakoribb és legrendszeresebb vendégei, mint a Nyugatra utazó vagy onnan hazatérő magyarok. Az udvaron szép számban állnak magyar rendszámú gépkocsik, és cseng az udvar a sok Jóskától. – Jóska, gyere, Jóska, megjöttünk, Jóska, Isten áldjon, és még jövünk – és zúgja-zengi minden elfelejtett önma-

gát. Nem menekülhetsz, Jóska, te sem a magyarságtól, mert te mindenütt és mindenkinek csak Jóska maradsz.

Ahogy elcsendesül a ház, szinte észrevétlen mágnes húzza Jóska-t ismét Udvarhely felé. Beül mellénk a szobába, és alig érthető magyar nyelvemlék nyelvén újra és újra csak mesél, mesél. Szülőkről, otthonról, Ülkeről, a házról, a vendégekről, megtermett, de barátságos Nina kutyájáról, mindenről beszélnie kell. Érezzük, hogy valami odabenn nincs rendben a belső békével, mert minden szava nekünk, a szülőföldnek szól.

Reggel búcsúzunk, és mennénk tovább, mint a többi vendég. De mi nehezebben indulunk, mert itt mások vagyunk, mint a többi utas: *ő itt szállást adott nekünk egy éjszakára, de mégis mi vagyunk neki az otthon.* Távozáskor a lelkében és nyelvében egyaránt sérült Jóska átölel, mint odahaza a kis falvakat a szűk völgyű táj és az ő nyelvemlék-szavait otthon tisztán őrző szülőföld.

– Isten áldjon, Jóska – mondom, és hirtelen eszembe jut: – Jóska, tudod, mit tennék, ha volna egy krétám? A cégtáblád elé odaírnám, hogy *Ülke Zimmer*. Ugye, milyen németesen hangzik?

Szavaim hallatán mosolyog, még akkor is, amikor beindítjuk a gépkocsit és indulunk tovább. Jóska, mint senki mástól, integetve, meghatódva búcsúzik: – *Jó utazás, méssz haza Odorhely, csokol Ülke minden empher. Jössz még erre és megálsz Fischamend, mert Joschkánál mindig vársz!*

Mi pedig megyünk, de a falu mögött ott látjuk és ott is hagyjuk a kecsesen dombos hargitai tájat, az ülkei, fancsali, szenttamási rossz mezei utat, és simán gördülünk tovább Bécs és Nyugat-Európa felé.

(Levél, 1997. 7.)

NEM EMLÉKSZEM!

Az ifjak hitvallása, a konfirmáció mindig életre szóló esemény és emlék. A gyermeknek, a családnak és még a lelkésznek is az. A szolgálatát kezdő lelkész számára meg épp történelmi pillanat: az első esketés, temetés, az első keresztelő egy életre elkísér.

Két évtizeddel ezelőtt egy szép, öreg szász templomban gyűltünk össze konfirmációra Szeben megye egyik falujában. Élt itt még akkor szász is bőven, saját lelkésze volt, félezernyi lélekszámú gyülekezettel. Nagy szász falu volt, de kicsi benne a magyar közösség. Az 1946-os szárazság idején telepedtek le ide reformátusok a Kis-Küküllő mentéről. A templomban több szólamban éneklő Szászcsávásról, Haranglábról, Vámosgálfalváról kelt útra néhány család, és itt, a szászok között alapítottak otthont. Akkor még úgy gondolták, hogy valameddig, és ők sem hitték volna, hogy életre, nemzedékekre szólóan.

Bensőséges ünnep volt akkor ez a konfirmáció. Idős gondnokomnak, Pista bácsinak két unokája konfirmált egyszerre. A kicsinyke közösségünk szinte elveszett volna a nagy templomban, de voltak ott bőven még rokonok, ismerősök, helybéliek, románok, szászok, akik együtt örvendeztek velünk. A gyermekek élénk eszűek, jó hangúak és értelmesek voltak, akik a román iskolában is jeleskedtek. Szájukból azonban docógve, akadozva követték egymást a Káté nehéz mondatai. De amit nem tudott a nyelv, pótoltuk énekkel, szeretettel és figyelmességgel.

Akkor még csak sejtettem, hogy van, ami örökre helyrehozhatatlan.

Hosszú évek múlva újra arra járok. Bizony eltelt az idő, megerősödnek mindannyiunk vonásai, arcunkon mélyülnek a ráncok. A gyermekek is felnőttekké csepe-

rednek. A meleg lelkű gondnok, Pista bácsi is már erősen botra hajló, nagyon idős ember lett, és a ház előtt a széken ülve, az otthon körüli öregek munkaterületén szorgoskodik. Meghatódottan öleljük át egymást. Sokat tanultam itt tőlük emberségből, vendégszeretetből, hűségből.

– Hát a gyermekekkel mi van?

– Katica, Sanyika szétszóródtak. Ki Brassóban, ki nyugaton. Sanyika éppen itthon van, jaj de jó, jöjjön be, tiszteletes úr, hogy fog örülni, hát maga konfirmálta. Sanyika, gyere, mert itt van a „rég” tiszteletes úr!

Sanyika kijön – meglett ember, hisz szinte húsz év is eltelt azóta –, s értetlenül néz ránk. A nagytata egy újabb, kétségbeesett kísérletet tesz, magyarázkodni kezd, és most már románul mondja.

– Sányiká, a venit părintele, care te-a confirmat. *(Sanyika, az a tiszteletes úr van itt, aki konfirmált téged.)*

Semmi eredmény, elmarad a hatás, néma, kínos csend. Sanyika unottan néz végig rajtunk, mint aki az egészből alig ért valamit, végül mélán odamondja nagyapjának:

– Lasă-mă noghtoto, că nu mai știu. *(Hagyjál, nagytata, mert már úgysem emlékszem.)*

Búcsúzól némán ölelem át Pista bácsit, egy szót sem tudunk szólni.

– Azért jöjjön még – suttogja végül megszégyenülten. Arcáról leolvasok mindent: az ötven éve elhagyott otthont, a Kis-Küküllő mentét, híres többszólamú kórusával Szászcsávást. Mindazt, amiből itt az unokákban már mindent egyetlen nyelv hamisított szólamára hangolt az idő.

Ha arra visz utam, Pista bácsiéknál azóta is mindig megállok. Sanyika, ha otthon van, mosolyog, és én mindennek ellenére továbbra is hiszem, hogy ha már engem el is felejtett, egyszer csak eszébe jut valami ab-

ból, amit hajdan együtt, magyarul tanultunk. S talán egyszer újra elénekeljük együtt, tisztán, hamis hangok nélkül, csávásiasan, hogy: „Szent hitünkről vallást tettünk, te hallottad, jó Atyánk...”

(Levél, 2000. 9.)

KINEK SZOLGÁL A BÖLÉNY?

„Ments meg engem az oroszlanok torkából,
és a bivalyok szarvai közül hallgass meg engem.”
22 Zsoltár, 22

Néhány hete szomorú évfordulóra kellett volna emlékeznie nem messze innen, túl a nagy hegyen, Abrudbánya és Verespatak népének. Május 10. emlékezetes gyásznapi volt volna a havason élő magyarság számára. Hogy miért nem emlékeztek? Mert szinte már nincs ki. Hogy mire kellett volna emlékezni? Arra, hogy hová lettek.

„Minek jöttek? Most már elkéstek. Már csak mi négyen vagyunk, de megmutatjuk, hogy még vagyunk” – mondotta nemrég Székely Gabriella tanítónő, a négy magyarból az egyik, és vakoló kanalat vettek a kezükbe, és elkezdtek a templomjavítást. Helyettünk.

Belényes, Belényes – morzsolgatom a nevedet és keresem benne a félelmetest. Bölények, azok már nincsenek, magyarok is csak alig. Már-már állatkerti rezervátumok őrzik utolsó példányaikat. Miért halt ki a bölény? Mert nemes faj volt, szilaj és megfékezhetetlen. Mert tápláló volt és nemes vad.

Torzonborz fajként érkeztünk mi is erre a tájra, hogy lassan Krisztus népévé szelídüljünk. 1291-ben

már regesztrumban említik, mára már szinte alig. 1920-ban Belényesen a háromezer lélekből még egyharmad magyar. Ma már 12 ezerre duzzadtak között maradt meg ugyanaz az 1100. Az 50-es években még magyar árvaháza van, mára már maga lett árva. Itt a „boldog Várad” tövében is lehet pusztulni, ha nem építünk, hanem csak elvadásszuk a történelmi esélyeket.

Nagy és fékezhetetlen fenevadról és azok bátor vadászairól kapta nevét ez a szelíd vidék, de a fékezhetetlen erő már alig lakozik benne. Már csak az önmegtartásért folytatott harc, a beolvadás veszélye fékezhetetlen. Csak a szép történelmi nevek maradtak meg, kis gyülekezet-szigetek. Talán a honfoglalók láttak itt bölényeket utoljára. Csak nagy hegyek vannak és még tiszták a folyók. Lassan már sem vadász, sem vad. Vadász és vad együtt hal ki, és együtt pusztulnak el a vadászmezők. Igen, már csak arra vagyunk jók, hogy nagy királyi vadászatok tereljék felénk a Balkánt. Örnek vagyunk jók és vadszelídítőnek. Már csak vadnak vagyunk jók, de bölények helyett csendesek és békések. Nagy díszvadász korokat éltünk, ahol a tombolás is új arcot ölt és bőrt változtat, új torkot mélyít, új fogakat élesít, és alkalmazkodik a változó időkhöz. Igazodik a díszvadász korokhoz, ahol illik: gyűlölni a gyengét, megalázni a kicsit.

Bölények szarvai között épült fel ez a ház is, oroszlánok torkában segít kiáltani, hátha meghallja valaki, és kívánja a megmaradást szolgálni. Ő szolgál-e nekünk, vagy mi kell neki engedelmeskedjünk? Ha nem hajtjuk alázatra és nem kényszerítjük térdre, hanem mi szolgáljuk a fenevadakat, elvesztünk.

Megmaradás akkor lesz, ha háznál jobban fog állni az a Ház, amely bennünk lakozik. Ennek a vidéknek a legnagyobb kérdése bibliai: ki kinek szolgál? Akar-e szolgálni néked a bölény? – kérdi Jób a 39,12.13-ban. Avagy meghál-e a te jászolodnál? Odakötheted a bö-

lényt a barázdához kötélénél fogva? Vajon boronálja-e a völgyeket utánad?

Minden nagy kérdésnek az a titka ebben a völgyben is, hogy a Krisztus Király előtt fejet és térdet hajtó népe lakik-e itt. Csak akkor maradhatunk meg, ha megtalálják Urunkat, akinek alázatosan engedelmeskedünk. Ebben segítsen mindannyiunknak a Megmărădás Háza.

BUKOVINA, MIT VÉTETTEM?

„Bukovina mit vétettem, hogy én benned nem élhettem? Mások élnek oly kegyesen, én meg sírok keservesen.” – így panaszkodik ez a régi bukovinai székel keserves, melyre mindenki emlékszik, akit ide kötnek gyökerei.

Utainkon sokszor kísért a bukovinai székelység. A mezősegi falvak némelyikében, Magyararnemegyén, Vécén még mindig ott találjuk utódaikat, a Hunyad megyeiekkel is gyakran találkozhatunk Dévától Cserna-keresztúron át Sztrigyszentgyörgyig. Az al-dunai Hertelendyfalva az egyik teológuskirándulásunk szolgálati helyeként lett emlékezetessé. A bukovonai magyarság szent emlék, ahová gyakran visszajár a gyökereit, az önazonosságát kereső.

Bukovina – az 1941-i „hazatelepedés” után magyarokat keresni szinte nem is érdemes ide ellátogatni. Fia-talokkal érkezünk 1997-ben a moldvai teológusmisszió idején, mert úgy éreztük, hogy ide mégis el kell jönni. A jelent kereső magyarkutatóknak tisztelegni kell a múlt előtt is. Különösen a „befejezett múlt” előtt.

Útkozben Radócon egy vendéglő teraszán falunk valamit. A vendéglős amikor meghallja, hogy magyarul beszélünk, nagyon boldog lesz, és lenézően mutogat Moldva fele. *Noi austro-ungaru* (mi, osztrák-magyarok) – csak így emleget. Egy kis idő eltelik, amíg megértjük, hogy honnan van a boldogsága: itt már túl vagyunk a Szucsáva folyón, és ez már nem Moldva, ez Bukovina, tehát Nyugat-Európa, a hajdani osztrák birodalom része.

Amikor először jártunk erre, Andrásfalván még sok minden változatlan volt. Az 1941-es államkozi meg-

egyezés szerint a kitelepedőnek mindent ott kellett hagynia, és az az állam és az ortodox egyház tulajdonába ment át. A katolikus templom valakinek útban volt, és lebontották, az ortodox-szá honosított volt református templom tornyának tetejére keresztet tettek, és ennyi volt akkor az egész változás. Néhány évre rá már állványok fogadnak, akkor készültek szépre festeni belül, hogy ikonok díszítsék, csak a szószék maradt meg művirágtartónak és a szőnyegek, pokrócok, hátatáblácskák gyűjtőhelyének.

Fiatál, vékony arcú, szakállas ortodox lelkész nyit ajtót a hajdani református parókián. Majdnem minden változatlanul ugyanolyan, mint hatvan évvel ezelőtt lehetett. Mintha csak épp kilépett volna valamerre az utolsó lelkész, Bognóczy tiszteletes úr, és megkért volna valakit, hogy ügyeljen a házra. Furcsa érzés oda visszaképzelní a zsibongó falut, az épp oda belépő Julcsa nénit, amint bajait panaszolja, vagy Pista bácsit, hogy megyünk-e már szántani, tiszteletes úr?

Az ortodox lelkész is elpanaszolja gondjait: hogy nem kapták még vissza a földeket, a (református) felekezeti iskolát, és az még mindig a református egyház nevéen van. Sok pénzbe kerül a javítás, a templom festése, nincs pénz, de legalább szép lesz, és sok harca van a neoprotestánsokkal. Sok a látogató is, különösen nyáranként jönnek. Van, aki még tud egy keveset románul, azokkal elbeszélget. A többiek körbe járlák a falut, megnézik a templomot, parókiát, kimennek a temetőbe. Elbeszélgetni már nincs kivel.

Megmutatja a templomot, mindannyiunkat megvisel a kipingálás csodálatos látványa, de még jobban a virág- és szőnyegtartóként még szolgáló szószék. Elmerengve megyünk ki a temetőbe. A kitelepedettek hazalátogató utódai kopjafát állítottak őseik emlékére, és ott egy Ige mellett csendesen imádkozunk, majd elénekeljük a Himnuszt, és indulunk tovább.

JÓL ÉLTÜNK A MAGYAROKKAL

Él-e még magyar Andrásfalván? Ezt a kérdést tettük fel a fiatal román ortodox lelkésznek, aki a falu széle fele irányított, a volt vámházhoz, a Szucsáva partjára. Él ott egy öregasszony, és úgy tudja, hozzá szoktak menni az idelátogató magyarországiak.

Felhagyottnak tűnő öreg ház fogad a faluvégen, az udvaron pedig a képbe beillő vastag kendős öregasszony tesz-vesz a ház körül. Körülötte szétomlóban az ól, a kert, az udvar, szanaszét az elmaradhatatlan háziállatok. A bemutatkozás és az első mondatok után tudjuk meg, hogy az utolsónak hitt andrásfalvi székely magyar tulajdonképpen szintiszta román, a férje bukovinai német volt, és mivel régi andrásfalvi és együtt nőtt fel a régi lakókkal, igen jól beszél magyarul. Több mint ötven éve Andrásfalva lakói kicserélődtek, más nyelvet beszélnek, de ő még mindig őrzi, idegen szavakkal alig keverve, székely nyelvjárását, mint egy régi emléket.

Josef Flammenné az utolsó helyi tanúja a régi Andrásfalva nyelvének és emlékvilágának.

– Apámat elhajtották a németek, aztán idejött, megvette ezt a házat. Rossz volt, megreperálta. Itt volt egy híd a Szucsáván, *podu cu vama*, hogy is mondják magyarul, és ez volt a vámháza. Ide gyűjtötték a gabonát, amit összeszedtek. Apám megreperálta, épített hezsa csúrt. Én itt születtem. Apám nem akart innen elköltözni és magyar házba sem menni akkor sem, amikor a magyarok elmentek. Pedig hányan mondták: – Jöjjön, Vaszi bá, magára hagyjuk, mert legalább tudjuk, hogy ki kezibe kerül. – Nem kell. Ez az enyim, ebbe akarok meghalni. – Apám hatesztendő volt, amikor árván maradt hat testvérivel, és aztán idejött szolgálni egy

magyar emberhez. Magához vette, hogy őrizze a marhákat, az megtanította olvasni. Nem járt apám egy esztendő sem iskolába.

– *Maguk hányan voltak testvérek?*

– Kilencen. Szétszóródtunk. Németországban volt négy, ott meghaltak. Volt, akit elvitt Hitler a háborúba. Itt nem maradt senki. A gyermekeik nem írnak semmit, nem tudok rólik semmit.

– *Mikor beszélt utoljára magyarul? Volt kivel?*

– Egy-egy esztendőbe jöttek a magyarok és tudtam jobban, de most öreg vagyok, elfelejtettem. Sokan jártak erre. Most már csak az öregek jönnek csak. Elmennek a templomba, kimennek a temetőbe, sírnak. A fiatal egyszer ha eljön, de többet nem akar, nem szeretik ezt a helyet. Magyarországon mondják, hogy nagyon szép. Most erőst sok rományok járnak oda innen is munkára. Szép az élet, mikor fiatal az ember. Na de van innen Kolozsváron két fiú is, nem tudja, élnek még? Ferencz Gellért és Ferencz Dezső. Innen mentek Kolozsvárra valami magas iskolába. Volt még egy testvérük, Nándor. Azok elmentek Magyarországra. Voltak itt Nándor az anyjával, és egy esztendő múlva meghalt.

– *Mikor volt utoljára magyar vendége?*

– Volt persze, de nem csak nálam. Jöttek a faluba és eljöttek a vízre, megnézni a Szucsávát. Sokan nem tudják, hogy még a világon vagyok, azt hiszik, hogy meghóttam. Akik ismernek, azok még idejönnek, beszélgetünk, aztán megy mindenki a maga útjára.

– *Maga katolikus?*

– Én az. Ott voltam megkeresztelve a katolikus templomban, de az már nincs meg, elrontották. Már nem tudom, hányan vagyunk, de katolikus vagyok. Jönnek ide a pokeitok (= hívők), győzködnek, de nem hagyom el a hitemet. Menjek csordába hozzájuk? Nekem nem kell.

– *Nem ígérték, hogy megfiatalítják magát?*

– Mondják, hogy még egyszer felébredek (= feltámadok), de én nem akarok. Majd ha jön a judecata (= ítélet). Pedig milyen jó volna megfiatalodni. Az embernek vannak fiai, leányai, hogy még éljen. Nem vagyok én érdemes arra, hogy még egyszer éljek. Látja, hogy tud az ember csinálni bűnt s szájából sokat.

Műnket is kihajtott a muszka a házunkból, felrakott egy szekérre szüleimmel együtt, és el kellett menni. Az egész családot. Mindent itt hagytunk. Pedig apám román volt és az uram német. Gafiuc Vasile az apám, az uram volt német, Flammen Josef. Az uram is volt a háborúban, Németországban, de én akkor még nem voltam az ura. Ej, mit túrtunk a muszkákkal is...

Nem volt rossz. Mi erőst jól éltünk a magyarokkal. Mikor elmentek a magyarok, kérdezték a románok, hogy – Te mért nem mentél Magyarországra? – Me nem akartam! – Én mit csináljak velik. Én nem vagyok magyar. Pedig erőst jó lett volna. Nem vagyok egyedül, volt uram es, meghótt, vannak fiaim, leányom is. Velem van az Isten...

Magik Kolozsvárról vannak? Mit keresnek errefele? Jöttek megnézni egy bábát (= öregasszonyt)? Tán tesznek bé engemet egy újságba?

(Levél, 1997. 4.)

TELEP UTCA MAGYARNEMEGYÉN

A Nagy-Szamos forrásvidékén, Bethlentől északra már igencsak gyéren laknak magyarok. Középfalva és Kőfarka között egy ködös őszi délelőtt álltunk meg a Szamos platóján, csodálni a tájat. Alattunk hűvösen párállik a folyó a zúzmarás hidegben, és a távoli ho-

mály védve rejti el a völgy egyetlen magyar faluját, Magyarnemegyét. A település a maga 1100 magyarjával úgy áll a dombok között, mint egy hatalmas testben a szív. Miközben a vidék Naszódtól Radnáig iszonyatos erővel szívja el a munkát kereső fiatalokat, e falu az anyanyelv és kultúra megtartó erejét pumpálja szét a megmaradáshoz.

A falu kacsaringós főutcájából a református templom mellett szép egyenes út közelít a Szamos fele. Este van már, amire ide érünk csángótelepre. Szép egyforma kis házak vagy azok formás utódai még emlékeztetnek arra, hogy ez a falu is része volt a század eleji hazatelepítésnek, amikor bukovinai székelyeket – és nem csángókat – hoztak elsősorban az Al-Dunától Nemegyére is. Így hívják ma is azt a helyet, melyet kijelöltek és ahol házakat építettek számukra, hogy a Telep utca. Az új házak között néhány egyforma, egyszerű tornácos ház is sorakozik, gondos kezek még fennmaradt emlékeként, és azt jelzi, hogy itt vagyunk a telepen. Idős nénihez kopogunk be estefele egy öreg házba.

A Temes megyei Székelykevéen születtem 1903. szeptember 3-án. Még a buletinembe is így van beírva, jöj-jön, nézze meg. Nagyapámék Bukovinából kerültek oda Hertelendyfalvára. Ő még Istensegítsen született és katolikus volt. Tizenhárman voltunk testvérek, de most már csak hárman élünk. Hároméves voltam, amikor onnan eljöttünk. Hirdették, hogy aki földhöz akar jutni, az jöhet, mert itt van, és elég sok család csomagolt fel akkor. A magyar állam szervezte itt a telepet, megvette a gróf birtokát, mert nem kellett itt az embereknek, és ő építette fel ezeket a házakat is. Huszonöt holdat kapott minden család, kaszálóstól, mindenestől, a kert pedig 29 ári volt, az udvarral együtt.

Itt már voltak előttünk telepések Arad megyéből, akik nem tudtak a földdel gazdáskodni, és visszaadták a földet, és visszamentek. Még mérai telepítés is volt

ide, és a Kalotaszegről most is él még a Lengyel család, Simon Pista és Csálápi János felesége is ott született.

Az én nagyapámat Máthé Pálnak hívták, és nagyon sokat mesélt nekünk arról, ahogy jöttek át a Bánságba Moldvából kóberes szekerekkel. A hatvanas években én is elmentem Hertelendyfalvára, mert vitt a kíváncsiság, hogy mégiscsak ott születtem. Rokon már nem sok volt, mert mind elszéllálódtak, de aki maradt, azok nagyon kedvesek voltak.

Balogh Attila egyszerre telepés és nemegyei, és együtt hordozza magában ezt a kettős önazonosságot:

Hát, azt lehet mondani, hogy mind a kettő vagyok, fele-fele. Én itt születtem, nemegyei vagyok, de leszármazásom csángó ivadék, Bukovinából jöttek ide nagyapámék. Azt mondják nekünk, hogy a csángók, de mi ezért nem haragszunk, de viszont most már átfejlődött az az idő, hogy megtartsuk a régi csángós szokásokat. Az én nagyapám ugyanerre a telekre érkezett 1904-ben. Akkor kapták meg ezt a telket, telekkönyveket kaptak, és az államnak kifizették a telek árát. Én csak egyetlenegyszer voltam Bukovinában, eljöttek valami ismerősök Baranya megyéből, megkértek, és valami rokonság alatt is voltunk, hogy kísérem el őket, mert nem ismerik az utakat, és elmentem velük. Hát a mi utcánk is szép, ez a Telep utca, de gyönyörű nyílt szép utcák voltak, nekem legalábbis nagyon tetszett. Csak négy házat kaptunk eredetileg, ahol a mi őseink laktak, a többit már lebontották.

(Felebarát, 1991. 7–8.)

BIZONNYAL FELTÁMADOTT!

Tavaszdik már Bukovinában is. Friss húsvéti illatot sodor a szél, és zsenge maghozó füvek éledeznek a korai melegben.

Kora reggel érkezünk Hadikfalvára. Alig kelt még fel a nap az enyhe dombok mögül, és hűvös tavaszi fény bujkál a volt katolikus templom tornya körül. Hajnal van és mély a tavaszi csend, még nem jött el az igazi dologidő. Ilyenkor majdnem mindenki alszik, és későn ébrednek az állatok is. Emberekhez ilyenkor nem lehet bekopogni, úgyhogy a holtak ébresztését vállaljuk magunkra, olvasmány-émlékeinket keressük, régiek nyugalmát: a temetőt. Azt az egyedüli helyet, ahol azokkal volnánk együtt, akiket itt még megkereshetünk – legalábbis ebben a hitben élünk, hogy már csak az elhunytak között van a helyünk. – Itt már csak a temető a mienk, széteső sírkövek, oszló betonkeresztek, magyar felirattal. A múltból maradt itt minden reánk, talán még a fák és a cserjék is: a sűrű bozótok és a derékig érő, elszáradt, talán soha le nem kaszált füvek végtelen rengetege.

Korán van még, de a szomszédban, a temető sarkában már javában folyik a disznóvágás moldvai módra. A hatalmas visításra figyelünk oda és rettenetes látvány fogad: A gazda kihozta a jószágot a temetőbe, és ott vinnyog szegény állat. A családtagok pedig fejszével kergetik néhányan, hogy valahogy elkábítsák.

Szinte már nem is halljuk a fülsiketítő zajt, úgy belemélyedünk a temető sűrűjébe, a távoli múltba és a szomorú jelenbe. Visszaroskadunk egy félévszázadnyi időbe, az öt, hajdan pezsgő székely életű bukovinai faluba, ahol nagy történelmi csoda volt a két évszázadnyi megmaradás, majd fájdalmas volt a kitelepítés, az ott-honkereső hontalanság. És aztán itt maradtak nekünk

a bozótok között az oszladozó kövek. Ennyi, és talán néhány falubeli arc.

Jócskán felkelt már a nap, amire felocsúdunk a me-rengésből. Ébredszik a falu is, és a temető mellett elha-ladók kíváncsian figyelik a kövek között kutató új arco-kat. Nem idegen már itt nekik senki, mert szokva van-nak, hogy fel-feltűnnek ismeretlenek a faluban, és többnyire a temetőbe vezet útjuk. Ismerősként fogad-nak itt minden magyart, mert biztosan gyökereiket ke-resik és *magyar földről* jöttek.

Elsőként egy kedves, mosolygós arcú középkorú asszony bátorkodik közénk, kérdezősködik, és nem le-pődik meg, amikor azt válaszoljuk, hogy mi *csak innen* vagyunk Kolozsvárról. Nem nagy kedvünk van most barátkozni, és ezért csalódva megy tovább. A temető szomszédjában lakik, és a kerítésen át így többször is összetalálkozik tekintetünk. Mintha valami titokzatos erő vonzaná hozzánk, érezzük, hogy itt többről van szó, mint egy távolról érkezettnek kijáró figyelmességről. Vagy talán azért figyelt fel jobban ránk, mert az idelá-togatók többségétől eltérően székel hangszúllyal ugyan, de jól beszélünk románul, és ő érzi, hogy mi *má-sok* vagyunk.

Szedelőzködünk a temetőjárás után, átfáztunk, és jólesne már egy kis meleg, egy csésze forró tea vagy ká-vé. Újra csak összeszaladunk ismeretlen ismerősünk-ke-l, aki immár férjével együtt olyan kedvesen hív be a házba megmelegedni, hogy nem tudunk ellenállni.

Odabenn a reggeli mellett az otthon melege fejt meg ragaszkodásuk titkát. Ott értjük meg, hogy miért volt olyan fontos nekik ez a találkozás. Az asszony megható vallomása, mélységes gyónása következik a rejtélyes magyar gyökerekről. Édesanyjáról mesél, emlékezik, aki zabolai székel asszony volt. Bukarestben ismerke-dett meg az ukrán édesapával, majd néhány év után úgy döntöttek, hogy hazaköltöznek férje vidékére, Bu-

kovinába. Így lett a zabolai László Erzsébetből „*Érji Šoncaliuc*”.

Ritkán hallottunk ilyen szép emlékezést arról, hogy mit jelentenek a sokágú gyökerek, személyes történelmünk, őseink messzire elnyúló hajszállerei, nyelvek, hitek és kultúrák keveredése, minden, ami meghúzódik bennünk, ahová kapaszkodunk, ha baj van, és így leszünk velük vagy nélkülük azzá, akivé és amivé leszünk. Ez az asszony már egy szót sem tud magyarul, de mint egy szépséges szentélyt a tiszta szoba szegletében, őrizi magában édesanyja gyönyörű, érthetetlen másságának emlékét.

– Mi maradt édesanyja után? – kérdezem végül, immár a bőséges reggeli végeztével, és ő újra a megmutatott fényképek fele tekint, anyja írásaira, magyar leveleire, melyekből sajnos egy szót sem ért.

– Nem, nem ilyesmire gondoltam, hanem valamire, amit tőle tanult, és *itt senkinek sincs, amit itt senki sem tud*. – Gondolkodás nélkül válaszol, és közben végigszalad tekintete a takaros szobán, a példás rendbe állított evőeszközök ragyogásán, és olyat mond, amire mi még álmunkban sem gondoltunk volna.

– *A konyha. Én itt magyarul főzök*. Az anyanyelvet nem tanulhattam meg, de én itt Bukovinában a székely anyámtól tanultam meg főzni, finoman, erdélyiesen és magyarul. Egészen másként főzök, mint az idevalók. Én tőle tanultam meg mindent: az ételek ízét és a rendet is. Itt a faluban engem hívnak esküvőkre és tésztákat készíteni. Mondja is az uram gyakran: – Te egészen más ételeket készítesz, mint régen az én anyám.

Elbúcsúzunk innen, hol már a síremlékek is haldokolnak, a temető mellől visszük magunkkal az egyik utolsó bukovinai magyar asszony élő emlékét, a konyha, a finom székely *köttes palacsinta* ízét. Mint a Titanic roncsai között az utasok kedvenc tárgyait, egy itt

elsüllyedt székely asszony emléke után a székely konyha illatát sodorja még fel az idő Bukovina múltjának mélyéből: egy kedves szívű, ukrán apától és magyar anyától származó, immár román asszony otthonteremtő melegségéből.

Ahogy kilépünk a kapun, és utolsó búcsúpillantást vetünk a temető fele, látjuk újra, hogy milyen is a moldvai konyha: a szomszédban elmúlt már az idegszagga hatalmas visítás, már fejszével darabolják a disznót és úgy vágják le a fejét, mint egy középkori hóhér a halálra elítéltét.

A távolból pedig már biztosan tavaszodik, húsvéti illatot hoz a szél, és áldott ünnepek várnak ránk is a közelgő üzenettel: *feltámadott az Úr, biztonnyal feltámadott.*

(Levél, 1998. 5.)

ERŐST SZERETTEM A MAGYAROKOT Schmidt Berta néninél Hadikfalván

Bukovinában magyart keresni? Sokan megpróbálták, és aki kitartóan utánajár, annak sikerül. Mi is találtunk néhányat, de székelyesen magyarul még mindig tökéletesen beszélő *németet* is. Hadikfalván Schmidt Berta néni is szász, és csak andrásfalvi gyermek- és iskolás korának *emléknyelve* a magyar. Románok között egy székelyesen magyarul beszélő szász asszony? Megszoktuk már, hogy szórványban minden lehetséges.

Schmidt Berta nénit, e bukovinai német asszonyt hadikfalvi otthonában látogattuk meg. Úgy nyit ajtót, mintha naponta találkozoznánk. Úgy is szól hozzánk ma-

gyarul, mintha mindennap ezt tenné. Folyékonyan, árnyaltan gyöngyözve formálja gyermekkorá falujának nyelvelmékeit.

Honnan tud Berta néni magyarul? Andrásfalván járt iskolába, és a székely falu feltarisznyálta egy másik nyelv és kultúra szeretetével. A falu többségétől a székely nyelvet tanulta meg, az lett a második nyelv, az emlékezetben évtizedekre lefagyasztva. Van, aki nem magyar, de akinek önazonosságához hozzátartozik a magyarság is. Berta néni fél évszázada nem vagy alig beszélhetett magyarul, de most is könnyedén jöttek elő a szavak. Nem magyar önazonosság ez, hanem egy gyermekkori élmények: iskola, falu, gyermekkor, a játszótársak és szép emlékek nyelve, egy másik kultúra, ami hozzánőtt néhány évre, aztán amikor elmentek a magyarok, befagyott évtizedekre. „Emlékidentitás” ez, és mégis az élete egészének meghatározó része.

– Andrásfalván jártam iskolába, német osztályba. Hét kilométer ide, de ott a legtöbben magyarok éltek. Fele ott katolikus volt, fele kálvinista. Először volt Ferencz Ferenc, azután Fazakas Ödön volt tanító. Mahler volt az egyik pap. Jártunk össze, met mi ott mind egyben voltunk.

– *Azt mondja, hogy nyolc nyelvet beszél? Hogy tanult meg ennyi nyelvet?*

– Fiatal voltam, csak ment az eszem, már akkor is tudtam, amikor voltam leanykacska.

– *De mikor a lengyelt megtanulta, már nem volt leanykacska.*

– Hát akkor már nem, met tizenkilenc éves.

– *És a többi?*

– A ruszt (oroszt) már később. Akkor kellett tanulni ruszul az iskolában. Tanultam a gyermekekkel a könyvtől. Most is ha én akarnám, megtanulnék englül (angolul), mert fejem van. Csak az a baj, hogy az embe-

rek nem akarnak jót, csak a rosszat, inni, és egyebekhez van eszük.

– *És a magyart hogy nem felejtette el ennyi idő alatt? Hát itt nem volt, akivel beszéljen.*

– Hát én most es olvasok, van magyar imádságos könyvem.

– *Milyen volt az élet Andrásfalván, hány évet is járt ott iskolába?*

– Nyolc évet az andrásfalvi iskolában a német osztályban.

– *Berta néni hol született?*

– Ide Rudába.

– *Magyarul ott tanult Andrásfalván?*

– Igen, de én a magyar beszédet erőst szerettem. A magyar rókolyákat, a csárdásokat, templomban is csak magyarul ment minden. Németül csak felolvasott a pap, mert ott csak magyarok voltak. Németek csak kicsin (= kevesen) voltak. Csak egy német osztály volt. Huszonnyolcan voltunk az egész iskolában, egytől nyolcig. Magyar gyermek sok volt. Volt tanító Puskás Ödön, Fazakas Ödön, Ferencz Ferenc, Ferencz Piroska, Puskásné. A német tanítónő Radócról volt. Szép iskolánk volt. A Ferencz Ferenc egyik gyermeke volt Ödön, a másik Izidor, a harmadik Nándor. Ő Kolozsváron van. Ő volt a legkülsőbb. Piroska tanító néni is meghalt Kolozsváron. Ők a magyarokkal csak Kolozsvárig mentek. Egy úgy hiszem elment Budapestre.

– *Milyen volt, amikor a magyarok csomagoltak, és készültek elmenni.*

– Isten őrizze, hogy milyen volt. Sírtunk. Elmentek, és mi itt maradtunk. Még maradt Csernik Lázár, Csernik Antal és Lucskó, Buksáné, ezek már mind meghaltak

– *És aki nem ment el, az miért nem ment el?*

– Én nem mentem el a németekkel sem, mert apósom beteg volt, feküdt az ágyban. A gyermekek kicsik voltak, az uram mondta: Ó, ne menjünk el a néme-

tekkal. Mások vegyesek voltak. Az ember menjen el a saját házából? A magyarokkal nagyon akartam elmen-
ni. Hogy miért nem? Magam sem tudom. Fiatal voltam.

– *Jobb volt itt?*

– Milyen jó volt, hogy mind elmentek, és mi itt maradtunk. Akkor ide jöttek Erdélyről a greco-catolicok, 44-ben a ruszok. A magyarok helyébe ide telepedtek az idegenyek. A jók nem jöttek el. Met a jó gazda nem hagyja el a gazdaságát. Hát nem igaz? Vannak jó gazdák is, de erős sok cigányok vannak.

– *Hány faluból jöttek?*

– Kilencvenkilenc faluból. Úgy mondják itt, hogy sa-tele unite (egyesült falvak = államok). Erdély, Munténia, Moldova.

– *Más nemzetből vannak itt még?*

– Hogyne, vannak ruszok, lengyelek, németek.

Elmentek a magyarok, de most es írnak. Ami volt a házba, csak azt vitték. A többi itt hagyták, eladták. Andrásfalván a katolikus templomot elrontották, a reformátusból lett a román. Minek csinálni mást, ha ez már megvan. Hát nem úgy van? Aztán eljöttek a ruszok márciusban, münket kivettek a házból, csináltak komadamentet (parancsnokságot).

– *Maga annyi nyelvet beszél, de maga milyen nemzetiségűnek érzi magát?*

– Németnek, én vagyok tiszta német. Apám es, anyám es. Én vagyok Schmidt, anyám volt Pentzel. Itt maradt még német egy kevés. Apám volt kovács, az emberem es kovács. A testvéreim Németországban vannak. Nekem nem volt eszem, és tudom, hogy nem volt, de most már mit csináljak? Jaj, Istenem, Istenem, mikor lesz nálunk is jó világ?

A bukovinai székely-magyar nyelv még mindig él egy német asszony házában. A magyar imakönyv, az imádság csendje és a néha idelátogató magyarországi

telepések. Régi kút örökre friss vize ez, mely tiszta marad a gyermekkor és a fiatalság szépségében. Távolra, új hazába szakadottak százai és ezrei felejtik el néhány évtized alatt saját anyanyelvüket. Berta néni ötven év után sem felejtette el a *miénket*, tanítói, játszótársai, barátai, szép ifjúsága nyelvét.

„JÁBA TAPODJÁK LE A CSÁNGÓ NEMZETSÉGET!” **Népszámlálás Lészpeden**

Az 1992-es romániai népszámlálás után nem sokkal érkezünk Moldvába. A kiváló társaság szakmai és lelki vezetője maga Kallós Zoltán, aki nem csak szakember, de a csángókérdés nagy lelkiismerete is. Forrong a Csángóföld a meg-, a félreszámláltatás miatt. A számadó a birkákat nagyobb felelősséggel veszi nyilvántartásba, mint ahogy itt a népszámlálás történt. Ekkor robban ki a szabófalvi Perka Mihályné engedetlenségi botránya is, aki számlálóbiztosként nem vetette alá magát a felső parancsnak, és nem engedelmeskedik az erőszakos beírásnak. De hát azt mindenki tudja: itt a magyarul beszélő csángó falvakban nem népszámlálás folyik, hanem az önbevallások erőszakos megváltoztatása. Megalázott lészpediek mesélik el friss élmény-keserveiket a lelkigondozónak, és a különös nyelvi tündöklés mellett egy igazságkeresés erőlködő, érvkereső logikája is számottevő.

Baló Marika Kormán (Bălău Maria Corman):

Esszeszámláltak münköt es szépön, és úgy írtak be, hogy román. Mű montuk, de nem akart magyarnak beírni. Mondtuk neki, hogy ha bójó egy cigány a házába, hogy mondja maga neki? Nem mondja, hogy román, hanem hogy cigány. Münköt beír románnak, de

mű nem tudunk rományul. Magával még beszélgetünk valahogy valamicskét, de mű magyarul beszélünk a házba. Hogy tudjuk mondani na akkor, hogy mű rományok vagyunk? Na, azt mondja a román számláló:

– Há a papotok hogy mondta nektök? Nem azt mondta, hogy mondjátok mind, hogy rományok vagytok?

Mondom neki:

– Jába mongya neköm a pap, hogy én román vagyok! Én mindig azt hallottam anyámtól, amióta megszülettem, hogy jere ide! Nekem nem mondta soha, hogy vinyin koácsé (gyere ide)! Akkor én milyen román vagyok? S most, hogy a pap nem tud magyarul, akkor mondjam én es, hogy román vagyok? Há ő es tud, csak nem akar. Vót itt egy öregasszon, hogy egy szót sem tudott rományul, és mégis románynak írták bé.

A páter felolvasott egy levelet a templomban, hogy toți suntem roman catolici (mind román katolikusok vagyunk). Azt mondta, hogy a püspöktől kapta. Asztán jött a recenszor (népszámláló), egy buhusi román embör. Mikor mongyuk, hogy műk magyarok vagyunk, mongya, hogy itt nincsenek magyarok, há hogyhogy magik magyarok. – Há mondom, műk így beszélgetünk mindig magyarul, nem rományul. Azt mongya, nem lehet, hogy mongyuk, hogy magyarok vagyunk, met Rományijába vagyunk.

Ezek a fiatalabbak járnak szervicsba (szolgálatba), ott mind rományul beszélnek, úgyhogy műk es el fogunk rományosodni. De itt még a gyermekök sem beszélnek idehaza rományul. Rományul tanólnak, de mikor kijönnek a szűnetre, mind azt mongyák: gyere te, add ide a loptát! Nem mongyák, hogy minge. Add ide a cipőmöt, a popucsomot.

De azér romolnak el, műk annyiszor meg kell szólicsuk:

– Te gyermek te, ne mongyad, hogy numeráljam

meg, hanem hogy olvassam (= számoljam) meg. Ne mongyad, hogy araban vagyunk, hanem hogy az országban. – Műk úgy tuggyuk, hogy ara! – azt mongyák.

– *És szeretik, hogyha kijavítják?*

– Mű kijaviccuk, de neznek, kacagnak a gyármékék:

– Mű így es tudunk, úgy es tudunk. Magyarul es tudunk, románul es tudunk...

Vannak osztán, akik már nem taniccsák a kicsikéköt magyarul. Mind azt mongyák:

– Vinyi-n coace, dragul mami (Gyere ide, drágám!)

– Monhatod magyarul es, met van mikor megtanuljon románul. Tanicsd meg eccer magyarul, s aztán ügyes megtanul románul... Met látod-é grésiltak (hibáztak) evvel, met a románnyal jóllakik. Ha elmenyen az iskolába, mind rományt tanul, vagy katonának, ott es mind csak rományul beszél.

Hát ebben az országban vagyunk, Rományiába vagyunk! ... Há mongya meg maga, ha így csinálunk, nem el vagyunk romolva? El vagyunk egészen.

– *Fiatalság van itt? Azok tudnak magyarul?*

– Fiatal? Hát hogyne vóna. És azok es mind magyarul beszélnek magik között. Csak ha valaki elmenyen, hogy annak odaszólnak, ha idegen. Csak azokat a kicsiket gyúrják mind, hogy rományul tanuljanak. Mongyuk nekik, hogy azt hiszitek, hogy nem éritök meg, hogy megtanójanak? Mintha nem lenne mikor, míg katonának mennek!

– *A páter szereti, hogy maguk magyarul beszélnek?*

– Eleget küzsd ellene, de hát ő es szaboványi (= szabófalvi). Tudnak ezek magyarul, csak nem beszélnek.

Én húszéves vótam 1942-ben, amikor özvegy maradtam, és nem mentem férjhez többet. Sokat kellett szenvedgyek egyedül. A testvéreim még kicsike leánkák vótak, hallgattam én es köztik. Akkor olyan nyomorúságosak vótunk, mentünk napszámba kapálni, aratni,

szőlőt szedni. Ahol csak dógozni kellett, mindenüvé mentünk. Nincs pénz, nincs pénzia (nyugdíj). Így élünk...

Zöld János (Zeldiu Ioan):

Jöttek a népszámlálók, s én még viccelődtem: Van igazolványod?! Mutatta az ekuszont (= kitűzött). Mondom, hogy olyan neköm is lehet. Valami papírt mutass, ameliken írja a nevet, a születési esztendőt, ez nem érdemös (érvényes). Bemegyünk, leülünk az asztalhoz, s kezdi írni a nevet, a születési évemet, a háznak a méreteit.

- Állampolgár?
- Román – mondom.
- Nemzetiség?

Mondom, hogy:

- Tűk hogy mongyátok nekünk?
- Há ungur.
- Na mondom, akkor úgy tödd föl!
- Há nem tudom, mer nem lehet!
- Há hogy nem lehet?! Há így insztruáltak (= oktattak ki) tüktököt, hogy nem lehet? Hát hogy van ez? Te úgy tödd föl, ahogy én mondom neköd, mert én utoljára alá kell írjam. Neköm kell aláírni. Te csak tödd, ahogy tűk mongyátok nekünk. Hogy mongyátok?

- Há ungur.
- Na akkor ungur legyen!
- Nem tehetem föl, mer akkor én kerülök börtönbe.
- Nem kerülsz te azér semmi börtönbe, mer egy ungurt béírsz ungurnak!

Na, aztán így írt bé, ungurnak.

- Felesége?
- Magyar.
- Gyermek?
- Há magyar. Há a gyermekek nem lehetnek mások, ha a két szülő magyar!

Azt mongya, amikor be kell írni a vallást, hogy român catolic (= román katolikus).

Mondom neki:

– Te, hát tük honnét vöttétök elé ezt a kereszteződést? Milyen nemzetből jött ki ez a román katolik? Ez egy új nemzetség?

– Há nekünk úgy monták, hogy így írjuk.

– Te ne úgy irjad, ahogy neköd monták, hanem ahogy én mondom, mert én felelök rölük.

Aztán elment, és nem is íratta alá. A jegyző asztán visszaküldte, hogy az egész szektor írja alá, ahol ő járt.

Fazakas József Kolonyel (Olariu Iosiv Colonel):

Az ágyban voltam, feküdtem, mert fájt a lábam, amikor jött a népszámláló. Mindent kikérdezett, de erre, hogy milyen nyelvet beszélsz, azt nem. Én hallgattam egy darabig, aztán vártam, hogy hallám. Egyszer hát látom, hogy a tollát szúrja belé a táskába, szedi össze a papírokat, a lapokat, s akar indulni:

– Na, hát álljon csak meg maga. Hát maga nem tette fel azt a 47 kérdést. Maga mért nem kérdez, hogy mi vagyok, török, zsidó, magyar vagy román?

– Mit akar maga neköm mondani?

– Hát ezt magának nem kell minden családnál, hogy feltegye?

– Há igen, de én úgy tudom, hogy maguk románok.

– Há hunné tudja maga, hogy én román vagyok?

– Há úgy tudom én, hogy itt mind románok vannak.

– Hogy vagyunk mi románok, amikor mind magyarok vagyunk?!

– Há tudnak maguk magyarul beszélni?

– Itt maga úgy tudja meg, hogy az egész falu magyar! Csakhogy meg van ijesztve a nép a paptól, hogy úgy adják be nekik, hogy román.

Na, akkor elévött egy másik könyvet, abba belenézett.

– Na, engemet az nem érdekel, hogy ott mit ír. Engem úgy tegyen fel, hogy román polgár (állampolgár) vagyok és magyar nemzet. Az anyanyelvem magyar, kisgyermek koromtól így beszélek, így születtem, és így is akarok meghalni.

– Na – azt mondja –, hogy én mostanig nem tudtam ilyet itt senkit.

– Dehogyan nem – mondom neki –, hallotta maga, csak nem akarja tudni.

Aztán hallottam meg, hogy itt is, ott is csak így volt. El akart menni anélkül, hogy a kérdéseket feltegye. Na, lássa, ilyen kutyaság volt itt.

Esszeszedtem a gyermekeket is idehaza, és tanítottam írni-olvasni magyarul. Most osztán megijesztette a gyermekeket es, nem jönnek, met félnek. A pap miatt.

– Mit jártok oda, mit keressztek ott?

– Tanólunk Jóska bácsinál.

– Mit tanóltok ott?

– Énekölni, imádságot, írni, olvasni.

– Há miféle ő, tanár ő? Miféle tanár ő, hogy csak négy osztálya van?

Engem legyalázott ott a templomba a gyermekeknek, de neköm nem csak négy osztályom van, nekem tíz osztályom van. De hát mit mondjon, hogy letagadjon a népség előtt? Ilyen kutyaság van nálunk, lássa-e?

A népszámlálás után aztán hallottuk, hogy a püspökség *nem volt kielégődve, hogy csinálták a népszámlálást*, met itten sok katolikust úgy tettek föl, hogy ortodox.

– Há ha azt mondták, hogy román?! Ha katolikus, akkor magyar, ha ortodox, akkor román. Itt a katolikus az nem román, és a román az nem katolikus. Jába harcolnak ezek, hogy letapodják a csángó nemzetséget. Itt a papok bolondították meg a népet, mert azt mondták, hogy *roman catholicok* vagyunk.

A múltkor kitámadta a feleségemet is:

– Hallom, hogy maga volt Erdélybe énekölni?

– Há igen – azt mondja a feleségem.

– Há minek – azt kérdi –, há minek?

Rólam is azt mondta, hogy:

– Domnu Olaru n-are ce face, s-a apucat de prostii?!
(Olaru úrnak nincs jobb dolga, bolondságokkal foglalkozik?!)

Aztán az asszonyféle, amelyik fél:

– Jaj, én többet nem csinálom, nekem nem kell, nem beszélek magyarul! Csinálom, ahogy mondta az áldott páter...

Így vagyunk, lássák-é? Így kínlódik ez a csángó nép, így le vagyunk tapodva. Eldugták az igazat, és kik? A papok. Ők azok, akik eltakarják. Ha csinálnák a román papok, nem mondanék semmit, de a saját papjaink?!

Mű 1946–47-ben már egyszer bézártuk a templomot, amikor kértünk magyar papot, és nem engedték. Akkor is ők csinálták a bajt. Hat hónapig a fák alatt imádkoztunk. Nem azért csináltuk a templomot, hogy lehazudja benne a pap az anyanyelvünket, hanem hogy ott az Istent lássa, és azt folytassa...

Mondja nekem egyszer a tavaly, hogy kivitem a gyermekeket Erdélybe, és a református templomba vittem őket, és ott elkorcsulnak.

– Nem igaz! – mondom neki –, met Panitba a református templomba a katolikus pap jött le Vásárhelyről, és prédikált nekik. Megmutattam a fényképet is, ahogy együtt voltunk a gyermekekkel.

Összeszólalkoztunk, ez volt szerdán, és én azt mondtam neki, hogy amíg itt van maga, én a templomba nem megyek, de maga se jöjjön az én házámba a kereszttel. Ez volt januárba vízkeresztkor. Legyen megértve!

– Na hadd el, met megijesztelek én téged! – azt mondta.

Vasárnap volt, és a gyermekök éppen itt voltak, hát jön a rendőr. – Na – azt mondja –, valamit akarok mondani.

– Na, tessék bejönni a másik szobába, tessék helyet foglalni, mi a helyzet? – Kezdi szedni ki a táskájából a papírokat.

– Mit hallottam? – mondja. Hogy maga itt csinál propaganda antiromânească (románellenes propagandát).

– Én?

– Maga.

– Na – mondom neki –, én tudom, hogy maga kitűl van küldve. Elsősorban a pátertől. Aztán az ő kutyáskáitól, akik támasszák (támogatják) út. Ugatnak körül. Ő pedig veszi be a fülbe, és nem es tudhassa, hogy igaz-é vaj nem. Ő küldte ide magát, és én erre vára-koztam (vártam), hogy maga eljő.

– Na – azt mondja –, hagyjuk ezt el. Én nem akarom, hogy csináljunk procseszt (jegyzőkönyvet), de megfigyeltetem (figyelmeztetem) magát, hogy jobb volna, hogy huzakodják el (hagyja abba).

– Honnan huzakodjak én el? – mondom neki. – Hát politikát csinállok én, propagandát? Én csak a gyermekekkel foglalkozom a saját anyám nyelvén. Jó-é ez vagy nem? Ahogy magik kéri a saját testvéreiknek a Pruton túl a nyelveket, úgy kérem én es. Ez propaganda antiromânească?! Mondja meg nekem, szabad-é beszéljek és imádkozzak magyarul?

– Igen, igen – azt mondja.

– Hát akkor én mi rosszat csinállok, hogy magát ide küldték? Zárjon le, zárjon le nyugodtan, ha én hibás vagyok.

– Ne, ne – azt mondja –, de egyezünk bele, hogy mégis jó volna, hogy maga elhuzakodják.

– Én nem – mondom –, én nem tagadom le az anyám nyelvét s a nemzetségemet. Én büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok. Nem úgy, mint aki ujja mögé, hogy nem magyar. Én rosszat nem csinállok senki-nek. Én román polgár (állampolgár) vagyok, mindent megteszek ennek az országnak, de a nyelvemet hiába kérik.

– Még aztat is hallottuk, hogy maga taniccsa a gyermekeket. Há mire taniccsa? – Énekre, imádságra, írni es, olvasni es, hogy ők is tudjanak bár egy sort írni magyarul.

– Na, én megyek – mondja –, de mind csak jó volna, hogy maga huzakodjék el.

– Én nem huzakodok – mondom. – Majd ha rosszat csinálók az államnak, akkor zárjanak be. Én az anyám nyelvét és a nemzetségemet nem tagadom le és felemelem (fenntartom), halált is szenvedek érte, ha kell!

– Jaj, jaj – azt mondja –, akkor maga nagy magyar.

– Én ekkora magyar vagyok, amekkorán lát. De az egészek itt mind így vagyunk, itt mind magyarok vagyunk.

Aztán így maradtunk...

A gyermekeket megijesztették, elmaradtak. De azért jönnek dugva, a 40-ből most vasárnap is 8-an jöttek, de remélem, hogy újra felbátorodnak. Félnék a pátertől, mert azt mondta, ne jöjjenek, mert így elkorcsul a faj, met se rományul nem tudnak, se magyarul. Há mondom, hogy akkor a németet minek tanulják és a francsészát az iskolában?

Mihai Robu püspök úr 46-ban azt mondta, amikor kezdtünk küzdeni a magyar papért, hogy „a magyar nyelv az ördög nyelve”. Meg is jelent ez, nezzék meg, a Csángó Újságban. Én nem es tudom, hogy is merte a püspök úr ezt a nagy szót kimondani?

– Hát, mondom, a Szentséges Pápa akkor Budapesten a szentmisét az ördög nyelvin folytatta?

Csak megállottak s néztek, mint egy bunkus, és nem tudtak szólni semmit.

Na, így vagyunk, lássa-é? Így kínlódik a csángó nép, így le vagyunk tapodva...

(Felebarát, 1992. 1–2.)

MAGYAROK HAVASELVÉN

EGY SZÉKELY LEGÉNY HAJÓRA SZÁLLT

Beszélgetés Gergely Jakabbal Csíkkozmánson

A székeltek az elmúlt évszázadokban is gyakran keltek vándorútra. A Regát a székeltség számára is egyszerre volt munka- és temetőhely. Koós Ferenc és Nagy Sándor óta sokan megírták, megrajzolták a havasalföldi gazdasági menekültek sorsát: az elsüllyedést, beolvadást. A csíkszépvízi Gergely Jakab elment és hazajött, majd családot alapított Csíkkozmánson. Odahaza, Olt menti falujában mint ifjúkora távoli emlékét idézi az örökös székel vándorsorsot. Az öregkor, a túlélés és hazatérés: az otthon biztonságából.

Én odahaza a kovácsmesterséget tanultam négy és fél évig. Az idő leteltével elindultam, hogy munkát keressék, hogy gyakoroljam. A mi időnkben a segéd el kellett menjen, utazzon, hogy munkát keressen, és gyakorolja azt a mesterséget, amit megtanult, hogy legyen mester belőle. Amikor felszabadultam az idő leteltével, a Regát felé vettem az utat, pedig még egyáltalán nem tudtam románul. Moinești-en találtam munkát egy kovácsmesternél. Ott volt nekem egy inastársam, egy felszabadult segéd. – Gyere – azt mondja – hozzánk, mert szükségünk van emberre. – Így adtuk egymásnak a munkát, az ismeretséget. Ott dolgoztam, nem sokáig, met ő elment onnat, én meg nem tudtam románul rendesen, én is elmentem más mesterhez, ott is dolgoztam valamennyit, de úgy hajtott a sors, met nem értettem úgy mindent mindenkivel, ahogy kellett volna, s muszáj volt tanulni románul. Bennem megvolt az akarat, hogy tuggyak. Onnan aztán elkerültem Páncsujra (Panciu) szintén kovácssegédnek. Ott voltam

egy kovácsmesternél tavaszig. Eljött a tavasz. Ez 1924 vagy 25 tavaszán lehetett. Na, onnét aztán merre mennek? Elmenyek Brailába, mert eszembe jutott, hogy nekem egy nővérem, unokanővérem Brailában van. Elmegyek oda, mer ott hajók is vannak. Én akkor még nem számítottam arra, hogy hajóra szállok, hanem elmentem oda, és természetesen kerestem a kovácsokat, hogy hol kapom meg, hogy elszegőggyek segédnek.

Még gyerek voltam. Alig voltam 17–18 éves – kellett menni kenyeret keresni.

Találkoztam ott az unokanénémmel. Neki egy hajós gépész udvarolt. Egy vasárnap azt mondja: – Fiú! Nem jönnél el hozzánk fűtő kisegítőnek? – Hát én már örvendtem. A hajóra hogyan mennék el. Hát hajóra szállok. Istenem, nekem az a fontos, mint székelgyereknek. Én még az Oltot sem igen láttam. Ott láttam meg életemben az első hajókat.

– Jaj, hogyan mennék, hogyan mennék, elmenyek én. – Akkor még nem írták be a könyvbe, hogy ettől a dátumtól én mostan hajózok. Egy év múlva kaptam meg a hajóskönyvet, de én akkor már úgy belejöttem volt a hajósmunkába és hajóséletbe, hogy már elfelejtettem a kovácságot, hogy én kovácsnak tanultam, Most már lesz fűtő belőlem. Az első hajó, amire akkor felszálltam, az Alica (Alice) volt, aztán átszálltam a Romániára, ez vontatóhajó volt, s ennél a cégnél egész addig dolgoztam, amíg csak katonának nem kellett menjek. Ez dunai hajó volt. Csak Braila környékén járt Giurgiuig. Teherszállító hajó volt, homokot szállított a város részire. A Duna fenekiből a bágérok szedték ki a homokot, rakták át az uszályokra, s onnat hozták le a városba, Brailába s ahova szükség volt, az építkezéshez.

Ott a hajón és a kikötőben mi, a hajósok úgy éltünk, mint a testvérek. Mind ismertük egymást, egészen testvérek voltunk. Engem mindenki szeretett, mert

mindenre alkalmas voltam. Beálltam a játékba, a társaságokba, s csaltak engemet: Gyere ide, gyere hozzánk, gyere ide, met itt jobb lesz, gyere, met nálunk lesz jobb. Hát gondoltam, elmegyek. Magyar ott nem volt sok. Csak ketten voltunk azon a hajón. Egy madéfalvi születésű volt még, ő vett fel engem, ez a madéfalvi születésű gépész.

Ott a kikötőben megismertem a többi hajóst is, és csaltak engemet, csalt a kapitány is: Gyere hozzánk met nálam jobb lesz. Nem voltam csavargó, szerettem dolgozni, amit mondtak, mentem s egykettőre csináltam meg, s szerettek s csaltak mindenüvé. Mondták is: „ungurul ästa, bun băiat” (= ez a magyar rendes gyerek).

Szép élete volt a hajón a fűtőnek is. Meggyújtottuk a tüzet, az magától fűjta, mint a gázok. Csak ügyelni kellett a gőzre, hogy ne menjen fejbe, eresztettem a csapon vagy szorítottam, ahogy kellett a pakurát adagolni, hogy ne essen le, vagy ne emelkedjék a gőz. A gépeknek menni kellett. Mi tartottuk a gőznyomást, s csináltunk mindent, amit kellett a gépekkel. Éjjel-nappal ott volt valaki, mert mentek a gépek. Hárman voltunk, három váltásban. 1926 őszén mentem át a Románia nevezetű hajóra s azon voltam egészen 28 tavaszáig, s onnan mentem át az Elenára 29-ig, amikor katonának mentem.

Mivel olyan messze voltam, nem estem sor alá, s 29-ben hazajöttem, mert tudtam, hogy be kell vonulni. Önként jelentkeztem Csíkszeredában. Az én korosztályom vonult már, s én is jelentkeztem, mert menni kellett. Én a hajón voltam, s mikor kerestek, a szüleim azt mondták, hogy nem tudják, hol vagyok a hajóval, s így abbamaradt.

1929 januárjában, amikor besoroztak, olyan hideg volt, hogy haza kellett jönni, s három hónapot itthon töltöttünk, s a nagy hideg végett megkértünk a bevo-

nulással. A repülőkhöz soroltak be, és ott is éppen úgy volt dolgom, mint civilben. Ott a hajón volt egy szakaszvezető szerzsent, aki annyira megtanított minket, a fiatalabbakat, amíg nem mentünk katonának, annyira megtanított az instrukcióra, gyakorlatra, mindenféle, fegyverfogásra, drepce, sztinga imprezsor (= Vigyázzállás! Balra át!) – ő is ott volt mint tüzelő... annyira megtanított engemet, hogy amikor bevonultam katonának a repülőkhöz, az őrmester elcsudálkozott, hogy én jobban dolgozok, mint ahogy ő parancsolja.

Hát nekem az iskolám nem vót nagy osztályilag, de én már annyira tudtam mindent, hogy mint káplár, úgy jöttem ki a katonaságból. Úgy tudtam minden gyakorlatot, úgy megtanított az a kollégám. Ott a hajón egész nap mind csak velünk foglalkozott, úgy belé voltunk jőve, mint egy öreg baka.

Amikor oda kerültem a hajósokhoz a Dunára, a kollégák, hogy megismerkedtünk és barátok lettünk, tanítottak úszni, mert én nem tudtam úszni. Úgy úsztam addig, mint a balta: ahogy belémentem, benne is maradtam. A Duna szélyitől merészkedtem beljebb, beljebb, hű, egyszer elkapott a víz – gyorsan kifelé a part felé, mint a kutya. Ezek figyelték a hajóról, hogy mit csinálok... Egyszer a hajó faráról belöktek a vízbe. Igen, de olyanok voltak, mint a fecskék. Ahogy tanították a fiúkat, engem is úgy tanítottak. Mikor süllyedtem, emeltek. Úgy megtanítottak, hogy nem féltem aztán egyáltalán. Keresztülúsztam a Dunát is.

Jásban voltam katona a repülőknél. Flotilentěj dáviacie (= flotila întâia de aviație). Ez volt az egységünk (Egyes számú repülőraj). Itt is hamar megtanultam, amit kellett – perfekt. Șef de hangar voltam (= repülőgépszín főnök), feleltem a gépek karbantartásáért. Hat repülőgép és hat ember volt a kezem alatt, én voltam a fejes, még az irodában is, raktáros is voltam. Úgy megtanultam mindent, hogy egyáltalán nem foglalkoztam ott a kovácssággal. Ezek a gépek voltak nekem minden

boldogságom. Szerettem ezt a karbantartást, benzint, olajat tettünk a gépbe, amennyit repültek, felírtuk, ha arról volt szó, többet is írtunk, hogy azoknak a pilótáknak kijöjjön a normájuk.

Na látja, repülni nem tanultam meg soha. A pilótával szálltam fel sokat mint megfigyelő, de egyedül nem. Ha én nem ajánlkoztam, akkor hívtak ők: gyere te, pajtás. Fogtam meg egy katonát, mentünk. Ha nem tettünk fel egy katonát, akkor kellett egy homokzsákot feltenni. A repülőgépek akkor olyanok voltak, mint most a permetezőgépek. Azok nem voltak a legújabb típusú gépek, átfújta rajtuk a szél.

Mi aztán egyebet nem is tanultunk, csak a repülőkhöz karbantartását. Egyéb hadi dolgot semmit, semmi légvédelmet. Soha nem vezettem a repülőt, csak annyira, hogy bevezettem a szárazon a garázsba a repülőtérről, hogy ne tasziccsák.

Néha még baleset is előfordult, ha a pilóta nem úgy dolgozott, ahogy kellett volna, bukfencet vetett vagy leesett a géppel. Haláleset nem volt. Voltak olyan merész pilóták, hogy felrepültek és egykettőre zuhantak, neki a hangárnak, mintha ütnék el. De amikor odaértek volna, egyből felkapták. Az egyik első osztályú pilóta egyszer három napi áristomot kapott, hogy mér csinált ilyen marhaságot. Drágák voltak a gépek, s különben sem szabadott ilyet csinálni. Az ezredes is kint volt a téren, összezsáptá a kezét, s egykettőre megbüntette. Olyan is volt, hogy bukfencet vetett, meggyúlt azonnal és elégett. Veszélyes volt.

Itt a repülőknél sok magyar volt. Mondhatom, hogy inkább magyarok voltak. Ott nagy becsük volt a magyaroknak, mer szerettük a pontos munkát. Jól telt. Tizennyolc hónapot voltam katona. Ott voltam végig, jól telt. Soha nem kellett kérjek csomagot hazulról édesapáméktól. Amikor jöttem haza, nekem mindig volt pénzem. Úgy szereztem, ahogy tudtam, de mindig megkaptam a módját. A pilóta örvendett, hogy beírtam

többet, neki is kijött a normája, én is jól jártam, mer a benzin az enyim volt. Mikor jöttek az autókkal a repülőtér szélére, már jeleztek, villogtattak, hogy benzin kell. Akkor én azt mondtam az egyik kollégámnak: – Adj oda ötven liter benzint. – Ne, öt lej kilója (= litre). – Ment ki, hozta a pénzt. A másiknak is adtam, maradt nekem is, a sofőr is jól járt. Hát ha mindenki jól járt, mér ne csináltam volna? Nekem pénzem annyi volt, amennyi kellett. Így éltünk.

Kijött egyszer parancsba, hogy nem szabad senkinek benzint adni, mert voltak pilóták és voltak kapitányok, akiknek kocsijuk volt, jöttek és könyörögtek, hogy adjunk benzint. Az egyik főhadnagy századparancsnok-helyettes volt. Azt mondja – magyarul tudott jól –: Gergely, benzin kéne! – Valami magyar zsidó volt. Mondom: – Főhadnagy úr, kérem, tessék hozni papírt az ezredes úrtól, s én hogyan adnék, én nem iszom meg, én szívesen. – Hát tudod jól, hogy nem szabad papírt hozni. – Akkor nem adhatok benzint. – Gergely, ne okoskodjál, adjál benzint. – Ahogy a kesztyű úgy a kezibe volt, meglegyintett engemet, de úgy sem adtam benzint.

Akkor szerzsent iskolába jártunk: – Na, hadd el, mer gondom lesz rád. – Mikor aztán vizsgázni kellett, azt mondta ott a komisszióban (ő is benne volt), amikor át akartak engedni, azt mondta: – Lasă-l pe bangyine (Hagyd a bangyint). – Jól van – mondom –, főhadnagy úr, nem baj. – De sajnáltak a kollégák, hogy kiestem, mert aztán nem engedtek tovább. De ha egyszer parancs volt, hogy nem adhatok senkinek... Ez azért volt, mer nem adtam benzint. Honnan tudtam volna, hogy nem akar-e próbára tenni?

Volt még egy ilyen eset, hogy az ezred orvosa, aki kapitány volt, neki is volt motorja:

- Gergely, adjál!
- Hogyne, kapitány úr.
- Na, mit fizetek?

– A kapitány úr – mondom – nem fizet semmit. Nekünk egymásra szükségünk lehet még.

Így váltott az eszem. Valahogy nem féltem egyáltalán. Annyira bátrak voltunk. Inkább a tisztekkel. Megköszönte s elment.

Egyszer jól berúgtunk a kollégákkal, úgy, hogy irtózatosan, jött ki a belünk. Csúful. Most mit csináljunk? Elmentem hozzá. Né így és így áll, megrészegedtem, nem bírok magammal, olyan beteg vagyok, nem tudok bemenni. – Nem baj – azt mondja –, gyere bé, feküdj bé oda né. – Abba a helybe befektetett, nem is mért rajtam semmit, három napig bent voltam. Mondom aztán neki: – Kapitány úr, ez nem lesz elfelejtve.

Így volt, szép volt, elmúlt, és aztán hazajöttünk, és mindennek vége. Azután aztán más élet kezdődött.

(Levél, 2001. 11.)

TALÁLKOZÁSOM KÁLVINNAL HAVASALFÖLDÖN

Még a Havasalföldön élők között is kevesen tudják, hogy Romániában van egész Kelet-Közép-Európa egyetlen, Kálvin János nevét viselő faluja. Romániában, és nem is Erdélyben. Miért is lenne ott, ahol kálvinisták is nagy számban élnek: Ploiești és Buzău között húzódik meg a Kárpátok alatt.

Ünnepélyes, szép őszi nap volt, amikor a bukaresti román televízió munkatársaival úgy döntöttünk, végre annyi ideje tartó előkészület és lelki felkészülés után kimegyünk Calviniba. Nem ringattuk magunkat illúziókban, hogy sikerül megfejteni a nagy titkot, nagy álmaink sem voltak, csak látni szerettük volna ezt a különös nevű falut. Megpillantani, igazi környezetében

ihletődni meg a nagy református emlékétől, és ha mást nem is lehet, feloldódni a természet történelmi hangulatában.

Calvini környéke valóban festői táj. Gyümölcsfáktól roskad a vidék, az érett termés levének illatát árasztja a tiszta patakú völgy. Mintha otthon lennénk, valahol a Székelyföldön, Háromszéken, Kézdi-, Sepsi- vagy Orbaiszék valamelyik székely falujában.

A találkozás nem lehangoló. Először a községházára megyünk – úgy illendő ez egy televíziós forgatócsoporttól, ha egy helységbe megérkezik. A polgármester első látásra is megnyerő, kedves fiatalember. Nem lepi meg kérdésünk, amikor a falu múltjára és nevének eredetére kérdezzük rá. Még akkor sem hökken meg, amikor én kettős minőségben is telepedek rá kíváncsiskodással: egy televíziós kíséretű kálvinista lelkészként. Szívesen mesél erről a szektáktól és sokasodó cigány tömegektől megpróbált – egyébként színromán faluról, de elbizonytalanodik a hangja, amikor a múltról kérdezem. Megmutatja a közel 300 éves ortodox templomot, ahol sem stílusjegyekben, sem egyébben, sőt a temetők sírköveiben sem fedezhetjük fel a magyar kálvinistáknak még az árnyékát sem.

Kísérőnk kérdezősködéseinkbe belefáradva, de a homályos múlt titkaiba is jócskán belezavarodva, délutánra átad az immár „szakember” történelemtanárnak, aki irányába mi is újra fellelkesülve, feledjük figyelmi lankadásait. Hátha-hátha, itt a nagy alkalom, gondoljuk. Valóban nem csalódunk. A múlt nagyszerű ismerője valóban szakember: vágja a dátumokat, az adatokat, keményen hivatkozik és érvel. Kiselőadása akkor lesz gyanús, amikor arra figyelünk fel, hogy a község nevét rég meg kellett volna már változtatni: illetlen dolog így hívni ezt a falut. Azon már nem lepődünk meg, hogy a község hétezer éves múltjáról beszél, csak akkor tört ki belőlünk a nevetés, amikor ezt bizonyítandó, elő akart keresni az iskolai múzeumból egy

„toport”, egy dák, de inkább a csiszolt kőkorszakból származó kőbaltát. Az iskolának ugyanis „csodálatos” történelmi múzeuma van. Csak az volt a baj, hogy a kőbaltát sehol sem találta. Jeles helytörténészünk elfelejtette ugyanis, hogy dióérés ideje van, és az a fránya diáksereg, aki még nem tanulta meg kellően tisztelni a múltat, elcsente a múzeumból a hétezer év legjelesebb tanúját, és bizony diót tört vele az iskolaudvaron.

Nem sokkal később az idős ortodox lelkész is segítésünkre sietett, hogy megfejtse a nagy titkot: a falu nevét. Ő is szakszerű magyarázattal jött:

– *A fost cândva o sectă în evul mediu, fondat de Jean Calvin, dar acum nu mai sunt.* (= Volt egyszer egy szekta a középkorban, amelyet egy Jean Calvin nevű személy alapított, de ma már nincsenek.) – Nem is tudom, hogy mi őrizte meg a gutaütéstől az idős lelkészt, amikor bemutatkoztam:

– Kedves kolléga úr, én ennek a kihalt szektának vagyok a – nem éppen utolsó – tagja, és még vagyunk ahajt közel, légvonalban is túl a Kárpátokon, de itt Romániában is összesen majdnem egy millióan...

Calvini titkát végül is nem sikerült megfejteni. Még a legnagyobb román történészeknek, Iorgának és Rossettinek sem sikerült. Így hát nem keseredtünk el túlságosan. Vittük magunkkal haza egy kedves találkozás emlékét és néhány tanulságot. Mennyi titok is övezi még ittlétünk évszázadait úgy, hogy még érdemes néhány száz évre kitartani – ha másért nem is, de legalább azért, hogy titkaink még fogyatkozzanak.

(Levél, 1997. 2.)

EGY REGÁTI ÉLETSORS

Bukaresttől jó minőségű autót vezet Ploiești irányába. Szalad a jármű, de néma csend üli meg a gépkocsi belsejét. Ennyi élmény, ennyi sors és arc szinte követhetetlen, mint a tekintetnek az autók szaladása. Nem tudjuk megszokni, elhinni azt, amit már annyiszor megtapasztaltunk, hogy a szórványban minden lehetséges. Milyen sok magyar él szétszórva még itt is egy-egy faluban. Az ember azt hinné, hogy itt, legalább itt, nem vagyunk. Vajon van-e olyan nagyobb falu Havasalföldön, ahol nem élnek magyarok? – tesszük fel az egyáltalán nem költői kérdést. Próbáljuk ki! – és elragad a kalandvágy. Találomra megállunk egy nagy falu, Răzvad közepén. Van ugyan egy nevünk, akihez időnként kilátogatott a nemrég elhunyt idős Gecző András ploiești-i lelkész, de lássuk, ismerik-e, és rajta kívül van-e még?

A falu piacán a legelső asszonytól megkérdezem:

– Ne haragudjon, de azt szeretném megkérdezni, hogy élnek-e itt magyarok? – Gondolkodás nélkül válaszol:

– Cum să nu, vizavi, tanti Bözsi. – Hogyne, itt szemben Bözsi néni.

Bözsi néni kapuja zárva van. Zörgetünk, kopogtatunk, zakatolunk, de semmi nesz. Még az útmutatónk is segít zajt csapni a kapuban, amíg végül meglátjuk, hogy valaki matat a kertben. Nincs más út, a szomszéd lakatlan udvara felől közelítjük meg a házat. Nem túl tisztességes dolog ez három lelkipásztortól, de hasznosnak bizonyult: jó hazai szokás szerint átmászunk a kerítésen.

Felejthetetlen pillanatok következnek. Bözsi néni úgy néz ránk, ahogy hajdanán Julianus barát nézhetek ázsiai eleink. Közben kiderült, hogy tulajdon-

képpen nem is őt kerestük. Él itt még egy Anton Erzsébet nevű asszony is. Amikor bevezetett a házba és mi Bibliát olvastunk és imádkoztunk, szemeit elborították a könnyek. Sohasem volt még magyar ebben a házban rajta kívül.

Kovásznán születtem, ott is gyermekeskedtem. Temesváron a cipőgyárban ismerkedtem meg a második férjemmel, és eljöttem vele ide, az ő falujába, Răzvadra, Dâmbovița megyébe. Engem Bolovăneannak hívnak az uram után. Ő idevalósi volt, ide jöttem utána férjhez. Nagy román falu ez, és a férjem sem engedte, hogy magyarul beszéljek. A fiamat már azelőtt megtanítottam, és titokban mégis beszéltem is vele. Van még itt egy másik magyar asszony, Anton Erzsébet, akit maguk keresnek, neki is úgy mondják, Bözsi, ketten vagyunk magyarok. Vele is csak románul kellett beszéljek, ha nagy ritkán találkoztunk. Minket itt „banyinnak” mondott a falu. Ha mentünk el az úton egymás mellett, először szétnéztünk, hogy nem lát-e valaki, és azután is csak annyit mertem megkérdezni, hogy: „Na, hogy vagy Bözsi?” – és már mentünk is tovább.

1947-ben voltam utoljára magyar református templomban, és azóta Kovásznán sem jártam. El tudják képzelni, hogy milyen volt az én életem: kellett menjek itt az idegen templomba. Minden idegen volt, de nem volt más. Ha akartam, hogy nekem is legyen karácsonyom, húsvétom, nekem is menni kellett a családdal. Néztem a templomban, hogy a többi hogy csinálja, és csináltam én is utánuk. A férjem nem engedte, hogy a fiammal magyarul beszéljek. Egy szót sem. Éjjel felkeltem, felköltöttem, és amíg a férjem részegen aludt, kivittem a konyhába, leültettem egy székre, és ott mondtam neki: fiam, te magyar vagy, meg kell tanulnod magyarul.

De ennek már mind vége van, mindkettőjüket eltemettem, és itt élek egyedül.

Nagyon köszönöm, hogy negyvenkilenc év után engem itt megkerestek.

(Levél, 1997. 2.)

OTT A HAZA, AHOL A CSALÁD **Magyar arcok és sorsok Râmnicu Vâlceán**

Râmnicu Vâlcea, Ostroveni-i lakótelep, 1996 nyara. Olyan itt, mint bármelyik lakónegyed Olténiában, és lényegesen elhanyagoltabb, mint az erdélyiek. Szemét a blokkok között, lerobbant külső, omló falak, sötét, szemetes lépcsőház. Lazăr Rozália Zelma tömbházlakása lesz az első istentisztelet helye.

Lazărék lakásában RMDSZ választási plakát a falon, néhány könyv, amit nemrég kapott a család és a városka magyarsága. Vannak lefutott könyvek, naptárak és évkönyvek is jócskán. Friss, fiatal könyvtár, máris öreg. Talán egyszer beindulhat egy igazi kölcsönkönyvtár is. Lelkész is kellene ide, mert volna gyülekezet, szükség volna valamilyen érdekvédelemre, közösségi életre is.

Blokklakás nagyszobájában már gyakran tartottunk istentiszteletet. Ilyen zsúfoltat azonban soha, mint amilyet most Kiss Károly teológiai főkönyvtáros lelkész tartott. A székek már elfogytak, fálnak támaszkodunk, felülünk a kanapéra, félrenyomjuk a szószékké előléptetett asztalt is, hogy több helyünk legyen, és mégis alig férünk. Az első magyar nyelvű istentisztelet ez Râmnicu Vâlceán. Megható történelmi pillanat. Sokan

vagyunk és sokféle a vallásunk is, de a nyelv összeköt: székelykeresztúri és udvarhelyi reformátusok, székelyderzsi unitáriusból lett baptista cigány házaspár, bac-kamadarasi asszony, Arad megyei szórványmagyar itt, a még nagyobb szórványban, akik mind Igére vágnak.

Jellegzetes arcuk mélyebben belenyomódik az emlékezetbe, és tovább is elkísér. Egy székelyderzsi kelme-kereskedő, kiöltözött úricigány házaspár beszéde messzire kivilágít a többi közül. A hamisítatlan udvarhelyszéki nyelvjárást nem vetették le, énekelve csavar-gatják a szavakat, mint odahaza. Hárman vannak, az idős férfi, felesége és sógornője. Ők a legbeszédesebbek. Élethelyzetük sajátos bonyolultságú, mint az élet egésze maga: unitáriusoknak születtek – ez a múlt, a hely-béli román baptista gyülekezet tagjai – ez a lelkiismeret, és jönnek a magyar református istentiszteletre is – és ez a tisztelet az anyanyelvnek szól. Hogy mindennek és mindeneknek tisztesség adassék.

– Itt mi nem kellettünk senkinek. Ide nem jött hozzánk senki. Elkorcsultunk. Voltam egy magyar családnál, benn a szoba sarkában égett a mécses, mellette a Maica (Szűz Mária). Az idevalók nagyon felvették a román szokásokat. Itt visznek egymásnak pománát, csíráztatott búzát hezzám is hoznak. Meg is hagytam az enyéimnek, hogy nekem nehogy olyasmit csináljanak. Tűrülködő kendőket osztogatnak. Hát legfennebb annyit, hogy a pap utána megtűrülje a kezit, de hogy a népeknek? Soha. Én Erdélyben soha nem ettem olyasmit. Hát nálunk Derzsbe nem is csinálnak efféléket, de itt megszoktam. Itt azért van félelem is. A magyarok nem mernek hangosan megszólalni.

– *Van miért félni?*

– Nincs. Én végigjártam Nagyromániát, de engem senki nem bántott. De azért olyan népek is vannak,

akik rosszat akarnak. Nem tudják megérteni, hogy miért vagyunk mi magyarok, milyenek vagyunk.

– *De azt tudják magukról, hogy maguk magyarok? Láttak ezek magyarokat?*

– Nem mindenki. Aki tudja, az tudja.

1. arc:

– Székelyderzsben születtem, negyvenhét éve vagyunk itt, ötvenhatba jöttünk. A sógornóm 59-ben. Ha visszagondolok, a tegnap volt. Akkor még fiatalok voltunk, tizenkilenc évesek.

– *Hogy kerültek ide?*

– Üzleti munkával, vászonfestéssel. Harminchárom évig vezettem itt egy festőműhelyt. Zsebkendőket, fejkendőket festettünk, négy asszony jött ki nyugdíjba az én műhelyemből, magyar is, román is. De inkább román. Nem vagyunk rosszak. Olyanok vagyunk, mint a többiek.

– *És a nyugdíjjal nem mennek haza?*

– Hová menjünk, nem maradt otthon semmi, senki. A házunkat eladták a testvéreink, és Kőhalomba mentek el. Nincs hová menjünk. A vágy az megvolna, a lehetőség nincs.

– *Mikor voltak utoljára Derzsben?*

– Hét éve. Azért mindég húz a hazai vágy. Amikor itt vagyok, akkor mondom, hogy megyek oda haza. Amikor ott vagyok, akkor meg az a vágy, hogy itt a haza. Ott a haza, ahol a család.

– *Hol a haza hát?*

– Az igazságos haza a Jóistennél. Ahonnan jöttünk, oda kívánczunk.

2. arc:

A negyven körüli fiatalasszony egy nagyobb fiúcskával és egy kislánnyal érkezett.

– *Maguk honnak kerültek ide?*

– Borsról, Nagyvárad mellől.

- *Mióta laknak itt?*
- Már húsz éve.
- *Mi sodorta ide?*
- Ide jöttem férjhez.
- *Hát hogy lehet onnan idáig jönni férjhez?*
- Nem is tudom, hogy mondjam-e.
- *Hol ismerkedtek meg?*
- Nagyváradon. Aztán eljöttem ide.
- *Hol dolgozik?*
- A cipőgyárnál.
- *Tartja a kapcsolatot az otthonnal?*
- Tartom, de messze vagyok, és ritkán tudok hazamenni. Nagyon nehéz.
- *Nem gondolkodott azon, hogy a férjét odacsálja?*
- Nem, ő nem akart. El is váltunk. Nem szerette a magyarokat.
- *És mégis itt maradtak.*
- Igen. Nem lehet elmenni, amíg a gyermekek nem végzik el az iskolát.
- *Nagyváradon is van iskola.*
- (?)
- *És a gyermekek? Téged hogy hívnak?*
- A leányka nem ért magyarul.
- *Cum te cheamă?*
- Vladuț Alexandra Ghițela.
- *Și câți ani ai? (Hány éves vagy?)*
- Zece. Întru în a patra. (Tíz. Most megyek negyedikbe).
- *És a nagy fiú?*
- Én Dezső vagyok és dolgozok ebbe városba, mint zidar.
- Kőműves vagy.

3. arc:

- *Honnan tetszett ide kerülni?*
- Magyarzsákodról, már húsz éve.
- *Hogyan került ide?*

– A férjem ott dolgozott az Electromontajnál, és mikor férjhez mentem hozzá, ide hozott.

– *És a férje ide való?*

– Nem, szentdemeteri. Van két leányunk. Az egyik férjhez ment, a második tanítónő.

– *A gyermekek hol vannak?*

– Székelyudvarhelyt végezte a tanítóképzőt a leányom, és csak ide kérette magát.

– *Nem gondolkodott, hogy ott maradjon?*

– Mi úgy akartuk, de csak kíváncszott ide.

– *És maguk nem kíváncsoltak vissza, csak a lány?*

– Mi is csak hazamegyünk.

– *Itt nincsen olyan szokás, hogy nyugdíj után hazaköltöznek a családok?*

– Hát mindenesetre mi megyünk haza.

4. arc:

– *Maga hová való?*

– Kolozsvár mellőli, pusztakamarási.

– *Mikor került ide?*

– Tizennyolc éve. A férjem ide való a közelből. Katonasággal jött oda, s ott ismerkedtünk meg.

– *Gyermekek?*

– Van négy, ez a kislány (aki mind el akarja venni a mikrofont). És még egy leányom, mint ez a kicsi. Nem tudnak magyarul. A leánytestvérem is itt van.

5. arc:

– Én gyoroki vagyok, Arad megyéből. Férjem argeşi. Brassóban ismerkedtünk meg. Minden évben megyek haza, vagyis a temetőbe, november 1-jére. A testvérem is Brassóban van. A gyermekek itt vannak. A leányom Vâlcean, a fiam meg Argeşen, mind ortodoxok, magyarul nem tudnak. Mennék én is haza, de már nincsen kihez és hova.

6. arc:

– Doană Julianna vagyok Kolozsvár mellől, a Mezőségről, Palatkáról. Sántierre jöttünk ide, a férjem Tur-nu Severin-i. Déván ismerkedtünk meg, ő ott csinálta az iskolát, én ott dolgoztam. Voltunk Argeşen, Lotrun is, mind a munkával. Mind a ketten hegesztők voltunk. Hat gyermekem van. Nyugdíjasok vagyunk. Minden vágyunk, hogy hazamenjünk, de nem bírom itthagyni a gyermekeket.

7. arc:

– Truşca Éva vagyok, 1966-ban jöttem ide férjhez. Székelykeresztúron születtem. Sinaián ismerkedtem meg a férjemmel. Gyermekeim ortodox vallásúak. A férjem már három éve elhunyt. Jelen pillanatban egyedül lakom. Két lányom férjnél van, saját házukban, a fiam Spanyolországban van.

– *Nem vágyik haza?*

– Most már nem. Mert ott a haza, ahol a család van, ahol dolgozik az ember, ott kell megértse magát. Minden évben szoktam hazamenni, húsvétkor otthon voltam. Mind a két húsvétkor.

8. arc:

– A nevem Dénes Ágnes, itt lakom negyvenkét éve, együtt jöttünk a férjemmel. A férjem tiszti iskolát végzett, és úgy került ide mint katonai iskolai tanár. A férjem nyárádszentlászlói, apám backamadarasi, én Vásárhelyen születtem, ott végeztem az egészségügyi iskolát a fogászaton. Itt is a fogászaton dolgoztam, onnan mentem nyugdíjba. Közelebb vagyok a hetvenhez. Itt maradunk véglegesen, úgy döntöttünk, mert lehetlenség, hogy hazamenjünk. Lakáscsere lehetetlen. Nekünk itt gyönyörű lakásunk van, és Vásárhelyen olyan rondák a lakások. A gyermekek mind Vásárhelyen vannak, minden vakációra ide jönnek. Most várom az unokámat, negyedéves egyetemista, a másik

második évet végezte az orvosin. Mi itt nagyon szeret-
tük, nagyon megbecsülve voltunk, értékelve voltunk,
attól eltekintve, hogy ronda ember mindenütt van.

- *Mesélte, hogy betörték az ablakait, vajon miért?*
- Nem tudom.

9. arc: a házigazda, Lazăr Gheorghe

- *Domnu Lazăr, a háza néhány órára templom lett.*
- Egy Istenünk van.
- *Értett valamit abból, ami itt ma elhangzott?*
- Még értek én is valamit, a lényegét megérttem. Le-
gyen béke, jó legyen, legyen bőség, egészség, és akkor
minden rendben van.
- *Hogy éltek együtt egy székely asszonnyal?*
- Jól, úgy, mint mások. Még nézetkülönbség minde-
nütt van, de mégis, azért csak eltelt ez a húsz eszten-
dő.
- *Hol ismerkedtek meg?*
- Udvarhelyen. Én arra jártam kirándulni, és az ut-
cán, és azóta együtt vagyunk. A fiam már tizennyolc
éves.
- *Tud magyarul?*
- Nagyon jól, a feleségem megtanította magyarul.
- *Itt, Vâlcea-n?*
- Igen (?)
- *És maga ért valamit?*
- Egy keveset, de most már azt hiszem, nem fogom
vénségemre megtanulni.

Egy kis gyors számvetéssel hamar megsaccolom a je-
len levő Râmnicu Vâlcea-i magyarság „megmaradási
egyenlegét”. Az első istentiszteletre összegyülekezett
családok utódainak össz-száma 36, ebből isteni csoda
és gondviselés folytán esetleg magyar maradhat 8: két
nem vegyes család és nyolc hazaköltözött gyermek.
Szomorúan írom le a veszteség negatív egyenlegét: 28.
Ez talán még egy szerencsés helyzet lehet. Havasalföld

egészének helyzete azonban ennél sokkal rosszabb, hisz odakint lényegében nincs második nemzedék.

Istentisztelet után a házigazdánéval beszélgettünk, a székelyudvarhelyi születési **Lazár Rozália Zelmával**, a Râmnicu Vâlcea-i magyar közösség első hírnökével.

– *Nagyon megmozgatta a közvéleményt az a levél, amelyet Zelma írt az újságoknak, lelkészeknek meg a magyarság képviselőinek. Honnan jött az ötlet ennyi év után?*

– 1990 után láttam: mindenütt mindenki azon igyekszik, hogy az anyanyelvét megőrizze, s talán az anyanyelv és a magyar kultúra iránti szeretet adott indítékot nekem. Közben a bukaresti lelkésszel, Bányai tiszteletes úrral felvettük a kapcsolatot, s azt gondoltam, milyen jó lenne, hogy tudnánk mi is egy „magyar házat” létrehozni, hogy legyen ott mind istentiszteleti, mind pedig kulturális összejövétel. A katolikusoknak jó, mert van itt román nyelvű katolikus templom, de sajnos a protestánsoknak semmi nincs.

– *A magyar katolikusok is oda járnak?*

– Igen, és sajnos nem csak katolikusok, hanem más vallásúak is, mert az ünnepek megegyeznek.

– *Lehet-e pontosan tudni, hogy hány magyar él Vâlcea-n, illetve a megyében?*

– Nem. Ezt a kérdést nekem már nagyon sokan feltették. Málnásról egy nyugdíjas tanító bácsi is írt, hogy kb. mennyien élnek itt, de én ilyen statisztikát nem tudtam készíteni, mert tulajdonképpen a Vâlcea megyei magyarok még nem ismerik egymást. Egyik bizottsági tagunkkal átnéztük a telefonkönyvet, és nagyon sok magyar nevet találtunk Voineasán és Drăgășani-ban is. Nagyon szeretnénk elmenni hozzájuk, de nekünk erre nincs alapunk egyelőre.

– *Milyen szervezetben gondolkoztak? Milyen szervezetet hoztak létre?*

– Mi legelőször is egy önálló magyar kulturális szervezetre gondoltunk, de láttuk, hogy mennyi utánajárás szükséges, meg a művelődési minisztérium beleegyezése, valamint a bejegyzéshez több százezer lej is kellene. A dokumentumok elkészítéséhez is jogot végzett emberekre van szükség, közöttünk pedig olyan nincs. Így aztán az RMDSZ keretén belül mi mint kulturális szervezet alakultunk meg 1996. március 18-án. Az RMDSZ művelődési osztályával tartjuk a kapcsolatot. Éppen ez az, amiért az emberek vonakodnak beiratkozni, mert félnek, nehogy politizáljunk. Mi itt, egy maroknyi magyar, nem fogunk politizálni, erről szó sem lehet. Mi a nyelvünket és kultúránkat akarjuk itt megőrizni. Leginkább azért lenne szükségünk egy magyar lelkészre, mert nagyon sokan vannak olyanok, akik nem tudnak írni-olvasni. Jóllehet nekünk van egy 200-nál több kötetes könyvtárunk, de azok, akik nem tudnak írni-olvasni, nem használhatják. A nyelvet azonban egy lelkésztől legalább hallanák. Mert az egyház volt régen és ma is az, ami a nyelvet megőrizte. Ezért lenne nekünk nagyon szükséges egy anyanyelvű istentisztelet. Egy olyan lelkész kellene, aki mindnyájunkról gondoskodik, hogy a közösség szét ne menjen. Nekünk itt, amilyen kevesen vagyunk, összetartásra van szükségünk és nem arra, hogy te ilyen és te olyan vallású vagy.

– *Szükség volna egy találkozási helyre is. Milyenek itt az épületek, drágák-e a tömbházlakások?*

– Erdélyhez és Bukaresthez viszonyítva az árak itt alacsonyabbak. Mi is gondoltunk például egy garzonra, ha egyéb lehetőség pillanatnyilag nem is adódik. Amennyien vagyunk, egy szobában elférünk, és kulturális összejövetelt, valamint istentiszteletet is lehetne tartani. De inkább egy magánház lenne jobb. Blokkban az emberek hallják, hogy énekelünk, és nem csak az lehet a baj, hogy magyarul énekelünk, hanem, hogy valami vallásos éneket, és egyből szektára gondolnak. Az

emberek itt nem tudják, hogy háznál is lehet istentiszteletet tartani.

– *Tudnak itt valamit a magyarokról Râmnicu Vâlcean?*

– Amit tudnak a tévéből, meg akinek van közvetlen kapcsolata magyarral a munkahelyen vagy máshol. Én mondhatom, hogy itt a blokkban nem volt vitám a románokkal, de ahol azelőtt laktunk, volt egypár család, akik ellepszenvesen néztek. Ez a forradalom előtt volt.

– *A reformátusokról tudnak-e valamit? Nem is hallottak biztosan róluk.*

– Nem. Nekik a református vallás szekta, ami nem ortodox és katolikus, az minden szekta. Pedig itt is vannak a románok között lutheránusok, baptisták vagy más neoprotestánsok, de ezek nagyon kevesen vannak és ezeket is mind szektának tekintik.

1997 óta Lazărék hazaköltöztek Zelma édesanyjai örökségébe, Székelyudvarhelyre a Tábor utcába. Azóta megszületett a vâlceai missziói egyházközség is, Zelma nélkül. Szabó Attila nevében lelkésze van, átvették, átvenni készülnek a szász templomot és lelkészlakást, és megszervezés alatt áll a gyülekezeti élet.

HIT VAGY ANYANYELV?

Bánsági emlékek

Havaselve befejeződik Szörénytoronynál. Orsován a legkisebb gyermek is tudja, hogy ezt a területet hiába csatolták el Mehedinți megyéhez, ez még a történelmi Bánság. Bácskától elbúcsúzva, Belgrádot is elhagyva a Duna a Bánság lankái közül előbb kisebb, majd egyre nagyobb dombok közé szorulva hömpölyög a Szörénység fele. A Temesi Bánságtól elválva Krassó-Szörény

megye legdélibb sarkában vagyunk, ott, ahol nemsokára közeledik a hegyvidék, ahol egyre szűkül a Duna medre Vaskapu, a Kazán-szoros felé.

Újmoldova után a Duna mente egyik kis völgyében valamikor a múlt század elején csehek kerestek hazát, alapítottak falut, teremtetek otthont, és kérték fel új lakhelyük keresztény oltalmazójának Szent Ilonát. Így született meg Dunaszentilona.

Az 1920-as román népszámláláskor a falu 917 lakója mind cseh nemzetiségű, és közel nyolcvan év után is alig kétszázzal csak a számuk fogyott: arányuk jóval kevesebbet, mint más erdélyi vagy partiumi településeké. Még 1992-ben is a falu 737 lakójából 730-an vallották magukat csehnek.

Dunaszentilona a sajátos nyelvi és felekezeti együttéléseknek, összekapcsolódásoknak, a nyelvi alapú *hitváltásnak* egyik kirívó és országosan is egyedi példáját nyújtja. A Duna menti dombok között szinte megközelíthetetlen elszigeteltségben meghúzódó színcseh település huszita közössége a trianoni feldarabolások után – saját lelkésze nem lévén – évtizedekig a hozzá hitvallásilag legközelebb álló református egyháztól kért és kapott magyar lelkészt. Temérdek gondja mellett a királyhágómelléki Egyházkerület sajnos nem értette meg és nem érezte kellően magáénak ezt a közösséget. A közeli, de magyar református szempontból teljesen elnéptelenedett *Klopódiáról*, majd a távoli Arad megyei *Nagyperegről* beszolgáló magyar lelkészek nem ismerték a cseh nyelvet, románul prédikáltak nekik, és elhanyagolták a lelkigondozást is. A gyülekezetnek a növekvő neoprotestáns nyomás közepette naponta a „*vagy a hit, vagy az anyanyelv*” lelkiismereti harcát kellett megvívnia. Nemsokára a számukra idegen nyelvű magyar református lelkész vagy cseh anyanyelvű, de baptista prédikátor között kellett választaniuk. Végül is a nyelv győzedelmeskedett.

Hosszú és fárasztó bánági út után érkezünk le a Duna mentére. Elmarad a néhány megkeresett magyarjával Ó-, majd Újmoldova, a László vára, a hajdani szegény halászfalu, Pescari, amely az előző embargó alatt az üzemanyagcsempészetből gazdag faluvá cseperedett. Egy ideig követ még a kikötőkben a tiltott üzemanyag szállítására alkalmas és elkobzott dupla fenekű ladikok hullahegye, de aztán egy kissé elmarad vele a Balkán is. Balra követnek minket a Lokvai- és az Almási-hegyek. Hosszú, kacsaringós út vezet a hegyeken át Szentilonára. Szuszogva kapaszkodik a kisbusz a dombok mögé. Elmarad a láthatárral a víz-országhatár is, az éberen őrzött nagy folyó, fölötte az ismeretlen háborús messzeség, a látcsövön kémlelő határőrök bizalmatlan tekintete. A távolban mintha még mindig bombák csapódását is hallanánk. Aki idáig alföldi lapályon érkezett, csodálkozva kérdezheti, hogy itt a Duna partján honnan is vannak ilyen nagy hegyek. Pedig lent nemsokára olyan szűk lesz a völgy, hogy teljesen elfogy az Orsovára vezető út, és a Duna beérkezik az oly sokszor és oly költőien leírt Kazán-szorosba.

Dunaszentilonán a templom előtti falupiacon kis asszonygyülekezet verődik össze, ahogyan kisbuszunk és néhány kis gépkocsi megérkezik a településre a kolozsvári Protestáns Teológia fiataljaival. Talán ritka itt a vendég, és kíváncsiak, hogy kik vagyunk és mit is akarunk. Végre egy megtermettebb cseh férfi is előke-rül, és ha töredékesen is, de lágy cseh hangsúlyú dialektusban felidézi a történeteket. Szomorú és megható történet az áttérés emlékezete. Hamar kiderül az is, hogy ő az egyik koronatanú, mert ő volt az, aki a huszita hit mellett a legtovább kitartott, és ő az utolsó a közösségben, aki az anyanyelvért hitet cserélt. Az történt ugyanis, hogy a településen a katolikus és a huszita csehek mellett egy kis baptista közösség alakult. Lét-

számuk folyamatosan nőtt, és már imaházat is építettek a huszita templom mögé. Számuk akkor kezdett rohamosan növekedni, amikor cseh prédikátort kaptak. Ahogyan gyarapodtak, úgy fogytak a husziták. A mi bácsink volt az utolsó, aki huszita maradt, és minden győzködésre, a családja minden kérlelése ellenére ki mondta: *ő soha*. Ő volt a harangozó, nála voltak a templom kulcsai. Aztán egy szép nap, amikor látta, hogy mindenki áttért, a falu központjában a templomból kijövő baptista gyülekezet előtt földre dobta a kulcsokat és azt kiáltotta: *„Legyen hát minden úgy, ahogy a többség akarja!”*

Megható pillanat az, ahogyan itt a falu fogad. Az asszonyok vendégszerető kis gyülekezete a templomig vezet. A történelmi emlékezet súlya, az összetartozás lelkének hatalma mindent áthidal, azt is, ami vissza soha nem jöhet. Harmóniumhoz ülünk, és énekelni kezdünk: annyi minden összeköt, együtt énekeljük hát el hajdani közös énekeinket, ki magyarul, ki csehül, ki ahogyan tudja. Ők semmit nem értenek abból, ahogyan magunk között beszélünk, de ez az ének nekik mégiscsak emlék: hajdani hitüknek, hitük szolgájának, távolról érkező, idegen világot hozó protestáns lelkipásztoruknak soha meg nem tanult és mégis elfelejtett nyelve.

Mi már csak emlék vagyunk nekik, hajdani önazonosságuk távoli töredéke. Minden mást elvitt a szennyes Dunánál nagyobb és vadabb, de tisztább parancs: a nyelv és hit nagy és mély, de kristálycsillogású igazságkeresése.

ELMÚLÁSBAN, DE REMÉNYSÉGBEN

ELÉG NÉKED AZ ÉN KEGYELMEM

Búcsú Szegedi Lászlótól

*„Elég néked az én kegyelmem,
mert az én erőm erőtelenség által végeztetik el.”*

2 Kor 12,9

Gyászol az erdélyi Hegyalja. Sírnak az elárvult templomok. Először nyáj, aztán pásztor nélkül maradt ez a táj: elment a pásztor is a nyáj után. Gyászol a Kecsekő, az Intregáldi-szoros és a Detonáta, vér- és könnycseppeket sodor habjai között az Ompoly. Bod Péter tiszteletes urunk most szeretettel öleli magához kései szolgatársát a mennyei honban. A mennyei honban, ahol nincs szórványsors, nincs megfogyatkozás, tömegsírok sincsenek, sem vért ontó nyársak és kaszák, ahol nem acsarkodik egymásra a fellázadt történelmi igazságtalanság. Szegedi László oda ment, ahol nem ketten-hárman gyűlnek már össze az ezreknek épült templomokban szívszorító, elhalkuló hangú éneklésre és igeszomjúságra nyársdöfések után megmáradtak, hanem ahol tele van a mennyei ház az üdvözültek boldogságával.

Elég néked az én kegyelmem – hallottuk annyiszor szájából az Igét, hét évtized vezérlő szavát a küzdelmes, megkeserítő és szívszorító hétköznapiakban. Elég, bizony mindenre elég. Semmi sem kell több, mint a kegyelem, mely szórványainknak is elég, és amelybe belekapaszkodva mindent túl lehet élni és el lehet hordozni.

Most nyár van, meleg nyár. Dolgozni kellene: kaszálni, kapálni, szőlőt metszeni, palást helyett géppel a hátton permetezni kellene a magyarigeni szőlőhegyeket. És mi itt állunk gyászban, feketében. Gyászol a Bod Péter öreg parókiaja is és az üres templom, a fejedelmi lak és a kapubástya, a papi, a nemesi és a polgári te-

mető ezernyi sírköve mögött a kötetekbe összeírt népes gyülekezet.

Esküvő, keresztelő, konfirmáció már nem volt évszázada, a templomba is csak ketten-hárman jöhetnek: a bibliai alsó határ – ennyi a maradék. A kilincseket, zárat a rozsdá marja, gondok eszik a lelket is: a múltba felejtkező magány. Nem telik meg már soha a templom: nincsenek magyar anyák, akik teleszüljék. Lassan már ketten-hárman sem leszünk, akik összegyűljünk az Ő nevében. A toronyba sincs akit felküldeni, a harangok sem értik a szót, hisz nekik is van anyanyelvük, és lassan hangjukat felejtik. Vajha mindig ennyien lennénk az igeni templomban – sóhajt fel most bizonyára Szegedi László. – Ne ide gyertek, oda menjete, ott maradjatok, szaporodjatok, sokasodjatok! Ott énekeljete ti százak helyett, hogy hulljon belé a por s a vakolat. „Azt bünteti, kit szeret, másként ő nem is tehet...”

Magyarsárdon a két cserefa alatt tyúkketrec és kutyáól áll a tömegsír felett. Magyarigenben az emlékmű környékén a sírhanton a rendőrné kapálgat. Ompolygyepűn az út szélén kavicslerakat őrizi a legyilkoltak nyugalját. Boroskrakkón a holtak álma fölé rendőrség épült – és a mi erőnk ott is „erőtelenység által végeztetik el”.

Magyarigen, Magyarsárd, Boroskrakkó, Zalatna, Ab-rudbánya, Verespatak mai magyarjai összesen is aligha vannak százan. Hetente többen halnak meg nálunkfele autóbalesetben, naponta legalább ennyi magyar anya öli meg soha meg nem születő gyermekét. Szegedi László ennyi magyar reformátusért áldozta élete, szolgálata félévszázadát, égette el fiatalságát, erejét, önmagát a hűség oltárán. Bárcsak mindenki olyan komolyan venné híveink ezreit, mint ő a néhány lelket! Bárcsak így féltelnénk mi is a köveket és emlékeket, a múltat és a jövőndőt, ahogyan ő tette! Nem vágyott soha idegenbe, népesebb gyülekezetek sem csábították, mert

tudta, hogy ez az ő népe, *ennyi* az ő népe, ezt bízta rá az Úr, és ennyi legyen *elég*. Mert bárha nem is látszik, mégis nagy ez a gyülekezet: kövek, emlékek, halottak, hősök ezernyi népe, tömegsírok egyháza, akik velünk énekelnek a padló alatt, akiket ugyanúgy kell szeretni és szolgálni, mint az élőket.

Hamis délibábos álmokat hiába szövünk: nekünk nem a dicsőség, hanem a napról napra megútvott harc alázata jutott, a kevesen való hűség meglelégedése. Ez elég, mert hisszük, hogy sokra bízunk mi ezután: oda mehetünk hozzá, a mi Urunknak örömébe.

Kései látogató, majd ha Magyarigenbe tévedsz, a Szegedi László nélküli szószékkal szembeni falon ott találod egy félévszázados szolgálatnak nem lemondásra, hanem alázatra és reménységre biztató vezérigéjét.

Tanuld meg te is, és hordozd szívedben tovább, helyette is, egy élet hűséges szolgálatára intő parancsát és a reménység alázatos Igéjét: „*elég néked az én kegyelem, mert az én erőm erőtelenség által végeztetik el*”.

HA EZEK ELHALLGATNAK, A KÖVEK FOGNAK KIÁLTANI

*„Mester, dorgáld meg a te tanítványaidat.
És ő felelvén monda:
Mondom néktek, hogy ha ezek elhallgatnak,
a kövek fognak kiáltani.”*

Lukács 19, 40

Szilveszter délutánján messziről jöttünk Zilahra búcsút venni id. Bányai Ferenc nyugalmazott kérői lelkésztől. E szórványsorstól megóvott város számára ismeretlen a Kolozsvár és Dés közötti Kis-Szamos mente, ahol testvérünk élete javát – a 85-ből 83 évét – leél-

te, és a neki rendelt szolgálati idejét – majdnem 65 esztendő – leszolgált. A havas, nehéz út majdnem hogy elháríthatatlan akadályokat gördített elénk az ideérkezéshez, és az úton az jutott eszembe: mennyivel nehezebb utakat járt Feri bácsi vasárnapról vasárnapra, hogy elfogyott híveihez eljuthasson, és nem járműveken, hanem szekéren és gyalog a hegyeken át, esőben, hóban vitte a mindennapi és ünnepi evangéliumot.

Nemegyszer hallottam szájából ezt az ígét idézni, miközben a kis falvakban elfogytak a hívek körülötte, nem volt, aki Jézust királyként dicsérje és hozsannákat kiáltson. Bizony, beteljesedett az, amit Jézus mondott, bizony beteljesedett rajtunk: kihaltak és elköltöztek az Istent dicsérők, elmaradtak a hozsannázók, és már csak a kövek és emlékek maradtak a Király Jézust dicsérni – amíg azok is megmaradnak.

Élete a szórványokhoz kötődött – ahogy ő mondta gyakran: a szórvány volt a mindenem. Egy Kolozsvár melletti elfogyott kicsiny falucskához, Magyarmacskáshoz kötik a családi gyökerek. Egy még jobban elnéptelenedett faluban, Kecseden született és nőtt fel, és onnan néhány kilométerre, Kérőben és Kisiklódon élte le az életét a kevesek szolgálatában. Szinte már csak a kövek maradtak meg mindenütt, évszázados templomok, harangok, kegszerek és temetők, és néhány viszálykodó, zakatoló lélek. Kérő és Kisiklód, Girolt, Kecsed, Néma, Ormány, Vízszilvás, Dengeleg és Nagyiklód – szinte az egész Kis-Szamos mente a neki leosztott fáradságos munkamező volt. Gondoljátok meg, testvéreim, az anyaegyházát leszámítva alig félszáznyi lélek szeretete és őrzése volt az életműve. A lelkészek jöttek, mentek körülötte, kit megöltek, mint kendilónai társát, kit elkergettek, mint a némai vagy ormányi elődeit, mások meg nagyobb gyülekezetekbe távoztak, de ő mindig maradt. Ő a kevesen kívánt hű lenni, és így várni az ő Urának dicsőségét. Mert bizony ma sem akárki teszi meg, hogy egy hatalmas völgyben néhány

lélek szolgája maradjon, néhány lélekhez szóljon, miközben „jobb” sorsra is érdemes lehetett volna.

Istentől igen sok kegyelmi ajándékot kapott, melyekkel áldott szolgálatot tett nyájának és nekünk és mindazoknak is, akik mellette éltek.

Az ő életére és szolgálatára is érvényes volt az, amit Bethlen Béla gróf, volt egyházkerületi gondnok mondott, hogy életét a két „H” betű tartja meg: *a hit és a humor*. Bányai Ferenc az ő mély és képmutatás nélkül való *hite* mellett hangulatos, vidám, *humorral megáldott* szolgatárs volt, és ez segített neki önmagával és másokkal is szembenézni. „Már rég eltemettetek volna, fiam, ha én nem járhatnám a szórványokat egészségügyi okokból. Nekem az orvosok receptre írták, hogy szórványba kell menni” – mondta több alkalommal is viccesen. Mennyi mindent meg lehet oldani a vídamsággal, jó hangulattal. Mennyi haragot tudnánk felejtetni egy könnyed kézfogással. A többségeikről mesélte egyszer, hogy velük nem politizálni kell, és elosztani Erdély sorsát, hanem megkérdezni, hogy *„ce faci, lele?”*

Bányai Ferenc *őszinte* ember, volt és mindig volt ereje önmagával is őszintén szembenézni. „Mi Kecsedén román iskolába jártunk – mesélte –, és majdnem hogy jobban beszéltünk románul, mint magyarul. Közel voltunk ahhoz, hogy elrománosodjunk” – mesélte gyermekkoráról.

Istentől kapott kegyelmi ajándékai közül nem felejtethjük el az ő csodálatos *tenor hangját* sem. Hívták művészi pályára is, és minden bizonnal fényes karriert futhatott volna be Európa bármelyik operájának színpadán, de ő itt maradt közöttünk – nekünk, és az ő kevéske hívének énekelt a sokszor üres templomokban. Másoknak lehet, hogy ez „bolondság” lett volna, neki azonban ez volt az élet.

Bányai Ferenc *reménységben élő* ember is volt, aki hitte és várta azt, hogy egyszer benépesedhet a Kis-

Szamos völgye. Minden vasárnap úgy kelt fel és indult gyalogló szolgálatba, hogy hitte: Istennek terve van velünk, és neki hatalma van nagy történelmi csodákat is tenni.

Most szomorúan, de a mindenség Urába vetett hittel búcsúzunk tőle. Nem csak mi, de az elnéptelenedő falvaink román és magyar népe is. Mert ő mindenki lelkésze is volt. A nagy feladatok a Kis-Szamos mentén ránk maradtak. Ormányban beszakadt a templom tetetje, Némában talán nem éli túl ezt a telet a gyönyörű középkori templom, Vízszilváson nincs még befejezve Istennek háza, melynek újjászületését ketten, Debreczeni Lászlóval álmodták meg és sajnos még mindig csak álom maradt. Ő sincs már, aki megszégyenítő lelkesedéssel tudott közöttünk élni és dolgozni túl a 85-ön is. Mi, a fiatalabbak és fiatalok, megszégyenülve megifjodhattunk mellette.

Most új esztendő kezdődik, de nem a gyász, hanem a feltámadás reménysége zárja nekünk is a régi esztendőt. Nyissunk tehát egy újat az ő hitével, humorával, szeretetével és hűséges szolgálatával. Az ő koporsója mellett, az ő élete nyolc és fél évtizedének végén nem szabad és nem is lehet szomorúnak lenni. Ez az Ige nekünk szól, és reménységet hoz az utána jövő, sokszor kesergő és reménytelenkedő nemzedékeknek. De megkérdezi azt is, hogy hol van a hozsannánk, a lelkesedésünk, hol van a buzgó és cselekvő hitünk, melynek nyomában Krisztust dicsérő palmaágaknak kellene teremni. Hányszor szégyenítenek meg minket fáradságot nem ismerő öregjeink. A leomló kövek és templomok is bizony hányszor pirítanak ránk, miközben mi a múltról csak beszélünk és nem teszünk semmit sem érte.

A kövek némán és megszégyenítően vonnak felelősségre minket, szólnak és cselekszenek helyettünk ma is: a mi emberi hűtlenségünkben és tétlenségünkben is ők áldják a történelem mindenható Urát.

BÚCSÚ A MEZŐSÉG MÓZESÉTŐL

Herman János lelkész temetésén

*„Boldog vagy, Izrael! Kicsoda olyan, mint te?
Nép, akit az Úr véd, a te segítséged pajzsa,
és aki a te dicsőségednek fegyvere.”*

5Móz 33, 29

„És felméne Mózes a Moáb mezőségéről a Nébo hegyére.”

5Móz 34,1

*„És meghala ott Mózes, az Úrnak szolgálja a Moáb földén
az Úr szava szerint.”*

5Móz 34,5

Püspököt temetünk, az erdélyi Mezőség püspökét, akinek egyháza egy völgy, híveinek népe Nagysármás szigete körül szétszórt kis tanyákon rejtőzködik, de gondja egy világrésznyi.

Nemrég még nyolcvanadik születésnapján ünnepeltük, ma már temetjük. Lehet-e szebb búcsúja egy lelkésznek a földi világtól és híveitől, mint az a templom, ahol Urának és népének egy félévszázadot szolgálatával áldozott? Ennyi volt életének rendelt ideje. Lezárta az Úr előle a karácsonyi születés ünnepét, az elmúlt évszázadot. Így rendelkezett az Úr felőle, mint hajdan Mózes felől: nem mehet be a reménységes átmenettel az ígélet évezredébe. Pedig mennyit hadakozott az idők jeleivel, a hamis számolású millenniumokkal, az új évezredek, a földi és mennyei jövő titkaival. Mintha azt mondta volna most neki az Úr, itt vége van, itt most egy új világnak kell születnie, neked nem ott van a helyed, itt meg kell örökre állanod.

Herman János sorsa a Moáb mezőségén, a Nébo hegyén megálló Mózesé: eddig, és nincs tovább. Ez a század volt az övé, mint Mózesé a pusztá. Ez a század, háborúival, megállíthatatlan romlásaival, világváltozásaival, fogságával, nyelvzigetté formált népével, a házak, otthonok, tanyák családjainak küzdelmeivel.

Az Úr itt, a telepes templom Nébó hegyén mondta neki: *Itt éltél? Itt halnod is kell!*

Pedig itt nincsenek Nébónak hegyei, csak a Moáb Mezősége. Távol van Sion hegye is, ahol szól, kijelent az Úr. Itt csak némaság van, szomorú és pusztító csend. Itt csak nagy hallgató idők vannak, néma évszázadok és visszafojtott szavú emberek.

Neki a pusztá jutott a negyven esztendővel, a többséghez igazodás húsos fazekát álmodó méltatlankodó néppel, ahol ritkák és ahol szinte alig vannak csodák. A kősziklákból nem fakad forrás, mert sziklák sincsenek, és a vizek is keserűek, ihatatlanok. A Mezőség Tóországában a tavak vize nem édesedik meg, a sár sem szárad fel, manna is alig hull és a fürjek is elbújnak a sásban. Nincs Vörös-tenger sem, amely megnyílna a menekülők segítségére. Nincs Vörös-tenger, csak *Holt-tenger*. Csak a Vörös-tengeren lehet átkelni, a Holttengeren már nem. Itt nem nyílnak meg a hullámok, nem fullasztják be az ellenséget. Itt nem is az ellenség, hanem maga a választott nép fuldokol.

A természet sem siet az embert segíteni, csak ha a vályogos földben minden falat kenyérért, szabadságért és az anyanyelv minden szaváért megharcolunk. A *Holttenger Mózes*e itt nem tehetett más csodát, csak amit az ő Ura neki megenged. És mégis, minden nap túlélés, újabb és újabb Kegyelem. Itt meg kell tanulni a Nagy Alázatot, hogy más nem, csak az Ige vesszeje teszi édessé a keserű tavakat, a szolgálat hűsége szépíti meg a tájat és a rothadó anyanyelv szavait, csak a háztól házig kereső szeretet melegíti fel az otthonokat.

A pusztai vándorlás mégis csupa ígéret és reménység. Jönnie kell egy jobb kornak és egy földnek, amelyet az Úr ígér az övéinek. Mégsem lehet hiábavaló ennyi munka és küzdelem.

Ő a 20. század apostola, teljes szívvel és lélekkel 20. századi, a tanyától tanyáig gyalogló szolgálatával. Az új évezred Ígéret földjeire már új Mózeseknek kell jön-

niuk. Jönnie kell a folytatásnak, a jövődőknek is: *de lesznek-e Józsuék, akik átveszik a szolgálatot?*

Herman János azt tanította meg nekünk, hogy minél mélyebbre süpped egy nép a sárban, annál mélyebbre kell ereszkednie az Ige tiszta tudományában is. De annál magasabbra kell emelnie tekintetét. A láb süllyedhet, a szív nem. Életéből és halálából meg kell tanulnunk az önzetlen szolgálat értelmét, azt, hogy minden nap tennünk kell valamit másokért, de azt is, hogy végzetes minden halogatás, hogy soha sincs *majd*, mert azonnal kell cselekedni. Nem lehet büntetlenül halogatni a szeretetet, a figyelmességet, a tőle tanuló találkozásokat sem. Mennyit készültünk beszélgetni vele a Mezőség sorsáról, jövőjéről. Az elmúlt félévszázadban és a következő évezredre nem szabadott volna egyetlen lelkészt, sőt gondnokot sem gyülekezeti szolgálatra kibocsátani Herman János *Holttengeri Teológiájának* elvégzése nélkül. Ahogy a Biblia tudománya a hit mélységeibe vezet, úgy irányíthatta volna ő a Józsuékat a szolgálat mélységei fele.

Utolsó utáni perc milyen sok van életünkben. De mindenik jóvátehetetlen.

Nemrég kezdtünk el vele egy nagy portréfilmet, a tegnapelőttre terveztünk vele egy újabb filmezést, rögzíteni, ami rögzíthető, menteni, ami menthető. Neki kellett volna megírnia a Nagy Romlás könyvét is, neki kellett volna kimondania, hogy van-e és hol van a remény.

Mennyi mindent szerettünk volna megtudni tőle, de mennyi mindent szerettünk volna elmondani neki, és milyen kevésszer mondtuk és mutattuk meg neki, hogy Moáb-Mezőségével együtt *nagyon szeretjük*.

Ő most már ott van, ahol nincsen fogyás, vegyes házasság, nyelv- és lélekrothadás. Ő már átment Krisztusának új, nem ezeréves, de örök birodalmába, ahol

nincs szórványsors, és ahol ő a Kegyelemnek nem holt, hanem élő tengere bőségében él.

A karácsony Ura szerette őt: engedte megállni ott, ahol Nébó hegyénél is magasabb minden. Ott a magasság is örök, és nem telepszik meg minden a sár. Onnan int most már nekünk: a telepes és sorvadó nép, a Mezőség patakának népe mellett mindannyiunknak üzeni: *boldog vagy, mezőségi Izrael, mert téged az Úr véd.*

Mezőség Mózes, drága János bácsi! Nyugodjék békében.

(Romániai Magyar Szó, 2000. január 8–9.)

AZ ÚRNÁL VAN A KEGYELEM!

Özvegy Herman Jánosné Czira Rozália temetésén

*„Várom az Urat, várja az én lelkem és bízom ígéretében.
Bízzál Izrael az Úrban, mert az Úrnál van a kegyelem, és
bőséges nála a szabadulás.”*

Zsolt. 130, 5–7

Alig egy hete voltam nála. Erre volt utam, amikor egy belső vagy inkább felső hang azt mondta, itt az utolsó földi alkalom: búcsúzni kell. Régi szeretettel köszöntött, mint mindig, mint egyet a hazatérő gyermekei közül. Azonnal nevemen szólított, ismert, mint a gyermekét, és az Örökkévaló elé készülõ arccal mosolygott. Útra készen állt. Várta az Urat.

Ezt az ígét, a 130. Zsoltárt írtatok gyászjelentője élére. Ez az ige hitvallás, az övé is, a miénk is: életét az Isten előtt munkában és tisztességben leélő és az ő Urához megnyugodni haza készülő tiszteletes asszony hitvallása.

I. Az Ige először arról beszél, *várom az Urat: Várni, mindig hazavárni*. És mi azonnal gyülekezetet, szórványt gondozó magunkra és szeretteinkre gondolunk. A várakozó asszonyokra. Vajon hol van most, vajon merre jár a társ Budatelkétől Tóhátig, Aranylábú Tusontól Novolyig. Vajon bejárhatók-e a hegyek, a völgyek és a tanyák, melyeket megjár? Gyalog indult haza valahonnan a botházi határtól a dombokon át. Besötétedik, és még nem jött haza. Valahol újra vita van. Valaki beteg és meg kellett látogatni. Valaki újra tanácsot kér, vagy megingott, és meg kell győzni, hogy megmaradjon magyarnak.

A mezősegi papné sorsa nehezebb, mint a lelkészé. Mert a lelkész csak utakat jár, de az asszonyoké a *belső út*, otthon kell maradni, várni, őrizni a házat, védeni az otthont, a család melegét, erőt és hitet tartani az asszonyok között.

De Rózsika néni nem a szolgáló, nem csak a szolgálatból hazaérkező fáradt férjet várta, hanem szüntelenül és meg nem lankadó örök hűséggel az ő gondviselő Urát.

II. Igénk második üzenete a *bizalom*. Itt sem emberi szavak rejtőznek, hanem a felfele emelt tekintet, ahonnan a segítség jó. Rózsika néni is Isten kezébe tette le életét, egy ilyen élet volt az övé, mert senki másban, csak az *ő Urában bízott és az Úr ígéretében*.

Bízott és bizakodott. Szerényen és alázatos csendességgel viselt el mindent, és adott át minden terhet Istenének. Volt mit viselnie. Arcán a múlt évekkel és az erősödő fájdalommal felerősödtek az ősi családi arcvonások. Erdélyi magyar papságunk legkeletibb vonású nemzetségének gyermeke ő is. Ázsiai méretű nemzetségeket szülő nagy család az övé, akiknek szelíd, de mindent elviselni tudó anyái a keresztyénség előtti évszázadokban is a zord ázsiai sztyeppéken vad fiakat szültek. Innen hozta ő is a nagycsalád ősi vágyát, és a

zsoltáros himnuszának engedelmeskedő és elfogadó alázatot arról, hogy „az anyaméh gyümölcse jutalom”.

Ezt az ősi keleti világot hozta haza az erdélyi sztyep-pékre. Ide férjével ő is hazaérkezett az utolsó magyarok és elfogyó remények birodalmába, Földes Károly Mezőségének remény-szigetére. Bizalmat sugárzott és másokat is reménységre biztatott. Csendesen és névtelenül, ahogyan csak a mezősegi papnék tudnak hinni. Hátról maradva, mindig csendben és névtelenül szolgált. A dicsőséget hadd arassák le a férfiak. Legyen övék a járás, a vágatató út, de aki csak hazavár, aki csak őrzi a tűzhelyet, aki otthont épít, annak ki köszönni meg a névtelen munkát, család, népesedő családi fészkek, betegségek, gyerekek, unokák mindennapi törődését? Szinte mint családi őrhelyéhez, családjá jurtájához odaláncolva, úgy vigyázta szívósan az otthont. A dicsőségből kimaradva, de benne maradva a köszönet nélkül elmúló háládatlan munkában. Egyetlen remény: *bízni az Úrban és az Ő ígéretében.*

III. Az Ige harmadik üzenete is reménység, életcél és biztatás: mert „*nála van a kegyelem és bőséges nála a szabadulás*”.

Szétnézünk a Mezőség ezernyi, Holttengernyi gondjai között. Egy évszázada kérdezzük: *vajon van-e ebből szabadulás?* Van-e kiút abból, amiben még ma is a Mezőség népe él? Milyen másképpen látják a gondokat az asszonyok. Ők tudnak látni a hit, a szívós túlélés, a remény felől. Mert mindent másképp tudnak nézni és látni az otthon fészekalja világnézetével. Az Ige azt üzeni, hogy csak Istennél van a remény, és nem csak van, hanem ez a szabadulás *bőséges.*

De más lenne a világ, ha oda tudnánk figyelni jobban egymásra. Ha volna időnk megállni egy pillanatra. De más lenne, ha nem csak mi vezetnénk, hanem hagyni tudnánk az Úrra is utainkat. A szabadulást

nem mi hozzuk, csak teljesítenünk kell azt, amit ránk bízott az Úr. Minden nap újabb és újabb ajándék, bőséges kegyelem.

De az Ábrahám történettel együtt ki kell mondanunk, hogy ha lett volna mindig 50 ilyen igaz, hűséges papnénk, nem jutottunk volna ide a Mezőségen. Ha ennyi igaz tanítónő mindig komolyan vette volna szolgálatát Frátától Szabédig és Eczken-teleptől Mezőerke dig, nem romlott volna el a Mezőség nyelve, és e vidék nem vált volna a magyar nyelv Szodomájává és Gomorájává. Amit elrontanak a férfiak, azt az asszonyoknak és a papnéknak kell kijavítani. Amikor ellankadnak az erősek, ott vannak a gyöngék a kegyelem gyógyító gyöngédségével. Az ő feladatuk lett volna a helytállás, gyermekek nevelése, az asszonyok irányítása, a tanácsadás, a nevelők nevelése, az anyanyelv felett őrködés, de őrködni a szavak tisztasága és a hit felett is. És ezt a feladatot teljesítette, aki teljesítette.

Nyugtassa Isten drága Rózsika nénit, minket pedig figyelmeztessen élete üzenetére: tanítson meg, hogy *Istenben van a várakozás és a bizalom, Istennél van a kegyelem és a szabadulás*. Tanuljátok meg, mezőségi asszonyok, hogy a családi fészek melege semmivel fel nem cserélhető, és ezt nektek kell megőrizni. A tűzhely parazsát nektek kell izzásban tartani. Az anyanyelvre az anyáknak kell vigyázni, óvni, amíg lehet. Az imádságot nektek kell gyermekeitek szájába adni. A mindenható Istenhez nektek kell a családot elvezetni és Isten közelében megtartani.

Tanuld meg, testvérem, hogy sehol máshol: *„csak az Úrnál van a kegyelem, csak az Úrnál van a szabadulás”*.

TI VAGYTOK A VILÁG VILÁGOSSÁGA

Sárkány Ferenc temetésén

„*Ti vagytok a világ világossága.*”

Máté 5, 14

Jézus a tanítványainak mondta ezt: *ti vagytok a világ világossága.* Dicséret és küldetés egyszerre ez: fényleni az emberek előtt, hogy lássák jócselekedeteiket és dicsőítsék a mennyei Atyát. Úgy alakult, hogy néptanítóinkat már jókora ideje lámpásoknak hívjuk, mert világítanak ott, ahol élnek. Utolsó útjára kísérjük Sárkány Ferencet, mindannyiunk szeretett Feri bácsi-ját, aki az észak-erdélyi iskolák apostola volt, a Mezőség lámpása volt. Kicsiny és vékony gyertyaszál, aki mégis lobogva égett, nagy fényt adott, és jutott belőle mindenkinek. Mellette nem lehetett sötétben és tétlenül élni. Aki úgy vette át Megbízójától a fényt, hogy nem tartotta meg magának, hanem adta tovább.

Tudjuk, hogy őt hatalmilag fosztották meg a számára életet jelentő katedrától. Az ötvenes évektől soha nem juthatott többet iskolaközelbe. Élete céljától fosztották meg, de nem az értelmétől. Mintha a negyven év egész ideje alatt arra készült volna, hogy nincs reménytelen helyzet: jönnek a nagy lehetőségek idői. Azért áldozta fel élete utolsó tíz évét is, legszebb nyugdíjas éveit is a besztercei magyar oktatás oltárán, mert ő tudta igazán, mit jelent, ha nincs, és ha valakinek nem jut a magyar szó, a tanulás, tanítás. Ezzel a hittel izzadt és küzdött ki minden iskolát, iskolabuszt, minden pedagógust és ösztöndíjat, minden gyermeket és oktatót. Ő tudta igazán, hogy mit jelent, ha nincs és nem lehet.

Pótolhatatlan volt, és lehet, hogy örökre az marad. Íme, a pótolhatatlan emberek, a szóhullatott magyar gyermekeink legjobb, legigazabb barátai. Nyugalmat nem ismert, és érezte ő is, hogy a maga helyén pótolha-

tatlan; úgy érezte, hogy csak az van elvégezve, amit ő végzett el, csak az indul be, amit ő indított be. Példamutató és örök fiatalsággal.

Karácsony nagyhetén filmeztünk vele egy kétórás beszélgetést. Majdnem reménytelen volt az ő elmúlással küszködő állapotában. Tudtuk, hogy bármi áron jönni kell, mert ez lesz az utolsó nyilvánosságnak és a filmszalag maradandóságának szóló hitvalló szava. Egy beteg, meggyötört és a halál szájában várakozó, beszélni is alig tudó öregember fogadott. A vallomás és a megoldásra váró feladatok lelkesedésében megfiatalodott, közéletben lobogó közösségsszervezőt hagytunk ott két óra múlva. Ez volt élete nagy titka: mindig hozzá tudott fiatalodni és fiatalítani a feladatokhoz. De azt is megtanultuk számtalanszor, hogy vannak bizony utolsó percek, soha vissza nem hozható pillanatok az életünkben. Amit elszalasztottunk, azt soha többé. Egyetlen meghaló iskola gyermekek százai nyelvének halála, egyetlen kifulladás iskolabusz magyar diákokat öl meg a Melles völgyében. Egyetlen be nem fejezett diákotthon fiatalokat foszt meg attól, amit őseiktől örököltek.

Vannak bizony pótolhatatlan szolgák, akik helyett nem a munkát vesszük fel mi, késői utódok, hanem a vita foszló fonalát. Nem Újösön és Cegőtelkén vagy Tekén próbálunk segíteni, hanem oktan harcokat vívunk majd egymással. Pedig élete sok tette mellett tanulsága és egy nagy üzenete is van: nekünk kell helyette dolgozni, építeni, óvni, védeni, anyanyelvet tanítani, és a Mezőség és Sajó mente e kistáján őrizni a tudomány lámpásait. Ismerjük fel az utolsó percek, és álljunk be a cselekvők sorába.

Ő ott van a mennyei honban. De nem csak a filmszalag, hanem félszáz magyarul tanuló gyermek, Beszterce városa, a völgyek magyarsága őrzi ott is halhatatlanságát. Fényt kaptunk tőle, adjuk hát tovább. Drága

Feri bácsi, nyugodjék békében, de nekünk soha ne legyen tennivalóktól nyugodalmunk. A parancstól, hogy mi vagyunk a világ világossága.

ŐRÁLLÓUL ADTALAK TÉGED!

Búcsú Eőry István magyarigeni főgondnoktól

„Embernek fia. Őrállóul adtalak téged Izrael házának.”
Ez 3, 17

Az utolsó magyarigeni őrállótól is búcsúznunk kell. Elment, és helyét már pótolni sem kell, mert nincs ki-nek, és nem is lehet, mert nincs kivel. Majdnem bezárhathatjuk a templomot. Mindig tudtuk, hogy történelmi ajándék ő Magyarigennek és a vidéknek, hiszen ritkán találkozik össze ennyire a név és a küldetés, a falu és szolgálja, mint őnála. Őrálló volt, annak rendelte Isten népe számára. Márton Áron gazdatisztjeként sem csak a vagyon őrzése volt a cél, de két nagy ember talált egymásra. A többség nagy segítője is volt, aki megértette, hogy az igeni 1848 öröksége ma a békére és segítségre tanít, nem a viszont-bosszúra.

Bod Péter utolsó főgondnoka, aki már szinte magára maradt a fiatal pásztorral, akinek nyája még a bibliai „ketten-hárman” összegyülekezők alsó határát súrolja. Elment az idős szolgatárs és barát, a másik életmű-hűségű Szegedi László lelkész után. Mindkettőjük életműve ugyanaz a szent hely, a hajdani Szent Város: Magyarigen. Megérte ő is azt az időt, amikor idős barátjának így kellett felszólni vasárnap délelőtt a toronyba: *dăi drumu, Ioane* (Húzhatod, János). Mert a legárvább az a szolga, akinek már a harangozója sem lehet vele egy hiten és vele egy nyelvet beszélő.

Évei növekedtével együtt fogyott a falu is, melyben utolsó birtokosként és jelképként állt, megvetett láb-

bal. Szeme előtt, hosszú élete alatt, de *benne* fogyott el. Egy nagy történelmi népszámlálás saját hűségéből maga által kinevezett nemzeti biztosa volt. A nagy visszaszámláló. Mintha az elődök rábízták volna a kiszámlót is. Azét a faluét, amelynek több évszázados *igen*-jét mára a majdnem teljes *nem* váltotta fel. Mert a Magyarigenből mára már semmi sem igaz: sem a *magyar*, sem az *igen*.

Vajon Igen miért nem maradhatott olyan túlélő nyelvsziget, mint nem messze itt a kevesek: Vajasd, Lozsád vagy Haró? Ugyan ki tudja ezt már megfajteni! Pipafüstbe burkolózva, csendes sokatmondással őrlöte dolgait, dolgainkat. Lehet, hogy a pipafüstön át tisztábban és jobban lehet már látni, mint a történelemben.

Ő volt az erdélyi Hegyalja pompeji katonája, aki udvarházában megkapaszkodva megvárta a vulkáni kitöréseket, és a láva érkezését is őrhelyén várja meg. A lávával együtt pedig folyik alá a havasokról egy perzselő másfajta történelem is. Tehetett-e mást, mint hogy megvárta a majdnem utolsó elmenőt is? Várt, majdnem az utolsó magyarig, ha már neve és küldetése is ugyanaz.

Nagy mester elődjeivel együtt pedig most már egy másfajta Igen Várost és a feltámadás reménységét építi odakint a papi, polgári és nemesi temetőn is túl: a nagy Örökkévalóságban.

MEGTARTÓ MÚLT, MEGŐRZŐ EMLÉKEZET

NE FELEJTKEZZETEK EL RÓLUNK!

Emlékkockák a végekről

Emlékeim között lapozgatok: arcok, sorsok, életpályák nagykönyvének oldalait forgatja egymás után a képzelet. Mennyi titok, mennyi rejtély húzódik meg a mélyben, amelyet hétköznapiasan így szoktunk csak nevezni: erdélyi szórványvilág. Igazi elsüllyedt és olykor még ma is süllyedő világrész, amelynek harangjai ma még felcsengenek emlékeztetőül, figyelmeztetőül, felelősségünket ébresztgetve.

Annyi rosszat hallunk és mondunk tovább erről a halódó-kallódó Atlantiszról! A pusztulás romos omladékhírét divatszerűen röppentjük minduntalan szerte-szét. Mélyre ivódott és tudatosan is itatjuk a köztudatba a „pusztuló Mezőség” és a „halódó dél-erdélyi magyarság” fogalmát. Amilyen túlzás állandóan csak a halálszagot szellőztetni magunk köré, épp úgy nem árt, ha egy kis túlzással, elfogultsággal a jóról, a szépről, a példaértékűről és megszegyenítően áldásosról is beszélünk. Nem csak nekik, hogy méltóbb elismeréshez juszanak, de a többségieknek is, hogy előítéleteink leegyszerűsítéseitől magunkat és mindannyiunkat feloldozzuk.

Első élményem és emlékem erről a különös világrészeről a teológus legációkból származik. A Székelyföld nem is olyan kicsiny szigetvilága után döbbenetes volt számomra a Balázsfalva melletti Karácsonfalva román népviseletű, megtépett nyelvű reformátussága, a hitben és nyelvben egyaránt elesett Mezőség, a Radna, Naszód, a Nagy-Szamos és Szalonca völgye nagy román falvainak egy-két magyarja. Istenem! Hát még itt

is élnek reformátusok?! – szálltam le csodálkozva a Székelyudvarhely–Nagyszeben között közlekedő autóbusról Bürkösön, első szolgálati helyem picinyke kikötőjében. A Szeben megyei magyarság egyharmadának maroknyi gyülekezete bízott rám: egyjegyű kis számok tizennyolc fele szórva névtelenül, ismeretlenül. Sehol egy szomszéd vagy kolléga jelenlétének biztonsága, csak valahol a távolban dereng a térképen Medgyes és Segesvár, Fogaras és Mihályfalva. Hogyan maradt *itt*, és főleg hogyan maradt *meg* ez a kétszáznyi református az anyanyelv és a hit elkötött hajszálereivel, távol a szívdobbanástól? Hogyan lehet az, hogy túlélte közel egy évezrednyi időt, az utolsó évtizedekig román vegyes házasság nélkül, sőt a Szászföld kellős közepén a szászokat is magába olvasztva? Olyan rejtélyes kérdések ezek, amelyekre azóta is, megtárgult látással, felgyűlt tapasztalatokkal, több száz falu halódó kisközösségeinek látásaival a hátam megett sem tudok magyarázatot adni. Túlléptük már az emberi dimenziókat. *Valaki* olyan rejtett őserővel munkálja falvaink százai-ban a „még megmaradást”, a továbbélést, hogy azt minden felmérés, kutatás, sőt, valószínűségi számítás is hiába cáfolja. Mert *Kicsoda* hatalma irányíthatja még ma is az ott élő fiatalokat, biológiai, hitbeli és minden emberi ösztöneiket megtagadva, hogy 30–40 km-re, Oltszakadára, Mohába vagy Románújfaluba, Küküllő-almásra vagy Mihályfalvára induljanak el társat keresni, feldobva a természetes élettér szabályait, és emberi dimenziókon túlra tágítva ki a párválasztási mezőt? Nagy csoda ez, miként az is, hogy van még Kóbor vagy Pusztacelina, Keresd és Bese, ahogy Mezőerked vagy Sajóudvarhely is egy égi kéz csodája.

Hét-nyolc évvel eljövetelem után, egy visszalátogatásom alkalmával – sohasem fogom elfelejteni – egyik azóta ifjúvá cseperedett románújfalusi gyermekem félrehívott az asztaltársaságból, és egy különös kéréssel állott elélem:

– Tiszteletes úr! Kolozsváron vannak még magyar leányok?

– Igen, Árpika, de miért kérdezed ezt? – lepődtem meg a nekem szegezett kérdéstől.

– Mert megfogadtam, hogy addig nem nősülök meg, amíg magyar leányt nem találok! Segítsen nekem ebben!

Különös, de határozott volt a felhatalmazás, és azután is éveken keresztül sokszor ébredtem meg éjszaka azzal, hogy az Árpika kérését még mindig nem teljesítettem. Ugyan, ki menne férjhez Kolozsvárról Román-újfaluba?! Sok mindenre kértek és kérnek meg azóta is a falvakon, amerre járok, a gyógyszertől a kárpótlási ügyekig, a protézistől a vaksági igazolványig, de ennél nagyobb bizalmat még senkitől sem élvezhettem, hogy valaki hitvese kiválasztását és megkeresését bízza rám. Istenem, vajon lelt-e valakit magának Árpika, vagy felmorzsolódott az értelem és ösztön testet-lelket marcangoló őrlésében? Azóta hallom, hogy Magyarországon jár egyetemen, ott biztosan talál magának társat és talán erdélyit, és ha az Úr is akarja, hazajön. Bízunk Rá sorsát, ha máskor nem, legalább akkor, amikor mi már tehetetlenek vagyunk, és ő nálunknál mindent jobban elintéz.

A megmaradás és túlélés csodáját azóta is számtalanszor tapasztalhatjuk Belényestől Máramarosig, az Avastól Hunyad megyéig mindenütt, amerre járunk. Annál is inkább, mert sok helyen évszázados bűnök halmozódnak egymásra: pásztorok, szolgák, helyi értelmiségiek, gondnokok mindent szétroncsoló közönye és érdektelensége, és mellettük sok-sok felső mulasztás. Mert mérhetetlenül sok múlik azokon, akiket felvigyázóként állított őrhelyére a gazda az ő szőlőjébe, a teremtés óta állandóan visszacsengő paranccsal: „hogy művelje és őrizze azt”. Hűséges és hűtlen szolgák példája együtt áll múltunk és jelenünk őrhelyein, a vége-

ken, megkapva vagy várva a tisztos vagy ítéletes számonkérést.

Hadd szóljunk most mégis csak azokról, akiket minden bizonnyal „jó és hű szolgájának” nevez a nyáj Ura, és akiknek helyet adott vagy bizonnyal ad az „Ó örömben”. Kevesen voltak hűek a maguk tenyérnyi falujában, közösségében, nem álmodtak világrengető tervet, csak tették a magukét, amit tenni kellett, ott, az Isten háta megettinek látszó falukban, úttalan utak végén, völgyek sáros katlanaiba zárva. Ők azok, akik által a legnagyobb dolgok elvégeztettek: az Ige anyanyelven prédikáltatott, a sakramentumok kiszolgáltattak, akik öntöztek, plántáltak, és akiknek munkájához a növekedést adta hozzá az életnek Ura. Odaigazodtak a tájhoz, a süppedő, vendégmarasztaló mezősségi sárhoz, az italtól pöffedt arcú néphez: híveikhez. Talán megfáradtak, elparlagiasodtak maguk is, ruhájuk beitta az istálló szagát és a dohos kis házak füstös illatát, de egyek lettek azokkal, akikhez küldettek, hogy megtartsanak és ők is megmaradhassanak.

Múlt századi vagy még régebbi gyülekezeti levéltárakban kutatva gyakran tűnik eléink egy-egy lelkészarc: több évtizedes munkája nélkül ma már nem tarthatnánk számon gyülekezeteket vagy híveket a távoli végeken. Vajon volna-e még református egyház Bürkösen a több mint félévszázadot ott szolgáló *Horváth István* nélkül? Volnának-e magyar reformátusok Cegőtelkén vagy Fűzkúton, ha a múlt század derekán nem állítják talpra őket szorgalmas lelkészeik, és nem hozzák vissza őket az idegen nyelv tengeréből? Volna-e még Szépenyerűszentmárton vagy Rákosd a *Máthé*, a *Vass* vagy a *Jenei* család nélkül? Hátszeg és környéke *Csulak Ferenc* nélkül? Hogy mit jelentett *Czelder Márton* a Kárpáton kívüli magyar református misszióknak és *Földes Károly* a Mezőségnek, azt csak az utóbbi időben kezdjük igazán megérteni. Vagy a missziós lelkű fáradhatatlan *Horváth Jenő*, aki élete első félévszázadát tet-

te fel a Hunyad megyei Aninószára és Dél-Erdélyre. A kérői *Bányai Ferenc* a Kis-Szamos mentének, *Herman János* a Belső-Mezőségnek, *Szegedi László* Dél-Erdélynek volt és maradt fáradhatatlan szórványapostola. Idős *Bántó Bálint* nyugdíjasként állt be munkásnak az avasi kis szigetvilágba, *Nagy Ödön* ugyanúgy tért vissza a lelkeszi pályáját indító színhelyekre: Kissármás környékére. Nevek végtelen sorával hosszúra nyújtható a névsora azoknak, akik támogatás, bátorítás és elismerés nélkül, közönnyel és sokszor gáncskodással is megküzdve, névtelen harcosokként vívódtak az árral, a lehetetlennel. És lehetett, mert kellett.

Cipőjüket megette a sár, ruhájukba kiporolhatatlanul beivódott az esőtelen nyarak pora, félszegek és bártortalanok lettek a követelőzésben és felfele törekvésben. Könyvújdonságokhoz, szellemi partnerhez ritkán jutottak. Hogyan is juthattak volna, amikor a közösség egyetlen iskolázott embere legfennebb egy-egy tanító vagy tanítónő, vagy a Jónás fölé tökindaként a hatalomtól egyetlen éjszaka felnövesztett tanácselnök vagy párttitkár? Micsoda szellemi társ lehetett az a mezőszegi hibbant elméjű tanítónő, aki tanóra kellős közepén az osztályból kirohanva villanylámpával jelzett a falu fölött elhaladó repülőnek, hogy nehogy leszálljanak. És mondanom sem kell, hogy a többszöri kivizsgálás után is az volt a megyei tanfelügyelőség válasza, hogy: „*megfelel a magyar tagozatnak*”.

„Istenem! – sóhajtott fel egyszer vagy két évtizede Uszkay Gyula nagy megkeseredésében –, ha a mezőszegi sarat exportálni lehetne, a köbölküti nép milliomos lenne!”

Miért vállalták? – kérdezem sokszor magamban, de erre talán ők sem tudnak feleletet adni. A *felső* megbízatás olyan rejtélye ez, amelyet sok-sok belső szobai gyötrellem Jabbók-réve kísér egy életen át.

De miért is említettem első helyen a lelkeszeket,

ezeket az örökös vándorokat, akik indulásuk gyülekezeti helyeit oly hamar elhagyják? Az „első szerelmet” – ahogy a Jelenések írója mondaná. Akik mennek tovább a jobb, a biztosabb felé. Nem vádolhatjuk mégsem őket, mert nem hűtlenek: évszázadok törvényszerűsége ez, csak fáj, hogy mindig azok maradnak árván, „mint a pásztor nélkül való nyáj”, akiknek a legnagyobb szükségük lenne a gondozásra. A szórványgyülekezetek legtöbbször évszázadok óta már „átmeneti nyomortanya” (Földes Károly), legtöbbször büntetőhely. Ide kerülnek a megfenyített, javíthatatlan pásztorok, és ezzel legtöbbször együtt növelik egymás hátrányos helyzetét. Vagy pedig fiatal lelkészek gyakorló pályája ez, akik itt kísérleteztük ki indulásunk első szárnycsapásait, felfelé emelkedésünk első pályaröptét, az „én gyülekezetem” örömét egy-egy megfontolt gondnok bölcs irányítása alatt.

Ez az iskola Istennek hála nem múlik el rajtunk nyomtalanul. Lelkészi karunknak legalább fele innen röppent fel, gondnoki egyengetés mellett szokott a munkához és ez minden bizannyal egy életre szól.

„Akárha fel is vehetnek ingemet a papak iskolájába insztruktornak, annyikat már megoktattam” – mondotta egyszer egy mezőszéki öreg gondnok humoros bosszankodással, amikor már hosszú pályafutásának huszadik papja is „pályát futott” két év után. És hogy vágnak gyakran szegények egy idősebb lelkészre is, aki a sok „gyülekezet gyermeke” helyett végre a gyülekezet „atyja”, irányítója legyen, de hát „hunnét”? Marad tehát az örökös, két évenkénti újrakezdés. Övék marad a hely súlya, a nyomor terhe, övék a megmaradás napi létharca, övék a mélyről hangzó atlantiszi hangzó.

Mennyi különös arc, mennyi szokatlan és rejtélyes életpálya az atlantiszi karrier legmagasabb csúcsa: falusi gondnokság. Napszíttá barázdált arc, kérges, cserpes tenyér, munkához, sokszor alkoholhoz edzett

test. Mennyi derék ember, akiket nem ismertünk meg, mert nem volt elég az a két-három esztendő, akiket nem is becsültünk eléggé, de nem is nagyon jutott nekik szinte semmilyen közegyházi elismerés sem, csak a távoli és végtelen névtelenség. Mindenből kevés, akár csak a legkisebb gyülekezetének.

Mennyi csodálatos ember szégyenít meg bennünket apró kis falvak mindenkinél elsőbbről, hitével, munkájával, szorgalmával, hűségével. Sokszor indulunk *le* szórványt látogatni, menteni, elesetteket, nyomorultakat segíteni, és megható örömmel, de arcpirulással vesszük tudomásul, hogy *fenn* vagyunk, a megdicsőülés hegyén. Nem mi visszük az Igét, mert valaki megelőzött: az Úr arca ott ragyog vissza ránk leghűségesebb munkásainak arcáról.

A Dés melletti húsz lelkes Radákszinye kis templomát saját pénzén javíttatta meg elhunyt fia emlékére *Hunyadi Ferenc* bácsi és *Anikó* néni. Nem csak az Isten háza újult meg áldozatuk nyomán, de csatorna, szőnyeg is díszíti azt kívül és belül, sőt még palást is készült, hogy a beszolgáló lelkész munkáját megkönnyítse. A munka értéke szinte egy vagyon, de „ne kérdezze, hogy mennyibe került – mondja *Feri* bácsi és *Anikó* néni –, mert ez a mi titkunk és az Istené”. Példaadó tettükről kisfilm is készült a román tévé bukaresti magyar adása számára.

Szamosújvár mellett egy *Kecsed* nevű falucskában alig ötödmagával él a székelyföldi Kőrispatakról már ötven éve ideszakadt *Kecseti Ferenc*. Mintegy jelképesen is, kertjéből ösvény vezet fel a szép középkori templomhoz. Ő őrzi és óvja helyettünk is Istennek eláruló házát, hűségesen, de hát ki tudja, meddig és ki nek.

Mezőszavában, *Palatka* mellett is csak 20 lélek bízott *Fodor Andrásra*, és ő is, miként a többi gondnok, összetartó erő, irányt adó vezető közössége számára. Vagy az alig kilencven lelkes egyházáért oly sokszor

harcolni is kényszerülő *Veres János* vicei gondnok, aki után *Andacs Sándor* vette magára a felügyelet és számadás terhét, bátor és határozott irányítással.

A hajdani Szászföld szívében több faluban is számosabb a cselédként, munkaerőként odatelepült magyar, mint a szász. Berethalomban és Riomfalván, Küküllő-sároson vagy Héturon, Keresden vagy Besében névtelen gondnokok öröködnék a néhány léleknyi közösség felett. Somogyomban, Erzsébetváros mellett a kis nyáj megtartó „öreg obsitosa” ma is, a nyolcadik évtizede felett is *Péter Jenő* és családja. Mellette egy rendhagyó, de szórványvidéken nem ritkaságszámba menő eset, hogy a „Stefi” családból az apa a szászok, a fia a magyar reformátusok gondnoka. Fogaras mellett a hajdani népes szászságú Nagysinken a homoródalmási unitárius *Páll András* a református mindenese. A bürkösi *Jezenszki János* „szászné” feleségével az induló lelkészek igazi atyái és anyái voltak. Szentágotta és Segesvár között Hégen lassan már ötven éve ad otthont a Kis-Küküllő menti Vámosgálfalva, Harangláb és az énekes Szászcsovás gazdasági menekültjeinek, kikre még mindig *Vass István* vigyáz tekintélyével és tisztességes életkorával. *Polgár Samu* bácsi a mezősegi Komlód, *Katona Lajos* Oroszfája, *Somodi Mihály* Nagyölyves, *Silimon Mihály*, majd fia, *Dénes* Mezőörményes maradványának volt vagy még ma is hűséges őrizője. Örökös és író, tervező és nagy történelmi csodákról is álmodik és emlékezik alkotó emberként Magyaroköblösön *Terebesi László*, Sófálván *Wass György* és Kisbethlenben *Mátyás Ödön*.

És ott vannak a hajdani kisbirtokosok, egy letűnt polgári élet utolsó túlélő tanúi, akiket nem tudott elhajtani sem a demokrácia, sem a diktatúra, akikhez minden szórvány mivolt ellenére nem csak a kisközösség, de egy falu egésze is hűséges. Sajóudvarhelyen *Fodor Zsike* néni, Magyarorsárdon *Hadadi Etusék*, Magyarigenben a nemrég még főgondnoki tisztet is viselő *Eőry*

Pista bácsi, a több mint háromszáz éves udvarházában 90-es éveit taposó puji *Puy Sándor* bácsi, lent a Hát-szegi-medence szélén, minden magyar szigettől távol, vagy a néhány éve elhunyt tanyai birtokos Septér és Nagynyulas között, *Szekeres István*.

Mindannyiuk közül a legszomorúbb helyzetben talán az a *Szabó István* van, aki feleségével a Füzes mente Göc nevű falujának az utolsó magyar református lakója. Ott élnek ők is a megroggyant szép kis templom és az időtől és madaraktól lyuggatott harangláb magányos árnyékában.

– Tiszteletes úr, már oda jutottam, hogy el kell hogy menjek Szamosújvárra vagy Füzesre, ha akarom még fordítani a szót anyanyelvemből – mondja panaszosan, szinte könnybe lábadt szemmel. – Ne hagyjanak el minket, tiszteletes úr! Ne felejtkezzenek meg rólunk! – szorongatja búcsúzóul a kezemet, és érzem, hogy Anyaszentegyházunk egészének és mindannyiunknak lelkiismeretébe kapaszkodik.

Sokszor érkezünk haza fáradtan egy-egy elsüllyedt földrész atlantiszi birodalmából a romoknak, pusztulásnak terhével. Meddig bírja az erő és meddig az idegrendszer? Nevek és arcok végtelen képsora biztat a munkára, esdeklő kiáltások el-elcsukló harangszava kongat fel onnan a mélyről.

Még nem némultak el egészen a harangok. Feléd is csengetnek, Testvérem, emlékeztetőül és figyelmeztetőül, a te felelősségedet is ébresztgetve!

(Református Naptár, 1994)

REMÉNYEINK MEGTARTÓ ISKOLÁJA

Az Iskola Alapítvány tízéves évfordulóján

*„Nagy utadon megfáradál,
és még sem mondad: mind hasztalan.
Erőd megújulását érezéd, és így nem levél beteg.”*
Ézsaiás 57, 10

Októberben lesz száz éve annak, hogy *Balázs Ferenc*, Aranyosszék próféta lelkésze Kolozsváron megszületett, és hihetetlen az is, hogy már 64 éve halott. Bármennyire is rendhagyó, személye már életében legenda lett.

Ha egy mai évezredfordulós közösségépítő, helyi kis-közössége gondjaival küszködő kulcsszemély újraolvassa a *Rög alatt* című emlékiratát, egyszerre találja meg benne egy település, régió kor- és kórrajzát, és megdöbben, hogy mennyire tragikusan időszerű ma is minden sora. Mennyire magányos lehet az, aki saját kis faluja, városa gondjai között többet és messzibbre lát, aki fel szeretné emelni övéit, aki tenni szeretne.

A kötetben egy helyen munkájáról ezt írja, hogy *„Mi, akik életünket a társadalom, embertársaink előrehaladására szenteljük, hiába és értelem nélkül vesződünk annyi, égetjük életünk gyertyáját reszketősebb, gyorsabb, bolondabb lánggal. ...Fontosnak érezzük magunkat...vajon mi lenne, ha mi nem lennénk?...S a szegény elárvult magyarok gyűlölnék bennünket, amiért nem hagyjuk őket békén, s újabb mozgalmakba zavarjuk őket...ha gyűlésen felnyitom a számat, már borzadnak: vajon mit akar ez a pap megint? Mindenbe belevisz bennünket. Vajon nem nekik van igazuk?”*

KISEBBSÉGI KÖZÉRZETÜNK AZ EZREDFORDULÓN

Ahhoz, hogy gondjainkba mélyebben beeléssünk, úgy gondolom, hogy egy kicsit távolabbra kell visszamennünk kisebbségi helyzetünk megközelítésében. Mindannyian érezzük, hogy az ezredfordulóra életünk

szinte teljesen átalakult, belső erőtartalékaink, önértékelésünk, immunkészletünk felezőidőhöz érkezett. A kisebbségi közérzet, egy trianoni neurózis kritikus pontja ez. Egyre erőteljesebben mutatkoznak meg életünk fogyatékoságai, egyre erőteljesebb a belső értékek leépülése és egyre türelmetlenebb a többség.

Mi történik itt? – kérdezzük kétségbeesetten és ténácstalanul.

Könyvtárnyi irodalom írta már meg, hogy a Trianonban született országok megkésett nemzetté válásának minden torzulását a magyar ellenségkép felerősödése kísérte. A rendszerváltó 90-es évektől kezdődően erőteljesen nacionalista, sőt, etnokratikus tartalmú *többségi globalizáció* erősödött fel minden utódállamban a trianoni területeken. Ezt fojtogató türelmetlenség, erőteljes *nyelvi agresszió*, sőt, *nyelvi imperializmus* kíséri. Az utódállamokban megkésett a rendszerváltás, a nemzetté válás, a nemzetállamok kialakulása az ezredfordulóig eltolódott, és az etnicitás felértékelődése most van folyamatban. Az *etnicitás* és *integráció* kettős, egymásnak majdnem ellentmondó vágy- és identitászavar forrása lett. Az okokhoz hozzájárult az is, hogy az európai integrációs előkészületekben Magyarország megelőzte környezetét, és ezzel is frusztrálta azt.

A bajok gyökerei leszakított tájainkon azonban sokkal mélyebben vannak. A paraszti társadalom felszámolódása, az elgyökértelenedés, iparosítás, elszegényedés mellett ott van pl. az is, hogy a posztkommunizmus utolsó bástyája vagyunk. Családalapító felnőtt korhoz közeledik a második világháború után születettek közül a harmadik nemzedék is, amely nyelvi, önazonossági, együttélési kérdésekben is egészen másként lát, érez, cselekszik. Koraérett tinédzser korba jutott a posztkommunista Romániának és az erdélyi magyarságnak az a nemzedéke is, amelynek már csak halvány gyermekkori emléke a „sólyomvilág”, vagy nem is emlékszik a kommunizmusra. Ennek a nemzedéknek már

idehaza sincsenek igazán nagy kisebbségi *etnikus és nyelvi sikerélményei*, de nem lehet még összekovácsoló manifesztív tettélménye sem, amely kisebbségként pozitív tartalommal és önértékeléssel tölthetné fel. Nincs magyar környezetben megmutatkozó közéleti, hivatali, politikai, gazdasági, nyelvi sikerélménye. *Ez az a nemzedék, amelynek már elmosódott a „mi” és „ők”, a „mi” és a „testvérek” alapérzése.* De van együttélés élménye: a megkülönböztettség, a Fekete Március ellenére is a heteroidentitás pozitívumait elfogadó élménye. Nincs szeparációs élménye, de van *pozitív együttélés- és többség-élménye.* Egy hatalmas áramlat vezeti e nemzedéket a többséghez: a többségi globalitáshoz való odasimulás élménye, a média, kisközösség, szubkultúra sodrása. Ez a fiatal nemzedék már román könnyűzenére táncol és harsogva üvölti a sodró dallamok gügye szövegét, izgalomba jön a törökbe oltott balkáni *manele* dallamvilágától. Néhány rohamosan szűkülő tömbrégiót leszámítva Erdély minden vegyes érintkezésű és szigettelepülésén erősödik ez a folyamat. Ez a nemzedék már nem érti a közép- és idős nemzedék etnikai gesztusait, mítoszait, sőt, babonáit: március tizenötödike fennköltségét, a „másik népzene” első akkordjaira beinduló gyors rádió- és tévékioltó mozdulatokat, nem hatódik meg sem a *Homokórától*, sem a *Dónát úton nyíló orgonáktól*, a *Csárdáskirálynőtől*, de már Koncz Zsuzsától és Tamás Gábortól sem. Így keletkeznek a tragikumokat hordozó nemzetiségi amnéziák.

Az utolsó kisebbségi-érvédelmi és *immunizációs tartalékok* is leépülőben vannak. Kifogytak a reflexek, bekövetkezett az elszigetelődés, *az etnikai értékek utánpótlásának érszűkülete.* Kiment, kiöregedett a dicső korok túlélő tanúja, a nagy mesélő *magyar sikerélményes nemzedék.* Felnőtté, középnemzedékké vált az a korosztály is, amely nem tartalékolt a mindennapi mitikus értékekből, a megtartó falu és a kisközösség élményéből és a nagy önéltető mítoszokból, a Trianon előtti

nagy-magyar érzésből, a bécsi döntés élményéből. Képzeljük el annak az erőteljesen vegyes etnikai összetételű erdélyi nagyvárosnak lakótelepi lakóit, a mára már munka nélkül maradt munkásosztály gyermekeit, a közép és fiatalközép korosztályt és a gyermekeiket és az ifjú nemzedéket, a tudatosan nevelő, komoly szülői háttérűeket is, akiknek semmilyen otthonélményük nincs már, akik lokálisan belső és *egyetemesen magyar értékekkel* alig találkoznak. Van már olyan és már nem csak diaszpóra-nemzedék, amelynek nincs – családi, kisközösségi elbeszélésből származó – második világháborús magyar hadi siker-élménye, „itt minden magyar volt” élménye, Székelyföld és anyaország-élménye, Budapest-élménye, országház-, de Szent Korona, az „oda is tartozás” élménye sincs, sőt, nincs egyetemes *magyar globalizációs* élménye, egymáshoz, *a határok feletti egy és osztatlan nagy magyar nemzethez tartozás* élménye sem. A nagy globális magyar élményeket globális siker-események közvetítik. Ezek leépültek, és apróbb sikerélményekre töredezték.

Mindezek helyett *a magyar etnikai stresszélmények* vannak növekvőben.

A „NYELVI FOGYATÉKOS” ÉS AZ „OKTATÁS-SÉRÜLT” TÁRSADALOM

Az oktatási szórvány fogalma ma már messze megelőzte az általános szórványfogalmat. A „*nyelvi fogyatékos*” mellé lassan be kell vezetnünk a „*magyar analfabetizmus*”, „*magyar írástudatlanság*” fogalmát is. Már közhely az is, hogy egy település ifjú nemzedéke először „*oktatás-sérült*” lesz *a halmozottan, hátrányosan írástudatlan magyar régiókban*. Izolálódik a magyar kultúrától és az egyetemes értékektől, *előbb oktatási szórvány lesz, aztán nyelvi és utána etnikus szórvány*. Az erdélyi szászoknál találkoztam legelőször ezzel a jelenséggel, ott, ahol a szász gyermek nem tanulhatott német iskolában, és így nem is tudhatott né-

metül. A németül írni és olvasni nem tudó erdélyi népi német pedig – ha szülei külön nem foglalkoztak vele – *dialektus-nemzetiség* maradt. Beszorult egy nyelvi variáció gettójába, örökre elszakítva az egyetemes német-ség áramkörétől. Azóta persze Erdélyt új hazával cserélve mindannyian pótolhatták ezt a hiányt.

Ehhez a réteghez nem jut el a magyar kultúra és semmilyen anyanyelvi érték. A köznyelvi élmények is leépültek, és az erre való érzékenység is. Sérült a magyarul olvasás és egyáltalán a bármit olvasás élménye is. A szórvány erőteljesen integrálódott rétegében, és főként a fiataloknál szinte alig jellemző a magyar rádió hallgatása, magyar tévé nézése. Ünnepi kántálásokat ezek a gyermekek nem tudnak, népdalt nem tanulnak, legfennebb gyülekezeti ifjúsági tam-tam énekeket. Leépült a családi ünnepen műdalt daloló közösség, hisz nincs közösség, vagy nem vesz részt benne a fiatal. A gyermekek, a fiatalok közösségben vagy épp a lakótelepi járdaszegélyen magyarul alig játszanak.

AZ OKTATÁS VÁLSÁGA

Ki kell mondani azt a szomorú tényt is, hogy Erdélyben (és a Kárpátokon kívüli területeken még inkább) magyar oktatási válság van, amelyben már szinte nem is szükséges a szórvány, tömb és szigetrégiós disztíngválás. Ez a válság egységes. Mára már olyan magyar települések és iskolák kerültek *oktatási válságba* Erdélyben is, amelyekről néhány éve még el sem képzeltük volna. Az eddig hagyományosan szórványnak nevezett és hitt régiós gondok elértek olyan területeket is, mint a Kalotaszeg, a Szilágyság, Aranyosszék, Maros-szék, a Felső-Maros mente, ahol a magyar többségű régiókban a pedagógus-utánpótlás, az iskola fenntartása akár az ingázás árán is a legképtelenebb helyzetekbe került. Szórványtól függetlenül általános érvénnyel épülnek le az oktatás intézményei, a pedagógushálózat, leértékelődött a pedagógus pálya presztízse, egyre

nyilvánvalóbb az oktatás anyagi csődje, az alulfizettség, a vidéken tanítók életlehetőségeinek romlása, a pedagógus közösségi megbecsülésének megszűnése, a városon kívüli helységek megközelíthetlensége. A problémás régiónál már fel kell sorolnunk 1000–2000 lelkes szigetfalvakat is. A Kolozsvártól 50 km-re, az aranyosszéki kétezer lelkes színmagyar unitárius Várfalva vagy a sokat emlegetett Magyarléta már oktatási szórvány, hasonlóképpen megjelennek az egyetlen szakképzett tanárral sem rendelkező Buza, Nagymoha. De lassan oktatási szórvány lesz Fogaras és Bálványosváralja, Szék is. A válságtünetekkel elérkeztünk a kisvárosokba is, ahol az oktató, cselekvő értelmiség utánpótlása alig biztosítható, és a tanárhiány egyre sejtelmesebben fojtogatja Dicsőszentmártont, Dést, Szamosújvárt, Besztercét, Bethlent, Zilahot, Szilágyosmlyót, és lehetne sorolni tovább. Minden azt igazolja, hogy az oktatási válságjelek egységesek, és lassan minden régió oktatási gond-gócpontra, veszélyeztetett szigetvilággá lesz.

Nemrég leírtam azt a régi tételmet is, hogy *a szórványoktatás egységes és egész*. A baj mindig akkor kezdődik, amikor egy-egy oktatási gondot kiemelten és a többitől elszigetelten próbálunk meg kezelni, támogatni a többiek rovására. Ezzel felborítjuk a láncolat közösség-ökológiai egységét, egyensúlytalanságot teremtünk. A gond-láncolatok egységesen jelennek meg a közösség belső, nyelvi válságaitól az értelmiségi megtartó erő hiányán és képtelenségén keresztül a pedagógus neveléséig és képzéséig, a kinti lét- és munkafeltételekig, az elvégzett munka minőségéig, melynek természetes eredményeként a kör bezárul, és bekövetkezik a lelki, nyelvi, gazdasági, közösségi leépülés. Ha valamit tenni akarunk, akkor *a rendszert kell megpróbálni egységesen rehabilitálni*.

„SZÖKTETÉS A SZÓRVÁNYBÓL”

Ki kell mondani azt a régóta tudott tényt is, hogy az egyre erősödő demográfiai hullámvölgyben Erdélyben is elkezdődött a versengő harc is a megmaradt, a fogyó gyermek-lélekszámaért, az iskolák túléléseért. A közeljövő 5–10 esztendejében félszáznyi magyar iskoláról, sőt, bentlakásról és iskolabuszról kell lemondanunk, elbúcsúznunk tőlük örökre. Nem könnyű érzés ez: egy-egy iskolatemetés mindahány. Ennek kísérelője egy *belső, magyar-magyar oktatási verseny*. Elkezdődött Erdély belső, magunk közötti magyar *oktatási honfoglalása*, amely egy újfajta gyermekfoglalás, egyfajta *gyermekrablás* is. Mozartot tréfásan parafrázálva ez a „szöktetés a szórványból”. Lehet rá azt is mondani, hogy nem tisztességes, hogy illetlen dolog, de az oktatási szabadverseny idején „*a gyermek azé, aki megoktatja*”. Ahogy felhagyunk újabb és újabb területeket, *ahogy csökken és egyre fogy a gyermekszám, úgy növekszik meg az oktatási könyöklés*. Kié az utolsó gyermek egy-egy régióban?

De ki mer demarkációs vonalakat húzni és milyen joron a Küküllők felső és alsó szakaszán, Dicsőszentmárton, Marosvásárhely és Szászrégen között, Segesvár, Medgyes és Szeben között? Ki köti a gyimesfelsőlőki iskolához a gyimesi gyermekeket, miközben belőlük él Szászrégen, Nagyenyed és részben még más régiók is? Bármilyen képtelenség is földrajzilag, de pl. a kolozsvári református kollégium vonzáskörzetéhez hozzátartozik Maroshévíz, Szászrégen, Bethlen, Beszterce és részben még Dicsőszentmárton is. Vajon van-e valakinek erkölcsi joga megkérdezni, hogy mit keres a segesvári középiskola legalább harminc éve Székelykeresztúr és Erdőszentgyörgy környékén, hogy miért tanulnak Kőhalomban a homoródalmási ötgyermekes család gyermekei? Azért, mert a kőhalmi iskola kereste meg őket, mert az nyújt oktatási feltételeket egy versenyhelyzetben. Vajon nem Vajdakamarásnak, a gyermek-

gondokkal küszködő Visának, Magyarorszátnak kellene-e lefednie Palatkát, Mocstot és a Fűzes mentét, vajon nem az alig létező Ördögösfűzesnek vagy Széknek kellene a Fűzes mente oktatási gondjait is felvállalnia és egy átgondolt bentlakás- és iskolabusz-programmal megoldania? Természetesen senki sem kívánja legitimizálni a farkastörvényeket, de *aki nem vagy nem elég hatékonyan cselekszik, az soha ne zúgolódjék azokra, akik helyette – de mindannyiunk közös gyermekeiért cselekszenek!*

A diák röghöz kötésének jobbágyság-kora lejárt. Cselekvő tanárként és megcélzott oktatandó diákként, gyermekek szüleiként mindenki belép a versenybe. A kereslet és kínálat ha nem mindig tisztességes, legtöbbször fájdalmas szabályai és törvényei szerint.

A CSELEKVÉS A SZEMÉLYI FELTÉTELEK FÜGGVÉNYE

Azért is nehéz tervezni, mert az oktatásban és a kisebbségi cselekvési, túlélési létmód tervezésében is eljutottunk a személyi és kiegészítő, *véletlenszerű feltételek, tényezők meghatározó túlértékelődéséhez is*. Ezért iszonyúan nehéz a szórványoktatást megtervezni, mert az objektív kritériumokat, a reális helyzetet, *egy-egy központi régiót lefedő település oktatásközponttá fejlesztését személyi és más feltételek akadályozzák*. Ma nem azért van regionális szellemi oktatási központ valahol, mert ott *kell* lennie, hanem azért, mert ott él a *Nagy Cselekvő*, a nagy Ő, a cselekvés, a régió vagy lokalitás gondjainak személyi, *egyszemélyes letéteményese*. És mi, tervező egyházak, RMDSZ, pedagógus-társadalom, nem tehetjük meg azt, hogy lelkes és cselekvő embereket helyezzünk a kulcsfontosságú helyekre, mert mindenki ott cselekszik, ahol él, ahol véletlenszerűen ott-hont alapított. (Az csak a régi világban történt meg, hogy Elena Ceaușescu egyik rokonát az ortodox püspök sorra helyezte Máramaros egyik templomépítő gyülekezetéből a másikba, mert ő mindig megkapta a temp-

lomépítési engedélyt. A Nagy Támogatott a kijelölt helyen beindította az építést, és ment tovább. Mi ezt nem tehetjük.)

Ennél sajnós sokkal többen vannak olyanok, akik ott, a nagy szakmai, emberi kihívások hátrányos régióiban élnek, ahol szinte tervszerűen és megrendelésre, fatálisan évtizedekre teszik tönkre közösségük oktatását, művelődését és teljes lelkiségét. Az a legtragikusabb, hogy *az oktatás, a közösségépítés, a lelkesítő szolgálat területén is büntetlenül lehet vétkezni egy emberöltőn át.*

De ott vannak a pozitív példák is. Egyszer talán megírja valaki az ezredforduló oktatójának pályaképét, és e *törvényszerű véletleneket, a véletlenszerű törvényszerűségeket, a gondviselés sorsszerűségét.* Olyan falu, mint Zsobok, van még vagy harminc a Kalotaszegen. És elsősorban nem belső értékei, engedelmesen munkára irányítható kalotaszegi alázata szerint lett azzá, ami: iskolaközponttá, hanem a kintről jött tanult emberpár, egy lelkészházaspár odaérkezéséből és a közösséget támogató németek *cselekvési „szerelmi háromszögéből”,* egymásra találásából. Egy külső elemző, egy stratégia biztosan másképpen tervezte volna meg Kalotaszeg oktatási térképén Zsobok helyét. Lehet, hogy elhelyezkedése miatt nem is itt kellett volna létrehozni, de erről nem érdemes beszélgetni. „Miért kell Kalotaszentkirályt tönkretenni?” – kérdeztük az indulásnál többen is. De milyen gyarlóak lesznek ezek a „kinti” oktatástervező okoskodások, amikor valaki láthatja a megmentett árva és hátrányos helyzetű gyermekeket. És a Zsobok által „megcsonkított” Kalotaszentkirály is élni tud, mert az is megtalálta a kiutat jelentő embert. Még elgondolni is szívszorító, hogy mi lett volna a gondviselés ereje nélkül Déván, Kőhalomban, Segesváron, Medgyesen, Szamosardón. Hogy mitől élnek még utolsó magyar falusi középiskoláink, a mezőbándi vagy a krasznai? Milyen keveset tudunk a nem túlságosan

(ön)reklámozott Mezőbándról, Krasznáról. Mert vannak a hallgató, *a nagy csendben, de dolgozó iskolák* is.

Mindenki talál egy nehéz helyzetet, felismer egy célt, hajtja egy belső szükséglet, megtalálja hozzá a cselekvés lehetséges (vagy lehetetlen) módjait, és sikeresen vagy tragikusan, eredményesen vagy bukásokon át, ereje és tehetsége szerint próbál cselekedni.

Legtöbbször pedig el kell viselnünk annak terhét is, hogy ha valamit közösségünkért kitaláltunk, azt más nem végzi el, nem is teheti meg, sőt, akkor nekünk kell annak fejünkre visszahulló átkait is hordoznunk.

A SZÓRVÁNY MINT REKLÁM ÉS POLITIKAI ÉRTÉKKATEGÓRIA

Nagy gond ezen a területen az is, hogy a szórványtevékenység, a kisebbségépítés cselekvési kategória helyett egyre inkább fesztivista pótcselekvéssé válik. A kérdések, a helyi gondok megoldását fokozatosan felváltotta a pótcselekvés, az „úgy teszünk, mintha tennénk”, az „ünnepelek, tehát vagyok” közösségépítő szindróma. Mintha ezzel könnyíthetnénk lelkiismeretünkön. A gondok orvoslása helyett – és nem mellett – *ünnepterápiával* szeretnénk pótolni a tényleges gondorvoslást, és megteremtjük mindannak látszatát, amit tenni kellene. Olyan méretűvé duzzadt ez a pótcselekvés, hogy majdnem *ihaj-csuhaj kezelésnek* is nevezhetnénk.

Az is szomorú tény, hogy a szórványkérdés és főként a szórványtámogatás kérdése 11 éve nem csak mint segítségi, hanem *politikai reklámkategóriaként* is működik. Sokszor csak addig működik, amíg politikailag kihasználható. A szórványkérdés politikai, választási tété lett, és nem cselekvő akarattá: mindig belépett a választási keresleti-kínálati-ígérgetési rendszerbe. De ebből eredően azt is meg kell érteni, hogy a verseny szabad, a pályán sokan vannak és miközben egyre többen lépnek be a versengésbe, a szórványkérdés is politikai

erőviszonyok átrendeződésének része lett, politikai értékekkel és töltettel.

A szórvány már ürügykategória is. Sokszor csak arra volt alkalmas, hogy mások megéljenek belőle. Jöttek a népszakértők. Felhasználták információinkat, tudásunkat, dicsértek is, és közben ők szereztek belőle előnyöket. Mindenki szórványt ment, de senki nem megy ki menteni. Sehol annyian át nem ejtettek az utóbbi évtizedben, mint a Magyarországról jövő, a szórványkérdésben sokunkat kioktató szakértők. Sehol és soha annyit nem éltek vissza a szent szóval és az egyházi háttérrel, mint ezen a területen. Jó reklám volt és még mindig az az egyház, a pap, Erdély, a kisebbség. Tőlünk csak azt várták, hogy mutassuk meg, mit kell „menteni”, esetleg álljunk a tévékamerák elé, és mondjuk el szánkba rágott szavaikat, lehetőleg szó szerint, és dicsérjük őket.

A határon túliság a magyar politizálás nagy erőtartaléka volt, de *még nagyobb referenciatartaléka* is. Nem ez a baj, hanem az, hogy sokszor csak a referenciáé, és nem az értékteremtésé. Minden magyar és hazai érdekvédelmi szervezet megszokta, hogy vagyunk, és természetesen ingyen. *Pedig a diaszpórainformáció átadása öt perc, megszerzése egy életen át tart. Ezt azonban szinte soha senki nem méltányolja.*

El kell jutnunk oda, hogy egy, a szórványügyekben koordináló intézet információs bázissal önálló intézménnyé fejlődhessen, amely önfenntartóan segíthet és tájékoztathat. És amely nem ingyen tájékoztató szervként működik.

MIT KELL TENNI?

Lehet, hogy vitára adhat okot ez a megállapítás, de néhány alapkérdésben ma már egészen biztosan tudjuk, hogy mit akarunk. Ha egészen pontos és részletes tervek még nincsenek is, de *ma már egészen világosak az alap irányelvei, az, hogy mit kell tenni egy oktatás-*

rehabilitációs programban. A szórvány- és kisebbség-rehabilitációt pedig három területen és három értelmi-ségi réteg-rehabilitációban kell véghezvinni. A *néptanítóval* az oktatásban, művelődésben és közösségépítésben, az *egyházzal* a lelkigondozásban, és a *falugondnokkal* és diakónussal a kiöregedők, szociális gondokkal küszködők fele forduló szeretetszolgálatban. Mindezt kevéske magyar állami pénzen.

A hátrányos helyzetű települések és régiók alapvető oktatáspolitikai kérdéseit központilag kell megoldani. *A szórvány attól szórvány, hogy magától nem működik.* Az egyik legnagyobb baj, hogy a fogyó lélekszámú közösségek már nem tudják „kitermelni”, visszafogadni és otthon tartani saját értelmiségüket sem. Az oktatásban sürgősen fel kell számolni a hátrányos régiók pedagógusainak hónapokig, legjobb esetben egy tanévig tartó kényszerpályás vándorlását. E pedagógusi helyeket kiemelt státusú, közmegebecsült helyekké kell nyilvánítani, szigorú szerződéssel, kiemelt fizetéssel. Központi pénzekből biztosítani kell a működés alapfeltételeit: magyar gyermeknek magyar iskolát, hitvalló és hivatástudatú, kitelepedő pedagógust, magyar tankönyvet, iskolabuszt és bentlakásos kollégiumot, tehetségkutatót és az oktatás színvonalát. Átgondoltan, megfontoltan, ütemesen és lépcsőzetesen. De hamarabb, mint minden mást, ha még nem késő. Nem csodateremtést várunk, mert a szórványban csodák nincsenek. Vagy inkább már *csak csodák vannak?* Azt várjuk el, hogy – orvosi kifejezéssel élve – *biztosítsák a túlélés lélegeztető készülékét minden közösségnek*, és mi majd működtetjük, és megszerezzenek bele az oxigént. Aztán természetesen még lélegezzen mindenki maga is. Az a legszomorúbb, hogy mindazt, hogy ezt sürgősen meg kell tenni, már nagyon rég tudjuk, de nem volt rá „vevő”, pedig mindezek szinte a kormány(ok) aprópénzeiből megoldhatók lennének.

El kell sürgősen döntenet, hogy ha a román állam

nem vagy csak részben vállalja az igényeink szerinti oktatást akkor az egyházak mellé kell rendelni: tempom és iskola egységében. Vártunk eleget, most már nem lehet tovább. Az egyházakra kell építeni e különleges státusú pedagógusok kiválasztásának, felkészítésének, hivatástudattal való felvértezésének összes feladatát, csak ők biztosíthatják a hitvalló misszionáriusi hivatástudat lehetőségét, a helyi infrastruktúrát, a pedagógus lokális háttértámogatását és élettérteremtését. Ezzel a kérdéssel is jócskán elkéstünk, és ez sem rajtunk múlt. Mi ezt legalább öt éve tudjuk, és mondjuk. Mi elkészítettük az egyházi népoktatás tervét, de még nem kaptunk rá választ.

A KÜLHONI MAGYARSÁG JOGÁLLÁSÁNAK SZÓRVÁNYVONATKOZÁSAIRÓL

Soha nem volt olyan mély várakozásban népünk, mint most, a státustörvény körül. Felfele néz valahová, ő sem tudja, hová. Az anyaországhoz való viszonyunk szent dolog, mint az édesanya, akit nem engedünk bántani. A részleteken lehet tovább dolgozni és azokat árnyalni, de a lényeg szent. Tisztázatlanok szórványvonatkozásai, nagy, lényeges részletekről nem történtek egyeztetések, és épp a szórványok sajátos kérdéseiről. *Egy fontos támogatási szempontot azonban tudomásul kell vennie mindenkinek: szép és jó és kell a státustörvény, de „akik idehaza vesznek el, azoknak hiába nyújtunk támogatást odakint”.*

Ma már biztosan tudjuk, hogy normatív támogatási rendszer bevezetése nélkül nem lehet oktatást megtartani, fenntartani és kiteljesíteni. A magyar kormánynak tudomásul kell vennie, hogy ha még akar határon túli magyarságot, ha akar egy magyar hátszázadot, saját nyelvi gyűrűt önmaga köré, hogy még hosszú időn keresztül önmagával legyen határos, és ne más népekkel, biztosítania kell az utódállamokban *a saját anyanyelvi gyűrű hátszázadának fennmaradását* – és bármi-

lyen szomorú is nekünk kimondani –, saját demográfiai gyűjtő- és népességpótló területét. Ehhez pedig folyamatos támogatásban és rehabilitációban kell részesítenie *a határon túli magyarság intézményi alapműködését, és ezt a magyar államnak és kormánynak kell megoldania. Ha tetszik, ha nem.* Ehhez a határon túli magyarságnak alanyi joga van – ahogy nemrég figyelemztettek –, mintegy köszönetként, azért is, amit Trianon után az elszakadt területek a félmillió kivándorlóval az anyaországnak népességben és szürkeállományban nyújtottak: felmérhetetlenül nagy szellemi és demográfiai erőtartalékokat. És aki ebben kételkedik, az nézze csak meg a legjelentősebb anyaországi alapítványokat, intézményeket, sőt főiskolákat: jelentős számban határon túli nagyjaink nevét viselik.

Ma már egészen biztosan tudjuk, hogy a román és a magyar kormánypénzek normatív biztosítása nélkül nincs iskola-, sem kisebbségi rehabilitáció, de távlatilag nem lesz hátrányos helyzetű peremmagyarság sem. A magyar kormánynak szívére kell tennie kezét, és újra kell értékelnie a határon túli támogatások egész rendszerét. A tikkadó időkben a sokfelé elszóródó és elcsorgó, manipulálható és bepolitizálható pénzeket egyetlen nagy vezetékbe kell összegyűjteni, hogy a cseppekből végre életet mentő ivóvíz, vízvezeték legyen. Mert nem az a legnagyobb baj, hogy kevés támogatás jön, és ami jön, az nem elég, hanem hogy ez nem okosan, átgondoltan és beosztással jön. *Minden támogatás értelme, célja és finalitása csakis a helyi közösség lehet.* De épp itt nincs elegendő egyeztetés, nincs összefogás, nincs felügyelet és ellenőrzés, és csak valamelyes a tanácsadás. Négy-öt támogató intézmény párhuzamosan hirdet meg pályázatot ugyanarra a programra, egyeztetés és közös elbírálás nélkül. Az irodastratégiák ideje azonban lejárt. Az iroda és Duna-parti, korzós, karneválfarsangos hírverésű szórványmentés ideje is. Majdnem oda jutottunk, hogy *inkább semmit, mint a keveset*

rosszul. Az ügyeskedésre, a véletlenre, a pályázaton kapott vagy esetleg kapható pénzekre nem lehet oktatást építeni. Ide a rendszeresség biztonsága kell.

Nincs más kiút, mint egy átfogó, átgondolt, rendszeres, a lehetőségek között politika- és pénzügyi nyereszkesedés-mentes és elsősorban a határon túliak érdekeit szem előtt tartó magyar támogatási program. A *szórványtámogatásnak szórványközpontúnak kell lennie.*

FOGYÓ HITTEL ÉS FOGYÓ MÍTOSZOKKAL

Arról is beszélni kell, hogy nem becsültük meg népünknek az egyre fogyó hitét a magyar iskolákban, a magyar iskola iránti igényét és mitikus hitét abban, hogy talán egyszer mégiscsak jobb lesz. Vannak még iskoláink, amelyek csak azért vannak, mert még él a szülőkhöz a „magyar gyermek = magyar iskola” szeretetének fanatikus mítosza. De ez a hit egyre fogy. Vannak helységek, iskolák, ahol a magyar iskola mágikus szeretete már szinte képtelen, *abszurd, paranormális és eszkatologikus kategóriává vált.* A „csakazértis”, a „mégis” hitek leépülnek, leépíti az idő, de közös bűnünk és felelősségünk is. Csak a transzcendencia hitével értelmezhető annak a félszáz bukaresti magyar szülőnek a magatartása, aki még beíratja gyermekét abba az iskolába, ahol a gyermekek románul játszanak szünetben az udvaron, és ahol nem is kell mindenkinek magyarul tudnia, hogy a magyar tagozatot elvégezhesse. Egy iskola, amelynek még az az illúziója sincs meg, hogy magyar, csak a szülőkhöz él a hit, hogy még annak hiszik. Erdélyben még mindig van néhány tucat olyan falu, ahol naponta 5–10 km-t gyalogolnak a kisiskolás gyermekek, hogy magyar iskolába juthassanak. Olyan falu is van, ahol az útszélre kiállva, alkalmival utaznak iskolába gyermekek és tanárok. Honnan ez a hit, és meddig élhet?

Azt is ki kell mondani, hogy nehéz kimenni, *lemenni* a gondok közé. Ezt is kevesen tudják. *Hallatlanul ke-*

*vés a terepismeret és a konkrét helységekre vonatkozó közvetlen tapasztalat. Amit mi szereztünk vagy néhányan szereztek, az mind újságírói vidékjárás, „különcködés”, magánakció, egyéni lelkesedés, kerékpáros felfedezés vagy gyalogmisszió volt. De mit mondjunk az ott élőknek? Mivel biztassuk és tápláljuk a még élő, éledező reményeket? Valaki nemrég azt mondta: „Nem tudok kimenni többet, mert nem tudok semmi biztatót mondani.” És megértem. Hányszor és hányszor halljuk „odalent” vagy „odakint”: *Ne hagyjanak el minket!* Ezernyi jajkiáltás ez, amelyet meg kellene hallani.*

Az eddigi támogatási rendszerek sajnos nem arról szólnak, hogy távlatosan, átgondoltan segíteni akarunk. Őket ki kérdezi meg? Ha meg is kérdezi, mit, milyen biztatót mondhatnak ők is, hazatérve övéiknek? Teljesen magukra maradtak, próbálnak megfelelni saját kisközöségeik helyi igényeinek, sokszor épp a közösség akarata ellen cselekedve.

Önök nagyon jól tudják azt is, hogy nem könnyű közösségsszervezőnek lenni. Védtelennek lenni és morzsolódni a helyzet és a gondok súlya, a közösség nyomása és a cselekvés belső parancsa és kényszere, a méltatlankodások és elégedetlenségek malomkövei között. Ki védi őket, Önöket? Talán a sok támadás, mert ezek között megedződtek? Mi és közösségépítő lelkésztársaim elrejtőzhetünk egyházaink bibliás védelmében, minket véd a palást, esetleg még a pravoszláv hangulatú szakáll, a mágikus keleti lelkésztisztelet is, de a vidéki tanítót, tanárt? A túlélés nagy ügyesei és ügyeskedői ők. Okosaknak lenni, mint a kígyó, és mindig kitalálni a helyi, a talán egyedüli túlélési modellt. Van olyan igazgató – milyen kár, hogy nincs itt –, aki román tagozatot indít, hogy megvédje a magyart. Van olyan, aki bebizonyította, hogy a magyar tagozat „csak” azért kell, mert a román papnénak is lesz állása. Önök azt is tudják, merre nyílik a nagykapu és merre a hátsó ajtó, hogyan nyílik a nagyfőnökök személygépkocsijának

csomagtartója, hol terem a jó bor vagy a szilvapálinka. A túlélésnek ha nem is mindig tisztességes, de eredményes ravaszságai ezek. Magunk vagyunk saját ügyeink legjobb ismerői, de legnagyobb ellenségei, leghűségesebb feljelentői is. Így élünk együtt jóval és rosszal.

Minden elemzés és értékelő panasz ellenére sem felejthetjük el, hogy ma ünnepelünk. Az RMDSZ és az Iskola Alapítvány nagy lépése és tette volt, hogy a cselekvési lehetőségek szerint a külső támogatásokkal és belső erőforrásaikkal szabadon és bölcsen gazdálkodott. Cselekvően élt az ajándékokkal és lehetőségekkel. Az Iskola Alapítvány növekedő kicsinyke gyermek a nagy gondok között. *Saját gondjainkra saját alapítvánnyal válaszoltunk. Egészen biztos, hogy ez a jövő.*

Balázs Ferenc *Rög alattja* ma is a közösségszervezők bibliája. Nem csak elolvasni kell, de napi igeként szívközelben hordozni. A cselekvő túlélés módozatait és a szomorú tanulságokat is.

Balázs Ferencsel kezdtem, úgy illendő, hogy vele is fejezzem be. Kötetében a népszakértőről szóló részben azt írja: *„A pap az ember szolgája. Tartják, fizetik, mint a villámhárítót. Van, aki védje őket Isten és ember ellen. A próféta az Isten szolgája. Nem tartják, nem fizetik: feltolja magát, nem tágit, szól alkalmas és alkalmatlan időkben.”*

Önök a kisebbségi magyar oktatásnak, közösségépítésnek ilyen prófétái, akik a legnagyobbat vállalták: prófétának lenni a maguk hazájában. Hálátlan szerep, akárcsak a Balázs Ferencé: cselekedni, alkalmas és alkalmatlan vagy inkább alkalmatlan és még alkalmatlabb időkben.

MAGYAR EGYHÁZ, DE MILYEN NYELVEN?

Elemzés az erdélyi református gyülekezetek
nyelvhasználati gyakorlatáról

I. BEVEZETŐ, ELŐZMÉNYEK

Évtizedek óta a Kárpát-medencében élő és szolgáló magyar egyházak égető és rendezésre váró feladata lett a belső nyelvhasználat kérdésének felmérése, értékelése és szabályozása. Trianon után a kisebbségbe kerülő magyar történelmi egyházak nyelvhasználatára politikai és a természetes asszimiláció folyamataiban is rendkívüli mértékben átalakult. A nemrég még „magyar egyházként közismert egyházak modellje a többségi környezet, az együttélés, az erőltetett és mesterséges asszimiláció, a nyelvcsere, a vegyes házasság hatására jelentősen átalakult. Ehhez járult hozzá a politikai és közéleti térvesztés, és az is, hogy az államnyelv többségi nyelvként a kisebbség számára egyre inkább hatalmi eszközzé is vált. Mindezek az okok oda vezettek, hogy a többségi nyelv az egyházi szolgálatban is egyelőre kiegészítő, de második nyelvvé lett, és ezzel sürgős elemzésre váró kérdéssé is vált.

A Magyar Református Egyház Tanácskozó Zsinata elsőként és régóta szorgalmazta a kérdés elemzését, értékelését és szabályozását. Ezért már a zsinat megalakulása óta a Szórványbizottságban a nyugati és a Kárpát-medencei tagokkal tervet készítettünk a nyelvhasználat felmérésére, a vélemények összesítésére, valamilyen fajta javaslattételre, tanácsadásra, a kérdés rendezésére. Ennek első, kísérleti jellegű célpontjaként Erdélyt jelöltük meg.

A nyelvi tervezést és szabályozást több lépcsőben szerveztük meg. Elsőként a mostani nyelvi helyzetről igyekeztünk volna reális képet kapni, valamint a lelkészek és a gyülekezetek véleményére voltunk kíváncsiak. Második lépésként a nyelvészekkel és lelkészekkel közös munkacsoport életre hívását és az adatok kiérté-

kelését tervezzük. E közös elaborátum vitára bocsátásával és a vita tanulságaival zárva készülünk következtetéseket levonni, és megfogalmazni a magyar történelmi egyházak kisebbségi nyelvi tervezésének feladatait és azok megvalósításának lépcsőfokait.

Köztudott, hogy Erdélyben a történelmi egyházak közül a római katolikus, a református, az unitárius és a zsinat-presbiteri evangélikus egyház hagyományosan magyar anyanyelvű. Közülük a katolikuson kívül minden törvénykönyvében szerepel, hogy belső nyelve a magyar. Ezen belül többen a kommunista diktatúra alatt is megőrizték a belső és sokáig fenntartották még a 89-es változások után is a pénzügyvitel és az adminisztráció magyar nyelvét is. Többek között ezért is az a távlati célunk, hogy a felmérést és tervezést az összes kisebbségi magyar egyházra kiterjesszük, de mintegy próbaképpen úgy gondoltuk, hogy elsősorban a leginkább érintettet, a reformátust próbáljuk megközelíteni. Ennek több oka is volt. A református egyházból indult el a felmérés, a nyelvi rendezés alapötlete. A nagy területi kiterjedettség miatt is Erdélyben ennek a közösségnek a legégetőbbek az asszimilációval, nyelvcserével kapcsolatos gondjai. Így ez a felmérés a földrajzi és problématerületeket szinte egészében átfogóan valóban reprezentatív lehet. Végül nem szabad elfelejtenünk, hogy Romániában a római katolikus egyház nem nemzeti, nem kisebbségi és nem csak erdélyi, hanem „egyetemes”, sajátosan nyelv feletti egyház, és ezért itt a nyelvi kérdések elemzése egy egészen más megközelítési és kezelési módszert igényel.

MAGYAR EGYHÁZ, ROMÁN NYELV?

A nyelvi állapotok felmérését az nehezítette, hogy előzetes viszonyítási adatokkal nem rendelkezünk, mert ilyen jellegű egyházi adatgyűjtés idáig nem készült. Munkahipotézisként az 1992-es romániai népszámlálás adatsoraiból a vallás és anyanyelv összefüggéseit megvilágító adatokat kiemelve indultunk. Innen is a „magyar” egyházhoz tartozás és a román anyanyelv, illetve a „román” és „más” egyházhoz tartozás és magyar anyanyelv egymás mellé állítását végeztük el.

„MAGYAR VALLÁSÚAK” ÖSSZESEN, EBBŐL ROMÁN ANYANYELVŰ

Katolikus	1 161 942	361 324
Református	802 454	16 140
Unitárius	76 708	1457
Evangélikus	39 199	3660

MAGYAR ANYANYELVŰ MÁS EGYHÁZTAGOK ÉS NEOPROTESTÁNSOK

6647 magyar anyanyelvű katolikus Moldvában
27 828 magyar ortodox
23 393 magyar görög katolikus
4339 magyar pünkösdista
12 845 magyar baptista
6658 magyar adventista
2393 magyar evangéliumi szabadkeresztyén

Mindkét adatmennyiség az erdélyi, romániai „hagyományosan magyar” és „hagyományosan román” egyházak, vallások nagy nyelvi mozgását és átfedését jelzi és azt is, hogy Romániában a nyelvek és vallások között igen nagy az átjárhatóság. A román anyanyelvűvé vált „magyar vallásúak” adatsomagjánál még meg sem kísérelhetjük felbecsülni azt, hogy mennyire reálisak vagy irreálisak ezek a számok, de bizonyosak vagyunk abban, hogy a nyelv- és identitásváltás miatt már hitet

is váltók számai lényegesen magasabbak a „magyar egyházhoz” való tartozás román anyanyelvűséget mutató számainál. A „magyar ortodox” és „magyar görög katolikus” egyház sajátos érdekesége a történelemnek, a szatmári, partiumi, érmelléki és a székelyföldi együttélésnek. A neoprotestánsok pedig nem nemzeti és nyelvi alapon szervezett közösségek, ez a szétválás csak az utóbbi időben van folyamatban. Különösen egyes vidékeken egyetlen gyülekezeti közösségben élnek együtt a román és magyar anyanyelvű hívek, és anyanyelvűség vagy vegyes, fordításos nyelvhasználat van gyakorlatban.

A KÉRDŐÍVRŐL

A kérdőív több átalakuláson ment keresztül, de végül is az egyik leglényegesebb kérdésben későn ébredtünk rá, hogy minden hivatalos népszámlálás ellenére az adott lehetőségeken belül egyházi becslésekre volna szükség *a román anyanyelvű, a magyarul már nem vagy gyengén beszélő egyháztagok, hívek számát illetően.* Ezt egyedül a lelkészek próbálhatják meg felbecsülni. Így erre vonatkozóan most még nincsenek adatok, de úgy terveztük, hogy ezt a magyar cigányság adatbecsléseivel együtt később végezzük el.

A kérdőív az egyházi, lelkészi szolgálat szerkezetét és munkáját követi. Néhány általános kérdés után sorra vettük a munkaterületeket. Hogyan jelenik meg a többségi nyelv a keresztelekéskor, konfirmáción, esketésen, temetéskor, valamint a közös szolgálatokban, a vegyes, felekezeti közötti kapcsolatokban? Végül a nyelvhasználatról, nyelvi tervezéssel kapcsolatos lelkészi elképzelésekre kérdeztünk rá.

A FELMÉRÉSRŐL

A kolozsvári Protestáns Teológia és Vallástanárképző Fakultás hallgatóival 1999. év nyarán hosszas előkészület és tervezési munka után fogtunk neki egy

egész Romániát átfogó nyelvhasználati felmérés mintavételéhez. Az év végére az adatgyűjtés módszerét végül is úgy alakítottuk ki, hogy a kérdőíveket a lelkészek töltsék ki saját gyülekezeteik nyelvi helyzetéről. Elsőként azt terveztük, hogy a román nyelv használatában érintett településanyag teljes felmérésére fogunk törekedni. Nem voltak illúzióink sem a hozzáállást, sem a helyzetet illetően. Később kiderült, hogy a hanyagság tényezőjével is számolni kellett, és szó sem lehet teljeségről. Már indulásból mi is több hibát követtünk el, amelyek csak menet közben derültek ki. Például azt, hogy a közösségek érintettségének kérdését a helyiekre bíztuk, nem kértünk nemleges választ, és így később kellett kiválogatnunk azokat a helységeket, ahol a kérdés egyáltalán nem vagy alig időszerű. A beküldött kérdőívek közül később mellőztük a tömbvidékek színmagyar településeit, és csak a sziget-településeket és a vegyes helységeket tartottuk meg. Így kaptunk egy 112-es keretszámot, amely nem azonos a helységek számával, mert a nagyvárosok több gyülekezetének nyelvhasználatát külön szerepeltettük. Az összesítésnél a hiányzó számkülönbözések minden esetben adathiányt jelölnek.

E mostani feldolgozás csak Belső-Erdély adataira terjed ki, egyelőre mellőztük a Bánság és Partium, a Szilágyság, Ermellék és Máramaros régióit, mert ott a határmentiség jellegéből adódóan egészen másként kell a kérdéskört megközelíteni. A válaszok értékelésében és elemzésében azt sem felejtethetjük el, hogy a romániai református egyházban a magyar nyelvnek minden esetben kötelezően meg kell jelennie minden istentiszteleti és liturgiális szolgálatban. Még akkor is, ha a jelenlevők közül ezt a nyelvet senki nem érti.

II. A NYELVHASZNÁLATI KÉRDŐÍV TANULSÁGAI, FELDOLGOZÁSA (112 felhasznált kérdőív alapján)

A kérdőív teljes feldolgozása hosszabb időt vesz igénybe, és az adatokat többféle értékelés alapján kell összesíteni. Amit már elvégeztünk, az a helységeknek etnikai jellegzetességeik szerinti csoportosítása. Így a 112 helységet alapvető nyelvi és szórvány-jellegzetességeik szerint hat csoportba rangsoroltuk:

Hátrányos és többszörösen hátrányos nyelvi helyezettű, 30% alatti arányú, szórvány jellegű közösségek (SZ) = 38

Vegyes, de kiegyensúlyozott etnikai arányú közösségek (Ve) = 36

A magyar többségű és jellegű települések (M) = 27

Kis- és mezővárosi szórvány jellegű közösségek (Kv) = 16

Nagyobb lélekszámú, de 20% alatti magyar népességű erdélyi városok, Brassó, Medgyes, Szeben = 3 város, 5 kérdőív (Nv)

Jelentős magyar népességgel rendelkező, hagyományosan magyar karakterű városok (Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Szatmár, Szalonta, Margitta), amelyekből jelen felmérésünkben csak két erdélyit összesítettük: Marosvásárhelyt és Kolozsvárt (MV) = 2 nagyvárost 6 kitöltött kérdőívvel

A 128-as szám az összes erdélyi kérdőívet jelzi, amely 106 település, és ebből 112 volt felhasználható.

1. A LELEKÉSZ

Eddigi lelkészi szolgálata rendjén és szolgálati helyein volt-e már olyan helyzetben, hogy a magyarok kívül más nyelven is kellett szolgálnia?

Igen 104

Nem 7

Milyen nyelven?

Románul	104
Világnyelveken	11
Cigányul	1
Más	0

Milyen alkalommal?

Istentiszteleten	9
Temetésen	97
Esketésen	60
Keresztelőn	21
Konfirmáción	13

Gyakran kell-e románul szolgálnia?

Soha	1
Ritkán	51
Alkalmanként	45
Rendszeresen	3

1. Elsőként általános képet szerettünk volna kapni a lelkész eddigi szolgálatának nyelvi vonatkozásairól. Mintegy ellenőrizni is szeretnénk volna ezzel a szolgálati helyzetet, a későbbi nyelvi értékeléseket. Az első kérdéskörre adott válaszokból kiderül, hogy a református lelkészek döntő többsége eddig gyülekezeteiben és szolgálati helyein már szolgált a magyaron kívül más nyelven. Alig heten mondták azt, hogy nem, és egy azt, hogy soha. Az adatokból igazolódott, hogy néhány székelypöldi régiót leszámítva, ahová a tanulmányok befejeztével igyekeznek azonnal hazatérni az elszármazott lelkészek, egy szolgálati idő alatt, különösen kezdetben, nagyon nagy a lelkészek regionális mobilitása, régióváltása olyan régiókba is, ahol olykor csak néhány hónapot, évet töltenek, de ahol szükség volt és van más nyelvű szolgálatra.

2. A GYÜLEKEZET (a jelenlegi)

Gyülekezetében szokás-e valamilyen szolgálatot románul is végezni?

Soha	24
Ritkán	29
Alkalomszerűen	41
Elég gyakran	9
Minden szolgálatot két nyelven végzek	0

Milyen alkalmakkor szolgál románul?

Minden szolgálatot, még a templomi prédikációt is két nyelven végzem	0
Az istentiszteleteken kívül minden szolgálatkor	5
Csak temetéskor	73
Csak vegyes esketéskor	55
Máskor (ünnepélyek, szentelések)	4

Van-e olyan gyülekezete, leányegyháza, szórványa, ahol a gyülekezet nagyobb része a családban már nem beszél magyarul? Melyek ezek?

Összesen: 57 gyülekezet, leányegyház és szórvány (felsorolva)

3. TEMPLOMI ISTENTISZTELET

Shokás-e gyülekezetében vagy valamelyik szórványában a templomi istentiszteleti és igehirdetési szolgálatot vagy annak egy részét románul is végezni?

Soha	69
Nagyon ritkán	11
Elég gyakran	6
Minden alkalommal	0

Templomi istentiszteleten használ-e rendszeresen más nyelvet és miként?

Csak a Miatyánkot mondom el	4
Csak a nagyimádságot mondom, ismételem el románul is	1

Csak összefoglalom a prédikáció lényegét	8
A teljes prédikációt megismételelem románul is	2
Csak románul szolgállok	1
Ünnepnap du. csak románul szolgál	1

2, 3. A második és harmadik pontban feltett kérdések szintén az utána következőket ellenőrzik, és a gyülekezet istentiszteleti nyelvszokásaira kérdeznak rá. A lelkeszek ritkának és alkalmoszerűnek értékelik a „másik” nyelv jelenlétét. A későbbi adatok is azt bizonyítják, hogy a református egyházban, még az erősen vegyes lakosságú települések templomi istentiszteletein sem vált számottevő gyakorlattá a román nyelv használata, és nem vált megoldásra váró kérdéssé. Itt egyszerre van jelen az, hogy erre nincs tényleges igény, mert a gyülekezet templomba járó rétege dominánsan magyar, de sajnos az is igaz, hogy hiányzik, már nem vesz részt a kultuszban a magyar nyelvet nem ismerő réteg. A református egyházban – néhány kivételes települést leszámítva – nem alakult ki a „templomba járok, bár nem értek semmit” jelenség.

Figyelemre méltó még az is, hogy a felmért gyülekezetekben az „elég gyakran” és „minden alkalommal” meghatározás a legveszélyeztetettebb régiókat jelzi, és 5–10 parókia esetében már számolni kell a rendszeres, minden istentiszteleti alkalmat románul is igénylő nyelvi helyzettel. A felmért erdélyi gyülekezetek közül egyedül Tövis jelezte, hogy ünnepnapok délutánjain rendszeresen román istentiszteletet is tart. Ettől eltekintve a román nyelvű szolgálat dominánsan templomon kívüli jelenséggént jelenik meg. A szakrális esemény magyar nyelvéhez és kultikus keretéhez a gyülekezetek még a vegyes vidékeken is szigorúan ragaszkodnak.

E témakör végén azt a kérdést tettük fel, hogy vannak-e olyan gyülekezetei, szórványai, ahol a családok

többségében már románul beszélnek. Erre a kérdésre a lelkészek Erdélyben 57 helységet jelöltek meg.

4. KONFIRMÁCIÓ

Gyakori-e gyülekezetében, hogy a konfirmandus nem vagy csak nagyon rosszul tud magyarul?

Nincs ilyen eset 22

Ritka 41

Elég gyakori 28

A fiatalok többsége 14

Hogyan folyik ilyen esetben az oktatás, előkészítés?

Együtt és csak magyarul folyik minden tevékenység 19

Együtt, és olykor megmagyarázom az egyes részleteket románul is 58

Külön és román nyelven foglalkozom a magyarul nem tudókkal 9

Az előkészítésben használ-e román kátét?

Nem 48

Igen 50

Hogyan zajlik le a konfirmáció?

Minden csak magyarul 43

Magyarul, de a magyar nyelvet kevésbé tudóknak könnyebb kérdéseket teszek fel 44

Magyarokkal magyarul, de a magyarul nem tudók románul mondják a kátét 12

4. A konfirmáció a fiatalságnak a gyülekezeti közösségben teljes jogú és felelősségű egyháztagsként való megjelenését jelzi. Még akkor is, ha nem lesz mindenki feltétlenül aktív és rendszeres templomba járó, és utána sem lesz a gyülekezeti élet aktív résztvevője. Erdélyben a konfirmáció hitben nagykorúsító esemény jellege mellett egyértelműen közösségi nagykorúsítási

aktus is, és a magyar református gyülekezetekben a család – olykor a gyermekeket meg sem kérdezve – hagyományosan ragaszkodik gyermekei konfirmáltatásához, még akkor is, ha azok nem tudnak magyarul. A 22 szám arra utal, hogy a vegyes településszerkezet még nem duzzasztotta fel a másik konfirmációi, oktatói nyelv megjelenését és jelentőségét. A „gyakori” és „a fiatalok többsége” összesített száma viszont azt jelzi, hogy 112 lelkészből 42 rendszeresen számol már a nyelvcsérés, asszimilálódó fiatalok tömeges jelenlétével. Ugyanezt mutatja az is, hogy a felkészítésben már folyamatosan ott van a kétnyelvűség, a vegyes vagy külön román nyelvű foglalkoztatás és a román fordítású káté. Az egyházközségek többsége azonban ragaszkodik a teljesen magyar nyelvű konfirmációhoz. A templom-tisztasági elv alapján még a vegyes gyülekezet tagjai is mindent elkövetnek annak érdekében, hogy az idegen nyelv lehetőleg ne jelenjék meg a templomban. A gyülekezetek ezzel nem csak a homogenitás „minden rendben van” látszatát kívánják kelteni, de jelzést is kívánnak nyújtani az „ide tartozás” élményéhez. A lelkészek nagyobb része úgy oldja meg a nyelvzavaros gyermekek konfirmáltatását, hogy jelentős számban könnyebb kérdéseket tesznek fel nekik, ritkább esetben románul kérdezik ki őket. A 12 szám azonban azt jelzi, hogy erősödő ütemben kell számolni a jelenség növekedésével.

5. ESKETÉS

Szokott-e románul szolgálni (prédikálni) házasságtörtéskor?

Soha	25
Ritkán	17
Elég gyakran	8
Minden alkalommal	1
Csak a vegyes házasság esetén	58

Miben áll a szolgálat?

Teljes liturgia	4
Csak az igehirdetés, annak összefoglalása	22
Csak annyiban, hogy az eskü szövegét	
a román fél románul mondja	69

Van-e olyan gyakorlat a gyülekezetben, hogy a vegyes házasság esetén a nem magyar fél is megtanulja és elmondja magyarul az eskü szövegét?

Csak románul mondja	22
Csak magyarul mondja	13
Többnyire románul	30
Többnyire magyarul	18

5. Az esketés az első számú nyitási aktus a gyülekezeti életben. Az etnikai exogámiával, a partner másságának lehetőségével itt jöhet be elsőként az „idegen elem”, nyelv és kultúra az egyház, a templomi kultusz világába. Az etnikailag vegyes házasság egyre erősödő jelenség az erdélyi vegyes településeken. Ez már olyan helyeken is eléri a 30–40%-ot, mint Kolozsvár. Az anyanyelvi közösség hiánya, a fiatalok homogenizációja és integrációja a vegyes házasságot olyan méretűvé duzzasztotta, hogy Erdély legnagyobb magyar lélekszámú városaiban is általánosnak és mindennapinak mondható. Az egyházi esketési szokások között azonban általános, hogy a magyar lányt nem bocsátják el templomából esketetlenül, amihez azonban azt is hozzá kell tennünk, hogy ilyen esetekben szinte kötelező szabály lett a két templomos esketés is.

Az adatok arról beszélnek, hogy a lelkészek többsége idegenkedik a román nyelvű esketési szolgálatoktól. A lelkészek részéről a legnagyobb idegenkedés az eskün kívüli román prédikációtól van, amelytől lehetőleg tartózkodnak. Bizonyos településeken, családoknál hagyományos elvárás az is, hogy a másik, a külső fél alkalmazkodjon a magyar társ templomi szokásaihoz. Ta-

nulja meg az eskü szövegét elmondani a templom nyelvén. A lelkészek többsége nyilvánvalóan csak vegyes házasság esetén tartja elfogadhatónak a román nyelv megjelenését. Itt is a régi gyakorlat csökkenését és lassú megszűnését jelzi: már nem várják el azt, hogy a román fél is magyarul mondja az eskü szövegét. Bár a református egyházban még mindmáig nincs elfogadott román esküszöveg, különböző változatokban mondatják és ezt gyakorolják. Külön érdekesség még, hogy a teljesen magyar és székelyföldi régiók lelkészei is egyedül a vegyes esketést jelölik meg román nyelvhasználat alkalmaiként.

6. TEMETÉS

Szokott-e románul szolgálni temetéseken?

Soha	10
Ritkán	55
Elég gyakran	25
Minden alkalommal	13

Milyen esetekben szolgál románul?

Csak ha a család kéri	76
Csak vegyes házasság esetén	14
Sajnos minden esetben, a család külön kérése nélkül is szólnom kell	13

Miben áll a szolgálat?

Csak a Miatyánkot mondom el románul	24
Csak imádkozom	6
Röviden összefoglalom magyar igehirdetésem lényegét	57
A teljes igehirdetést elmondom románul is	14
Csak búcsúztatok	16

Volt-e, van-e olyan temetési szolgálata, ahol csak románul beszélt?

Nem volt	89	Volt	13
----------	----	------	----

Szokás-e gyülekezetében ortodox lelkészt hívni a reformátusok temetésekor?

Soha	50
Csak vegyes házasság esetén	39
Minden alkalommal jár	4

Milyen szolgálatot végez ott az ortodox lelkész?

Teljes temetési liturgiát	1
Csak búcsúztat	16
Csak szól néhány szót a gyülekezethez	49
Csak ott van	0

Hívják-e a református lelkészt román temetésekre?

Soha	62
Ritkán	33
Nagyon gyakran	3
Szinte minden alkalommal	3

6. A temetés a legnyitottabb szakrális szolgálat, amely kilép a templomból, az egyházból, a gyülekezet kereteiből, és szélesebb nyelvi, vallási közösségnek is szól. A vegyes család és rokonság mellett itt az együttélésből eredően erőteljesen jelen van a más nyelvű szomszédság, munkatársi közösség is. Nyilvánvaló, hogy itt jelenik meg leginkább a többségi környezet nyelve. A temetési igehirdetés kiegészítő nyelvét a család igényei diktálják, a jelenlevők elvárásai szabályozzák. De már a 2. kérdéscsoportban jelentkező adatok is igazolják, hogy a vegyes vidéken temetéskor döntő mértékben igény van a többség megszólítására.

A „ritkán” szolgálat azt jelzi, hogy jelentős számú erdélyi településen a lelkész csak kérésre szólal meg románul. A „minden alkalom”, „vegyes házasság esetén” és „kérés nélkül is” pedig azt, hogy jelentős számú olyan helyzetre nézve kell nyelvi szabályozást tervezni, ahol már természetes és mindennapos esemény lesz a román nyelv jelenléte.

A lelkészek nagyobb része csak a legszükségesebb és minimális szolgálatot végzi románul, de az igehirdetés rövid összefoglalása és a búcsúztató azt jelzi, hogy az adott lehetőségek között mégis egyfajta missziónak tekint a többséghez való szólást.

Az ortodox lelkész jelenléte a magyar vagy vegyes temetéseken is jelentős arányú, ámbár valószínű, hogy jelenlétét a magyar lelkész épp a román nyelvű szolgálattal kívánja mellőzni. Gyülekezeteinkben az is általános jelenség, hogy a református lelkész nem rendszeres részese a román temetéseknek és más szolgálatoknak, nem tartozik az ortodox „papi sereg” fogalmához.

7. KÖZÖS SZOLGÁLATOK

Szokták-e meghívni a református lelkészt a román anyanyelvű egyházak közös szolgálatra?

Soha	55
Ritkán	11
Évente többször is	4

Melyek?

Ortodox	22
Görög katolikus	4
Neoprotestáns	6
Más	0

Milyen alkalmakkor?

Csak temetéskor	22
Esketéskor	0
Kereszteléskor	0
Határszenteléskor	3 (mázlu)
Emlékmisekor	2 (parasztász)
Más	12

(imahetek, szentelések, ünnepek – húsvét)

A református gyülekezetben szokás-e meghívni valamelyik román anyanyelvű egyház lelkészét más közös szolgálatra?

Soha 62

Ritkán 15

Évente többször is 0

Imahéten meghívjuk a helyi ortodox, román görög katolikus, román baptista, román adventista stb. lelkészeket 27

Milyen nyelven szól?

Csak románul 26

Magyarul 6

Ismer-e magyarul jól vagy viszonylag jól beszélő román anyanyelvű ortodox vagy görög katolikus lelkészt?

Neve, szolgálati helye, vallása, nyelvtudási szintje: 19 ilyen lelkészt ismernek.

7. A más „közös szolgálatok” kérdéscsoportja arra derít fényt, hogy a romániai magyar református lelkészek a legszükségesebb esetekben, minimális szinten igyekeznek tartani a többségi egyházakkal való szakrális kapcsolataikat. Mind az ő szolgálataik, mind pedig a többségiek magyar templomi szolgálatai minimálisak. A természetes és szükséges szint legalsó határán működő baráti kapcsolatok mellett a temetéseken kívül ritkán járnak közös istentiszteletekre, más alkalomokra, és minden más szeretetben mesterségesen tet-szelgő alkalmat mellőznek. A lelkészek szakrális kapcsolatait a különböző felekezetű hívek együttélése, a település közös etnikai-vallási igénye szabályozza. Erre a szabályozásra rábízzák magukat, kapcsolataikat, és engedik sodortatni magukat az árral.

Végül a magyarul tudó román lelkészek kérdésnél lelkészeink 19 ilyen esetről nyilatkoznak, amelyről nem mondhatjuk sem azt, hogy sok, sem azt, hogy ke-

vés. Egyszerűen tény, hogy még mindig vannak olyan többségi lelkészek, akik környezeti, családi, baráti kötelékekből hoztak és hordoznak magukkal egy másik, egy kisebbségi nyelvet és kultúrát, amely kapocs lehetne közöttünk, ha kezelni tudnánk, és fel tudnánk használni a kapcsolatépítés javára. Egyelőre azonban szomorú tény, hogy *a trianoni kisebbségi magyarság egészének lényegében még mindig nincs és még megközelítőleg sincs többség-stratégiája.*

8. EGYHÁZUNK, A NYELVI TERVEZÉS ÉS NYELVHASZNÁLAT

Mi a véleménye a román nyelv gyülekezeti használatáról?

– Soha, semmilyen körülmények között nem szabad a román nyelvet a református egyház szolgálataiba bevinni – 9

– A templomi szolgálatban, igehirdetéskor nem, de az alkalmi szolgálatokkor sajnos használni kell. Legalább a román bibliaórát be kellene vezetni – 70

– Az istentisztelet nyelve olyan kell legyen, mint a gyülekezeté – 28

Mi legyen egyházunk álláspontja a magyarul nem tudó (volt) hívekkel szemben?

– Sajnos le kell mondanunk róluk, át kell engednünk őket a román egyházaknak – 0

– Ki kell találnunk valamilyen megoldást, hogy megmentjük őket. Minden helységben más és más a helyzet, teljesen alkalomszerűen kell kezelni a kérdést – 88

– Komolyan meg kell fontolni a román nyelvű gyülekezeti csoportok, egyházközségek stb. távlati alapítását és megszervezését – 23

8. Az utolsó kérdéscsoportban a nyelvi tervezéssel kapcsolatos elképzelésekre, a lelkészek véleményére

voltunk kíváncsiak. Az itteni válaszok is a valós helyzetet tükrözik. A nyitást, a másik nyelv megjelenését teljesen elutasító lelkészek száma minimális, és ehhez kapcsolódik az a vélemény is, hogy ha a templomban nem is, de az alkalmi szolgálatokban, külön szervezett bibliaórai közösségek kiscsoportjaiban, ahol erre szükség és igény van, a többségi nyelvnek meg kell jelennie. A nyelvnek igyekeznie kell valamiképpen nyomon követnie a hívek anyanyelvi változásait, az integrációs, asszimilációs szint alakulását. Magyar egyházainknak – a magyar nyelv deklaráltsága ellenére is – lenne valamilyenfajta többséghez szóló történelmi, krisztusi küldetése, de hogy miben áll ennek lényege, arra a lelkészek sem tudnak pontos választ adni. A kérdésre adott „valamilyen megoldást ki kell találni” válaszok nagy száma nem csak a bizonytalanságot jelzi, de az óhajt is, hogy szeretnék, ha valaki nekik erre végre megoldást ajánlana.

EGY JELLEGZETES SZÓRVÁNYRÉGIÓ, HUNYAD MEGYE

A továbbiakban még két jellegzetes adat vázlatos összesítését végezzük el. Elsőként az adatcsomagból egy, a többszörösen hátrányos nyelvi helyzet összes sajátosságaival rendelkező szórványmegyét emeltünk ki – Hunyad megye 15 gyülekezetének adatait. Ezzel egy diaszpóra régió városainak és falvainak nyelvi jellegzetességeire szerettünk volna rálátni. Déva, Vajdahunyad mellett a Zsil-völgye városainak száma 6, a egyes falvak száma 9. A megye területén alig két gyülekezet lelkésze jelezte, hogy nincsenek nyelvi gondok. A templomi istentiszteleteken hárman szoktak alkalmanként és elég gyakran románul is szolgálni, és ilyenkor összefoglalják a prédikáció lényegét. A konfirmálók 11 (!) gyülekezetben nagyon rosszul vagy egyáltalán nem tudnak magyarul, és ilyen esetekben 10 gyülekezetben kétnyelvű felkészítéssel és könnyebb kérdésekkel oldják meg a nyelvi gondokat. 12 helyen

az eskü szövegét románul mondja a vegyes fél, de 5-ben az igehirdetés románul is szól. Temetésekkor 12-en csak a család kérésére szólalnak meg románul, és ekkor legtöbbször összefoglalják a beszéd lényegét és búcsúztatnak. Ortodox lelkészt 7 gyülekezetben soha nem hívnak és 7 esetben is csak vegyes házaspár temetésére. Hasonlóképpen nagyon ritka a református pap jelenléte ortodox temetéseken. További közös szolgálatok és a csereszolgálatok is ritkák, és ezek többnyire az egyetemes imahetekre korlátozódnak. Végül a megye területén összesen ketten ismernek magyarul is tudó román lelkészt, és a nyelvi tervezésnél döntően ugyanaz a véleményük, hogy az alkalmi szolgálatoknál beszélni kell románul és „ki kell találni valamilyen megoldást”.

KOLOZSVÁR, MAROSVÁSÁRHELY ÉS NÉHÁNY NAGYVÁROS

A felmérés feldolgozásában külön célként szerepel a nagyvárosi adatok értékelése és feldolgozása is. Ebben az előzetes értékelésben elsőként két erdélyi magyar jellegű nagyváros, a 20% körüli Kolozsvár és a még 50%-os magyarságú Marosvásárhely adatait emeltük ki. Kolozsvár karakterében, intézményeiben, „Erdély fővárosa” jelképeiben még dominánsan magyar jellegzetességeket őriz, de egy széléiben, etnikai folyamataiban már igencsak szórványosodó. Sajnos Marosvásárhelyen is a szélek, a lakótelepek és a Mezőség felőli beköltözések irányából most jelennek meg a nyelvcserés gondok. A lelkészek vallomása szerint az ezredfordulóra Vásárhely is eljutott oda, hogy évente meg lehetne szervezni néhány román konfirmáló csoportot, mert sajnos egy fele-fele arányban magyarok által lakott és közel százezres magyarságú városban is el lehet már románosodni (!).

A két nagyváros hat gyülekezetének jelentése alapján az a kép alakult ki, hogy templomi istentiszteleteken soha nincs a magyaron kívül más nyelv, és magya-

mul nem tudó konfirmáló is kevés van (!). Az esküvő-kön a román fél 4-ben románul mondja az esküt, a többiben magyarul. 4 helyen temetéseken, ritkán szolgál a lelkész románul, egy esetben román papot is hívnak vegyes házasság esetén. Más közös szolgálatok lényegében nincsenek. A nyelvi tervezésre adott válaszuk megegyezik. A Kolozsvár és Marosvásárhely egyházai lényegében teljesen szigetként élnek.

A továbbiakban 6 erősen szórványosodó, de önálló magyar közösségi életet élő vegyes lakosságú erdélyi nagyváros 8 gyülekezetének adatait nézzük át. Ezek a nagyvárosok: Brassó három gyülekezettel, Medgyes, Nagyszeben, Déva, Petrozsény, Ótorda. Román nyelvű istentisztelet itt sincs, a konfirmálók nyelvi helyzetét azonban csak ketten ítélik viszonylag jónak, 7-en részlegesen és külön is foglalkoznak a magyarul nem tudókkal, és csak 1 kérdezi ki csak magyarul ezeket. Esketéskor vegyes házasság esetén 2-en románul is prédikálnak, és mindenik románul mondja az esküt. A temetésekkor a román szolgálat a családok kérésére gyakori és mindennapos. Itt kb. egyenlő arányú a Miatyánk, az ima, a búcsúztatás és a prédikáció összefoglalása, de ritkán jön a román lelkész. A közös, vegyes szolgálatok is nagyon ritkák, legfennebb imaheteken. Végül itt is tenni kell valamit, legalább alkalmi szolgálatokban tényleg szólni kell.

III. TANULSÁGOK, KÖVETKEZTETÉSEK

Jelen értékelés-vázlatnak nem feladata választ is nyújtani és kész megoldásokat ajánlani. De az mindenképpen igen, hogy jelezze a nyelvi változás folyamatának és a nyitásnak az irányát. A felmérés előzetes értékelései is jelzik, hogy a romániai magyar történelmi egyházakban reális problémaként van jelen az asszimiláció, a nyelvváltás, a többségi nyelv és e probléma kezelésének kérdése. Jelentősége az is, hogy immár tény-szerűen rögzít néhány, eddig csak tapasztalatilag érzé-

kelt tényt a primér és a „másik”, a „második nyelv” előretöréséről, felértékelődéséről, használatáról.

A kérdéskör nagyon széles problematikájú. Szinte régióként más és más a helyzet. Nem lehet azonban azonos javaslat-csomagot felállítani a Bánság, a mező-ségi kistelepülés, a Küküllő mente kiegyensúlyozott együttélési modellje, a szigetfalvak sajátosságai és Marosvásárhely vagy Kolozsvár nagyvárosi összefüggésében. A lelkészek szolgálataikban és a gyülekezetek belső szabályozásaikban empirikus úton is jól érzékelik a helyzetet, várakozó állásponton vannak, és a természetes nyelvi szabályozások mentén, helyi igények szerint kezelik a jelenséget. Nem mennek elébe a természetes folyamatnak, de nem maradnak alul szűk igényű kezelésében sem. A felmérés azt a tényt is sejtetni engedi, hogy *a református egyházban az asszimiláció történelmi kezelési módszere a nyelvcserekek, etnikumváltók mellőzése, a többségi egyházakba való törvényszerű átengedése volt és még ma is az.* Lelkészeink, egyházaink a történelem homályába elvesző távlatokban természetes könnyedséggel mondtak és mondanak le magyarul már nem beszélő híveikről. A jelenséget félelem, tanácstalanság, különböző próbálkozások és az „azért se” dacossága is kíséri. A többségi nyelv nem csak azért nem jelent meg a szakrális életben, mert több helyen és hosszú ideig nem volt rá igény, de azért sem, mert a hagyományos magyar egyházszemléletben sem a gyülekezeti igényben, de még az egyházi szabályozásokban sem kapott helyet a „mássá válók” kérdésének kezelése, a kérdésről, a folyamatról való beszélgetés nyíltsága.

A felmérés adatai természetesen még több olyan jelenség mentén feldolgozandók, amelyek ha nem is bővíthetik jelentősen az eredményeket, de érzékletesen árnyalhatják a tanulságokat. Bizonyos értelemben a nyelvi szempontból nem releváns *tömbvidék* is fontos, mert rá kell látni az elszármazottakra, az úgynevezett

nyaralók egyháztagságának nyelvi kérdéseire is. E vidékeken is gyakran előfordul, hogy a távolban, szörványvidéken, a Bánságban, Regátban élő családok, egyes házask nyaranként, alkalmanként hazajárnak, és a Székelyföldre, Szilágyságba keresztelni, konfirmálni is hazahozzák magyarul már alig tudó gyermekeiket. Kiemelt elemzésre váró kérdés a teljesen speciális, az itt hiányzó *regáti magyarság* nyelvhasználati kérdése is. A kolozsvári teológusok, egyetemisták ötödik éve rendszeresen vannak jelen a Kárpátokon kívüli területeken. Nyári és szolgálati tapasztalataik is azt jelzik, hogy ilyen méretű asszimilációs arányok között a nyelvi túlélésre nincs nagy remény. Az első nemzedékes, emigráns közösségekben egyedül a templomi, istentiszteleti nyelv lehet még tiszta magyar. A további szolgálatokban dominál a román. Bukarestben és a regáti régiókban is gyakori, hogy temetésekkor alig van magyarul még tudó utód, gyermek, családtag, a vidéki területeken pedig szinte egyáltalán nincs. A Regátban, Bukarestet leszámítva, a családban csak jelképes a magyar nyelv használata, és ez a nyelv a templomi közösségben is már csak az első nemzedéké.

Azt már a lelkészek mostani véleménye és értékelése alapján is kimondhatjuk, hogy a kérdés összetettsége és az eltérő regionális és lokális nyelvhasználati gyakorlatok, nyelvi szokások miatt is túlzott szabályozásokra nem rendezkedhetünk be, csupán egy erőteljesebb ajánlásként és egy alacsony fokú tiltásként jelölhetjük be azt, ami elvárható, és azt, ami semmiképpen nem lehet megengedett. A legtöbb területen csak javaslattétellel élhetünk. Ez pedig valószínűleg az alulról, a román nyelvű bibliaórai közösség igényének szintjéről szervezett nyitás lesz, ott, ahol erre szükség van. Az adatokból arra is jelzést kapunk, hogy szűkösen számolva is legalább 10 erdélyi református gyülekezetben igen sürgősen szükséges volna bevezetni a heti román nyelvű, legalább vasárnap délutáni istentiszteletet, a

heti román nyelvű gyermekfoglalkoztatást, az évi külön román nyelvű konfirmációt. Szükség volna románul jól beszélő, az ortodoxiát belülről ismerő lelkészekre is, akik régebbi gyakorlat szerint Szebenben vagy Bukarestben mélyíthetnék el ismereteiket.

Igen valószínű az is, hogy az erdélyi magyar történelmi egyházainknak nem lehet feladata a többségi népek fele való nyitással a térítés, a prozelitizmus, a román anyanyelvű református, unitárius, evangélikus és más egyházak megszervezése. De annak parancsa mindenképpen igen, hogy akik ma még kettős, hármas vagy többes vallási, nyelvi kötődéseket hordoznak, és akiknek önazonosságában megjelenik a többségitől eltérő másság, azokhoz szóljunk. A magyar történelmi egyházaknak nincs felhatalmazásuk a nyelvi okokkal magyarázott elhanyagolásra és „kitaszításra”. Az az egyház, amely nem szólítja meg nyelv váltó híveit, könnyen hívek nélkül maradhat. A kérdés csak az, hogy miképpen, milyen mélységig tegye ezt. Vajon van-e még „szakrális nyelv”, amelyet nem kell feltétlenül érteni? És vajon a lemondásban mit engedhet meg magának egy egyház, és mit nem?

A „volt mieink”-nek kötelességünk megadni azt a lehetőséget, hogy természetes igényeik és vágyaik szerint helyet kapjanak egyházaink nagy lelki közösségében, hogy ha úgy óhajtják, hozzánk – *eredet-vallásuk* nagy lelki családjához is – tartozzanak. Ők lesznek, lehetnek az a híd, amelyen a nagy etnikus izolációk, a szakadékok talán áthidalhatók, elvezethetnek, ha nem is megbékéléshez, de az egymáshoz való közeledéshez, a békesség kapujához. Ők ha magyarokká már nem is válhatnak, másságukkal mindenképp lehetnek közöttünk a szeretet és a béke hírnökei.

(*Kisebbségkutatás, 2000. 1.*)

EGYMÁST SZERESSÉTEK!

Szeretetszolgálati feladatok a szórványban

Nehéz missziói feladat jutott a szórványban szolgáló egyházaknak. Ott élnek, oda kell figyeljenek elsősorban, ahol a legégetőbb gondok sűrűsödtek kisebbségi magyarságunk életében: a peremvidékre. A kisebbségi magyar egyházak számára a szórványban is az igazán nagy kérdés elsősorban nem a nagypolitikai, nem is a magyar intézmények országos és önszerveződés-teremtő stratégiája, hanem az, ami „*lent van*”, lélekközelben, a legmélyebben, és ahol a gondok enyhítése elsősorban rá vár. Azok a területek és települések a legfontosabbak, ahol megszűnőben van vagy már meg is szűnt a szervezett magyar intézményi élet. Oda kell leginkább figyelni, ahol felszámolódóban vannak a magyar közösségek: a családra és a kisközösségre, mert itt dől el, hogy mi lesz egy kisebbség holnapja. Egyszerre fontos tehát a falusi maradék és a lakótelepi magyarság nagyobb tömegének sajátos gondja.

Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy a szociális segítségnél is a *kisközösségi csoportélményükben már sérült emberek szívéhez kell hozzáférköznünk, és ott változtatást hozó programokban kell gondolkodnunk, ott kell szociális védőhálót kialakítanunk. Fel kell törnünk az etnikus izoláció burkait, be kell jutnunk a magányba bezárkózó család közösségének mélységeibe. Itt és ezeken a területeken van az egyházaknak kiemelkedően nagy feladatuk.*

MAGYAR INTÉZMÉNYEK ÉS A PEREMMAGYARSÁG

Megszoktuk már, hogy igen sok esetben együtt járnak a szórványhelyzet és a legsúlyosabb szociális kérdések. Belső-Erdélyben a nyelvi szórvány igen gyakran társadalmi nyomorral is összekapcsolódik. Igen elfér tehát itt a testvéri segítség. Ezt a segítséget azonban a

szó legtagabb ételmében kell használni, kibővítve egészen az értékek átnyújtásának közszolgálatáig. Ki segíthet, ha nem a hivatalos állami intézményrendszer, mellette az egyház, és a civil szféra? Az előbbitől nem sokat várhatunk, az utóbbi kettőtől szoktunk elvárni mindent, és divat az egyház szociális küldetéséről beszélni.

Készült már néhány – a romániai magyar civil szervezeteket is számba vevő – jegyzék, címtár vagy kötet. Az adatok tanúsága szerint vannak jócskán hiányterületek, és minden bizonnyal volna még mit tenni ezek továbbfejlesztésének háza táján. Elgondolkodtam azon, hogy a kötelező, világos közszolgálati feladatokat ellátókon vagy az iskolákon át vajon mekkora réteghez jutnak el, mekkora tömegeket mozgatnak meg hivatalos állami egyházi és civil szervezeteink, intézményeink. Nem hiszem, hogy valaki is végzett volna ilyen irányú felmérést, de az az érzésem, hogy nem annyit, amennyit mi hiszünk, remélünk vagy kivetítünk rájuk. Én abban látom azonban a nagyon nagy gondok egyikét, hogy nem érzem elegendőnek az intézményeink befogadási, használati, fogyasztási kultúráját. Egyfelől ott vannak szervezeteink, amelyek nyújtják a fogyasztást vagy az abba való integrálódás lehetőségét, másfelől ott van az individualizálódott helyi társadalomhoz vagy a többségi globalitáshoz tartozó csoport vagy egyén, amely és aki éli a maga önálló belső életét, az értékfogyasztás esetlegességével. Az érték mint lehetőség, az értékek nyújtásának lehetősége és a befogadás lehetősége között hatalmas űr tátong. Viszonylag még az egyházak vannak a legszerencsésebb helyzetben, de ők is már csak egy egyre fogyó és relatív priusszal rendelkeznek. Döbbenetes dolog, hogy ma már Nagyváradon, Kolozsváron, Zilahon, sőt Marosvásárhelyen is teljes értékkel lehet többségbe integrálódni, etnikumot cserélni. Mezőségi betelepedettként már Marosvásárhelyen is le lehet élni egy életet úgy, hogy a személykö-

zi kapcsolatok természetes sodrása mentén az egyén már nem feltétlenül jut magyar csoportélményhez. Hihetetlen, hogy egy 50%-ban magyar településen lehet nyelviileg is szinte teljesen marginalizálódni, etnikai peremlénnyként viselkedni és e lét legszélein maradni. Egyik-másik szakiskolába bejutó mezőszéki magyar fiatal még a nyelviileg vegyes csoporttársai között sem éri döntő etnikus hatások, nem kap anyanyelvi csoportélményeket, mert a *grup școlar*, az *internat* szubkultúrája, ha nem is a többségi, de a hatalmi, a mestersegesen többségi hatást keltett nyelv és kultúra közvetítésével működik. A megkeresés, a tudatos cselekvés öntudatos lépése nélkül az egyházon kívül nem botlik bele semmilyen magyar intézményi tevékenységbe. Ugyanez elmondható a lakótelepi magyarságra is, ahol a demográfiai mutatók és arányok függvényének meghatározó tényezői mellett is szinte a véletlenszerűség kapcsol, köt és hoz össze anyanyelvi csoportokat.

Számomra az egyik nagy kérdés tehát az a – legtöbbször apró, maradékfalvas vagy lakótelepi – peremmagyar, aki valami után vágyva és valamire várva, nyíltan vagy halkán hangoztatott kereséseivel, gyötrő kérdéseivel, de elszigetelve éli a maga atomizálódott életét. Nem jut el hozzá semmi és senki. Csak az adószedő, a gázás és villanyszámlás kopog be hozzá rendszeresen, olykor meg egy-egy hittérítő a maga igazságával, és esetleg marad egy vékony hajszálér, egy valahol még létező közeli vagy távoli szülőföld felé. És talán az egyház, de személyes megkeresésével legtöbbször az sem jut el otthonába, hanem neki kell „szolgáltatásért”, lelki és hitélményekért, kereszttelőkkel, esketésekkel vagy temetésekkel oda befáradnia. Mert ha már más nem, de legalább szertartásigényét intézményként kíséri az egyház, mert valahova tartozni kell.

Hatalmas űr tátong tehát az etnikus értékek fogyasztásának megteremtett *lehetősége* és az azzal való

élés létező, élő igénye között. Itt vannak tehát a kisebbségi életnek és az abban végzett szeretetszolgáltatnak azok a nagy titkai, amelyek elvezetnek a legbensőbb szféráig, az etnikus lényig.

Ebben az űrben tehát marad a többség sodrása, az áramlat, amely a többivel együtt viszi a jól ismert partok, a többséghez tartozás boldog tündérországának illúziója felé.

Amikor tehát kormányprogramok intézményteremtő jelszavaiban, nagy számban emelkedő egyházi épületekben gondolkodva készítünk terveket, azoknak mindig csak az egyik oldalát gondoljuk végig. Nem látjuk azt a leépülő értékrendű etnikus csoportot, amely már elveszítette kultúra- és intézményfogyasztói igényét. Nem látjuk őket, de nem is tervezzük be azt, hogy miként fogják megtölteni intézményeinket, templomainkat, tanácstermeinket, hogyan léphetünk be a magánélet szűk terébe, ahol eldől a holnap.

Három nagy véglethelyzet köré csoportosul tehát a romániai peremmagyarság, és ezek köré rendeződnek a szeretetszolgálati feladatok is. Az egyik a maradékalvak töredékmagyarsága, a másik a viszonylag friss és frissülő vándorszórványok töredéke, és a harmadik a nagyváros és ott is lakótelepi izolációkban élők nagy tömege. Közöttük pedig viszonylagos értékőrzési eredményekkel önvédelmi harcát vívja a középnépességű, hagyományos, nagyobb vagy valamelyes tartalékokkal még rendelkező kisvárosok, közepes nagyságú szigetfalvak vagy sziget-településcsoportok hálózata.

REHABILITÁCIÓS RÉTEGEK

A romániai peremmagyarság etnikus és szociális rehabilitációs programja a romániai szórványmagyarság több fontos peremrétegét kell hogy átfogja és megmozdítsa. Amint már fentebb szóltunk róla, az egyik feladat a nagyváros és azon belül is a lakótelepi magyarság megkeresése, valamilyen közösségbe való beépíté-

se. A következő az arányaiban másik népességvégtel: az elfogyott, elnéptelenedő vagy erőteljesen elszigetelődött népességű közösségek nyelvi, kulturális, egyházi-keresztyén rehabilitációja. A harmadik a szigetfalvak etnikus tartalékainak felerősítése, leépülésük megakadályozása.

Ezenkívül egy-egy településen belül is a romániai peremmagyarság etnikus rehabilitációjának több fontos réteget, társadalmi csoportot is át kell fognia. A viszonylag könnyebben építhető és a legjobb befogadó készséggel rendelkező réteget *a közép és idős falusi és városi magyarság nemzedéke* alkotja. Nekik még jutott azokból az értékekből, amelyeket közösségük az évtizedek folyamán nyújtott. Ott van mellettük a *peremvidék értelmisége*, olykor bizony igen nehéz helyzetben, mert egyre erőteljesebben elszigetelődik, elfárad és magára marad. De jelen kell hogy legyen a rehabilitációban a peremvidék *vállalkozói középrétegének* megszólítása is.

A legkritikusabb és legfontosabb *a gyermeké és az ifjúságé*. Ők képviselik azt a romániai magyar réteget, amelyik nem rendelkezik az elődök erőtartalékaival: segítség és lelki támasz nélkül sodorja őket az etnikai folyamatok vízáradata. E területek, népességek és társadalmi rétegek felgyógyító kezelése természetesen egy olyan etnoszociális védőháló kiépítésével volna lehetséges, amely az etnikus lét minden vetületére hatással lehetne: a politikai szférára, a gazdaságra, a kultúrára, az oktatásra, az értelmiségteremtésre, az egyház szerepének kiteljesítésére, a nyelvhasználatra, a belső önszerveződésre, közösségépítésre, helyi autonómiára.

SZERETETSZOLGÁLAT A SZÓRVÁNYOKBAN

Egy életképpel szeretném kezdeni annak illusztrálását, hogy milyen a peremhelyzetben szeretetszolgálatot végző lelkész. A 80-as évek közepén Nagy Ödön havadi lelkész, miután nyugdíjba ment, felvállalta teológuskorra exmisszióinak színhelyét: Kissármás környékét. Ő

akkor úgy mondta, hogy „a gyilkos is visszatér a tett színhelyére”. Egy alkalommal Kolozsváron járva bejött a püspökségre, ott előszedett egy listát és olvasni kezdte: „Szegfűszeget kér Juhos Mari néne, Antinevralgicot Kisné, Digoxint Foris bácsi, Szabónak műlábára ortopéd cipő kellene. Hol is van Kolozsváron a vakok szövetsége? El kell intéznem Antal bácsinak a vaksági igazolványát. És az ortodox pópa is rám bízta, nézzek utána papi ruhának való fekete szövetnek.” Jellegzetes multifunkcionális szórvány-szeretetszolgálat ez!

Amikor általában szoktunk szórványgondokról beszélni, mindig jelezzük, hogy ott a kérdések legnagyobb része ugyanaz, mint mindenütt. Csupán az alapvetően más, hogy azokra rátevődnek a nyelvi gondok is. Ezek területei itt még: a hátrányos szociális helyzet, az elszegényedés, az öreg- és beteggondozás, a népbetegségek, a gyermek- és ifjúsági munka.

SZERETETSZOLGÁLAT FALUN

Jeleztem már előbb is, hogy – elsősorban a Mezőségeen – a szórványsorshoz gyakran társul a hátrányos szociális helyzet. Aki ismeri a Mezőséget, az jól tudja, hogy ez így is van. Sok más egyéb mellett a hátrányos nyelvi helyzet mellé már halmozottan hátrányos emberi helyzet is társul. A csoportban az egyén is magára marad, elszigetelődik. *A nyelvi izolációt szociális elszigeteltség is kíséri.* Előregedő falvainkban gyakori kép a botra támaszkodó, templomba induló öreg. Falvaink előregedtek, a fiatalok nagy része nem költözik haza, csak hazajár – be- és felcsomagolni. Nincs szomorúbb látvány, mint a kiöregedett falun magára maradt néhány magyar öreg.

A falusi magáramaradottság azonban nagy részben nincs életkorhoz kötve. Az izoláció egyaránt érinti az ott élő középnemzedéket is. A nagyon sok munkához társuló kevés jövedelem, az elszegényedés, a romló életszínvonal még több és több munkára ösztönzi a fa-

lusiakat. Valósággal elsüllyednek a napi munka taposmalmában olyannyira, hogy elhanyagolják kis és nagyobb betegségeik kezelését. A rengeteg munkához nagy szellemi és közegészségügyi igénytelenség is társul. Ismerős falusi kép: a csorbult százú falusi fiatalasszony, az alkoholista férfi vagy nő, az elzüllött fiatal-ság-töredék, a nagyszámú vénlegény- és vénlány-társadalom.

Falusi településeink közegészségügyi állapotát egyre tragikusabban kísérik tehát a népbetegségek, az alkoholizmus, a vadházasság, a családalapítás iránti tuncaság, elsősorban a férfiak nősülési kedvének lanyhulása. Mit vállalhat fel itt a lelkész és az egyház? Elsősorban az öregekkel való kiemelt foglalkozást, a gyülekezeti diakóniai csoportok megszervezését, az intenzív fiatalmunkát, a rendszeres kapcsolatot, tanácsadást és lelkigondozást.

SZERETETSZOLGÁLAT NAGYVÁROSBAN

Szórvány vonatkozásban is egyre többet kell beszél-nünk a nagyvárosi szórványról, a lakótelepi magyarságról. Szociális kérdésekben sajátos helyzetképet nyújtanak ezek a nagyvárosok. A lakótelepi magyarság emberi, nyelvi izolációja még nagyobb, hisz megszűnt vagy alig van olyan kisközösség, ahol otthon az öregek emberi kérdéseikben védettnek érezhetnék magukat. Itt nincs a gondoskodó közösség, a számon tartó szomszéd, az egymás kapuja előtt elhaladók beköszönése. „Az én blokkom, az én váram” késői torzulása ez.

Ennek a súlyos kérdésnek területe tehát a *nagyváros*. Ma már egyre több városi lelkész gondolkodik azon, hogy valamilyenfajta öreggondozási hálózatot építsen ki gyülekezetében. Városainkban ugyanis nincs olyan hely, ahol az idősek együtt lehetnének, kapcsolatot tarthatnának egymással. Pedig minden nagyvárosban működnie kellene egy idősek házának, klubjának. Nézzük meg a kiöregedő bibliaórákat, nőszövetségeket,

az RMDSZ-találkozókat: olyan öregekkel vannak tele, akik szeretetközösség, klubélet után vágnak, de azt máshol nem találják meg. A nyáron egy kolozsvári külvárosi kiskocsmában nyárikertjének lerobbant teraszára ültem ki egy sört meginni. Mellettem öt magyar férfi beszélgetett egy pohár sör és erős ital mellett. Senki nem volt részeg, és megdöbbenő volt beszélgetésük, ahogyan felidéztek életüket. Öt magányos férfi mondta el egymásnak, hogy ki hogyan maradt egyedül, hogyan temette el feleségét. Sajnálom, hogy nem volt nálam magnó.

Az orvoslásban nagy gond, hogy a lelkeszi közösség is atomizálódott, minimálisak az egymással tartott szakmai kapcsolataink, a gyülekezeten túlra való nézés, a gondolkodás és tervezés. A teológusoknak gyakran mondjuk, hogy élj egészen a gyülekezetedben, a szíved legyen ott, de fejednek és tekintetednek ki kell onnan emelkedni.

Az elszigeteltségben elsősorban a falusi családokhoz nem jut el kellő információ a betegségek megelőzéséről és kezeléséről. Milyen sok beteg megmenthető lenne, ha a családok közelében ott volna a *tanácsadó lelkész*. Sokkal nagyobb felvilágosító munkát kell végezni a gyülekezetben. Jöjjön orvos, tanácsadó, hiszen sok helyen megszervezik télen a népfőiskolákat, ahol hallhat, láthat és tanulhat az elszigetelt településeink népe.

Kevesen tudják azt is pl. hogy Kolozsváron magyar gyermekek számára süketnéma intézet és iskola van, ahol a gyermekek megtanulnak írni-olvasni. Egész Erdélyben ez az egyedüli ilyen jellegű magyar intézet. Falun még mindig gyakori az a berögzülés, hogy gügyének, hülyének, félkegyelműnek nevezik a beteg gyermeket, akinek a házban, az udvaron a helye. Kiközösítik, magára hagyják. Nemrég a DTV mutatott be egy filmet egy 38 éve fekvő svájci asszonyról, aki 18 éves korában bénult le teljesen. Mégis a társadalom majdnem teljes értékű tagja maradt.

A gondok között kiemelkedő és számottevő jelentőségű *a külföldre telepedett fiatalok itthon maradt öregjeinek kérdése*. Nemrég Budapesten élő fiatal házaspár keresett meg azzal, hogy gondolkodni kellene a Kolozsváron maradt öregjeink sorsa felől. Egy részüket kitelepítik, de ahogyan egy Svédországba kivitt Nyárád menti öreg mondta: az öreg fát már nem szabad átültetni. Ötlet bőven van, és mi azon gondolkodunk, hogy először is venni kell egy házat, konyhát kell ott kialakítani, klubszerű helyiséget, szociális gondozó szolgálatot megszervezni. Épp Kolozsváron egyébként ez már működik a református egyház keretében, Sárosi Artúr orvos vezetésével. Az is igen jelentős dolog, hogy kolozsvári teológusok diakóniai munkacsoportja rendszeresen részt vesz a szeretetszolgálatban, öregeket, beteget látogatnak, és ebédet visznek nekik.

Nagyon nagy gond az árva- és utcagyermek kérdés is. Ma már nem csak a szórványban, de Kolozsváron, Nagyváradon, sőt már Marosvásárhelyen is, nyelvtelen is elvesznek az árvaházakba beadott gyermekek. Rettenetes dolog, hogy jogalkotásunk még nem harcolta ki azt a törvényt, mely szerint egyházaink teljes joggal működtethetnek öreg- és gyereket, és hozzá az államtól is segítséget kapjanak. Zsobok példája kiemelt jelentőségű, de a szervezőknek ott is naponta meg kell küzdeniük a hatóságok kicsinyeskedéseivel.

Sajátos szint és feladatot jelent az utcagyermek misszió. A magyar utcagyermek hátrányos szociális helyzetük mellett hátrányos nyelvi helyzetben is élnek, hisz az utca neveli fel és el őket, immáron egy másik nyelvű kultúrának, kulturálatlanságnak. Kolozsvár utcáinak közismert figurája a 12 éves Elekes Kálmánka, aki bár értelmes gyerek, kiegészítő iskolában járt két évet, nem ír, nem olvas, de ott lóg az egyik belvárosi iskola, a gyermekek szeretete közelében. Kálmánkát és kilenc testvérét – köztük van többek között Iboia

(= Ibolya), Eniche (= Enikő) – a kolozsvári utca nevelte: egyetlen szót sem tudnak magyarul.

A testvéri segítés szeretetszolgálatának a lelkészekre is ki kell terjednie. A szórványokban évtizedekig szolgáló lelkészek anyagilag is hátrányos helyzetben vannak. Két évvel ezelőtt jutott eszébe Jenei Tamásnak, hogy a lelkész-gyermekeknek egyetemista bentlakást kellene létesíteni. Harmadik éve áldásosan működik. Hihetetlen, de Kolozsváron még 10 év után sincs magyar elemista és egyetemista otthon. Minket évente több tucat szülő és gyermek keres meg a szórványokból azzal, hogy hová kerüljön elemista, középiskolás és egyetemista gyermeke. Ezek számára létkérdés lenne a keresztyén szellemű magyar közösség. Marosvásárhelyen a Szabadi úton épült fel egy otthon, amely szintén szeretne városban tanuló mezősegi gyermekeket befogadni.

A nagycsalád mára már nem mondható általános jelenségnek Erdélyben, és legtöbb esetben komoly szociális gondok, szülők szenvedélybetegségei, munkanélküliség, hajléktalanság húzódnak meg mögötte. Méltányolandó a Világszövetség Erdélyi Társaságának nagycsaládos programja, még inkább Fülöp Dénesék, a vásárhelyi lelkész házaspár nagycsaládosokat segítő missziói csoportja, de hogyan segítünk rajtuk? Figyelmességgel, intézettel, munkacsoporttal, örökbefogadással, családba fogadással, áttelepítéssel? 1996-ban Gergelyné Tőkés Erzsébettel egy nagyszabású telepítési tervbe fogtunk és a Kolozsvár melletti Alsótőkről áttelepítettük Györgyfalvára a 12 gyermekes Lengyel családot. Ámbár Alsótőkön kevés magyar él, a gyermekek szépen beszélnek magyarul, János és Ilonka szép magyar neveket adtak gyermekeiknek. Munkahelyet, lakást kerestünk nekik; a férjnek és a nagyobb fiúknak állást a csordapásztorságban. Ennek ellenére Lengyelék egy évnél tovább nem maradtak a györgyfalvi ké-

nyelemben és szeretetben. Nem bírták a jobb létet: visszaköltöztek az alsótöki 4x4-es szobájukba.

Rendkívül nagy felelősség van az egyház és a lelkészek vállán. Legtöbbször nem nagy dolgokat várnak tőlünk, hanem csak annyit, hogy szeressük őket, és ezt a szeretetet ki is fejezzük. Lelkészi karunk nagyon elfoglalt, sok mindent vállal, közben legtöbbször a lélektől lélekig vezető egyszerű út szenved hiányt. Azt hanyagoljuk el, amire a legnagyobb szükség lenne. Elmarad a családlátogatás, a beteggondozás, a lelkigondozói beszélgetés, a megállás az utcán, a ráérős meghallgatás. A lelkész is olyan lett, mint a rossz szülő: mindig siet, dolga van, rohan. „A mi papunk olyan, mint a húsleves.” Sokszor halljuk, hogy némely lelkipásztorok még falun is zárva tartják a parókia kapuját, hogy a hívekkel a tornácon beszélgetnek, és nem hívják be még a konyhába sem. Van lelkész, aki 400 lelkes gyülekezetének lapot szerkeszt, azon keresztül akar üzenni híveinek, de nem látogatja meg őket. RMDSZ-gyűlést vezet, közéleti munkát vállal, egész nap és még éjjel is a számítógép mellett ül. A legmodernebb nyilvántartási rendszer szerinti családkönyvébe vezeti be híveit; a legújabb kartotékrendszerbe van felvéve a hátralékosok, az adósok minden bűne, csak épp arra nincs ideje, hogy megkeresse őket – de leginkább akarata.

Nagy a veszélye annak, hogy a szeretetszolgálatot végző, a gyülekezet közösségében családi otthont nyújtó lelkész helyett kialakul a már-már szenvedélybeteg, számítógépfüggő *digitális lelkész*.

MIT LEHET TENNI?

A tennivalók között a legelső az lenne, hogy a peremvidéken hűséges és odavaló lelkészek és tanítók legyenek. „A szórványba nem szabad rossz papot és tanítót küldeni!” – mondta egyik szórványfilmünk főhőse, a verespataki Székely Gabriella. Az kellene, hogy a szórvány ne legyen büntetőhely, hogy ott szakmai, ott em-

beri értékeik maximumát tudják nyújtani az ott élő és szolgáló pásztorok.

Az elmúlt tíz év református egyházát *építő egyház*-nak szoktuk nevezni. Szinte alig van Erdélyben olyan 500 léleknél nagyobb gyülekezet, amely ne épített volna vagy a parókiához igazodva ne alakított volna ki legalább egy tanácstermet. Nem csak arról van szó, hogy erre adtak a külföldiek. Az egyház felismerte az otthonteremtési feladatát.

Nem tudom, hogy megfigyeltétek-e: milyen funkciótlanok a gomba módra szaporodó ortodox templomok, és a szeretetszolgálati értelemben milyen korszerűtlenek. Építési stílusuk kétezer éve semmit sem változott, és nem csak egységes és egységesen rossz, hanem a liturgikus, a szertartás egyház tipikus hibáját tükrözi. A hatalmas templomok csak szertartásigényeket elégítenek ki, de sehol nincs az otthonjellegű hangsúlyozó építészeti intimitás és funkcionalitás. Ebben az építészeti koncepcióban nincs hely a szeretetszolgálatra, a közösségépítésre, a találkozásra.

Pedig a majdnemhogy bábelizálódóan megalomániás építkezések korában a kérdés teológiailag is nagyon egyszerű: ha a templomot Istennek szenteljük, akkor új épületeinket, gyülekezeti otthonainkat, tanácstermeinket a testvéri szolgálatnak. A templom az első négy parancsolat: „Szeresd az Urat a te Istenedet”; a gyülekezeti ház a többi hat parancsolat háza: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.” Ennek pedig alkotó része az a lakás, amely a gyülekezet otthona, amelyet a felebaráti közösségnek és szeretetnek szentelünk.

Alig van Erdélyben olyan városi gyülekezet, amely ne gondolkodna öregjeinek, betegeinek és magára maradtjainak sorsa felől. Számba kell venni a két kerületben szociális munkát végző munkaközösségeinket, intézményeinket. Minden gyülekezetben, de ugyanúgy az egyházkerületekben is, létre kell hozni a diakóniai alapot. Mindig azt kérdezik a nőszövetségek: megala-

kultunk, de mit dolgozzunk? Hát itt van a feladat: a szeretetszolgálat.

Végül pedig, rendszeresen kellene találkozniuk az ilyen intézeteket vezető lelkészeknek, orvosoknak, diakónusoknak. A feladatok és ötletek szórványon innen és túl bőven sorolhatóak. Tegye hozzá mindenki önmagát, és „Tegyetek jót mindenekkel, kiváltképpen a mi hitűnknek cselédeivel. Ahogy én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást.” (Ján 13,34)

ÚGY DUNA-TELEVÍZIÓZZUNK, HOGY MEGMARADJUNK!

**Kisebbség-rehabilitáció a Duna televízió képernyőjén
és azon túl**

Sütő András gondolatai ébresztették bennem e cím kisebbségi tévés jelszóparancsát. Mert a televízió már régóta nem csupán a szoba központi helyén álló intim bútordarab. Kilépett az otthonokba, a szívekbe, a családba és kisközösségbe. Rituális tárgy lett, körülülése ünnepi szertartás. Minél inkább rólunk szól, annál inkább nekünk, annál komolyabban vesszük, és jobban meghatározza azt is, hogy kivé kell lennünk. De mi történik azután, hogy a tévét kikapcsolják, vagy ott, ahol be sem kapcsolják, vagy a versenyhelyzetben már más tévét néznek? Innen indul a határon túli tévézés egyik nagyon is izgalmas kérdése, mely már a megmaradás kérdése is.

Jelen előadásban csak a DTV-ről, annak határon túli szolgálata két vetületéről szólnék: az arculat kereséséről, bővítéséről és ezen belül a képernyőn túlra meghosszabbított missziójáról.

A határon túli tájékoztatás és befogadás területén is rendkívül magasra emelkedett a vizualitás, az információk képi begyűjtése. Aki ma a magyar peremrégiókat és rétegeket kívánja megszólítani, annak elsősorban a képi megkeresés és megszólítás erejét kell megragadnia. A Magyarország határain túli magyarság minden utódállamban nagy válsághelyzeteket él át, és olyan mélyre süllyedt önértékelése, hogy egy határon túlra szóló televíziónak is részt kell vállalnia a rehabilitációban, a túlélési esély megteremtésében. Ki kell dolgoznia az önazonosság felértékelődésének, a nyelvi önbecsülés növelésének összes lehetőségeit.

Amit nem vagy csak részben sikerült határon túli intézményeknek, szervezeteknek, egyesületeknek megtenni, azt nagy hatással szolgálta az anyaország égi ajándékaként a DTV: az egységes nemzetben való látsást, a benne való hitet és reményt. Az egyetemes magyarság történetében – az anyaország iránt érzett hála jeléül is – ma már lassan úgy beszélhetünk az évezred utolsó évtizedéről, mint *a határon túli magyarság DTV korszakáról*.

A NÉZETTSÉG LEHETŐSÉGE NEM AZONOS A NÉZETTSÉGGEL

Általában megszoktuk, hogy a televíziók feladata csak a sugárzás, és kész. Pedig a kisebbségi sorsban szinte csak ezután kezdődik minden. Egyre inkább érezzük, hogy a televíziók képernyője és a befogadó közösség között hatalmas vákuum keletkezett. A nézettség *lehetősége* nem azonos magával a nézettséggel. Különösen érvényes ez a kisebbségben, még kiemeltebben a többszörösen hátrányos nyelvi helyzetű peremközösségek esetében. Gyakran találkozunk szórványban, még tanító, lelkészi és más értelmiségi családokban is azzal, hogy nem a Kossuth rádiót hallgatják, nem a Duna Televíziót nézik, nem valamelyik határon túli vagy anyaországi magyar rádió vagy tévéadó megy, ha-

nem valamelyik helyi vagy központi román nyelvű. *Több erdélyi vegyes lakosságú településen – hogy megkönnyítsék a helyi tájékoztatást – bevezették a vezetékes rádiót, mely egy hangszórón – „difuzoron” – éjjel-nappal, szinte kikapcsolhatatlanul, legfennebb lehalkíthatóan bömböli a román állami adó adásait. Kialakult tehát az egyoldalúan és egyetlen nyelvi és értéksávbán informált „difuzor-magyar”. Ezt hallgatják, ez az övék. Úgy érzik, ez szól róluk, nekik. Megszokás, a helyi hitelenség, a többségire való beállítódás reflexe és hatalma is ez. Nagy kérdés, hogy miként „működik” a „médiumpfogyasztás” a befogadás pillanatában, és milyen a további hatása. Kevés olyan médium van, mint a kisebbségi, ahol a feladat több, mint lehetőség, sőt, több, mint nézés maga. Tömegek önazonossághoz való hozzásegítése. A televízió itt etnikai tett, az önazonosság maga.*

A tömegtájékoztatás terén kiemelt veszélyeztetettségű a határon túli ifjúság. Mit néz, mi után érdeklődik? Hogyan lehet leültetni a magyarul szóló tévé, az anyanyelvi értékek mellé? Nem mellékes kérdés tehát, hogy ki lép be a kisebbségi magyar otthonába, ki tájékoztat, milyen adóra nyitja ki tévéjét, hová csavarja a rádió gombját, merre irányítja saját maga és a családja érdeklődését és ezzel a szívét is, mi mellé ül le a határon túli magyar család ifjúsága vagy majdnem teljes népe. Sem érték, sem nyelvi vetület szempontjából nem mindegy.

A határon túli anyanyelvi helyzet, a nyelvi kompetencia szintjavítására a 89-es változások után azonnal szükség lett volna egész napos és országosan sugárzó magyar nyelvű rádióra és egy ugyancsak egész napos földi sugárzású magyar televízióra. A hivatalos és államnyelv egész napos bombázásait, a nyelvi agressziót csak egy másik folyamatos nyelvi jelenlét, egy másik kultúra és információ hatásának megnövelésével lehetett volna ellensúlyozni. Nagyon fontos lett volna ez pl.

Erdélyben, készült is erre vonatkozó terv, de ehhez nem volt meg sem a hazai, sem az anyaországi támogató akarat. Ehelyett még az is megszűnt, ami magán-erőből és kezdeményezésből beindulhatott (a Sonic Rádió Kolozsváron, a Maros Tévé Marosvásárhelyen).

Sajnálatos, hogy határon innen és túl nem született meg a magyar kultúrártékek népszerű tálalásának módszertana sem. A határon túli tájékoztatásból hiányzik a nagy tekintélyű, pozitívan diszkriminált, a képernyőn túllépő, tömegeknek mintát nyújtó, dinamikus, nagy népszerűségű közéleti média-hatalom. A nem csak nézett médium. Félő, hogy az értékek hagyományos módszerű szolgálatával és nem populáris tálalásával a befogadás marad el és maga az érték vesz el. Ha nem volna Erdélyben például a román PRO TV, amely sok elfogadhatatlan, hírhajhász és olcsó népszerűséget nyújtó mintát ad ugyan, de példa a nagy hatású tömegmozgatásra, akár azt is mondhatnánk, hogy ez lehetetlen. De a PRO TV árnyékában tudjuk, hogy mindenképpen lehetőség volna kifejlődni egy képernyőről kilépő versenyképes magyar médiumnak is, amely tömegeket meghatározó kisebbségi nagyhatalom.

Nem kisebb a feladat tehát, mint hogy a magyar államnak a DTV-t – az erre a célra alapított tévéadót – kell továbbfejlesztenie tömegeket, képernyőket és értékeket összekötő magyar kulturális intézménnyé. Ha ez nem történik meg, akkor nem következhet be a többségi, államnyelvű médiumokról és tájékoztatásról való leválás, a nézők és értékek visszafoglalása.

A KISEBBSÉGI MÁSSÁG ÖNDEFINÍCIÓS GONDJAI – A DTV EGÉSZEN MÁS

A befogadás kérdése szorosan összefügg az arcélkereséssel, a DTV öndefiníciójával. Az utóbb években a magyar sajtóban egyre gyakrabban lángol fel a vita arról, hogy a DTV „betöltötte feladatát” a határon túli

magyarság szolgálatában. Ezt követte a DTV önállóságába beavatkozó ún. Civitas-botrány. Mindkettő eszeveszett és kapkodó védekezésre készítette a DTV-t és a magyar média egy részét. Innen is nyilvánvalóvá vált, hogy nem világos: miben áll „a határon túliak számára sugárzás” definíciójának sajátos tartalma, összetett küldetése. Egy pontos definícióban értelmezni kellett volna ennek legfontosabb sajátosságát. Pontosabban meg kellett volna határozni, hogy a DTV miért más, mint az MTV1 és MTV2 vagy a kereskedelmi adók. Először is azért, mert közöttük a DTV esetében nem csak határon túlra való sugárzásról van szó, hanem „határon túli” *státusról* is. Ezekkel valóban lehet versenyben a DTV a határon túli nézettségért folytatott „küzdelemben”, de *nem versenyszínpadon*, mert egyik sem határon túli médium. A határon túl is nézett és határon túli nem azonos tartalmat hordoznak. A DTV olyan többletfeladatokkal rendelkezik, amelyben benne foglaltatik minden média előtti és médián túli specifikum is, a teljes értékű és spektrumú határon túliság.

Nagy baj, hogy a magyar média-közgondolkodás a DTV-t is bedobta a nagy magyar média-versenyszínpadba. Szüntelenül és mindenben oda méri a többi adóhoz, elmaradhatatlan a centizgetés, a nézettségi mutatókkal való frászkeltés. Illetékesek vagy illetéktelenek határon túlisága sajátosságait határon belüliséggel méri, kisebbségi küldetését határon belüli versenyszínpadon ellenőrzik. És közben esik a DTV nézettsége, mert anyagiak hiánya miatt is a határon túli régiókban sem tudhat versenyképes lenni a dinamikus tájékoztató, reális, gyors és érdekes hírekkel szolgáló területi és központi – először is román – adókkal szemben. Ezt a kérdést a román PRO TV például helyi szerkesztőségekkel, önálló stúdiókkal, regionális híradókkal oldotta meg, amelyek nézettsége messze meghalad minden más romániai adót. A nézettségi méricskélések, a hasonlítóztatások, a magyarországi kereske-

delmi médiumokhoz való odaállítások egyértelműen azt a látszatot keltik, hogy nem világos, sőt egyre kevésbé világos, hogy mit is jelentenek a DTV sajátosságai.

Ki kell tehát mondani, hogy a DTV *egyfajta öndefiníciós válságban van*. Egyrészt saját belső arcél-, önazonosság-kereső küzdelmei vezették ide, másrészt a hamis és nemritkán politikai célzatú külső elvárások, a rossz besorolások. Nem járta körül és nem határolta be senki azokat a sajátos feladatokat, amelyekben részt *kell* vennie egy versenyhelyzetben, de amelyben semmiképpen *nem szabad* részt vennie, sőt amelytől hatalmilag kell megóvni. Egészen világos, hogy a határon túliakhoz – ha nem is mindenben, de nagyon sok mindenben – egészen másképpen *is* kell szólnia. Az alkotó munkához pedig biztosítani kell e sajátosság szolgáltatának méltóságát.

A DTV SAJÁTOS, KÉPERNYŐN TÚLI KÖZSZOLGÁLATA

Szeretném megismételni, hogy az előbb felvázoltakban *csak öndefiníciós válságról* beszéltem, de *nincs arculatválság*. A DTV hét és fél éve pontosan tudja, hogy mit akar. Nem a színvonalban, de a megkeresés módszereiben kell lennebb ereszkednie az emberekhez, a szívekhez, az otthonokhoz. A DTV sajátos többlet-szolgáltatát a képernyőtől a teljes értékű kultúráteremtésig több sávban kell megragadni. Ennek kidolgozását és megtervezését pedig csak a legmagasabban képzett befogadás-szociológusok, média szakemberek tehetik meg, akik értik a módját annak, miként lesz a kultúra *lehetőségéből* maga a kultúra *fogyasztása*.

Ma már tény, hogy a DTV akkor növelheti meg nézettségét, de még inkább a határon túli magyarságra gyakorolt hatását, ha a képernyőn túl, a képernyőről ki is lépve közösség-szervező erőként beléphet a határon túli magyarság szolgálatába. Mozgalommá válik, közösségi események szervezőjévé, társadalomszervező

erővé lesz. Egy majdnemhogy „*álomtervben*” a DTV-nek úgy is meg kell jelennie a határokon túli területeken, mint intézményekkel együtt munkálkodó, de önálló médiumnak, sőt művelődési *kisebbségi intézménynek*. El kell jutnia a határon túli kisebbségi szervezetekkel való együttműködésben a közös szervezésű, filmezéssel egybekötött programokig, vetélkedőig, bemutatókig. Közvetítési joggal, pl. támogatóként kell fellépnie tömegrendezvényeken, ifjúsági találkozók, versenyeken, játékokon, karneválok, szilvesztereken, nótaesteken, népművészeti, kulturális összejöveteleken, közönségtalálkozók, amelyeknek anyagát a DTV később vagy egyenesben sugározza. Igénybe kell vennie közismert, nagyobb népszerűségnek örvendő magyar és határon túli magyar személyiségeket: művészeket, írókat, könnyűzeneénekeseket, népdal- és nótaénekeseket.

A DTV ezzel, a mozgalommá válás nagy hivatásával a határon túli területeken magára vállalhatja a közéleti, közhasznú magyar nyelv és kultúra népszerűsítését, jelenlétének, gyakorlati hasznának, közösségi mozgásterének, értékének növelését. Egy önbecsülését vesztett, etnicitásában naponta megbélyegzett világban ez a fajta szolgáltatási kiépítés sokkal többet tehet, mint több tucat helyi magyar intézmény, vidéki lelkes, tanár, közösség-szervező. Tudjuk, hogy mindezeknek milyen komoly pénzügyi vonzata van. Ám a romániai magán-televíziók tévé-show-i, vidéki műsorai élő bizonyítékai annak, hogy milyen önálló társadalmi erővé, mozgalommá, sőt vallási rajongássá is kinőheti magát egy televízió. A PRO TV ilyen irányú önmediatizálásai és sokszor igen olcsó, de igen pénzigényes népszerűsködései kiválóan szemléltetik a televíziós tömegmozgató (= tömegbolondítás?) lehetőségeit. Az intézménnyé, mozgalommá válás mint cél életkérdés a határon túl élő magyarság, de a következő évtizedek DTV-je számára is.

Nagy hiba lenne azonban az is, ha valamilyen délibábos műsorötletekben a DTV-től olyat várnánk el, ami nem lehet feladata. Az is hiba lenne, ha összetévesztenénk művelődési egyesületekkel, szervezetekkel, mozgalmakkal. Ezt semmiképpen nem szabad megtenni. De ami része lehet szolgálatának, azt mindenáron fel kell vállalnia.

NÉHÁNY FONTOSABB TENNIVALÓ VÁZLATA

– A kelet-európai rendszerváltások után egy évtizeddel a határon túli magyarság életében a DTV-nek továbbra is kiemelt szerepe van a magyar kultúra, nyelv és értékek népszerűsítésében, a kisebbségi önazonosság megőrzésében.

– A DTV-nek világos és egyértelmű öndefiníciót kell adnia önmagáról, szolgálatának sokarcúságáról. Benne, alapítása értelmében, a legfontosabb definíciós elem a határon túliság.

– A DTV kisebbségi sorsú, csökkent vagy csökkenő önértékelésű, hátrányos nyelvi helyzetű népességet szolgál ki. Ez a sajátos küldetés kiemelt és a többi magyar médiumtól eltérően egészen sajátos feladatokat is ró rá. Médiaarculata alkotórészeként kell lennie egy mindmáig hiányzó határon túli magyar nyelvi és etnicitás arckép tervezésének, a nyelvi felértékelésnek.

– A DTV teljesen egyedi feladata az elszakadt területek, a Kárpát-medence *többségi* népeinek megszólítása is.

Az egyre elmélyülő bizalmi válságban hatalmas anyagi áldozatokat kell vállalnia a reális, olykor a környező országok politikai hatalmainak nemtetszését is kiváltó tájékoztatásért.

– A DTV-nek határon túliakat szolgáló nemzeti keresztény közszolgálati televízióként meg kell szereznie egy „*határon túli nemzeti televízió*” státust, és ezzel a maga sajátos és teljesen egyedi, versenyhelyzetektől védelmezett helyét a magyar médiumok között.

– Ki kell építeni a DTV vételi lehetőségeit a tengeren túlra, az „újvilágba” is.

– A mindenkori magyar kormányoknak kormányprogramokon, választási propagandán és pártérdekeken túl kell meghatározni és betervezni a DTV sajátos arculatának támogatását. A határon túli magyarsághoz hasonlóan, kiemelt anyagi és erkölcsi támogatással a DTV-t is pozitív diszkriminációban kell részesíteni.

– A magyar kormánynak végre világos határon túli – és ezen belül kiemelten szórványnak szóló – magyar médiapolitikával kell rendelkeznie. Fontos terv a magyar nyelv és kultúra mindennapi jelenlétének, a nyelvi peremek legszélére való kijutást szolgáló médiaterv kidolgozása.

– Új utakon és új szerkezetben kell helyet találni a DTV újított, gazdagított, mozgalmasabbá váló arculatának. Ha ez nem történik meg, akkor a „mi sugározuk, ti nézitek”-ből mára a „mi sugározzuk, és ti *esetleg* nézitek” lesz.

– A DTV kell hogy legyen az a magyar médium, amelynek ki kell lépnie a képernyőről. Ki kell dolgoznia a *populáris kultúra* megteremtésének és tálalásának módszereit.

– A DTV-nek az egyik legfontosabb és legnagyobb hatású határon túli művelődési és közösségépítő intézménnyé kell fejlődnie.

– Meg kell találnia és meg kell teremtenie dinamikusabb és előbb kapcsolatát a határon túli nézőkkel. Újjá és sokkal mozgékonyabbá kell tenni a határon túli levelezést, a visszajelzéseket, üzenetváltásokat, találkozókat stb.

– A DTV-nek ki kell dolgoznia a közösségszervezés, a mozgalommá válás elvi és gyakorlati tervét: a magyar nyelv és kultúra népszerűsítésének, publicitásának, közéletiségének, közéleti jelenléte emelésének programját a kisebbségi társadalmakban. A DTV csak-

is ily módon juthat önnön léte legitimizálásának legkézenfekvőbb bizonyítékaihoz.

- Ha erőteljesebben felvállalja a képernyőn túli közszolgálati misszióját, teljes értékkel részesednie kell a különböző állami költségvetési támogatásokból. El kell készíteni ennek a költségvetését és teljes anyagi vonzatát.

- Tervet kell készítenie arra, hogy miként egyeztethető össze értékrombolás és színvonalvesztés nélkül a nemzeti *érték* és *popularitás*.

- A DTV kultúranépszerűsítési programjainak egy nagyobb lélegzetű magyar állami terv részeként, egy nagy és általános határon túli szórványprogram részeként is meg kell jelennie. Készüljön terv a határon túli szervezetekkel való közös tevékenységekről, a CSEMADOK, az EMKE, a KMKSZ szervezeteivel és rendezvényeivel.

- A DTV-nek az anyanyelvi értékek népszerűsítésében is tanulnia kell a kereskedelmi adók, köztük a románok műsorstruktúrájából.

- A DTV-nek mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy növekedjék a nézettsége. Olyan terveket kell készítenie, amelyek birtokában tisztességen versenyre kelhet, és visszaszerezheti elveszített nézőit.

- Növelni kell a vidék, a regionalitás jelenlétét, a hiteles tájékoztatás erejét.

- A közszolgálatiág mellett a DTV-nek el kell készítenie, új utakon kell megtalálnia a szó legnemesebb értelmében vett anyanyelvi *szórakoztatás* tervét is: a *színvonalas szórakoztatás* módzatait.

- A további legfontosabb cél a DTV-t a határon túli nézőkkel és műhelyekkel együtt szerkeszteni. Minden Magyarországon kívüli kérdést hitelesen csak így lehet képviselni. A határon túl élő magyarság és így a DTV számára is életkérdés a tudósítói hálózat, a fiókszerkesztőségek létrehozása.

- A médiaversenyt mi, határon túliak is csak úgy

tartjuk méltányosnak és igazságosnak, ha az összes magyarországi médium *azonos* pénzügyi támogatási rendszerrel, *azonos* anyagi alapokkal, tehát *egyenlő eséllyel* indulhat versenybe. Ezzel a DTV-nek is elemi joga lesz, de egyben lehetősége is a fejlődésre és a méltányos versenyben maradásra. *A tisztességes versenyhez egyenlő esélyek kellenek.*

MERRE, DTV? MIT HOZZON A JÖVŐ?

Nem felejthetjük el azt sem, hogy a határon túli, a peremen élő és erősen elszórványosodott magyarságunk önértékelését csakis az anyanyelv közhasználati funkciójának növelése, a nyelvi közélet kiteljesedése hozhatja meg. Ebben a helyzetben többszörösen felértékelődött és tovább növekszik a DTV jelentősége. A DTV-t nem szabad eklektikus koncepciókkal és szemlélettel feldarabolni, hanem a mostanihoz hasonló karakterisztikus és meghatározó kemény arcúval és vezetéssel kell kézben tartani. Ettől egységes, határozott és meghatározó. Ez védi ki az egyenetlen hatásoktól. És ettől DTV! Az, amit a határon túli magyarság a DTV-től elvár, az nem hiányzik belőle, hanem a mai arcú és feladatok gazdagodásából és színesedéséből következnek.

A 2000. év közepén mind a DTV, mind pedig a felügyelő testülete válaszút előtt áll. Az elnökségben, a kuratóriumban is hatalomváltás, a DTV-nél pedig nemzedékváltás következik. Ebben a kérdésben ma minden erdélyi nőnek az az egységes véleménye, hogy minden változásnak csak és egyedül *a jelenlegi arculat megőrizve továbbfejlesztését* kell szolgálnia. Az erdélyiek csak olyan változtatást támogathatnak, amelyben nem lesz kalandorság, veszélyes kísérletezés, nyugatra, a kereskedelmi szellem, a szabadosság szakadékaik fele sodródás, nem lesz felhígulás, legkevésbé átláthatatlan pártpolitikai érdekharc, hanem megmarad a legszentebb és legigazabb nemzeti köz-

szolgálatosság. Ehhez pedig Erdély, mint legnépesebb és legtöbb nézőt biztosító régió, a mindenkori magyar kormánytól és a parlamenti pártoktól teljes értékű biztosítékokat kér. A határon túli magyarság a legnagyobb küzdelmek árán is kész lesz megvédeni ezt a mai DTV-t.

ZÁRSZÓ

Az elmúlt hét év alatt a DTV megmutatta, hogy a Kárpát-medencében és a szétszórt magyar népességű területeken a szívekben megszerzett helyzeti előnye nem ál-előny, hanem érték, minőség és legszentebb misszió, amelynek megtartásához és megőrzéséhez minden belső erkölcsi és külső hatalmi eszközzel ragaszkodnia kell. Az erdélyi otthonokban és szívekben minden új tévé és újabbnál újabb kísérletezés ellenére a DTV valóban „a televízió” marad.

A DTV-nek nagyon helyesen nem szabad lemondania arról, hogy magyar állami pénzen fenntartott, Budapesten irányított, több területen is szerkesztett, készített és sugárzott televízió legyen. Állami pénzen ki kell és ki is lehet építeni kiterjedt határon túli tudósítói hálózatokat, fiókszerkesztőségeket, sőt önálló stúdiókat is, és ezzel kell erősíteni a DTV szellemi befolyását a térségben. De a *budapesti* vezetésű DTV-nek azt is határozottan jeleznie kell, hogy a mindenkori magyar kormányoknak felelősséggel kell viseltetniük a határon túli magyarság sorsa és anyanyelvi tájékoztatása iránt. Ezt a felelősségét Magyarországnak oda-haza, anyaországi megbízatással, a magyar adófizetők pénzén, saját állami költségvetésének részeként kell gyakorolnia. Ez az anya mindenkori feladata gyermekei iránt.

A DTV hét és fél év alatt bebizonyította, hogy nélkülözhetetlen, sajátos és teljesen egyedi feladat betöltésére vállalkozott. Amiként teljesen sajátos és egyedi a határon túli kisebbségi sors is. Az anyaországnak pedig a

határon túli magyarságot egy teljesen erre a célra létrehozott, szeretett és elfogadott, a mai DTV továbbfejlesztéseként, saját és semmi mással nem keverhető arcélű televízióval is tovább kell szolgálnia.

Az elmondottak összegzéseként most már egészen bizonyosan kijelenthetjük, hogy *a DTV nemhogy betöltötte volna feladatát, de ez igazából most kezdődik.* Olyan szolgálattal, arculatbővítéssel, tervek megvalósulásával, anyagi támogatással, amellyel vállalva a képernyőhöz vonzás mellett az arról való kilépés próbatételét, növelheti nézettségét és ezzel erejét, hatását is. Az anyaország ha igazán segíteni szándékszik a határon túli magyarságon, akkor ehhez az önépítéshez is olyan kiemelt támogatást nyújt, amely anyanyelvi értékeket megőrző, megtartó cselekedetekre ösztönöz minden határon túli magyart.

Minden mai nehézség ellenére a DTV legnagyobb érdeme az, hogy – a növekvő versenyhelyzet ellenére, Magyarországon belül és kívül egyaránt – mindig az érték, a magas szakmai és nemzeti minőség, a keresztyén értékrend tévéje kívánt maradni, és vállalt küldetése rovására nem engedett sem az anyagiak, sem a kereskedelmi szellem, sem a nézettségi mutatók szorításainak.

Lehet, hogy nagyon sokat várunk el a DTV-től? Talán itt most én is olyan tennivalókat osztottam ki neki, amely már nem is lehet egy televízió feladata? Talán mindaz, amiről itt beszéltem, már nem is egy tévéről szól, hanem a határon túli magyar közösségek teljes önépítésének megszervezéséről? Bizonyára meglehet, de mindenképpen annak az ötmillió magyarnak a megmaradásáról szoltam, akikért ez az égi ajándék is született. Nálunk pedig a tévé maga a megmaradás!

Úgy Duna-tévézzünk tehát, hogy megmaradjunk!

MEGTARTÓ MÚLT, MEGŐRZŐ EMLÉKEZET

Múltból lettünk, múlttá leszünk. A végesen végtelen idő szalagján többféle módon próbáltunk – több-kevesebb sikerrel – megkapaszkodni a maradandóságban, miközben az ősködök kezdete és a lehetséges naprobbanás vége, az Alfa és Omega tájolja be létünket. Mindezt a napi elmúlás élményei közelítik emberivé, és bennünk a mindenkori ember lesz emlékezetté.

Egy kisebbség életében többszörösen értékes a múlt. A nem sok becsületnek örvendő, fölösleges értékeit mégis féltve őrző csoport az elmúlt időkben éli meg önön értékeit. A lehazudott múlt, a megfosztott jelen és a kilátástalan jövő visszajátssza képzeletét, tekintetét, képzelete rabjává teszi. A múltból él, és ezzel kissé talán a múltnak is. Mert neki már csak ez jutott: a kisebbségek szorongása, a körülötte átalakult falu- és városképpel együtt az arcok és tömegek ismeretlensége, a másság gyötrelme. Mit tehet mást, mint kapaszkodik abba, ami megmarad. Ha nem is személyesen az övé, de ő annak érzi, és innen van meghitt beszélgetése a régi faluval és várossal, a középkori templomokkal, várfalak maradékaival. A köveket és cserepeket az ő múltjából veti fel az eke és az ásó; a múzeum az ő elmúlt évezredének emlékeivel van tele. Övé most a gazdáival együtt halálra ítélt, gyűlölt nemesi világ kastélyainak több tucatja, a kövek, a fakeresztek a temetőben. A legszebb és legnemesebb etnikai szimbólumok szárnyain, lázálmain lebeg, sokszor már önkínzóan, nevetségesen is talán, de mindig megtartóan, mert így „azonosul azzal, amitől megfosztották” (Sütő).

Sohasem volt annyira fontos a múlt, mint éppen közelemlünk életveszélyes csónaklengéseiben, amikor, ha nem is éreztük, de hittük az alattunk kapkodó vasmacska-tudat biztonságt teremtmő igyekezetét a múlt végtelen vizeinek alján. Mert egy hamis és hamisított

kor örökösei vagyunk, ahol már semmi sem érték és nem is hiteles: minden fedezetét elveszítette a valóság és a tény. Egy nyomtalan kort örököltünk, ahol a dokumentumok az emlékezetben, a megsértett öntudatban és a szívekben képződtek és őrződtek meg. Minden átalakulásban, gyökeres változásban levő kor erőt gyűjteni csakis a történelmi emlékezetben tudhat. A totalitárius társadalmakban pedig a szóbeliség a legnagyobb hatalom. A hivatalosan sugárzott értékrend hatalmi kultúrája mögött ötven éve az emlékezet őrizte meg a civil társadalom modelljének töredékeit. Nem véletlenül rendezkedett be tehát a hatalom a megfélemlítésre és az agymosásra, mert ezzel önnön félelmét álcázta.

Az állandóan jelen levő múlt és felidézése tette helyére a fogalmakat és értékeket. A félve és halkán mondott szavak, a kijavított értékrend, az iskola és otthon, a munkahely és család tudathasadásos nevelésében nemzedékek morzsolódtak, miközben az idős és középnemzedék az elmesélés, az igazság kisuttogásának, megvallásának kényszerét élte át a szóbeliség erejébe kapaszkodva. Az évtizedek alatt mindannyiunkban százszámra rakódtak le életmesék, sorsképek: az amerikai kivándorlás, az első és második világháború, a paraszti életrend kristálytisztá folyása, a kollektivizálás és erőszak túlélés-élménye. Így döbbenünk rá arra, hogy mindannyian egy nagy kollektív emlékezet örökösei vagyunk, az etnikai folytonosságunk, lelki egységünk rejtélye abban van, hogy az emlékek adagolásában az érték- és ismeretátadás folyamatosan működött.

Tudjuk persze, hogy van hamis múlttudat is, és ebből hamis nemzeti biztonság is kovácsolható. Nem csak a székely romantika Csaba királyfis, rabonbános délibábjai azok, de a közelmúltban a Székelyföldre kényszerített ókirályságbeli tanároké is, akik ugyanott politikai programnak tekintették dákok elrejtett kincseivel csábítani a színes gyermekképzetet. A decemberi lé-

legzetvétellel aztán mindannyian egy „métélyes csúf kor” koronatanúivá léptünk elő, és újra felértékelődött az emlékezet és a szóbeliség. Talán sohasem volt annyira fontos, mint most, hogy minden nélkülözhetetlen információt birtokba vegyünk és feltérképezzünk közelmúltunkról, „amíg tart a ma”, amíg élnek a tanúk. Mert környezetünk tele van tükörcserép sorsokkal, a nagy sötétségben a nélkülözhetetlen remény rájuk eső sugarait még híven visszatükrözőkkel. A nagy tanúk közül is még sokan itt élnek közöttünk, elfelejtve, hallgatásra ítélve.

A szórványlét feltérképezésének útjain is igen gyakran találkozunk a múlt megőrzésének csoportmegtartó erejével. Ezeken a tájakon már nincs jelen, vagy csak mint pislákoló mécses; az identitást őrző és megtartó maradék a múltból él, és az idősebb nemzedék is ennek értékével és erejével immunizálja kevéske fiatalságát. A megsérült és megcsonkult tudat, a másod- és harmadrendűvé zsugorodó anyanyelv és etnikai érték az omladozó templomokba és porladó kövekbe kapaszkodik. Az idegen kultúra szorításában is igen sok tanú él elfelejtve, és a szórványlét ítélte hallgatásra emlékeztét azzal, hogy nem volt, akinek mesélni. A szórványlét tragikumát ők élik meg a legfájdalmasabban, azzal, hogy körülöttük megszűnt a kollektív emlékezés, és ezzel az értékátadás tere és útja is. Pedig itt nem csak a tárgyak, de az emlékkészletek is szimbolikus erővel bírnak.

Nem csak nekik, hanem népünk egészének is fontos ez a vidék. Nem kevés munkával újra vissza kellene emelni a nemzettudat legféltettebb kincsei közé ezeket a tájakat, ahol már csak múlt van ugyan, de az még színes és gazdag világ. Nemzedékek nőttek fel határon innen és túl, akikben összemosódtak a Kárpát-medencei népek, városok és tájak. Vajon hány egyetemet végzett tanár tudja nálunk, hogy hol van Alparét felett a Bábolna hegye, ahol 1437-ben Budai Nagy Antal sze-

kértábora állott? Vagy hol van Cserhalom, ahol Salamon király és László herceg híres csatáját vívta a kunok ellen. Ugyanígy mosódott el Doboka és Csicsóvár, Marosszentimre és Óraljaboldogfalva, de Keresd és Paszmos is. És ha volna egy tucatnyi történész kutatónk, egy fél életre izgalmas életprogram lehetne számukra elkészíteni a hazai magyarság helységnév-történeti lexikonát.

Múltból lettünk, múlttá leszünk, de talán így kovácsolódik nekünk a hosszú jövőendő.

(Korunk, 1992. 4.)

KÖNYVEK ÉS GONDOK

ÉVFORDULÓS OLVASGATÓ SZÓRVÁNYMAGYARSÁG-KUTATÁSHOZ

Venczel József száz éve

Régi – évtizedek óta nyomasztó – adóssága hazai magyar társadalomkutatásunknak Venczel József örökségének teljes feldolgozása. Évek óta készülök magam is életműve, interetnikus vonatkozású módszertana tudományos eszköztárának továbbgondolására, és lám, ez az évforduló sem volt elég ahhoz, hogy az ez irányú számbavétel újraolvasásnál több: teljes és megnyugtató elemzés lehessen. Pedig az életmű bőven ad támpontot ahhoz is, hogy egy teljes társadalmi alapkutatásban, az interetnikus felmérésekben belőle ne csak erőt meríteni, de reá építeni is lehessen.

A Venczel József életművét kutatónak vagy újraolvasónak és benne az interetnikus vonatkozásokat keresőnek meglepetéssel kell tudomásul vennie, hogy mennyire fehér folt maradt ez a terület, és direkt kutatásként is csak néhány statisztikus feldolgozásig terjedt. Pedig a monografikus megközelítés teljességigényében bőven adódott volna alkalom arra, hogy a tárgyi és szellemi közösségképben helyet kapjon az etnikumok vizsgálata is. A bálványosváraljai falukutatás adatösszesítését előkészítő kérdőívben pl. a 14. oldalon csupán egyetlen kis alpontban, a *különböző kapcsolatok* csoportjában szerepel ennyi: *nemzetiségek viszonya*. Annál is izgalmasabb ez a kérdés, hisz a kutatás idején ebben a mintegy kétezer lelkes faluban kb. kétszáz román anyanyelvű néptöredék élt, nem is beszélve arról a Nagy-Szamos vidéki tájkeretről, amelyben a település elhelyezkedik. Hogyan lehetséges tehát, hogy a helynevektől a máléórlésig és a testi hibások számba-

vételétől az eladósodottakig minden a falukutatók nyilvántartásába került, de az etnikai élet közösségen belüli és kívüli megnyilvánulásai, a sokrétű kölcsönhatások és az együttélés nem talál külön rendszerezésre és elemzésre?

A Katolikus Népszövetségtől az Erdélyi Fiatalokon át a Gusti monografikus szociológiájához elérkező Venczel épp a nagy román tudós közelében formálódik igazi társadalomkutatóvá és fogalmazódik meg számára a kutatás helyes útja. A monografikus szociológia egy adott közösséget totalitásként vizsgáló, de a részletekben olykor igencsak elvesző teljességre törekvése, vagy a szociológiai paralelizmus, a jelenségek párhuzamos, olykor elszigetelt vizsgálatai nem adtak alkalmat Venczel Józsefnek az etnikai folyamatok kutatására. A Székelyföld etnokulturális homogenitása után a bálványosváraljai, sőt a környék vegyes és színromán falvainak bevonásával egész táj kutatássá kiszélesedő felmérő és adatrögzítő munka végül is nem nyújtott lehetőséget az etnikumközi vizsgálatra. A kutatási terület ugyan adhatott volna, de épp a kutatási hipotézist mellőző teljességigény és pártatlanság, mellettük pedig a kérdőív hiánya minden bizonnyal nem vált a problématerületek felismerésének és beláthatóságának javára. Az etnikai folyamatok és kölcsönhatások vizsgálata pedig igencsak igényeli a kutatási vázlattevé kidolgozását, éppen azért, hogy ez az egész komplex kérdéskör átfogható és körbejárható legyen. Az etnikumközi vizsgálatok felmérési területe tehát minden bizonnyal a monografikus jellegnek és a teljességigénynek lett az áldozata. Olyan sokrétű kérdéskomplexumot vetettek fel a közösség életével való találkozások, a faluközösség életének olyan mélységeibe hullatta a kutatókat a problémákban való elsüllyedés és az idő rövidsége a gazdasági élettől az épületek leírásáig, a matematikai statisztikai számításoktól a családfakutatás demográfiaiáig, hogy a begyűlt anyag egybefogása és egységben

tartása szinte lehetetlenné, az etnikai jelleg felmérése pedig másodrendűvé vált, szórványkutatási kitekintésre pedig alig maradt lehetőség.

Ennek ellenére az Erdélyi Fiatalok falukutató csoportjához egy kevés ideig tartozó két másik jeles személyiség két olyan alapos munkát tett le a maradandóság asztalára, amelyeknek épp interetnikus vonatkozásait felejtettük el méltatlanul. Mikó Imre szinte serdülőként vett részt a Borsa-völgyi kutatásban, ahol a gazdasági és jogi kérdések mellett szembesülnie kellett a gazdasági-etnikai önfelszámolódás és nyelvi nyomor fájdalmas valóságával is. Az egész munkacsoportból ő készített egyedül reprezentatív monográfiát (*Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*), mely nemcsak témájában és megközelítésének újszerűségében egyedülálló, hanem módszertani eszközeiben, perspektivikus látásában, megoldási stratégiákat ígérő jövőképében is időszerű. Vámszer Géza *Szakadát* című falumonográfiája pedig nemcsak alcímében vallja, hogy „egy Szeben megyei magyar szórvány”-ról szól, de az apróbb részletekre kiterjedő faluleírást egy olyan szintetizáló szórványélet-elemzés vezeti be, melyet akár egy mai szórványkutató program kiindulásának is tekinthetnénk. Többkevesebb rendszerességgel és jóval kisebb súllyal Venczelék is felvállalták ezt a kérdést a Hitelben, elsősorban Nagy Ödön szórványt és beolvadást elemző írásainak közlésével. Mindezek ellenére nem érdektelen ilyen irányú ráfigyeléssel újraolvasni a Venczel József életművét, mert módszertanában sok olyan kérdés kerül előtérbe, mely bármilyen mai nemzetiség- és szórványkutatáshoz nemcsak bátorítást, de tudományos kiindulópontot is nyújthat, sőt, ez irányban túlzás és erőltetés nélkül továbbgondolható.

A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom című tanulmánya 1935-ből az egész mozgalom első teljes és világos hazai magyar meghatározása, ahol szerves egészként jelenik meg a mindenkori erdélyi falut meg-

mentő munkaprogram hármas kitekintése: a falukutatásé, a munkaszolgálaté és a vezetőképzésé. A *kutatómunka* – vallja – csakis monografikus szociológia keretében történhet, és egyedül a közvetlen tanulmányozásban válhat a társadalmi valóság tudományává. Felvázolja a falu szerkezeti képének vizsgálatát, a szellemi, gazdasági életet, a jogi, politikai, közgazdasági megnyilvánulásokat a táji, élettani, történelmi és lélektani keretekkel, és mindezt a szociológiai paralelizmus törvényszerűségeinek egységében, hogy így kapja meg a kutató majd „a falunak mint társadalmi valóság-egésznek a képét”. Az elv csodálatos volt, a gyakorlat azonban az elmúlt hatvan év alatt egyetlen ilyen falumonográfiát sem tudott felmutatni, csupán az 1941-es bálványosváraljai tábor részeredményeit. Pedig a szórványmagyar közösségeket vizsgáló mai kutató egyre sürgetőbben érzi, hogy csak egy monografikusan kutatott közösség-keretben lehet belelátni a felszámolódnak etnikai kisközösségek problémáinak egészébe, az etnikai folyamatok törvényszerűségeibe és az olyan fontos kérdésekbe, mint a szociálishoz szorosan tapadó nyelvi-etnikai hátrányos helyzet.

A Venczel hatására transzilvánná vált monografikus iskola nyomán sajnos nemcsak nálunk, de az egész magyar nyelvterületen is alig születtek interetnikus kisközösségkutatások. (Újabban Bodó Barna temesvári kutatócsoportja indult el ezen az úton.) Pedig nyelvi-etnikai létünk tucatnyi kérdéscsoportját: a fokozatos térvésztestől az egyre erősödő önfelszámolódnak, az együttélési automatizmusoktól a nyelvhasználat és az egész kommunikációs rendszer öntörvényű szabályozásáig, az erőtartalékok működésétől vagy az önfeladástól az etnikai immunizálásig, a rokoni, műrokoni kapcsolatoktól a párválasztásig és a vegyes házasságig mindent csakis kisközösségi működésben és regionális megközelítésben lehet betájolni és átfogni, épp azért, hogy viszonylag pontosan diagnosztizálni lehessen.

A falumunka második programja, a „*munkaszolgálat falun*” már nem tudományos kérdés, de nemcsak szorosan kötődik hozzá, hanem Venczel szerint is a „falumunka tulajdonképpeni értelme”, hiszen az egész munka azért történik, hogy megállapítsa: „mely irányban lehet a tanulmányozott társadalmi közösség segítségére”. Hazai magyar szórványközösségeink sajnos ma sem elsősorban a kutatásra, hanem mindenekelőtt problémaláncolataikkal a nélkülözhetetlen segítségnyújtásra ösztönöznek. Talán sehol sem halmozódik olyan összefüggő módon egymásra a nyelvi mellett a szociális hátrányos helyzet, a gazdasági, népegészségügyi nyomor, a szervezés és tanácsadás hiánya, mint épp ezen a területen. Sehol sincs annyi magatehetetlen öreg és beteg, hátrányos helyzetű vagy épp kiváló tehetségű, de elsüllyedő gyermek; sehol sem olyan aggasztó a nagycsaládok helyzete, sehol sem olyan rossz az életfeltételek, olyan aggasztó a gazdasági tanácstalanság, a munkaeszközök hiánya és a szegénység, az erkölcsi helyzet, az információ és a jogi segítség hiánya, mint épp itt. Sehol, egyetlen területen sem szorul rá népünk annyira a szervezés, a nevelés, a segítségnyújtás munkásaira, és ha a venczeli munkaprogram harmadik területére figyelünk, talán sehol sem hiányzik annyira a közösséget irányító *helyi értelmiség*, mint a szórványmagyarok között, ahol szinte a lehetetlenre vállalkozik az, aki e néptöredék számára értelmiséget szeretne nevelni. A felvázolt hármas munkaprogram, majd a falumunka-mozgalom eredményeinek áttekintése után Venczelnek szomorúan kell zárnia számvetését azzal, hogy „Az erdélyi magyar ifjúsági falumunka három dolgot nélkülözött: 1. A munkaközösségi szervezettséget, 2. A tudományos irányítást és jelet, végül 3. A rendszeres gyakorlati vonatkozásokat.”

A *statisztikus* Venczel József többször és több alkalommal is hozzányúlt olyan nehéz kérdésekhez, ami-

lyen például a népszámlálási adatok részleges feldolgozása, kiértékelése. Az 1935–36-os év statisztikai évkönyvének vázlatos áttekintéséből csupán egyetlen táblázatra pillantunk rá: a magyar nemzetiségűek és anyanyelvűek országrészek szerinti eloszlására, helyesebben elszóródására. Ebben az időben Olténiában 3038 magyar és 1519 magyar anyanyelvű élt, Munténiában (természetesen Bukaresttel együtt) 32 224, ill. 32 144, Dobrudzsában 2433, Moldvában (valószínűleg a csángókkal együtt) 21 843, ill. 24 270, Besszarábiában 370, Bukovinában (a székely falvakkal együtt) 11 956.

Az Erdélyi Tudósító 1941. áprilisi számában jelent meg *Szórvány és diaspora* címmel az 1900–1912 közötti magyarországi statisztikák erdélyi vegyes házasságokra vonatkozó számadatait feldolgozó és elemző írása. A tények valóban elgondolkodtatóak. „Minden 100 római katolikus nem vegyes házasságra 72,4, minden 100 református nem-vegyes házasságra 63 és minden 100 unitárius nem-vegyes házasságra 41,3 vegyes házasság esik, s ugyanakkor a görög katolikusoknál csak 39,6, a görögkeletiekénél pedig 31,5.” A vegyes házasságoknál a római katolikus vegyes házasságok 40%-a, a reformátusok 31%-a, az unitáriusok 13%-a *etnikailag is vegyes*, ami Erdélyben igen megdöbbentő adat.

A vegyes házasságok okainál Venczel három magyarázatot is talál: „a népi együttélés megszokottsága”, „a nemzeti és vallási öntudat gyengülése” és a „biológiai kényszer”, amikor hiányzik az egyező vallású, ill. nemzetiségű legény vagy leány. A legfájdalmasabb szerinte a biológiai kényszerűség, majd kísérletet tesz annak kiszámítására, hogy e kapcsolatok hány százaléka indokolt biológiailag és két meglepő számot kap: vallásilag alig 6%, nemzetiségileg pedig csupán 1,5%.

Igen figyelemreméltóak ugyanitt Venczelnek a katolikus vegyes házasságok területi eloszlására vonatkozó elemzései. Csíkban 100 nem vegyesre 6,7, Alsó-Fehér

megyében 47,7 és Szolnok-Dobokában kerekén 100 görög katolikus vegyes házasság esik. A katolikus vegyes házasságok fő területe tehát Dél-Erdély, ahol 100-ból 55,9 nemzetiségileg is vegyes és Észak-Erdély, ahol ugyancsak 100-ból 96,6 a vegyes. „A vegyes házasságok igazi szülőföldje a szórvány” – vonja le szomorú következtetéseit, és ezek között is az észak-erdélyi római katolikusok helyzete a legaggasztóbb.

Venczel századfordulós adatfeldolgozása és megdöbentő következtetései teljes mértékben igazolják Mak-kai Lászlónak „Szolnok-Doboka magyarságának pusztulása”-ról írt, a felszámolódás történelmi adatait feldolgozó monográfiája fájdalmas adatait és konklúzióját: az észak-erdélyi római katolikusok és maga az egyház is jobban kedvelte a vallásilag ugyan homogén római és görög katolikus házasságokat, mint az azonos nemzetiségű más magyar vallások közöttit. Ez tehát a pusztulás egyik meggondolkoztató valósága.

Tanulmánya végén zárójegyzetében Venczel rövid tervet és munkaprogramot ajánl – elsősorban egyháznak a megmentésére és a gondok orvoslására: „a számok parancsa, hogy a szórvány és diaspora nemcsak szóbeszédben, hanem a gyakorlati tervekben is előtérbe kerüljön. Egyházszerkezeti újításokra, egyházzolgálati új módszerekre, diasporáink anyagi és közművelődési intézményeinek célszerű reformjára van szükség, hogy a szórványokra jellemző veszedelmes tüneteken, mint aminő pl. a vegyes házasságok számának duzzadása is, segíthessünk.”

Venczel József több helyen és több alkalommal is olyan sürgető korparancsot fogalmaz meg, ami életművének minden bizonnyal egyik legmaradandóbb öröksége marad: az *átfogó statisztikai felmérést*. „Az erdélyi magyar társadalomszemlélet [...] önismereti forma: sajátossá alakult erdélyi helyzetünk áttekintése. Egyrészt amolyan *statisztikai kimutatás* népünk számára nyáról, elszórtságáról [...] másrészt *összinte bírálat* ön-

magunkról...” (*Metamorphosis Transilvaniae*. Hítel 1936. 1.) Évezredünk vége fele közeledve sok-sok adósságunk mellett egyre fájdalmasabban nyomhatja lelkiismeretünket ez a mulasztás is, mely nélkül pontos diagnózist sohasem készíthetünk népességünk legsúlyosabb körülmények között élő töredékéről. Sok más egyéb mellett *elmulasztottuk a hazai szórványmagyar-ság teljes statisztikus számbavételét* és mellettük romló épületeink, kallódó műértékeink felleltározását. Mindaddig pedig, amíg ez nem történik meg, a magunk sorsán igazán nem is segíthetünk. A kérdőívek elkészültek, az egész ország területét átfogó felmérési munka is nemsokára elkezdődhet. Jól jön ehhez bátorításként biztató időszerűségével Venczel József példás öröksége.

(*Művelődés*, 1994. 2.)

EGY KÖNYV ÉS AMI AZUTÁN KÖVETKEZIK

Tóth Pál Péter *Szórványban* című könyve és mai feladataink

A könyveknek megvan a maguk sorsa. A szórványok sorsánál már csak a róluk szóló kutatás és elemző irodalom sorsa mostohább. Mindeneknél pedig az értük készült stratégiák és a tervezők sorsa a legnyomorultabb.

Egy meglepetéssel szeretettem volna erre a mai tanácskozássra érkezni. Mindent elkövettem annak érdekében, hogy felfedezzek és idehozzak e mai együttlétre legalább egy személyt az észak-erdélyi szórványfelmérés alanyai vagy megkérdezettjei közül. Sajnos ötlettemmel felsültem, mert ez hosszú helyszíni kutatásaim és terepjárásaim ellenére sem sikerült.

A FELMÉRÉS CÉLJA, TÖRTÉNETE ÉS HOMÁLYOS KÉRDÉSEI

A szerző oknyomozásai között igen sok a megválaszolatlan kérdés. Az akkori felmérést és teljes mai feldolgozását is homályban maradt kérdőjelek kísérik. Ki kezdte és indítványozta és miért? A felmérést összegző és elemző szerzővel együtt mi, olvasók is, amíg az alapidokumentumok nem kerülnek elő, csak feltételezésekre vagyunk utalva a felmérés céljait illetően. Többen és bármelyik kérdést kiemelhetnénk, hogy erre épül az egész kutatás, de ez csak esetleges.

Sajnos a terepen sem sikerült a felmérés körülményeinek utánajárni. Emlékezetem szerint Nagy Ödön tudott és mesélt nekem is róla. Én a 70-es évek végén tőle kaptam meg a kérdőívnek egy példányát. Máig is kérdés maradt számomra az, hogy a még élő idős lelkészek miért nem tudnak róla részleteket, amikor jelentős számú lelkész vett részt a felmérésben. Több észak-erdélyi idős tanítót is megkérdeztem, de nem emlékeznek rá. Sárkány Ferenc 85 éves besztercei tanító a négy év alatt a Beszterce megyei magyar tanítók tanfelügyelője volt, a 83 éves Wass György Zselyken volt tanító, de egyikük sem emlékezik rá. Jó lett volna megvizsgálni néhány erdélyi település egyházának levéltárát, szerepel-e benne a felmérésre vonatkozó valamilyen dokumentáció, hogy háttere rekonstruálható legyen. Hatvan év távlatából ez a terepen végzett oknyomozás szinte teljesen reménytelenné vált. Mindez azt mutatja, hogy valóban sikeres volt a felmérésnek azon meghagyása, hogy „szigorúan bizalmas”.

Mennyire tekinthető hitelesnek az akkori mintavétel? Mennyire tekinthető relevánsnak a katolikus anyag, a családkiválasztás, a szigetfalvak, a felmérés érvényessége, hisz egész Észak-Erdélyben nincs kettőnél több teljesen magyar katolikus népességű falu. Hogyan viszonyulnak egymáshoz a felmérés mintáiban a szórvány- és a szigetfalvak? Vajon mennyire befolyá-

solta a nemzetiségi arányokat és így az adatok érvényességét a négy magyar év alatti népességmozgás, pl. a tisztviselő-telepítés? A mai magyar adatokból kiindulva egyértelműen befolyásolta, hisz olyan települések szerepelnek a felmérési helységjegyzékben, ahol akkor és ma, a négy év igen kevés idejét leszámítva alig élt és él magyar. Mennyire releváns tehát a telepések, tisztviselők adatainak bevonásával végzett felmérés?

Milyen szempontok alapján választották ki a településeket? A felmérés irányítói és előkészítői egyaránt tudták, hogy a felmért helységlelem csak mintavétel értékű lehet, és számuk messze elmarad a teljes felmérés igényétől. A helységek elemzésekor hamar kiderül, hogy alapvetően két típusú szórványt céloztak meg: az ún. maradékfalvakat és a telepes vándorszórványt, és itt minden lényeges helység mintavétellel jelen van, ahol maradékmagyarság élt. A kérdés inkább a „véletlenszerűen” megjelenő Székelyföld és a még nagyobb meglepetésként megjelenő jelentős lélekszámú *sziget-falvak* kapcsán indokolt.

Az 1942-es észak-erdélyi szórvány család felmérésnek van egy kulcsmondata, amelyet a kérdőív kitöltéséhez mellékelte irat tartalmaz, és amely a nagy történelmi útvesztőben a felmérés célját és értelmét valamelyest világossá tette. A kísérőlevél bevezető mondata úgy értékeli a munkát, hogy: *„alapos megfigyelés után rájövünk, hogy a kérdések összege a község múltját és jelenét azért öleli fel, hogy arra a jövő építhető legyen.”* A felmérés tehát viszonylag világosan megfogalmazott olvasatban is arról szól, hogy „valamit tenni kell”. Erősen furdal a kíváncsiság, hogy mi lett volna a felmérés tervezőinek segítségi terve, az a bizonyos „jövő”, amit számukra terveztek. Ha a kiemelt kulcsmondatot próbálnánk értelmezni, ez is nehezen menne, hisz azt sem tudjuk, hogy mit jelent az építés és milyen jövőt képzeltek el a felmérést tervezők. Az azonban,

hogy a felmérés mögött komoly és kizárólagos kormánypénzek voltak, mutatja, hogy többről lehet szó, mint felmérésről. Lehetséges tervek között szabadon száguldhathat a fantázia: szórványépítés, rehabilitáció? Mindenesetre alapos okunk van arra gondolni, hogy a felmérés háttérében egy világháború utáni nagy európai újrarendezés tervezésanyaga húzódik meg.

Ez a szórványfelmérés a magyar történelem utolsó lehetséges pillanatában született. Rendkívüli dolog, hogy egy háborúra készülő ország országutak, vasutak mellett tudott pénzt áldozni erre a nagy kutatói munkára. Aki ma rendszeresen jár Észak-Erdélyben, az érzi csak igazán, hogy mit jelentett a négy év ennek a területnek. Történelmi fellelegzés, értékek, jelképek, tartalmak feltöltődése volt ez, nem csak a magyarságnak, hanem mindenkinek: utak, vasutak, segélyek, munkahelyek, családtámogatások, nemzetiségi hovatartozástól lényegében függetlenül. Egy lélegzetvételnyi időre újra belépett ide a polgári élet rendje, mert a balkanizálódó Észak-Erdélyt nem Magyarországhoz csatolták, hanem Európához.

Rendkívül nagyra kell értékelnünk, hogy a világháborús készülődésben, majd benne a háborúban, végig a csatamezők és harci helyzetek közepette, mindennel párhuzamosan az EMKE és az új magyar államparátus oda tudott figyelni egy másik harci helyzetre, a néma forradalomra, lelkiileg és anyagilag is egyaránt. Ám igen különös a sors fintora, a felmérést tervező és támogató magyar kormány következetlensége. Hadd ne hallgassuk el e felmérés árnyoldalát sem. Nagy jelentőségű ez a felmérés, hatalmas összegekbe kerülhetett, de messze nem mérhető ahhoz az emberfeletti munkához, amit ugyanúgy szórvány-vonatkozásban 1926 és 1940 között Debreczeni László építész végzett Erdély népi építészetének kutatásában. A Makkai Sándor neve és tekintélye által fémjelzett Debreczeni-kutatás legtermékenyebb korszaka a román éra volt, és

megszűnésének ideje a bécsi döntés utáni kor. A román időszak alatt a kisebbséginek kijárt a magyar állami támogatás, de a többségivé váló kolozsvári kutatónak a nagy lehetőségek között már nem. Debreczeninek akkor kellett felméréseit abbahagynia, amikor a legnagyobb állami támogatással kellett volna végeznie. Ez a tény is világos fényt derít az észak-erdélyi felmérés nagyon is politikai célzatú megtervezésére, ill. arra, hogy a prioritások között a civil szféra már akkor is hátrányos helyzetben volt. Ugyanakkor ez azt is egyértelműen bizonyítani látszik, hogy az észak-erdélyi felmérés motivációja nem csak az általában való értékmentés, begyűjtés. Ez a munka valóban a világháborút követő esetleges nagy politikai átrendezés, az észak-erdélyi helyzetkép beméréséhez és betervezéséhez kívánt dokumentációt nyújtani.

A TELEPÜLÉSEK TÍPUSAI

Bár nem tartozik szorosan bevezetésem tárgyához, arra is szeretnék kísérletet tenni, hogy a felmérésre kiválasztott települések egy részét mai olvasatban próbáljam meg tipizálni. Nem foglalkozom a tömb- és szigetfalvakkal, a székelyföldi településekkel. Szinte mindenik település magyarságának hajdani és mai képe, eredete más és más.

Kik azok, akiket a felmérés megcélzott? Mai visszanezésben nyugodtan állíthatjuk, hogy néhány nagyobb, sőt nagy lélekszámú település felmérésén túl gondos válogatás történt, és majdnem hogy teljességre törekvés. Nagyonbár valóban olyan települések, ahol nemcsak hogy kis, nagyon kis, sőt töredék számban éltek magyarok. Igaz, keveset tudunk meg azokról a településekről, az ott élő népesség-töredékekről, amelyek a mintavételek, felmérések anyagául szolgálnak. Milyen népesség ez? Kik élnek ott, és hogyan kerültek oda? Pedig a települések magyar népessége igen sokrétű és sokarcú.

A legrepresentatívabb településmintát az ősi, régi magyarságú *maradékfalvak* töredék magyarsága alkotja. Különösen a Kis-Szamos mentén, a Nagy-Szamos, a Sajó és Dipse mentén. Ma is régi templomok, temetők jelzik, hogy itt valamikor népesebb, többnyire patrónus közösség és általa fenntartott gyülekezet élt. Ezek a régi, ún. maradék közösségek.

A *nemesi nagybirtokos*, a *patrónus közösségek* a huszonkét év után újra feléledő magyar nagybirtok népességét jelölik. A nemesi birtokok visszaszerzésével újra benépesülnek a kastélyok. Ámbár a települések nem rendelkeztek nagyobb számú magyarsággal, a népesség jelentősebb részét az udvar, a birtok körüli cselédség adja. Ezeken a helyeken jól nyomon követhető, az 1910-es viszonylag magas népességszámhoz képest, a birtok zsugorodásával a visszaesés, majd a valamegyes emelkedés 1941-ben.

A nagyobb magyar népességű települések közvetlen környezetében ott vannak a természetes vonzásból eredően *kisugárzott* népességű települések. Alkalmi munka, házasság, ismerős, olcsóbb földterület vonzotta oda ezeket a szomszédba.

Van a felmérték között néhány *telepes falu* vagy rátelepítésekkel megnövelt észak-erdélyi település, pl. a Parajdról felduzzasztott Néma.

Vannak a *zsellér-magyarságú településrétegek*, a cseléd vagy alkalmi, többnyire földműves munkával e helyekre ideiglenesen vagy ottragadt kitelepedők. E falvak népessége a magyar mellett szász vagy román földműves gazda, birtokos vagy földtulajdonos mellé odahúzódó cselédség.

Aztán ott vannak az *ipari telepes közösségek*, a gyártelepekhez, ipari létesítményekhez kapcsolódó népesség. Fakitermelő telepek munkás népe, a tisztviselők, az ismét magyar adminisztrációba kerülő új munkás és középréteg. Igen népes a 40 után oda kitelepített munkás nagycsaládosok csoportja is. Ide tartoznak a hava-

sok erdőkitermeléseinek munkásai is, pl. a Borgó-völgye, a borgóprundi papírgyár.

Bányák, bányatelepek szórványmagyarsága elsősorban Észak-Erdély, a Radnai-havasok, a Borsai-hegyek bányászaiból, munkásaiból és a hozzájuk tartozó közép rétegből állt.

A „*menekültfalvak*” népességét a bécsi döntés után Dél-Erdélyből északra telepedők számottevő magyarsága alkotja. Ez különösen ott következett be, ahol egy-egy jelentősebb magyar lakosságú falu kritikus határzónában Romániában maradt, és a határ túlsó oldalán, Magyarországon elhelyezkedő román falu egyfajta gyűjtőhelyévé vált a határon átszökött menekült magyar népességnek, pl. Nagyiklód.

Állami alkalmazottak rétege, az utászok, vasutasok, felügyelők, akik nagyjából magyar népesség nélküli településekre kerülnek, az épülő és kiépülő vasúti csomópontokba, pl. Sajómagyarós, Szeretfalva, Déda. Ezek egy jelentős része nagycsaládos, akik egy-egy nagyobb román és német faluban kaptak munkahelyet, kinevezéssel. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy ekkor épül meg a Szeretfalva–Déda vasútvonal, amely munkalehetőségével a környékről és távolabbról is jelentős magyar alkalmi és szakmunkás népességet vonzott.

A *tisztviselők, értelmiségiek* rétege kiterjedt és viszonylag nagy számú csoportját jelenti az észak-erdélyi magyarságnak, akik a magyar állami adminisztrációval, oktatással kerülnek színromán helységekre.

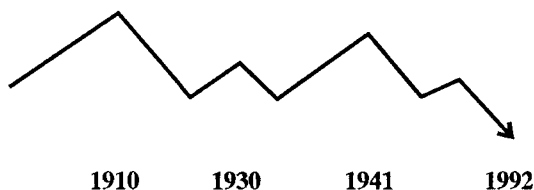
A TELEPÜLÉSEK MAI KÉPE

A mintavétel települései népességszámának csúcsértékei 1910-ből valók, ezt viszonylagos visszaesés követi a két világháború között, majd újra magas érték 1941-ben, de az 1910-es számot már nem közelíti meg. Ez azt sugallja, hogy a bécsi döntés is alapvetően meghatározza e települések vizsgált népességének jellemzőit.

A felmérés mintatelepülése egy frissen betelepült, gyökértelen népességet jelöl, amely nem sokkal a háború után el is széled vagy beolvad. Itt kedvezményezetté válik a vegyes népelem is, mert a román többségű falvakba új migrációs réteggként jelenik meg a vegyes házasságot kötő magyar. A vizsgált települések népessége aztán ott fogyott el teljesen vagy majdnem teljesen, ahol a magyarság nem történelmi gyökerű.

Ha szűrőpróbaszerűen visszaelemezzük az akkor felmért települések mai lélekszámát, azt látjuk, hogy magyar népességük mára nagyobb részét felszámolódott, vagy legalábbis utolsó stádiumban van. Ennek okai többértűek, de elsőként a természetes elvándorlást, visszatelepedést, szétszóródást említhetjük, s ezután az asszimilációt. Ha nem a történelmi falvakat, hanem a nagyobb mobilitást rejtő zsellér, alkalmi munkás településeket vizsgáljuk meg, a kép itt is szembeötlően ugyanaz: a magyarság a felmérés óta e helyeken gyakorlatilag felszámolódott.

A felmérésben szereplő települések, maradékfalvak régi, felmérés kori és mai népességének körülbelüli képe így rajzolható meg:

Az idő a felmérőket igazolta. A nagyobb településeken túl a felmérés anyagául akkor kijelölt telepes, nem történelmi településeken *mára a nullhelyzethez közeledik vagy már gyakorlatilag felszámolódott a magyarság*. Vagy ha ez még éppen nem is következett be, az etnikus csoporttevékenység az alkalmi és ritka templomi szolgálatokra szorult vissza. És ennek csak az egyik

oka a természetes asszimiláció. Mellette ott van a gazdasági felszámolódás, az ott élés feltételeinek megszűnése is.

MAI KUTATÁSI FELADATOK

Mit kutassunk ma a szórványban és hogyan? – kérdezzük és kérdezik sokan. Melyek lennének a mai kutatási feladatok? Van ilyen feladat bőven. A *gyakorlatra néző elméleti oknyomozásra, nagy elméleti igazságokat kimondó, életmentő gyakorlati kutatásra és mindeikkel együtt a szórványkérdésben alap kutatásokra lenne igen nagy szükség*. Ehhez egy mai felmérésnek, a hagyományos, leíró erdélyi szociográfiai, szociológiai iskola monografisztikus hagyományait el nem felejtve, egészen más utakat kell járnia.

Varga E. Árpád és Mezei Elemér kutatásait követve és folytatva elsőként *statisztikai, demográfiai* módszerekkel el kell végezni a szórványosodás történelmi, demográfiai adatainak feldolgozását és így a fogyási fejlődési irányvonal megrajzolásának helyzetképét és tervét is. Rá kell ezt vetíteni Erdély változó etnikai térképére és településeire, hogy a folyamatok irányai számszerűen is nyomon követhetők legyenek.

A szórvány-meghatározás új jelentéseiből eredően már csak egyik értékkategóriát jelentik a foszlánytelepülések, a maradékfalvak. Már régen meg kell emelni a mérési, kutatási minta kategóriáit a 300 lelkes települések fölé. Napjainkban már itt elkezdődik a leépülés, a felszámolódás. A szórványkérdés, ha helyzetében még nem is egészen, de felerősödési irányában ma már szinte teljesen más. A témában a legfontosabb feladat begyűjteni mindent a maradékfalvakon.

Kiemelkedő helyet kell kapnia emellett a *nagyváros-kutatásnak*, elsősorban az itteni etnikus egyéni és csoportviselkedési szokások kutatásának. Nem felejtethjük el, hogy a romániai magyarságnak döntő számbeli tömege, többsége városon él. A maradékfalvakban

a múlt és csoportlét emlékei és értékei pusztulnak, a városokban pedig maga a nagy lélekszámú tömeg.

A hagyományosan szórványkategóriaként meghatározott és megnevezett etnikus csoportot nem elegendő önmagában és környezetében vizsgálni. Ki kell lépni nagyobb dimenziójú kategóriákba is. Az *együttélés-kutatás* során a regionalitás, a hatásáttéteket is meg kell figyelni. Jobban oda kell figyelni a kölcsönhatásokra, az etnikus védekezési reflexek működésére, az immunizációra, az etnikumok együttélésének és összekapcsolódásának legreprezentatívabb megjelenési formáira, a vegyes házasságokra. Számomra igen izgalmas területnek és egy kidolgozandó etnikai arckép-tervezésben példamutatónak mutatkozik az erdélyi együttélési mintákban a szilágysági kiegyensúlyozott etnikai arányú vegyes falvak helyzete, ahol természetes együttélésben élő és önszabályozott diglosszia él, egyre fogó pozitív példakkal.

Beszélni kell a *nyelvhasználatról*, az anyanyelv helyzetéről és ennek kutatásáról. A romániai magyarságnak a kétnyelvű helységnévtáblákért vívott elkeseredett küzdelmen túl nincs világos nyelvstratégiája. Milyen belső nyelvi szabályozások működnek még, mi tartja őket életben a kisközösségben. Kétnyelvűség, keveréknyelv, nyelvzavar. Ki kell mondani a szomorú tényt, hogy Erdélyben a kiegyensúlyozott kétnyelvűség válságban van, de válságban van vele együtt a közéleti, hivatali magyar nyelv is, egyáltalán szinte minden publikus nyelvi jelenlét.

Sokkal jobban oda kell figyelni a *nyugat-európai* és még távolabbi területek kis népeinek együttélési szokásaira és ezek szabályaira. Néhány éve a filmriport eszközeivel kellően izgalmas példát gyűjtött össze ezekről a területekről a Cselényi László által szerkesztett *Minoritates Mundi*. Ez is arra figyelmeztet, hogy minden kutatási és stratégiai kérdést mélyen bele kell helyezni a nemzetközi kontextusba, az etnikus csopor-

tok nemzetközileg is gyakorolt védelmi terveibe. Nagy veszély fenyeget: mind a kutatásban, mind pedig az etnikus értékek mentési kísérletei közepette abba a hibába esünk, hogy felfedezzük azt, ami a korzikaiaknál, Dél-Tirolban már jól vagy nálunknál jobban működik.

Egyszerre kell dolgozni nemzetközi, nagyobb erdélyi, romániai és lokálisan problémaközei módszerekkel. Az erdélyi szórványkérdés nagy összefüggéseiben valóban teljes kisebbségkutatási kérdés, de csak részben. Ott vannak azok a sajátos kérdések, amelyekig le kell érkeznie a kutatónak.

A kutatások területeit bizonyos értelemben szét kell választani és jól meg kell határozni. Az egyikben, az elméletiben, mint szociológiai fogalmat, mellőzni kell a szórványt, és olyan interdiszciplináris kategóriában kell maradni, amely a háttértudományok megközelítésével, fogalmak rendbetételével kutat. Ez elsősorban az etnicitás megjelenési, megélési kategóriával foglalkozna. Köznapi és publicisztikaibb értelemben az Erdélyben hagyományosan megerősödő és tartalmat nyerő szórványfogalom, bármennyire is nem szociológiai, még kevésbé kutatási kategória, mind tárgyában, mind pedig jelentésében megőrizendő és továbbfejlesztendő. Arra a veszélyre is fel kell hívnom a figyelmet, hogy a szórványkutatásnak ebben a vonatkozásban valóban szórványkutatásnak kell megmaradnia. *A szórványkutatás nem azonos az etnicitás-kutatással.* Egy nagy léptékű kisebbségkutatás a maga teljes egészében nem szívhatja fel magába e témakör, e lassan felszámolódó világ egyedi erdélyi sajátosságait.

A szórványkutatásnak ki kell szélesednie a legmélyebb szakmai eszköztárig, a vonatkozó teljes vagy legjelentősebb nemzetközi irodalom feldolgozásáig.

Régóta és egyre többen vetik fel a kérdést, hogy el kell készíteni a magyarság *kataszterét*. Mi már régóta foglalkozunk ezzel, a Diaszpóra Alapítvány polcain másfél méter hosszúságban ott találhatók a regáti ma-

gyarságot számba vevő nyilvántartási lapok ezrei. Bánási vonatkozásban a temesvári Szórvány Alapítvány is foglalkozik ilyen kérdésekkel. De sajnos ehhez senki nem kapta meg a kellő támogatást. Hiányzik hozzá mind idehaza, mind pedig az anyaországban a segítő hatalmi szándék és akarat is.

KUTATNI VAGY MENTENI?

A szórványkérdéssel mint kutatási kategóriával az is a baj, hogy Erdélyben, de az egész Kárpát-medencében is szinte megfoghatatlan és áttekinthetetlen. Az erdélyi magyar társadalom bármelyik szeletéhez nyúlunk hozzá, még a tömbvidéken is, mindenütt megtaláljuk ezeket vagy az ezekkel érintkező kérdéseket és kategóriákat. Az is baj, hogy tágabban értelmezve a szórvány nem is csak nyelvi-etnikai, még kevésbé tudományos kategória, nálunk pedig leginkább *mitikus kategória*.

Az elmúlt évtizedek szórvány-sorstragédiáit még növelte, hogy ebben a kérdésben több jelentősebb *beszéd-mód* és irány alakult ki, követte egymást, ha nem is párhuzamosan, de mindenképpen jelenségszinten: a szigorúan tudományos, a cselekvően szórványmentő és a profetikusan mitikus, a nemzethalálos, az erőteljesen *érzelmi töltetű, sőt misztikus*. A baj ott volt, hogy a mindennapi életben e beszédmódok váltakozásaikban nem mindig egészítették ki egymást. Hadd mondjuk ki, hogy elsősorban és leghangsúlyozottabban az egyház nyelvezetében van jelen, de ott van már a sajtóban, az olcsó zsurnalizmusban is. Sajnos bebizonyosodott, hogy ez már sem a figyelemfelkeltést, sem a támogatási hátteret nem szolgálja. Nem segíti, hanem nehezíti a szigorúan szakmai kutatást. A kutatásban le kell hámozunk róla minden járulékos mitikus tartalmat, tartalékjelentést, hogy megkapjuk a kutatás tiszta tárgyát.

Két nagy veszély fenyegeti a tudományos hazai magyar (szórvány) kutatást. Mindkettő ugyanarra a közös

gyökérre vezethet vissza: a *végletekre*. Az egyik az egyoldalúan túlhangsúlyozott, majdnem hogy steril *csak* tudományosság, a másik az ugyanolyan túlhangsúlyozott pragmatizmus, utilitarizmus, a csak gyakorlatra nézés. A kutatást, a szigorúan szakmai munkát nehezíti egyfajta utilitarizmus: a kisebbségi társadalom jelentős része joggal várja el, hogy minden kutatás *tennivaló központú* legyen, sőt egyenesen gyakorlati. Másrészt azonban jogos elvárás ez, mert a romániai magyar társadalomban még a tennivalók lehetőségeit is kutatni kellene. Pontosan tudni kellene, hogy a kisebbségi társadalmunknak melyek azok a szeletei, területei, ahol a legnagyobb méretű az etnikai átmenet, az identitásváltás. Ebből kellene a tennivaló-kutatásnak is következnie.

Rendkívül veszélyes lenne egymás mellé vagy egymással szembe helyezni a segítséget és kutatást, de itt szükségállapot van. Szomorú szívvel kell beletörődnünk abba, hogy a szórvány ma divat, itt mindenki kutat, terepre megy, kapcsolatot tart, találkozik, népszervezősködik, azután hazamegy, és minden marad a régi-ben. Tele vagyunk üzletszerűen pályázó, tenyérbe mászó kutatókkal is, akik forintok százezreit, sőt millióit szedik össze szórványt kutatni, utána pedig marad a nagy semmi, sőt még a kutatás eredményeivel sem letünk gazdagabbak. Mások meg azért nem mennek ki, hogy ne kelljen szembesülniük a nagy romlás kérdésével. Nagyon nehéz annak, aki kimegy, még a kutatónak is, mert ott mondani kell valamit. Az oda érkezőtől a nép inkább a tanácsot, a segítséget, a jó szót várja, mint a nagy kutatási programokat. A messziről jövő művelt magyar fő, a vezetők közül érkező magas magyar nem teheti meg, hogy valamit vagy épp semmit ne tudjon, hogy tanácsot ne adjon, véleményt ne mondjon. Akkor inkább ki sem megy. Leginkább ez jellemző a hazai magyar csúcsvezetésre.

KUTATÁSI TERV-MEGKÖZELÍTÉSEK

Ha a kutatási kérdésekről akár vázlatosan is szeretnénk beszélni, előbb el kell készíteni egy nagyobb lélegzetű romániai magyar kutatási tervet, és máris benne vagyunk a szórványkutatásban.

Régi erdélyi hagyomány, hogy a kutatásban mindig jelen voltak a szó legjobb értelmében vett *amatőrök*. Soha nem tudunk és nem is akartunk lemondani róluk. Meg kell keresni és találni ma is ezeket a kitűnő hely- és helyzetismerettel rendelkező regionális személyeket, akik legalább a leírás, a helyzet-rajzolatok szintjén behozhatják a helyi ízt, sajátosságokat, mint akik élő tanúi, munkásai e kérdéseknek és területeknek.

Tájainkon régi hagyománya van annak is, hogy a szociográfiát összetévesztik a szociológiával. Ennek ellenére sajnálatos tény az is, hogy erdélyi magyar közéletünkben eltűnt a *szociografikus megközelítés*. Az oknyomozó napilap-riport nem az. Erdélyben ma néhány riportokat, olykor mélyinterjúkat közlő hetilapon kívül a klasszikus szociográfiát sem szórvány vonatkozásban, sem másban egyetlen erdélyi lap sem vállalta fel.

Vannak kutatási területek tehát, ahol nem lehet sokáig várni. Itt sürgős alkalmazott szórványkutatásra, tényfeltárássra van szükség. Itt már bűn lenne a steril kutatás. Emberek sorsáról, megmaradásáról, jövőjéről, fiatalokról, gyermekekről, megélhetésről, a maradék közösség egészéről van szó.

Az *oktatás-kutatás* ma Erdélyben az egyik legfontosabb, elméletet és gyakorlatot egyaránt egyesítő felmérő feladat. Két évvel ezelőtt kezdtük el a hazai elemi oktatási intézménnyel rendelkező vagy azok nélküli kisközösségek, települések felmérését. De rá kellett jönnünk a szomorú valóságra: csepegtetett pénzekkel nem lehet teljességre törekvő felmérést végezni. Kéthárom hónapig dolgozunk, utána sajnos mindig meg kell állnunk. Pedig már az elmúlt évtizedekben is helyrehozhatatlan mulasztások történtek, és ha néhány év

alatt nemcsak kutatás, de sürgős stratégiai terv nem születik, azzal, hogy nem biztosítjuk mindenkinek az anyanyelven való tanulás lehetőségét, az erdélyi magyarság jelentős tömegeiről kell lemondanunk.

A mintavételes, a jelenségeket, folyamatokat, trendeket kutató programok mellett sürgősen sorra kell kerülnie a szórványtelepülések teljes és minden részletre kiterjedő *monografikus* felmérésének is. El kell végezni a kallódó romániai magyar értékek, a szellemi, emberi, építészeti kincsek begyűjtését. Az itt élő családokat, gyermekeket, életsorsokat a segítség szeretetteljes szándékával kell regisztrálni. Szomorúan, de tudomásul kell vennünk, hogy itt már minden az utolsó előtti percben van: a templom, a torony, a harangláb, a temető, a sírkövek, udvarházak, a családok, nyelvváltás, kisközösségek felszámolódása, egyház, értelmiség, iskoláztatási szokások, gyermekek, árvák, nagycsaládok, a magyar kollektív emlékezet. Végtelen a sor. Amit ma rögzíthettünk még, az holnapra már elpusztult.

Bár egy egészen más terület, a szórványkutatás *csángó vonatkozásairól* is szót kell ejteni. Rendkívül örvendetes az erre az évre is meghirdetett, az erdélyi pénzek 5%-át nekik leosztó szándék, de vajon mennyi jut tényleges kutatásra? Nem hiszem, hogy e mostani beszélgetésbe részleteibe menően bele kellene kapcsolni általában a csángókérdést, de a csángókutatást mindenképpen. Az pedig teljesen tarthatatlan helyzet, hogy ilyen jelentős, több millió forintot kitevő juttatások mellett szinte alig kap jelképesnél nagyobb támogatást a csángókutatás, és ennek olyan fontos műhelyei, mint a Kriza Társaság rendszeres csángókutatás programjai, infrastruktúra, jármű, segédanyagok stb. nélkül tengődnek. Tipikus példája ez a rossz arányban, sőt, jókora reklámcélzattal elosztott kormánypénzeknek. Talán az egész magyar nyelvterületen sehol sem lenne olyan fontos begyűjteni minden értéket, ismere-

tet, folyamatot, mint a beolvadás utolsó nyelvi szakaszában élő csángó területeken. Ezen is érdemes lenne az érintetteknek jobban elgondolkodniuk.

E témakörben igen fontos kutatási hipotézis az is, hogy kellő szakértelemmel elemezzük a rendhagyó, a nem szokványos negatív példa- és mintaanyag mellett az ún. *csodaanyagokat* is. Amiként az orvostudományban az igazán nagy csodákat mindig a rendhagyó gyógyulások, a beteg szervezet el nem várt, leépülő viselkedései viszik előre, a szórványkérdésben is vannak rendhagyó helyzetek, amelyeket elemezni és kutatni kell. Ezek adhatnak választ a másképpen nem elemezhető kérdésekre.

Egy esetleges egyeztetett szórványkutatásban nem mondhatunk le erdélyi hagyományainkról sem. A Gusti- és Venczel-iskola, Semlyén István, Keszi-Harmath Sándor, Várhegyi István két évtizeddel ezelőtti és ez irányú demográfiai, statisztikai kutatásainak vagy útmutatásainak, ha módszertanilag minden esetben nem is, de a kutatás ethoszát illetően mindenképp folytató példaként kell előttünk állniuk.

Gondolom, mindannyian egyetértünk abban, hogy ezt a Tóth Pál Péter által feldolgozott egykori felmérést a mai lényegesen jobb szakmai háttérrel mindenképpen meg kell ismételni. Ez azonban már annyira más, hogy szinte nem is lehet megismétlésnek nevezni. A kutatógatásoknak nagy jelentősége az önálló alkotás szabadsága, a szabad témaválasztás. De túlságosan nagy kérdések ezek ahhoz, hogy nagyobb tervek és jelentős erő-átcsoportosítás nélkül e területen valamit tenni lehetne. Komoly erőbedobással és támogatás-átcsoportosításokkal folytatni kell azokat a műhelymunkákat, amelyeket onszerveződő kutatói csoportok elkezdtek és végeznek. Anélkül, hogy bármelyik műhely belső munkaterületeibe beleszólnánk, szükséges egymásnak jeleznünk, hogy ahol lehet, *együtt és közösen tovább kell haladnunk*. Elsősorban az Aluaş Iskola ve-

gyesházasság-kutatására gondolok, ahol az adatfelvételt ki kell szélesíteni az egyházak adataira, tapasztalataira is. A kolozsvári egyetem szociológia tanszékének kell ehhez a szakmai háttérrel adnia, a kérdésben érintett – jelentős részben helyi – értelmiségnek pedig a tapasztalatot, a kutatás tárgyához való gazdagon árnyalt közeledést.

Kiemelt kutatási követelmény a nagyobb összefüggések és a *globalitásban, a regionalitásban, a lokalitásban* való megjelenítés kérdése. Másrészt ezt az alapkutatást közvetetten segítenie kell az alkalmazott kutatásoknak, a szűkebb és szigorúbb szórványkutatásnak, demográfiai, statisztikai, monografisztikus felméréseknek. Nem hiszem, hogy volna ma valaki, aki nagyképűség nélkül és elnagyolt tudományoskodással vállalkozhatna nagy formátumú szintetikus kutatásra.

Nagy jelentőségűek azok a regionális etnicitás-kutatások, amelyek ugyan nem közvetlenül és nem mindig kapcsolódnak a szórványok kérdésköréhez, de bőségesen tartalmazznak ilyen és erre is vonatkozó elemeket. Általában minden etnicitás-kutatás közvetve vagy közvetlenül szórvány-vonatkozású is, mert egy kisközösség vagy régió etnikus közérzetének feltárása választ ad etnikus viselkedési szokásainkra is.

Anélkül, hogy teljességre törekvő számbavételt készítenénk az etnikumkutatás hazai műhelyeiről, az ide meghívott intézmény- vagy munkacsoport-vezetők személye is jelzi: ha nem is bővelkedünk az ilyen jellegű intézményekben, azért van amit felmutatnunk és szerényen ugyan, de van amivel dicsekednünk is. A kolozsvári egyetem szociológiai tanszéke, az etnikumközi viszonyokat kutató munkacsoport, a temesvári Szórvány Alapítvány, a csíkszeredai Regionális Kutatások Központja, a KAM, a bölcsészkar, a Kriza János Néprajzi Társaság, a Beszterce Művelődési Alapítvány a régióra vonatkozó alapos és folyamatos adatgyűjtései, a Diaszpóra és bizonyos értelemben a Julianus Alapít-

vány is – e munka jelentős műhelyeit képviselik. Miközben az itt jelen levő műhelyeket arra kérjük, hogy számoljanak be etnikus jellegű kutatásaikról, határozottan arról kell beszélnünk, hogy ki mit javasol e témakörben nagyobb prioritással.

A KUTATÁS ÉS SEGÍTÉS DILEMMÁI

Végül pedig arról sem felejtkezhetünk el, hogy ha a kutatást közvetlenül nem is rendeljük alá a segítési szándéknak, s hipotéziseink kiinduló anyaga minden esetben nem lehet csak a segítség maga, nem tévesztethetjük szem elől, hogy ezen a területen minden perc, sőt, minden pillanat drága. Utolsó utáni percben vagyunk ma már földrajzi értelemben Erdélynek több mint kétharmadnyi területén. A steril kutatás Erdélyben soha nem volt és ma sem lehet egyedüli kutatási út. Minden elemzésnél, megközelítésnél, leutazásnál fel kell tennünk naponta a kérdés is, hogy mit lehet és mit kell tenni. Mivel segíti a kutatás azokat, akik a nagy romlások, leépülések, értékvesztések közepette is értékeiket szeretnék megőrizni.

A kutatás továbbgondolása és folytatása távlatilag nem mellőzheti az 1942-es anyag többször említett kulcsmondatát: *e közösségek jövőjének építését*. Számomra nagy gond, hogy miközben kutatunk, lassan nem lesz amit és akiket kutatnunk. Mert miközben sok műhely kutat, eredményeket mutat fel és közöl, aközben a hazai – erdélyi és regáti peremmagyarság – olyan alapvető információkat és felméréseket nélkülöz, amelyek évtizedek óta szükségesek lettek volna e területek megmentéséhez vagy rehabilitációjához. Ilyen az oktatási helyzet, közművelődés, tévés és olvasási szokások, vegyes házasság.

A jelen és az eljövendő szórványkutatások tárgyai ma már nem azok a települések, amelyeket 1941–1944 között családlapokkal megközelítettek. Ezek a közösségek ma már alig vannak, vagy már nincsenek is. Azóta

bekövetkezett a kisebbségi társadalmakat alapjaiban érintő, a határon túli magyarságot alapjaiban megrázó legnagyobb nemzeti tragédia, a kollektivizálás. Teljes életformaváltás, értékek erőszakos szétzilálása. A régi szórványok helyett már újak születtek, új fogalmak is megjelentek, amelyek világosan jelzik, merre halad az idő. Az 1942-es felmérés fogalomkészletében természetes módon a maradékfalvas kisközösség volt a szórvány. Ma már – elsősorban a felvidéki példákból is – tudjuk, hogy rohamosan haladunk a tömegében identitást váltó, az elértéktelenedett etnicitású nagyobb közösségek mellett a nagyvárosok nyelvcsereje és identitásválsága fele is. Nem mehetünk tehát el az ott élők alapvető etnikus létkérdéseinek megoldáskeresése mellett sem. Mi nagyon gyakran kerülünk abba a helyzetbe, hogy miközben kimegyünk kutatni, aközben mindig és útközben meg kell oldanunk e kisközösségek nyelvi létkérdéseit: a gyermekeiket táboroztatnunk kell, iskolát, közművelődést kell teremteni, ki kell emelni onnan és iskolába kell segíteni a hátrányos helyzetű tehetséges fiatalokat, ösztöndíjat kell számukra keresnünk, támogatókat, külföldi testvérgyülekezeteket, istentiszteletet kell tartanunk, végig kell látogatnunk a közösséget, mindenütt ott kell lennünk a föld-visszaigényléstől a gyógyszer beszerzéséig. Ezeket a feladatokat sem szabad tehát elhanyagolni.

Minden nehézség, az elmaradó és akadozó támogatások ellenére a kutatói feladatok halaszthatatlan „melléktermékeként” nagyon sürgősen le kell tenni az asztalra legalább egy szűkebb *rehabilitációs, vitalizációs tervet*. Ez is kutatási feladat. Nem mondhatunk le közben egy nagyobb, sőt, a legnagyobb, legmerészebb álmokat is tartalmazó kutatási tervről, és az ezt követő még merészebb tervezési stratégia elkészítéséről sem.

Nemzetközi összefüggésekben, összmagyar rálátásban is kell kutatni, gondolkodni és tervezni. A kutatókhoz nem használtuk ki kellőképpen a hazai kor-

mánytámogatás lehetőségeit sem. A Kisebbségi Minisztérium – amíg még van, és amíg még a mi kezünkben van – akár motiválója és megrendelője is lehetne ilyen jellegű kutatásoknak. Magunk mellé kell állítanunk a legfontosabb hazai, külföldi és magyar intézményeket, szervezeteket és szerveket. Ebben a kérdésben sem történt meg igazi áttörés. Nem mértük fel és nem tudatosítottuk a kérdések súlyosságát, a gondok nagyságát. Ami nélkül pedig innen nem mehetünk el dolgunk végeztével, az egy kutatói munkaterv.

De ez már nem a Tóth Pál Péter könyve, hanem az ebből következő, ezután megírandó könyvek könyvtárnyi gondja.

*

Ez a kötet mindenképpen mérföldkő a hazai magyar szórványkutatásban. Kerékvető az utak szélének, amely bejelzi, hogy meddig és milyen irányba szabad a szekérnek haladni. Az utolsó félévszázad egész magyar nyelvterületének legjelentősebb tényleges szórványkutatása ez a könyv. Jellemző magyar sors: ez is ötven év után lesz közkinccsé. Lehet, hogy ez a felmérés szerencséje? Ha akkor, a háború tövében sebtiben összesítik, soha nem lettünk volna egy ilyen alapos módszertani anyag birtokosai. Jobb később, mint még később? Ennek az anyagával adósak voltunk, pedig nem tudtunk róla. Különös adósság érzése ez. Kísértett, pedig csak sejtettük, hogy van, de nem hagyott nyugodni. Amíg nem lépünk át rajta tovább, nincs az orvoslásnak sem további kiútja. Ez után a könyv után már mindennek más súlya, más felelőssége van. További mulasztásaink is nagyobbak. Most már tudjuk, tudnunk kell, hogy mit mulasztottunk, mit kellett volna másképpen tenni.

A könyveknek megvan a maguk sorsa, de nem csak a könyveknek, hanem a felméréseknek is. Sokszorosán érvényes ez az észak-erdélyi szórványfelméreésre és Tóth Pál Péter nagyszabású feldolgozó munkájára is. Itt szórványterületen szinte alig kezdődik el valami. És

ha el is kezdődne, szinte mindig abbamarad. Ha nem is marad abba, alig olvassa, alig hallja meg valaki. Ha el is olvassa, szinte alig tesz valamit. Ide jutottunk! Rajtunk is áll, hogy ez ne így legyen. Mindennek végső célja csakis a közösség megtartása lehet. Sütő Andrást parafrázálva kell mondanom: *úgy kutassunk tehát, hogy megmaradjunk.*

Ui.

A Tóth Pál Péter szórványkötete utóéletének van két kedves epizódja. A kolozsvári tanácskozás után Benkő Samu akadémikus javaslatára a Duna Televízió Csonotos János szerkesztő által irányított forgatócsoportjával filmet forgattunk a hajdani felmérés mai helyszínein. A szilágysági Nántún sikerült olyan személyeket is találni, akiknek adatai szerepelnek a felmérőlapokon. A film bemutatója után pedig jelentkezett az Észak-Erdélyben, a Nagy-Szamos mentén elhelyezkedő Kozárvár református missziói egyházközségének lelkipásztora, és közölte: a kötet címlapján szereplő szelecskei Hunyadi János, „aki nem tud magyarul” nem más, mint a kicsiny szelecskei magyar töredék-közösség jelenlegi gondnoka, aki igen is szépen és jól beszél magyarul, munkáját hűségesen végzi kis magyar közössége javára és Isten dicsőségére.

MIT ÉR A SZÓRVÁNY, HA MAGYAR?

VÁLTOZÓ ÉRTÉKRENDEK

Beszélgetés Rostás Zoltánnal

– *A szórványlétet a 70-es években kezdted kutatni, és nyilván azután is folytattad, amiután elkerültél Bükösről. Gondolom, hogy a 89-es fordulat után már módosult kutatási programod is van.*

– Természetesen. A tudományos rész a megváltozott helyzetben egészen más súlyt kapott, mert előtérbe került ennek a közösségnek a lelkigondozása. De a tárgyyszerű felmérés nem szorult a második helyre, ez a program alaprésze, csakúgy, mint az ezzel összefüggő és ehhez szorosan tartozó korábbi felmérések feldolgozása. Mindez tartalmazza az interetnikus viselkedési formák, kölcsönhatások, a kultúrák érintkezésének, egymásra találásának kutatását is. A helyzet maga diktálja ezt, hiszen olyan csoportokat céloztunk meg a Felebarát című lappal – és ezzel együtt a kutatással is –, amelyek gyakorlatilag már a nemlétezés határán vannak, tehát olyan hátrányos helyzetben, ami rendkívüli módon mozgósít a kutatásra. Az én munkakörömben nagyon fontos volt a vidékjárás, az adatfelvétel is. Közben rájöttem, hogy ezt a munkát egyfajta mentéssel kell összekötni, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy információval kell ellátni ezt a réteget, elsősorban a hit és az egyházhoz tartozás csatornáin át a magyarságtudatot, -ismeretet kell felerősíteni, és ezzel együtt minden politikai, társadalmi, magyarság-vonatkozású eseményt is rögzíteni kell. Erre ez a megváltozott helyzet adott lehetőséget és ez lett a Felebarátnak is az alapcélkitűzése. Sajnos a lap ebben a formában nem alkalmas a tudományos felmérések közlésére, és ez a munka maga is olyan szerteágazó, hogy egyre inkább lá-

tom: a tudományos adatfelvétel és -feldolgozás rendkívül nehéz helyzetbe kerül, noha ez lenne a központi feladat.

– *Részletezzük kissé a dolgot. Amikor belevágtál, azt hiszem, tulajdonképpen nem láttad át a munka méreteit. Hisz maga a szórvány meghatározása sem könnyű dolog, a jelenség maga is dinamikus, nemcsak hagyományos szórvány létezik [...] Gondolom, az eltelt két év alatt munka közben nemcsak arra jöttél rá, hogy milyen nehéz a felgyűjtött anyag feldolgozása, és hogy a lap milyen funkciókat vállalhat és milyeneket nem, hanem maguknak a kiszállásoknak az értelme is módosulhatott.*

– Ez a funkcióváltás nagyon hamar bekövetkezett. A Felebarát első számaiból jól látszik, hogy egy rövid, vázlatos kirándulás-ismertetéssel lényegében befejeződött egy vidék bemutatása. A későbbiekben világossá vált az, hogy előbb alapos történelmi háttérkutatót kell végezni ahhoz, hogy az ember tudja, hol, mit keressen. Azonkívül most már mindenütt arra törekszünk, hogy minden közösségben minimálisan két emberrel mélyinterjút készítsünk, tehát rögzítsük azt a rendkívül nehezen definiálható nyelvi-etnikai állapotot, amelyben élnek. Hogy magnószalagra vegyünk minden beszélgetést, s valamikor talán sikerül elemezni is az anyagot. Különösen fontos, hogy a beszélgetések, mélyinterjúk behatoljanak a kimondottan lelki és etnikai jelenségek mélységeibe, el egészen az együttélésig, a egyes családig, a gyermekek helyzetéig, állapotáig, azokig a lélektani tényezőkhöz, amelyeknek alapján döntenek vagy nem döntenek, hogy melyik gyermek hová fog tartozni nyelvileg, vallásilag. Rendkívül izgalmas figyelni, hogy a gyermek és maga az egész közösség hogyan keveri össze vagy hogyan élteti együtt a különböző etnikai értékeket. Ezekben a száz lelken aluli, de különösen az ötven lelken aluli közösségekben, ahol hosszú ideje ilyen kis lélekszámban élnek

együtt románok és magyarok, gyakorlatilag akkora az értékzavar, hogy szinte nem is lehet eldönteni, melyik etnikumhoz is tartoznak, ill. azt sem, hogy milyen irányba haladnak.

– *Van egy rendkívül fontos és tisztázandó kérdésem. Az, hogy egy kis vegyes lakosságú falu úgy, ahogy van, számomra szociológiailag és antropológiailag is közösség. Ezt metszi az, amit te etnikai-vallási közösségnek nevezel. Ezt a minimum kétfajta integrációt: a „mi” és az „ők” használatát vizsgálta-e? Azt, hogy a „mi, falusiak” és a „mi, magyarok”, vagy „mi, cigányok” közül melyik jön be, és hol keverednek, amennyiben keverednek.*

– Ebben nagyon nehéz tisztán látni. Feltétlenül működik a „mi – helység” és a „mi – etnikum” is, de inkább felekezeti „mi” tudat létezik. Tehát ezen a területen gyakorlatilag a közösség-, tehát a falutudaton vagy a tájtudaton belül a hovatartozás másodrendű. És a második hovatartozás tudata inkább vallási jellegű.

– *Ezt érthetem úgy, hogy valaki románul vallja magát reformátusnak?*

– Abszolút. Például Komlódon, Beszterce-Naszód megyében, a román asszony a fülem hallatára szólt rá a szintén román református férjére, hogy még mindig nem fizetted ki az egyházi adót... Van, aki azt mondja, hogy ő magyar volt, vagy a másik, hogy „eu sunt reformat”, de az is előfordul, hogy „eu sunt ungur”, amit végül is egy idegen nyelven fogalmaz meg – egyszóval rendkívül nehéz a határt megvonni. Leírtam én például azt is, hogy az értékzavaroknak és a keveredéseknek egy olyan extrém helyzete is van, hogy például a magyar templomba a hívek egy része – ugyanabban a közösségben – a román templomból érkezik. És ez számukra abszolút természetes. A faluközösség részeként ők teljes értékű reformátusok, de teljes értékű ortodoxok is. Döbbenetesnek tűnik, hogy ez így van, de ugyanakkor, mihelyt az ő papja megjelenik, abban a

pillanatban az ő nagyközösségi tudatán belül felszínre tör egy bizonyos szeparált értékrend, amelyet ő egy másik értékrend részeként is fenntart, megőriz. Ehhez viszont végül is csak annyiban tartozik, amennyiben megérkezik hozzá az a jelképes személy, aki ezt az értékrendet képviseli. Ha nem érkezik meg, akkor számára ez nem érték.

– *A városi és a falusi szórvány és asszimiláció közötti hasonlóságról vagy különbségről kialakítottál-e valamilyen véleményt?*

– Feltétlenül vannak elképzeléseim, voltam lelkes falun és városon egyaránt. A legérdekesebb az, hogy a falusi asszimilációnak rendkívül fontos tartozéka az a biztonságtudat, amit a közösség tagjai érezhetnek, abban az értelemben, hogy a tárgyak, az emlékek, tehát a kollektív képzetek és a kultúra egésze azon a helyen végül is az övék. Érdeemes volna megvizsgálni például a tárgyak képzeletmegtartó, -megerősítő jellegét, felkutatni például egy-egy három-négy magyar lelket számláló faluban az egykori templomnak, harangnak, orgonának, kegyszereknek – amikhez utolsó percig ragaszkodnak – a megtartó erejét. Ez a fajta háttértudat, egy történelmi tudat, rendkívüli módon felerősíti bennük a magyarságtudatot a beolvadás fázisában is.

– *A nyelvváltás után is?*

– Igen, tehát ez a „*eu sunt reformat*”, „*eu sunt ungur*” jelenség leginkább ott fordul elő, ahol nagyon erős múlt, emléktanyag, háttéranyag, történelmi tudatanyag, sok emlék, kegyser, templom stb. maradt vissza. Nagyon érdekes ilyen szempontból – sőt már egy kicsit humorba illő is –, hogy például Kolozs megyében, Némán vagy Ormányban, ahol három-négy lélek van, ott a reformátusság-tudatot már nem is a templom és a középkori értékek jelentik, hanem a föld. Mert ő tudja azt, hogy ő az apja után – aki már szintén nem tudott magyarul – fogja örökölni az egyház földjét, és csak akkor örökli, ha ő református magyar. Ehhez ő

rendkívül ragaszkodik. A városi beolvadásnak, illetve etnikai folyamatoknak ebből következően egyik kísérő jelensége az elgyökértelenedés [...] Sajnos, éppen Bukarest volt példa erre. Sorozatban kööltük a két világháború között a szórványban élő lelkészek naplóját, amely a magyarság letagadásának egész sor esetét mutatta be. Az autentikus székelyeknek a számára, akik Bukarestben munkát kerestek, elhelyezkedtek, beilleszkedtek, az integrálódás, beolvadás rendkívül fontos része az érvényesülésnek és a megmaradásnak. A gazdasági és emberi megmaradásnak, amihez nagyon sokszor társul az etnikai értékekről való lemondás.

– *Munkádat figyelve, felmerült bennem néhány módszertani vonatkozású kérdés is. Számomra teljesen érthetetlen, hogyan lehet lelkigondozás előtt – vagy után, vagy közben – kutatni egyáltalán, hogy lehet ezt a két műveletet összeegyeztetni?*

– Nem egyszeri kiszállással. Az első kiszállás mindenképpen ünnep, istentisztelet, mindenképpen együttlét, amelynek katalizátor-szerepe van. Ekkor nagyon sok esetben felerősítek valamit, ami már csak tudat alatt létezik, vagy olyan félretett értékrend, amelyre eddig nem volt szükség. Különös hangsúlyt fektetek arra, hogy az első találkozáson az ünnepség után vagy az együttlét utáni alkalmakon a közösség annyira feloldódjék, hogy megtaláljam azokat az embereket, akik több információval tudnak szolgálni a közösségről. Azonkívül szemiotikai szinten összegyűjtöm azokat a jeleket, jelenségeket, amelyek kiindulópontul szolgálnak a következő alkalmakon. Ezután következik a rendszerint sajnos mindössze két találkozás, de esetenként háromszor is kimegyünk egy-egy közösségbe. Ezek a mélységekbe hatolás, a jelenségekre való rákérdezés alkalmai.

– *Na most képzeljük el azt, hogy előtted ott járt egy amerikai antropológus, és ott tartózkodik egy évet. Őt a területi közösség érdekli, és nem azonosul sem az egyik,*

sem a másik etnikai vagy vallási közösséggel. Szerinted mi sül ki abból, ha az ő láttelejét a tieddel összehasonlítjuk?

– Kétszeresen is érdekes, amit mondasz, mert egyrészt érdekes az, hogy az én láttelejeim mellett az övé hogyan fest, milyen az ő hatása és milyen az enyém, másrészt pedig egy objektív kutatónak és egy viszonylagos objektivitásra törekvő, de végül is mégiscsak ideológiát képviselő egyénnek a hatása ugyanabban a közösségben. S miként tevődik egymásra ugyanabban a közösségben a két hatás. Én azt hiszem, hogy volna különbség az amerikai antropológus és az én objektivitásom között, hiszen én bármennyire is szeretnék az lenni, végül is nem lehetek az, hiszen én egy bizonyos közösségből fokozatosan kiszoruló, az értékeiket más értékrenddel felcserélő emberek közösségét vizsgálom, tehát számomra a nézőpont az elhagyott etnikum elhagyott értékrend felőli vizsgálata, amelyben – tekintettel a célkitűzésre – nem is tagadom, jelen van egyfajta mentési munka is.

– Mit gondolsz: téged inkább református lelkésznek vagy inkább magyarnak néznek, vagy egyszerre mind a kettőnek? A kettő mindenütt egyformán összekapcsolódik, vagy különböző formákban van jelen? Tudniillik ez fontos a kutatás szempontjából.

– Hát mindkettőnek. Nagyon érdekesnek tartom, hogy még akkor is, ha a kettős értékrendjükből, a kettős meghatározottságukból, kötődöttségükből valamilyen sérült, illetve nincs meg a kellő egyensúly – nyilván nem is lehet, mert azért szórvány –, ők azért a lehetőségek szerint ezt mégis összekapcsolják. Tehát engem az ő emlékkultúrájukat vagy emlék-értékrendjüket képviselő egyénnek is tekintenek. Történik ez annak ellenére, hogy nekik már többszörös meghatározottságuk van, hiszen nemcsak ortodox istentiszteletekre járnak el, hanem ugyanúgy fogadják az idegen vallású lelkészt is. És a tulajdonképpeni érdekesség az,

hogy ők emiatt bizonyos zavartságban élnek. Érzem az értékzavart, ami abból ered, hogy én az úgynevezett vegytiszta értékrendemmel megjelenek az ő kevert értékrendjükben, és bizonytalanságot keltek az ő világukban.

– *Tulajdonképpen a te megjelenéseddel is két kultúra találkozik, tehát egy értelmiségi, egyházi magyar kultúra és egy falusi etnikai vonásait vesztő, de a reformátusságát még el nem vesztő kultúra. Kulturális sokk ez mindkét részről, hiszen téged is ér sokk, nemcsak vendéglátódat.*

– Persze. Ez a tulajdonképpeni nagy dilemma számára is és számomra is. Nekem meg kell értenem az ő egymásra tevődő, rendkívül komplikáltan összekeveredő kultúráját. Az is érdekes, ahogyan az én vegytiszta kultúráközvetítem vagy értékrend-közvetítem hatására, arra az időre, amíg én ott vagyok, benne azonnal szétválik az etnikai, a vallási és a területi kultúra. Tehát számára – egészen kivételes eseteket leszámítva – én, illetve az őket meglátogató csoport katalizátor hatású, noha ez a hatás sajnos csak addig él, ameddig a jelenlét tart, és utána a közösség megint visszalép a maga eredeti állapotába.

– *Vannak-e információid arról, hogy mit jelent a visszaesés a hétköznapiakba, a korábbi hétköznapiakba, és marad-e mégis valami nyom, vagy az egész csupán zárójel az életükben, egy kivételes esemény, amit aztán vagy el tudnak helyezni, vagy nem?*

– Ez sem egyértelmű. Van, ahol határozottan nagy hatással van a jelenlét – nem az én jelenlétem, hanem az, hogy egy idegen kultúrából érkező lelkész ott, náluk megjelenik, de nagyon sokat számít az érkező személy státusa is. Hiszen nyilván a klerikális szemlélet nagyon erős a mi híveink szemében is, tehát ha a hierarchikus rendben magasabban álló személy érkezik, az számukra közvetíti az értékeket, és az maradandóbb élmény számukra.

– *Ezt azért ellenőrizni kellene...*

– Határozott hierarchiájuk van. Például van egy lelkes barátom, aki a Mezőségen helyneveket gyűjt, tényleg ismeri a falut, ismeri a vidékeket, és az emberek is ismerik név szerint, pontosan tudják, hogy itt járt, hogy hányszor járt itt, és hogy biciklivel jött, de mégis úgy néznek fel rá, mint egy magas rangú egyházi személyre. Mert rendkívül nagy dolog az, ha valaki meglátogat egy mezősegi vagy egy szórvány-közösséget, számukra ünnep, ha otthonukba fogadhatják, megkínálhatják. Na most ugyanezt érzem én is, de állítom, hogy ha a látogatás magasabb fokon történik, s az illető bizonyos rítus kíséretében érkezik, az sokkal többet jelent nekik, mint az, hogy számon tartja az értékeiket. A hierarchikus személyhez nagyon erősen kötődő rítus magasabb értékrendet jelent. Ez, hangsúlyozom, abból is ered, hogy abban az együttélési formában nagyon fontos a lelkész személye. És főként az ortodox vallásúakkal való együttélés következményeként nem mindegy az sem, ha egy egyszerű pap megy hozzá abba a faluba, vagy egy esperes, vagy az ortodox püspök.

– *Tehát a közösség kultúrájában, függetlenül attól, hogy görög katolikus, ortodox, református vagy másféle vallások keverednek benne, ez a hierarchiatudat mindenképpen érvényesül.*

– Igen, a községtudatból vagy a közösségtudatból eredően neki ugyanilyen rítusélménye van akkor is, ha a román ortodox püspök megjelenik, de ez az élmény visszahúzódik. Viszont éppen az a jelentősége a mieink látogatásának, hogy az egész helyi közösség életében is felerősíti az ő helyzetét, az ő értékrendjét, az ő értékeit és másságát. A közösség szemében is, nemcsak a saját maga szemében.

– *Te ilyen alkalmakkor nyilván nemcsak a magyar kisközösségekbe látogatsz el, hanem elsősorban a faluba, ahol vannak románok, van ortodox lelkész. A falu azonosságán belül a te másságodat elfogadtatod-e az*

ortodox lelkésszel, s ő elfogadja-e azt? Hogyan történik ez? Teremtés-e vele kapcsolatot, hogy megérthesse és elfogadja szándékodat, hiszen valószínűleg sok esetben még nem is láttak az illető faluban református papot?

– Itt kétféle megoldás van, tudniillik abban a közösségben, ahol még található kisebbséghez tartozó család, elsősorban nyilván a kisközösség kerül a középpontba, de rendkívül fontosnak tartom, és igyekszem is mindenütt visszajelezni a többségnek a kisebbségképét. Ez elsősorban az egyszerű embereknek, tehát a közösség falusi románságának a megkérdezésével történik, de a román lelkész megkeresésével is. A lelkész megkeresése és a legrendszerebb románság-kutatás ebben a kérdésben nagyon érdekes ott, ahol egyetlen magyar lélek sincs. Ez azért fontos, mert mi olyan helyeket is megkeresünk, ahol valamikor – vagy legalábbis az utolsó száz évig – voltak kisebbségek, voltak templomok, vannak temetők; ezeken a helyeken nyilván csak a többségiekkel tárgyalhatunk, hiszen már nincs kisebbségi. Nagyon érdekes az, ahogyan bennük ezek az emlékek, ezek az értékek megmaradtak, leképeződtek, tovább élnek. Nagyon érdekes interjúkat készítettem ilyen helységek román lelkészeivel és lakosaival. Meglepődtem azon, hogy mennyire készségesek. Ők is éreznek valamit. Abszolút ellenségeskedést nem tapasztaltam. Ez az ő tudatukban, a lelkük mélyén valahol egy megmaradt emlék, megmaradt tárgy, amit csak részben tudnak elhelyezni. De hát hogyan is tudnák elhelyezni? Például Alsóbalázsfalván, ahol száz éve kiírva egyetlen magyar sincs, volt egy Teleki-kastély, megvan a három Teleki-kripta, s még két temetkezési hely a hegyoldalon magyar felirattal. Őket ez érdekli. Az asszony ugyanúgy abbahagyja a munkáját, a kenyérverést, és feljön velem a hegyre, és megkeresi és megmutatja, és tőlem várja, hogy a kétszáz évvel ezelőtti latin feliratokat kibetűzzem, a ma-

gyar szövegeket lefordítsam, elmondjam, ki is volt. Ez a tudás is az ő közösségtudatához tartozik.

– *Azt is mondanám, hogy a helyi kultúrának ezek a nyelvi különbségei nem is annyira idegenek számára.*

– Igen, igen, az ő helyi kultúrája egységes. A színeit, a színekülönbségeit érzi. Például Sajósárváron, ahol nyilván nem mehettünk el sehova, a templomromot a szomszédban lakó román asszony mutatta meg, ő engedett be a kertjén át a templomba. Nekidőlt a kerítésnek és elsírta: ő itt nőtt fel, s neki nagyon fáj, hogy ez a templom így néz ki. Hát csináljunk már valamit, mert mindenki csak jön és megy, megnézi a templomot, de nem történik semmi. Amikor gyermek volt, még álltak a falak, s most össze van omolva az egész. Tehát ez az ő közösségi vagy községi tudatához rendkívül szorosan hozzá tartozó dolog. Ugyanaz a tárgyi megtartó erő, mint a magyarságnál.

– *Nézzük meg egy kicsit fordítva a dolgot: egy múltkori beszélgetésünk során emlegetted, hogy az etnikai folyamatokat vizsgáltad románok esetében is, akik magyarok körében élnek.*

– Meglepő az, hogy végül is majdnem azonos mechanizmusok határozzák meg a mindenkori többségnek és a mindenkori kisebbségnek a viszonyát. Teljesen függetlenül attól, hogy az államalkotó nemzet, tehát hatalmi kultúra része, vagy pedig egy alárendelt kisebbségi kultúra része. Számomra ez a rendkívül érdekes: ugyanolyan képzetekkel, ugyanolyan fogalomrendszerrel, jelképrendszerrel próbál meg túlélni, illetve integrálódni a nagyközösségbe román létére a kisebbségben élő, mint ahogyan ugyanazt a lelki habitust érzékelik a magyarok egy román faluban. Konkrétan falvakra le lehet bontani, olyan falvakra, ahol évszázadok óta él a többségi magyarság mellett román kisebbség. A nyelv tökéletes elsajátítása alapvető dolog, mert ezt annyira szabálynak tartják – hangsúlyozom, hogy abszolút kisebbségről van szó, tehát egy ötszáz lelkes

magyar faluban élő öt román családról –, hogy az idegenből hozott román asszonynak például meg kell tanulnia magyarul. A családon belül a román férfi a román feleségével magyarul beszél, mert a közösségben mégiscsak el kell igazodnia. Tehát annyira normálisan működnek ezek a csatornák és ezek az értékkeveredések, hogy ő fontosnak érzi ezt és nem érzi büntetésnek.

– *Az imént azt mondtad, hogy államalkotó nemzet és kisebbség. Én azt hiszem, hogy a faluközösség, a helyi társadalom szintjén a román egyén egyáltalán nem érzi magát államalkotó nemzetnek, hanem a faluközösség tagjának. És hogyha az akar maradni, akkor be kell helyezkednie annak gazdasági, társadalmi hálójába.*

– Igen. Nagyon érdekes, hogy így van, mert számukra a falu egy önálló gazdasági lélettel, pontos gazdasági munkaterületekkel rendelkező egység, ahol nagyon fontos, hogy a közösség egységet, gazdasági egységet alkosson. Itt nem állam van és az egyén nem államalkotó nemzetben gondolkodik, hanem abban a közösségben, amelyikben él, és amellyel minden vonatkozásban együttműködik. Például, hogy egy nagyon érdekes dolgot mondjak, a választásoknál mi sem természetesebb, mint az, hogy elmennek és megbeszélik, kire szavaz a falu. Nem húznak szét. Miért is húznának? Nem érdekesek az etnikai vonatkozások. Nekik hiába mondják, hogy ilyen a magyar vagy olyan a magyar, ők elmennek és megkérdezik a másikat, illetve a falu líderét, aki nem választott líder, hanem a közösség természetes vezetője.

– *Érdekes, hogy a nagy állami rítus közepette az egyén ebben a helyzetben is helyi, közösségi emberként viselkedik.*

– Igen, pontosan.

– *Ez az, amit nem mindig ért a vezető elit, sem a román, sem a magyar. Olyan szemüveggel nézik a helyi társadalmakat, olyan értelmezési hálót vetítenek rájuk, ami egyáltalán nem működik. S akkor csodálkoznak,*

ha a helyi társadalom másként válaszol „ingereikre”, s úgy is viselkedik, ahogy „kell”.

– Igen, ez egy teljesen sajátos működés, amit nem lehet előítéletekkel nézni, mert ők teljesen öntörvényűen és önszerveződő formában élnek, a maguk jól bevált kisközösségi módszereivel, amiket szétverni sem lehet. Például ugyanebben az említett közösségben a termelőszövetkezet szétment, mert szét kellett hogy menjen, de ők tökéletes egyetértésben mindenkinek kiadták a földjét, románnak is, magyarnak is. Mindent megbeszéltek... Ez azt mutatja, hogy mennyire nem nyelvi és nem ilyenfajta kommunikációs jelrendszerek irányítják a közösség működését, hanem egy olyan egységes falutudat, amelyiknek ők egységesen részei, nyelvüktől és etnikai kultúrájuktól függetlenül.

– Befejezésül szeretném tudni, hogyan látod ennek a kutatásnak a jövőjét. Mert közben a te tudásod is alakul-változik, nemcsak a módszertanról, hanem a kutatás tárgyáról is. Előbb-utóbb végigjáród ezt a területet, s akkor hogyan folytatod? Megpróbálsz esetleg visszatérni ugyanazokra a helyekre?

– Hát az elképzeléseimmel kapcsolatban jól ráéreztem arra, hogy melyek a továbblépés problémái. Mert valóban nem látom világosan azt, hogy hosszú távon hová gyűl ez az anyag. Egyelőre átadtam magam a vidékjárás sodrásának, hogy bizonyos jelenségek, bizonyos vonulatok szívódjanak fel bennem – még mindig itt tartok –, s közben remélem, hogy valahol megkezdődik a kristályosodási folyamat és körvonalazódik az a jelenségcsoport, amelyekre több súlyt fogok majd fektetni. Egyelőre ez egy ilyen jegyzetelési-cédulázási fázis, amikor minden anyagot a maga folyamatában rendszerezek, és akkor meglátom majd, hogy ez az egész hol szintetizálódhat. Egyrészt tehát várom, hogy az anyag rendezze önmagát. Másrészt pedig le kell majd ülni olyan emberekkel, akik az egészet szisztematikusan *kívülről* nézik, hisz ez a kettősség, amit em-

lítettél, rendkívül kényes, mert ha én magam elsüllydek az általam kimunkált szerepben, akkor a tárgy vizsgálata is tulajdonképpen belső vizsgálat lesz. De további állandó, nagyon erős önkontrollal majd körvonalazódik az, hogy pontosan hol kell leállni és hol lesznek azok az erős pontok, ahova koncentrálni kell a további munkát.

(A Hét, 1992. június 25., július 2.)

**MAGYARKÉNT ERDÉLYI VÉGVÁRAKBAN
KIÚTKERESÉS A HOLTTENGERBŐL
Beszélgetés Makkay Józseffel**

Vetési László neve szervesen kötődik a romániai magyar szórványmozgalom létrejöttéhez. A peremvidéken élő magyarok gondjaival a rendszerváltás után ő kezdett először érdemben foglalkozni. A Diaszpóra Alapítvány és a Szórványtanács elnökeként olyan szervezett keretet teremtett a szórványvidéken élő magyarok jellegzetes gondjainak feltérképezésére és orvoslására, amely hatékony anyagi támogatással csökkenthetné a romániai magyarság apadását, a peremvidékek kisebbségének teljes beolvadását a többségi nemzetbe. Református lelkész, tanár, szervező. Ő az Erdélyből, aki talán legjobban ismeri a szórványban élő magyarság hétköznapi harcát az anyanyelv megtartásáért. Egy karácsony előtti délelőttön erről beszélgettünk.

– A szórvánnyal két szervezet foglalkozik: a Szórványtanács és a Diaszpóra Alapítvány. A Szórványtanács egy RMDSZ-en belüli tanácskozó és egyeztető testület, amely minden, szórvánnyal kapcsolatos programot megpróbál átvállalni. A szerveződésnek lelkes em-

berei vannak, és rálátása minden területen a szórvány gondjaira. Ennek egyházi vonalát, vonatkozásait a Diaszpóra Alapítvány rendezi. Itt elsősorban szociális kérdések kerülnek terítékre, de mi foglalkozunk magyarságösszeírással, elsősorban egyházi vonatkozású demográfiai nyilvántartásokkal. Az RMDSZ az oktatással, közművelődéssel, az iskolahelyzet és a parabolaantenna szükséglet felmérésével foglalkozik.

– *A szórvány kérdéskörével foglalkozó szervezeteink működéséhez biztosítottak-e az anyagi alapok?*

– Az igazi baj az, hogy nem rendelkezünk megfelelő anyagi háttérrel. A Diaszpóra Alapítvány munkáját tulajdonképpen egyházi pénzekből, a gyülekezetek hozzájárulásaiból bonyolítjuk, amelyek, mint tudjuk, végesek. Ezt közművelődési minisztériumi támogatással és RMDSZ-pénzekkel is kiegészítjük. A mainál lényegesen nagyobb infrastruktúrát kellene teremteni a szórványügy kezelésére, mind egyházi, mind RMDSZ-háttérrel, ehhez azonban hiányoznak a szükséges pénzalapok. Olyan terület ez, amivel eléggé nehéz pénzt pályázni alapítványoknál, vagy más, nem kormányzati szerveknél. Ha nem kutatás vagy nem kimondottan régiófejlesztés, akkor nem igényelhető PHARE- vagy más Európai Unió támogatás sem, komoly összegeket pedig ilyen fórumoktól lehetne szerezni. Én nem vagyok a konferenciázás és a sok tanácskozás híve: évente két megbeszélésen veszek részt. Kint kell lenni a terepen! Munkánknak ez a lényege! Az embereknek segíteni kell! Ez a mi feladatunk, és meggyőződésem szerint ezt a munkát a többi intézménynél sokkal hatékonyabban tudjuk elvégezni.

– *Sokan és sokat beszélnek a szórványról. A fogalom nem egészen tiszta, hiszen egyesek olyan vidékeket is szórványnak minősítenek, ahol életképes, nagy magyar közösségek élnek, ahol szinte tömbben vagyunk. A szórvány szempontjából hogyan osztották fel Erdélyt?*

– Olyan regionális munkamegosztást készítettünk, amely megyéket fog át. Négy nagy területünk van. Ide tartozik a csángó vidék és a kitelepedett Regát, Bukarest, a tulajdonképpeni Havasalföld, de ezek lényegében mellékesek. Itt nem arról van szó, hogy Máramarost Besztercével vagy a Szilágysággal csatolod össze, hogy egy regionális felelős foglalkozzon az ottani peremvidékek ügyével. A kérdés az, hogy a megbízott személy mennyit tud átfogni. Abból indultunk ki, hogy a peremvidékek szociális és oktatási kérdéseivel lehetőleg szakember foglalkozzon, aki érdemben fel tudja mérni a szükségleteket. Amikor 1996-ban a négy régió megbízottjai elvállalták a munkát, az volt a kikötés, hogy a hozzájuk tartozó szórványvidékek tanügyi, szociális, gazdasági és egyházi dolgairól szerezzenek be megfelelő információkat, legyenek napirenden az ott élő magyarság gondjaival. Ezek összegzése révén kerülhet sor e gondok érdembeni orvoslására. A területek körülbelül így oszlanának fel: Dél-, Belső- és Észak-Erdély, illetve a már említett Regát.

– *Szórványban többszörösen nehéz a megmaradás, az anyanyelv megőrzése. A sajátos programokhoz pénz kell, és nem is kevés. Az is egyértelmű: ezt sem a román kormány, de még a magyar sem biztosítja. Nem tudja biztosítani. Milyen mértékben lehet a tömbben élő magyarságot érzékennyé, adakozóvá tenni a peremvidéken élők ügyéért?*

– A munka során döbrentünk rá arra, hogy a Székelyföldet sem volna szabad mellőzni. Szórványban gondolkozó és tervező szervezetek tömbterület nélkül nem lehetnek életképesek! Például a vakokat és sántákat csak egészséges ember tudja támogatni. Nem várhatjuk el azt, hogy a hátrányos helyzetűeket a szintén hátrányos helyzetűek támogassák. Ez a mi nagy gondunk, amit külön is szeretnék hangsúlyozni: nem tudunk betörni a Székelyföldre. Nehéz a tömbben élő magyarsággal azt megértetni, hogy az ő felelőssége az 50–

60 km-rel odébb, szórványban lakók támogatása, bátorítása. A Székelyföldé lenne Brassó és környéke, a Mezőség, Borszék és környéke, Kalotaszegé és a Szilágyságé a Szamoshat, a Partiumé Máramaros. Itt csak úgy lehet továbblépni, ha jobban egymásra figyelünk! Magam is udvarhelyi vagyok: tudom, mit jelent ma ott lakni. Sok az ügyes vállalkozó, jól élnek, gazdaságilag kibontakozóban levő közösség, de kis túlzással azt is mondhatnám: önmaguknak élnek. Nem hibáztatok senkit, ez pusztán ténymegállapítás. Lehet, a mi módszereink rosszak, hogy nem tudjuk őket felébreszteni. Ebből mozgalmat kellett volna csinálnunk, ami, sajnos, nem sikerült. Itt nem arról van szó, hogy elmegyünk egy vállalkozóhoz, és arra kérjük nagy általánosságban, hogy támogassa a szórványt. Konkrét tervekre van szükség, pontosan körül kell írni, mire kell a pénz. Egy új terv: Szentágotán magyar házat és templomot kellene építeni. Itt van 450 magyar: a katolikusoknak van, a reformátusoknak és a többi protestánsnak nincs temploma. Ezt az igényt kell tudatosítani. A tömbmagyarság támogatása akkor lenne működőképes, ha egy ilyen terv hallatán a tehetős székelyföldi vállalkozó mélyen a zsebébe nyúlna, és akkor rövid idő alatt elő tudnánk teremteni a szükséges pénzt.

– *Megkérlek, kissé részletezd tulajdonképpen munkátokat. Hogyan viszonyulnak hozzátok terepen, miben tudtok az embereknek segíteni?*

– Kezdeném azzal, hogy az egész akció legelkötelezettebb, lelelkesebb tagjai a teológusok. Ez nagy pozitívum. A teológusok úgy vesznek részt ebben a munkában, mint akik ennek a területnek lesznek a jövőbeni gazdái. Ők rendszeresen kijárnak szolgálni, így történik ezekkel a területekkel a folyamatos, állandó kapcsolattartás. A kislegáció keretében a kisebb ünnepekre rendszeresen kimennek. Következnek az imahetek, tehát a kapcsolattartás gyakorlatilag állandó.

Mi is a szórványvidék legnagyobb gondja? Az izolá-

ció, az elszigetelődés. Az itteniek nem érintkeznek más magyar közösségekkel, nem jutnak emberi információhoz. A szomszédban nincs magyar falu, egyik település magyarja nem találkozik a másik falu magyarjával. A magyarság csúcsszervezeteitől, az egyházaktól is távolabb kerülnek, kívülállókká válnak. A teológusakciónak éppen ez a lényege: a szórványban élő tudja, hogy számára van egy hajszálér, egy ember, aki rendszeresen felkeresi, akivel tarthatja a kapcsolatot.

Most karácsony küszöbén folyik a csomagakció. A gyülekezetek Erdély-szerte készítenek karácsonyi szeretetsomagokat. Úgy egyeztünk velük, hogy saját szükségleteiknél 15–20 csomaggal többet készítsenek, így ezeket a szórványban élők szükségletei szerint elosztjuk, kijuttatjuk a helyszínre. Sok olyan helységünk van – főleg 50–100 közötti magyar lélekszámú falvak –, ahova felekezeti hovatartozás nélkül juttatunk ki ajándécsomagokat. Az akciót úgy próbáljuk továbbfejleszteni, hogy települések között jöjjenek létre kapcsolatok: a peremvidék megajándékozottja tudja, melyik faluból kapta a csomagot, ki gondolt rá. Így köszönőlevelet is írhatnak, és ez már egy kiépülőben levő testvértelepülés-kapcsolat csírája lehet.

Másik sikeres akció a parabolaantenna telepítés. A Duna Televízió Baráti Társaság, a Duna Televízióért Alapítvány jóvoltából elég sok antenna jutott a szórványvidékek magyarok lakta közösségeibe. Néhány hete egy újabb hullám keretében 25 antennát juttattunk ki az igénylőknek. A Duna tévé minket kért meg, hogy készítsük el az igénylők listáját, a szükséges ajánlásokat. Ennek alapján juttatják el a sokak számára nagy örömet jelentő készüléket.

Legnagyobb akciónkat egy évvel ezelőtt indítottuk be, egyelőre kérdőívek formájában. Ennek célja: megtudakolni, hogy a peremvidéken élők körében milyen esély van az egyházi iskolák beindítására. Akkor még azt hittük, hogy az oktatási törvényt módosító sürgős-

ségi kormányrendelet lehetőséget teremt a nagy hagyománnyal rendelkező felekezeti iskolák újraindításához. Kitaláltuk, hogy az egyház mellett működtessünk államilag elismert iskolát, ahol a tanító bérét az állam fizetné. Az ötletet Tótkés Elekkel közösen dolgoztuk ki. Ő a kormány, én meg a Diaszpóra Alapítvány részéről. A visszaérkező kérdőíveken pontosan megjelenik, melyik évben hány gyerek született, van-e megfelelő épület, van-e tanító, lelkész. Az akció életbe ültetésére, sajnos, már kevés a remény, de mi akkor sem mondunk le tervünkről: a felmérések javában készülnek, és ennek alapján részletes tervet dolgozunk ki.

– *Állami támogatás nélkül meg lehet-e a tervet valószínűsíteni?*

– Nem. Ekkora befektetésre az egyháznak nincs pénze. Valójában mi is a célunk ezzel az akcióval? Bevallottan: értelmiségtelepítés! A kántortanítóképző végzettjei, illetve a vallásoktatók szakmájuk mellé bizonyos elkötelezettséget is kaptak. Nem is azt várnánk el tőlük, hogy egész életüket egy szórványtelepülésen éljék le, a világtól elszigetelve. De szerződésben rögzítve legalább öt évet kellene eltölteniük egy-egy ilyen közösségben, amiért cserébe berendezett lakást kapnának. Ők ezt a területet a szó legszorosabb értelmében missziónak tekintenék. Az állami fizetés mellett az egyház külön juttatást tudott volna biztosítani, ami a mai, ínséges tanügyi világban nem rossz választás fiatal értelmiségi számára. Egy ilyen tanítói állás nagyon sokat lendítene a magukra maradt kis magyar közösségek életén, hiszen náluk éppen az a legnagyobb baj, hogy hiányzik az a szervező, aki gyerekekkel, felnőttekkel hivatásos módon tudna foglalkozni. Kolozs megyében akartuk elkezdni ezt az újfajta oktatási rendszert. A tanfelügyelőség azonban állami iskolaként hagyta jóvá néhány faluban. A nagy gond az, hogy az állami oktatáshoz minimális gyereklétszám szükséges, amit ma már egy 150 lelkes magyar közösség sem tud

biztosítani, 2–3 gyerekért pedig állami tanítót nem küldenek. A mi kántortanítóinkat ennyi gyerekért is szívesen kihelyeztük volna: munkakörük ugyanis a tanítás mellett népnevelést, falusi közművelődést is magába foglalna. Jogi keret, állami támogatás nélkül azonban ezt nem lehet megvalósítani!

– *Vannak-e pontos, megbízható kimutatások a szórványvidékek elnéptelenedéséről?*

– Igazából erre nálunk senki nem lát rá. Mindenki csak sejti apadásunkat. Jómagam régóta foglalkozom annak gondolatával, hogy hozzunk létre egy olyan rendszert, amellyel biztonsággal bemérhető egy-egy közösség fennmaradása. Igazából sok olyan tényező van, ami előre nem látható, nem számítható ki: értelmiség jelenléte, földek biztosította megélhetés, olyan vállalkozó, aki közösséget fenntart [...] Példát is mondhatok: Örményesen beugrott egy olyan vállalkozó, aki a településen tejfeldolgozó üzemet, sajtgyárat létesített, megbízható magyar munkásokat alkalmazva. Ez a faluban fellendülést hozott, rögtön meglátszik a magyar közösség életképessége: nem tudnak annyi sajtot előállítani, amennyire kereslet lenne. Faluhelyen tehát nehezen lehet megbízható jóslásokba bocsátkozni. Amit bizonyossággal tudunk, az a nagyvárosok magyarságának rohamos fogyása! A nagyvárosok magyarsága – amely tudtommal a romániai magyarság 57 százalékát jelenti – nehéz helyzetbe került, főleg az a réteg, amelyik az utóbbi 15–20 évben súlyos önértéki válságon ment keresztül. Itt arról van szó, hogy különböző okok miatt a magyar ember leértékeli önmagát, tudását, tenni akarását a valóságosnál sokkal rosszabb színben érzékeli. Érdekes módon ez most leginkább Marosvásárhely magyar népességében figyelhető meg. Náluk most az a kérdés, hogy megtörik-e vagy sem a pszichológiai tét, a magyarság önbecsülése? Meddig tudja fenntartani önbecsülésének képét saját közössége előtt? Azt hiszi-e el magáról, hogy ő lemenőben van, le-

értékelődik, teret veszít? Úgy érzi-e, hogy folyamatosan visszaszorul? Egy közösség életképességét mindig az jelzi, hogy vannak-e merész, távlatokban gondolkozó tervei, akadnak-e merész magyar vállalkozók, akik hisznek abban, hogy idehaza is lehet a maguk és közösségük számára jövőt teremteni. Sok közösségben éppen ez a beteges alulértékelés, az egészséges énkép hiánya figyelhető meg. Ilyen értelemben a nagyvárosokkal van az igazi baj!

– *Miként érzékeli a lelkész a településen a magyar közösség talajvesztését, kiábrándultságát? Azért gondolkodik elsősorban a lelkészre, mert a legtöbb helyen ő maradt az az értelmiségi, aki egy-egy közösség pulzusát, életjeleit jól szemmel tarthatja...*

– A talajvesztés legbiztosabb jele az, amikor konfirmációkon egyre gyakrabban jelenik meg magyar gyerekek beszédében a többségi, a román nyelv. Ugyanez észlelhető a gyülekezeti munka más területein is. Kolozsváron igen vészes a helyzet: egyre nagyobb számban jelennek meg a magyart nem vagy egyre rosszabbul beszélő konfirmandusok. Városunk magyarságának bizonyos rétege ijesztő gyorsasággal peremesedik el! Tizenöt-húsz évvel ezelőtt a mai, megszokott jelenség Kolozsváron elképzelhetetlen lett volna. Hasonló jelenséget észlelünk Marosvásárhelyen is, ahol szintén veszélyes méretekből kezd hódítani a rossz magyar beszéd, a két nyelv keverése... Elgondolkodtató az a marosvásárhelyi jelenség, amikor a Mezőségről bekerült család úgy él egy 50 százalékból magyarok lakta nagyvárosban, hogy gyakorlatilag hiányzik a magyarságélménye. Itt nem színház- vagy koncertlátogatásra gondolok, hanem annak a kisközösségi kapcsolatrendszernek a hiányára, ami oda vezetett, hogy gyakorlatilag nem beszél, nem találkozik magyar emberrel, nem tartja a kapcsolatot egyházával. Ez lassú, de biztos leépülés, amit már Nagyváradon is tapasztalunk.

– *Mi a helyzet faluhelyen, ott, ahol a lakosság töredéke magyar?*

– Nyilván nem táplálhatunk illúziókat. Felesleges szembeállítani a rossz nagyvárost és a megtartó, kedves falucskát, amely etnikus értékeket őriz. A dolog sokkal bonyolultabb. Meg kell mondanom őszintén, nem tudunk belátni abba, hogy egy közösség milyen történelmi gyökerekből adódóan őrzi meg magyarságigényét és milyen tényezők alapján mond le róla. Persze, történelmi tapasztalatok, fogódzók vannak. Maradjunk Kolozs megyénél... Magyarfrátának, Csány-nak nagyon erőteljesek a leépülési mutatói. Ezek, persze, empirikus megfigyelések, mert szakembergárda ezzel a kutatással igazából nem foglalkozott. Vannak olyan települések, amelyeknek a magyarságáról ezelőtt ötven évvel lemondunk, és ma ott mégis él magyar közösség. De elveszett Szentgotthárd, és nagyon pusztul Szentegyed, Cege... Érdekes eset Katona: olyan ütköző zóna, amelybe az ott szolgáló lelkészek sem tudtak belátni. Egymás mellett van Melegföldvár és Katona, két nagyjából azonos magyar közösséggel. Míg Melegföldvár stagnál, úgy-ahogy él, Katona magyarsága folyamatosan csökken, pusztulóban van. Van egy olyan elmélet is, hogy a jelenséget az egykori bécsi döntés hátrápszichózisa okozza: a magyaroknál maradt Melegföldvár jobban tartja magát, több magyarságélményt tudott tartalékolni. Van jó példa is: Esztényben 30 magyar él, de megvan az információigénye. Kis, életképes közösség ez. Szarvaskendről már ugyanez nem mondható el. Észlelhetők a közösség igényei akkor is, amikor bemész egy házba: ha a bekapcsolt rádió magyar adón van, rögtön érzékelhető, hogy ez a közösség mi után érdeklődik, milyen uralkodó információs igénye van.

– *Szórványfalvakból a magyar fiatalok elsősorban gazdasági megfontolásból vándorolnak-e el, vagy amiatt is, hogy nem tudják kielégíteni kulturális szükségleteiket?*

– Az elvándorlás okai sokrétűek. Én úgy fogalmaznék, hogy a településnek van egy polgári alapközérzete, otthonérzete. Az, hogy az ott lévő magyarság miként érzi, mennyire találja fel magát a többségi román közösségben. Ha a közösségnek van önmagába vetett hite, ha tervezni tud, ez megtartó erő, még akkor is, ha gazdasági lehetőségei gyengék. Ha ez az önértékelés egészséges, gazdasági téren is helyrejönnek a dolgok: egyre többen látnak fantáziát abban, hogy helyi kisvállalkozást üzemeltessenek, helyben próbáljanak megélhetést keresni maguknak és családjuknak. Ez egy összetett kérdéskör, és egyiket a másiktól nem lehet, nem szabad elválasztani. Nyilván ennek az önértékelésnek történelmi, gazdasági gyökerei is vannak. Ha a múltban az illető településen több volt a birtokos gazda, ott könnyebben magára talál a felnövekvő újabb nemzedék is. Ha egy olyan lelkész, egy olyan tanító volt, aki érdemben foglalkozott az emberekkel, lelki-erőt, távlatokat adott nekik, formálta gondolkodásukat, ez hosszú évtizedek után is meglátszik a közösségen! Tipikus példája ennek Köblösön Terebesi Laci bácsi, akinek élettereje, közösségi mupkája meghatározó volt a falu magyarságának az életében, boldogulásában. A fájó, rossz példa az, amikor egy vidék magyarságát, értelmiségét összefogással sem lehet visszatarítani. Ez jellemző ma a Zsil-völgyére. Az otthon kinevelt, egyetemet végzett értelmiségi semmi szín alatt nem akar visszatérni oda, ahonnan elindult. Ezt nem tudjuk elérni, sem ösztönzéssel, sem pályázattal. A jelenség láncreakció: amelyik közösségből eltűnik az értelmiség, onnan a fiatalság is hamarosan elmegy. Ott a magyarság elhalásra van ítélve.

– *Az elmondottak alapján arra lehet következtetni, hogy a szórványkutatás nálunk egy nem létező fogalom: nem foglalkoznak vele jól átgondolt program keretében szociológusok, pszichológusok, gazdasági szakemberek. Ha volna pénz, el lehetne-e indítani átfogó kutatásokat,*

amelyek révén tisztább képet formálhatnánk magyarságunk vidékenkénti fogyásának okairól, illetve ennek ismeretében ki lehetne-e dolgozni a jelenséget megállító gyógy módokat?

– Ez a jövődő sarkalatos kérdése. Két véglettel számolhatunk. Vannak kutatók, akik elméleti kutatást folytatnak minimális vagy nulla gyakorlati értékkel. A másik a mi mai munkánk, amelyben – vidékre, falura, kis közösségekre lebontva – elveszünk a napi teendők tömkelegében. Nagyon nehéz megtalálni azt a rendszert, amelyikben kutatni is lehet, és az eredményeket a gyakorlatban úgy felhasználni, hogy a szórványtelepülések életében látható javulást hozzunk. A mi lehetőségeink a krónikus pénzhiány miatt végesek. Ennél többet vállalni nem tudunk: a túl nagy pragmatizmus miatt, sajnos, elveszünk a napi, apró teendők sűrűjében. A saját kis munkaközösségünk azonban a megszokott keretben felelősségteljesen vállalja azt, amit lehetőségei szerint tennie kell. Amikor valahova kimegyünk, a közösség mindig vár valamit, várja az istentiszteletet. Az nem úgy működik, hogy egy gazdasági szakembert szabad beszélgetésre kiviszünk egy szórványközségbe: ha konkrét javaslattal, ajánlattal nem tud előjönni, az akció értelmetlen.

– Mindannyian nagyon jól tudjuk, hogy gazdasági talpraállítás, helyi vállalkozások nélkül egyetlen közösséget sem lehet megtartani. Az embereknek meg kell valamiből élniük, és ha erre a településen nincs lehetőség, kénytelenek elköltözni, elvándorolni. Hogyan léphetne fel a Diaszpóra Alapítvány, illetve a Szórványtanács a gazdasági információ-áramlás, a szaktanácsadás szórványvidéki kiterjesztésében?

– Nagy gond, hogy ezekben a falvakban megoldatlan az értékesítés. Az emberek nem piacolnak, nincs miből megéljenek. Az egyetlen jövedelemforrásuk a tej. Állami vagy magánfelvásárlóknak vannak kiszolgáltatva. Ki az, aki kimegy Noszolyba, Cegébe, Gyekébe, és

életképes alternatívát ajánl az embereknek: mit termeljenek, hol értékesítsék?

– *Egyházi keretben, külföldi testvérgyülekezetek támogatásával egyre több imaház, sőt templom is épül, ugyanakkor néhány életképes vállalkozást is sikerült meghonosítani. Jelenthetne ez a fajta egyházi vállalkozás alternatívát falvaink számára?*

– Ügyes lelkészeknek külföldi segítséggel sikerült egyházi keretben működő vállalkozásokat összehozniuk, ezek tevékenysége azonban igen szűk területre korlátozódik, a termelőegységek kapacitása kicsi. Sajtgyár indult például Magyarécsében. Ennek a teljesítménye azonban nem akkora, hogy Bálványosváraljáról, Almásmálomból, Vicéből is összegyűjtsék a tejet... Faluhelyen igazából azok a felvásárlók, helyi feldolgozók hiányoznak, akik egy-egy közösség termelvényeit biztonsággal értékesíteni tudnák. A nyugati testvérgyülekezetek befektetései erdélyi magyar közösségekben esetlegesek. Eljön a nyugati testvérgyülekezet küldöttsége, és megkérdezi a lelkészt: miben segíthet? Ha a lelkésznek van ötlete, akkor megbeszéli egy közös vállalkozás lehetőségét. Ha nincs, akkor azt mondja: építsenek gyülekezeti házat... A lelkészek tanácstalanok, és ez nagyon nagy baj. Nem tudják, mit mondjanak az embereknek, illetve a külföldinek. Használt sajtgyárat odakinn olcsón lehet vásárolni, át is hozzák, csak hogy ott a kérdés: hogyan tovább? Ki menedzselje? Ezt hiányolom az RMGE és a Közgazdász Társaság munkájában: szakembereik nem vállalják az útbaigazítást, a szaktanácsadást. Az egyház szívesen közvetít, de a lelkész nem gazdasági szakember, ezt a munkát nem vállalhatja magára. Az igazság az, hogy a nyugati erőforrásokra alapozott gazdasági önszerveződést nem lehet szervezett keretbe terelni. Nem lehet a nyugati testvérgyülekezetnek megszabni, mire adja a pénzt. Sokan tanácsteremre, egyházi épületre adományoznak. Ugyanez a helyzet a lelkészekkel is. A közös gazdasági

kérdéskörrel az utóbbi kilenc évben szervezeten senki nem foglalkozott. Voltak próbálkozások: Kató Béla szervezett Illyefalván egyház és gazdaság témakörben tanácskozást, talán kétszer is, de ez nem bontakozott ki olyan közös tanácsadó akcióvá, aminek meghatározó szerepe lenne közösségeink életében. Sokan azt kérdezik: miért nem vállal az egyház faluhelyen komolyabb munkát a gazdasági önszerveződésben? Én erre azt válaszolom: az egyház ezt egyedül nem tudja felvállalni! Ehhez szükség lenne gazdasági szervezeteink hatékony közreműködésére, hogy az erdélyi magyarság számára életképes alternatívát ajánlhassunk a gazdasági talpraálláshoz. Ezt csak közös összefogással lehet megvalósítani!

(Szabadság, 1998. december 30.)

HARC A ROMÁNIAI MAGYAR SZÉLMALMOKKAL? **Beszélgetés Gál Máriával**

Század- és ezredfordulón sok mindent számba vesz az ember. Egyeseket a dátumváltással járó esetleges veszélyek, másokat a kisebbségi asszimiláció megállíthatatlannak tűnő folyamata aggasztja. A mai romániai magyarság több mint fele szórványban él, kiszolgáltatva a történelem és politika minden szeszélyének és törvényszerűségének. A legtragikusabb e jelenségben az, hogy noha különböző szervezetek, alapítványok sokasága tűzte célul a szórványmentést, az elmúlt 10 év tapasztalata azt jelzi, hogy sok bába között egyre inkább elvész a gyermek. Ott kint, a végeken, a sáros mezőségi faluban vagy valamely besztercei, hunyadi szórványban semmit sem tudnak a különböző szórványszervezetekről. Vetési tiszteletest azonban legtöbb helyen ismerik: ő hozott már bibliát, könyvet, ruhát és élelmet, vagy elvit-

te nyári szórványtáborba a falu 1-2 magyar gyerekét. Mi is Vetési László református lelkésztől, a Diaszpóra Alapítvány elnökétől érdeklődtünk arról, hogy milyen változást hozott a romániai magyar szórvány életében a rendszerváltás utáni évtized, illetve arról, hogy megállítható-e még a szórványosodás, a beolvadás, kihalás folyamata?

– Sok minden változott, de elsősorban az, hogy a dologról szabadon lehet beszélni. El lehetett kezdeni a tűzoltást, és ezenkívül elkezdődhetett egy olyan építés, amely szorosan kapcsolódik a jelenség kezeléséhez. Nem központilag, de helyileg a lelkészek, a közösségek felismerték azt, hogy valamit tenni kell, és amennyi rajtuk múlt, meg is tették. Külföldi segítséggel beindultak a dolgok. A dévai, zsoboki, kőhalmi stb. szórványközpontok a kérdést úgy tudják kezelni, ahogy azt lehet az oktatás és gyermekmentés szempontjából.

Hogy mennyire állítható meg a folyamat, arról nagyon nehéz beszélni. Egyrészt azért, mert az ember minden lépésében azonnal érzékeli azt, hogy ez egy pillanatnyi mentés, pillanatnyi segítség, de nem elég. El kell kezdeni egy nagyobb méretű rendezést és kezelést. A sok kicsi apró dolognak is természetesen megvan a maga jelentősége. Alapvető fontosságú, hogy minden faluban legyen lelkész, tanító, közművelődés, hogy mindenki végezze el a feladatát. Feladatunk, hogy megmentünk minden omló templomot, dűledező sírkövet, mérjük fel és hasznosítsuk az értékeket. Ez is a szórványkérdés kezeléséhez tartozik, de miközben ez zajlik, sosem felejthetjük el, hogy nem elég. Valami olyant kell tenni, ami ezeken túlmutat. Olyan nagyformátumú rendezésre gondolok, amely egyrészt meghalad minket, másrészt kotelez, hogy ne feledjük el. De bármilyen összromániai vagy összmagyar szórványstratégiát dolgozunk ki és alkalmazunk, mindenekelőtt figyelembe kell vennünk, hogy 10 év tapasztalata azt mutatja: szemléletváltás szükséges a témakezelésben.

A ROMÁNIAI MAGYARSÁG SZINTE FELE SZÓRVÁNYBAN ÉL

– A civilizáció története bizonyította, hogy akkor, amikor a népek együttélése során egyik nép kisebbségbe, szórványba kerül, megállíthatatlanul, természetes módon beolvad. Új kultúrák alakulnak, egyik kultúra elnyeli a másikat. A 20. század végén ugyanez a törvényszerűség működik? Gondoljunk például Gyulafehérvárra. 2000 magyar él az egykori fejedelmi városban. Létezik olyan rendezési mód, amely az ő felszívódásukat meg tudja akadályozni?

– Részben igaz az állítás, de valójában sokkal dinamikusabb a folyamat. Az egyetemes kisebbségi élet bebizonyította, hogy nemegyszer a beolvadásnak az utolsó előtti stádiumában vagy éppen az utolsóban ébred fel egy bizonyos közösségtudat, a hovatartozás tudata. Erre azonban nem lehet alapozni, mert hát egyáltalán nem biztos, hogy ez a korzikai, spanyol, ír, baszk vagy épp walesi stb. modell működik az erdélyi magyarságnál is.

Az említett modell szerint van egy közösség, amelyben megjelenik az önazonosságnak egy olyan mágneses ereje, amely azt erősíti fel benne, hogy ő nem a többihez hasonló, hanem vannak neki olyan sajátosságai, amelyek értékeket jelenthetnek – szimbolikus, gyakorlati, használati értékeket. Nekünk természetes módon innen kell kiindulnunk. Azokat az értékeket kell megkeresnünk, amelyek élettel tölthetők meg. Tulajdonképpen minden azon múlik, hogy megtaláljuk vagy nem találjuk meg ezeket. Ez is a válaszom a kultúrák eltűnésére, miközben igazat adok neked. Vagyis: nekem hinni kell és hiszek is abban, hogy valahol, valamilyen formában megtalálhatjuk azokat a pontokat, ahonnan egy előrehaladott beolvadási formában lévő kisebbség újra ráeszmél saját értékeinek tudatára.

– Gyulafehérvár említett helyzete kapcsán csak azt mondhatom, hogy az egykori fejedelmi város ugyanab-

ban a helyzetben van, mint Erdély területének kétharmada. Ugyanez rekonstruálható Temesváron, Szébenben, Brassóban vagy Besztercén, lassan Kolozsváron is. Számomra a kérdés az, hogy mit nyújthatunk az említett városok, vidékek szórványmagyar lakóinak. A válasz viszont nehéz és összetett. Ha abból indulunk ki – márpedig ezt kell kiindulópontunknak tekintenünk –, hogy az összmagyarság szempontjából a szórványosodás általános, már-már totális folyamat, azonnal látható: kezelése nem korlátozódhat arra, hogy megpróbáljuk megoldani egyik vagy másik helyzetet. Az egésyre kellene rálátni, s ennek függvényében kidolgozni egy olyan szórványstratégiát, amely már végre túlmutat az elmúlt 10 év gyakorlatán.

– A szórványkérdés Kossuth óta rendszeresen jelen van a nemzettudatban. Az azóta meghonosodott szemléleten és stratégián azonban sürgősen változtatnunk kell. A kialakult új helyzetben számolnunk kell azzal, hogy óriási lemorzsolódások lesznek, olyan természetes asszimilációs folyamatok zajlanak, amelyekkel semmit nem tudunk kezdeni, ami ellen nem tehetünk semmit. Tudományos módszerekkel és tapasztalati úton is bizonyítani lehet, hogy a romániai magyar szórványnépességnek legalább fele egy emberöltő alatt le fog morzsolódni, ha etnikailag nem is, de nyelvileg mindenképpen. Ezzel számolni kell, ezt tudomásul kell venni mint olyan folyamatot, amely ellen nem tehetünk semmit. Ebből az is következik, hogy ott maradnak az értékek, az emberek. A protestáns egyházak számára is megfogalmazódik a nagy kérdés: tovább kísérhetik-e a hitben azt a réteget, amelyet már nyelvében elveszített?

HASZNÁLATI ÉRTÉKET KELL ADNI AZ ANYANYELVNEK

– *Melyek lennének egy ilyen stratégia alapelemei?*

– Mindenekelőtt használati értéket kell adni az anyanyelvnek. Történelmileg tudjuk, mi történt: a különböző hadiutak kereszteződésénél található vidéke-

ken felszámolódott a háttér, s abszolút kisebbségben maradt a magyarság. Ma még az is súlyosbítja a helyzetet, hogy az itt élő magyarság számára a másság nem érték, a sajátosság nem méltóság, hanem szégyen, a magyarság stigma, a magyar nyelv megpecsételés, az azon való kommunikálásnak használati-gyakorlati értéke nincs. A nemzetközi gyakorlat azt mutatja, hogy ezeket a helyzeteket csak úgy lehet feloldani, ha a nyelvnek, az etnicitásnak sikerül újra használati értéket adni. „Fiam, sosem tudod, hogy el kell-e menned a Székelyföldre vagy Magyarországra dolgozni” – mondogatja ma már sok szórványban élő magyar szülő a gyerekének. Tudom, hogy ez nagyon kétes értékadása a nyelvnek, de attól a pillanattól a gyermek is érti, érzi, hogy más nyelvi környezetben nem érvényesül, ha a másik nyelvet – jelesül épp a saját anyanyelvét – nem tudja. Ez olyan tudatosítást ad a közösségi nyelvi tervezésben, amely éltetheti vagy éltetni is fogja a többségben a saját nyelv használatát. Nemegyszer találkoztam már olyan esettel, amikor a színmagyar nevű szórványgyerek Magyarországról hazatérve a szüleit tette felelőssé azért, mert nem tudta annyira az anyanyelvét, hogy ott érvényesülhessen.

– *Igen, csakhogy ezeknek a gyerekeknek a zöme sohasem jut el Magyarországra vagy a Székelyföldre, s anyanyelvét továbbra is csak másodrendű nyelvként otthon vagy templomban tudja használni. Ilyen esetben – gondolom, ez a gyakoribb – mit lehet tenni?*

– A határ menti helyzet igazolja a legszomorúbban ezt az állítást. Temes és Arad megyei misszióink során azt tapasztaltuk, hogy végig a határzónában, parittyányi távolságra a magyar határtól – sorolhatnánk a településeket – kisebb és nagyobb magyarlakta települések lakossága ma is el tud románosodni. Számomra azért érthetetlen ez, mert regionális gondolkodásban, határközelségben, olyan helyen vagyunk, ahol a nyelv funkcionalitása sokkal nagyobb, ahol a 70–80-as évek-

ben az egyetlen információforrás a magyar televízió volt, ahol gazdasági kapcsolatok alakulhatnak és alakulnak ki, ahol a levegőben is benne van a magyar kultúrával való érintkezés, és még itt sincs használati értéke az anyanyelvnek. Belső-Erdélyről azt mondjuk, hogy nincsenek kontaktusok, a határvidéken azonban a nyilvánvalóság teszi rendkívül szomorúvá a helyzetet. Bármennyire fájdalmas tehát, az említett stratégiát csak úgy lehet hatékonyan felépíteni és alkalmazni, ha számolunk a valósággal, azzal, hogy nagyon nagy rétegről, egész tájegységekről kell lemondanunk. Elsősorban a városok magyar népessége fog fantasztikusan csökkenni. Megmarad néhány szigetfalu, csökkentett lélekszámmal, megmaradnak nyilván a nagyobb települések, ha gazdaságilag is megerősödnek. Szerintem távlatilag nincs más kiút, mint valamiféle „összegyülekezés”.

AZ ETNICITÁS ÖNMAGÁBAN NEM ÉRTÉK

– *Ha jól értem, akkor nem marad más hátra, mint menteni, ami még menthető. Megoldás lehet-e a sziget-települések megerősítése a be- és áttelepítés révén? Valami ilyesmit jelent az „összegyülekezés”?*

– Az áttelepítést még kifejezésként sem lehet használni. A bukovinai székelyek 1941-es áttelepítésével az áttelepítések kora befejeződött. A szórványnépességet gyakorlatilag csak átcsoportosítani, átvonzani lehet, úgy, hogy az természetes úton és formában történjen meg. Dolgozunk ezen a terven, folyik a stratégiai helykijelölés. Az áttelepülés feltétele azonban csak természetes formában történhet, úgy, hogy megerősítjük azoknak a településeknek a vonzerejét, amelyeknek népessége emberi tényezői és értelmiségi háttere szerint központi lehetne. A vonzerő növelését a gazdasági háttér, a gazdasági potenciál erősítésével tartom megvalósíthatónak. A gazdasági, megélhetési lehetőségek biztosítása mellett a közösség számára meg kell terem-

teni maximálisan az oktatás, a művelődés, az egyházi, a lelkigondozás, közösségi élet minden feltételét. Ezután megkezdődhet az átirányítás. Mondjak egy példát: Nagysármás vagy Magyar Nemegye olyan 1000–1500 lelkes falvak, amelyekről nem lehet lemondani. Olyan gazdasági erőt kellene oda koncentrálni, hogy oda irányíthassuk a fiatalokat: oda le lehet telepedni, ott meg lehet élni, be lehet épülni a közösségbe. De hangsúlyozom, hogy a legkisebb erőszak nélkül, minden olyan mesterséges, művi tényezőt elkerülve, amely az egyén és a közösség együttélését megzavarhatja. Vannak szomorú tapasztalataink is. Már a 90-es évek elején-közepén voltak telepítési kísérletek, de ahol nem gazdasági alapon, természetes úton történt, mind kudarcot vallott. Olyan nagyok az emberi és regionális különbségek, hogy a betelepítettek képtelenek beépülni az új közösségbe. Ott volt például a györgyfalvi eset, azé a 12 gyerekes betelepített családé, amely visszaköltözött Alsótökre annak ellenére, hogy mindent megadtunk nekik. Megélhetési lehetőséget, munkahelyet és lakást biztosítottunk, ajándékokat kaptak, a hollandok még mosógépet is hoztak számukra. És ami a legfontosabb, megkapták a közösség szeretetét..., de nem igényelték. Összecsomagoltak, és hazamentek. Éppen ezért hiszek abban, hogy csakis a természetes vonzerő megerősítése járhat eredményekkel.

Az etnicitás önmagában nem érték. Sosem lehet azt mondani egy szórványtelepülés hírmondónak maradt magyarjainak, hogy „tessék beköltözni” egy magyarlakta településre, pusztán csak azért, mert ott magyarok élnek. De ha azon a magyarlakta településen működik egy kisüzem, egy műhely stb., amely a megélhetés szempontjából vonzza, akkor már irányíthatom oda, vagy önmagától is oda irányul, hiszen a megélhetését ott látja leginkább biztosítottnak. Ez járható út, csak az a baj, hogy nincs egy erre vonatkozó egységes, világos terv. Politikailag kissé veszélyes is, hiszen ha el-

kezdődik egy népesség-átirányítási folyamat, akkor abba fantasztikus gazdasági erőket kell bevonni, különben eleve halva született kísérlet lesz. Szomorú tapasztalatom az, hogy sokkal könnyebben élnek meg a magyarok a nagy román tengerben egyedül vagy kis csoportban, mint egy nagy magyar többségben. Fantasztikus példáim vannak: megjelenik a magyar egy román faluban és lehenyerli a román közösséget. Ő lesz az ász, mert neki van magyarországi kapcsolata, ő tudja a nyelvet, így ő indítja be a gyárat, az üzemet, s rövidesen multimilliomos lesz, míg a saját falujában ilyesmit nem tudott megvalósítani.

A NAGYVÁROSOK OLVASZTÓTÉGELYÉBEN

-- De mi történik a nagyvárosokban? Milyen folyamatok zajlanak le itt? Amerikanizálódás vagy sima beolvadás történik? Az amerikai nagy olvasztótégelyben azért az egyes etnikumok nagyon megtalálják egymást: közösségben – negyedekben – laknak, s a közösséghez való tartozás tudata még akkor is nagyon erős, ha már az angol átvette az anyanyelv szerepét. Milyen hangsúlyt kap az etnicitás a mi nagyvárosainkban?

– Egyfelől van egy nagyon erőteljes izoláció. Azzal, hogy megszűntek a nagy tömegesítő munkahelyek, viszonylag jobb a helyzet, mint a hetvenes-nyolcvanas években. Akkor az üzemben, a gyárban tömegesítő életformára beállítva, összezártan élt együtt a magyarság a románsággal. Sokkal nagyobbak voltak az érintkezési felületek és ezzel a beolvadás veszélye is. Most a városokban, egyrészt a nagyfokú munkanélküliségben kialakult a hazatekintés, a hazajáró, kétlaki életforma. A földek visszaigénylésével, megművelésével formálódik az a gazdasági-hétvégi életforma, amely nagyon sokat erősítette a hazatérő peremmagyarság öntudatát. Sokkal jobban felfedezték egymást. Hazajárnak, dolgoznak, találkoznak, pótolják a megélhetést úgy, ahogy lehet, de ez a mindennapi létért való küzdelem nagy-

mértékben egymásratalálást is jelent. Mindez erős szeparációs tényezőként jelentkezik és hat. Viszont a nyelvromlás ennek ellenére fantasztikusan nő.

A lakónegyedekben ugyanaz a helyzet, mint a peremfalvakban. Az anyanyelvi informálódás hiánya vagy visszaesése egyre erősödő veszélyt jelent ezeknek az embereknek a számára. Érdeemes volna nagyobb energiákat befektetni annak tanulmányozására, hogy ennyi intézmény, anyanyelvi információt tálaló erő mellett a lakótelepi hatalmas szórványtömegek hogyan és miért maradnak anyanyelvi információ és kommunikációs lehetőség nélkül. Ilyen tekintetben Kolozsvár a legjellegzetesebb eset, talán itt van a legnagyobb hasadék a tálalt és a befogadott anyanyelvi információ között. Magyar színház, rádió, televízió, lapok, egyetem, közművelődés, a meglehetősen jól működő, állandó csoportélményt, találkozási lehetőséget biztosító kerületi RMDSZ-szervezetek, az egyházak biztosította alkalmak dacára a lakótelepek magyarjai nem találják meg azt a kisközösséget, amelyre szükségük lenne. Az ijesztő méretű nyelvromlásnak is az az oka, hogy a lehetőségek ellenére ezek a hatalmas tömegek változatlanul magyar információ nélkül élnek, s az anyanyelvet, akárcsak a peremfalvakban, másodrendű nyelvként, csupán a családban használják. A közösség ereje hiányzik, mert az egyénnek hiába állna rendelkezésére a Duna Televízió, ha nem tudja megfizetni a parabola-antennát vagy a kábeltévét, hiába van rádió, ha nem a magyar műsort kapcsolja be, hanem Bukarestet vagy Kolozsvárt románul, mert úgy érzi, hogy az szól neki.

A NAGYVÁROSI IZOLÁCIÓ ELLENSZERE A SZOLGÁLTATÓ EGYHÁZ (IS)

Nap mint nap erősödik a beékelődés, a többségnek a kisebbségre gyakorolt ráhatása és a lakótelepi izoláció. Ez a veszélyessé váló izoláció csak akkor számolható fel, ha valaki bemegy abba a lakásba, ha tudomásul ve-

szi a benne lakókat, számon tartja, elvárja valahová, tudatosítva ezáltal, hogy egy közösséghez tartoznak. Még jobb, ha valamilyen formában anyanyelven értékeket, „szolgáltatásokat” is végez. De a nagyvárosokban óriási tömegek élnek, akikhez évtizedek óta senki sem kopogtatott be. És ez elsősorban az egyház felelőssége. Az említett mozzanat, hogy egy lelkipásztor figyel rám, szeret, számít rám, nem pénzt kér, hanem csak érdeklődik irántam... nos, ez közösségformáló erejű lehet. Elkezdtuk pótolni mindezt annyira, amennyire erőnkől kitelt. Volt egy monostori felmérő akciónk, amely, sajnos, csak a reformátusokat tudta átfogni. Teológusok végezték. Eredeti terv szerint nem felekezeti szerint, hanem lépcsőházzal lépcsőházra, embertől emberig kellett volna menni, de nem volt kivel megvalósítanunk.

A másik, amit nagyon hiányolok, az egyházi szolgáltatások biztosítása. Jelentőségüket több gyülekezet példája igazolja. A népegyházi réteg óriási részének nem szükséglet, nem élmény a templomba járás, az egyházzal való kapcsolattartás. Szimbolikusan oda tartozik, kifizeti az egyházadót, de az egyház közösségi formáit nem találja meg. Így kommunikációs szakadék jön létre az egyház és az egyén között.

– *Nem találja meg, vagy nem is keresi, nem is igényli az ilyen alkalmakat?*

– Úgy folytatnám a gondolatot, hogy amikor egyáltalán nyújt ilyesmit az egyház. Én szolgáltató egyháznak nevezném azt, amely ezeket a rétegeket képes lenne megfogni és összetartani. Szamosújvár példáját hoznám fel, ahol a következő ötlet született: felépítettek egy gyülekezeti házat és beállítottak oda egy minimális összegű támogatással működő kis konyhát. Itt megszervezték a gyerekek foglalkoztatását a tanulás vége és a szülő hazatérése között, szilenciumi rendszerben. Még román gyerekek is jönnek, kisebb számban. Az egyház ezáltal olyan sávban nyújtott szolgáltatást,

amelybe eléggé széles réteg beletartozik, ezzel megfogta a városi magyarságnak azt a rétegét is, amely különben templomba sem menne el, amelynek ha nem temet, nem keresztel vagy esket a pap, egyáltalán nem hiányzik az egyház... Etnikai izolációban élt ez a réteg, de azzal, hogy az egyház nyújtott neki egy közösségi szolgáltatást, etnikai tartalmak nélkül, a szolgáltatást igénybe vevő tulajdonképpen etnikai közösséget is kapott. Igénybe veszi, mert a gyermek kap ott egy ebédet, tanul, felügyelnek rá..., így a szülő és a gyerek egyaránt közösségre talál. Az idejáró szülők fokozatosan bekapcsolódnak a közösségi életbe és munkába. Ezzel a szolgáltatással az egyház többet ért el, mint hogyha sorba járta volna a híveket. A szolgáltatás által nyújtott szeretet megteremtette a kapcsolatot az egyházzal.

A SZÓRVÁNYBAN ÉLŐK EGYETLEN ETNIKAI ÉLMÉNYE AZ ISTENTISZTELET MARADT

– *Nem szeretjük általában az amerikai modellt, de tagadhatatlan, hogy az amerikai közösségsszervező kezdeményezések általában sikeresek. Nálunk nem honosítható meg a szombati közösségi nap az amerikai vallási közösségek mintájára? Vagy idehaza ilyen „luxusra” még nem jut ideje az embernek?*

– A hét végi életet élő nagyvárosi magyarnak nemigen van lehetősége arra, hogy közösségi napokon, az ilyen tevékenységekben vegyen részt. Valamilyen megoldást mégis kell találnunk, és minden valószínűség szerint elsősorban egyházi vonatkozásban lehetne hatékonyabban lépni. A baj az, hogy az egyház nem tudja a tömegeket átfogó és a tömegek személyes, családi, közösségi életébe belépő funkcióját maradéktalanul ellátni. Sajnos, a személyes kapcsolattartás marad el. Nem vádlón mondom, hiszen tudom, hogy objektív okokból adódik. A társadalommal együtt átalakult a lelkészi élet, az egyház is. A lelkészek kénytelenek mindennel foglalkozni, rengeteg olyan probléma szá-

kadt a nyakukba, amellyel eddig nem kellett megbirkózniuk. Tudom, hogy időre van szükség.

Hiszek abban, hogy az egyházaknak lassan kialakulnak az olyanfajta közösségi házaik, amelyek otthonok lehetnek. Nagyon fontosnak tartom azt az építési hűlámot, amely Kolozsvárt is elérte, bár az egyház egyelőre csupán a szakrális közösségszervezés terén tud igazán eredményeket felmutatni. A közösségi házak megteremtik majd a fiatalok, az idősek klubszerű életlehetőségeinek feltételeit, egyben nyelvi közösséget teremtvé. Ezt a lehetőséget – az említett okokból adódóan – még nem használták ki az egyházak, így a nagyvárosi fiatalok hallatlanul magukra maradtak. Az egyház nagyon sokat tehetne érettük, ha megnyitná kapuit a szakrális területről a szabadidő-szervezés felé. Kolozsváron már van jó példa arra, hogy a gyülekezet fiataljai nemcsak az ifjúsági találkozókön vannak együtt, hanem együtt szilvesztereznek, születésnapoznak, együtt kirándulnak, egymást látogatják, gyülekezetközi, településközi kapcsolatokat alakítanak ki.

– *A szórványmentést még mindig az egyházak végzik magányosan, külföldi anyagi segítséggel, vagy már más romániai magyar szervezetek is bekapcsolódtak?*

– Ezt a munkát tulajdonképpen az egyház végzi. Az alapvető követelmény az, hogy az adott közösségnek, bármennyire kicsi legyen az, az etnikai értékekkel rendszeres kapcsolata legyen. Ezeket az értékeket közvetíti az egyház a maga teljes szakralitásával: a közösségi alkalom megteremtésével, az imával, énekkel, misével. Gyakorlatilag a romániai magyar szórványnépszerűség túlnyomó részének ennyi és csakis ennyi az etnikai élménye. Nincs etnikai csoportélménye, mert a csoport megszűnt, de utánpótlás, tartalék sincs. Az informálódás csatornái nem működnek, s ha van is magyar nyelvű televízió, az nem igazán közösségteremtő értékű. Marad a tanító, ha van, de legtöbb helyen már nincs, és a lelkész, aki azáltal, hogy a szakrális felada-

tokat ellátja, magyarságot ment. Az istentisztelet közösségteremtő alkalom, az egyház egyben nyelvi közösség is. Én azért félek, azért zúgolódom olyan gyakran, mert ezzel nem nyugtathatja meg magát sem az erdélyi magyar vezető réteg, sem az egyházak, hogy úgymint ott vannak az embereink és végzik a dolgukat. És főleg nem nyugtathatja meg magát a nagy stratégiákra kötelezett mindenkori magyar vezetés, mert erre tervezni kell, a kiépülő, megtervezett struktúrát támogatni kell, rá kell építeni.

A SZÓRVÁNYKÉRDÉSNEK NINCS REKLÁMÉRTÉKE

– *Első és legismertebb szórványalapítvány a Diaszpóra. A kilencvenes évek elején rengeteg szórvánnyal foglalkozó alapítvány létesült. Működnek-e még ezek, és működik az RMDSZ égisze alatt létesült Szórványtanács?*

– Annak ellenére, hogy ez az Erdélyi Református Egyházkerület alapítványa, minden igyekezetünkkel azon vagyunk, hogy felekezeti különbség nélkül foglalkozzunk a szórvánnyal. Nagyon nehéz, de hozzátartozik a dolog lényegéhez. A nyári missziókat sosem szervezzük meg anélkül, hogy azokban az unitárius, evangélikus teológusok és lehetőség szerint a katolikus vallástanárképzős fiatalok ne vegyenek részt. Ez alapelvünk. Nem érdem és nem ökuménia kérdése, másképpen egyszerűen nem kezelhető a szórványprobléma. Râmnicu Vâlceán például, ha becsengetek a szórványmagyar családhoz, nem fogok visszatérni azért, mert az nem az én felekezetem tagja. A Kárpátokon túli istentiszteletek azért nagyon érdekesek, mert ott különböző felekezetű emberekhez kell úgy szólni, hogy egyformán nyújtsunk számukra valamit.

Kezdetben, az évtized elején valójában nagy volt a lelkesedés, nagyon sok szórvánnyal foglalkozó alapítvány létesült. Ezek mindmáig lényegében lefednek egy kisebb vagy nagyobb régiót. Azzal, hogy hagyományör-

ző, tehetségkutató vagy bármilyen más csoportok szórványterületen is elvégzik a feladatukat, nagyon erős szórványfunkciót töltenek be abban a régióban. Nekem azonban az a bajom, hogy mindez nem áll össze egységes egésszé. Nem tudjuk összehívni őket. Hiányzik a központi szándék arra, hogy ezt a kérdést átgondoltan, rendszeresen és közösen próbáljuk meg kezelni. Az EMKE, a Romániai Magyar Közgazdász Társaság, az RMGE tulajdonképpen szórványszervezetek is, vagy legalábbis annak kellene lenniük. Maga az RMDSZ is szórványszervezet, hiszen tagjainak kétharmada szórványban él. De még ezeken a szervezeteken belül sincs olyan ember, aki kimondottan az illető szakterület szórványvetületeivel foglalkozna, és ugyanakkor ezek között a szervezetek között sincs összehangolva a szórványprobléma kezelése. Mi elveszünk a napi feladatok tengerében, mert tulajdonképpen a romániai magyar társadalom minden szeletét érinti a szórványkérdés, és az alapítvány keptelen mindezt összefogni. Mindaddig nem lehet hatékony kezelésről gondolkodni, míg a romániai magyarság csúcsvezetése minden támogatásában és programjában tudomásul nem veszi, hogy olyan speciális és súlyos problémával állunk szemben, amely csak átfogóan, intézményes keretek között kezelhető. Nem feltétlenül ügyosztályra, alelnökségre gondolok, hanem arra, hogy létesüljön és működjön a szórványkérdés különböző vetületeit (kultúra, oktatás, gazdaság stb.) átfogó, összekapcsoló és koordináló intézmény. Amikor a Szórványtanácsot létrehoztuk, ilyesmire gondoltunk. Arra viszont már nem volt pénz, hogy működtessük is.

Én csak arra kértem és kérem az RMDSZ-t, hogy az 500 ezer szórványmagyar kapja meg ugyanazt a támogatást, ami a 60 ezer magyarul még beszélő csángónak kijár. Tulajdonképpen nincs is ennyi magyarul beszélő csángó, ennyire tehető azok száma, akik valamilyen szinten *ismerik* a magyar nyelvet. De a csángó szövet-

ség irodájának, infrastruktúrájának támogatása rendszeres és biztos. Nyilvánvaló, hogy a csángóság területileg is jól körülhatárolható, néprajzilag érdekes és óriási reklámértékkel bír. Mégis úgy érzem, jogosan kérem, hogy az RMDSZ a Szórványtanácsot is fejlessze fel olyan intézménnyé, amely szakszerűen és biztos alapokon működik, s ezáltal távlatot nyújt a Romániaszerte élő, reklámértéket nem hordozó magyar szórványnak is.

– *Milyen választ kapott?*

– Az ígéretek szintjéig már eljutottunk. Mivel az RMDSZ égisze alatt létrehozott Szórványtanács működtetésére nincs keret, a Diaszpóra Alapítványnál dolgozik az RMDSZ által fizetett alkalmazott is. Eddig ennyire futotta. Intézményes keretek és biztos anyagi támasz nélkül a Mezőségtől a Duna-deltáig, Tisza-hosszúmezőtől Giurgiuig átfogni a semmilyen szempontból kuriózumot nem jelentő szórványt lehetetlen. Két évig dolgoztunk a regáti magyarság katalógusának összeállításán. Elkészült, és ezzel ki is merültek lehetőségeink. Újságot, könyvet küldünk nekik, de saját erőből kapcsolatot tartani velük, bármiféle közösségi alkalmat teremteni számukra nem tudunk.

Említettem már, egész vidékekről van szó, lépnünk kell ahhoz, hogy valamit is megmenthessünk. Az első és legsürgősebb lépés pedig a kérdés intézményesítése kell hogy legyen. Gazdát kell találni a szórványnak is, és ez a gazda nem lehet más, mint azok, akik a romániai magyarság teljes sorskérdéseinek gazdái.

(Szabadság, 2000. január 11–12.)

MIT ÉR A SZÓRVÁNY, HA MAGYAR?

Beszélgetés Gál Máriával

ÚGY CSELEKEDJÜNK, HOGY MEGMARADJUNK!

Az erdélyi és királyhágómelléki református szórványgondozó lelkipásztorok, vallástanárok, teológusok algyógyi értekezletük után nyilatkozatot adtak ki, amelyben az összmagyarsághoz szólva sürgetik a szórványmagyarság egységes etnikai vitalizációs és rehabilitációs stratégiáját, benne a régiók, a falusi és városi peremhelységek részletes védelmi tervét. Az alábbiakban ebből a nyilatkozatból idézünk.

„Baj van, nagyon nagy baj, mert ma már utolsó előtti perceinket éljük Erdély legszélsőbb vidékeinek legnagyobb részén. Lelkészekként, tanítókként úgy állunk a romok között, mint a vezérek a vesztes csatatéren. Románia magyar lakosságának lassan fele nyelvi veszélyben, halmozottan hátrányos nyelvi, etnikai, vallási helyzetben él, és ez a helyzet egyre súlyosbodik. [...] Az anyanyelv utolsó foszlányai visszafojtott jajszóként beszorultak otthonaink és igehirdető templomaink falai közé. Egyre növekszik a kivándorlások aránya, botladozik az ifjúság nyelve, kopnak a szavak, teljes a nyelvi árvaság. [...] Csoda-e, hisz magára maradt az itt szolgáló egyház és iskola, az itt élő értelmiség, és nem nyújt nekik senki támogatást, nem ad tanácsot a mindennapokra?! Megtisztelő számunkra, és mindig elismeréssel értékeljük, hogy a romániai és egyetemes magyarság vezetőségének egésze és egyházaink csúcsvezetése is úgy tekint a lelkészek, gyülekezetek és néptanítók felé, mint a szórványgondozás legfőbb munkásai, támaszai felé. De olyan nagy a baj, hogy a peremmagyarság sorsa, jövője az egész Kárpát-medencében nem maradhat csupán egyházi szolgák, tanítók magányos küzdelmének belügye.”

ÉVRŐL ÉVRE ROMLIK A NYELVI SZINT

Vetési László szórványgondozó református lelkipásztorral, szórványügyi előadóval, a Diaszpóra Alapítvány elnökével az év elején is elbeszélgettünk. Ő abban az interjúban is kongatta a vészharangot, felhívta a figyelmet arra, hogy szórványkérdésben nem lehetnek illúzióink. Ezúttal is őt kérdeztük az algyógyi nyilatkozatról, az általa kidolgozott rehabilitációs stratégiáról, illetve az idei szórványtáborok tapasztalatáról.

– *A nyári szórványtáborok idei tapasztalata alapján merre haladunk? Hogyan alakul a szórványban élő gyerekek nyelvi helyzete?*

– A szórványtábor-szervezés folyamatos program, amely az Illyés Alapítványnál is, az Iskola Alapítványnál is évek óta prioritással van jelen. A gond ott kezdődik, hogy a támogatási rendszer nem egységes. Az előző évekhez képest, amikor a táborszervezők idejében lejben megkaphatták a támogatást, az idén ez forintban érkezett. Így a táborok nagy része nem kaphatta meg, egyáltalán nem vagy túl későre jutott hozzá a kellő pénzhez. Ez megoldásra váró kérdés, mert negatív hatással van a táborszervezési kedvre nézve.

Kezdetől azt szorgalmaztuk, hogy a szórványtábor lehetőleg ne intézeti, bentlakási, steril kultúr- és nyelvi környezetben zajló, hanem közösségi, a falu, a gyülekezet által felvállalt esemény legyen. Ez a kedv is sajnos lankadóban. Eddig országosan 20–30 táborral indulunk, az idén tudtommal – a csángó táborokat leszámítva – alig sikerült 8–10-et összehozni.

Ami Kolozs megyét illeti, minden elismerésem azé a szamosújvári gyülekezeté, amely már ötödik éve mezősegi gyerekeket hoz be a Füzes mentéről. Rendkívül világos intenzív programban foglalkoznak velük lelkészek, tanítónők és szakképzett helyi asszonyok, fiatalok. Ez nagyon magas színvonalú táborrá nőtte ki magát. Hasonlóképpen a Hunyad megyei bácsi tábor, ahol

két-három ciklust szoktak felvállalni, de az idei pénzből csak kettőre futotta. Itt az eleve szórványban élő, alig száz fős gyülekezet elsősorban a Hunyad és Zsilvölgyi gyerekeket látja vendégül. Másik nagyon jó tábor az erdőcsinádi, ahol mezőiségi csoportokkal foglalkoznak elsősorban, de csángó csoportjuk is van. Ezen kívül voltak táborok Somosdon, Magyar Nemegyén és Algyógyon is.

Ami az általunk szervezett és közvetlenül általunk irányított táborokat illeti, ezek 1992 óta, amióta ezzel is foglalkozunk, jelentős átalakuláson mentek keresztül. Az első időkben a gyermekeket „tisztá” táborokban, tehát otthoni közösségükből kiemelten oktattuk, tábori környezetben. Mellette folyt a közösségi, falusi táborprogram, ami azt jelentette, hogy egy tömb-településen együtt voltak a „gyermekek a gyermekekkel”, családoknál. Együtt vettek részt oktatási programban, magyar- és vallásórán, egész nap együtt voltak, barátságok alakultak, a gyermek a gyermekről tanult. Mindezek megtartása és szorgalmazása mellett eljutottunk a „gyermekprogram odahaza”, saját környezetben változatig, amikor egy-egy falut „megszállnak” a fiatalok, és ott, a gyermekek mellett a közösséget egészében lelkigondozzák.

Az alapvető szomorú tény minden régióban az, hogy a nyelvi szint folyamatosan romlik. Pillanatnyilag ugyanannak a gyermekcsoportnak a rendszeres visszajárása az egyedüli eszköz a szinten tartáshoz. Az igazság az, hogy 10 napos, két hetes programmal csodákat nem lehet tenni.

– *Ezek a teljes szórványban élő gyerekek a családban még magyarul beszélnek vagy már kétnyelvűek?*

– Vidéke válogatja. Van egy kis réteg, amely teljes egészében magyarul beszél. Van olyan, amelyik alkalomhoz és témához kötötten váltja a nyelvet. Elsősorban az oktatással kapcsolatos nyelvezetet, mert azt a nyelvi helyzetet, amelyet kintről hoz be a családba, ott

is román nyelven éli meg. Nem lehet egy románul tanult számtanpéldát magyarul megtárgyalni-megoldani otthon, hiszen nem ismerik a kellő magyar nyelvezetet. Ez a legnagyobb probléma: a „nyelvkiütés”, bizonyos nyelvhasználati területek többség számára történő „lefagyasztása”, és ezt elsősorban az iskola és a házon kívüli tevékenység hozza be. Tipikus példája ez annak, hogy az oktatás nyelve hogyan foglalja el a nyelvi tér egészét.

Ez azonban nem csak a magyarul nem tudó gyerekekre, hanem kétnyelvű helyzetben élőkre is vonatkozik. Kivéve a csángókat. A csángóknál az eddigi programok nem hozták meg a várt eredményeket. De a táborozás hatása még náluk is nyomon követhető. Nem is annyira a nyelvben, mivelhogy otthon már nem használják, fokozatosan kikopnak a megtanultak. Inkább az énekek maradnak meg.

– *Mennyire érzik, vallják magukat magyarnak a kétnyelvűség állapotában élő szórványgyerekek?*

– Tulajdonképpen az egyház betájolja magyarságukat. Ők tudják, még akkor is, ha román nyelven, hogy magyarok. Sokszor csak vallási alapon azonosítják magukat, de ezt ők alapvetően magyarságként értelmezik. De ez a kérdés vidékenként változó. Észak-Erdélyben teljesen más, mint Dél-Erdélyben, a Nagy-Szamos menti Magyar Nemegyén is másképpen néz ki, mint a Belső-Mezőségen. A mezőségi gyerekek, közülük is a Füzes mentiek állnak legjobban. Ott azért folyamatos a lelkész jelenléte, folyamatos a vallásoktatás és viszonylag kis számú közösségre jut egy lelkész. Magukra maradván ők is átbillennek, de azért döntő többségük, még ha teljesen románul is, magyarnak vallja magát.

– *A nagyvárosi szórványból – Brassó, Szeben, Medgyes, Arad, Temesvár, Kolozsvár-Monostor... stb. – próbálták megszervezni a gyerekeket?*

– Egyelőre annyira átláthatatlan a nagyvárosi helyzet, hogy nem tudunk itt világos képet nyerni. Nem

tudjuk az egyházakat sem úgy mozgatni, hogy ezekre is kellő súllyal odafigyeljen. Nincs elég emberük sem, és a lelkészek erejét meghaladja a munka. Ember- és pénzhány miatt nincs dinamikus, személyes kapcsolat a lelkész, a magyarság intézményei és a lakótelepi szórvány között, márpedig ebben a sajátos helyzetben erre lenne szükség. A jövő nagy kérdése épp az, hogy mennyiben sikerül a nagyvárosi közösségi munka – az erdélyi magyarság 57%-ának – kérdéseit megoldani.

MENTSÜK, AMI MÉG MENTHETŐ!

– *Az algyógyi nyilatkozat radikális szemlélet- és módszerváltást sürget a szórványgondozás területén. Miért?*

– A nyilatkozat lényege az, hogy elérkezett az ideje egy nagyformátumú, az eddigi kereteket túllépő rendezésnek. A szórványgondozó lelkészi közösség úgy érzi: ezt a nyilatkozatot neki kellett megtennie. Az okok eléggé világosak: tervezés, helyzetmegoldás nem történt. Sajnos, ki kell mondani, hogy az egyházban mind- eddig mindenféle fórum megnyugtatta magát azzal, hogy az a szakrális kapcsolattartás, ami működik a kisközösségek és a központ között, megoldja a kérdést. Ez azonban nem elég, ebben nem lehet megnyugodni. Ezek az emberek magukra maradnak, elfáradnak. Nagyon örülök, hogy a tanítókkal együtt, az ő nevükben és beleegyezésükkel nyilatkoznak a lelkészek, mert ezen vidékek utolsó értelmiségfoszlányait képviselik. Ezt a kérdést nem lehet rájuk hagyni, mert képtelenek megoldani. Új alapokra, új szemléletre helyezett rendezési tervet kell készíteni. Én ezt a tervet készítem, nyers változata megjelent a Magyar Kisebbség idei ket- tes számában vitaindítóként. Ennek lényege az, hogy az eddigi támogatási rendszer fenntartása mellett a tervezést, *a segítségnyújtást egy nagy stratégia mellett a lokalitásra kell lebontani.* Ha mi nem lépünk be a kisközösség életébe, ha nem oldjuk meg a hátrányos

nyelvi kisközösségek alapvető *helyi* gondjait, ha nem nyújtjuk a lehetőségét annak, hogy bizonyos értékekhez hozzájussanak, akkor semmiféle megoldásra, túlélésre nem várhatunk és nem nézhetünk szembe nyugodt lelkiismerettel a jövővel.

– *Ki ez a mi? Az egyház vagy az egyetemes magyarság?*

– Az egyetemes magyarság az, amelynek ebben a kérdésben nyilatkoznia kell. Arról, hogy felvállalja-e ezt a lokalitást. A lokalitás helységeket, konkrét és sajátos gondokat jelent, a lokalitás a helységek együtteséből összeálló régiókat jelent, de jelent lakótelepi, lépcsőházi közösségeket és azok gondjait is.

Mindenekelőtt teljesen új oktatásszervezési szempontokat jelent. Még végiggondolni is döbbenetes, hogy ha 1990-ben 100 iskolabuszt kapott volna az erdélyi magyarság, több száz gyermeket menthettünk volna meg a magyar oktatás számára. És ha a városokat is ideszámolom, akkor ezrekre rúg ez a szám. Ezek a gyerekek azért vesztek el magyarként, mert nem juthattak el a legközelebbi település magyar iskolájába vagy a nagyváros pereméről a központi vagy a város másik végén lévő magyar iskolába.

Létre kell hozni az egésznek egy koordonáló, felügyeleti szervét. Azért legyen ez az EMKE, mert azt nem kell kitalálni, az ki van találva több mint száz éve. Vissza kell adni egykori rangját, méltóságát, apparátusát. Művelődéstervezés kell, értelmiségtelepítés és szociális védőháló kell, persze mindez az emberi lehetőségek, a belső igények és anyagiak függvényében. Testvérkapcsolatokra, új lelkészi, tanítói, falugondnoki, szociális gondozói állások létesítésére van szükség, és ezekkel kell rendezni a nagyvárosok lelkigondozásának kérdéseit is, központi pénzből, mert ezt az egyházak ma már nem tudják felvállalni. E regionális munkát kiemelt, missziós munkává kell nyilvánítani, és ilyen állásokra, erőteljesen felkészített emberekre van szükség.

ség. Akkor elindulhat a tervezés, a mentés. Senki nem akar művi beavatkozást, mesterséges életbentartási stratégiát. Ennek fejlesztési szintje úgy és annyiban alakul, ahogyan és amennyiben az érintett közösség igénybe fogja azt venni.

– *Milyen központi alapra gondol?*

– Központi szórványalapot kell létrehozni rendszeres, betervezhető támogatással.

– *Milyen pénzből teremthető meg?*

– Nem lehet megteremteni másképp, mint a jogosan igényelhető román közpénz mellett elsősorban magyar állami pénzből. Emellett az elérhető és megszerezhető EU-pénzekre is pályázni kellene, de folyamatosan alapozni csak a magyar állami pénzre lehet. Ahogy kapásból kétmilliárdot felajánlottak magánegyetemre, úgy erre a célra is előteremthető.

Tulajdonképpen kis összegekről van szó. Kiszámoltam: egymilliárd forintból, a rendszeres évi támogatás minimális szinten tartásával gyakorlatilag ezer magyar település tartható életben úgy, hogy adunk nekik havonta 50 ezer forintot. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy tervezni tudnak, és művelődési életet tarthatnak fenn, ami egyben közösségfenntartást jelentene.

Pályázatot kell hirdetni minden romániai magyar helység művelődési életének, belső önépítésének megszervezésére. Ez viszont csak rendszeres támogatással valósítható meg, és én pillanatnyilag egymilliárd forintnyi összeget máshol nem látok, mint a magyar kormánynál. És miért ne lehetne, ha az augusztus 20-i tűzijáték alkalmával ennél többet durrogtattak el?

Emellett az RMDSZ-nek egy 30–35 személyes hivatalt kellene megteremtenie, amely központi szaknácsadási rendszerként működne. Az eddigi szobor- és emléktábla-avatási rendezvények mellett az EMKÉ-nek fel kellene térképeznie a helyi problémákat, össze-sítenie kellene őket. Ehhez nyilvánvalóan irodákat kellene létesíteni. Fel kellene éleszteni azt az EMKE-ap-

parátust, amely a múlt század végétől alapja volt az erdélyi magyar művelődési élet tervezésének.

A rendszer működéséhez eldöntésre vár a „mi minősül szórványnak?” kérdése is. Mert szórvány és szórvány között nagy különbségek vannak. Anyanyelvi értelemben az Aranyos menti nyelvcsérés Verespatak is az, közösségi életfunkciók működése szempontjából a Nyárád menti Kendő, Márkod is az. Szórványtelepülés az is, ahol már alig tudnak magyarul, de az is, ahol még sokkal jobb nyelvi helyzetben kis számú közösség él.

– *És ha ez a terv terv marad, akkor mi lesz? Mire kell számítanunk?*

– A lelkeszi közösség úgy érzi, hogy ezeket a dolgokat mindenekelőtt ki kell mondani. Nem azért, hogy ezáltal megmentsük a lelkünket – *dixi, et salvavi animam meam* –, hanem azért, mert tudomásul kell vennünk mindazoknak, akik ebben a kérdésben érintettek. Hogy ne mondhassák, hogy nem tudnak róla. Tudatosítani kell, hogy baj van. Olyan méretűek a bajok, hogy a peremmagyarság sorsa, jövője nem maradhat csupán egyházi szolgák, tanítók magányos helyi küzdelmének belügye. Ha nem helyezük le a lokalitás szintjére a rehabilitációs életbentartási rendszert, akkor tudomásul kell vennünk ezeknek a közösségeknek a felszámolódását.

– *Mennyire távlati ez a felszámolódás? Vagy közeljövőről van szó?*

– Meg kellene rendelni egy kisebbségkutató intézettől ezen trendek alakulásának felmérését. De a helyzet ismeretében meg is lehet saccolni azt, hogy hogyan és milyen arányban számolódik fel egy közösség vagy a romániai peremmagyarság egésze. Pillanatnyilag 400 ezer olyan emberről van szó, akinek a második nemzedéke nem lesz magyar. Egy nemzedéknyi idő alatt a 400 ezerből egy átmeneti nyelvezetű, 100–150 ezer ember marad.

– *Ez tehát a vég kezdete?*

– Igen. De most már eljutottunk oda — és ez az igazán meggondolkodtató —, hogy nem politikai, hanem önmagunk által vállalt onfelszámolódás elé is kell nézni. Ám még mindig bizonyos mértékig rendezhető, egy bizonyos réteg még megmenthető. Biztos, hogy ehhez a teljes oktatás lehetőségének a rendezése az első lépés: a kollégiumi épületek rendbetétele, háromszáz tanító azonnali kihelyezése olyan helyre, ahová lehet, akár fakultatív oktatásra is. Amint már mondtam, sürgős értelmiségtelepítésre, szociális hálóra van szükség. Hangsúlyozom: ahhoz képest, mekkora tétről és tömegről van szó, aprópénzzel megoldható.

– *És hogy állunk a kétmillió romániai magyarral?*

– Nem merek számokkal dobálózni, de lehet, hogy szűken még kijön a másfél millió.

– *Úgy értem, természetes asszimilációval állunk szemben.*

– Azokban a régiókban, amelyekről beszélünk, ez biztos. Az együttélésből fakadó természetes folyamat eredménye. A politika és a közhangulat, a kudarcélmények sokasága, a sikerélmények elmaradása, a kisebbségi lét gazdasági, közéleti hátrányai is nagymértékben befolyásolják ezt a folyamatot. A tűzijátékról beszéltem, az eldurrogtatott milliárdról. Nem igaz, hogy ennek nincs jelentősége a magyarságnak ebben a rétegében. Végignézik ezt a tűzijátékot — mindegy, hogy mennyibe kerül —, és erőt kapnak, büszkék lesznek etnikai hovatartozásukra. Az EMKE kapcsán a szoboravatásokat, megemlékezéseket említettem. Ezeknek az ünnepeknek, a szobroknak is megvan a maguk jelentősége, nagymértékben segítenek az önértékelés javításában. Ha tudnám, hogy a szórványban legalább egy szobor felállítható, vagy egy emléktábla feltehető anélkül, hogy ne verjék szét, mint Földváron, azonnal megtenném.

Ilyen ösztönző, önbizalomerősítő a politikai sikerél-

mény is. Az Olt-mente Szeben megyei szakaszán, Viktóriaváros mellett, Románújfaluban, ahol 20 magyar él, azzal fogadott egyszer a gondnokné: „Tiszteletes úr, most már mi is fel vagyunk egy kicsit kapva, amióta bent vagyunk a kormányban.” Az a sikerélmény, hogy a magyarság komoly politikai és kormánytényezővé vált, lépten-nyomon jelen van a szórványban, és nem csak a Valeczki Mariska néni szövegében. Nagy jelentőséggel bír számukra egy-egy magyar tanácstag, mert úgy érzik, van kihez fordulniuk. A prefektusokról, al-prefektusokról nem is beszélve. Hunyad megyében a magyar alprefektus kinevezése olyan kisebbségi sikerélményt nyújtott, amely elképesztő módon segített a kisebbségi önértékelésen.

A szórványban sok minden fordítva működik, ezért annyira fontos számukra a közösségi képviselet. Magukra hagyottan a külső nyomással szemben tehetlenné válnak. Míg a tömbmagyarságot erősíti bizonyos mértékben, a szórványt gyengíti az erőszakos asszimilációs kísérlet. A természetes asszimilációval azért nehezebb szembeszállni, mert szinte észrevétlenül működik. Ezek a tendenciák azonban már mindenhol megjelennek, elsősorban a médiafogyasztásban mérhető le. Már a tömbmagyarság fiatalsága – és nem csak az – is többségi médiafüggővé kezd válni.

Ezért kérjük az egyetemes és romániai csúcsvezetést, a Székelyföldet és a többi tömbvidéket, hogy ne nyugtassák meg magukat azzal, hogy a szórványok sorsa és jövője az ott szolgáló lelkészek és tanítók között a legbiztosabb kezekben van. Ne vigasztalja meg magát senki azzal, hogy úgyis mindegy, vagy csak lesz majd valahogy, ahogy eddig volt. Mentsük, ami még menthető! Sütő Andrással szólva: *próbáljunk úgy cselekedni, hogy megmaradjunk.*

(Szabadság, 2000. szeptember 9.)

TESTVÉRŰL SZÜLETNI A NYOMORÚSÁG IDEJÉRE

Orbán Lajos és Varga Zoltán beszélget Vetési László
lelkész-tanárral, az Erdélyi Református Egyházkerület
szórványügyi előadójával

– *Nemrég tértek haza dél-erdélyi és regáti missziói útjukról a kolozsvári protestáns fiatalok. Elégedett a szakirányító?*

– A fiatalokkal én mindig elégedett vagyok. Hiszek és bízom is bennük. A munkát, amelyet terveztünk, elvégeztük és meggyőződésem, hogy mély léleképítésben sem marad hatás nélkül ez a szolgálat.

– *A magyarországiak is Erdélynek elsősorban a tömbvidékeit ismerik. Mi a helyzet az erdélyi szórványokban?*

– A felekezeti szórványgondok egy része nálunk is azonos gyökerű a magyarországgal, másik része egészen más. Nálunk minden gond mellé azonnal hozzátévődnek a nyelvek.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy a szórványkérdés Erdélyben is elsősorban református kérdés. Amikor erről valaki beszél, tanácsot, segítséget kér, mindig felénk fordul, és tőlünk vár ötletet, tervet, támogatást. Az egyházon, a gyülekezeteinken belül is hatalmas magyar református tömegek marginalizálódnak. Ez a jelenség a kisebbségi körülmények között tragikus, hisz hitbeli, erkölcsi, emberi, lelki, nyelvi értékvesztést is jelent. Ne feledjük, hogy a romániai magyarságnak fele a Székelyföldön kívül, olyan helységeken él, ahol nyelvileg is kisebbséget alkot. Folyamatos tehát a kölcsönhatás, a kisebbségi értékek veszélyeztetettsége. Gondoljuk el, hogy valaki Kolozsváron, Temesváron, Brassóban vagy Szebenben egy nagy lakótelep lakója. Megszűnt számára az anyanyelvi közösség, a nyelve élő használata. Ő nyelvileg és vallásilag is más, mint a többség, de ez a másság senkinek sem kell. Etnikai,

hitbeli értékei beszorultak a családba. Anyanyelvi értékutánpótlást alig kap máshol, mint az egyházban. De a lelkészek, az egyház családelege sem jut el teljes értékkel hozzá, hiszen a lelkészek nem tudják átfogni, végiglátogatni gyülekezeteiket, nem tudnak rendszeres kapcsolatot tartani mindenkivel. Egyre inkább azt éreztük, hogy egy hatalmas űr tátong a szószer és a lakótelepi magyar református között. Sokkal többet kell tennünk értük annál, hogy csak prédikálunk nekik. Emlékszünk arra, hogy Jézus az igazi istentisztelet hátaíráit kiszélesítette a szolgáláíig. Tömörebben így fogalmazhatnám meg: be kell kopogtatnunk, be kell lépünk az otthonokba.

– *Egy ortodox többségű országban más a lelki háttér ís.*

– Valóban részben ortodox hatásra ís, az egyház és lelkész teljesen más besorolásba kerül a közösségben. Egy erőteljes egyháziás, ha nem ís mindig keresztyén, de keresztyén színezetű értékrend és kegyességi és közösségi élet határozza meg a társadalmi közhangulatot. Erdélyben szórványvonatkozásban ís nagyon sok terhet, de sok áldást ís hordoz a népegyházi élet. Képzeljük el, hogy a legújabb szociológiai felmérés szerint Románia népességének közel 70%-a bízik az egyházban. Sőt, jelentős része csak az egyházban bízik. Tőle vár társadalmi, erkölcsi, gazdasági és talán politikai megújulást. Ez az adat természetesen vonatkozik a magyarokra ís. Olyan tőke ez, amelyet ki kell használni, és amely cselekvésre, sokarcú másfajta szolgálatra kötelez. Az egész magyar nyelvterületen Kárpátalja és Erdély az, ahol nem csak a magánéletben, individuumban, kiscsoportban, hanem nagy közösségben, tömegben, faluközösségben él a református kegyesség. Gondoljuk csak el, hogy az eíegyházíalanodott, elvilágiasodott Európában milyen nagy dolog ez. Híveink és népünk egésze ís kiéhezett arra, hogy adjuk vissza a gyülekezeti élet melegségét, otthon-jellegét. A nyelvi-vallá-

si peremvidéken pedig még inkább az egyháztól várnak el mindent. A nyelvileg vegyes vidékeken a többségi hatások alól az egyháznak kell „visszafoglalnia” a beolvasottakat, a negatív ráhatásokban élőket. Ilyen támogatottsági és szeretet-bázis mellett, ilyen körülmények között ki lehet és ki is kell nyitnunk a gyülekezetek kapuit a szertartásokon és szolgáltatásokon túlra. Az egyháznak a kisebbségi élet egészét integráló otthonná, családdá kell válnia. Mi ezért hirdettük meg „az egyház lelki és nyelvi otthon” missziói programot is, hogy erre figyelmeztessünk.

– *Mit neveznek Erdélyben missziónak? Mi ennek a missziónak a lényege?*

– Tulajdonképpen ugyanazt, amit mindenütt: „megkeresni és megtartani, ami elveszett”. Az erdélyi egyházkerület védnöksége alatt és a Diaszpóra Alapítvány irányításával, a kolozsvári teológusokkal 1997-ben hoztuk létre a Babos Sándor Kört. Ifjúsági kör ez, amely a maga belső és fiatalos lelkesedésével dolgozik. Hogy miért épp a Babos Sándor nevét vettük fel, azt nem kell indokolnom. Mi, erdélyiek adtuk őt az egyetemes magyar missziónak. Kolozsvárról indult, épp abban az évben hunyt el, amikor mi Szeben megyébe indultunk. Nagyon boldogok voltunk, hogy Babos Mária néni idős kora ellenére is több levelet írt a fiataloknak, anyagilag is támogatott, lelkesedett érte, és főként annak örült nagyon, hogy épp otthon, mindkettőjük szülőföldjén ébredt fel a szolgálat lelke a fiatalokban.

Misszióink nagyon sokarcú. Anyanyelvi-evangélizációs táborokkal kezdtük, rendszeres gyülekezeti munkával, a lelkészek munkájának segítségével, kapcsolattartással, gyülekezetlátogatással, felméréssel folytattuk, eljutottunk a nagyvárosi magyar reformátusság felméréséig és lelkigondozásáig, mostanra pedig kidolgoztuk a nagy formátumú „lélektől lélekig misszió” munkatervét.

A munka három arcú. Az egyik arca a megkereset-

tekre néz, a másik a munkában részt vevőkre, a harmadik pedig az egyház egészére, amely szeretet, támogat, és imádságával kísér. Mindhárom egyformán fontos. Nem felejtettük el azt sem, hogy a megkeresettek mellett a misszióknak jelentős hatása van az abban részt vevő ifjúságra. Gondoljuk el, hogy négy fiatal megjelenik egy Debrecen nagyságú regáti városban, pl. a Duna mentén, amiről csak annyit tud, hogy „nekem sok népem van ebben a városban”, és hogy az utolsó hivatalos román népszámlálás alkalmával 100-an, 120-an vallották magukat reformátusnak. Van két hetük arra, hogy ezeket megkeressék, istentiszteletet tartsanak, megszervezzék a gyülekezetet. Mindig hangsúlyozom a fiataloknak, hogy teljesen apostoli munka ez. Ti most átélitek az őskeresztyén gyülekezetek szervezésének szolgálatát, küldetését és lelkeségét.

– *Döbbenetes élmény lehet. És megtalálták a magyarokat?*

– Az esetek többségében és nagyobb részüket igen. Itthoni adatgyűjtés, telefonkönyv, lépcsőházak bejárása, érdeklődés, ismerőstől ismerősig, utcai kapcsolatkeresés, magyar szó meghallgatása. De képzelje el valaki azt az élményt, amikor egy újonnan felfedezett magyar református lakótelepi lakásának nagyszobájában egy fiatal teológus először prédikálhat olyanoknak, akik tíz, húsz, harminc éve nem voltak magyar istentiszteleten. Végigkönnyezik a prédikációt.

– *Ezen a nyáron miért épp Szeben és Brassó megye következett?*

– Munkánkban azt láttuk, hogy az ismeretlenek felmérését, megkeresését az intenzív gyülekezeti munkának kell követnie. Igyekeztünk tehát sürgősségi és fontossági szempontokat is követni. Romániában a legszétszórtabb helyzetben az ún. óromániai regáti, a Bukarest környéki magyarok vannak. Ide szórta szét őket a történelem és a kommunizmus értelmiségieket kitelepítő politikája. Ne feledjük, hogy Ungrovlahia a kora-

középkorban magyar vazallusi terület volt, jelentős magyar népességgel, később ide menekültek a kurucok, a szabadságharc utáni Bach-korszak üldözöttjei. Mint érdekességet jegyzem meg, hogy Ploiești és Buzău között van Kelet-Európa egyetlen Kálvin nevét viselő, jelenleg színromán faluja is. Nagy történelmi titok ez. Szomorú, de itt minden nagyobb településen él még magyar. Először tehát őket kerestük meg. Ugyanezt folytattuk Moldvában, melyet nem kell a magyarországi olvasóknak sem bemutatni. Itt két jelentős gyülekezetünk volt az elmúlt évszázadokban: Szász-kút és a bukovinai Andrásfalva. Ezután a Temesi és Szörényi Bánság, majd Hunyad megye és a Zsil-völgye következett. Fontos állomásai ezek is a magyar történelemnek. Hogy csak néhányat említsek: Marosillye, Bethlen Gábor szülőhelye, Piski, Bem apó híres hídvédő csatájának színhelye, aztán ott van a Hunyadiak Vajdahunyadja, Déva vára. Nos hát ezek után érkeztünk el Szeben és Brassó megye maradék és telepes szórványába. Egyébként hadd említsek egy újabb érdekességet, amelyet még az erdélyiek sem tudnak. Idei missziónk központja Szentágota városa volt, mely egy 80 km hosszú patak, a Hortobágy (!) mentén fekszik. Itt van Szeben, a szászok hajdani fővárosa, Fogaras, a Rákócziak kedvenc helye, Kóhalom, László Gyula régészgrafikus szülővárosa is.

Mindezek mellett meg kell vallanom, hogy személyes okok is vezettek ide. A 70-es évek végén itt kezdtem lelkészi szolgálatomat, jól ismerem gondjaikat.

– *Miben állt a fiatalok szolgálata?*

– Gazdag és kiterjedt programból. A teljes gyülekezet meglátogatása, evangélizációs hét, minden esti istentisztelettel, délelőtti gyermekfoglalkoztatás, kirándulás, játék, énektanulás, az ifjúság rendszeres összegyűjtése, igemagyarázatok, ifjúsági programok. Emellett a környék és a vidék bejárása, fel nem mért telepü-

lések magyarjainak megkeresése. Gyülekezeti napok, ahová beszállítottuk a környék magyarjait.

– *Hogyan lehetne bevonni a munkába a magyarországi protestáns fiatalokat, teológusokat, egyetemistákat?*

– Ezzel kapcsolatos lépések történtek, de a legnagyobb akadály abban van, hogy nincs elégséges emberünk, felszereltségünk az összehangolásra, a kapcsolattartásra. Egy gondviselészerű véletlen már közrejátszott az együttműködésben. Volt kolozsvári diákom, a jelenleg Budapesten tanuló Simon Emil szervez egy ilyen nyári missziót a Mezőségre. Nyelvi akadályok is vannak és persze anyagiak is, amelyet valakinek Magyarországról kellene hordoznia. Meggyőződésem, hogy megérné.

– *Végül egy nehéz kérdés. Mekkora a munka gyülekezeti, közösségi hatása, eredménye, értelme?*

– Erdélyben is több református egyházi gondolkodó – köztük László Dezső – a „kisebbségi élet ajándékai”-ról beszélt. Makkai püspök úr ezzel ellentétben – mint tudjuk – azt a meggondolkodtató üzenetet hagyta hátra Kolozsvárról Debrecenbe történő elmenetele után, hogy „nem lehet”. Ezt a kérdést mindig felteszik nekünk, és én mindig a századik juh példázatával szoktam válaszolni. Meg hát Reményikkel: „lehet, mert kell”.

– *Akkor kérdezzünk úgy, hogy a századik juh mindig megérdemli a megkeresést?*

– Munkánk során gyakran hallunk mi is olyan hangokat, hogy: „nem érdemes ennyit költeni ezekre (!) az emberekre...” „Ők sem akarják magukat megmenteni, miért mentsük akkor mi meg őket?” „Kidobott pénz! Mennyi mindent lehetett volna ezzel a pénzzel kezdeni...” Ezekre a hangokra és furcsa megközelítésekre sosem tartom szükségesnek válaszolni. Aki e munka értelmét kétségbe vonja, az egyszerűen kioktatja Jézust és átírja a példázatot. Jézus nem beszél arról, hogy a jó

pásztor a századik juh megkeresésekor elkezdett volna habozni: megéri, nem éri, menjek, ne menjek. Életkérdésekben nem szoktuk feltenni ezt a kérdést. A jó pásztor nem mérlegel. Neki abban a pillanatban kétféle „nyája” van. Az egyik, amelyik *van*, azok, akik együtt vannak a közösségben, tehát nyáj, azok, akiket véd az együttlét, az egyház, a szentek közössége. És az aklon kívüli századik, amelyik *nincs*. Ekkor pedig nincs, amin gondolkodni.

Emellett krisztusi küldetésünk túlnövi a nyelvi, emberi határokat. Kell legyen szavunk a már magyarul nem beszélő, de magyar gyökerű reformátusok felé is. Ki hatalmazott volna fel minket arra, hogy róluk lemondjunk?

Hívő keresztyénekként munkánk során azonban egyetlen pillanatig sem felejtettük el, hogy nem mi vagyunk az igazi munkások, a felfedezők, mert valaki még a reménytelennek tűnő helyzetekben is ott volt és ott van: plántált, ültetett és öntözött. Mi csak tovább „plántáltunk és öntöztünk”, de Isten adja a növekedést. Mert Isten munkatársai vagyunk: Isten szántóföldje, Isten épülete. (1Kor 3, 9)

A lelkészt váró, az Ige szava után szomjazó, segítségért kiáltó hívek szeretetében ott munkálkodik a növekedést adó *Gazda*.

„Ha nem vettünk volna részt ebben a munkában, el sem hittük volna, hogy milyen nehéz dolog egyetlen embert megkeresni és szeretni...” – mondták a hallgatók.

Meggyőződése, hogy azok az ifjak, akik megjárták a századik juh megkeresésének lélektől lélekig vezető göröngyös, szakadékos útjait, egészen másképpen fogják megbecsülni majd nyájuk egészét.

Az eredmény, a további folytatás pedig a mindenható Isten kezében van, és egyetemes egyházunk egészének lelkiismeretére van bízva.

HAZATEKINTŐ

SZÜLŐFÖLD-ÉDESANYÁNK

Kattog a vonat, és szundításba ringat egyenletes zajával. Mint a méhkas zümmögése, olyan az utasok beszélgetése, ahogy jönnek-mennek, szót váltanak, ismerkednek és cserélődve adják át helyüket egymásnak. Székelykocsárd és Tövis között egy kis állomáson szőke fiatalasszony száll fel két kisgyermekkel. Románul beszélnek és alig ülnek le, az asszonyka máris tudtára adja a szemközt ülőnek, hogy hova utaznak. Olyan énekelve mondja ki a szülővárosa nevét, hogy anyanyelvéhez kétség nem férhet: „*Mérem lá Odorhely*”

Csendesen nézelődik a két gyermek, illedelmesen kérdeznek, szinte suttogva szólnak: *Mămica*, ez mi, az mi? *Uite, o iepure!* (Ni, egy nyúl!), *o vacă* (egy tehén), és az anyjuk is türelmesen válaszol minden kérdésre.

– *Mămica?! La nagymama cum se spune? Téhén?* (Anyuka?! Nagymamáéknál hogy mondják? Tehén?) – csobban bele a csendbe a váratlan kérdés.

– *Liniște!* Ül csendben! – veszíti el türelmét az anya a hirtelen leleplezéstől, pedig senki sem figyel fel a váratlan szóra a csendes merengésből. A pöttöm fiúcska megrettenve nyeli le további kérdéseit, és látom, nem érti, hogy is van ez, és miért lenne bűn, ha az udvarhelyi nagymamánál másképp mondják.

Tövisen zajosan szállnak fel az utasok, de a leghangosabb három asszony és egy férfi. Egymás mellé ülnek, de látszik, hogy nemrég ismerkedhettek meg, talán az állomáson. Firtosmartonos és Énlaka közel van egymáshoz, és nemsokára ismerős nevek röpködnek a levegőben, felszállanak, leereszkednek, majd a negyventől elrugaszkodott férfi saját sorsát kezdi panaszo-

ni, a székelyek közismert nyíltságával és részletekbe bonyolódó beszédességével. Felejténém ezt a meghasonlott nyelvű családot, odafigyelnék, de helyette egy meghasadt életű férfi sorsában kell feloldódnom. Olyan hangosan beszél, hogy nem csodálkoznék, ha a szunyadó, talán tűzhely lelkű utasok némelyikét morgolódásra készítené. De az első percek után mintha Kriza János legszebb meséit hallanám a Firtos tövéből, ahol e férfi fölött is „lehajtott fővel elaludt a gondviselés”. Színek és képek sziporkáznak a dallamos szavak mögött és úgy nyílik meg az anyanyelv, mint fehér téli paplana alatt a hóvirág:

„Na, komám, eccer ingömöt is megmocsokolt az élet, mint a medve a pakulárt. Amin én körösztülmöntem, azt eccer nem akárki bírja elhordozni. Anyám már nyomorék, nem tud járni, apámnak es eetörött a lába, a szömvívee es megóperálták. De eccee én es jól elrendöztem az életömöt: itt vagyok né, negyvenhárom évesön, mint a gólya tavasszal..., a tél elmúlt, a fészek sehol. Addig hányódtam és válogattam, hogy nem nőültem meg.”

– Mămica! – hallok a reménytelenség sarkából újra a gyermekhangot és nem hiszek a fülemnek. – Aşa-i că (igaz-e, hogy) a bácsi úgy beszél, mint az udvarhelyi nagytata?

– Taci! (hallgass!) – kiált az anyuka és már csattan is az ütés a kis szájra. A csöppség pityeregni sem mer, csak könnyeit maszátolva bámul kifelé az ablakon.

A másik oldalon hangosan hömpölyög tovább az életfolyó, s partjai mentén újabb nyelvvirágok nyílnak:

„Jőőnek eccee utánam: – Jere Jancsi haza, me baj van! Vöszöm az iránt hazafele, há ég a csűr. A sok drága déckát megvöttem idejibe, hogy lögyön, vót vagy húsz köbmétör. Há olvad, mint a zsír. Akkó vót vagy hatvan-ezör lej, most vóna vagy tízmillió. Úgy maradtam csórén né, sömmi nélkül. Pedig én nem szerettem legénködni, nem törtem ki soha a járompácát, hanem csöndbe

mindönér megkénlődtam. Megnöztem mindég a dógot, nem feküdtem ki a napra dologüdőbe. És most itt vagyok né! Az egyiktől kérök kőcsön, hogy a másiknak megadhassam, hogy a pofám fehér maradjon. Belőlem éccőr három embör nyomorusága es kitelne...”

Szedelőzködünk, nemsokára le kell szállni. Segesvár a Székelyföld nagy váróterme. Sorsok, utak, anyanyelvek itt mind egy vonatra várnak: egy szuszogó, lassú, megfáradt gőzös utódjára. Innen mindannyian egy vonattal és egy lelkiismerettel visszük haza a nagy számonkérésre távolban végzett dolgainkat. Most már csak egy végállomás vár reánk, ahol mindenkinek le kell majd szállni. A legnehezebb végállomás: a számonkérő otthon. Itt pedig a mieink előtt nemsokára számot kell vetnünk *azzal*, ami ránk bízott, *annak*, aki minket a legjobban szeret. A hűséggel vagy hűtlenül elhagyott szülőföldnek – legszebb és legdrágább *édesanyánknak*.

(Levél, 1997. 3.)

SZEMEID TANÍTÓIDRA NÉZNEK...

Igehirdetés a bögozi iskola évfordulóján

*„És ad néktek az Úr kenyeret a keserűségben,
és a nyomorban vizet,
és nem kell többé elrejtőzködniük tanítóidnak,
hanem szemeid tanítóidra néznek...”*

Ézsaiás 30, 20

Idegen népek szomszédságában, bilincses szorításában, aggasztó mindennapokban hangzik ez a tanító, figyelmeztető, intő, de vigasztaló szó. Ézsaiás próféta saját megpróbált nemzetének, Isten választott népének üzen. Közel van Egyiptom, nem messze Babilon, népek

törnek rájuk idegen nyelvvel, fegyverrel és istenekkel, és nincs, aki ettől megóvjá őket. Kevés ilyen szépen szóló, egy üldözött nemzethez ily meleg vigasztalással odahajoló prófétai könyve van a Bibliának. Kevés ilyen nehéz sorsú, hányatott életű népe van az emberiségnek. Csoda-e hát, ha a mi történelmünket is végigkíséri üldöztetéseinkben a zsidó néphez hasonló sorsunk?

Vigasztalás, bátorítás ez az Ige minden időben. Akkor is, amikor elbizakodtunk, de akkor is, amikor bajban vagyunk – Isten törli le könnyeinket szolgája által, örökre.

Igénk első verse arról beszél, hogy nekünk olyan Istenünk van, *aki arra vár, hogy könyörüljön rajtunk, felséges, hogy megkegyelmezzon nekünk. Ítélet Istene, de mi mégis boldogok vagyunk, hogy Őt szolgálhatjuk.*

„Népek harcának zajló tengerén”, népek közé szórva vártuk mi is és várjuk a szabadító Istent. Ezt a falut is óvó öleléssel körülkarolják a dombok, a kiszélesedő völgyek, a Küküllő megszennyesedett vize. Itt minden emlék arról beszél, hogy várva-várt ránk és *nem felejtett* el az Úr. Nincs olyan domb itt, amelynek földje ne rejtene ezredéves emlékeket, olyan völgy, ahol ne rólunk mesélne minden. De mégsem csak rólunk, hanem arról, hogy *könyörülő Istenünk* van. Falunknak mindmáig igazából meg nem fejtett neve egyedülálló az egész magyar nyelvterületen, mint ahogyan mi is, érdemeinkkel, hibáinkkal és helyrehozhatatlan vétkeinkkel egyediek vagyunk bárhol a világon. Mert tele van velünk a világ, ha nem is „Szabófalvától San Franciscóig”, de Galactól New Yorkig, Brassótól Temesvárig mindenképpen. Szétrázott Isten a világban számtalanszor, és idehaza is nagyon leapasztott. Nem a minőség ment el, nem is a minőség maradt, mentünk és maradtunk, úgy, ahogy és akik vagyunk. Brăilán agyagfalvi gondnok vigyáz a nyájra, Konstancán homoródkarácsonyfalvi, Râmnicu Vâlceán székelyudvarhelyi, Jászvásáron küsmődi. Kalaráson és Plojesten székelyek gyer-

mekeinek már román nyelvű kátét osztogatunk. És mégis, mégis vagyunk.

– Ha újra kezdeném az életet, három hibát nem követnék el – panaszolta Jászvásáron egy idős székely asszony. – Sose költöznék el otthonról, semmiképpen nem kötnék vegyes házasságot, és a gyermekeimet mindenáron megtanítanám magyarul. – Ha újra kezdeném... tudjuk, hogy nincs ilyen. Csak a *ma* van helyrehozhatatlan hibákkal és tanulságokkal, amelyekből legalább az utánunk jövőket meg kellene óvni bölcs tanítással.

– Hol van az otthon? – kérdeztem nemrég a Râmnicu Vâlceán élő 80 magyartól. Úgy kaptam meg én is a választ, mint hajdan egy Amerikába szakadt székely egy négertől. Az ő válaszuk sem szívderítőbb: *a haza ott van, ahol a család és az otthon. Otthon* pedig bárhol lehetünk a világban, de *ittthon* csak egyedül itt.

Községünk másik nagy költője – a ma is itt élő bögyözi Kádárok egyik leszármazottja – a Magyarországra telepedett, odakint falunkat nevében és költészete lelkeségében is viselő Bögyözi Kádár János. Még nyomdafesték szagú, alig a tegnap kaptam kézhez majdnem erre az alkalomra írott megható versét a szülőföldről. Lehet-e szebben-szomorúbban vallani arról, hogy mit jelent a távolban, magyarok között is hontalannak lenni, otthontalanná az *otthonban itthon* nélkül?

VISELNÉM TERHÉT...

*Hazám ha lenne,
fenyőt ültetnék.
Hársfát, nyírfát,
vackort is tennék,
akácot és
vadcseresznyét –
meglátnám, mit még.
Gödrot ásnék*

*az örök létnek:
ültetnék tölgyet.*

*Kertem ha lenne,
nárciszt tennék,
kisasszonykontyot
és gyomok rendjét.
Dohányvirágot,
mentát, kaprot,
kikericset
és csípős tormát –
bedugnám vele
a rontás száját.*

*Hazám ha volna,
ittthon lennék,
nyelvemmel bírva
újjászületnék,
és bizony lenne
országnyi telkem,
benne lelkem,
hazám és kertem –
nem ténferegnék
számkivetten.*

*Hazám ha volna,
lenne őszám,
ígém, istenem,
ismerőszám,
temetőm,
templomom,
titkolt vétkem,
de mindig tudnám,
hogy nem kell félnem.*

*Jószám is lenne...
Viselném terhét,
hogy megszülettem.*

Vár ránk az Úr, feladatokkal lát el mindenütt, és naponta megkönyörül rajtunk. Hűségünket sokszor hűtlenséggel cseréltük fel, az *itt*hont más *otthonnal*, szívet és nyelvet más szívvel és nyelvvel, az igazságot hamissággal. De Ő türelmesen megvárta elmúlni a tékozló időket, kivárta, hogy megtérjünk hozzá, hogy *könyörülhessen* rajtunk. Sehol nem felejtethjük, hogy úgy szeret minket az Isten, hogy *megkegyelmezett nekünk*. Áldott ezért az Isten. És boldogok, akik őt szolgálják.

Mi mentünk a munka, a kenyér, a mieink után, hűen-hűtlenül. Csak a falu maradt, kiöregedő népével, szépséges templomával, néhány megfogyatkozott faragott székel kapujával, földben maradt emlékeivel, de hangzik az Ige tovább: *nem fogsz te sírni többé, mert meghallja kiáltásodat, és megfelel*.

Mennyit panaszkodunk, hogy szavunkat nem hallja senki. Mennyit sóhajtok hiába, és úgy érezzük, hogy még Isten is elfelejtkezett rólunk, pedig nem igaz. Ki vezette utainkat a történelmen át? Ki óvta ezt a tájat, hogy másokhoz hasonlóvá ne váljék? Ki mentette meg nyelvünket, hogy fel ne cseréljük mással, hangzatosabbal, modernebbel, melyen talán jobban lehetne érvényesülni Európában és a világban? Ki szárította fel könnyeinket? *Könyörült rajtunk az Úr!* Aki mindezt megérti, az annak is tanúja lesz, hogy megkönyörült rajtunk Isten, örökre. Ennek pedig egyetlen titka van: a Sionon, az Úr közelében való lakozás, az otthon felejtethetetlen szeretete.

És kenyeret ad az Úr és vizet, „és nem kell többé elrejtőzködniük tanítóidnak, hanem szemeid tanítóidra néznek.” Isten boldog időt ígér népének, és milyen érdekes: a boldogság jele a megelégedettség, a kenyér és víz, és az igaz tanítók, akiknek nem kell rejtőzködni.

Rejtőzködésből volt része minden időben tanítóinknak is, akik féltették az igaz tudományt, rejtegették a

bölcsességet, hogy félve, suttogva adják át diákjaiknak. Rejtőzködő az, aki nagy hamis és hazug időkben suttogva szölte övéinek az Ige igazát, az Igazságos Tudományt. Hiába lesik az egyiptomiak, a babiloniak, vagy perzsák, filiszteusok lopakodnak utána, hogy megsemmisítsék. Ugye, emlékszünk még erre a korra, amelyik tudta, hogy a tanítót és a lelkészt kell elhallgattatni és megfélemlíteni, hogy uralkodni lehessen rajtunk? Szörnyű idő, amikor hallgat az igaz, és győz a hamis tudomány. Ítélet alatt van minden kor, amely elhallgattatja tanítói ajkán a szót, és rejtőzködésre kényszeríti.

De szörnyű idő az is, amelyik hamis tanítókat terem, és ezeket mások utáni leskelődésre kényszeríti. A tenyeres, talpas büntetések mögött egy átkozott lélekmosás kényszere húzódik. Volt, aki szívből, ki pedig színből vagy parancsból tette, túlteljesítve sokszor, szabad lelkiismeretből is rosszul értelmezve a második mérföld engedelmességének példázatát.

És voltak idők, amikor már nem maradt más hátra: *magadnak kellett gyermekeid tanítójává lenned*. Az elhallgatott, ki nem mondott igazat és tudományt, az Isten szeretetét, anyanyelvedet, múltadat, történelmedet apák, anyák és nagyszülők suttogásain át hozta felénk a múlt. Tisztelet illesse őket, akik átmentették a lélek tisztaságát, megőriztek a romlástól, önmagunk feladásától. Tisztelet illesse a legszentebb tanítókat – a szülőket, nagyszülőket. Hányszor látom magam is a hanyag szülőt, aki gyermekének csak fenytője, eltartója vagy csupán parancsolója kíván lenni, de nem nevelője, tanítója. Milyen sokszor mondják az ilyenek, hogy mindent megadtam a gyermekemnek, de jóra, szépre igazra, az övéi szeretetére, Isten tiszteletére, tisztességre és becsületre nevelésre és olykor még az anyanyelvre, már nem jutott ideje. Mióta néhány éve magam is a tanítók keserű, száraz kenyerét is eszem, hányszor hallok: ide hozom, magának adom a gyermekemet, tiszteletes úr, csináljon vele, amit akar, agyon is ütheti, én

már tehetetlen vagyok. De hányszor látom magam is, hogy a legnyomorultabb vidéken, pislákoló nyelvű erdélyi tájainkon, ahol a tudomány, hit, minden más nyelven szól, iskolát pótló szülők odaállnak gyermekeik mellé anyanyelvet, írást-olvasást tanítónak. Nem félnek, nem rejtőzködnék, mert fogadalmat tettek és parancsot kaptak Istentől a szólásra, tanításra, nevelésre. Van néhány erdélyi falu, ahol az édesanya az igaz tanító, aki odateszi gyermeke elé a legszebb magyar könyvet, a Bibliát, hadd másolja, hogy belőle magyarul írni megtanulhasson. Hányszor léptem be házakba arra, hogy a gyermek hangosan gyötrődve a szülő által kijelölt aznapi penzumát olvassa a Bibliából, hogy ősei nyelve nélkül ne maradjon. A fogaraszöldi Románújfaluban 70 éve nincs magyar iskola az Olt mellett, és mégis mindenki ír és olvas magyarul. A szülők szeme a legszentebb tanítóra nézett, a tiszta tudomány szólójára, az igazi Mesterre, aki nem rejtőzködött, nem szégyellte Atyját, anyját sem, sőt, Jézus az alig beszélt kicsinyke nyelvét, arám anyanyelvét sem tagadta meg. Utolsó szavait a kereszten arámul is lejegyezte a Biblia: *Éli, Éli, lama sabaktáni!* – *Többé nem rejtőzködnék el a tanítók.* – Bennünk élnek, és ki nem lehet irtani semmiképpen. „Számolni, imádkozni még mindig csak magyarul tudok – mondta nemrég egy 50 éve a moldvai Románban élő erdélyi magyar. – Így tanított minket otthoni szeretett tanítónk.” Az első szavunk az *édesanya*, az utolsó is, a halál órájában – az *Isten veletek* is – anyanyelven hangzik. Vegyes házasságban élő magyar anyák a szülőasztalon még a távoli Regátban is anyanyelvükön jajgatva szülik meg – talán egy másik nemzetnek – gyermekeiket. Első és utolsó szavaid, mindened Istené. *Szemeid a tanítóidra néznek!*

Ez a parányi iskolarom, iskolaroncs itt mellettünk – a levágott tanteremmel, melyben még nagyszüleink kisiskolásként otthonát találták meg a tudománynak –,

ez is a miénk. A nádpálcás tanítók csípős náspágolásainak hangjai elkísérték őseinket és minket is, hogy fegyelmезetten éljünk. Az igazságtalanul kapott ütések nyoma pedig mindig azt hirdette, hogy soha ne legyünk igazságtalanok, de tanuljunk meg, ha kell, ha nincs más út, a túlélés érdekében hallgatni és bölcsen tűrni is.

Szemeid tanítóidra néznek! Világos parancs ez és félreérthetetlen. Jézus megy elől, neki kell mutatnia az utat. A mi oktatónk, nevelőnk és példánk tehát nem ember. Neki is azt mondják, mint régen a kántortanítónak: *mester*. Neveltjei, megváltottai pedig a tanítványok. Ő Isten Fia, a megváltó példa, az igazi, az Áldott Tanító. Az Ő nyomán kell haladnunk.

Tanulságosak igénk utolsó szavai is arról, hogy: *füleink hallják meg a kiáltó szót mögöttünk: ez az út, ezen járjatok, ha jobbra-balra elhajoltok*. Példamutató és jobb sorsra emlékeztető sorok ezek. A tanítók és iskolák szavát milyen sokat hordozzuk magunkban, és fülünkbe csengenek az intő igék. Néhány évvel ezelőtt egy 92 éves öregemberrel beszélgettem, aki olyan frissen emlékezett elemi iskolája mindennapjairól, tanítója intéseiről, ábécéskönyve kicsiny versikéiről, mintha minden a tegnap történt volna. „*Szól a csengő, egyre hallom, most is hallom, úgy mint régen, odalent az anyaméhben*” – szól a szívünkhöz a szomszéd faluból a nagygalambfalvi nagy költő. Milyen sok időstől halljuk ma is a régi időket, az iskola emlékét, a tanítók elfelejtethetetlen szavát. Elkísér örökre a tudomány mellé csomagolt ízes kenyér szaga és a pónyikalma kivesző aromája, a frissen felmázolt fáradt-olaj illatú szeptember. És a csengő hangja, tanítóink szavával – elválaszthatatlanul egybenőve. Mi, távolról jöttek tudjuk csak igazán – akárcsak Julianus barát –, hogy mitől féltünk titeket. Ha tanítás nélkül maradunk, ha elhalkulhat bennünk a csengő és az itthoni harang kongása, ha

nem hallgatunk már senki bölcs szavára, és azt hisz-
szük, hogy elég bölcssek vagyunk, ez a halál, mert „*el-
vész az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való*”.
(Hős 4,6) Többé már nem rejtőzködhetnek el a tanítók.
Bennünk kell éljenek a szavak, a mozdulatok, a fenyí-
tések – él minden, és ki nem lehet irtani többé semmi-
képpen. Három szent és igaz nevelőt hordozunk ma-
gunkban egy életen át: a *szülőt* és mellette a *tanítót* és
a *lelkipásztort*. Mögöttünk járnak, szólnak, figyelmez-
tetnek, kísérnek, emlékeztetnek az egyedül igaz tuda-
mányra: az Útra, az Igazságra és Életre, és arra, hogy
a legnagyobb dolog a világon a Szeretet.

Ne felejtsetek el tehát soha, testvéreim, hogy örökre
bennünk kell éljen az iskola, és csak annyira a miénk,
amennyire egy életen át elkísér az itt tanult tudomány
és a bölcsességes atyai intés. Mi pedig annyira mara-
dunk hajdani iskoláinké, amennyire szívünk dobbaná-
sai örökre itthon maradnak. Boldog az a falu, amelyik-
ben benne él az iskola, a tudomány, és azok, akikre
nem csak az élők, de az előttünk járó tanítók sírjai is
vigyáznak.

Hallják füleitek a kiáltó szót, ez a járható út, ezen
haladjatok. Ettől el ne hajoljatok!

Ámen

HAZANÉZŐ SZOBORAVATÁSRA

Hazahív a szülőföld, hazahívott Orbán Balázs. Mint-
ha érezte volna, hogy megfáradt fiainak a Mezőség sa-
rában, a végek halódó magyarjai között is a hazatérés-
sel kell feltöltődniük újra és újra a megmaradás re-
ményiségével. Omló templomokat másfél évszázada a
Székelyföldön is bőven látott Orbán Balázs is. Mégis,

ez egészen más. Romtemplomok és félévezredes falakat őrző egy-két lélek üzenetét hoztam a végek végéről, a térdig érő latyakból, a süppedő hit és nyelv, a megrakodott gumicsizma tapadó nyomorának üzenetével, s velük együtt az elhaló harangok szavát is.

Sohasem éreztem ennyire életmentőnek a Székelyföld varázsát, mint most, amikor évezredünk végére Torda, Kolozsvár, Dés és Beszterce, Szeben és Medgyes mellett lassan Marosvásárhely és Régen is végvárakká törpültek. Pedig ezek mind Orbán Balázs hittel tele biródalmai, a virágzó Székelyföld reménységei voltak. Báró uram, mind összébb és összébb húzzuk a nadrágszíjat, és vele együtt azt az abrosznyi földdarabot is, amelyen élünk. Húzzák és szorítják mind jobban és közelebb a hurkot is nyakunk körül, hogy hátha nem marad belőlünk más, csak a „leírás” emléke, melyet ismeretlen nyelvként fognak mutogatni a következő évezredben.

Itt áll középen Orbán Balázs szigete, melyet pennájával, elkoptatott csizmájával és vérével szerzett. Csizmáját koptatta, pénzét költötte, bárói rangját népivé nemesítette érte, a nagy betakarításért.

Miért büntet minket az Úr azzal, hogy félévszázadonként számba kelljen vennünk azt, ami megmaradt belőlünk? Számvetésünk pedig mind szegényebb és szegényebb, otthonunk és szülőföldünk mind árvaabb és árvaabb.

Orbán Balásznak akkor is itt van üzenete, valahányszor elhaladunk mellette: Drága Székelyföld, mindaddig tart az ítélet, amíg csak önmagadra gondolsz, amíg nem hallod meg kallódó testvéreid jajkiáltásait. Vedd magadra mások gondjait, a báró úr vándorbotjának felelősségét, és meglátod, hogy könnyebb lesz az álmod.

Én iskolám, köszönöm neked, hogy megtanítottad: elvész az én népem, ha tudomány nélkül való.

ISKOLÁM RENDES FELTÁMADÁSA

A 25 éves érettségi találkozóra

Emlékezetes időben, nagy székely írónk születésének századik évében vagyunk itt iskolánk emlékező vendégei. Őszülő hajszáakkal, fehéredő halántékkal, megszemüvegesedve, infarktus-kritikus korban, ha nem is bölcsebben, és ha nem is megérve, de megviseltebben, középnemzedék nevével és minden terhével az erdélyi, a magyarországi és némelykor talán egész európai magyarságunk derékhadának képviselőjeként.

25 év után, drága iskolánk, itt vagyunk.

Nemcsak ez, de a hajdani idő is emlékezetes volt. Elmentmondások között hajóztunk, és segített nekünk evezni az élet fele az iskola. Aki ide hajdanán félénk diákként belépett vagy tanárként is katedrára emelkedett, emlékeztető igazságokkal kellett naponta szembe-sítenie magát és lelkiismeretét is: elsőként a múlttal. Ez az iskola római katolikus főgimnázium volt, és az is maradt. Templom és iskola szorosán egybenőve, elválaszthatatlanul hordozta a hajdani és a mindenkori hovatartozás lelki erőtartalékait. Nem született még olyan technika, mely itt a hegyen a templomot és az iskolát egymástól elszakítsa. A Szent Miklós-hegyen álló alma materhez az út oda és vissza is először az újját felemelő és figyelmeztető Jézus előtt vezetett el. Ő az, aki minden alkalommal elmondta a felfele kapaszkodónak – diáknak és tanárnak is –, hogy emlékezz és ne felejts, mert te sem menekülhetsz. Utána pedig a templom előtti főhajítás következett, és csak ezután lehetett a tudás otthonába lépni. Minden útja ez volt és ma is ez tanárnak és diáknak, hogy minden dolgunk a számonkérés kemény ítélete előtt, de jó lelkiismerettel menjen végbe.

Aztán ahogy beléptük az iskolába, el kellett haladni

a Petru Groza szobra előtt is a tudomány fele haladónak. Milyen különös – jutott eszembe gyakran azután, és manapság még inkább, ahogyan megismertem Groza erősen magyar szórvánnyá lett szülőfaluját, és az azóta arctalanná csonkított szobrát a Hunyad megyei Bácsi iskolája előtt. – Milyen különös, hogy ebben az épületben sohasem emlegették nekünk az erőszakkal névadó nevét. Belőle, a rendkívül ellentmondásos személyiségből, aki szászvárosi református kollégiumi diákként órákig volt képes Arany Jánost szavalni, sosem teremtették elénk az együttélés nimbuszát. Sosem mondtátok nekünk, hogy mi az erőszak, csak mint a család nagy és mély válságaiban, a csend mindent elárult, és hordoztátok a pecsétes név mögött a rendes feltámadás reményét és szellemét. Köszönjük nektek, drága tanáraink, hogy már akkor, kimondatlanul és mindig, Groza helyett is nekünk ez az otthon a Tamási Áron iskolája lehetett.

Ellentmondásos volt maga a kor is, a nagy politikai környezet, amelyben tanultunk. A nagy diktatúrák között egy parányi kis résen mi még kiszaladhattunk az életbe. Előttünk a büntetett nemzedékek, mögöttünk már a még nehezebbek és reménytelenebbek, ami elől már sokaknak menekülni kellett. Mi még eljátszadhattunk a „polgazd” könyvben a „Tapsi bácsi” nevére való hivatkozásokkal – számolgattuk, hogy hányszor említik –, ha jól emlékszem, 46 volt. Utána már meg sem lehetett és nem is volt ajánlatos megszámolni.

Messziről jöttünk ide ünnepelni, de a mi szerencsénket még az is adta, hogy volt lélegzetvételnyi időnk a szárnypróbálgatásra. Nem úgy, mint azoknak az évfolyamoknak, akiknek nyakát már hurok várta az önkasztásra és a „népek hazája nagyvilág”. Velünk még csak az ország van tele, a későiekkel már az egész világ. Bárhová megyünk Svédországtól Ausztráliáig, mindenütt és minden székellyel van tele.

Mi is volt ennek az iskolának a titka? – kérdeztem

sokszor az elmúlt évek alatt, különösen azóta, amióta magam is tanítok. Most már biztosan tudom, hogy *a diák fölé féltőn hajoló, nevelő, türelmes szeretet*. És a Tamási Áron-i tündöklő szeretet. Ez az iskola mindig magasan volt minden időben, és innen nem lehetett egyetlen mélybe se letaszítani. Itt van, nézi innen a várost, a székely anyavárost, a zajt, a csatákat és a múlt időt. Őrködik a mi távoli szolgálatunk felett. Jézus pedig fel-emelt kézzel kísér minket hazamenetelünkben is, hogy tiszta lélekkel és lelkiismerettel készek legyünk a közelgő rendes feltámadásra.

WASS ALBERT – MARAD!
A bögözi iskola névadó ünnepségére

A Füzés mente: egy 50 km-es patakocska völgye Erdély közepén Pusztakamarástól Szamosújvárig. Szinte a honfoglalás utáni két évszázad legelső hullámában kapta adományként a Lob és Tamás nemzetségéből származó Wass család, és a történelmi gyökereket még ma is több száz éves templomok hirdetik. Néhány évszázada a gyenge erejű patak vizéből az ősök tavakat duzzasztottak, hogy halat és ivóvizet teremjen. A vizet, patakok maradtak ugyan még, de a magyarok nagyon elfogytak onnan.

Wass Albert ott nőtt fel, onnan indulva járta be az országot és a nagyvilágot. De egy helyen egészen bizonyosan soha nem járt – Bögözben. Épp itt az ideje tehát annak, hogy ide is betérjen. De a bögöziek közül is ki és minek járt volna a Füzés mentén? Csak egyetlenegy valaki, akinek ez az út életre szólt: Istók Sándor *református lelkész*ként ott élte le élete javát Sütő András szüleinek és családjának lekipásztoraként Pusztakamaráson.

A Füzes menti Tóvidék nagy neveket adott az erdélyi és az egyetemes magyarságnak. Pusztakamarás a múlt század nagy írójának, Kemény Zsigmondnak adott otthont élete utolsó korszakában, és fogadta be testét is a családi temetőkert. E falu földműves népe indította diadalútjára Sütő Andrást, nyelvünknek legékesebben író élő mesterét. Katonában született Barcsay Jenő, a nemrég elhunyt szentendrei festő. Cege és Vasasszentgothárd a Czegei Wassok ősi fészke, és itt van a Mezőség legszebb és leghíresebb faluja is, a hagyományörző „*Szék városa*”. Itt szolgáltak lelkeszként, tanítóként, közösségépítő népművelőként a legszebb és leghosszabb nevű erdélyi faluban, *Szépkenyerűszentmartonban* Tőkés László püspök úr ősei is.

Együvé tartozunk tehát. Most Bögzben mindannyian egymásra találtunk.

A Füzes mentén nincsenek hegyek, csak lekopott te-tejű dombok vannak. És miként Wass Albert is, akit évszázadokra ilyen dombokhoz köt őseinek történelmi múltja, az tudja igazán megbecsülni és féltetni a hegyeket. Mert bizony el lehet lopni a hegyeket is, a völgyeket és patakokat is. Nem is kell olyan sok, és egy országot akár „farkasveremmé” is lehet változtatni. El lehet szikkasztani, meg lehet fertőzni a patakokat, és győzhet a gyilkos akarát, ha nincs ott a székely furfang mellett az összefogás nagy békéltető agyagfalvi rétje, az egyetértés rendteremtő pünkösdi Lelke. Nagy baj van, ha Istenszékénél magasabban nem látjuk ránk vigyázni a történelem Urát.

Ott a Füzes mentén nincsenek sziklák, és köveket sem görget a Füzes csendes pataka. De csak aki ott élt, az tudja értékelni a földbe kapaszkodó, a havasi vizek zuhatagának ellentálló kövek méltóságát. De a Füzes mentén a köveket gyors járású vizek nem sodorják messzire, hanem lép és mocsár lepi be, és elsüllyed minden a sáros utakon, a tavak mélyén. A kő ott is megkapaszkodik, *elsüllyed, de marad*.

Megcsendesedik az ott élő ember is, szerény lesz és elhalkulva alázatos, tájhoz, nyelvhez, többséghez igazodó, tűrve süllyedő, hogy megmaradjon. Aki valaha is élt már távolra szakadva otthonától, övétől, csak az tudja, érti igazán, hogy mitől félti annyira otthon maradt övét Wass Albert, amikor aggódó szavakkal oly gyakran üzen haza, oda, ahová életében soha haza nem jöhetett.

Wass Albert ma mégis hont foglalni jött ide a Székelyföldre, székely törvényhozásunk, nagy összegyűlekezésünk álmainak, reményeinek helyére, hogy elhozza és székely szívekbe ültesse távoli, halódó Füzes menti otthona üzenetét. Nem egyedül jött, mint ahogy mi sem: a tegnap és ma is még együtt ünnepeltük pünkösdi ünnepét. Együtt jöttünk a Füzes mente szórványgondozó lelkipásztorával, Sallai Mártonnal és néhány településnek majdnem az utolsó magyar tanúival. Azokkal, akik még emlékeznek „Albi gróf”-ra. Szabó István göci gondnoknak a kertje végében áll a porladó református templom, neki kell vigyáznia arra és a 4 lélekre. Nagy István kispulyoni gondnok pedig 40 lélekért felel. Benne élnek mind azokban a mély gondokban, amelyekre Wass Albert figyelmeztet.

Mert a legszörnyűbb nem is az, amikor hívek nélkül magukra maradnak a templomok, földek, de amikor már az sincs, akinek átadd további vigyázásra a templomkulcsokat, megőrzésre egyházad három, négyszáz éves kegszereit. Te kell hogy szóra bírd a harangokat, de te nyitod ki a templomajtót, te szuszogtatod meg néha az asztmás orgonát, és te hallgatod az Igét is, mert te vagy a gyülekezet is. Már az sincs, aki utánad utolsónak bezárja majd a templomajtót. De a legszomorúbb magány az, amikor nincs már anyanyelven beszélő gyermek sem, akit térdükre ültethetnének a nagyapák, és akinek elmesélhetnének a nagyanyák mindent, amit láttak, hallottak és megéltek. *A legszomorúbb az, amikor „anya” az a nyelv, amelyen hallgatni kell.*

Szinte ők ott már az utolsó magyarok: Albi gróf népe. Szorítsuk meg kezüket és öleljük át, mert nagy idők és nagy történelmi próbatételek túléléseinek tanúi ők. Értünk jöttek ide, Bögözbe, mert együvé tartozunk, nélkülük ez az ünnep, a székelyek ünnepe nem lehet teljes, a gróf úr honfoglalása sem lehet igazi.

Wass Albertnek majdnem minden könyve innen indul vagy ide tér haza. De távolról is, Amerikából is minden sora üzenet haza. Albi gróf úr ma azt üzeni a Székelyföldre a Füzes mentéről és Amerikából is, hogy sokkal jobban kell vigyáznunk hegyeinkre. A hegyeket is el lehet hordani, be lehet telepíteni, a fenyveseket is ki lehet vágni, le lehet tarolni. Házainkat is mások lakhatják, legelőinken mások őrzik juhaikat. Azt kiáltja keletre és nyugatra, hogy *„adjátok vissza hegyeimet”*. De azt is, hogy agyat, lelket és anyanyelvet mosó suvadásos időkben is, nagy rengések közepette is *a kő, de a kő marad*.

A székelység kötelez. Bárhol is élsz a világon, székelynek lenni feladat és küldetés. Aki ezután naponta betér ebbe az iskolába tanulni, tanítani, amelynek homlokára Wass Albert neve van felírva, vagy elhalad e mellett az épület mellett, és feltekint, emlékeznie kell arra, aki ennek az iskolának nevet adott. De emlékeznie kell a szülőföldre is, a Füzes mente árva népére, és arra is, hogy Wass Albert szülőföldjén az 50 km-en, a völgy szájának két faluján kívül, ma már egyetlen 8 osztályos iskola sincs, és 1–4-ből is csak egyetlenegy. Emlékeznünk kell arra, hogy Wass Albert neve mindenkit kötelez másoknak nyelvtestvérévé lenni. Itt többről van szó, mint névadásról: sorsunk elválaszthatatlan egymástól, és csak egyetlen magyar nemzet él Erdélyben. Rólunk van szó, akiknek szeretnünk kell egymást, és ápolnunk a testvéri szeretetet.

Wass Albert a Füzes mente, Istenszéke és Amerika után ma elfoglalja a székely dombokat és hegyeket. Ve-

le együtt a székelyek szívét is. Vigyázzunk tehát, hogy ne csak a kő, de immáron Wass Albert üzenete, árva népe is örökre velünk maradjon.

A REMÉNYSÉG NEM SZÉGYENÍT MEG

ALGYÓGYI NYILATKOZAT, AVAGY MIT ÉR A SZÓRVÁNY, HA MAGYAR?

Mi, az erdélyi és királyhágómelléki református szór-
ványgondozó lelkipásztorok, vallástanárok, teológusok,
az erdélyi, partiumi, bánsági és regáti végvárakról ér-
kező lelkészi kar tagjai, a Hunyad megyei Algyógyon,
2000 augusztus utolsó napjaiban nyolcadik alkalom-
mal gyűltünk össze szakmai-baráti találkozóra, és fele-
lősséggel vettük számba a peremvidékek helyzetét, né-
pünk és szolgálatunk nagy kérdéseit.

Az idei tanácskozás rendjén lelkészi közösségünk vé-
gigtanulmányozta a Vetési László által készített, Sütő
András alapgondolatait idéző, *Úgy cselekedjünk, hogy
megmaradjunk* című, vitaindítónak szánt szórvány-
stratégiát, mely a Magyar Kisebbség 2000. 2. számá-
ban jelent meg. Ennek tanulságaként, úgy érezzük,
hogy a nyilvánosság erejét felhasználva, Istenünk, né-
pünk és összmagyarságunk lelkiismeretének egésze
előtt hallatnunk kell szavunkat a romániai magyar pe-
remvidékek sorsáról, és hitet kell tennünk a cselekvő
jövőről. Az évezredet záró esztendőben, több mint tíz
évvel a romániai változások után, határozott meggyő-
ződésünk, hogy a szórványkérdésben végre meg kell
születnie annak a belső ébredésnek, amelyre évtizedek
óta várunk.

Mi az erdélyi szórványvilágban, az egyetemes ma-
gyarság legjelesebb vidékein és helyein élünk, a hadi
utak, küzdelmek és nagy pusztulások mentén. Ez a
nép, akit szolgálunk, épp saját önfelszámolódása árán
vállalta itt a küzdelmet. Mi adtuk az egyetemes ma-
gyarság legnagyobbjait: *Budai Nagy Antalt, Hunyadi
Jánost, Bethlen Gábort, Apafi Mihályt, Bolyai Farkast,*

Kolcsey Ferencet, Bartók Bélát, Wass Albertet, László Gyulát, a kortársak közül Sütő Andrást, Kallós Zoltánt és még sokakat. Mégis szomorúan kell megállapítanunk, hogy az elmúlt évtizedekben ez a vidék a nagy bűnök, történelmi méretű mulasztások színtere volt és ma is az. A magyarság felelős vezetői lényegében magukra hagyták e kisközösségeket és szolgálkat, akik a saját, egyre fogyó erőtartalékaikból élnek, és annak utolsó töredékét is felélik. Mélységes sajnálattal tölt el, hogy az elmúlt évtizedekben senki sem fordított elegendő időt, erőt és figyelmet arra, hogy a romániai magyar szórványokban a nagy tervek és tettek megszülethessenek. Ezért is lett sorsunk a teljes emberi és nyelvi magány, az elszigetelődés, a tévesztés, az értékek lassú és szinte teljes leépülése.

Baj van, nagyon nagy baj, mert ma már utolsó előtti perceinket éljük Erdély legszélső vidékeinek legnagyobb részében. Lelkészekként, tanítókként úgy állunk a romok között, mint a vezérek a vesztes csatatéren. Románia magyar lakosságának lassan fele nyelvi veszélyben, halmozottan hátrányos nyelvi, etnikai, vallási helyzetben él, és ez a helyzet egyre csak súlyosbodik. A Kárpát-medence szétdarabolódott magyarsága gazdaságilag, nyelviileg, kulturálisan minden utódállamban hatalmas teret veszít. Elveszítettük a demográfiai jelenlétünk arányait, kiszorultunk a gazdaság meghatározó tényezői közül, az érdekképviselő cselekvő erejéből, a helyi közéletből, a nagypolitikából is. Csökkent a gazdasági vállalkozó kedv, lanyhult az érdeklődés az anyanyelvű oktatás iránt, iskolák szűnnek meg. A közösségi élet leépülésével felerősödött a keveredés, a nyelvi kölcsönhatás, növekszik a vegyes házasságok száma, fogy, hiányzik és elmenekül innen a szakmai hivatás magaslatán álló vidéki értelmiségi: tanító, lelkész, orvos.

Az anyanyelv utolsó visszafojtott jajszóként beszo-

rult otthonaink és igehirdető templomaink falai közé. Egyre növekszik a kivándorlás aránya, botladozik az ifjúság nyelve, kopnak a szavak, teljes a nyelvi árvaság. Erdély területének közel felében a kis falusi települések magyarsága körében szinte teljesen elsorvadt a művelődési élet, elmaradnak a nagy ünnepek. Hiányoztunk az 1848, a honfoglalás, a magyar államiság, a keresztyénség felvétele emlékezőinek ünnepi asztalától is. Falvaink és városaink nagyobb részében évtizedek óta nem járt sem hivatásos, sem amatőr színjátszó csoport, alig van gyülekezeti ünnep. Az aprófalvak töredéknépessége fogyó erőtartalékaival lassan kiöregszik, kisszámú fiatalsága lassan felmorzsolódik. A nagyvárosok lakónegyedeinek népes magyarsága is elszigetelődött, s szüntelenül fogy: morzsolja a vegyes házasság, őrli a magány, felgyorsult a felszámolódás üteme. Egyre nagyobb lett a gyülekezeti és hitélet peremterületeire szorultak tömege, akik egyben az anyanyelv és kultúra peremén is élnek, és még inkább kifele szorulnak.

Sajtónk már szinte naponta tele van a szórványból érkező szolgák nagy panaszszavával. Csoda-e, hisz magára maradt az itt szolgáló egyház és iskola, az itt élő értelmiség, és nem nyújt nekik senki támogatást, nem ad tanácsot a mindennapokra?! Megtisztelő számunkra és mindig elismeréssel értékeljük, hogy a romániai és egyetemes magyarság vezetőségének egésze és egyházaink csúcsvezetése is úgy tekint a lelkészek, a néptanítók és a gyülekezetek fele, mint akik a szórványgondozás legfőbb munkásai, támaszai. *De olyan nagy a baj, hogy a peremmagyarság sorsa, jövője az egész Kárpát-medencében nem maradhat csupán egyházi szolgák, tanítók magányos küzdelmének belügye.*

Mi, a szórványban élők és szolgáltók érezzük, hogy mindaz, amit naponta elvégzett munkánkkal eddig tettünk és teszünk, már nem elég. Alapvetően újat kell tervezni, mert elérkezett a parancsa a legnagyobb for-

mátumú terveknek, a legmerészebb lépéseknek. Olyan anyagi és emberi erőket kell sűríteni erre a területre, amely túllépje a napi rohammunka, a vegetáló túlélés, a tűzoltás kapkodását.

A legelső és legfontosabb feladat az, hogy le kell számolni a mítoszokkal, az önhitetéssel, számba kell venni a helyzetet, utána pedig sürgősen tervezni és cselekedni kell. El kell készíteni a szórványmagyarság nemzetközi normáknak megfelelő egységes etnikai vitalizációs és rehabilitációs stratégiáját és benne a régiók, a falusi és városi peremhelységek részletes védelmi tervét. A segítség eddigi útjainak fenntartása mellett a magyarság önépítésének támogatási rendszerét teljesen új alapokra kell helyezni. Ebben mindenekelőtt a kisközösségeket kell belső munkájukhoz folyamatos és rendszeres anyagi támogatásban részesíteni. Tervet kell kidolgozni a gazdasági fejlesztésre, az oktatás, a művelődés, az egyházi lelkigondozás, az ifjúsági munka megszervezésére, a szociális és minden más kérdés megoldására. Tudomásul kell vennie minden fórumnak, hogy az eddig is jelentős támogatások mellett a legsürgősebb az, hogy meg kell oldani hátrányos nyelvi kisközösségeink alapvető helyi gondjait, mert a túlélés nagy kérdései csak így orvosolhatóak.

Minden településen, ahol legalább három gyermek van, meg kell menteni vagy létre kell hozni az elemi iskolákat vagy a felekezeti népiskolát. Bármilyen nagy áron minden magyar gyermek számára, akár iskolatekintettel, akár ingázással vagy bentlakással, legvégsőbb esetben fakultatív magyar oktatással, biztosítani kell az anyanyelven való tanulást. Meg kell valósítani a szakoktatás, az inas-, tanoncképzés tervét, és meg kell menteni minden tehetséges fiataalt. Meg kell szervezni mindenütt a gyermekek és az ifjúság rendszeres és minőségi foglalkoztatását, anyanyelvi közösségét, önszervezését. El kell készíteni egy átfogó *nyelvvédelmi* tervet, a közélet nyelvi tervezését. A templomba és az

otthonok falai közé szorultság helyett vissza kell adni az anyanyelvi nyilvánosság helyét, a közhasználat méltóságát és értékét a kisebbségi élettér egészében. Hatalmas szükség lenne országos hatósugarú, egész napos adásidejű magyar nyelvű rádióra és tévéadóra. Mindenáron szeretni, támogatni, megőrizni és fejleszteni kell a *Duna Televízió* mai arculatát, megóva a kereskedelmi verseny olcsóságaitól, de segíteni abban, hogy *teljes jogú határon túli nemzeti közszolgálati televízió* lehessen. Mellette olyan nagy hatású helyi médiumok kellenek, amelyek közel jönnek hozzánk, magukkal hozzák az anyanyelvi értékeket, de eljutnak a családig, belépnek a többségi médium-függővé vált ifjúság szívébe is.

Minden száz léleknél nagyobb közösségben biztosítani kell az ott élők hite szerinti *lelkész* munka- és életfeltételeit. Újabb missziós köröket kell létrehozni, de nem szabad engedni, hogy ezek büntető helyekké süllyedjenek. Minden kétszáz léleknél nagyobb településen nagy szükség van oktatást, művelődést, közösséget építő és szervező, jó munkafeltételek között élő világi személyre, *kántortanítóra*. Meg kell szervezni itt a szociális feladatokat ellátó *falugondnoki* intézmény hálózátát. Teljesen új alapokra kell helyezni a *nagyvárosok* magyarságának számbavételét és gondozását is. Be kell lépni a lakótelepek magyarjainak otthonaiba, nyelvi közösséget nyújtani nekik, mert szinte már csak az egyházak gondozására maradt a háromnegyed milliónyi nagyvárosi magyar. *Meg kell születnie a lelki és anyanyelvi otthont teremtő egyháznak.*

Színházainkat, színészeink egy részét, műkedvelő művelődési csoportjainkat arra kell ösztönözni és abban támogatni, hogy részt vegyenek a peremvidékek művelődésének megteremtésében, a lelkesítésben és ébresztésben. Gyermekszínjátszás is kell, amely ott van mindenütt a kicsinyek között. Művészeknek, íróknak, tudósoknak, lelkészeknek, az egyházak és egyete-

mes magyarságunk legjelesebb vezetőinek rendszeres jelenlétükkel kell értéket és erőt adniuk az e vidékeken élők elsorvadó önértékelésének. Meg kell születnie a szórványkérdésekben az országos szervező, tervező és segítő intézménynek is. Az EMKE-t segíteni kell abban, hogy azzá növekedhessen fel, amiért száz évvel ezelőtt létrehozták: a peremek megmentésének fórumává.

Lelkészi közösségünk nagyra értékeli azt, hogy a *státustörvénnyel* a magyar kormány különleges jogi helyzetet kíván biztosítani a határon túli magyarság számára. Elemezve az ezzel kapcsolatos dokumentációt, jó reménységgel vagyunk afelől, hogy ez a hátrányos nyelvi helyzetű híveink számára nagy segítség lesz az önbecsülés javításában, ezzel felértékelődik a magyarsághoz tartozás, és csökken az asszimiláció. Úgy ítéljük meg, hogy a *különleges jogi státus* elvi kérdéseit rögzítő kerettörvényt minél hamarabb jóvá kell hagynia a magyar parlamentnek, és majd később kell kidolgozni a részletes alkalmazási módot. Tudatában vagyunk azonban annak, hogy a magyar eredetű népesség azonosítása és a jogosultak meghatározása a szórványokban nagyon nehéz feladat lesz, és visszaélésekre is alkalmat adhat. Az egyházi törvények által megengedett hatáskörünkben készséggel sietünk segítséget és tanácsot adni a helyi kérdések megoldásához.

Örömmel tölt el a magyar kormánynak az a felismerése is, hogy a nagy közös gondok ellenére a tömb: a Székelyföld és a Partium, a Szilágyság és Kalotaszeg az erdélyi peremvidék „*belső anyaországa*”. Olyan küldetés ez, amelyet tudomásul kell vennie minden magyarnak. Együtt kell azonban vigyáznunk egymásra, hogy *miközben a széleket őrizzük, a tömböt nehogy elveszítsük*.

De az anyaországnak is pontosan számot kell vetnie azzal, hogy milyen jövőt szán a szórványmagyarságnak. Támogatásunk rendszerét teljesen új alapokra

kell helyeznie, életben maradásunkhoz pénzeket kell elkülönítenie a tervekre, kutatásra és segítségre, és tervszerű támogatást kell nyújtania a helyi közösségek, az iskolák, a közművelődés, az egyházak fennmaradásához. *A szórványmentés jövője attól függ, hogy az anyaországnak lesz-e kevéske pénze a magyarság kiscsoportjainak, a városok és a maradófalvak népének rendszeres gondozására, és hogy megszületik-e végre ennek intézményes kerete.*

Tudjuk, hogy szórványban élni nem előjog, hanem szent teher, a sokféle megpróbáltatásban is *felemelt fő*. De mi minden baj ellenére viseljük a *másság méltóságát, a kisebbségi élet ajándékait*. Nem előjogokat várunk tehát pusztán ittlétünkért, hanem kellő figyelmet, megbecsülést azért, amit *teszünk*. Arra kérjük az egyetemes és a romániai magyarság csúcsvezetését, a Székelyföldet és a többi tömbvidéket: ne nyugtassák meg magukat azzal, hogy a szórványok sorsa és jövője az ott szolgáló lelkészek és tanítók között a legbiztosabb kezekben van. Ne vigasztalja magát senki azzal, hogy úgyis mindegy, vagy majd csak lesz valahogy, ahogy eddig volt. Ne hagyjanak magunkra minket, hanem tervszerűen is tegyenek értünk valamit, mert nem fogjuk sokáig bírni munkával, lelkesedéssel, ha a többség nem áll mellénk segítségével, szeretetével.

Tudjuk, hogy a szórványkérdésben a jövőt illetően illúzióink nem lehetnek. A kisebbségi peremmagyarságnak az elkövetkező évtizedekben nagy vérveszteségekre, nagy demográfiai mélypontokra, népességfelszámolódásokra kell felkészülnie. *Lassan már nem csak településekről, de egész tájegységekről kell lemondanunk, és leírnunk őket örökre a magyarság leltárából*. Tudjuk, hogy az a folyamat, amely megállíthatatlan, az ellen nem harcolhatunk, *de ami és aki még menthető, azért és azokért mindent meg kell tennünk*. *Úgy érezzük, hogy hazai, anyaországi és egyetemes magyarságunk nem*

tett meg mindent annak érdekében, hogy a szórványmagyarság jövője kérdésében lelkiismeretét megnyugtathassa.

Fájdalmas, hogy eddig szinte minden jajkiáltás után maradt minden a régiben. Tudjuk, hogy mi is hibásak vagyunk és sokat mulasztottunk: késett és halk volt minden jajszó, nem született meg a nagy helyzetkép, nem készültek el a nagy tervek; a tennivalókat mindennapokra, konkrét feladatokra nem tudtuk lebontani. Sokszor és sokan vagyunk hiteltelenek is, a munka helyett a kényelmet választók, de szavunk hitelét mégis a naponta megvívott küzdelem, a gyakori megkeseredésben is vállalt, sokszor eredménytelen és nem látványos munka adja. Gyakran tűnik úgy, hogy munkánk reménytelen, mert hosszú évtizedek után nyomunkban sokszor csak elnéptelenedés, nyelvváltás, romlás, összedőlt templomok maradnak. De lelkészek és néptanítók együtt mégis tesszük azt, amit rajtunk kívül szinte senki más e vidékeken: visszük a reményt embertől emberig, magyartól magyarig, lélektől lélekig.

Tesszük, amíg és ahogy lehet.

Sütő Andrással szólva: próbálunk „úgy cselekedni, hogy megmaradjunk”!

A szórványról pedig csak az beszélhet, aki minden nap tesz is értük valamit.

Kelt Algyógyon, 2000. augusztus 29-én

63 romániai református
szórványgondozó lelkipásztor

(Levél, 2000. 10.)

A SZÓRVÁNYSORS REMÉNYSÉGE

Alázattal kell tudomásul vennünk, hogy sem a szórványmunka, sem a szórványstratégia nem nyújt kiutat, nem kínál egyértelmű megoldásokat, végleges és látványos eredményeket. Azt a kérdést nem szabad soha feltenni, hogy e munkának van-e értelme, mert a mi feladatunk nem ennek keresése.

Nem lehet! – mondta a kisebbségi sorsra Makkai püspök úr Magyarországra költözése után nem sokkal, a nagy vitát kiváltott Láthatár-cikkében. „A kisebbségi sors emberhez méltatlan.” Milyen kevesen értették meg azt, hogy miben van igaza. Minden nemzeti értékekben gondolkodó és önazonosságához ragaszkodó, sorskérdéseit értelmiségiként megélő szórványmagyar önfeladó, tehetetlen és eredménytelen gyötrődése hosszú távon valóban emberhez méltatlan. Egy ilyen önmagunkért folytatott görcsös harcban helyet cserélnek az értékek: életcél lesz abból, ami csak eszköz, az eszközből cél lesz. Méltatlan, ha nyelvi élettere, otthonának tisztasága, etnikai önmegvalósítása távlataiban kilátástalan. Akik a szórványsorsban meg akarják őrizni nemzeti önazonosságukat, ehhez már nem elég az önfeláldozás, a kisebbségi helytállás hite, a „másság méltóságának” büszke viselése, a nemzetközi jogi ígéretés. Nem elég a sok biztosíték, *ehhez teljes értékű és autonóm nyelvi tér és teljes nemzeti önrendelkezés kell.* A szórványkérdésnek ha van valamilyen „megoldása”, akkor az csak ez lehet: egy belső vággyal megálmodott, összmagyar akarattal megtervezett, nemzetközi háttérrel biztosított *nagy összegyülekezés.* Ehhez az út pedig a teljes nyelvi értékű otthon megteremtése, ahol a szülőföld valóban otthon lesz egy többségi nyelvi térben és önrendelkezésben. A nagy nyelvi pusztulások láttán a reményt bennünk ez az, ami valóban éltetheti. A mi feladatunk azonban eddig a szinte álomtávlati nagy

rendezésig mégis a Reményik Sándor-i profetikus cselekvési parancs marad: „*lehet, mert kell!*”

A szórványkérdésnek mai *ismereteink szerint nincs más „megoldása”*. Egy történelmi folyamat van, egy jó-nak vagy rossznak egyaránt ítélnélhető helyzet van, emberek és értékek, akikért és amiért az utolsó pillanatig helyt kell állni. Sok településről, tájegységekről mondtak le nagyjaink, és mondunk le ma mi is, harangozat kongatunk felettük, néhány éves, évtizedes jövőt jósoltunk nekik, és egyesek felszámolódnak, mások mégis vannak. Túl minden emberi dimenzión. Nagy titkok is vannak itt, nagy égi és történelmi csodákban is hinnünk kell; abban is, ami beláthatatlan, tervezhetetlen, amit máshol és másvalaki, a történelem Ura, nem emberi távlatok és szempontok szerint irányít. Ez is parancs: hinni a titokban, a hihetetlenben. Részünkről addig is itt csak egy tett lehet: a süllyedő hajón az utolsó percig tisztességgel helytálló hajóskapitányé, aki egyszerre tömi a lékeket, adja a vészjeleket, menekíti az értékeket és menti az életeket. De csak legutoljára a magáét. Vajon mondhatja-e, hogy nem érdemes? Ez a helytállás azé az orvosé, aki utolsó pillanatig ott áll a beteg mellett, és nyújtania kell a hivatástudata magaslatán a kitartás hitét, a gyógyulás lehetőségét, az életben maradás esélyét. Ez a példaadás olyan, mint a jó gyermek hálája, aki halálos beteg szülőjéért még a remények pislákolása és elfogyása ellenére is minden áldozatra képes, és soha nem mondja, hogy nincs értelme szeretni, mert úgyis vége. A szülő szent. Istentől kapott parancsból mellette kell állni és megtenni mindent az utolsó percig.

Az elfogyva felszámolódo, a kiöregedo történelmi szülőföldünk is szent.

De nagy hiba volna az, amit sokszor elfelejtünk, hogy a szórványlétben nem csak panaszok vannak és pusztulás, de életünk, túlélésünk nagy csodaelemei, ki-

emelkedő emberek, a helytállás példaadásai, megőrzésre, követésre méltó értékek és csodák. Hitünkben és jövőképünkben nagyon szegények lennénk, ha a szórványgondozást csak a felmutatható eredmény, a megoldás felől hitelesíthetnénk. A mi kötelességünk minden elvesző kisközösségnek utolsó percig minden lehetőséget megadni az önazonossága megtartásához, a megmaradáshoz. Azok számára, akik értékeiket saját erejükől képtelenek megőrizni. Csak a behunyt szemhez, csak az „úgy teszünk, mintha semmi baj nem lenne” magatartáshoz nincs jogunk. A mi legfőbb feladatunk begyűjteni minden értéket is, hiszen itt kincseink, Kárpát-medencei létünk, ezerszáz éves történelmünk, a világba való szétszóródásunk túléléseinek, csodáinak nagy tanulságai húzódnak meg, amelyekről soha nem mondhatunk le. Amit itt teszünk, azt nem csak értük, de egyetemes önmagunkért is tesszük. A tömbvidék nagy szórvány-amnéziában szenved. Mindent felejt. Vajon le lehet mondani a legnagyobb értékekről és a legnagyobb „szórványmagyarokról? Budai Nagy Antalról, Hunyadi Jánosról, Bethlen Gáborról, Kölcseyről, Bolyai Farkasról, Bartókról vagy Sütő Andrásról? Vajon ki leginthes Brassó, Nagyszeben, Fogaras, Medgyes vagy Temesvár jelentős számú magyarságára? Kinek volna ehhez bátorsága?

Ha beolvadó népességünkről nyelvi értelemben olykor le is kell mondanunk, de értékeikről és a magyarság egészének szóló *tanulságokról* soha. Így lesz ez a munka már több, mint megoldás: itt az eszményeinkért folyó küzdelemről, itt rólunk van szó.

Az egyetemes magyarságot másfél százada gyötri a kérdés: Mi a jövő? Van-e értelme? De így érthetjük meg, hogy szórványmunkában sem csak a megoldások, a felmutatható eredmények hitelesítik a munkát, hanem a nemes küzdelem közben nemessé edződő, testvérré ková-

csolódó többségi környezet, az egyetemes magyarság, az anyaország szeretete, szolidaritása, együtt és egymásért cselekvő hűsége és igazi hite. Együtt van és kell legyen bennünk minden érték, ami a miénk, amik és akik hajdan mi voltunk és vagyunk. Értékeket, embereket, eszméket és ezáltal önmagunkat kell megbecsülnünk általa. Ha a szórványt mentjük, magunkat, jövőnket és egyetemességünket mentjük, méltó és jogos helyünket Európában. És akkor már nem lesz szórvány és tömb, hanem egy és oszthatatlan nemzet, egyetemes magyarság. És akkor már nem csak az eredmény fontos, hanem az is, hogy a szeretetben és odafigyelésben kiké lesz, mivé nemesedik a tömb, az anyaország, edződik-e a nemzet egésze, és mivé is leszünk mindannyian a küzdelem és munka, a mások sorsának felvállalása, egyetemes értékeink szeretete és a felszámolódás tanulsága által.

A Balatont átúszó szenvedélyes vízbarát nem kérdezi, a naponta sportoló nem teszi fel a kérdést, hogy miért kell úsznia, szaladnia, és hogy ennek van-e értelme. A hegymászó, sziklakúszó a természet szépségét keresi, a csúcsok magaslatainak csodálatát, amelyben együtt van, amit a természettől kap és amit ő ad hozzá az Isten által teremtet világhoz. Mert az önmagát próbára tevő, a próbatételek, a veszélyek legyőzésének tettekre sarkalló hitét és saját cselekvő erejét is bizonyítja.

És azt sem felejtethjük el, hogy az etnikai folyamatból, beolvadásból nem csak elsíratott magyarok, de nyelvünket ismerő és kultúránkat szerető, már más identitású barátaink is születnek, akiket nekünk is szeretnünk kell és akikre oda kell figyelnünk. Nem vagyunk felhatalmazva arra sem, hogy a beolvadó, önazonosságot cserélő, de tőlünk szeretetet még vágyó, hozzánk időnként még melegedni hazabúvó magyar eredetű románságot, szlávsaágot szívünk utolsó sarkából is kítaszítva elintézzük a renegátsáá jelzőjével. Tovább

kell kísérnünk őket új identitásukba is, ameddig lehet, a testvéri szeretet láthatáráig, ameddig ellát a szem, a homályos tekintet. Hatalmas és egyre nagyobbá duzzadó román, szlovák, szerb, horvát, ukrán tömeg ez a Kárpát-medencében. Akik valamikor „mieink voltak”, hozzánk tartoztak, tőlünk indultak. De még nagyobb a számuk azokban az országokban, ahol menekült és üldözött, munkát kereső magyarjaink angolokkal, németekkel, franciákkal, spanyolokkal vagy olaszokkal kötöttek házasságot, és átadták gyermekeik jövődjét is az új otthon-országnak. Mieink is maradnak ők, akik talán még szeretnének, ha mi is szeretni tudnánk őket, és akiknek magyarsága rajtunk is múlik, és főként az, hogy „emlékidentitásukkal” megmaradnak-e barátainknak.

Szeretnünk kell „az elmenőket”, az elszakított területekről nyugatra vagy az anyaországba kitelepedő „el-magyarosodottakat” és a kisebbségi sorsot nem vállalókat, tisztelnünk kell a vegyes házasságot kötőket, a gyermekeikről könnyen lemondókat, az anyanyelvet, a gyermekekkel szembeni kötelességeiket kényelmesen felejtőket is. Szeretetlenben csendesítenünk, túlzásoktól óvnunk kell a hangos és hetyke „nagy szórványmagyarokat”, de lelkesítenünk kell a halk hangúakat, a gyöttrődőket, a fáradókat és kétségesskedőket. Azokat is, akiknek nagyon fontosak etnikai értékeik, és ezért majdnem reménytelen harcot vívnak „odalenn”, de azokat is, akiknek ez alig jelent valamit. A hétvégi-, a szabadidő-, a hobby-magyarokat, az etnicitás kötődéseit vagy nyűgét már fel nem vállalókat, a bujkálókat és mindent tagadókat. De el kell viselnünk szeretetlenben a „haszon magyarokat”, a „hogyan ne” példáit nyújtókat, a minket gyalázó volt mieinket, a belőlünk vétetett, elszánt és ellenünk hűségesen lihegő, minket kitartóan gyűlölő ellenségeinket is.

Szeretni mindenkit, hogy ezzel is erőt, hitet, de ta-

nulságokat is nyerjünk egy új szemléletű jövőteremtéshez, egy alázatos, de annál reményteljesebb túléléshez.

Egy igazi nagy nemzet- és szórványstratégia már átnyúlik tehát nyelvek, kultúrák és országhatárok felett, és egybeölel mindenkit, aki bár nyelvünket nem érti már, de egy nagy szellemi Magyarországon él, egy nagy lelki hazában és történelmi múltban hozzánk is, másokhoz is tartozik. De itt mégis mindenki testvérünk marad, aki szívében, gyökereiben, mélyből hozott értékeiben, rejtett mozdulataiban vagy már csak emlékeinek töredékeiben magyar.

Trianon kárvallottjaiként, Európa árváiként, Kelet-közép Európában a többségiek szúrós tekintetében annyira lenézett „rút kiskacsaként”, itt, a Kárpát-medencében, utolsó reményhez, a történelmi rögökbe görcsösen kapaszkodókként, itthon maradottakként, inkább beolvadókként, mint elmenőkként, szórványmagyarokként – de Isten kezében mégis vagyunk. Vagyunk valameddig.

De kinek volna joga kimondani, megjósolni, hogy meddig?

Minden bizonnyal Istené a jövő titka is.

Erről a kérdésről hosszú évekig, évtizedekig lehetett – és még ma is lehet – úgy tenni, mintha nem lenne. Hallgatni is lehet, mint szégyenlősen, magunkba fordulva a titkos betegségeinkről. Vajon ki tudja megmondani, hogy miért felejtkezett el rólunk mindig a hatalom és mindenki, miért fáradt bele a közöttünk küszködő? Nagy és jól bevált nemzeti bajelhárító reflexeink és önhitetéseink mögé elbújhatunk évtizedekre is. De már az utolsó percben vagyunk. *Ezért a méltóságos beolvadásos halál helyett a méltóságos életben maradás, a túlélés lehetősége a mi kezünkbe is le van téve, és ennek módját, lehetőségét kötelességünk megtalálni. Nem a szép halál, hanem a szép élet módját.*

És ki vállalja magára majd a késő utókor szemrehá-

nyásait és ítéletét, ha nem tettünk meg mindent, amit kellett volna, azokért, akiket meg lehetett volna mentenünk? Ezzel nem csak őket, de önmagunkat ítéljük halálra, és erre sem az ősoktól, sem a késői utódoktól nem kapott senki felhatalmazást.

Ítélet alatt él mindenki, aki önmagáért él.

Sütő Andrással szólva: „Úgy cselekedjünk tehát, hogy megmaradjunk!”

Kolozsvár, 2000. július 1.–2001. január

(Magyar Kisebbség, 2000. 2.)

JEGYZETEK

A kötetben olvasható írások első megjelenési helyét azok végén adjuk meg. Néhány írással kapcsolatban azonban szükségesnek tartottuk azok keletkezési vagy megjelenési körülményeit bővebben részletezni. Ezek – a kötetbeli megjelenésük sorrendjében – a következők:

Szórvány-e a szórvány?

Megjelent vitaindítóként a Romániai Magyar Szóban. A körülötte kibontakozó, kb. egy fél évig tartó vita később két területre koncentrálódott. A Szilágyi N. Sándor által három részletben megírt, dokumentumokkal igazolt, egyébként teljesen igaz tézisre, ti. hogy a szórványkérdés igazi lényege a nagyváros; és hogy a *Juhaimnak maradékát összegyűjtöm* c. szórványfilmsorozat ebből a szempontból nem reprezentatív, sőt destruktív. Erre válaszolt B. Nagy Veronika, a sorozat szerkesztője azzal, hogy a sorozatnak elsősorban a rögzítés és reményépítés a célja. A másik elemét a vitának élménybeszámolók, panaszok, „jajkiáltások” adták.

Legerősebb alapunk az egyház

A beszélgetés a Felebarát részére készült, majd annak megszűntével az Üzenet Levél-mellékletében, a 1999. 8. számban jelent meg. 2001 januárjában egy napot forgattunk Sárkány Ferencnél egy portréfilmhez, de ez már nem készülhetett el, időközben bekövetkezett halála miatt.

Mindig Isten kezében voltunk

A beszélgetés helye és ideje: Alta Loma, 1997. október. A szöveget magnószalagról lejegyezte és gondozta Orbán Lajos és Vetési László. Két részletben jelent meg az Üzenet Levél című szórványmellékletében. Az első *Csak áldás van minden nehézségben* címmel az 1998. 5., a második *Mindig Isten kezében voltunk* címmel a Levél 6. számában. Csiha Kálmán püspök úr – tekintettel az anyag különlegességére, érdekességére és fontosságára – maga is szíves beleegyezését adta a közléshez.

Egymás terhét hordozzátok!

Elhangzott a bukaresti Román Televízió magyar adása *Egy csésze kávé mellett* című műsorában, nem sokkal 1996. február 9-én bekövetkezett halála előtt.

Jajszó a Mezőségről

Az egész anyag rövid változata megjelent a Korunk 1991. 11. szórványszámában, majd szöveggönyvként anyagként szolgált a Szegedi Lászlóról és Herman Jánosról szóló riportfilmekhez is.

Földes Károly születésének 100. évfordulójára, 1991 novemberére, Essig Józseffel készítettünk egy mezőszegi riportfilmet az ő mezőszegi útjait bejárva, *Szórványmisszió* című vallomásfüzete alapján.

Nekem mindig az árnyékos oldal jutott

A magnós beszélgetés Nagy Ödönnel 1991 nyarán készült, és a Korunk 1991. 11. szórványszámában jelent meg. Ő az egyedüli szórványlelkészünk, akiről később sem maradt film-szalag, pedig évekig készültünk filmet készíteni róla. Talán ezt némileg pótolja a Mentor Kiadó gondozásában 2001-ben megjelent, *Palástban* című három lelkészi önéletrajz és vallomást tartalmazó gyűjtemény, amelyben ő is szerepel visszaemlékezéseivel.

Kövek és emlékek pásztora

Rövid változata megjelent a Korunk 1991. 11. szórványszámában, majd szöveggönyvként szolgált két Szegedi Lászlóról szóló filmhez is. Az egyiket 1991-ben Essig Józseffel, a másodikat 1992-ben B. Nagy Veronikával és Xantus Gáborral készítettük, utóbbi több díjat is nyert. Az első a Román Televízió kolozsvári, a második a bukaresti magyar adása részére a *Juhaimnak maradékát összegyűjtöm* című szórványsorozat része volt.

A szórvány volt a mindenem

Rövid változata *Maradtam* címmel a Felebarát 1990. 4. számában jelent meg. Később a szöveg alapján *A szórvány volt a mindenem* címmel 1994-ben film is készült a Román Televízió magyar adása részére a *Juhaimnak maradékát összegyűjtöm* című szórványsorozatban.

A somogyomi obsitos

1977-ben, a küküllőalmási és somogyomi gyülekezeti beszolgálatok idejekor ismertem meg Péter Jenő volt gondnokot, „világi képviselőt”. Attól kezdve, egészen haláláig leveleztünk, és rendszeresen látogattam őt és faluját. Visszaemlékezés és krónika jellegű, folyam-méretű füzeteknek nagy részét végigolvastam, de igen kevés szöveget lehetett publikálni. A *Felebarát* 1991. 10–11. számában tettük közzé egyik levelét és fényképét, majd nemsokára írásai töredékét felhasználva *A somogyomi obsitos* címmel film is készült a Román Televízió magyar adása részére a *Juhaimnak maradékát összegyűjtöm* című szórványsorozatban, 1993-ban. Az itt közölt írás ennek szöveggönyve.

Még szólnak a harangok

Laudációként elhangzott az EMKE 1996. évi közgyűlésén, amelynek keretében Kövesdi Kiss Ferenc az EMKE Kun Kocsárd-díját kapta.

Küldj el engem!

A Czelder Márton és Földes Károly szórványdíjak ünnepélyes átadására 1997. november 8-án a Székelyudvarhelyszombatfalvi gyülekezetben, 1998. november 14-én a Kolozsvár-kerekdombi gyülekezetben, 1999. november 6-án a Kolozsvár-felsővárosi templomban és 2000. november 11-én Medgyesen került sor. Itt hangzottak el a kitüntetettek munkásságát méltató laudációk; ezeket aztán a *Levél* 1997. 4., 1998. 6., 1999. 8. és 2000. 10. számai közzétek.

A Mezőség apostola

Herman Jánosról két film készült a Román Televízió magyar adása részére a *Juhaimnak maradékát összegyűjtöm* című szórványsorozatban: 1992-ben és 1999-ben, és egy közönségszavazás *Nyolcvan éves a Mezőség apostola* címmel a Romániai Magyar Szó 1999. szeptember 30-i és a *Levél* 1999. 8. számában, amely szöveggönyvként szolgált a Herman Jánosról szóló, 1999-ben készült filmhez is.

Pusztakamarási emlékek

Az első beszélgetés helye Dés, ideje 1990. november 3. Megjelent a *Felebarát* 1990. 5. számában *Tizennyolc és fél év Kamaráson* címmel. A második beszélgetés ideje 1990. szeptember 3.

tember 27. és *Egy este özv. Sütő Andrásnénál* címmel jelent meg a *Felebarát* 1990. 5. számában.

Szívében mindig magyar

Készült 1996–1998 között szövegkönyvnek a *Szívében magyar* című filmhez.

Emlékek a Sztrigy menti magyarságról

A magnófelvételt dokumentációs anyagnak készült a *Juhaimnak maradékát összegyűjtöm* című szórványsorozat *Szívében magyar* című filmje számára.

Az ördög szeme

Az elmúlt évtizedben háromszor is készítettünk filmet Verespatakról. Az egyiket 1994-ben Kötő Zsolttal, ezt a bukaresti magyar adás mutatta be. A másodikat, *Az ördög szeme* című riportfilmet B. Nagy Veronikával 1999-ben, s folytatásaként a nagyfilmet 2000-ben. Ezek forgatókönyvének vázlatá az itt megjelenő szöveg.

A Bábolna-hegy lábánál

Rövidített változata megjelent a *Felebarát* 1990. 4. számában, majd e szöveg alapján 1993-ban film is készült a Román Televízió magyar adása részére a *Juhaimnak maradékát összegyűjtöm* című szórványsorozatban. 2001-ben ugyanabban a völgyben új film forgatását kezdtük el a bábolnai öszszefogás szelleméről.

Az anyaméh gyümölcse jutalom

1996 márciusában forgattuk ezt a kis demográfiai felvezetést a Xantus Gábor és Csép Sándor *Rapsodia Demographica* című filmjéhez. Helyszín a Füzes mente, a Cege melletti Göc templomkertje.

Belebarátkoztam a magyarokba

Első változata megjelent a *Korunk* 1994. 11. számában, majd a *Bihari Napló* 1994. november 5–6. számában. Később, 1996-ban a Kolozsvár melletti Kolozsra kerülő ortodox lelkészről, szolgálatáról és családjáról *Békesség néktek* címmel film is készült a magyar adás számára.

Kinek szolgál a bölény?

Elhangzott Belényesen, 1999. május 29-én, a református egyház *Megmaradás Házának* avatóünnepségén

Telep utca Magyar-nemegyén

Első változata megjelent a *Felebarát* 1991. 7–8. számában, majd alapjául is szolgált az 1992-ben készült, *A Nagy-Szamos mentén* című riportfilmhez, a Román Televízió magyar adása részére a *Juhaimnak maradékát összegyűjtöm* című szórványsorozathoz.

„Jába tapodják le a csángó nemzetséget!”

Lészpéd, 1992. február 21., beszélgetett és lejegyezte Vetési László. Megjelent a *Felebarát* 1992. 1–2. számában, majd *Népszámlálás Lészpeden* címmel a *Kapu* c. budapesti folyóiratban.

Egy székelly legény hajóra szállt

A magnófelvétel 1988. augusztus 18-án készült Csíkköz-máson. Megjelent a *Levél* 2001. 11. számában.

Egy regáti életsors

1996 júliusában, a kolozsvári teológusok nyári, havasalföldi magyarság-összeíró missziói útjakor jártunk Bözsi néninél. A gépkocsi utasai: Bányai László bukaresti lelkész és Kiss Károly lelkész, akkor teológiai könyvtáros, jelenleg makfalvi lelkész. Az arckép első, rövid változata a *Levél* 1997. 2. számában, majd egy gyülekezeti körlevélben jelent meg.

Ott a haza, ahol a család

A beszélgetés 1996 júliusában készült Râmnicu Vâlceán, a Lazărék lakásán. Az események egy részét amatőr videóval rögzítettük, más részéről a magyar szerkesztőség készített felvételeket a Román Televízió magyar adása részére.

Hit vagy anyanyelv?

Készült 2000-ben szöveggönyvként a szórványfilmsorozathoz. A film 2001-ben készült el.

Elég néked az én kegyelmem

Elhangzott Szegedi László magyarigeni nyugalmazott lel-

kész, esperes temetésén a nagyenyedi templomban 1995. július 22-én.

„Ha ezek elhallgatnak, a kövek fognak kiáltani”

Elhangzott Bányai Ferenc temetésén a zilahi temetőben 1996. december 31-én. Megjelent az Üzenet 1997. március 15-i számában.

Búcsú a Mezőség Mózesétől

Elhangzott Herman János lelkész temetésén a nagysármási református templomban, 1999. december 22-én. Megjelent a Romániai Magyar Szó 2000. január 8–9. és a Levél 2000. 9. számában.

Az Úrnál van a kegyelem!

Elhangzott 2001. április 9-én, Nagysármáson, Herman Jánosné temetésén.

Ti vagytok a világ világossága

Elhangzott Sárkány Ferenc besztercei temetésén a református templomban, 2001. január 18-án.

Órállóul adtalak téged!

Készült Eöry István magyarigeni főgondnok temetésére 2001. június 7-én.

Ne felejtkezzetek el rólunk!

Megjelent az 1994. évre szóló Református Naptárban. Azóta persze sokat változott a helyzet. A felsoroltak közül sokukat elkísértük már a temetőbe, de legtöbbjük munkájáról örök tanulságként film is készülhetett.

Reményeink megtartó iskolája

Elhangzott az erdélyi szórványoktatás képviselői számára rendezett tudományos-szakmai tanácskozáson, a kolozsvári székhelyű Iskola Alapítvány indulásának ötödik évfordulójára szervezett ünnepség keretében, 2001. április 21-én.

Magyar egyház, de milyen nyelven?

Az Orbán Lajossal közösen készített tanulmány a Kisebbségkutatás 2001. 1. számában jelent meg.

Egymást szeressétek!

Elhangzott 1999. október 15-én Belényesen, a Királyhágómelléki Egyházkerület lelkészei és szociális munkásai számára a református gyülekezet Megmaradás Házában rendezett szeretetszolgálati konferencián.

Úgy Duna-televíziózzunk, hogy megmaradjunk!

A Magyarország 2000 – „Magyarság a médiában – magyar médiastratégia” című, 2000. április 2-án, Budapesten tartott konferenciára készült előadás. Megjelent a konferencia anyagát tartalmazó kötetben.

Egy könyv és ami azután következik

Elhangzott a Tóth Pál Péter: *Szórványban* című könyve kapcsán az EME által rendezett tudományos tanácskozáson 2000. március 17-én. A tanácskozás teljes anyagával együtt megjelent az Erdélyi Múzeum 2000. 3–4. füzetében.

Változó értékrendek

Készült a bukaresti rádió magyar adása számára. Szerkesztett változatát közölte A Hét két egymást követő, 1992. június 25. és július 2-i száma.

Az itt következő, hosszabb időtávon (1992–2000 között) készült interjúk szövegeit, az ismétlődések elkerülése végett, némi rövidítésekkel egymáshoz igazítottuk. A *Testvérül születni a nyomorúság idejére* 1999 nyarán készült, a Reformátusok Lapja számára.

Szemeid tanítóidra néznek

Elhangzott a bögözi református templomban tartott istentiszteleten, a helyi iskola első írásos említésének 300. évfordulójára rendezett ünnepség alkalmával, 1997. szeptember 13-án.

Hazanézó szoboravatásra

Készült a székelykeresztúri Orbán Balázs szoboravatásra.

Iskolám rendes feltámadása

Elhangzott Székelyudvarhelyen, 1997-ben a 25. érettségi találkozó alkalmával.

Wass Albert – marad!

Elhangzott Bögözben, 2000. június 12-én a községi iskola Wass Albert névadó ünnepségén.

Algyógyi Nyilatkozat

Az erdélyi és királyhágómelléki református lelkészek 1993 óta rendszeresen tartanak szakmai, baráti találkozót a Hunyad megyei Algyógyon. A 2000. évi találkozó jelentőségét az is adta, hogy a szerző javaslatára és fogalmazásában elfogadták az *Algyógyi Nyilatkozatot*, amelynek igen nagy visszhangja volt a hazai és a magyarországi sajtóban. Megjelent a Levél 2000. 10. számában, a Reformátusok Lapjában, a Romániai Magyar Szóban is, és többek között erre reagálva építette fel Csurka István az erdélyi szórványmagyarok baranyai elnéptelenedett falvakba való telepítésének elméletét is.

A szórványsors reménysége

A *Szórványstratégia, nemzetstratégia* jelen vitairata a Magyar Kisebbség 2000. 2. számában jelent meg. A róla szóló vitát a folyóirat következő száma közölte. Ez a szöveg e stratégia-tervezet zárósorainak javított és részben tovább bővített változata.

HELYNÉVMUTATÓ

Abrudbánya – Abrud (AB)
Agyagfalva – Lutița (HR)
Aknaşugatag – Ocna Şugatag (MM)
Algyógy – Geoagiu (HD)
Almás, Váralmás – Almaş (SJ)
Almásmálom – Mălin (BN)
Alparét – Bobâlna (CJ)
Alsóbalázsfalva – Blăjenii de Jos (BN)
Alsórákos – Racoş (BV)
Alsótök – Tiocu de Jos (CJ)
Alvinc – Vinţu de Jos (AB)
Andrásfalva – Năreşti (SV)
Aninósza[bányatelep] – Aninoasa (HD)
Apanagyfalu – Nuşeni (BN)
Arad – Arad (AR)
Arad-Gáj – Arad külvárosi lakótelepe
Aranyosgyéres – Câmpia Turzii (CJ)

Baca – Baţa (BN)
Backamadaras – Păsăreni (MS)
Bácsi – Băcia (HD)
Bagos, Szilágybagos – Bogiş (SJ)
Bajesd – Băieşti (HD)
Balázsfalva – Blaj (AB)
Balázstelke – Blăjel (SB)
Báld – Balda (MS)
Bálványosvárálja – Unguraş (CJ)
Bánffyhunyard – Huedin (CJ)
Baráka l. Kissármás állomás
Baráthely – Bratei (SB)
Bátony – Batin (CJ)
Belényes – Beiuş (BH)
Beréte, Magyarberéte – Bretea (BN)
Berethalom – Biertan (SB)

Berkenyes – Berchieșu (CJ)
Bese – Stejărenii (MS)
Beszterce – Bistrița (BN)
Bethlen – Beclean (BN)
Bibarcfalva – Biborțeni (CV)
Bodonkút – Vechea (CJ)
Bogdánd – Bogdand (SM)
Bólya – Buia (SB)
Borbátvíz – Râu Bărbat (HD)
Borgóprund – Prundu Bârgăului (BN)
Boroskrakkó – Cricău (AB)
Bors – Borș (BH)
Borszék – Borsec (HR)
Botháza – Boteni (CJ)
Bögöz – Mugeni (HR)
Brád – Brad (HD)
Brăila (BR)
Brassó – Brașov (BV)
Budatelke – Budești (BN)
Buhus – Buhuși (BC)
Bukarest – București
Buza – Buza (CJ)
Buzău (BZ)
Bürkös – Bârgăniș (SB)

Calvini (BZ)
Cege – Țaga (CJ)
Cegőtelke – Țigău (BN)
Cichegy, Déscichegy – Viile Dejului (CJ)

Csaba – Ceaba (CJ)
Cserefalva – Stejăriș (MS)
Csernakeresztúr – Cristur (HD)
Csernáton – Cernat (CV)
Csicsóholdvilág – Țapu (SB)
Csíkszereda – Miercurea Ciuc (HR)

Darlac – Dârlos (SB)
Dengeleg – Livada (CJ)
Derzs *l.* Székelyderzs
Dés – Dej (CJ)
Désakna – Ocna Dejului (CJ)
Déva – Deva (HD)
Dicsőszentmárton – Târnăveni (MS)
Ditró – Ditrău (HR)
Doboka – Dăbâca (CJ)
Dombos – Văleni (BV)
Drăgășani (VL)
Dunaszentilona – Sfânta Elena (CS)

Ecel – Ațel (SB)
Énlaka – Inlăceni (HR)
Erdőcsinád – Pădureni (MS)
Erdőszentgyörgy – Sângeorgiu de Pădure (MS)
Ernye – Ernea (SB)
Erzsébetváros – Dumbrăveni (SB)
Eszmény – Stoiana (CJ)

Fancsal, Székelyfancsal – Fincel (HR)
Fehérvíz – Râu Alb (HD)
Feketelak – Lacu (CJ)
Felsőszálláspatak – Sălașu de Sus (HD)
Felsőtök – Tiocu de Sus (CJ) ·
Firtosmartonos – Firtănuș (HR)
Fogaras – Făgăraș (BV)
Fráta *l.* Magyarfráta
Füzes *l.* Ördöngösfüzes
Fűzkút – Sălcuța (BN)

Galac – Galați (GL)
Galacfalva – Galații Bistriței (BN)
Girolt – Ghirolt (CJ)
Giurgiu (IF)
Gogánváralja – Gogan Varolea (MS)

Göc – Cegével egybeépült település

Gyákos – Giacăș (SB)

Gyalmár – Gelmar (HD)

Gyeke – Geaca (CJ)

Gyimesfelsőlok – Lunca de Sus (HR)

Gyorok – Ghioroc (AR)

Györgyfalva – Gheorgheni (CJ)

Gyulafehérvár – Alba Iulia (AB)

Hadikfalva – Dornești (SV)

Harangláb – Hărănglab (MS)

Harasztkerék – Roteni (MS)

Hari – Heria (AB)

Harina – Herina (BN)

Haró – Hărău (HD)

Hátszeg – Hațeg (HD)

Havad – Neaua (MS)

Hégen – Brădeni (SB)

Hegyalja – Nagyvárad része

Hertelendyfalva – Vojlovica (Jugoszlávia)

Hétur – Hetiur (MS)

Homoródalmás – Merești (HR)

Hosszúaszó – Valea Lungă (AB)

Igazfalva – Dumbrava (TM)

Istvánháza – Iștihaza (MS)

Jászvásár – Iași (IS)

Jövedics – Idiciu (MS)

Kalotaszentkirály – Sâncraiu (CJ)

Karácsonfalva – Crăciunel (HR)

Katona – Cătina (CJ)

Kecsed – Aluniș (CJ)

Kékes – Chiochiș (BN)

Kékesvásárhely – Târgușor (CJ)

Kendilóna – Luna de Sus (CJ)
 Kendő – Cându (MS)
 Keresd – Criș (MS)
 Kérő – Băița (CJ)
 Keszű *l.* Mezőkeszű
 Kézdivásárhely – Târgu Secuiesc (CV)
 Kibéd – Chibed (MS)
 Kisbacon – Bățanii Mici (CV)
 Kisbethlen – Beclănuț (BN)
 Kiscég – Țăgșoru (BN)
 Kisdevecser – Diviciorii Mici (CJ)
 Kisiklód – Iclozel (CJ)
 Kiskapus – Căpușu Mic (CJ)
 Kisnyulas – Milășel (MS)
 Kispulyon – Puini (CJ)
 Kissármás – Sărmășel (MS)
 Kissármás állomás – Sărmășel gara (MS)
 Kítíd – Chítíd (HD)
 Klopódia – Clopodia (TM)
 Klopotiva – Clopotiva (HD)
 Kóbor – Cobor (BV)
 Kolozs – Cojocna (CJ)
 Kolozsjenő – Fundătura (CJ)
 Kolozsvár – Cluj (CJ)
 Komlód – Comlod (BN)
 Konstanca – Constanța (CT)
 Korond – Corund (HR)
 Koronka – Corunca (MS)
 Kovászna – Covasna (CV)
 Kozárvár – Cuzdrioara (CJ)
 Köblös *l.* Magyarköblös
 Köbölkút *l.* Mezőköbölkút
 Kőfarka – Piatra (BN)
 Kóhalom – Rupea (BV)
 Kőrispatak – Crișeni (HR)
 Kötke – Cutca (CJ)
 Középfalva – Chiuza (BN)

Kraszna – Crasna (SJ)
Küküllőalmás – Alma (SB)
Küküllőszáros, Szászszáros – Șaroș pe Târnava (SB)
Küsmőd – Cușmed (HR)

Lekence, Szászlekence – Lechința (BN)
Lészped – Lespezi (BC)
Lompérd – Zoreni (BN)
Lozsád – Jeledinți (HD)
Ludas – Luduș (MS)
Lugos – Lugoj (TM)
Lukafalva – Gheorghe Doja (MS)
Lupény – Lupeni (HD)

Madéfalva – Siculeni (HR)
Magyarózd – Ozd (MS)
Magyarbénye – Biia (AB)
Magyarbrettye – Bretea Streiului (HD)
Magyardécse – Cireșoaia (BN)
Magyarfráta – Frata (CJ)
Magyargyéres *l.* Aranyosgyéres
Magyarigen – Ighiu (AB)
Magyarkályán – Căianu (CJ)
Magyarköblös – Cubleşu Someșan (CJ)
Magyarléta – Liteni (CJ)
Magyarmacskás – Măcicașu (CJ)
Magyarnemegye – Nimigea de Jos (BN)
Magyarsárd – Șardu (CJ)
Magyarsármás *l.* Nagysármás
Magyarszovát – Suatu (CJ)
Magyarzsákod – Jacodu (MS)
Makfalva – Ghindari (MS)
Malajesd – Mălăiești (HD)
Margita *l.* Szentmargita
Margitta – Marghita (BH)
Márkod – Mărculeni (MS)
Maroshévíz – Toplița (HR)

Marosillye – Ilia (HD)
 Marosszentimre – Sântimbru (AB)
 Marosvásárhely – Târgu Mureş (MS)
 Medgyes – Mediaş (MS)
 Méhes *l.* Mezőméhes
 Melegföldvár – Feldioara (CJ)
 Méra – Mera (CJ)
 Mezőörményes – Urmeniş (BN)
 Mezőújlak – Delureni (BN)
 Mezőbáld *l.* Báld
 Mezőbánd – Band (MS)
 Mezőbodon – Papiu Ilarian (MS)
 Mezőerked – Archiud (BN)
 Mezőfele – Câmpeniţa (MS)
 Mezőkapus – Căpuşu de Câmpie (MS)
 Mezőkecsed – Miceştii de Câmpie (BN)
 Mezőkeszű – Chesău (CJ)
 Mezőkirályfalva – Crăieşti (MS)
 Mezőköbölkút – Fântâniţa (BN)
 Mezőméhes – Miheşu de Câmpie (MS)
 Mezőpanit – Pănet (MS)
 Mezősályi – Şăulia (MS)
 Mezőszava – Sava (CJ)
 Mezőszentmihály – Sânmihaiu de Câmpie (BN)
 Mezőszilvás – Silivaşu de Câmpie (BN)
 Mezőszombattelke – Sâmboleni (CJ)
 Mihályfalva – Boarta (SB)
 Mikeszásza – Micăsasa (SB)
 Miriszló – Mirăslău (AB)
 Mocs – Mociu (CJ)
 Moha *l.* Nagymoha
 Moineşti (BC)
 Moravica – Moraviţa (TM)

 Nagyölyves – Ulieş (MS)
 Nagybáród – Borod (BH)
 Nagybacon – Băţanii Mari (CV)

Nagycég – Țagu (BN)
 Nagydevecser – Diviciorii Mari (CJ)
 Nagyenyed – Aiud (AB)
 Nagyalambfalva – Porumbenii Mari (HR)
 Nagyiklód – Iclod (CJ)
 Nagykároly – Carei (SM)
 Nagykend – Chendu (MS)
 Nagymoha – Grânari (BV)
 Nagynyulas – Milaş (BN)
 Nagypereg, Németpereg – Peregu Mare (AR)
 Nagypestény – Peșteana (HD)
 Nagysármás – Sârmașu (MS)
 Nagyselyk – Șeica Mare (SB)
 Nagysink – Cincu (BV)
 Nagyszeben – Sibiu (SB)
 Nagyvárad – Oradea (BH)
 Nántú – Hurezu Mare (SM)
 Naszód – Năsăud (BN)
 Néma – Nima (CJ)
 Noszoly – Năsal (CJ)
 Novoly – Năoiu (CJ)
 Nuksora – Nucșoara (MD)

Nyárádszentlászló – Sânvasii (MS)
 Nyárádszereda – Miercurea Nirajului (MS)

Ohába – Ohaba (HD)
 Oháaponor – Ohaba Ponor (HD)
 Olthévíz – Hoghiz (BV)
 Oltszakadát – Săcădate (SB)
 Ómoldova – Moldova Veche (CS)
 Ómoravica, Bácskossuthfalva – Stamora Moravica
 (Jugoszlávia)
 Ompolygyepü – Presaca Ampoiului (AB)
 Ónfalva – Onești (BC)
 Ormány – Orman (CJ)
 Oroszfája – Orosfaia (BN)

Orsova – Orşova (MH)
Ótorda – Tordával egybeépült település

Óraljaboldogfalva – Sântămăria Orlea (HD)
Ördöngösfüzes – Fizeşu Gherlii (CJ)
Örményes – Armeniş (CS)

Páncélcseh – Panticeu (CJ)
Páncsuj – Panciu (VN)
Palatka, Magyarpalatka – Palatca (CJ)
Panit l. Mezőpanit
Parajd – Praid (HR)
Paszmos – Posmuş (BN)
Pescari (Lászlóvára) (CS)
Pestes – Peştera (CJ)
Petrozsény – Petroşani (HD)
Piski – Simeria (HD)
Ploieşti (PH)
Pócastelke – Păucea (SB)
Póka – Păingenii (MS)
Ponor – Ponor (HD)
Preszáka, Ompolygyepű – Presaca Ampoiului (AB)
Puj – Pui (HD)
Pulyon l. Kispulyon
Pusztacelina – Țeline (SB)
Pusztakamarás – Cămăraşu (CJ)

Radákszinye – Răzbuneni (CJ)
Radna, Óradna – Rodna (BN)
Radóc – Rădăuţi (SV)
Rákosd – Răcăştia (HD)
Râmnicu Vâlcea (VL)
Răzvad (PH)
Riomfalva – Richiş (SB)
Román – Romani (NT)
Románújfalú – Noul Român (SB)
Ruda – Ruda (HD)

Rugonfalva – Rugănești (HR)
Russ – Ruși (HD)

Sajómagyarós – Șieu Măgheruș (BN)
Sajósárvár – Șirioara (BN)
Sajószentandrás – Șieu Sfântu (BN)
Sajóudvarhely – Șieu Odorhei (BN)
Sárd – Șard (AB)
Segesvár – Sighișoara (MS)
Septér – Șopteriu (BN)
Sinaia (PH)
Sófalva – Sărata (BN)
Somkerék – Șintereag (BN)
Somogyom – Șmig (SB)
Somosd – Cornești (MS)

Szabéd – Săbed (MS)
Szabófalva – Săbăoani (NT)
Szakadát l. Oltszakadát
Szalonta – Salonta (BH)
Szamosardó – Arduzel (MM)
Szamosújvár – Gherla (CJ)
Szarvaskend – Cornești (CJ)
Szatmárnémeti – Satu Mare (SM)
Szászcsávás – Ceuaș (MS)
Szászernye, Ernye – Ernea (SB)
Százkút – Sascut Sat (BC)
Szásznyíres, Nyíres – Nireș (CJ)
Szászrégen – Reghin (MS)
Szászsebes – Sebeș (AB)
Szászváros – Orăștie (HD)
Szék – Sic (CJ)
Székelyderzs – Dârjiu (HR)
Székelykeresztúr – Cristuru Secuiesc (HR)
Székelykeve – Scorenovac (Jugoszlávia)
Székelykocsárd – Lunca Mureșului (AB)
Székelyudvarhely – Odorheiu Secuiesc (HR)

Szelecske – Sălișca (CJ)
 Szentágota – Agnita (SB)
 Szentbenedek – Mănăstirea (CJ)
 Szentdemeter – Dumitrești (MS)
 Szentegyed, Vasasszentegyed – Sântejude (CJ)
 Szentgerice – Gălățeni (MS)
 Szentgothárd, Vasasszentgothárd – Sucutard (CJ)
 Szentmargita – Sânmarghita (CJ)
 Szentmihálytelke, Mezőszentmihály – Sânmihailu de
 Câmpie (BN)
 Szenttamás, Székelyszenttamás – Tămașu (HR)
 Székényerőszentmárton – Sânmartin (CJ)
 Szeretfalva – Sărățel (BN)
 Szilágyosomlyó – Șimleu Silvaniei (SJ)
 Szilvás l. Vízszilvás
 Szolokma – Solocma (MS)
 Szombattelke l. Mezőszombattelke
 Szorénytorony – Drobeta-Turnu Severin (MH)
 Sztrigyszentgyörgy – Streisângeorgiu (HD)
 Szucság – Suceagu (CJ)

Târgu Jiu (GJ)
 Teke – Teaca (BN)
 Temesvár – Timișoara (TM)
 Tiszahosszúmező, Hosszúmező – Câmpulung pe Tisa
 (MM)
 Tóhát – Tăure (BN)
 Torda – Turda (CJ)
 Tordatúr – Tureni (CJ)
 Torockó – Rimetea (AB)
 Tovis – Teiuș (AB)
 Tuson – Tușinu (MS)

Újmoldova – Moldova Nouă (CS)
 Újös – Fântânele (BN)
 Uzdiszentpéter – Sânpetru de Câmpie (MS)

Úlke – Ulcani (HR)

Vámosgálfalva – Gănești (MS)

Várfalva – Moldovenești (CJ)

Várkudu – Coldău (BN)

Vajasd – Oiejdea (AB)

Vajdahunyad – Hunedoara (HD)

Vajdakamarás – Vaida Cămăraș (CJ)

Vasasszentgothárd – Sucutard (CJ)

Veresegyháza, Mezőveresegyháza – Strugureni (BN)

Verespatak – Roșia Montană (AB)

Vice – Vița (BN)

Viktóriaváros – Victoria (BV)

Visa – Vișea (CJ)

Viszolya, Mezőviszolya – Visuia (BN)

Vizakna – Ocna Sibiului (SB)

Vízzsilvás – Silivaș (CJ)

Voineasa (VL)

Zabola – Zăbala (CV)

Zalatna – Zlatna (AB)

Zernest – Zărnești (BV)

Zilah – Zalău (SJ)

Zselyk – Jeica (BN)

Zsibó – Jibou (SJ)

Zsobok – Jebucu (SJ)

TARTALOM

A DIASZPÓRA AZ IGE MÉRTÉKE ALATT (Pap Géza püspök előszava)	5
SZÓRVÁNY-E A SZÓRVÁNY?	7
Szórványban élünk-e, vagy csak bennünk él a szórvány?	7
BESZÉLGETÉSEK KÖZÖS DOLGAINKRÓL	16
Kultúrélet a Füzes menti tóvidéken	16
Kötelességünk kiutat mutatni a megmaradáshoz	22
Legerősebb alapunk az egyház.....	33
Az utolsó, a félbemaradt templom	43
A háború sem állhat a szolgálat útjába	45
Mindig Isten kezében voltunk.....	57
Egymás terhét hordozzátok!.....	65
ARCKÉPEK A VÉGEKRŐL	74
Jajszó a Mezőségről.....	74
Nekem mindig az árnyékos oldal jutott	81
Kövek és emlékek pásztora	87
A szórvány volt a mindenem	98
A somogyomi obsitos	104
Még szólnak a harangok.....	108
Egy udvarház utolsó asszonya	110
KÜLDJ EL ENGEM!	117
Megbecsülni a végeket.....	117
Az otthonteremtők ünnepe	122
Cselekedjünk jól mindenekkel... ..	125
Ímhol vagyok, küldj el engem	129
ARCOK, SORSOK, BARANGOLÁSOK	135
Aztán itt ragadtunk	135
A Mezőség apostola	140
Pusztakamarási emlékek	153
Egy este özv. Sütő Andrásnénál.....	156
Szívében mindig magyar	159
Emlékek a Sztrigy menti magyarságról	166
Az ördög szeme	177

A Bábolna-hegy lábánál.....	181
Az anyaméh gyümölcse jutalom.....	183
Megnősült a fiam.....	186
Belebarátkoztam a magyarokba	188
A Kisjézus megszületett.....	192
Harinai életkép.....	194
Zavaros a Nyárád... ..	195
Joschka mindig vársz.....	200
Nem emlékszem!	204
Kinek szolgál a bölény?.....	206
 BUKOVINA, MIT VÉTETTEM?	 209
Jól éltünk a magyarokkal	211
Telep utca Magyarországban	213
Bizonnyal feltámadott!	216
Erőst szerettem a magyarokat	219
„Jába tapodják le a csángó nemzetséget!”	223
 MAGYAROK HAVASELVÉN.....	 232
Egy székely legény hajóra szállt	234
Találkozásom Kálvinnal Havasalföldön.....	238
Egy regáti életsors	241
Ott a haza, ahol a család	243
Hit vagy anyanyelv?.....	252
 ELMÚLÁSBAN, DE REMÉNYSÉGBEN	 256
Elég néked az én kegyelemem	256
„Ha ezek elhallgatnak, a kövek fognak kiáltani”.....	258
Búcsú a Mezőség Mózesétől.....	262
Az Úrnál van a kegyelem!	265
Ti vagytok a világ világossága	269
Órállóul adtalak téged!	271
 MEGTARTÓ MÚLT, MEGŐRZŐ EMLÉKEZET	 273
Ne felejtkezzetek el rólunk!.....	273
Reményeink megtartó iskolája.....	282
Magyar egyház, de milyen nyelven?	299
Egymást szeressétek!.....	322
Úgy Duna-televíziózzunk, hogy megmaradjunk!.....	334
Megtartó múlt, megőrző emlékezet	347

KÖNYVEK ÉS GONDOK	351
Évfordulós olvasgató szórványmagyarság-kutatáshoz.....	351
Egy könyv és ami azután következik.....	358
MIT ÉR A SZÓRVÁNY, HA MAGYAR?	379
Változó értékrendek.....	379
Magyarként erdélyi végvárakban	391
Harc a romániai magyar szélmalomokkal?.....	403
Mit ér a szórvány, ha magyar?	418
Testvérul születni a nyomorúság idejére	428
HAZATEKINTŐ	435
Szülőföld-édesanyánk	435
Szemeid tanítóidra néznek... ..	437
Hazanéző szoboravatásra	445
Iskolám rendes feltámadása	447
Wass Albert – marad!	449
A REMÉNYSÉG NEM SZÉGYENÍT MEG	454
Algyógyi Nyilatkozat, avagy mit ér a szórvány, ha magyar?	454
A szórványsors reménysége.....	462
JEGYZETEK.....	469
HELYNÉVMUTATÓ.....	477

Felelős kiadó: Géczi A. János
Szerkesztette: Dávid Gyula
Kiadói ívek száma: 21,50
Nyomdai ívek száma: 20,66
Nyomdai előkészítés: COMPREX Kft., Kolozsvár
Készült a CHARTA Nyomdában, Sepsiszentgyörgyön
Megjelenés éve: 2002

